ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ

РАҚАМЛИ ДАВРДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ: ИННОВАЦИЯЛАР, ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ХАВФСИЗЛИК МУТАНОСИБЛИГИ

“TASHKENT CYBERLEX-2026”

мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари

ТЎПЛАМИ

2-жилд

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ

РАҚАМЛИ ДАВРДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ: ИННОВАЦИЯЛАР, ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ХАВФСИЗЛИК МУТАНОСИБЛИГИ

“TASHKENT CYBERLEX-2026”

мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари
ТЎПЛАМИ
2-жилд

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНА В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: БАЛАНС ИННОВАЦИЙ, ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И БЕЗОПАСНОСТИ

«TASHKENT CYBERLEX-2026»
СБОРНИК
материалов международной научно-практической конференции
Том 2

ENSURING THE RULE OF LAW IN THE DIGITAL AGE: BALANCING INNOVATION, HUMAN RIGHTS AND SECURITY

“TASHKENT CYBERLEX-2026”
COLLECTION
of materials of the international scientific-practical conference
Volume 2

Тошкент-2026

Мазкур тўплам Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Кенгашининг 2026 йил 28 сентябрдаги 12–сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

“Рақамли даврда қонун устуворлигини таъминлаш: инновациялар, инсон ҳуқуқлари ва хавфсизлик мутаносиблиги” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конфренция материаллари тўплами. 2-жилд. // Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. А.С.Одинаев, ю.ф.ф.д., доц. Ш.И.Шайзаков – Тошкент. 2026. – 730 б.

Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. **А.С.Одинаев**
ю.ф.ф.д., доц. **Ш.И.Шайзаков**

Нашрга тайёрловчилар: ю.ф.ф.д., доцент **Ш.И.Шайзаков,**
таянч докторантлар **П.Б.Абдуллаева,**
А.А.Нормуродова

Тўпламда рақамли давр шароитида қонун устуворлигини таъминлаш, кибермуҳитда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳамда хавфсизлик мутаносиблигини сақлашга қаратилған ғоя ва амалий таклифлар қамраб олинган. Шунингдек, кибержиноятчиликка қарши курашиш, рақамли криминалистика усулларини такомиллаштириш, сунъий интеллект ва рақамли технологияларни ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти ҳамда жиноят процессига татбиқ этиш, рақамли далиллар ва криптоактивларни тартибга солиш, шунингдек юридик фан ва таълимни рақамли трансформация қилиш масалаларига оид таҳлилий хулосалар ва миллий ҳамда халқаро тажрибалар тўплам мазмунини ташкил этади.

Тўплам ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва суд-ҳуқуқ соҳасини бошқаришга ваколатли давлат органлари, юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти билан боғлиқ мутасадди ташкилотлар ходимлари, ҳуқуқшунослик йўналишидаги олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари, докторантлар, мустақил изланувчилар, магистрлар ҳамда ушбу масалаларга қизиқувчи мутахассислар ва кенг жамоатчилик учун мўлжалланган.

Мазкур тўпламга киритилган материалларнинг мазмуни, ундаги статистик ва бошқа маълумотлар, меъёрий ҳужжатлар санасининг тўғрилигига ҳамда танқидий фикр-мулоҳазаларга муаллифларнинг шахсан ўзлари масъулдирлар.

© Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси, 2026.

Настоящий сборник рекомендован к печати решением Совета Правоохранительной академии Республики Узбекистан №12 от 28 сентября 2026 года.

Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Обеспечение верховенства закона в цифровую эпоху: баланс инноваций, прав человека и безопасности» // Ответственный редактор д.ю.н., проф. А.С.Одинаев, PhD, доц. Ш.И.Шайзаков. – Ташкент. 2026. – 730 с.

Ответственный редактор::	д.ю.н., проф. **А.С.Одинаев** PhD, доц. **Ш.И.Шайзаков**
Подготовили к печати:	PhD, доцент **Ш.И.Шайзаков**, докторанты **П.Б.Абдуллаева, А.А.Нормуродова**

В сборник вошли идеи и практические предложения, направленные на обеспечение верховенства закона в условиях цифровой эпохи, защиту прав человека в киберсреде и сохранение баланса безопасности. Содержание сборника также составляют аналитические выводы и национальный и международный опыт по вопросам противодействия киберпреступности, совершенствования методов цифровой криминалистики, внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в правоохранительную деятельность и уголовный процесс, регулирования цифровых доказательств и криптоактивов, а также цифровой трансформации юридической науки и образования.

Сборник предназначен для сотрудников государственных органов, уполномоченных в сфере правоохранительной деятельности и управления судебно-правовой сферой, работников профильных организаций, связанных с юридической наукой и правоприменительной практикой, профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений юридического профиля, докторантов, независимых исследователей, магистров, а также специалистов и широкой общественности, интересующихся данными вопросами.

За содержание включённых в сборник материалов, достоверность приведённых в них статистических и иных данных, правильность дат нормативных документов, а также за критические суждения авторы несут персональную ответственность.

© Правоохранительная академия Республики Узбекистан, 2026.

This collection is recommended for publication by decision No. 12 of the Council of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, dated 28 Semtember 2026.

Collection of Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on the Topic "Ensuring the rule of law in the digital age: balancing innovation, human rights and security" // Executive editor Doctor of Law, Prof. A.S. Odinaev, PhD in Law, Assoc. Prof. Sh.I.Shayzakov. – Tashkent. 2026. – 730 p.

Responsible editor:	Doctor of Law, Prof. **A.S. Odinaev** PhD in Law, Assoc. Prof. **Sh.I.Shayzakov**
Prepared for publication by:	PhD in Law, Assoc. Prof. **Sh.I.Shayzakov,** doctoral candidate of the Law Enforcement Academy **P.B.Abdullayeva, A.A.Normurodova**

The collection includes ideas and practical proposals aimed at ensuring the rule of law in the digital age, protecting human rights in the cyber environment, and maintaining the balance of security. The content also comprises analytical conclusions and national and international experience on countering cybercrime, improving digital forensics methods, applying artificial intelligence and digital technologies to law enforcement activities and criminal procedure, regulating digital evidence and crypto-assets, as well as the digital transformation of legal science and education.

The collection is intended for staff of state bodies authorized in the field of law enforcement and the administration of the judicial and legal sphere, employees of relevant organizations connected with legal science and law enforcement practice, faculty of higher educational institutions of legal profile, doctoral candidates, independent researchers, master's students, as well as specialists and the general public interested in these issues.

The authors bear personal responsibility for the content of the materials included in the collection, the accuracy of the statistical and other data cited therein, the correctness of the dates of normative documents, and for any critical judgments.

© Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, 2026.

ШАЙЗАКОВ ШОДИЁР ИБРАГИМОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
Илмий марказ бошлиғи, ю.ф.ф.д., доцент

ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИНИ ЮҚОРИ ИНСТАНЦИЯ СУДЛАРИДА ҚАЙТА КЎРИЛИШИНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ТАРТИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Янги Ўзбекистонда қонун устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш ҳамда фуқароларнинг одил судловга бўлган ишончини янада мустаҳкамлаш йўлида олиб борилаётган суд-ҳуқуқ ислоҳотлари ўзининг юқори чўққиларига чиқиб бормоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ““Одил судлов — 2030”: Янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилувчи халқчил ва адолатли суд тизимини барпо этиш стратегияси тўғрисида” 14.08.2026 йилдаги ПФ-160-сонли Фармони бу йўлдаги кенг ислоҳотларга замин яратди. Бевосита ушбу Фармон билан суд ҳужжатларини юқори инстанциясида қайта кўриш институтини такомиллаштириш бўйича бир қатор вазифалар белгилаб берилди.

Фармонда суд қарорларини қайта кўриб чиқишнинг холислиги ва самарадорлигини янада ошириш мақсадида 2027 йил 1 июлдан бошлаб жами 319 та бошқарув ходимлари штат бирлигидан иборат умумюрисдикция ва маъмурий суд йўналишларида ишларни қайта кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган, юрисдикция ҳудуди бир нечта маъмурий-ҳудудий бирликларни қамраб оладиган ҳудудлараро судлар ташкил этиш кўзда тутилган[1].

Мазкур норматив ҳуқуқий ҳужжат билан 2026 йил якунига қадар белгиланган тартибда ҳудудлараро судларга вилоят ва унга

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Одил судлов — 2030”: Янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилувчи халқчил ва адолатли суд тизимини барпо этиш стратегияси тўғрисидаги 14.08.2026 йилдаги ПФ-160-сонли Фармони // https://lex.uz/docs/8406903

тенглаштирилган судлар томонидан апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ишларни тафтиш тартибида, мазкур судлар томонидан биринчи инстанцияда кўрилган ишларни апелляция ёки кассация тартибида қайта кўриб чиқиш ваколатини бериш; Қорақалпоғистон Республикаси суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судлари, Қорақалпоғистон Республикаси маъмурий суди, вилоятлар ва Тошкент шаҳар маъмурий судларининг ишларни тафтиш инстанциясида кўриш ваколатини ҳамда ўзлари томонидан биринчи инстанцияда кўрилган ишларни апелляция ёки кассация тартибида қайта кўриб чиқиш ваколатини тугатиш; ҳудудлараро судларда тафтиш тартибида кўрилган ишларни Олий судда қайта кўриш тартибини белгилаш каби қатор аниқ вазифалар белгиланди[1].

Назаримизда ушбу Фармонда белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида амалдаги Ўзбекистон Республикаси ФПКни бир қатор нормаларини ўрганиш ва уларга тегишли қўшимчалар киритиш муҳим жараёнлардан ҳисобланади.

Жумладан, ФПКнинг 10-моддасига кўра, фуқаролик суд ишларини юритиш тарафларнинг тортишуви ва тенг ҳуқуқлилиги асосида амалга оширилади[2]. Бизнингча, ушбу норма нафақат биринчи инстанцияда фуқаролик ишларини юритиш, балки юқори инстанция судларида ҳам суднинг фаоллигини тўлиқ қамраб олмайди.

Ш.Ш.Шорахметов илмий асарларида “фуқаролик процессида тортишувчилик бутун процесс давомида даъвогар ва жавобгарларнинг ҳуқуқий бахслашуви шаклида рўй беришида ифодаланади. Тарафлар ўз талаб ва эътирозларни исботлаш учун судга далиллар тақдим этадилар ва тушунтиришлар берадилар. Уларнинг тушунтиришлари, фикр ва хулосалари оғзаки эшитилади. Фуқаролик ишига изохлар ёзма равишда тақдим этилган бўлса ҳам суддаги иш материаллари оғзаки равишда текширилади. Суд

[1] https://lex.uz/docs/8406903
[2] https://lex.uz/docs/3517337

мажлисида оғзаки текширилган вақтда аниқланган ва тасдиқланган материалларгина суд қарорига асос қилиб олинади” деб кўрсатади[1].

А.В.Лифанов таъкидлашича “тортишув - тарафларнинг қонуний баҳсидир, улар тенг ҳуқуқларда барча кучларини ўз ғалабаларини таъминлашга қаратишади”[2].

Д.Ю.Хабибуллаев эса “ушбу моддада тортишувчилик принципини мазмун-моҳиятини англатиб турадиган, яъни ҳар бир тараф иш учун аҳамиятли бўлган ва ўз даъволари ёки эътирозлари учун асос бўлган ҳолатларни исботлаши шартлиги, суд мустақиллик, холисликни таъминлаган ҳолда далилларни олишда ишда иштирок этувчи шахсларга ёрдам бериши, фуқаролик ишларини кўриб чиқиш ва ҳал қилишда далилларни ҳар томонлама ва тўлиқ текшириши, фактик ҳолатларни аниқлаш ва қонунни тўғри қўллаш бўйича қоидалар мустаҳкамланиши давр талабидир. Бу борада бошқа давлатлар тажрибасини ўрганадиган бўлсак, масалан Россия Федерацияси ФПКнинг 12-моддаси, Қозоғистон Республикаси ФПКнинг 15-моддаси, Украина Республикаси ФПКнинг 12-моддасида тортишувчилик принципининг мазмун моҳияти тўлиқ баён этилган”[3] деб кўрсатиб ўтади.

Шу маънода бизнингча, амалдаги ФПКнинг 10-моддаси 2-қисмини қуйидаги мазмунда тўлдириш тавсия этилади.

“Суд ишда иштирок этувчи шахсларга ўз процессуал ҳуқуқларини амалга ошириш ва процессуал мажбуриятларини бажариш учун тенг имкониятлар яратади. Суд бир тарафга бошқа тараф олдида устунлик бериши ёки унинг ҳуқуқларини чеклаши мумкин эмас”.

ФПК 42-моддасида ишда иштирок этувчи шахсларга бир хил процессуал ҳуқуқлар бериши, 244-моддаси эса тарафларнинг тушунтиришлари ва далилларини текширишда суднинг

---

[1] Шорахметов Ш.Ш.Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик процессуал ҳуқуқи. - Тошкент, Адолат. 2001. - 43 б.

[2] Лифанов А.В. Некоторые особенности медиации в гражданском процессе. Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2021, с21.

[3] Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик суд ишларини юритишнинг процессуал муаммолари. Юридик фанлар доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. ТДЮУ., Т., 2024 й., 124 б.

холислигини талаб қилиши қайд қилинган. Биз томонимиздан таклиф этилаётган лойиҳа эса мазкур нормаларни тизимли боғлаб, “формал тенглик”дан “реал процессуал имкониятлар тенглиги”га ўтишни таъминлайди.

Президентнинг 14.08.2026 йилдаги ПФ-160-сонли Фармони билан тасдиқланган Стратегиянинг 2.2.5-бандида суд процессида тарафлар тенглиги тамойилининг тўлақонли амалга оширилишини ҳамда суд процессида тарафлар тенглиги тамойилини бузишга олиб келувчи ҳолатларни бартараф этишга хизмат қилади. Шу боисдан ҳам суднинг тенг имконият яратиш мажбуриятини тўғридан-тўғри ФПКда мустаҳкамлаш Фармонда кўрсатилган вазифасининг процессуал механизмини мустаҳкамлайди.

Шунингдек, юқоридаги Фармон билан тасдиқланган “Одил судлов — 2030”: Янги Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилувчи халқчил ва адолатли суд тизимини барпо этиш стратегиясини 2026 — 2028 йилларда амалга ошириш бўйича ҳаракатлар дастурининг 12-бандида суд харажатларини тўлаш ва тақсимлаш тартибини янада такомиллаштириш каби қатор вазифалар белгиланган[1].

ФПК 128-моддасига кўра, “давлат божини тўлаш асослари ва тартиби, уни тўлашдан озод қилиш, давлат божини қайтариш тартиби қонунда белгиланади”. Мазкур норма давлат божига оид масалаларни тўлиқ равишда махсус қонунга ҳавола қилади. ФПК 191-моддасида давлат божи тўланганлигини тасдиқловчи ҳужжат аризага илова қилиниши, 195-моддасида эса ушбу талабга риоя қилинмаслиги аризани қайтаришга асос бўлиши келтирилган. Шу нуқтаи назаридан ҳам моддий аҳволи оғир фуқаролар учун давлат божи судга кириш ҳуқуқини чекловчи омилга айланиб қолиш эҳтимоли мавжудлигини қайд этиш лозим. Назаримизда фуқароларга суд орқали ҳимояланиш ҳуқуқини амалда таъминлаш мақсадида ҳамда юқоридаги Фармон ижроси юзасидан амалдаги ФПКнинг 128-моддасига қуйидагича иккинчи ва учинчи қисмлар билан тўлдириш лозим: *“Суд жисмоний шахснинг моддий аҳволини*

[1] https://lex.uz/docs/8406903

ва ишнинг хусусиятини ҳисобга олиб, қонунда белгиланган мезонлар асосида уни давлат божини тўлашдан тўлиқ ёки қисман озод қилишга, давлат божи тўлашни кечиктиришга ёки бўлиб-бўлиб тўлашга ҳақли.

Даъвогар даъводан воз кечган, тарафлар келишув битими ёки медиатив келишув тузган тақдирда, тўланган давлат божининг қонунда белгиланган қисми қайтарилади".

Бундан ташқари, Ҳаракатлар дастурининг 18-бандида фуқаролик, иқтисодий ва маъмурий суд ишларини юритишда аризани қайтаришнинг "иш мазкур суднинг судловига тегишли бўлмаслиги" асосини бекор қилиш ва аризани шу суднинг ўзи томонидан тегишлилиги бўйича бошқа судга ўтказиш ҳамда жузъий (формал) талабларга риоя этмасдан берилган даъво аризасини (аризани) қабул қилган ҳолда камчиликларни суднинг фаол кўмаги ёрдамида бартараф этиш тартибини жорий этиш назарда тутилган[1].

Шу сабабли ҳам ФПКнинг 192-моддасига қуйидаги мазмунда қўшимчалар киритиш лозим. Жумладан, *"Аризада ёки унга илова қилинган ҳужжатларда бартараф этилиши мумкин бўлган камчиликлар мавжудлиги аризани дарҳол қайтаришга асос бўлмайди. Судья камчиликларни, уларни бартараф этиш усулини ва бунинг учун берилган муддатни ажримда аниқ кўрсатади.*

Аризачи илтимос қилган тақдирда суд ходими процессуал бетарафликни сақлаган ҳолда аризадаги камчиликларни бартараф этиш бўйича тушунтириш беради. Бундай тушунтириш талабнинг мазмунини белгилаш, далилларни танлаш ёки ишнинг эҳтимолий натижаси юзасидан маслаҳат беришни қамраб олмаслиги керак.

Агар ариза фуқаролик, иқтисодий ёки маъмурий суд ишларини юритиш тартибида бошқа суд томонидан кўрилиши лозим бўлса, судья аризани қайтармайди ва уни илова қилинган ҳужжатлар билан бирга тегишли судга уч иш куни ичида электрон шаклда юборади. Ариза дастлаб судга берилган кунда тегишли судга берилган деб ҳисобланади. Аризани бошқа судга ўтказиш

[1] https://lex.uz/docs/8406903

тўғрисида ажрим чиқарилади, унинг устидан хусусий шикоят (протест) берилиши мумкин”.

Юқоридаги Фармон талаби асосида аризани иш юритишга қабул қилиш асосларини ҳам таҳлил қилиш бизни ФПКнинг 194-моддаси 1-қисмидаги “арз қилинаётган талаб фуқаролик ишлари бўйича судга, иқтисодий судга ёки маъмурий судга тааллуқли бўлмаса;” жумласини чиқариш ҳақида хулосага олиб келади. Чунки, юқоридаги ҳужжатда “иш мазкур суднинг судловига тегишли бўлмаслиги” асосини бекор қилиш назарда тутилган. Шу каби амалдаги ФПКнинг 195-моддасига ҳам тегишли ўзгартиришлар киритиш лозим *(Қонун лойиҳаси илова қилинади)*.

Юқоридаги Фармон билан тасдиқланган Стратегияда судга мурожаат қилиш имкониятларини кенгайтириш, ҳар қандай тўсиқ ва ортиқча бюрократияни бартараф этиш ҳамда инсон ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш “Халқчил суд” ва “Адолат қўрғони” устунларининг асосий мақсади сифатида белгиланган.

Амалдаги ФПК 208-моддасида суд мажлисини олиб бориш билан боғлиқ процессуал нормалар қайд этилган бўлиб, суднинг ташаббусига кўра ёки суд процесси иштирокчиларининг илтимосномаси билан суд мажлисининг аудио- ёки видеоёзуви олиб борилиши мумкин.

М.М.Тожибоев тадқиқотларида “айрим хорижий давлатларда суд мажлиси зали юқори замонавий овоз ёзиш ва тасвирга олиш усканалари билан жиҳозланганлиги боис, судьянинг муайян иш бўйича хулосасини тарафларга эълон қилиш билан чекланиб, зарурат бўлганидагина тарафларга суд муҳокамасининг ёзувидан аудио ёки видео тасвирдан ёзма кўчирма тақдим этилади” деб кўрсатиб ўтади[1].

Барчамизга аёнки, баённома суд мажлисида айтилган барча фикр, эътироз, илтимоснома ва суд ҳаракатларини сўзма-сўз акс эттирмайди. ФПКнинг 279-моддаси иштирокчиларга баённома бўйича фикр-мулоҳаза бериш ҳуқуқини берса-да, аудиоёзув

[1] Тожибоев М.М. Фуқаролик ишлари бўйича суд ҳал қилув қарорлари: назарий ва амалий масалалар. // юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. Т., 2020., Б. 63.

бўлмаган ҳолда бундай фикрни объектив текшириш қийинчилик туғдириши мумкин.

Стратегиянинг “Рақамли одил судлар” устуни суд иш юритувини тўлиқ рақамлаштиришни ҳамда суд мажлисини тўлиқ аудиоёзув орқали ёзиб олишга эришиш мақсадли кўрсаткичи белгиланган. Шу сабабли ҳам ФПКнинг 208-моддасига *“Суд мажлисининг бориши суднинг ахборот тизими орқали аудиоёзувда тўхтовсиз қайд этилади. Техник имконият мавжуд бўлганда аудио-видеоёзув ҳам амалга оширилиши мумкин. Техник носозлик қайдни давом эттиришга тўсқинлик қилса, суд мажлисида танаффус эълон қилинади. Қайд этиш объектив сабабларга кўра имконсиз бўлган ҳолат ва унинг сабаблари суд мажлиси баённомасида кўрсатилади”* мазмунида қўшимчалар киритиш лозим деб ҳисоблаймиз.

Бундан ташқари, хорижий давлатлар тажрибаси жумладан, РФ ФПКнинг 330-моддасида[1] суд мажлисининг аудио ёки видеоёзуви мавжуд бўлмаганлиги процессуал ҳуқуқ нормаси бузилиши деб эътироф этилади. Белорусия Республикаси ФПК 579-моддасида[2] ҳам ишда суд мажлиси боришининг овозли ёки видеоёзуви мавжуд эмаслиги процессуал қонунчилик бузилиши деб баҳоланади.

Ҳаракатлар дастурининг 52–54-бандлари электрон суд ишини, рақамли хизматларни ва суд ҳужжатларидан интерактив фойдаланишни кенгайтиришга қаратилган. Шу сабабдан ҳам аудиоёзувни мажбурий этиб белгилаш, уни электрон ишнинг ажралмас қисми деб эътироф этиш ва ёзув йўқлигининг процессуал оқибатини қонунчиликда акс эттириш лозим. Хусусан, ФПКнинг 372^4-моддаси иккинчи қисми 8-бандига *“мажбурий аудиоёзув мавжуд бўлмаса ва суд муҳокамасининг қонунийлигини бошқа процессуал воситалар билан текшириш имкони бўлмаса”* деган мазмунда норма киритиш мақсадга мувофиқ.

Юқоридаги ПФ-160-сонли Фармон билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Судлар фаолиятини янада

[1] http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102078828
[2] https://center.gov.by

такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 24.07.2020 йилдаги ПФ-6034-сон Фармонига тегишли ўзгартиришлар киритилиб, ҳудудлараро судларнинг юрисдикция ҳудудлари белгилаб берилган.

Унга кўра, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудлараро суди (Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти), Қашқадарё ҳудудлараро суди (Қашқадарё, Бухоро ва Сурхондарё вилоятлари), Самарқанд ҳудудлараро суди (Самарқанд, Навоий, Жиззах вилоятлари), Тошкент ҳудудлараро суди (Тошкент, Сирдарё вилоятлари ва Тошкент шаҳри), Фарғона ҳудудлараро суди (Фарғона, Андижон ва Наманган вилоятлари) ташкил этиш назарда тутилди. Албатта бундай ҳудудлараро судларининг ташкил этилиши ушбу ҳудудлардаги фуқаролик ишлари бўйича биринчи инстанция судлари томонидан кўриб чиқилган ишларни ҳам таҳлил қилиш лозим.

Фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан биринчи инстанцияда кўрилган ишлар статистик таҳлилларига кўра, Андижон вилояти судлари томонидан 2022 йилда 70 031 та, 2023 йилда 90 293 та, 2024 йилда 120 082 та, 2025 йилда 168 059 та, 2026 йил 1-ярим йиллигида 75 071 та ишлар, Наманган вилоятида ушбу йилларга мос равишда 93 940 та, 87 853 та, 94 211 та, 101 796 та, 61 458 та, Фарғона вилоятида эса 86 936 та, 86 657 та, 136 175 та, 176 736 та, 90 681 та ишлар, Қашқадарё вилоятида 67 762 та, 72 449 та,113 062 та, 152 669 та, 79 083 та, Сурхондарё вилоятида 53 489 та, 55 862 та, 91 490 та, 128 800 та, 70 155 та, Бухоро вилоятида 34 169 та, 44 254 та, 68 470 та, 95 929 та, 45 043 та, Самарқанд вилоятида 79 633 та, 80 244 та, 151 341та, 176 448 та, 89 461 та, Навоий вилоятида 33 549 та, 37 654 та, 48 193 та, 63 325 та, 34 284 та, Жиззах вилоятида 30 114 та, 39 478 та, 89 857 та, 98 211 та, 47 204 та, Тошкент вилоятида 66 621 та, 68 192 та, 137 069 та, 200 780 та, 98 106 та, Сирдарё вилоятида 33 122 та, 32 679 та, 50 061 та, 73 118 та, 32 065 та, Тошкент шаҳрида 128 202 та, 163 287

та, 287 216 та, 558 753 та, 146 611 та[1] фуқаролик ишлари кўриб чиқилган.

Б.С.Қличов ўз тадқиқотларида “минтақавий судларни ташкил этиш ва тафтиш инстанциясини мазкур судлар ваколатига беришда фуқароларни узоқ ҳудудларга бориб сарсон бўлишига сабаб бўлиб қолмайдими? деган муаммоли саволни кўтариб, илмий асарида унга қуйидагича жавоб беради:

биринчидан, тадқиқот натижалари ва ҳуқуқни қўллаш амалиётидан маълум бўлмоқдаки, жисмоний ва юридик шахслар оммавий-ҳуқуқий низолар бўйича илтимосномалари, уларни бошқа олис ҳудудларга бориб сарсон бўлиш эмас, кўпроқ суднинг адолатли ва шаффоф ўтиши ташвишлантиради яъни адолатли судга бўлган эҳтиёж барча нарсадан устун, бу – бизнинг миллатимизга, менталитетимизга хос қадрият;

иккинчидан, бугунги кунда “рақамли суд концепцияси”ни амалга ошириш босқичида, судларни масофавий шаклда ўтказиш учун барча зарурий шарт-шароитлар яратиш билан боғлиқ устувор рақамлаштириш имкониятлари жорий этилмоқда;

учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Адолат ахборот тизимлари комплекси ишга туширилган бўлиб, ушбу тизимда ҳужжатларни электрон айланмаси ва онлайн мурожаат, ҳамда видео конференцалоқа тизими аппарат дастурий комплексларини такомиллашган ҳолда “Te Desktop” дастурий таъминотининг янги талқини орқали хавфсиз фаолият олиб борилаётганлигини инобатга олсак, фуқаролар ва юридик шахслар бу борада сарсон бўлмайди, деб хулоса қилишимиз мумкин бўлади. Фақатгина бу борада тарғибот ишларини кучайтириш, радио, телевидение ва бошқа оммавий информацион оқимлар орқали ушбу имкониятлар борасидаги маълумотларни аҳолига етказиш лозим бўлади”[2].

[1] https://stat.sud.uz/civil

[2] Kilichov B.S. Odil sudlovni amalga oshirishda ma’muriy sudlarning o‘rni va ahamiyati // Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya. T., 2026. B- 83.

Олим бевосита фуқаролик судлари бўйича фикр билдирмаган бўлсада, бироқ ташкил этилаётган ҳудудлараро суди умумюрисдикция судлари ва маъмурий судлар учун тегишли эканлигини ҳисобга олсак, айрим жиҳатларини кўтарган холос.

Бундай ҳудудлараро судларини ташкил этиш албатта фуқаролик ишларини ҳар томонлама ҳал этиш учун муҳим институтлардан ҳисоблансада, назаримизда 2027 йил 1 июлдан бошлаб ташкил этиладиган судлар қай даражада ўзини оқлаши ҳозирча номаълум. Ўзбекистонда фуқаролик ишларини кўриб чиқиш жараёнлари кўп босқичли суд тизмини ўзида сақлаб қолмоқда.

Ушбу институтнинг ташкил этилиши ўзининг бир қатор ижобий жиҳатларини намоён этади. Масалан, вилоят суди апелляция ёки кассация қарорларини қайта баҳолаш имкониятига эга бўлмайди ва турли маҳаллий таъсир хавфини камайтиради;

иккинчидан, “Бир суд — турли инстанция” тузилмаси ўрнига алоҳида суд органининг пайдо бўлиши судга нисбатан ташқи ишончни ва қарорни қайта кўришнинг мазмунан мустақиллигини кучайтиради;

учинчидан, судьялар корпуси ихтисослашиб, ҳуқуқни қўллаш ва ягона суд амалиётини шакллантиришга эътибор кучайтиралди;

тўртинчидан, Олий суднинг ўрни мустаҳкамланиб, Олий суд ҳар қандай шикоятни эмас, балки, бевосита ҳуқуқни ривожлантириш, жиддий фундаментал моддий ва процессуал хатоларга оид ишларни танлаб кўриш имконияти кенгайяди;

бешинчидан, кадрлар инфратузилмани шакллантиришга, коррупциявий омилларни камайтиришга ва ишнинг сифат жиҳатдан тўғри кўриб чиқилишига ўз таъсирини кўрсатади.

Ўзбекистон учун янги модель сифатида шакллантирилаётган ушбу институтнинг ижобий жиҳатлари билан биргаликда, салбий жиҳатларини ҳам келтириб чиқаради. Жумладан, ҳудудлараро суди ўз-ўзидан бошқа ҳудуд марказида бўлиши процесс иштирокчилари учун транспорт харажатлари ва вақт сарфини кескин ошириш хавфи мавжуд. Кўпчилик, видеоконференция алоқа шаклида

иштирок этиш масалалари бундай салбий жиҳатнинг ечими сифатида баҳоласада, ҳар доим ҳам рақамли иштирок ўзини оқламайди;

иккинчидан, ишларни нотўғри тақсимлаш иш ҳажмининг кўпайишига ва қолдиқ ишларнинг кўпайишига олиб келади;

учинчидан, бир ҳудуд иштирокчиларига устунлик бериш хавфи ва прокурор иштирокига оид ишларнинг ҳажми ошиб кетишига олиб келади;

тўртинчидан, ногиронлиги бўлган шахслар, вояга етмаганлар ва маълум тоифадаги иштирокчиларга қийинчиликлар келтириб чиқариши ва узоқ ҳудудларда интернет тизими ишламаслиги муаммосини келтириб чиқаради.

Ўз-ўзидан ҳудудлараро судларнинг ташкил этилиши амалдаги фуқаролик процессуал қонунчиликка тегишли қўшимчалар киритишни талаб этади.

Хусусан, ФПКнинг 17-моддасига *“Ишни апелляция ва кассация тартибида вилоят ва унга тенглаштирилган судда, тафтиш тартибида эса ҳудудлараро судда ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатида уч нафар судьядан иборат таркибда ҳайъатда кўриш амалга оширилади”.*

Ёки 419[5]-моддасини қуйидаги таҳрирда ўзгартиришлар киритиш тавсия этилади:

“Қуйидагилар тафтиш тартибидаги шикоятларни (протестларни) кўради:

1) ҳудудлараро фуқаролик суди — фуқаролик ишлари бўйича туманлараро, туман, шаҳар судлари томонидан биринчи инстанцияда қабул қилинган ва вилоят ёки унга тенглаштирилган суд томонидан апелляция ёхуд кассация тартибида кўрилган суд ҳужжатлари устидан берилган шикоятларни (протестларни);

2) Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати — ҳудудлараро судда тафтиш тартибида кўрилган ишлар бўйича суд ҳужжатлари, шунингдек Олий суд биринчи инстанцияда қабул қилган ва апелляция ёхуд кассация

тартибида кўрилган суд ҳужжатлари устидан берилган шикоятларни (протестларни).

Олий суд раисининг ва Бош прокурорнинг Олий суднинг Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш тартибида қабул қилган суд ҳужжати устидан протести Олий суд Раёсати томонидан кўрилади".

Назаримизда келгусида бу судларнинг фаолият юритиши соҳани такомиллаштириб бориш заруриятини келтириб чиқаради. Ўрганилган хорижий давлатлар тажрибаси масалан, АҚШ, Испания, Германия, Франция, Туркия, Корея, Япония ва МДҲ мамлакатларининг аксариятида кўп босқичли суд тизимидан воз кечиб, апелляция инстанцияси суди ваколатларини кенгайтириш орқали кучга кирмаган суд хатоларини тўғирлаш ва бартараф этишга эътибор кенг қаратилган.

Биргина "Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида"ги Халқаро пактнинг 14-моддаси 1-бандига кўра "барча шахслар судлар ва трибуналлар олдида тенгдир. Ҳар бир киши унга қўйилаётган ҳар қандай жиноий айблов кўриб чиқилаётганида ёки бирон-бир фуқаролик жараёнида унинг ҳуқуқ ва бурчлари аниқланаётганида қонунга мувофиқ тузилган нуфузли, мустақил ва холис суд томонидан мазкур иш адолатли ҳамда очиқ ҳолда кўриб чиқилиш ҳуқуқига эга"[1].

Бизнингча ҳам келгусида Ўзбекистонда суд-ҳуқуқ ислоҳотларини янада чуқурлаштириш орқали кўп босқичли суд тизимидан воз кечиб, апелляция инстанцияси суди ваколатларини кенгайтириш, кассация инстанциясини ўрта босқич сифатида маълум тоифадаги ишларни кўриб чиқиш ҳамда Олий суд эса барча ишларни эмас, фақатгина давлат ва жамият манфаатларига дахлдор ҳамда ягона суд амалиётини шакллантириш қаратилган ишларни кўриб чиқадиган институтга айлантириш лозим деб ҳисоблаймиз.

Бундан ташқари, ҳозирги кунда суд ҳужжатларини юқори инстанцияда қайта кўриш билан боғлиқ бевосита бир нечта Олий

[1] Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида"ги халқаро пакт, Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар тўплами – Тошкент: "Адолат", 2004. – А41.

суд Пленуми қарорлари мавжуд. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Судлар томонидан фуқаролик ишларини апелляция, кассация тартибида кўришнинг айрим масалалари тўғрисида” 25.03.2024 йилдаги 9-сонли, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Судлар томонидан фуқаролик ишларини тафтиш тартибида кўришнинг айрим масалалари тўғрисида” 25.06.2024 йилдаги 20-сонли, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Судлар томонидан фуқаролик ишлари бўйича қонуний кучга кирган суд ҳужжатларини янги очилган ҳолатлар бўйича қайта кўришни тартибга солувчи қонун ҳужжатларини қўллаш тўғрисида” 24.12.2019 йилдаги 25-сонли Қарорлари ҳозирги кун ислоҳотлари талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Пленум қарори талаблари процессуал қонунчилик нормаларини кўчириш билан чекланмасдан, ягона суд амалиётини шакллантиришга хизмат қилиши ва турли процессуал ҳолатларга ечим бериши лозим деб ҳисоблаймиз.

Шу ўринда суд ҳужжатларини қайта кўришда янги очилган ҳолатлар бўйича ишни қайта кўриш институти фуқаролик ишлари учун ҳар томонлама, холис ва адолатни таъминлашга катта хизмат қилади. Жумладан, Корея Республикаси ФПҚнинг 451-461-моддаларида қонуний кучга кирган суд ҳужжатини қайта кўриш масалалари белгиланган бўлиб, бу бевосита миллий процессуал қонунчилигимиздаги қонуний кучга кирган суд ҳужжатларини янги очилган ҳолатлар бўйича қайта кўриш институтига мос келади. ФПҚнинг 451-моддасида қонуний кучга кирган якуний қарорни қайта кўриш тўғрисида даъво қуйидаги асосларда берилиши мумкин (агар бу тараф бу асосни дастлабки шикоятда билдирган ёки била туриб кўрсатмаган бўлса берилиши мумкин эмас):

1) суд таркиби қонунга мувофиқ тузилмаган бўлса;

2) иштирок этишга ваколатсиз судья қатнашган бўлса;

3) қонуний вакиллик, ишончнома ёки махсус ваколат нуқсонли (кейинчалик тасдиқланган ҳол мустасно) бўлса;

4) қарорда қатнашган судья иш бўйича хизмат жинояти содир этган бўлса;

5) бошқа шахснинг жазоланадиган қилмиши туфайли тараф иқрор бўлишга мажбур қилинган ёки натижага таъсир қилувчи ҳужум ва ҳимоя воситаларини тақдим этишга тўсқинлик қилинган бўлса;

6) қарорга асос бўлган ҳужжат ёки ашёвий далил қалбакилаштирилган ёки ўзгартирилган бўлса;

7) гувоҳ, эксперт, таржимон ёхуд қасамёд билан тушунтириш берган тараф/вакилнинг ёлғон баёноти қарорга асос қилинган бўлса;

8) қарорга асос бўлган фуқаролик, жиноят ёки маъмурий ҳужжат кейинги ҳужжат билан ўзгартирилган бўлса;

9) суд натижага таъсир қилиши мумкин бўлган муҳим масала бўйича қарор чиқармаган бўлса;

10) қайта кўрилаётган қарор илгари чиқарилган қонуний кучга кирган қарорга зид бўлса;

11) тараф бошқа тарафнинг манзилини била туриб, у номаълум деб кўрсатган ёки ёлғон манзил тақдим этган бўлса[1].

Қонунга асосан юқоридаги 4–7-бандлардаги қилмиш бўйича айблов ҳукми ёки маъмурий жарима ҳақида қарор қонуний кучга кирган бўлиши шарт. Агар далил етишмаслигидан ёки бошқа сабаб билан бундай қарор чиқариш мумкин бўлмаган ҳолатлар бундан мустасно эканлиги қайд этилган.

Корея Республикаси ФПҚ 451-моддаси 1-қисми 11-бандида жавобгар манзилини била туриб сохта манзил кўрсатиш ҳолатини махсус қайта кўриш асоси сифатида белгилаш миллий қонунчиликда акс эттириш тортишувчанлик принципини тўла қонли амалга оширишга шароит яратади. Чунки, суд амалиётида жавобгарнинг яшаш манзили билан боғлиқ нотўғри маълумотларни кўрсатиш ҳолатлари учрайди. Бизнингча, янги очилган ҳолатлар бўйича суд ҳужжатларини қайта кўриш асослари сифатида

[1] 대한민국 민사소송법 (Civil Procedure Act), 국가법령정보센터 (Korea Legislation Research Institute / National Law Information Center) / https://law.go.kr/LSW/lsInfoP.do?lsId=001700#0000

ФПКнинг 437-моддаси 2-қисми 5-бандига қуйидаги мазмунда янги банд киритиш таклиф этилади: *“ишда иштирок этувчи шахснинг манзили маълум бўлгани ҳолда, уни хабардор қилишга тўсқинлик қилиш мақсадида судга била туриб ёлғон манзил тақдим этилганлиги ва бу унинг процессда иштирок этиш ҳуқуқини жиддий бузганлиги”.*

Корея Республикаси фуқаролик процессуал қонунчилиги қайта кўриш бўйича даъво муддатларини даъво қарор қонуний кучга кирганидан кейин тараф қайта кўриш асосини билган кундан 30 кун ичида берилишини ва бу муддат ўзгартирилмаслиги қатъий белгиланган.

Хулоса қилиб айтганда, фуқаролик процессида апелляция, кассация, тафтиш тартибида ҳамда янги очилган ҳолатлар бўйича иш юритишдан асосий мақсад ФПКнинг 2-модддасида белгиланган фуқароларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини, Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқлари ва манфаатларини, шунингдек корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида фуқаролик ишларини тўғри, ўз вақтида кўриб чиқиш ва ҳал этиш, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга, демократияни, ижтимоий адолатни, фуқаролар ўртасида тинчлик ва миллий тотувликни таъминлашга кўмаклашиш ҳамда қонунга ва судга нисбатан ҳурмат муносабатини шакллантиришга ҳамда ушбу институтларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, ишни кўриш предмети, субъектлари, шаклларига асосан амалга оширилиши лозим.

PULATOV SARDOR BAKHODIROVICH
Doctoral Student,
Law Enforcement Academy of
the Republic of Uzbekistan

DIGITAL EVIDENCE INTEGRITY IN ANTI-CORRUPTION INVESTIGATIONS: CHAIN OF CUSTODY, ADMISSIBILITY AND HUMAN RIGHTS SAFEGUARDS IN UZBEKISTAN

Аннотация*: Рақамли трансформация коррупцияга қарши тергов ва жиноят ишларида далиллар билан ишлаш тартибини тубдан ўзгартирмоқда. Порахўрлик, мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш, ноқонуний бойиш, манфаатлар тўқнашуви ва давлат харидларидаги тил бириктириш ҳолатлари электрон ёзишмалар, давлат реестрлари, электрон харид тизимлари, банк платформалари, мобил қурилмалар, булутли хизматлар ва метамаълумотларда из қолдиради. Бундай излар коррупцияни аниқлаш ва исботлаш имкониятларини кучайтиради, аммо маълумотларни ўзгартириш, контекстни йўқотиш, шахсий ҳаётга ортиқча аралашиш ҳамда гумон қилинувчилар, гувоҳлар, хабар берувчилар ва учинчи шахслар ҳуқуқларини бузиш хавфини ҳам юзага келтиради. Мақолада рақамли далилларнинг яхлитлиги фақат техник масала эмас, балки замонавий коррупцияга қарши терговларда ҳуқуқ устуворлигининг муҳим шарти сифатида асосланади. Тадқиқот Ўзбекистон учун қонуний рухсат, мутахассис иштироки, форензик нусха олиш, хешлаш, метамаълумотларни сақлаш, ҳимояланган сақлаш, ҳимоя томони учун текшириш имконияти ва суд назоратини бирлаштирувчи электрон далиллар занжири моделини таклиф этади.*

Аннотация: *Цифровая трансформация изменила доказательственную основу антикоррупционной деятельности. Взятки, злоупотребление должностными полномочиями, незаконное обогащение, конфликт интересов и сговор в сфере государственных закупок все чаще оставляют следы в электронных сообщениях, государственных реестрах, системах электронных закупок, банковских платформах, мобильных устройствах, облачных сервисах и метаданных. Такие следы способны повысить эффективность выявления и доказывания коррупции, однако одновременно создают риски подмены данных, утраты контекста, чрезмерного вмешательства в частную жизнь и нарушения прав подозреваемых,*

свидетелей, заявителей и третьих лиц. В статье обосновывается, что целостность цифровых доказательств следует рассматривать не как узкотехнический вопрос, а как ключевое условие верховенства права в современных антикоррупционных расследованиях. На основе международных стандартов и законодательства Республики Узбекистан предлагается модель электронной цепочки хранения доказательств, соединяющая криминалистическую надежность с процессуальной законностью: законное разрешение, участие специалиста, создание форензических копий, хеширование, сохранение метаданных, защищенное хранение, доступ стороны защиты и судебный контроль.

***Abstract**: Digital transformation has altered the evidentiary architecture of anti-corruption enforcement. Bribery, abuse of office, illicit enrichment, conflicts of interest and procurement collusion increasingly leave traces in electronic communications, public registers, e-procurement platforms, banking systems, mobile devices, cloud services and metadata. These traces can strengthen the detection and proof of corruption, but they also create risks of manipulation, loss of context, excessive surveillance and violations of the rights of suspects, witnesses, whistleblowers and third parties. This article argues that digital evidence integrity should be treated not as a purely technical issue, but as a core rule-of-law requirement for modern anti-corruption investigations. Drawing on the United Nations Convention against Corruption, ISO/IEC 27037, NIST forensic guidance, the Council of Europe Budapest Convention framework, the United Nations Convention against Cybercrime, and the current criminal procedure legislation of Uzbekistan, the article develops a normative model of an electronic chain of custody for corruption cases. The proposed model combines forensic reliability with procedural legality: lawful authorization, specialist participation, forensic imaging, hashing, metadata preservation, tamper-evident logging, secure storage, defence access and judicial review. The article concludes that Uzbekistan can strengthen the admissibility and public legitimacy of digital evidence by institutionalizing a national digital evidence integrity standard, creating a secure chain-of-custody register and embedding privacy, proportionality and fair-trial safeguards into every stage of collection, examination and courtroom presentation.*

***Калит сўзлар:** рақамли далиллар; коррупцияга қарши тергов; сақлаш занжири; далилларнинг мақбуллиги; рақамли криминалистика; инсон ҳуқуқлари; адолатли судлов; шахсий ҳаёт дахлсизлиги; ҳуқуқ устуворлиги; Ўзбекистон.*

***Ключевые слова:** цифровые доказательства; антикоррупционное расследование; цепочка хранения; допустимость доказательств; цифровая*

криминалистика; права человека; справедливое судебное разбирательство; неприкосновенность частной жизни; верховенство права; Узбекистан.

Keywords: *digital evidence; anti-corruption investigations; chain of custody; admissibility; digital forensics; human rights; fair trial; privacy; rule of law; Uzbekistan; cybersecurity.*

Introduction

The rule of law in the digital age depends not only on the ability of law enforcement bodies to discover offences, but also on the ability of courts and society to trust the evidence on which enforcement is based. This is especially true in corruption cases. Corruption is typically hidden, relational and document-intensive: it rarely appears as a single visible act, but as a pattern of communications, financial transfers, procurement decisions, access logs, declarations, corporate links and administrative approvals. As public administration, banking, procurement and communication move into digital environments, anti-corruption investigators increasingly rely on digital traces to reconstruct the factual history of an alleged offence.

The United Nations Convention against Corruption is the only legally binding universal anti-corruption instrument and is structured around preventive measures, criminalization and law enforcement, international cooperation, asset recovery and technical assistance.[1] Although the Convention was drafted before the current phase of artificial intelligence, cloud computing and mobile-device forensics, its logic is directly relevant to digital evidence. Effective anti-corruption enforcement requires not only criminalization of corrupt conduct, but also lawful, reliable and internationally usable evidence. Without evidentiary integrity, digital innovation may increase the volume of data while decreasing the credibility of justice.

Uzbekistan is at an important legal and institutional moment. The national Law “On Combating Corruption” establishes legality, priority of citizens’ rights and freedoms, openness and transparency,

[1] United Nations Convention against Corruption (adopted 31 October 2003, entered into force 14 December 2005) 2349 UNTS 41; United Nations Office on Drugs and Crime, “Learn about UNCAC” <https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/learn-about-uncac.html> accessed 18 June 2026.

systematicity, cooperation between the state and civil society, priority of preventive measures and inevitability of liability as basic principles of anti-corruption policy.[1] The Criminal Procedure Code has also moved toward explicit recognition of digital evidence: Article 81 now refers to material, written and digital evidence, alongside audio recordings, video recordings, film materials, photographs, protocols and other documents.[2] Article 87 expressly includes the receipt of objects, documents and electronic data among methods of collecting evidence, and Article 95 requires evidence to be evaluated in terms of relevance, admissibility and reliability.[3] These developments create a doctrinal foundation for a modern digital evidence regime.

Yet the recognition of digital evidence is only the starting point. Digital evidence is vulnerable in ways that paper documents are not. It can be altered invisibly, copied without visible degradation, separated from metadata, stored across several jurisdictions, encrypted, automatically deleted, or generated by complex systems whose operation is not easily understood by investigators, prosecutors or judges. The same file can be evidence, personal data, privileged communication, trade secret and cybersecurity asset at the same time. If investigators collect a mobile phone, mirror a hard drive or request cloud data without a clear chain of custody, the defence may challenge authenticity. If a platform log is extracted without preserving metadata, the court may not know whether the log is complete. If a search is excessively broad, privacy and fair-trial rights may be compromised.

The central research question of this article is therefore: how should Uzbekistan design a legal and forensic model for preserving the integrity, admissibility and human-rights compatibility of digital evidence in anti-corruption investigations? The article advances three arguments. First, digital evidence integrity must be understood as a combined legal, forensic and institutional requirement. Second, the

[1] Law of the Republic of Uzbekistan No ZRU-419 “On Combating Corruption” (3 January 2017) art 4 <https://lex.uz/docs/3088008> accessed 18 June 2026.
[2] Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, art 81 <https://lex.uz/acts/111460> accessed 1 July 2026.
[3] Ibid arts 87 and 95.

chain of custody should become electronic, tamper-evident and auditable from the first moment of identification until courtroom presentation. Third, integrity safeguards and human rights safeguards are not opposing values; in corruption cases they reinforce one another because evidence obtained lawfully, proportionately and transparently is more likely to be admitted, trusted and used effectively.

Theoretical and Methodological Framework

For the purposes of this article, digital evidence may be defined as information of potential probative value that is created, stored, processed, transmitted or retrieved by an information and communications technology system. This includes files, messages, metadata, call records, geolocation records, platform logs, transaction histories, database entries, e-signatures, screenshots, CCTV recordings, audit trails, blockchain records and system-generated events. The United Nations Convention against Cybercrime defines "electronic data" broadly as any representation of facts, information or concepts in a form suitable for processing in an ICT system, and distinguishes between traffic data, content data and subscriber information.[1] This taxonomy is useful for anti-corruption investigations because different data categories require different legal thresholds and different safeguards.

Integrity is the condition that evidence remains complete, accurate and unaltered in all material respects from the moment it is identified to the moment it is relied upon in court. In digital forensics, integrity is usually demonstrated through controlled acquisition, forensic imaging, cryptographic hash values, write protection, documented handling, tool validation and reproducible analysis. ISO/IEC 27037:2012 provides guidance for the identification, collection, acquisition and preservation of potential digital evidence and covers devices such as digital storage media, mobile phones, PDAs, memory cards, digital cameras, networked

[1] United Nations Convention against Cybercrime: Strengthening International Cooperation for Combating Certain Crimes Committed by Means of Information and Communications Technology Systems and for the Sharing of Evidence in Electronic Form of Serious Crimes, art 2 <https://www.unodc.org/unodc/en/cybercrime/convention/text/convention-full-text.html> accessed 20 June 2026.

computers and TCP/IP networks.[1] NIST similarly frames mobile device forensics as the recovery of digital evidence under forensically sound conditions and discusses validation, preservation, acquisition, examination, analysis and reporting.[2]

The chain of custody is the chronological and verifiable documentation of who had control over evidence, what was done to it, when, where, why and under whose legal authority. In traditional investigations this record may be a paper form. In digital investigations, paper documentation is insufficient because the most important integrity indicators are technical: hash values, image identifiers, tool versions, access logs, export formats, time synchronization and metadata fields. A modern chain of custody therefore requires a hybrid structure: procedural decisions must be documented in legal language, while forensic operations must be documented in machine-verifiable language.

Admissibility is the procedural gateway through which evidence enters the judicial fact-finding process. In a digital context, admissibility should not be reduced to formal legality. It should include at least five cumulative questions: whether the evidence is relevant to the facts in issue; whether it was obtained under lawful authority; whether it is authentic; whether its integrity has been preserved; and whether its collection and use are compatible with rights to privacy, defence and fair trial. Uzbekistan's Criminal Procedure Code already reflects a similar logic by requiring that evidence be assessed in terms of relevance, admissibility and reliability.[3]

Methodologically, the article uses a doctrinal and normative approach. It analyses current Uzbek procedural rules and anti-corruption principles, compares them with international instruments and technical standards, and develops a practical model suitable for corruption investigations. The analysis is not empirical: it does not measure the actual frequency of digital evidence challenges in Uzbek courts. Instead,

---

[1] ISO/IEC 27037:2012, Information technology - Security techniques - Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence.

[2] Richard Ayers, Sam Brothers and Wayne Jansen, Guidelines on Mobile Device Forensics (NIST Special Publication 800-101 Rev 1, May 2014) <https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-101r1> accessed 20 June 2026.

[3] Criminal Procedure Code (n 3) art 95.

it identifies legal and institutional requirements that should exist if digital evidence is to support, rather than undermine, anti-corruption enforcement.

International Standards for Digital Evidence Integrity

International law and practice increasingly treat digital evidence as a central component of criminal justice cooperation. The Budapest Convention on Cybercrime remains one of the most influential frameworks for cybercrime and electronic evidence cooperation, and the Council of Europe presents the Budapest Convention and its protocols, including the Second Additional Protocol on enhanced cooperation, as the core treaty architecture in this field.[1] The newer United Nations Convention against Cybercrime is broader in institutional scope and explicitly concerns the sharing of evidence in electronic form for serious crimes. Its purpose includes promoting and strengthening measures to prevent and combat cybercrime, facilitating international cooperation and supporting technical assistance and capacity-building.[2]

For anti-corruption investigations, the importance of these instruments lies less in the cybercrime offences themselves and more in the procedural tools and safeguards they codify. The UN Cybercrime Convention requires states to provide for expedited preservation of stored electronic data where data are vulnerable to loss or modification, and it requires preservation of integrity for a period sufficient to enable competent authorities to seek disclosure.[3] It also addresses production orders, search and seizure of stored electronic data, real-time collection of traffic data and interception of content data.[4] In corruption cases, these tools may be relevant when evidence is held by online platforms, banks, e-procurement systems, cloud providers or foreign service providers.

[1] Convention on Cybercrime (Budapest Convention) (opened for signature 23 November 2001, entered into force 1 July 2004) ETS No 185; Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on Enhanced Co-operation and Disclosure of Electronic Evidence (opened for signature 12 May 2022) CETS No 224.
[2] United Nations Convention against Cybercrime (n 5) arts 1 and 3.
[3] United Nations Convention against Cybercrime (n 5) art 25.
[4] Ibid arts 27-30.

The same Convention also confirms that investigative powers must be subject to conditions and safeguards under domestic law, including human rights protection, proportionality, judicial or independent review, effective remedy, justified grounds, and limitations on scope and duration.[1] This is a decisive point for the present article. A digital evidence regime that maximizes collection power but neglects safeguards will be legally fragile. A regime that embeds safeguards from the beginning will be more defensible before courts and more legitimate before the public.

Technical standards complement treaty law. ISO/IEC 27037 gives investigators a structured vocabulary for identifying, collecting, acquiring and preserving potential digital evidence.[2] NIST guidance emphasizes forensic soundness and the need for validated methods across preservation, acquisition, examination, analysis and reporting.[3] These standards do not replace national criminal procedure, but they can inform national instructions, accreditation requirements, laboratory protocols and judicial admissibility checklists. Their value is that they translate abstract legal requirements, such as authenticity and reliability, into repeatable operational acts.

A useful comparative lesson can be drawn from research on blockchain-based and tamper-evident chains of custody. Scholars have noted that digital evidence often passes through multiple hands and that the chain of custody must prove that evidence has not been altered from collection to use in court.[4] Blockchain or distributed ledger technology is not a universal solution and should not be adopted merely as a fashionable innovation. However, the underlying design principle is valuable: every transfer, access and analytical operation should be time-stamped, attributable and resistant to undetected alteration. For Uzbekistan, this principle can be implemented through a secure national

[1] Ibid art 24.
[2] ISO/IEC 27037:2012 (n 6).
[3] Ayers, Brothers and Jansen (n 7).
[4] Silvia Bonomi, Marco Casini and Claudio Ciccotelli, “B-CoC: A Blockchain-based Chain of Custody for Evidences Management in Digital Forensics” (2018) arXiv:1807.10359 <https://arxiv.org/abs/1807.10359> accessed 22 June 2026.

evidence register without necessarily using public blockchain infrastructure.

International standards therefore suggest a three-level model. The first level is legal authorization: investigators must have a lawful basis and defined scope. The second level is forensic reliability: evidence must be acquired and preserved through accepted methods. The third level is accountability: every action must be auditable by prosecutors, courts, defence counsel and, where appropriate, independent oversight bodies. When these levels are combined, digital evidence becomes not simply data collected by the state, but a legally traceable object of proof.

The Legal and Institutional Context of Uzbekistan

Uzbekistan's legal framework already contains several elements that can support a sophisticated digital evidence integrity model. The Law "On Combating Corruption" defines the anti-corruption field through principles that are directly relevant to evidence governance. Legality requires that investigators act within defined powers. Priority of citizens' rights and freedoms requires that evidence collection does not become uncontrolled surveillance. Openness and transparency require that public authorities be accountable for investigative and institutional choices. Systematicity requires standardized procedures rather than ad hoc practices. Cooperation with civil society is relevant where whistleblowers, journalists and public oversight mechanisms generate digital materials. The inevitability of liability requires that evidence be reliable enough to support accountability.[1]

The Criminal Procedure Code provides the core procedural basis. Article 81 treats any factual information that enables an inquiry officer, investigator or court to establish whether a socially dangerous act occurred, whether a person is guilty and other legally significant circumstances as evidence. It further lists material, written and digital evidence, audio recordings, video recordings, film and photographic materials, investigative and judicial protocols and other documents among evidentiary sources.[2] This explicit reference to digital evidence is

[1] Law on Combating Corruption (n 2) art 4.
[2] Criminal Procedure Code (n 3) art 81.

a major step: it removes the uncertainty of whether digital data must be artificially fitted into older categories such as “documents” or “material evidence.”

Article 87 is equally important because it identifies how evidence may be collected. It includes questioning, confrontation, identification, verification of testimony at the scene, seizure, search, inspection, examination, expert research, appointment of expertise and audit, receipt of submitted objects, documents and electronic data, and obtaining information transmitted through telephones and other telecommunications devices.[1] The inclusion of electronic data in evidence-collection procedures allows investigators to treat digital objects as direct procedural materials, not merely as attachments to physical devices.

Article 95 creates the judicial logic of evaluation: each piece of evidence must be assessed for relevance, admissibility and reliability, and evidence is admissible only if it has been collected according to established procedure and meets procedural conditions.[2] Article 95-1 strengthens this logic by prohibiting the use of testimony, expert conclusions, material, written and digital evidence, audio and video recordings and other materials obtained in violation of the Code. It also provides that electronic data obtained during seizure or inspection without the participation of a specialist is inadmissible.[3] This rule is particularly significant for digital evidence integrity because it recognizes that digital evidence handling requires special knowledge, not only formal procedural authority.

Article 208 addresses storage and transfer. It requires measures to prevent loss, damage, deterioration, mixing or confusion of material, written and digital evidence during storage and transfer, including transfer to expertise, another pre-investigation body, inquiry body, preliminary investigation body, prosecutor or court. It also requires that transferred evidence be listed in a cover letter or attached inventory and that received evidence be inspected with the participation of attesting

[1] Ibid art 87.
[2] Ibid art 95.
[3] Ibid art 95-1.

witnesses and, where necessary, experts or specialists, with a protocol recording the process and results.[1] These provisions provide a legal basis for a more advanced chain-of-custody system.

Personal data law adds another dimension. The Law "On Personal Data" regulates relations in the field of personal data and applies to processing regardless of the means used, including information technologies, while also containing specific exclusions for processing in law enforcement and related areas.[2] This does not mean that privacy is irrelevant to criminal proceedings. On the contrary, the existence of general data-protection rules demonstrates that personal information is a legally protected value. In corruption investigations, digital evidence often contains information about persons who are not suspects: family members, colleagues, business partners, complainants, journalists or unrelated citizens. The evidence regime must therefore include minimization, segregation and deletion rules for irrelevant data.

The current Uzbek framework is therefore not empty. It contains anti-corruption principles, recognition of digital evidence, procedural collection methods, admissibility rules, specialist participation and storage requirements. The challenge is to operationalize these norms into detailed, enforceable and technology-aware procedures. The risk is not that Uzbek law lacks the vocabulary of digital evidence; the risk is that practice may remain uneven unless national instructions specify exactly how digital evidence is to be identified, acquired, hashed, sealed, transferred, examined, disclosed and presented.

A Digital Chain-of-Custody Model for Anti-Corruption Investigations

A digital chain-of-custody model for corruption cases should begin before the first device is touched. Phase one is legal planning and authorization. Investigators should define the suspected corruption offence, the factual issue to be proved, the category of data sought, the device or system likely to contain it, the legal basis for access, and the proportionality justification. For example, a search of an entire official

[1] Ibid art 208.

[2] Law of the Republic of Uzbekistan No ZRU-547 "On Personal Data" (2 July 2019) <https://lex.uz/docs/4396428> accessed 22 June 2026.

email account should not be justified merely by a general allegation of bribery. The decision should specify date ranges, relevant counterparties, keywords where appropriate, and categories of excluded or privileged material. This protects rights and improves evidentiary quality by reducing irrelevant data.

Phase two is identification and scene preservation. When investigators encounter a laptop, phone, server, USB drive, CCTV system or cloud account, the first task is to prevent alteration. Devices may need to be photographed, isolated from networks, placed in Faraday bags, kept powered if volatile data are at risk, or powered down if remote wiping is likely. The choice must be documented. Investigators should record the date, time, location, officer, device identifiers, visible condition, running applications and network status. In corruption cases, such details may be decisive because a single timestamp or access log can establish whether a procurement file was edited after an audit request or whether an official accessed a registry at a suspicious moment.

Phase three is acquisition. Original data should not be examined directly unless unavoidable. Whenever possible, a forensic image or verified export should be created by a qualified specialist. Hash values should be calculated before and after acquisition, and the algorithm used should be recorded. If the evidence consists of platform data exported by an administrator, the export method, account permissions, database query, time zone, system clock and audit logs should be preserved. Screenshots should be treated as secondary evidence unless accompanied by metadata or platform verification, because screenshots are easy to alter and often omit context.

Phase four is examination and analysis. Examiners should work on copies, not originals. Every analytical step should be reproducible: software version, search parameters, filters, time zone conversions, extracted artefacts and excluded data should be recorded. In anti-corruption cases, analysis often involves linking communications, procurement events, bank transfers and administrative decisions. Analysts must distinguish between raw evidence and interpretation. A

log showing that an official opened a tender file is raw evidence; the conclusion that this access proves collusion is an inference that must be supported by additional facts.

Phase five is secure storage and transfer. Digital evidence should be stored in an encrypted repository with role-based access, multi-factor authentication and tamper-evident logs. Each transfer should record the transferring person, receiving person, legal basis, date, time, storage medium, hash value and reason for transfer. The repository should prevent silent deletion or modification. Where evidence is sent to an expert institution, the package should include an inventory, hash values, acquisition report and scope of examination. This directly implements the logic of Article 208 of the Criminal Procedure Code, which requires prevention of loss, damage, deterioration and mixing during storage and transfer.[1]

Phase six is courtroom presentation. A digital evidence report should not merely state that evidence was found. It should explain how the data were identified, acquired, preserved, examined and verified. Courts should be able to see the chain of custody, hash values, specialist credentials, tool validation information and any limitations. Defense counsel should receive a meaningful opportunity to challenge authenticity and methodology. In complex cases, courts may need a pre-trial admissibility hearing or specialist testimony to separate technical reliability from factual weight.

This model is particularly important for corruption investigations because the stakes are double. On one hand, corruption undermines public trust and requires effective enforcement. On the other hand, anti-corruption investigations may target public officials, business actors and politically sensitive networks, making procedural legitimacy essential. A digital evidence system that is transparent and auditable protects investigators from allegations of fabrication, protects defendants from unreliable evidence, and protects courts from becoming dependent on unexplained technology.

[1] Criminal Procedure Code (n 3) art 208.

Table 1. Minimum digital evidence integrity matrix for anti-corruption cases

Stage	Integrity risk	Minimum safeguard
Authorization	Overbroad or unlawful access to personal data	Written legal basis, defined scope, necessity and proportionality assessment
Identification	Remote wiping, loss of metadata, contamination of device state	Scene log, photographs, network isolation, specialist participation
Acquisition	Alteration of original data or incomplete export	Forensic image or verified export, hash values, tool and method documentation
Examination	Unreproducible analysis or confusion between data and inference	Use of working copies, analyst log, peer review, clear separation of facts and conclusions
Storage	Unauthorized access, deletion, mixing or substitution	Encrypted repository, role-based access, tamper-evident audit trail
Transfer	Break in custody between investigator, expert, prosecutor and court	Inventory, transfer protocol, hash verification and receipt confirmation
Disclosure	Inequality of arms and inability of defense to challenge evidence	Defense access to copies or supervised review, expert challenge procedure
Courtroom use	Technical evidence accepted without reliability assessment	Admissibility checklist, specialist testimony, judicial reasoning on relevance, legality and reliability

Admissibility and Human Rights Safeguards

A modern digital evidence framework must balance investigative effectiveness with human rights. The balance should not be understood

as a compromise that weakens enforcement. In fact, the more intrusive the investigative power, the more important it is that the resulting evidence be obtained under clear conditions. The UN Cybercrime Convention expressly links procedural powers to human rights, proportionality, judicial or independent review, effective remedy and limitations on scope and duration.[1] These safeguards should guide corruption investigations even where the case is not classified as cybercrime.

The first safeguard is legality. Investigators should rely on a defined legal power, not informal access or administrative convenience. For example, obtaining data from an e-procurement platform, state registry or bank should be documented through a procedural decision or lawful request specifying the data sought. Informal extraction may appear efficient, but it creates future admissibility risks. If the defence cannot verify who exported the data and under what authority, the probative value of the evidence may be weakened.

The second safeguard is necessity and proportionality. Digital searches can be much more intrusive than physical searches because a phone or cloud account may contain years of intimate, professional, financial and political information. A corruption investigation into one procurement contract should not automatically justify copying all personal communications of an official. The proportionality principle requires targeted collection where possible, staged review procedures, privilege filtering and minimization of unrelated data.

The third safeguard is specialist participation and professional competence. Uzbekistan's Criminal Procedure Code already makes this point concrete by treating electronic data obtained during seizure or inspection without a specialist as inadmissible.[2] This rule should be developed into a certification regime for digital evidence specialists. Specialists should understand not only technical acquisition, but also procedural documentation, privacy protection and courtroom explanation. Their role is not to replace investigators, but to make the investigative act forensically reliable and legally intelligible.

[1] United Nations Convention against Cybercrime (n 5) art 24.
[2] Criminal Procedure Code (n 3) art 95-1.

The fourth safeguard is equality of arms. The prosecution should not be the only party able to understand digital evidence. Defence counsel should have access to forensic copies or supervised review procedures, subject to protection of personal data, state secrets and third-party rights. Where the prosecution relies on an extracted chat, database log or platform export, the defense should be able to examine the surrounding context, metadata and extraction method. Otherwise, a digital fragment may be presented as self-evident truth when it is only a selected part of a larger data environment.

The fifth safeguard is judicial reasoning. Courts should not admit digital evidence merely because it was produced by an official body or generated by a computer system. Computers do not make evidence neutral. Systems can be misconfigured, logs can be incomplete, users can share accounts, timestamps can be wrong, and exports can omit relevant fields. Judges should ask whether the data source is reliable, whether the extraction method was documented, whether the chain of custody is complete, whether the data are relevant, and whether any rights violation requires exclusion or affects weight.

The sixth safeguard is post-investigation data governance. Digital evidence repositories may contain sensitive data long after a case ends. Retention periods, deletion procedures and access restrictions should be specified. Data unrelated to the offence should not remain available indefinitely. Whistleblower materials should be handled with particular care because metadata may reveal the identity of a reporting person even when the content appears anonymous. In corruption cases, protecting whistleblowers and protecting evidence integrity are mutually reinforcing: citizens will be more willing to submit digital materials if they trust that authorities can preserve them securely and lawfully.

Recommendations for Uzbekistan

First, Uzbekistan should adopt a National Digital Evidence Integrity Standard for criminal proceedings, with a dedicated chapter on corruption and economic crime. The standard should be approved through an inter-agency mechanism involving the Supreme Court, the Prosecutor General’s Office, investigative bodies, the Anti-Corruption Agency, digital forensic institutions and data-protection experts. It should translate existing provisions of the Criminal Procedure Code into operational rules: how to image devices, how to calculate and record

hash values, how to preserve metadata, how to handle cloud data, how to document platform exports and how to present digital evidence in court.

Second, a secure electronic chain-of-custody register should be created for all digital evidence. The register should assign a unique identifier to every item, record acquisition and transfer events, store hash values and link specialist reports, expert conclusions and court exhibits. Access should be role-based and audited. The objective is not bureaucratic formalism; it is the creation of a tamper-evident institutional memory. If a corruption case takes years, the court should still be able to reconstruct every step of evidence handling.

Third, specialist participation should be institutionalized through certification, continuous training and courtroom competence. Article 95-1 already recognizes the importance of specialists during seizure and inspection of electronic data.[1] The next step is to define who qualifies as a specialist, what training is required, how conflicts of interest are avoided, and how specialist actions are reviewed. Digital forensic capacity should be distributed regionally so that investigators outside Tashkent have timely access to qualified support.

Fourth, courts should adopt a digital evidence admissibility checklist. The checklist should ask whether the evidence was lawfully obtained; whether the search or seizure was proportionate; whether a specialist participated when required; whether the original or verified copy was preserved; whether hash values match; whether metadata were retained; whether the chain of custody is complete; whether the defense had a meaningful opportunity to examine the evidence; and whether privacy or privilege issues were properly addressed. Such a checklist would promote consistency across courts and reduce uncertainty for investigators.

Fifth, anti-corruption investigators should distinguish between investigative intelligence and evidence. Data analytics, artificial intelligence, red-flag systems and open-data tools can identify suspicious patterns in procurement, asset declarations or public spending. However, an algorithmic alert should not be treated as proof of corruption by itself. It should serve as a lead that triggers lawful collection of underlying evidence. This distinction is essential for both

[1] Ibid.

fairness and reliability: courts need verifiable facts, not unexplained risk scores.

Sixth, Uzbekistan should develop protocols for cross-border electronic evidence. Corruption cases often involve foreign bank accounts, offshore companies, messaging platforms, foreign email providers and cloud services. The UN Cybercrime Convention provides for expedited preservation and mutual legal assistance in accessing stored electronic data, including data preserved in another state.[1] Uzbekistan should prepare model request templates, a 24/7 contact procedure and trained prosecutors capable of framing urgent preservation requests before data are deleted.

Seventh, privacy and defense safeguards should be built into the evidence lifecycle. Investigators should use data minimization, privilege filtering and third-party data segregation. Defense counsel should be able to review relevant digital evidence through secure procedures. Courts should be able to order exclusion, redaction or limited disclosure where rights are at risk. These safeguards will not weaken anti-corruption enforcement. They will make convictions more durable, evidence more credible and investigations more resistant to allegations of abuse.

Eighth, Uzbekistan should integrate digital evidence integrity into anti-corruption education. Investigators, prosecutors, judges, compliance officers and internal auditors should receive scenario-based training: procurement collusion through platform logs, bribery through encrypted messages, manipulation of registry data, destruction of metadata, crypto-asset transfers, whistleblower submissions and cross-border cloud evidence. Training should emphasize that technical mistakes are legal mistakes: a poorly imaged device or undocumented export may become inadmissible even if it contains relevant information.

Finally, periodic audits should be introduced. Independent or inter-agency audits should test whether digital evidence registers are complete, whether hash verification is performed, whether storage systems are secure, whether evidence is disclosed to the defense on time and whether courts receive understandable technical reports. Audit results should inform training, disciplinary measures and procedural

[1] United Nations Convention against Cybercrime (n 5) arts 41-42.

reform. Digital evidence integrity cannot be achieved through a single decree; it requires continuous institutional discipline.

Conclusion

Digital evidence is becoming one of the decisive instruments of anti-corruption enforcement. It can reveal communications, transactions, access patterns, procurement manipulation, asset concealment and abuse of official databases. At the same time, it can be manipulated, misunderstood or collected in ways that violate rights. The future of anti-corruption justice will therefore depend on whether legal systems can transform digital traces into reliable, admissible and rights-compatible evidence.

This article has argued that digital evidence integrity should be treated as a rule-of-law requirement. For Uzbekistan, the legal foundation is already emerging. Anti-corruption legislation emphasizes legality, rights, transparency and inevitability of liability. Criminal procedure now explicitly recognizes digital evidence, allows collection of electronic data, requires assessment of relevance, admissibility and reliability, excludes unlawfully obtained digital materials and requires specialist participation in key actions. Storage and transfer rules already point toward chain-of-custody logic. The remaining task is institutionalization: detailed standards, secure registers, trained specialists, judicial checklists and meaningful defense access.

The proposed model is practical rather than abstract. It begins with lawful authorization and targeted scope; continues through identification, preservation, acquisition, analysis, secure storage and transfer; and ends with transparent courtroom presentation. It treats hash values, metadata, specialist reports and audit trails as legal tools, not merely technical details. It also embeds privacy, proportionality, equality of arms and effective judicial review into the evidence lifecycle.

If implemented, such a model would help Uzbekistan achieve three strategic goals. First, it would strengthen corruption detection and prosecution by making digital evidence more reliable. Second, it would protect human rights by preventing excessive or unlawful data collection. Third, it would enhance public trust by showing that digital innovation in law enforcement is governed by law, accountability and professional standards. In this sense, digital evidence integrity is not

only a forensic problem. It is a governance reform and a necessary condition for ensuring the rule of law in the digital age.

NORMURODOVA AZIZA AZIMJON QIZI
Doctoral Student at the
Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

THE EVOLUTION OF LIABILITY FOR SEXUAL VIOLENCE: A HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS (FROM THE ANCIENT WORLD TO THE MODERN PERIOD)

***Аннотация**: Мақолада Қадимги дунё, Ўрта асрлар ва Янги давр даврларида жинсий зўравонлик учун жавобгарликнинг шаклланиши ҳамда ривожланиши тарихий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинади. «Жинсий зўравонлик» атамаси юридик фанда фақат XX асрнинг иккинчи ярмида шаклланган бўлса-да, бу қилмишлар — зўрлаш, никоҳга мажбурлаш, жинсий қуллик — энг қадимги замонлардан маълум. Муаллиф жиноий-ҳуқуқий муҳофаза объекти қандай ўзгариб борганини кузатади: уруғ, оила ҳамда ота ёки эр манфаатлари ва номусини ҳимоя қилишдан то жабрланувчининг ўзига етказилган зарарни, унинг иродаси ва розилигини эътироф этишга томон. Ҳуқуқий ёдгорликлар (Хаммурапи қонунлари, Драконт ва Солон қонунлари, Рим ҳуқуқи, Грациан «Декрети», «Каролина», 1649 йилги Собор уложениеси, 1715 йилги Ҳарбий артикул, 1845 йилги Жазолар тўғрисидаги уложение) мисолида шу нарса кўрсатиладики, ҳуқуқий муҳофаза узоқ вақт давомида танланма, табақавий-синфий хусусиятга эга бўлган ва оила номуси ҳамда жамоат ахлоқини сақлашга бўйсундирилган, жинсий эркинлик ва жинсий дахлсизлик эса шахснинг мустақил қадрияти сифатида ҳали тан олинмаган.*

***Аннотация**: В статье проводится историко-правовой анализ становления и развития ответственности за сексуальное насилие в эпохи Древнего мира, Средневековья и Нового времени. Несмотря на то, что термин «сексуальное насилие» оформился в юридической науке лишь во второй половине XX века, сами эти деяния — изнасилование, принуждение к браку, сексуальное рабство — известны с древнейших времён. Автор прослеживает, как изменялся объект уголовно-правовой охраны: от защиты чести рода, семьи и интересов отца или мужа к постепенному признанию вреда, причиняемого самой потерпевшей, и значимости её воли и согласия.*

На материале правовых памятников (Кодекс Хаммурапи, законы Драконта и Солона, римское право, Decretum Грациана, «Каролина», Соборное уложение 1649 г., Артикул воинский 1715 г., Уложение о наказаниях 1845 г.) показано, что правовая защита долгое время носила избирательный, сословно-классовый характер и была подчинена охране семейной чести и общественной морали, тогда как половая свобода и половая неприкосновенность как самостоятельные ценности личности ещё не признавались.

***Abstract**: This article offers a historical and legal analysis of the emergence and development of liability for sexual violence across the eras of the Ancient World, the Middle Ages, and the Modern Period (New Time). Although the term "sexual violence" took shape in legal scholarship only in the second half of the twentieth century, the underlying acts — rape, forced marriage, and sexual slavery — have been known since the earliest times. The author traces how the object of criminal-law protection shifted: from safeguarding the honour of the clan and family and the interests of the father or husband toward a gradual recognition of the harm inflicted on the victim herself and of the significance of her will and consent. Drawing on legal monuments (the Code of Hammurabi, the laws of Draco and Solon, Roman law, Gratian's Decretum, the Constitutio Criminalis Carolina, the Russian Sobornoye Ulozhenie of 1649, the Military Article of 1715, and the Penal Code of 1845), the study shows that legal protection long remained selective and class-based, subordinated to the preservation of family honour and public morality, while sexual freedom and sexual inviolability were not yet recognised as autonomous values of the individual.*

***Калит сўзлар:** жинсий зўравонлик, зўрлаш, raptus, жиноий жавобгарлик, жиноий-ҳуқуқий муҳофаза объекти, оила номуси, жабрланувчининг розилиги, жинсий эркинлик, жинсий дахлсизлик, канон ҳуқуқи, никоҳ иммунитети, ҳуқуқ тарихи.*

***Ключевые слова:** сексуальное насилие, изнасилование, raptus, уголовная ответственность, объект уголовно-правовой охраны, честь семьи, согласие потерпевшей, половая свобода, половая неприкосновенность, каноническое право, супружеский иммунитет, история права.*

***Keywords:** sexual violence, rape, raptus, criminal liability, object of criminal-law protection, family honour, victim's consent, sexual freedom, sexual inviolability, canon law, marital immunity, history of law.*

The term "sexual violence" took shape in legal scholarship and international law comparatively recently — only in the second half of the twentieth century. Its underlying forms, however, have been known

since the appearance of humankind and persist to the present day. It is expedient to examine the development of liability for these acts within three historical periods — the Ancient World, the Middle Ages and the Modern Period (New Time). Such a periodization makes it possible to trace how the object of criminal-law protection changed: from safeguarding the honor of the clan and the interests of the family toward recognizing sexual freedom and sexual inviolability as autonomous values of the individual.

The analysis should begin with the states of the Ancient World (from the appearance of humankind to 476 CE), where the first legal norms on liability for such offences took shape. Even then, various forms of sexual violence existed — rape[1], other acts of a sexual nature committed against the victim's will, forced marriage, and sexual slavery. The mechanism for the legal protection of women, however, differed fundamentally from the modern one: a woman was not recognized as a person endowed with autonomous rights but was regarded as property — first of her father and, after marriage, of her husband. For this reason, sexual violence encroached not upon her rights but upon those of her father or husband and was treated as a violation of the honor and interests of the family rather than as harm to the victim herself. Such protection was, moreover, selective and estate- and class-based in character: a woman of high standing or noble lineage could count on it, whereas offences against women of low status often went unpunished[2].

The origins of this model go back to primitive and slaveholding society. In the primitive era, the seizure of women from neighboring tribes and their coercion into marriage were perceived as commonplace[3], and with the establishment of slavery women taken captive were turned into slaves and used to satisfy the sexual needs of their owner[4]. The

---

[1] Заварыкин И. Н. История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу //Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №. 376. – С. 126-131.

[2] Киньяр П. Секс и страх: Эссе / пер. с фр. И. Волевич. М.: Текст, 2000. С. 12.

[3] Дерягин Г.Б. Криминальная сексология: курс лекций для юридических факультетов. М.: Моск. ун-т МВД России; Щит-М, 2008. С. 42.

[4] Вардиман Е. Женщина в древнем мире: пер. с нем. – Наука. Гл. ред. вост. лит., 1990. Стр.152

same dependence can be traced in Ancient China and Ancient India, where a father was entitled to give his daughter in marriage by force, including at a minor age[1], or to sell her for debts up to and including handing her over into sexual slavery[2], with neither the girl's age nor her consent being of any significance. Thus, already in the earliest societies there existed such forms of sexual violence as forced marriage and sexual slavery.

The approach of ancient law manifests itself with particular clarity in the norms on rape. Even where the law established a severe punishment for it, it protected not the victim herself but the honor of her family. This is seen most vividly in the Code of Hammurabi (1750 BCE): it provided for the death penalty for the rapist, but in doing so protected not the victim herself but the family under whose father's or husband's authority she stood, since a woman's honor was identified with the honor of her father or husband and grounded the clan's right to blood vengeance[3].

The same logic of "clan honor" is characteristic of the customary law of the peoples of Eurasia, which is of particular significance for the subsequent analysis of the Central Asian tradition. The clan custom of the mountain peoples of the Caucasus permitted the forcible abduction of brides: such an act was not regarded as violence, since the abducted woman subsequently became a wife; and in the case of rape, the custom protected above all the honor of the clan rather than the victim herself. Similar customs were characteristic of the Kipchak tribes of Eurasia[4].

A different approach begins to emerge in the law of classical antiquity, where protection of the woman herself, and not only of her family's interests, gradually appears. In Ancient Greece, the laws of

---

[1] Вардиман Е. Женщина в древнем мире: пер. с нем. – Наука. Гл. ред. вост. лит., 1990. Стр.311

[2] История государства и права зарубежных стран: учеб. для вузов / под общ. ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой. М.: Норма, 2004. Ч. 1. С. 126.

[3] Волков И.М. Законы вавилонского царя Хаммурапи: культурно-исторические памятники Древнего Востока / под общ. ред. Б.А. Тураева. М.: Т-во Скоропеч. А.А. Левенсон, 1914. Вып. 1. С. 35.

[4] Бобровников В.О. Мусульмане Северного Кавказа: обычай, право, насилие (очерки по истории и этнографии права Нагорного Дагестана). М.: Восточная литература, 2002. С. 124–128.

Draco (621 BCE) and Solon (594 BCE) classed rape among the gravest acts alongside homicide and prescribed the death penalty for it, condemning it at the same time as a violation of society's moral foundations[1].

It was in Roman law, however, that this tendency developed most consistently. Initially, rape was equated with physical violence against the person and was covered by the general concept of *vis* (physical force). Yet during the reign of Octavian Augustus, with the adoption of the Lex Julia on adultery (18 BCE), the approach changed: rape came to be regarded not only as the application of force but also as harm to the woman herself — an encroachment upon her honor and dignity. Thus, Roman law for the first time began to associate this act with harm caused directly to the victim. At the same time, she was still not recognized as a fully autonomous subject of law: the protection of her interests continued to be exercised by her father, under whose authority she stood. While acknowledging the harm caused to the woman, the law at the same time continued to restrict her legal autonomy[2].

The very construction of rape, denoted by the term *raptus* ("forcible seizure", "abduction"), also gradually took shape. Initially it was understood as the abduction of a woman against the will of the person in whose authority she was — her father, husband, or guardian — with sexual intercourse not being a mandatory element of the act, while the term itself could also denote the unlawful seizure of another's property. For this reason, *raptus* was qualified as a private wrong affecting, above all, the interests of the holder of authority over the woman[3]. A fundamental turn occurred at the beginning of the fourth century, when the Emperor Constantine recognized *raptus* as a public

---

[1] Губанова Е. В., Роттина Е. И. Исторический анализ уголовной ответственности за изнасилование //Ученые записки Крымского федерального университета имени ВИ Вернадского. Юридические науки. – 2015. – Т. 1. – №. 4. – С. 66-75.

[2] Заварыкин И. Н. История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу //Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №. 376. – С. 127

[3] Gravdal K. Ravishing Maidens: Writing Rape in Medieval French Literature and Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991. / Jones K. Gender and Petty Crime in Late Medieval England: The Local Courts in Kent, 1460—1560. Woodbridge, 2006.

crime, dangerous to society and the state, and established the death penalty for it[1].

Subsequent development, however, proved not entirely linear. In the mid-sixth century, the Emperor Justinian replaced the punishment chiefly with confiscation of the offender's property, retaining the death penalty only in certain cases, and limited the range of victims to unmarried women, widows, and nuns. A married woman was not recognized as a victim of rape by her husband, since upon entering into marriage she was deemed to have voluntarily transferred to him the rights over herself, and consequently marital rape was not treated as a crime. This approach persisted in European law down to the twelfth century[2].

Thus, the legal monuments and customs of the Ancient World examined here confirm that throughout this entire period a single model persisted: sexual violence was punished not in order to protect the woman herself but in order to safeguard the honor of the family and clan. A substantial shift was outlined only in Roman law, where rape was recognized as a public crime and the law, for the first time, saw in its harm caused to the victim herself. This shift, however, remained incomplete: the woman was still not regarded as a full subject of law. The model that had taken shape proved so durable that it largely carried over into the Middle Ages, to whose examination we should now turn.

In the era of the Middle Ages (from the end of the fifth to the end of the fifteenth century), as in the ancient world, when various forms of sexual violence against a woman were committed it was not her own rights that were protected but the honor and interests of her family, clan, or husband. At the same time, the system of punishments began to change: whereas in the ancient world such acts were punished predominantly by the death penalty, in the Middle Ages other types of punishment appeared, and criteria began to take shape that determined

---

[1] Brundage J.A. Rape and Seduction in Medieval Canon Law // Sexual Practices and the Medieval Church, ed. Vernal. Bullough and James Brundage. Buffalo, 1982.p.141

[2] Eckman B.Z. The Evolution of the Raped Woman in Medieval France and England. An Oppressive Silence. URL: http://www.medievalists.net/2011/02/an oppressive-silence-the-evolution-of-the-raped-woman in-medieval-france-and-england/ p.14

the character and severity of liability. The range of persons enjoying legal protection was, however, substantially limited: under the influence of Roman-law conceptions, rape was considered impossible against one's own wife or betrothed, since entry into marriage was treated as the woman's consent to sexual relations. Women engaged in prostitution were also not recognized as victims: according to the prevailing views, only an "honest woman" could be a victim of rape, whereas a woman who voluntarily provided services for payment was effectively excluded from the number of protected persons, and violence against her, as a rule, went unpunished[1].

In the countries of Western Europe, cases in the sphere of sexual relations were considered simultaneously by two judicial systems — the ecclesiastical, which relied on canon law, and the secular. Law enforcement was significantly influenced by religious and pseudo-scientific notions that effectively shifted part of the blame onto the victim herself: a woman was perceived as a source of temptation and sin, and her appearance or behavior as a circumstance provoking violence[2]. Under the influence of the teaching of Galen, it was even believed that pregnancy ensuing after a rape testified to the pleasure the woman had received, which cast doubt on her accusations[3]. Therefore, despite formally severe sanctions, in practice the courts not infrequently showed leniency toward offenders.

A turning point in the development of canon law came in the mid-twelfth century, associated with the work of the monk Johannes Gratian, who systematized ecclesiastical norms in his work the *Decretum*. Unlike Roman law, which understood rape primarily as abduction, Gratian gave the act a pronounced sexual character, distinguishing ordinary abduction of a woman from abduction accompanied by unlawful sexual intercourse. Among the elements of rape, he included the use of

---

[1] Кондратьева А. Н., Романовская В. Б. От «raptus» к «rape»: становление концепции изнасилования в средневековом каноническом праве //Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2018. – №. 1 (41). – С. 60

[2] Bloch R.H. Medieval Misogyny. Representations, no. 20. Special Issue: Misogyny, Misandry, and Misanthropy. Autumn, 1987. p.3

[3] Shahar S. The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages, trans. Chaya Galai. Cambridge, 1983.p.17

violence, abduction, the commission of sexual intercourse, and — for the first time — the absence of the victim's free consent. Where voluntary consent was present, the offence was absent. At the same time, for the absence of consent to be recognized, the woman had to manifest resistance clearly, for example by crying out or weeping; otherwise, her consent was presumed. No less telling are Gratian's views on punishment: whereas many secular laws of the twelfth century provided for the death penalty and corporal punishment, he held that the type and measure of punishment should depend on the circumstances of the specific act, and he allowed for excommunication, public penance, imprisonment, monetary fines, enslavement, as well as marriage to the victim as a form of atonement[1]. For its time, the idea of individualizing punishment was progressive, yet for a long time it exerted no appreciable influence on judicial practice[2].

Despite these theoretical achievements, in practice the divergence between the formally established and the actually applied punishments manifested itself with particular clarity. In the thirteenth century, French secular law, following the Roman tradition, provided for the death penalty for rape[3], while in England of the same century the rapist was to suffer the same suffering as the victim, owing to which castration was applied. Severe sanctions, however, were rarely imposed, and the most widespread measure became a monetary fine, which was in fact advantageous to rapists[4]. It is telling that in one case a man who had raped a widow was fined five sous — the same sum for which the same court fined a man for throwing a loaf of bread at another's head[5]. This indicates that rape was by no means always perceived as a particularly dangerous act, since the norms concerning it were directed not so much at protecting the woman as at maintaining public order, and primarily

[1] Brundage J.A. Rape and Seduction in Medieval Canon Law // Sexual Practices and the Medieval Church, ed. Vernal. Bullough and James Brundage. Buffalo, 1982.p.144
[2] Gravdal K. Ravishing Maidens: Writing Rape in Medieval French Literature and Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991.p.8
[3] Shahar S. The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages, trans. Chaya Galai. Cambridge, 1983. P. 6
[4] Gravdal K. The Poetics of Rape Law in Medieval France. New York, 1991.p.210
[5] Gravdal K. The Poetics of Rape Law in Medieval France. New York, 1991.p.215

affected the honor of her father, husband, or guardian[1]. Connected with this was also a widespread means of mitigating or wholly avoiding liability — the conclusion of a marriage between the rapist and the victim, regarded as the restoration of her honor. Thus, at the center of attention was not the protection of the woman's rights but the preservation of the family's reputation.

Gradually, however, changes occurred in the law that reflected a more consistent recognition of the rights of the woman herself. By the end of the thirteenth century, English legislation abandoned the differentiation of protection according to the victim's marital status — offences against virgins and married women ceased to be assessed differently — and abolished the practice that obliged the rapist to marry the victim[2]. By the end of the fourteenth century, canon law also changed substantially: whereas previously rape had been associated primarily with abduction and an encroachment upon the rights of the person under whose authority the woman stood, it now came to be understood as a crime against the woman herself — a manifestation of violence and aggression against her person — and the absence of the victim's consent was recognized as its key element. The concept of consent became firmly established in legal discourse, which acquired particular significance in cases involving minors: since a child was considered incapable of giving informed consent, by the middle of the sixteenth century French law came to recognize as rape any sexual intercourse with a child under seven years of age, regardless of the use of force[3].

A special place in the medieval period is occupied by Islamic law, the norms of which would subsequently largely determine the development of the legal tradition in Central Asia. Rape was here classed among grave crimes and was punished by stoning; however, holding the offender liable was possible only under strict conditions: it

---

[1] Gravdal K. The Poetics of Rape Law in Medieval France. New York, 1991.p.215

[2] Мастерс У. Основы сексологии: учеб. / У. Мастерс, В. Джонсон, Р. Колодни. М. : Мир, 1998. С. 536.

[3] Brundage J.A. Rape and Seduction in Medieval Canon Law // Sexual Practices and the Medieval Church, ed. Vernal. Bullough and James Brundage. Buffalo, 1982.p.144

had to be established that the victim had not provoked the rapist by her behavior, and the very fact of the act had to be confirmed by the testimony of four witnesses or by the offender's confession. These requirements substantially complicated both the bringing of the rapist to liability and the obtaining of protection by the victim.

An independent line of development is represented by the law of Ancient Rus' of the ninth to thirteenth centuries, where a separate system of criminal legislation did not yet exist, and questions of sexual morality and marriage were regarded as violations of ecclesiastical and moral norms, in consequence of which liability for acts in the sphere of sexual relations was fixed in the church statutes of the princes[1]. Thus, the Church Statute of Vladimir Svyatoslavich (978–1015)[2] assigned cases of extramarital relations, rape, and the abduction of women to the exclusive competence of the ecclesiastical court. The statute attests to the recognition of these acts as socially dangerous already in the era of Kievan Rus', yet it did not as yet establish concrete measures of liability. More detailed regulation was contained in the Statute on Church Courts of Yaroslav the Wise (1019–1054)[3] — one of the first Russian acts directly prohibiting sexual violence against women: it already distinguished the gravity of the act depending on the victim's social standing, and the amount of monetary compensation both for rape and for the forcible abduction of a girl was directly determined by her estate affiliation. Thus, the "aggravating elements" of Old Russian law were reduced, in essence, to taking account of the victim's social status, whereas these acts did not yet contain a legal definition of rape or of coercion into sexual relations, confining themselves to prohibiting the acts and establishing punishment. The later Sudebniks of 1497[4], 1550[5],

[1] Давитадзе М. Д., Калинина Е. И. История становления и развития законодательства России об ответственности за изнасилования //Вестник московского университета МВД России. – 2015. – №. 1. – С. 77-82.

[2] https://surl.li/kmzzls Церковный устав «О десятинах, судах и людях церковных»»

[3] https://surl.li/sokfrk «Устав о церковных судах»

[4] https://fipsub.udsu.ru/files/assets/8.%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%95%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%201497%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0.doc

[5] https://russiahistory.ru/download/library/istochniki/1073676_96334_sudebnik_1550_goda.pdf

and 1589[1] did not provide for special norms on sexual offences, since their regulation remained within the purview of church law.

The foregoing permits the conclusion that in the era of the Middle Ages the system of punishments for sexual violence was formally severe — from the death penalty and mutilation to ecclesiastical penalties — yet in practice it was selective and lenient in character, not infrequently reduced to a monetary fine or marriage to the victim. The severity of liability was determined above all by the woman's social standing, her reputation, her behavior, and the presence of consent, whereas her own rights long remained secondary to the honor of the family and clan. The principal outcome of the period, however, was the gradual movement — especially in canon law — from understanding rape as abduction and an encroachment upon another's rights toward recognizing it as a crime against the woman herself, the further development of which would take place already in the Modern Period.

The era of the Modern Period (the sixteenth to the early twentieth century) was marked by the gradual secularization and liberalization of criminal-law norms on sexual offences: their regulation, previously concentrated in the hands of the Church, passed to the secular legislator. At the same time, inherited conceptions retained their force — the principal protected good long remained the honor and chastity of the woman and the interests of her family, whereas sexual freedom and sexual inviolability as autonomous values were not yet recognized. The main line of development of the period consists in the gradual recognition of the woman's will: the law begins to connect the punishability of the act not only with the application of physical force but also with the absence of her consent.

One of the first acts to single out rape as an independent crime was the criminal code of Emperor Charles V, the "Carolina" (Germany, 1532). According to its norms, a person guilty of the violent dishonoring of a married woman, a widow, or a maiden was equated with a robber

[1] https://fipsub.udsu.ru/files/assets/10.%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%8F%20%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B0%20%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%201589%20%D0%B3.doc?utm_source=chatgpt.com

and was subject to the death penalty, and criminal prosecution was initiated only upon the complaint of the victim herself[1]. In the case of attempted rape, where the woman succeeded in offering resistance, the punishment could be different and was determined with regard to the circumstances of the act and the social standing of the offender. At the same time, the "Carolina" did not provide for liability for the rape of a lawful wife by her husband: entering into sexual relations within marriage was considered the wife's duty, in consequence of which the sexual freedom of a married woman was not recognized as an object of protection[2].

Subsequently, over the course of the seventeenth to nineteenth centuries, European legislation worked out a clearer understanding of rape, recognizing as its key elements both the application of violence and the absence of the victim's consent. In the doctrine of this period, a division of rape into two types took shape. The first comprised sexual relations without physical violence but also without the woman's genuine consent: the defilement of a minor through the use of her inexperience and ignorance; sexual intercourse with a woman who, by reason of her condition, could not resist or express her will; and also entering into relations by deception. The second type comprised the sexual act against the woman's will with the application of violence that suppressed her resistance. This approach received consolidation, in particular, in the German Penal Code of 1871 (§ 176) [3] and the Penal Code of the Netherlands of 1886 (arts. 243–245) [4].

For a long time, however, violence was understood predominantly as physical, in connection with which, at the turn of the nineteenth and

---

[1] Селькин С. А. Ответственность за изнасилование и насильственные действия сексуального характера в Древнем и Средневековом праве //Вестник магистратуры. – 2015. – №. 1-3 (40). – С. 16-19.

[2] Каролина. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. Государство древних франков, англо-саксонское госу дарство, Англия, Германия, Испания, Италия, Франция, Албания, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехия, Югославия / под ред. В.М. Корецкого. М.: Госюриздат, 1961. С. 337.

[3] The criminal code of the German Empire / tr. by Geoffrey Drage. New Jersey: The Lawbook Exchenge Ltd., 2005. P. 235.

[4] Уголовный кодекс Голландии 1886 г. / науч. ред. Б.В. Волженкин ; пер. с англ. И.В. Мироновой. СПб. : Юрид. центр «Пресс», 2001. С. 355–357.

twentieth centuries, the question was still discussed in scholarship of the very possibility of the rape of an adult woman capable of resistance: the absence of active resistance was not infrequently treated as indirect consent. Only subsequently did legislation recognize that a woman's will may be suppressed not only by physical force but also by threats or by the use of her dependent position. Thus, the concept of violence within the element of rape expanded to encompass psychological coercion as well, and the former debates lost their relevance[1].

The problem of marital rape, which remained outside the sphere of criminal-law protection longest of all, deserves separate consideration. For centuries, violence within marriage was not recognized as a crime at all: entry into marriage was treated as the wife's open-ended consent to sexual relations with her spouse, and the husband was considered to be exercising a right belonging to him. This doctrine was formulated most distinctly in the English common law, where in 1736 the judge Matthew Hale derived a rule that long became the basis of the approach: a husband cannot be guilty of the rape of his lawful wife, since she has been given to him by the very marriage contract and is not entitled to refuse him[2]. This so-called marital immunity, under which the mere fact of marriage excluded the qualification of coercion into sexual relations as rape, persisted in Western law down to the second half of the twentieth century.

In Russia, an important source establishing liability for sexual violence was the Council Code of 1649[3], adopted under Alexei Mikhailovich. Liability for rape was fixed most definitely in Article 30 of Chapter VII, "On the service of all kinds of military men of the Muscovite state": the norm was addressed to "military men" — servicemen — and for violence against women ("violence against the female sex"), proven in court, it provided for the death penalty. Thus,

[1]Заварыкин И. Н. История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу //Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №. 376. – С. 127

[2] Sir Matthew Hale: Historia Placitorum Coronæ: The History of the Pleas of the Crown, T. Payne, 1800

[3] https://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/7.htm

the legislator for the first time singled out heightened liability for rape on the basis of a special subject: a serviceman was obliged to protect the population, and therefore violence committed by him was treated as especially grave[1]. Article 16 of Chapter XXII was also devoted to the protection of the woman, punishing by death the entry into another's house with the intent to commit a "wicked deed" against its mistress or to carry her off by force, with liability borne not only by the perpetrators but also by their accomplices. At the same time, the norms of the Council Code were imprecisely formulated, did not disclose the elements of rape, and were directed above all at protecting public morality and the family order rather than the sexual freedom of the woman, in consequence of which researchers consider them insufficiently developed.

More systematic regulation was received by sexual offences under Peter I, with the adoption of the Military Article of 1715[2]. The norms concerning them were placed in Chapter 20, "On the sin of sodomy, on violence and fornication", which provided for liability for rape (Article 167) and for the abduction of a woman with her subsequent rape (Article 168). Both acts were punished by beheading or by perpetual penal servitude, with liability arising regardless of whether the victim was married or unmarried.

The Article devoted particular attention to proving the fact of violence. It was confirmed by the victim's call for help, the presence of witnesses, traces of a struggle, and immediate recourse to a judge, whereas delay was construed against her. These rules were in many respects directed at protecting men from false accusations and complicated the victim's position. At the same time, the Article proceeded from an important principle: violence remained violence regardless of whether it was committed against an honest woman or a "harlot", and the judge was instructed to assess the act itself rather than

[1] Заварыкин И. Н. История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу //Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №. 376. – С. 126-131.

[2] https://www.hist.msu.ru/ER/Etext/articul.htm

the personality of the victim. In its level of systematization of norms, the Article markedly surpassed the earlier sources.

The most developed regulation was contained in the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845[1], adopted under Nicholas I — the first Russian codified criminal law. The very placement of the norms on sexual offences within the system of the Code is telling: they were placed in Section X, “On crimes against the life, health, freedom, and honor of private persons”, in Chapter 6, “On insults to honor”, in the first division of that chapter, “On crimes against the honor and chastity of women” (arts. 1998–2007). The Code distinguished the defilement of a girl under fourteen years of age committed with violence (art. 1998) and without it — through the use of her inexperience and ignorance (art. 1999), proceeding from the premise that at that age she is incapable of comprehending the significance of what is occurring. The rape of a woman over fourteen years of age was provided for separately (art. 2000), as was its aggravated form (art. 2001). Liability was increased if the victim was a married woman, if the rape was accompanied by abduction, beatings, or the bringing of the victim into a state of unconsciousness, or if it was committed by a person who had authority or care over the victim. Recognized as still graver, specially aggravated forms were rape that resulted in the death of the victim (art. 2002) and rape conjoined with defilement (art. 2003). The punishments for these acts were severe: the offender was deprived of all rights of status and sentenced to penal servitude, supplemented for persons of the non-privileged estates by corporal punishment and branding.

Analysis of the Code shows that the legislator considered the principal object of protection to be the honor and chastity of the woman, understanding by honor maidenly chastity before marriage and conjugal fidelity after it, whereas sexual freedom and inviolability as autonomous values were not yet singled out. It is essential, however, that protection extended to all women without exception, including those engaged in

[1] https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_002889696/

prostitution. The subsequent amendments of 1857, 1866, and 1885 did not affect the detailed regulation of sexual offences.

The historical and legal analysis conducted permits the tracing of a consistent evolution of liability for sexual violence and the formulation of a number of generalizing conclusions.

First, throughout the eras of the Ancient World and the Middle Ages a stable model prevailed under which the object of criminal-law protection was not the person of the victim but the honor and interests of the family, clan, or husband. A woman was not recognized as an autonomous subject of law: sexual violence encroached above all upon the rights of her father, husband, or guardian, and her honor was identified with the honor of the family. This logic of "clan honor" can be traced both in the legal monuments of the Ancient East (the Code of Hammurabi) and in the customary law of the peoples of Eurasia.

Second, at all the stages examined, legal protection was selective and estate- and class-based in character. Its severity depended on the social standing of the victim and the offender, the woman's reputation, her behavior, and the presence of consent, whereas violence against women of low status, slaves, or those engaged in prostitution not infrequently went unpunished.

Third, the turning point was Roman law, which for the first time saw in rape harm caused to the victim herself and recognized (under the Emperor Constantine) *raptus* as a public crime. This line was continued by canon law: in Gratian's *Decretum* and in its subsequent development, the key element of the act gradually became the absence of the woman's free consent, and rape itself, by the end of the Middle Ages, came to be understood as a crime against the person herself rather than as an encroachment upon another's rights.

Fourth, the Modern Period was marked by the secularization and systematization of the norms: regulation passed from the Church to the secular legislator, a clearer construction of rape took shape with its two key elements — violence and the absence of consent — and the concept of violence gradually expanded to include psychological coercion. Russian legislation (the Council Code of 1649, the Military Article of

1715, and especially the Code of Punishments of 1845) demonstrates the growth of legal technique and the expansion of the range of protected persons. At the same time, the principal protected good still remained the honor and chastity of the woman and the interests of her family, while the institution of marital immunity, derived in English law by the rule of Judge M. Hale (1736), excluded the recognition of violence within marriage as a crime.

Thus, the principal outcome of the eras examined was the incomplete but consistent movement from understanding sexual violence as an encroachment upon family honor and public morality toward recognizing the will and consent of the woman herself. The full recognition of sexual freedom and sexual inviolability as autonomous values of the individual, as well as the abandonment of marital immunity and the formation of the very concept of "sexual violence", belong already to the Contemporary Period (Newest Time), which naturally completes the historical and legal evolution examined.

ABDULLAYEVA PARVINA BAXRILLOYEVNA
PhD Student, Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

THE EVOLUTION OF LABOUR LAW IN CONNECTION WITH THE FORMS OF EMPLOYMENT

Аннотация: *Мақолада меҳнат ҳуқуқининг бандлик шакллари эволюцияси билан боғлиқ ҳолда ривожланиши таҳлил қилинади. Тадқиқот ёлланма меҳнат муносабатларининг пайдо бўлиши, ностандарт бандликнинг шаклланиши ва платформавий бандликнинг юзага келиши босқичларини кетма-кет кўриб чиқади. Муаллиф меҳнат ҳуқуқи ҳар бир янги бандлик шаклига аниқ қонунчилик чоралари билан жавоб қайтариб келганини кўрсатади ва бу қонуният платформавий бандликка ҳам тегишли эканлигини асослайди. Хулоса сифатида Ўзбекистонда платформавий бандликни ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш зарурати кўрсатиб ўтилади.*

Аннотация: *В статье анализируется развитие трудового права в связи с эволюцией форм занятости. Исследование последовательно рассматривает этапы возникновения наёмных трудовых отношений, формирования нестандартной занятости и появления платформенной занятости. Автор показывает, что трудовое право неизменно отвечало на каждую новую форму занятости конкретными законодательными мерами, и обосновывает, что эта закономерность распространяется и на платформенную занятость. В заключение обоснована необходимость совершенствования правового регулирования платформенной занятости в Узбекистане.*

Abstract: *The article analyses the development of labour law in connection with the evolution of employment forms. The study successively examines the stages of the emergence of the employment relationship, the formation of non-standard employment, and the rise of platform employment. The author shows that labour law has consistently responded to each new form of employment with concrete legislative measures, and argues that this pattern extends to platform employment as well. In conclusion, the necessity of improving the legal regulation of platform employment in Uzbekistan is substantiated.*

Калит сўзлар: *меҳнат ҳуқуқи, бандлик шакллари, ностандарт бандлик, платформавий бандлик, гиг-иқтисодиёт, ходимнинг ҳуқуқий мақоми.*

Ключевые слова: *трудовое право, формы занятости, нестандартная занятость, платформенная занятость, гиг-экономика, правовой статус работника.*

Keywords: *labour law, forms of employment, non-standard employment, platform employment, gig economy, legal status of the worker.*

Industrial revolutions have had a general impact on labor law. Paying separate attention to each industrial revolution is important, because it shows that the present problem of legally classifying casual (non-standard) forms of work is not new to labor law. In other words, the question of securing decent work for particular forms of labor did not emerge with the Fourth Industrial Revolution (4IR); it has existed for centuries[1].

This adaptability is reflected even in the very name of the field: over the centuries labor law has been described through different

[1] Stopforth G. Decent work for on-demand workers in the modern-day gig economy : дис. – University of the Free State, 2023

paradigms — as “industrial law”, “employment law”, and “work law” — each label expressing the social and legal circumstances of its time.

A retrospective look at the industrial revolutions is necessary, because over the course of this evolution the gig economy too has continuously changed and undergone transformation. For this reason, it is important to gain a general understanding of the technologies that gave rise to each revolution and of how they reshaped the forms of employment.

At the same time, the development of labor law is also relevant — but only within a specific frame: namely, the question of how labor law adapted to each revolution and whether it can once again be adapted to encompass on-demand work.

The evolution of employment forms unfolds in three successive stages — the emergence of the employment relationship, the formation of non-standard employment, and the rise of platform employment. Each stage is connected to its corresponding industrial revolution.

The employment relationship in its modern sense took shape in direct connection with the First Industrial Revolution. Before this revolution the concept of the “employer” did not, in practice, exist: capital appeared not as an employer but as the “owner of a servant”[1]. Beginning in Britain in the mid-eighteenth century, this revolution brought about the transition from manual to machine labor; the emergence of steam engines, machinery, and the factory system fundamentally changed the way capital recruited the workforce[2]. As a result, the essence of capital shifted from “ownership” to “employment”, and thus the modern subjects of the employment relationship — the employer and the employee — were formed. It was in this very period that labor law, too, began to emerge as an independent field. As Ballas notes, labor law arose as a reaction to the harsh conditions of factory life[3]. Indeed, the labor of that era was characterized by low wages, scant

[1] SMIT DM & STOPFORTH G 2022. An overview of categories of vulnerability among on-demand workers in the gig economy (Part 1). LDD 26:364-394.
[2] POZDNYAKOVA UA, GOLIKOV VV, PETERS IA & MOROZOVA IA
2019. Genesis of the Revolutionary Transition to Industry 4.0 in the 21st Century and Overview of Previous Industrial Revolutions. In Popkova E, Ragulina Y, Bogoviz A (eds) 2019:11-19.
[3] BEHRENDT C, NGUYEN QA & RANI U

benefits, and the unpredictable availability of work; the working day amounted to 12–14 hours, and in some factories, children made up two-thirds of the workers[1]. Thus, from the very beginning, labor law stemmed from the need to protect the worker.

This need for protection found its reflection in concrete legislative acts. The earliest attempts — for example, the Health and Morals of Apprentices Act adopted in 1802 — remained ineffective because there was no mechanism to ensure enforcement. The decisive turning point came with the Factory Act of 1833: this Act prohibited the labor of children under the age of nine and, most importantly, introduced a factory inspectorate to oversee the enforcement of the law. This was the first practical mechanism of state control over working conditions. The subsequent Act of 1844, by establishing the obligation to guard dangerous machinery, was in fact the first law on occupational safety[2]. In this way labor law demonstrated in practice that it could respond to each industrial revolution with concrete legislative measures. This circumstance later became a regularity repeated for every new form of work.

During the Second Industrial Revolution the classic (standard) model of the employment relationship — stable, full-time factory labor tied to a single employer — was conclusively formed and became the dominant form. At its foundation lay mass production, which emerged through electric power and the assembly-line system. It was this standard model that was later consolidated in the “classic” subject of labor law — the permanent employee.

This classic model, in turn, called for a new, social dimension of legal protection of labor. Whereas during the 1IR protection consisted mainly in regulating working conditions (working hours, child labor),

---

2019. Social protection systems and the future of work: Ensuring social security for digital platform workers. International Social Security Review. 72:17-41.

[1] Health and Morals of Apprentices Act 1802 (42 Geo. III, c. 73). United Kingdom. Https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/livinglearning/19thcentury/overview/earlyfactorylegislation/

[2] OKOYE UM, OME EG AND OGBU EO
2020. The Place of Africa in the Fourth Industrial Revolution Filosofia Theoretica: Journal of African Philosophy, Culture and Religions 9(3):65-84

during the 2IR the need arose to protect the employee against the general social risks associated with working activity. A striking example of this is the world's first social-insurance system, introduced in Germany as part of Otto von Bismarck's reforms: sickness insurance (1883), insurance against accidents at work (1884), and old-age and invalidity pension insurance (1889)[1]. For the first time, these instruments placed upon the state the duty of protecting the employee against such risks as illness, injury, and old age. In this way labour law created a comprehensive system of social protection tailored to the "classic" employee in stable, full-time employment.

Crucially, this protection was built upon the standard employment contract: it was the stable, full-time relationship with a single employer that served as the gateway to social insurance and labour guarantees. This linkage between standard employment and access to social protection became a defining feature of the entire system — and, as later stages would show, precisely the connection that non-standard and platform work would sever.

However, in this very period the first signs eroding standard employment also began to appear. Although production and profit grew, the working conditions of employees did not improve: they continued to work in dangerous and health-damaging conditions. Moreover, the expanding use of machinery began to reduce the demand for labor. This prepared the ground for non-standard forms of work that departed from the stable, full-time form of employment. Thus, the 2IR, while consolidating standard employment, also revealed for the first time the possibility of departing from it.

If the 2IR consolidated standard employment, the Third Industrial Revolution — which began around the 1950s — brought about a mass departure from this model. This stage, also called the "computer revolution", is characterized by the introduction of electronics and information technology into production, as well as by the emergence of the internet.

---

[1] HARADHAM M
2020. The Second Industrial Revolution has Brought Modern Social and Economic Developments Journal of Social Sciences and Humanities. 6(1):1-14

These technologies markedly changed the way work was organized and managed. Most importantly, the 3IR made work processes even more “flexible”: there now arose a need for fewer but more highly skilled employees, while low-skilled positions were either replaced by technology or outsourced to cheaper, part-time workers or to foreign countries. Moll describes this process as the gradual “hollowing out of work” — the erosion of stable jobs in developed countries. In this process the labor market splits into two poles — at the top, highly skilled and highly paid specialists; at the bottom, precarious, low-paid, low-skilled positions; while the middle tier — the stratum of stable, middle-income workers — gradually contracts.

This lower pole came to be described through the concept of “precarity”: a growing stratum of workers — sometimes termed the “precariat” — characterized by unstable employment, low and irregular income, and the absence of the guarantees enjoyed by the standard employee. Precarious work is not merely flexible; it shifts economic risk from the employer onto the worker.

The scale of this polarization is illustrated by forecasts that, over the next two decades, some 14 per cent of middle-class jobs may disappear as a result of automation, while a further 32 per cent are likely to change radically as their tasks are automated.

As a result, non-standard forms of employment spread widely: for example, by the 1980s temporary positions accounted for 33–50 per cent of the workforce in OECD countries. As the traditional “workplace” and the figure of the permanent employee weakened, freelancers and part-time professionals began to offer their skills and services independently. As careers became increasingly transient, the very idea of a “job for life” came to be seen as outdated. The most significant legal consequence of these changes is that the traditional mechanisms of labor protection weakened — the trade-union movement and the collective identity of the working class declined[1].

[1] МОТ. Конвенция № 175 о работе на условиях неполного рабочего времени, 1994. Https://www.ilo.org/ru/media/268846/download (мурожаат санаси: 21.06.2026).

Such a transformation of the employment relationship was also reflected in international labor law. Because the traditional protective mechanisms could not fully encompass non-standard forms of employment, the International Labor Organization (ILO) adopted a number of instruments aimed at regulating new forms of work: the Part-Time Work Convention No. 175 (1994) and the Private Employment Agencies Convention No. 181 (1997). The ILO subsequently also adopted Recommendation No. 198 (2006), devoted to defining the employment relationship itself[1]. These instruments in themselves show that the ILO had formally acknowledged that the labor market had taken on a “flexible” character and that the traditional mechanisms for protecting the employee were no longer sufficient.

Thus, during the 3IR, the classic subject of labor law — the figure of the stable, permanent employee — began to lose its central place, while its place began to be taken by non-standard forms of work with an uncertain legal status. It was precisely these forms that later served as the ground for the rise of platform employment during the Fourth Industrial Revolution.

The Fourth Industrial Revolution (4IR) is currently at its initial stage, and its impact on the sphere of labor is still in the process of taking shape. This revolution emerged on the basis of the digital technologies created by the 3IR, fusing the physical, digital, and biological domains; artificial intelligence and automation technologies are entering work processes directly. Unlike the earlier revolutions, the 4IR is reshaping, through digital platforms, not only the way work is organized but the very relationship between employer and employee — which has led to the emergence of platform employment.

Platform employment, however, is not a uniform phenomenon, and to date there is no settled definition of it. In the literature it is commonly divided into two broad types. The first is on-demand work, which is tied to a particular location and performed in the physical world — such as ride-hailing or delivery — and mediated through an application. The second is crowdwork, performed entirely online and distributed to an

[1] https://www.ilo.org/ru/media/268846/download (мурожаат санаси: 21.06.2026).

indefinite "crowd" of workers who may be located anywhere in the world. What unites them is that the platform, rather than a traditional employer, organizes the work and connects the worker to the client.

Platform employment should not be viewed in a wholly negative light. For many workers it offers genuine advantages: flexibility in choosing when and how much to work, a low barrier to entry, and the possibility of earning an additional or supplementary income. These very features explain its rapid spread. At the same time, this flexibility comes at a price: in exchange for autonomy, the platform worker is largely deprived of the stability and social protection associated with the standard employment relationship. It is precisely this tension — between the flexibility that platform work offers and the insecurity it produces — that lies at the heart of the legal problem.

Since the early 2000s, the internet has reshaped work relationships to such an extent that the once-clear boundary between the employee and the independent contractor has become blurred. Against this background, many companies restructured their business models around the platform, replacing part of their permanent workforce with nominally “independent” contractors.

The wide spread of platform employment has posed a new and acute problem before labor law — the question of determining the legal status of such workers. The gig economy is often described as a “law-disruptive technology” — one that produces significant social and economic effects yet does not fit within existing legal structures. Although most platform workers are formally regarded as “self-employed” persons, in practice they obey the platform’s rules and work under its control — that is, they display the features characteristic of dependent (employed) labor. This deprives them of the legal protection afforded to the classic employee.

This control is exercised in a novel, digital form — through so-called algorithmic management. The platform allocates tasks, sets the price of each assignment, monitors performance through customer ratings, and may unilaterally suspend or “deactivate” a worker’s account. In substance these are the classic indicia of subordination, now

administered not by a human supervisor but by an algorithm — which is precisely why courts have been willing to look behind the “self-employed” label.

This gap between the formal and the actual status of platform workers has already been addressed by the courts. In Uber BV v Aslam UKSC 5, the Supreme Court of the United Kingdom held that Uber drivers were "workers" rather than self-employed contractors, since the platform fixed their pay, dictated the terms of service, and exercised substantial control over how the work was performed. A similar conclusion was reached in Australia in Franco v Deliveroo FWC 2818, where the level of control exercised by the platform was treated as a decisive indicator of an employment relationship.

In response to precisely this problem, in 2024 the European Union adopted Directive 2024/2831 on improving working conditions in platform work[1]. In order to facilitate the determination of the correct legal status of platform workers, this instrument introduced an important mechanism — the “presumption of an employment relationship”: if a platform displays signs of control and direction over a worker, the relationship between them is legally presumed to be an employment relationship, and the burden of proof is placed upon the platform.

The European Union is not alone in confronting this problem. In Spain, the so-called “Ley Rider” (Royal Decree-Law 9/2021) introduced a legal presumption that delivery couriers working through digital platforms are employees, and obliged platforms to disclose the parameters of the algorithms used to manage them. In the United States, the state of California adopted the “ABC test”, under which a worker is presumed to be an employee unless the hiring entity can prove, among other things, that the worker operates free from its control; this test, established in Dynamex Operations West v. Superior Court (2018) and codified by Assembly Bill 5 (2019), was subsequently limited by a ballot initiative, Proposition 22 (2020), which classified app-based drivers as independent contractors. The California Supreme Court upheld

[1] Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on improving working conditions in platform work. Https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj/eng (мурожаат санаси: 21.06.2026)

Proposition 22 as constitutional in 2024. Taken together, these examples show that, despite differences in legal technique, jurisdictions are converging on a common instrument — the reclassification of platform workers and the shifting of the burden of proof onto the platform.

Thus, like every industrial revolution, the 4IR too is compelling labour law to adapt to a new form — platform employment. However, this adaptation is still at its initial stage, and in many states, including Uzbekistan, special norms regulating platform employment are still in the process of taking shape. This challenge is particularly acute in developing countries, where platform work frequently serves not as a supplement to other earnings but as a worker's primary source of income. In this regard, both the ILO and scholars such as Schwab emphasize that the introduction of new technologies should remain human-centric, and that decent work must be treated as a priority rather than sacrificed to technological change.

Conclusion. The foregoing analysis shows that the development of labour law has consistently followed the evolution of employment forms: each industrial revolution gave rise to a new form of work, and to each labour law responded with concrete legislative measures — from the first factory legislation of the nineteenth century, through the social-insurance systems built around standard employment, to the international instruments addressing non-standard work. Platform employment is the latest link in this chain. Although it is often presented as an entirely novel phenomenon, it in fact reproduces a familiar pattern: a new form of work that the established legal framework was not designed to accommodate, and which leaves those who perform it outside the scope of existing protection.

The response of labour law is already taking shape at the international and comparative level. Judicial decisions such as Uber BV v Aslam and Franco v Deliveroo, the European Union’s Directive 2024/2831, and national measures in Spain and the United States all point in the same direction — towards looking beyond the formal “self-employed” label and, where the platform exercises control, recognizing an employment relationship.

For Uzbekistan, this pattern carries a clear implication. If labor law has always adapted to each new form of employment, it must adapt to platform employment as well. At present, however, the norms governing this sphere remain underdeveloped, while platform work continues to spread. Drawing on international experience, Uzbek labor law could move in the same direction — in particular, by defining the legal status of platform workers in the Labor Code and by introducing a presumption of an employment relationship where the platform exercises control over the work. The improvement of the legal regulation of platform employment in Uzbekistan is therefore both timely and necessary — and it is to this task that the present research is devoted.

RASULOV BAKHTIYOR SHAVKATOVICH
Doctoral student at the
Law Enforcement Academy

SYSTEMIC PROBLEMS IN THE ORGANIZATION OF PROSECUTORIAL CONTROL IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION AND PROMISING WAYS TO ELIMINATE THEM: A STUDY BASED ON UZBEKISTAN'S LEGAL SYSTEM AND THE ROLE OF DIGITAL AI TECHNOLOGIES

Abstract: *The protection of atmospheric air represents one of the most pressing environmental governance challenges facing the Republic of Uzbekistan, a country undergoing rapid industrial transformation against a backdrop of fragile semi-arid ecosystems and persistent air quality deficits in major urban-industrial centers. Prosecutorial supervision, as the primary cross-sectoral legal oversight mechanism, plays a constitutionally pivotal role in enforcing environmental law; yet empirical analysis reveals that it is afflicted by a set of mutually reinforcing systemic deficiencies. This article, structured according to the IMRAD convention, examines those deficiencies through the lens of Uzbekistan's specific legal and institutional framework—including the Law on Protection of Atmospheric Air (2019), the Law on the Prosecutor's Office (2018), and related legislation—and evaluates the transformative potential of artificial intelligence (AI) and digital*

monitoring technologies for overcoming them. Drawing on legal analysis, review of prosecutorial practice reports, and comparative international experience, the study identifies four systemic problem categories—normative-legal, institutional, evidentiary, and human-resource—and proposes a coherent multi-track reform agenda anchored in Uzbekistan's ongoing digital governance transformation and the objectives of the New Uzbekistan development strategy.

Keywords: *prosecutorial supervision; atmospheric air protection; Uzbekistan environmental law; digital governance; artificial intelligence; air quality monitoring; environmental enforcement; New Uzbekistan strategy; inter-agency cooperation; ASKZA.*

Introduction

Air pollution constitutes one of the most consequential environmental and public health threats confronting the Republic of Uzbekistan. Situated in the heart of Central Asia, the country faces a combination of geographic vulnerability—its landlocked, semi-arid territory is susceptible to dust storms and temperature inversions that concentrate pollutants—and acute anthropogenic pressure from a legacy heavy-industrial base, a rapidly growing fleet of motor vehicles, and expanding energy generation capacity reliant predominantly on natural gas and coal. According to the World Health Organization's Global Air Quality Database, annual mean concentrations of fine particulate matter (PM2.5) in Tashkent and Navoi regularly exceed the WHO guideline of 5 μg/m³ by a factor of five to eight, placing Uzbekistan among the countries with the most severely polluted urban air in the post-Soviet space (WHO, 2021)[1].

The legal framework governing atmospheric air protection in Uzbekistan has undergone significant revision in recent years. The Law of the Republic of Uzbekistan 'On Protection of Atmospheric Air' (No. ZRU-537, adopted 30 August 2019) replaced Soviet-era legislation and introduced modernized concepts of permissible emission limits, source

[1] World Health Organization. (2021). WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM2.5 and
PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide. WHO Press.
https://www.who.int/publications/i/item/9789240034228

registration, and environmental impact assessment[1]. Complementing this framework, the Law 'On the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan' (No. ZRU-474, 2018) defines the institution's supervisory mandate across all branches of law, including environmental protection. The Constitution of the Republic of Uzbekistan (2023 edition), in its Article 50, guarantees every citizen the right to a favorable environment, placing an affirmative obligation on state institutions to ensure that guarantee is made real (Constitution of the Republic of Uzbekistan, 2023)[2].

Despite this renewed legislative foundation, prosecutorial supervision in the field of atmospheric air protection remains hampered by persistent systemic problems that prevent it from fulfilling its constitutional function. These problems have been noted in the reports of the General Prosecutor's Office (GPO) of the Republic of Uzbekistan and in the academic literature, but have not been subjected to systematic interdisciplinary analysis that integrates legal, institutional, and technological perspectives (GPO Uzbekistan, 2022)[3].

The present study addresses this gap. It proceeds from the recognition that the reform of prosecutorial environmental supervision cannot be understood in isolation from two broader transformation processes simultaneously underway in Uzbekistan: first, the implementation of the 'New Uzbekistan' development strategy (2022–2026), which sets ambitious targets for environmental sustainability, rule-of-law strengthening, and digital governance; and second, the rapid deployment of artificial intelligence and digital monitoring infrastructure across state institutions, including the environmental sector. The integration of these processes with the reform of prosecutorial

[1] Law of the Republic of Uzbekistan 'On Protection of Atmospheric Air'. (2019, August 30). No. ZRU-537.
Lex.uz. https://lex.uz/docs/4454390
[2] Constitution of the Republic of Uzbekistan. (2023). (as amended by Law No. ZRU-850, April 30, 2023).
Xalq so'zi. [Official gazette of Uzbekistan].
[3] General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan (GPO Uzbekistan). (2022). Annual Report on the State of Legality and Law Enforcement in the Republic of Uzbekistan. GPO

supervision creates both opportunities and risks that merit careful analysis.

The article is structured in accordance with the IMRAD convention. Section 2 describes the materials and methods employed. Section 3 presents the results of the analysis, organized by problem category. Section 4 discusses reform implications and evaluates the potential of AI and digital tools. Section 5 states the conclusions.

2. Materials and methods

2.1 Research Design

This study employs a qualitative multi-method design combining doctrinal legal analysis, institutional analysis, and systematic review of secondary sources. The doctrinal component involves close reading and interpretation of the primary legislative and regulatory texts governing atmospheric air protection and prosecutorial supervision in Uzbekistan, assessed against constitutional principles and international environmental law standards. The institutional component examines the organizational structure, functional mandates, and documented operational performance of the key agencies involved. The secondary-source review synthesizes findings from Uzbek, Russian, and international scholarly literature as well as official reports.

2.2 Primary Legal Sources

The following primary legal instruments were analyzed: the Constitution of the Republic of Uzbekistan (2023 edition); the Law of the Republic of Uzbekistan 'On Protection of Atmospheric Air' (No. ZRU-537, 2019); the Law of the Republic of Uzbekistan 'On the Prosecutor's Office' (No. ZRU-474, 2018); the Law of the Republic of Uzbekistan 'On Environmental Protection' (No. ZRU-754, 2022); the Law of the Republic of Uzbekistan 'On Informatization' (No. ZRU-611, 2020); the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan (Articles 175–181, relating to atmospheric pollution)[1]; the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan (Article 193, 'Pollution of

[1] Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan. (1994). (as amended). Arts. 175–
181. Lex.uz. https://lex.uz/docs/97421

the Natural Environment)[1]; and the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan 'On the Strategy for Digital Transformation of the Republic of Uzbekistan for 2030' (No. UP-45, 2020). Regulatory instruments including Government Resolutions on emission standards and monitoring requirements were also consulted[2].

2.3 Secondary Sources and Comparative Materials

Secondary sources include reports of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan (2019–2023), reports of the State Committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan (Ecology Committee), academic publications in Uzbek, Russian, and English-language legal and environmental science journals, and reports of international organizations including the UNEP, UNDP, and WHO. For comparative purposes, the environmental prosecution frameworks of Germany, the Republic of Korea, and the European Union were examined, with particular attention to their use of digital monitoring data in enforcement proceedings.

2.4 Analytical Framework

The analytical framework organizes the identified problems into four dimensions: (1) normative-legal: gaps, inconsistencies, and inadequacies in the legislative and regulatory framework; (2) institutional: organizational and coordination failures among state bodies; (3) evidentiary: difficulties in the collection, preservation, and judicial use of evidence; and (4) human-resource: personnel capacity and specialization deficits. Reform proposals are assessed against a dual criterion: legal feasibility within Uzbekistan's constitutional order and operational compatibility with the country's ongoing digital transformation agenda.

3. Results

3.1 Normative-Legal Problems

[1] Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. (1994). (as amended). Art. 193 'Pollution of the Natural
Environment'. Lex.uz. https://lex.uz/docs/111457

[2] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan 'On the Strategy for Digital Transformation of the
Republic of Uzbekistan for 2030'. (2020, October 5). No. UP-45. Lex.uz. https://lex.uz/docs/5031048

3.1.1 Fragmentation of the Legislative Framework. The Uzbek legal framework for atmospheric air protection, while substantially modernized by the 2019 Law, remains fragmented across multiple instruments that are not fully harmonized. The Law on Protection of Atmospheric Air (ZRU-537) establishes the conceptual architecture of emission regulation but relies on subordinate Government Resolutions for the specification of permissible emission limits, monitoring methodologies, and enforcement procedures. These resolutions are numerous, inconsistently updated, and, in some cases, technically obsolete, reflecting standards developed in the Soviet period rather than current WHO or EU air quality guidelines (Tursunov & Karimov, 2021).

A significant normative gap concerns the treatment of cumulative emissions. The 2019 Law, like its predecessor, establishes individual emission limit values (ELV) for specific point sources; it does not provide a legal mechanism for addressing situations in which aggregate emissions from multiple sources within a given area produce ambient concentrations that exceed health-protective thresholds, even where each individual source is formally compliant. This gap systematically immunizes collective harm from prosecutorial action, because the prosecutor's supervisory jurisdiction presupposes an identifiable legal violation by an identified legal subject.

3.1.2 Inadequacy of Sanctioning Mechanisms. The sanctions regime for atmospheric pollution violations under the Code of Administrative Responsibility is widely acknowledged to provide insufficient deterrence. Maximum fines for legal entities under Articles 175–181 are denominated in base calculation units (BCU) and, at current BCU values, do not approach the economic benefit that industrial enterprises may derive from avoiding investment in pollution-abatement technology. The result is a rational-choice calculus that systematically favors non-compliance for large emitters (Khasanov, 2022)[1].

[1] Khasanov, O. A. (2022). Administrative responsibility for environmental offenses in Uzbekistan: Current state and reform prospects. Journal of Uzbekistan Law Studies, 14(2), 88–104.

Criminal liability under Article 193 of the Criminal Code ('Pollution of the Natural Environment') presents structural evidentiary requirements that are rarely satisfied in atmospheric pollution cases. The provision requires proof of significant harm to human health or the environment as a result of the specific act charged. In conditions of diffuse, multi-source atmospheric pollution—typical of urban-industrial environments in Tashkent, Almalyk, Angren, and Navoi—the establishment of this causal nexus is structurally prohibitive. Review of criminal case statistics from the GPO annual reports for 2019–2022 indicates that convictions under Article 193 specifically for atmospheric pollution numbered fewer than ten per year nationally, a figure wholly disproportionate to the documented scale of violations (GPO Uzbekistan, 2022).

3.1.3 Absence of a Procedural Regulation for Environmental Prosecution. There is no specialized procedural regulation—equivalent to a prosecutorial guideline or instruction—specifically governing the conduct of supervisory checks in the atmospheric air protection domain. The general norms of the Law on the Prosecutor's Office provide the operative framework, but they do not address the particular evidentiary, technical, and coordination challenges that characterize this domain. This regulatory gap produces inconsistent practice across territorial prosecutorial offices and contributes to the underuse of available supervisory instruments[1].

3.2 Institutional and Organizational Problems

3.2.1 Unclear Division of Competence. The institutional landscape of atmospheric air protection supervision in Uzbekistan involves multiple actors whose respective competences are incompletely delineated. The Ecology Committee (State Committee for Ecology and Environmental Protection) bears primary responsibility for state environmental control, including inspection of emission sources and issuance of emission permits. The Ministry of Health exercises supervision over ambient air quality in populated areas through the SES

[1] Law of the Republic of Uzbekistan 'On the Prosecutor's Office'. (2018, April 9). No. ZRU-474. Lex.uz.
https://lex.uz/docs/3680888

(sanitary-epidemiological service) system. Regional and district khokimiyats (executive administrations) bear certain environmental management responsibilities under local governance legislation. The prosecutor's office exercises general supervisory jurisdiction over the legality of the actions of all these bodies.

In practice, this multi-actor structure generates accountability diffusion: when violations are detected, each authority may regard the matter as primarily within another's competence, and the prosecutor's response is reactive rather than proactive. The GPO's annual supervisory reports for 2020–2022 document recurring instances of violations that had persisted unaddressed for extended periods despite having been identified by inspection bodies, illustrating the consequence of coordination failure (GPO Uzbekistan, 2022).

3.2.2 Absence of Real-Time Information Access. Uzbekistan has made significant investments in atmospheric monitoring infrastructure in recent years, including the deployment of automated air quality monitoring stations (ASKZA) in major cities and industrial zones under programs supported by international development partners (UNDP Uzbekistan, 2022). However, the data streams from these stations are not systematically accessible to territorial prosecutors' offices in real time. Prosecutors learn of violations through inspection reports, citizen complaints, or media reports—all of which introduce significant temporal lags between the occurrence of a violation and the initiation of supervisory action. This lag is operationally significant because atmospheric emissions are often transient events, and evidence of violation may be irretrievable after the fact.

3.2.3 Cross-Boundary Pollution and Jurisdictional Fragmentation. The major industrial pollution zones in Uzbekistan—notably the Almalyk mining-metallurgical complex, the Angren coal-energy cluster, and the Navoi industrial zone—generate emissions that affect populations and ecosystems across multiple district and regional administrative boundaries. Prosecutorial offices, however, are organized along administrative-territorial lines, and the mechanisms for inter-regional prosecutorial coordination on environmental matters are

underdeveloped. The result is that cross-boundary pollution events tend to be addressed, if at all, only at the GPO level, with consequent delays and loss of operational specificity.

3.3 Evidentiary Problems

3.3.1 Structural Barriers to Causal Attribution. The proof requirements under both administrative and criminal law presuppose a model of individual, source-identifiable harm that corresponds poorly to the actual dynamics of atmospheric pollution. Establishing that a specific enterprise's emissions caused specific harm to a specific complainant—the paradigm injury in administrative and criminal law—requires a chain of proof that is rarely possible to construct for airborne pollutants dispersing across populated areas. This mismatch between the legal model of harm and the physical reality of pollution is the single most significant evidentiary obstacle facing prosecutorial environmental enforcement.

3.3.2 Admissibility and Quality of Monitoring Data. Under current Uzbek procedural rules, data from automated monitoring stations does not automatically constitute admissible evidence of a violation: it must typically be confirmed by manual measurement conducted by an accredited laboratory and attested by an authorized inspector. This dual-verification requirement significantly delays enforcement proceedings and, in practice, often renders them impossible where the violation has ceased before manual measurement can be conducted. The accreditation framework for environmental laboratories is moreover incomplete; a substantial proportion of Uzbekistan's environmental measurement infrastructure lacks the accreditation required for its data to be admissible in judicial proceedings (Tursunov & Karimov, 2021)[1].

3.3.3 Inadequate Damage Quantification Methodologies. The calculation of environmental damage attributable to atmospheric pollution violations is governed by normative methodologies established by Government Resolution. These methodologies employ fixed coefficients and tariffs that do not reflect current economic estimates of

[1] Tursunov, B. T., & Karimov, D. R. (2021). Environmental legal regulation and air quality governance in Central Asia: Uzbekistan in comparative perspective. Central Asian Journal of Environmental Science and Technology, 3(1), 15–34.

the social costs of air pollution—health costs, reduced agricultural yields, damage to materials and infrastructure, and ecosystem costs. Courts have accordingly been reluctant to award damages at levels commensurate with actual harm, and prosecutorial environmental compensation claims have achieved limited deterrent effect (Khasanov, 2022).

3.4 Human-Resource and Capacity Problems

3.4.1 Absence of Specialized Environmental Prosecution Personnel. Uzbekistan's prosecutorial system does not include institutionalized specialization in environmental law at the territorial or district level. Environmental supervisory functions are typically assigned to prosecutors who simultaneously handle other supervisory dockets, without specific training or career development pathways in environmental law and science. The technical complexity of atmospheric air protection—requiring familiarity with atmospheric chemistry, emissions monitoring technology, industrial processes, and environmental economics—is not matched by corresponding investment in personnel development.

3.4.2 Dependency on External Expert Opinions. In the absence of in-house technical expertise, prosecutors depend on expert opinions obtained from external institutions, primarily the Ecology Committee's laboratories and the Academy of Sciences' environmental institutes. This dependency introduces delays—typically several weeks to months for complex technical assessments—that impair the timeliness of supervisory responses and reduce the operational effectiveness of prosecutorial action in time-sensitive enforcement situations.

3.4.3 Limited Engagement with Digital Tools. Despite the availability of digital databases and information systems relevant to environmental supervision—including the Unified Environmental Information System (EKIS) and regional air quality data portals—systematic integration of these tools into prosecutorial supervisory methodology has not been achieved. The absence of digital competency training and standardized protocols for the use of digital evidence

reduces prosecutorial capacity to leverage the substantial investments Uzbekistan has made in environmental monitoring infrastructure.

4. Discussion

4.1 Normative-Legal Reform Pathways

The normative-legal problems identified in Section 3.1 call for a coherent legislative reform program. The most consequential single reform would be the amendment of the Law on Protection of Atmospheric Air (ZRU-537) to introduce ambient air quality standards—concentration-based thresholds applicable to the air in a given territory, irrespective of the number of contributing sources—as a parallel legal basis for prosecutorial action alongside source-specific emission limit values. This reform would close the regulatory gap created by cumulative emissions and is technically feasible given Uzbekistan's existing monitoring infrastructure. The EU Ambient Air Quality Directive (2008/50/EC) and the analogous US National Ambient Air Quality Standards provide well-developed regulatory models that can inform a contextually adapted Uzbek standard (European Parliament, 2008)[1].

The administrative sanctions regime should be reformed to introduce penalty levels calibrated to the economic scale of the violating enterprise and the environmental harm caused, rather than to fixed BCU multiples that lose real deterrent value with inflation. Progressive penalty structures—with automatic doubling for repeat violations and provision for temporary license suspension in cases of systematic non-compliance—have demonstrated effectiveness in comparable transition economies and are consistent with Uzbekistan's commitments under the Aarhus Convention, to which it is a party (Faure & Visser, 1995)[2].

A Prosecutorial Instruction on Environmental Supervision should be adopted at the level of the General Prosecutor's Office, providing

[1] European Parliament & Council of the European Union. (2008). Directive 2008/50/EC on ambient air
quality and cleaner air for Europe. Official Journal of the European Union, L 152, 1–44.

[2] Faure, M., & Visser, M. (1995). How to punish environmental pollution? Some reflections on various
models of criminalization of environmental law. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 3(4), 316–368. https://doi.org/10.1163/157720695X00197

standardized procedures for atmospheric air supervision, including evidentiary standards, expert engagement protocols, inter-agency notification requirements, and templates for prosecutorial acts. The adoption of such an instruction does not require legislative change and is within the existing regulatory authority of the GPO.

4.2 Institutional Reform Pathways

The institutional coordination problems identified in Section 3.2 can be substantially addressed through a combination of inter-agency agreement formalization and organizational innovation. A Coordination Protocol between the GPO, the Ecology Committee, the Ministry of Health, and the State Tax Committee should formalize information-sharing obligations, joint inspection protocols, and clear criteria for the escalation of cases from administrative enforcement to prosecutorial supervision. Protocols of this type have been successfully implemented in Uzbekistan in other enforcement domains and are operationally familiar to the relevant institutions.

The cross-boundary pollution problem warrants the establishment of inter-regional environmental prosecution task forces—joint supervisory groups with competence over the major industrial pollution zones that cross administrative boundaries. The legal basis for such structures exists within the current Law on the Prosecutor's Office, which authorizes the GPO to establish specialized supervisory units. The Almalyk-Tashkent and Angren-Fergana industrial corridors would be priority candidates for such structures.

4.3 The Role of AI and Digital Technologies

4.3.1 AI-Assisted Emission Monitoring and Violation Detection. The most transformative opportunity available to prosecutorial environmental supervision in Uzbekistan is the systematic integration of artificial intelligence tools with the country's expanding atmospheric monitoring infrastructure. Contemporary AI applications in environmental monitoring include machine-learning-based anomaly detection systems that can identify emission events in sensor data streams in near-real time, distinguishing pollution spikes attributable to specific industrial activities from background variation with

significantly greater speed and accuracy than manual analysis allows (Lary et al., 2016). Deployment of such systems—connected directly to the ASKZA network and providing alert notifications to prosecutorial offices—would fundamentally transform the timeliness and specificity of prosecutorial environmental responses[1].

Satellite-based air quality monitoring, particularly the use of data from ESA's Sentinel-5P satellite (carrying the TROPOMI sensor) and NASA's MODIS and MERRA-2 platforms, offers prosecution-relevant evidence of emission events at spatial resolutions now adequate for attribution to specific industrial facilities in densely instrumented areas. Several jurisdictions, including South Korea and the Netherlands, have begun to use satellite-derived pollution data as supporting evidence in environmental enforcement proceedings; Uzbekistan's Ecology Committee has engaged with UNDP on satellite monitoring integration, creating a platform for prosecutorial data access (UNDP Uzbekistan, 2022)[2].

4.3.2 AI in Evidence Processing and Legal Analysis. Beyond monitoring, AI tools offer significant potential for processing and analyzing the large volumes of technical and legal documentation that characterize complex atmospheric pollution cases. Natural language processing (NLP) tools can assist prosecutors in the rapid review of inspection reports, permit documents, and environmental impact assessments, identifying relevant passages and inconsistencies that would otherwise require extensive manual review. Predictive analytics tools can assess the probability of violation based on patterns in historical monitoring and compliance data, allowing prosecutorial resources to be directed toward the highest-risk facilities and time periods. The GPO of Uzbekistan has already initiated a broader digitalization program, including the introduction of the electronic case management system 'E-Prokuratura' and the development of AI-assisted

[1] Lary, D. J., Alavi, A. H., Gandomi, A. H., & Walker, A. L. (2016). Machine learning in geosciences and
remote sensing. Geoscience Frontiers, 7(1), 3–10. https://doi.org/10.1016/j.gsf.2015.07.003

[2] UNDP Uzbekistan. (2022). Strengthening air quality monitoring and governance in Uzbekistan: Program evaluation report. UNDP Country Office

legal research tools (GPO Uzbekistan, 2022). Extending this infrastructure to environmental supervision—including by providing prosecutors with structured access to the EKIS environmental information system—represents a logical and feasible next step that does not require new legislative authority.

4.3.3 Digital Platforms for Citizen Environmental Reporting. AI-powered digital platforms for citizen environmental reporting offer an important complement to official monitoring infrastructure. Mobile applications allowing citizens to report air quality incidents—potentially supported by personal air quality sensors whose data, while not individually admissible, can provide triangulating corroboration for official monitoring data—have been deployed in China, India, and several Central Asian countries with demonstrated results in expanding the geographic coverage of environmental monitoring. Uzbekistan's high mobile internet penetration (exceeding 75% in 2023) creates favorable conditions for the deployment of such platforms (UNDP Uzbekistan, 2022).

A digital citizen reporting portal integrated with the GPO's supervisory information system, subject to triage by AI-based priority assessment algorithms, would dramatically expand the information base available to territorial prosecutors without requiring proportionate increases in staffing. The legal framework for processing citizen complaints exists under the Law on Citizens' Appeals (No. ZRU-444, 2014); the required addition is a technical infrastructure and procedural protocol for environmental complaints specifically[1].

4.3.4 Blockchain for Evidence Chain-of-Custody. One of the most significant evidentiary challenges in atmospheric pollution cases is maintaining the integrity of monitoring data from the point of collection to its presentation in judicial proceedings. Blockchain-based chain-of-custody systems—in which sensor readings are cryptographically timestamped and stored on a distributed ledger at the moment of generation, making retrospective alteration technically infeasible—offer

[1] Law of the Republic of Uzbekistan 'On Citizens' Appeals'. (2014, December 3). No. ZRU-444. Lex.uz.
https://lex.uz/docs/2433217

a robust solution to this challenge. Estonia's use of blockchain in its digital governance infrastructure, and the Republic of Korea's application of distributed ledger technology in environmental regulatory data management, provide relevant precedents for adaptation in the Uzbek context (Kim & Park, 2020)[1].

4.3.5 Legal and Ethical Considerations. The integration of AI into prosecutorial supervision raises important legal and ethical considerations that must be addressed in the reform agenda. AI-generated evidence must satisfy Uzbekistan's procedural requirements for admissibility, which presuppose identifiable human responsibility for the accuracy of evidence presented. Regulations governing the certification, auditing, and accountability of AI systems used in prosecutorial functions should be adopted in parallel with their deployment, ensuring that AI serves as a tool that enhances prosecutorial judgment rather than replacing the prosecutorial determination of legal responsibility. The principles of transparency, explainability, and human oversight that are now well-established in international AI governance frameworks should be embedded in Uzbekistan's implementation approach (OECD, 2019)[2].

4.4 Human-Resource Reform Pathways

The personnel capacity problems identified in Section 3.4 require both immediate and medium-term responses. In the short term, the GPO should designate specific prosecutors at the regional level as environmental supervision specialists, supported by structured training programs developed in partnership with the University of World Economy and Diplomacy, Tashkent State Law University, and the National University of Uzbekistan. These programs should provide training in environmental law, atmospheric science fundamentals, emissions monitoring technology, and digital evidence management.

---

[1] Kim, J., & Park, S. (2020). Blockchain-based environmental data management for regulatory compliance: Evidence from the Republic of Korea. Environmental Science & Policy, 112, 37–46. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.05.012

[2] OECD. (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449

In the medium term, the establishment of a dedicated Environmental Supervision Department within the GPO—with specialized staff, dedicated budget lines, and a mandate encompassing coordination with all territorial offices on environmental matters—would provide the institutional anchor for a sustained improvement in prosecutorial environmental capacity. The Republic of Korea's Environmental Crime Investigation Unit and Germany's specialized environmental prosecution chambers provide organizational models that can be adapted to Uzbekistan's institutional context (Jarvis, 2018)[1].

Digital literacy and AI tool competency should be integrated into the standard training curriculum for all prosecutors, not only those specializing in environmental matters, given the transversal relevance of digital evidence and AI-assisted analysis to prosecutorial work across all supervisory domains.

4.5 Alignment with New Uzbekistan Development Strategy

The reform agenda proposed above is not only legally and operationally feasible but is also strategically coherent with the principal national policy frameworks currently guiding Uzbekistan's development. The New Uzbekistan Development Strategy 2022–2026 (Presidential Decree UP-60, 2022) identifies environmental sustainability, digital transformation, and rule-of-law strengthening as three of its five priority pillars[2]. The Digital Uzbekistan 2030 Strategy (UP-45, 2020) mandates the deployment of AI and data-driven governance tools across all state functions, creating both an obligation and a resource base for the digital reforms proposed in this article. The Ecological Transition Program (2021–2026) sets specific targets for air quality improvement in major urban-industrial centers that cannot be achieved without effective enforcement—making prosecutorial supervision reform a precondition for national policy success rather than an optional institutional enhancement.

[1] Jarvis, R. (2018). Environmental prosecution: Lessons from international practice. Journal of Environmental Law, 30(2), 201–228. https://doi.org/10.1093/jel/eqx026

[2] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan 'On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026'. (2022, January 28). No. UP-60. Lex.uz. https://lex.uz/docs/5841063

International commitments also provide normative support. Uzbekistan is a party to the UN Economic Commission for Europe (UNECE) Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (CLRTAP) and its protocols, which impose obligations regarding monitoring, reporting, and enforcement of emission reductions. Uzbekistan's engagement with the Aarhus Convention framework creates obligations regarding public access to environmental information and public participation in environmental decision-making that are directly relevant to the citizen reporting platform reforms proposed above (UNECE, 2021)[1].

4.6 Limitations of the Study

The present study is subject to several limitations. Access to detailed case-level data from prosecutorial archives was not available for this analysis, which relies instead on aggregate statistics in published annual reports. The comparative analysis focuses on three jurisdictions (EU/Germany, Republic of Korea, Estonia) selected for the relevance and accessibility of their experience; a broader comparative sample might identify additional reform approaches. The assessment of AI technology potential draws on international evidence and technical specifications; empirical evaluation of AI performance under Uzbekistan's specific environmental and institutional conditions would require dedicated pilot studies. Future research should incorporate primary interviews with prosecutors, Ecology Committee officials, and regulated entities to complement the documentary analysis presented here.

5. Conclusion

This article has conducted a systematic IMRAD-structured analysis of the systemic problems afflicting prosecutorial supervision in the field of atmospheric air protection in the Republic of Uzbekistan. Four categories of mutually reinforcing systemic deficiency have been identified: (1) normative-legal problems, including a fragmented legislative framework, an inadequate sanctioning regime, and the

[1] UNECE. (2021). Review of implementation of the Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution and its protocols: Uzbekistan country assessment. United Nations Economic Commission for Europe.

absence of cumulative impact standards; (2) institutional problems, including unclear competence delineation, absence of real-time data access, and jurisdictional fragmentation; (3) evidentiary problems, including structural barriers to causal attribution and inadequate admissibility frameworks for monitoring data; and (4) human-resource problems, including the absence of specialized personnel and digital capacity deficits.

A coherent reform agenda has been proposed encompassing legislative amendments to the Law on Protection of Atmospheric Air, restructuring of administrative and criminal sanctions, adoption of a GPO Prosecutorial Instruction on Environmental Supervision, formalization of inter-agency coordination mechanisms, establishment of inter-regional environmental prosecution task forces, and the integration of AI-powered monitoring, evidence management, and citizen reporting tools into prosecutorial supervisory methodology.

The distinctively promising dimension of the Uzbek reform context is the alignment of this agenda with the country's national development strategies—New Uzbekistan 2022–2026, Digital Uzbekistan 2030, and the Ecological Transition Program—which simultaneously mandate rule-of-law strengthening, digital governance deployment, and environmental quality improvement. This strategic alignment creates a favorable condition for reform that is not present in all comparable jurisdictions: the reforms proposed here are not merely legally and operationally feasible but are expressly required by the country's own national commitments.

The right to a favorable environment guaranteed by Article 50 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan can be made real only if the legal institutions entrusted with its protection—including the prosecutorial system—possess the legal tools, institutional capacity, and technological infrastructure to discharge that responsibility effectively. The evidence presented in this study establishes that, currently, they do not; and it demonstrates that the path to closing this gap is both well-defined and achievable within Uzbekistan's existing legal and institutional order.

JABBAROVA YULDUZ
IBROHIM QIZI
Doctoral Student at the Law
Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

PRACTICAL OPPORTUNITIES AND RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

Аннотация: *Ушбу илмий мақолада АҚШ ва БАА давлатлари халқаро тажрибалари асосида сунъий интеллектнинг ҳуқуқ-тартибот органлари фаолиятида қўллашининг амалий аҳамияти ва зарурияти, замонавий инновацион имкониятлари, уларни ахлоқий ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш масалалари ҳамда эҳтимолий хавф-хатарлари таҳлил этилади. Шу билан бирга, ўрганилган илмий-назарий ва амалий таҳлиллардан келиб чиқиб, сунъий интеллект технологияларидан самарали фойдаланишда инсон устуворлиги, ҳуқуқий мувозанат ва масъулиятли инновация тамойилларига асосланган бошқарув моделини шакллантириш юзасидан миллий қонунчиликка асосланган хулосалар ва амалий таклифлар берилади.*

Abstract: *This scientific article examines the practical significance and necessity of applying artificial intelligence in the activities of law enforcement agencies, its modern innovative capabilities, issues related to its ethical and legal regulation, and the potential risks associated with its use, based on the international experience of the United States and the United Arab Emirates. Furthermore, drawing upon the conducted theoretical and practical analyses, the article presents conclusions and practical recommendations grounded in national legislation for establishing a governance model based on the principles of human primacy, legal balance, and responsible innovation in the effective utilization of artificial intelligence technologies.*

Кириш сўзлар: *сунъий интеллект, ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрлар, рақамли криминалистика, синтетик контент (deepfake), ахборот хавфсизлигини таъминлаш, масъулиятли инновация.*

Keywords: *artificial intelligence, ethical and legal norms, digital forensics, synthetic content (deepfake), information security, responsible innovation.*

Introduction. It is well known that every year, law enforcement agencies around the world rely heavily on human resources to analyze millions of documents and pieces of evidence within criminal and administrative proceedings. This process is often time-consuming and labor-intensive, while also creating the possibility of subjective errors and inconsistencies resulting from the human factor. However, the integration of artificial intelligence technologies into the activities of law enforcement agencies has increasingly enabled these tasks to be performed more efficiently and effectively in practice. In this regard, by automating routine, repetitive, and time-consuming tasks, artificial intelligence technologies allow law enforcement personnel to focus their efforts and attention on more complex and responsible functions, such as advanced analytical reasoning, legal assessment, and strategic decision-making. Consequently, AI serves as a critical tool for enhancing the efficiency of supervisory and law enforcement activities, facilitating the processing of preliminary information, and ensuring the effective implementation of the rule of law.

In this context, Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council, adopted on 13 June 2024, defines law enforcement activities as encompassing the exercise of public authority aimed at preventing, detecting, and investigating criminal offences, executing criminal penalties, and protecting society against threats to public security. In the practice of foreign countries, artificial intelligence technologies are primarily employed by law enforcement agencies for facial recognition, predictive risk assessment, and predictive policing systems[1].

It should be emphasized that, at present, one of the most critical requirements in the activities of courts, prosecution authorities, and legal services is ensuring that conclusions generated by artificial intelligence systems are accurate, well-founded, and consistent with fundamental

[1] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance) \\ .

human rights. The implementation of such technologies in practice necessitates the establishment of clear regulatory and legal mechanisms governing the protection of personal and official data related to the safeguarding of human rights, the assurance of fairness and reliability in AI-generated decisions, and the precise determination of legal liability. These processes not only enhance the efficiency of law enforcement and legal practice but also contribute to ensuring the principles of legality and justice.

In this regard, the present article examines the role of artificial intelligence technologies in the activities of law enforcement agencies, contemporary approaches to their implementation, their practical opportunities and potential risks, as well as issues concerning their ethical and legal regulation. Based on these analyses, the article proposes practical recommendations and policy measures aligned with the requirements of national legislation.

The Significance of Integrating Artificial Intelligence into Law Enforcement Activities. It is well recognized that in recent years the rapid increase in digital crimes, particularly cybercrime, data security breaches, and offences committed through digital technologies, has emerged as a significant global threat. Such crimes not only have adverse effects on social and economic spheres but also create new challenges for national security and the protection of citizens' fundamental rights and freedoms. In this context, the United States has extensively utilized artificial intelligence technologies to enhance the efficiency of legal services, automate judicial processes, and provide legal assistance to attorneys and citizens[1]. In particular, the advanced AI-powered legal research system ROSS Intelligence was developed by legal technology firms to provide online legal assistance and support in resolving legal issues. Similarly, the AI platform Casetext facilitates the analysis and retrieval of large volumes of judicial decisions, legislation, and regulatory databases, thereby significantly improving the efficiency of legal research.

[1] https://www.grandviewresearch.com.

In addition, intelligent chatbots developed on the basis of Natural Language Processing (NLP) technologies are increasingly employed as effective instruments in the electronic discovery (e-discovery) process. These tools assist law enforcement agencies in collecting, processing, and classifying large volumes of digital evidence and data, thereby enhancing the effectiveness of investigative and analytical activities[1].

Furthermore, on 17 October 2024, the Federal Public Prosecution of the United Arab Emirates (UAE) announced the implementation of a new artificial intelligence-based digital system aimed at optimizing and accelerating procedural activities. Introduced within the framework of the country's digital transformation strategy, the system is designed to strengthen the use of advanced technologies in the field of criminal justice. In particular, it enables the automated processing and in-depth analysis of evidence in the form of facts, images, audio recordings, and video materials; the transcription of audio and video content into text; the extraction of legally relevant information; and the identification of legally significant elements that can be linked to relevant judicial precedents[2]. In addition, the system significantly simplifies investigative and procedural processes by generating legal conclusions and expert opinions based on the analyzed data. This innovative platform is regarded not only as an advanced technological solution for the UAE criminal justice system but also as a universal model that may be adapted and implemented in the legal practices of other countries.

Challenges and Risks in the Application of Artificial Intelligence in Law Enforcement Activities.

However, despite the broad capabilities of artificial intelligence technologies, there remain serious concerns related to their responsible and ethical application. In particular, Sam Altman, at an international conference dedicated to the development of artificial intelligence, emphasized that the rapid advancement of these technologies may give rise to potential threats in areas such as biosecurity, cybercrime, and human rights. In his view, although the idea of “democratizing” artificial

[1] https://www.un.org/ai-justice.

[2] https://www.wam.ae/en/article/b5q8wqe-public-prosecution-develops-ai-supported-work#:~:text.

intelligence is grounded in the principles of openness and mass accessibility, this process must be aligned with effective institutional mechanisms and legal safeguards. Otherwise, the concentration of such technologies in the hands of certain states or corporations may have a negative impact on global security and on the systems designed to protect human rights. In this regard, the development and application of artificial intelligence technologies should be carried out on the basis of internationally agreed legal standards[1]. From this perspective, this article analyzes the international legal and ethical foundations of the use of artificial intelligence technologies in prosecutorial bodies and presents scientifically grounded proposals and recommendations aimed at addressing existing legal and ethical challenges. In particular, violations of the rules governing the use of artificial intelligence, the absence of adequate state oversight over the operation of algorithmic systems, and the underdevelopment of mechanisms for the assessment and management of potential risks are increasingly regarded as serious threats to the stability and security of the information environment.

In particular, the issue of algorithmic discrimination in artificial intelligence technologies represents one of the most significant ethical and legal challenges. This problem may lead to unfair and biased decision-making against certain individuals or groups. Notably, the operation of artificial intelligence algorithms based on incomplete, inaccurate, or non-representative training data gives rise to the risk of algorithmic bias. Since machine learning models are primarily trained on historical data, any existing social or institutional bias within such data may be reproduced and further reinforced by artificial intelligence systems[2].

In this regard, when documents or legal advice generated by artificial intelligence are based on inaccurate information, this may not only lead to legal uncertainty but also result in the introduction of unreliable evidence into the workflow of law enforcement agencies, the adoption of erroneous decisions, and, most importantly, violations of

[1]https://www.fbi.gov/investigate/counterintelligence/emerging-and-advanced-technology/artificial-intelligence.

[2] https://share.google/c2C8MyBcG7R8ZcOeX. (accessed: 25.03.2026).

citizens' rights and legitimate interests, as well as the emergence of public distrust in state institutions. Accordingly, prosecutorial bodies must thoroughly verify the source, accuracy, and lawful acquisition of any information generated or recommended by artificial intelligence before accepting it as evidence. Otherwise, AI-based evidence may be rejected in court, and there is also a risk of violating the principle of the presumption of innocence.

In addition, one of the most serious risks associated with the use of artificial intelligence is the growing threat posed by deepfakes and other forms of synthetic content. The increasing proliferation of AI-generated synthetic imagery and media has introduced new challenges for law enforcement agencies. Synthetic content (deepfakes) is not limited solely to fabricated videos or audio recordings; rather, it encompasses a broad range of artificially generated, manipulated, or misleading images, voices, and datasets that do not accurately reflect reality. Today, as artificial intelligence technologies become increasingly accessible, the creation of such content has become significantly easier and can be carried out by members of the general public without specialized technical expertise. As a result, both the scale and impact of synthetic content have expanded considerably[1].

In particular, AI-generated deepfake content enables the creation and dissemination of highly realistic images, audio recordings, and video materials that closely resemble authentic evidence. This development poses significant risks to the reliability and authenticity of evidence, information security, and the protection of fundamental human rights. From this perspective, in order to ensure information security and the reliability of digital evidence, it is advisable to introduce legal provisions into national legislation establishing criminal and administrative liability for causing harm to information security through violations of the rules governing the use of artificial intelligence. In particular, it would be appropriate to incorporate into the legislation of the Republic of Uzbekistan, including the Criminal Code and the Code

[1] https://trendsresearch.org/insight/unbiased-ai-tackling-algorithmic discrimination /#: ~: text. (accessed: 25.02.2026).

of Administrative Responsibility, separate provisions entitled “Causing Harm to Information Security through Violations of Artificial Intelligence Usage Rules” and “Unlawful Use of AI-Generated Information and Synthetic (Deepfake) Content.” Such legal norms would primarily serve to ensure the authenticity, integrity, and transparency of digital evidence used by law enforcement agencies, while also safeguarding the primacy of human rights within criminal proceedings.

Furthermore, efforts undertaken by the Republic of Kazakhstan to regulate artificial intelligence through dedicated legislation clearly demonstrate that the risks associated with AI technologies are increasingly being recognized at the state level. In particular, the introduction of liability for the creation of synthetic (deepfake) content, as well as the prohibition of manipulative algorithms and unlawful data-collection systems, reflects the state's commitment to establishing mechanisms aimed at preventing the informational, legal, and ethical risks associated with artificial intelligence technologies[1].

In conclusion, the theoretical and practical analyses conducted within the framework of this study demonstrate that the use of artificial intelligence technologies in contemporary law enforcement practice creates significant opportunities for combating and preventing crime. In particular, technologies such as facial recognition, predictive risk assessment, predictive policing, and the systematic processing and in-depth analysis of large volumes of data and digital evidence have substantially enhanced the operational efficiency and effectiveness of law enforcement agencies. Based on the analysis of approaches to the use of artificial intelligence technologies, international legal standards, and the legislative practices of foreign countries, it is appropriate to put forward the following recommendations aimed at improving the safe and effective use of artificial intelligence technologies in prosecutorial bodies.

First, the error-free operation or legal reliability and effectiveness of technological tools depend not on their internal algorithmic

[1] https://t.me/orda_kz/114143.

mechanisms, but rather on the level of responsibility of the entities managing them, their ability to correctly interpret legal requirements, and their legal awareness. Employees of prosecutorial bodies should carefully re-analyze, legally assess, and verify the accuracy of information, proposals, and recommendations provided by artificial intelligence, relying on their own legal knowledge and practical skills before applying them in practice. Only after such verification should these outputs be implemented within their operational activities.

Second, the introduction of artificial intelligence into the legal sphere requires prosecutors to enhance their knowledge and skills in information and communication technologies (ICT) literacy in the context of modern technological development, as well as to study both the theoretical and practical principles of using such systems. In this regard, it is necessary to establish specialized training and qualification courses for prosecutorial staff on the capabilities, risks, and safe use of artificial intelligence. These training programs should include methods for identifying hallucinations in AI outputs, ensuring cybersecurity in law enforcement practice, and applying reliable approaches to verify the accuracy, credibility, and factual correctness of information.

Third, in the process of implementing artificial intelligence technologies, it is essential to adopt a comprehensive approach aimed at critically and thoroughly evaluating the datasets used for training algorithms, while minimizing the risks of bias and discriminatory outcomes. In this regard, particular attention should be paid to identifying and mitigating potential sources of bias that may adversely affect the fairness, objectivity, and reliability of AI-generated outputs. At the same time, it is of paramount importance to ensure the continuous updating of datasets, maintain rigorous data quality control mechanisms, and establish a system of regular testing, monitoring, and independent auditing of algorithms. Such measures contribute to enhancing the transparency, accountability, accuracy, and trustworthiness of artificial intelligence systems, particularly in areas involving law enforcement and decision-making processes with significant legal implications.

Fourth, in the context of the continuous development of artificial intelligence technologies, prosecutors and investigators must not only adapt these tools to their professional practice but also strictly adhere to ethical standards. In this regard, it is necessary to ensure the reliability and safety of artificial intelligence systems used in the legal domain through certification, legal expert review, and the introduction of relevant standards. The implementation of a practice based solely on the use of tested and verified technologies would help prevent the presentation of incorrect or unreliable information.

Fifth, it is necessary to harmonize the normative-legal acts adopted in the Republic of Uzbekistan on the development of artificial intelligence with internationally recognized ethical and legal principles developed by UNESCO, the European Union, and the European Parliament. This, in turn, would contribute to ensuring the primacy of human rights, strengthening transparency and accountability, and reducing algorithmic risks in the process of integrating artificial intelligence technologies into the activities of prosecutorial bodies. At the same time, it is advisable to implement these principles gradually, taking into account the specific features of the national legal system.

BOLLIYEV NURMUKHAMMAD NURBOY OGLI
Doctoral Student at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

LEGAL REGULATION OF BOOKMAKING ACTIVITIES IN UZBEKISTAN: FROM PROHIBITION TO LEGALIZATION (2019–2025)

Abstract. *This article examines the historical evolution and legal transformation of bookmaking activities in the Republic of Uzbekistan from 2019 to 2025. For decades, gambling and betting activities were strictly prohibited in Uzbekistan, subject to both administrative and criminal liability. The study traces the legislative pathway from the first attempts at legalization initiated by*

Presidential Decree No. PF-5887 of December 4, 2019 on football development measures, through the pivotal Presidential Resolution No. PQ-115 of April 7, 2023 on comprehensive football development, and culminating in Presidential Decree No. PF-68 of April 19, 2024, which formally authorized internet-based gambling and bookmaking activities from January 1, 2025. The article analyzes the subsequent regulatory framework established through Cabinet of Ministers Resolution No. 814 of December 6, 2024 and three departmental regulations issued by the National Agency for Prospective Projects in June–July 2025, covering licensing, prohibited categories of participants, penalty mechanisms, and responsible gambling principles. The study argues that this transformation represents a significant paradigm shift in Uzbekistan's state legal policy, driven by digital technological advancement, fiscal imperatives, and the need to eliminate legal vacuums that had forced citizens toward illegal foreign platforms. The article concludes that the 2024–2025 regulatory framework, while comprehensive, reflects Uzbekistan's commitment to social state principles alongside modern economic realities.

Keywords: *bookmaking, gambling regulation, Uzbekistan law, legalization, Presidential Decree PF-68, licensing, National Agency for Prospective Projects, responsible gambling, online betting, sports law.*

The regulation of gambling and bookmaking activities represents one of the most dynamic areas of contemporary legal reform in post-Soviet states. Uzbekistan, which long maintained one of the strictest prohibitionist approaches to gambling among Central Asian nations, underwent a fundamental transformation of its regulatory paradigm between 2019 and 2025. This transformation did not occur abruptly but rather evolved through a series of carefully calibrated legislative steps, each reflecting the tension between social conservatism, fiscal pragmatism, and the inexorable advance of digital technology.

The significance of this transformation extends beyond mere regulatory change. It represents a fundamental reconceptualization of the state's role vis-à-vis risk-based entertainment activities — from an agent of prohibition to a regulator and licensor. This shift has profound implications for public finance, consumer protection, anti-money laundering efforts, and the integrity of sport.

The present article aims to provide a systematic legal-historical analysis of the regulatory evolution of bookmaking in Uzbekistan,

tracing the normative developments from the first presidential decrees touching upon the subject in 2019 through to the comprehensive departmental regulations issued in mid-2025. The analysis draws primarily upon primary legislative sources, including presidential decrees, cabinet resolutions, and agency-level normative acts.

For the majority of the post-independence period, Uzbekistan maintained a categorical prohibition on gambling and betting activities. These were subject to both administrative liability and, in aggravated cases, criminal prosecution. This prohibitionist stance was consistent with a broader socio-cultural and ideological orientation of the state, which viewed gambling as socially harmful and incompatible with national values.

However, the practical effectiveness of this prohibition was significantly undermined by the rise of digital technology and online platforms. The absence of a licensed domestic market created a structural vacuum that was filled by foreign and unlicensed operators accessible through the internet. This situation generated a range of negative consequences: the outflow of foreign currency from the national economy; the absence of protective mechanisms for problem gamblers; and heightened risks of fraud against participants, given the lack of legal recourse under domestic law. It was within this context that the first legislative signals of a potential policy shift emerged in 2019, driven paradoxically not by gambling reform per se, but by the imperatives of football development and sports financing.

The first legislative attempt toward legalizing bookmaking activity was Presidential Decree No. PF-5887 of December 4, 2019, 'On Measures to Bring Football Development in Uzbekistan to an Entirely New Stage.'[1] This decree is significant not for what it achieved directly, but for the institutional mechanism it established. Pursuant to Article 13 of the Decree, a working group was tasked with preparing proposals for the introduction of bookmaking activities with a view to expanding funding for football development. The working group included

[1] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-5887 dated December 4, 2019 "On measures to raise the development of football in Uzbekistan to a completely new level"

representatives from the Ministry of Tourism and Sports, the Ministry of Finance, the Ministry of Information Technology and Communications Development, the Ministry of Economic Development and Poverty Reduction, the Ministry of Justice, the State Tax Committee, the National Olympic Committee of Uzbekistan, and the Football Association of Uzbekistan. Although this Decree was subsequently repealed by Presidential Decree No. PF-98 of April 6, 2022,[1] its historical significance as the first formal governmental acknowledgment of the potential role of bookmaking in sports financing remains undiminished.

A more substantive step was taken with the adoption of Presidential Resolution No. PQ-115 of April 7, 2023, 'On Additional Measures for the Comprehensive Development of Mass and Professional Football.'[2] This resolution marked a new era in the sports industry and, particularly, in strengthening its financial foundations. Paragraph 21 of this Resolution may be characterized as the 'starting point' of the legalization process for bookmaking in Uzbekistan — the first formal governmental commitment to transition from prohibition to regulation in this sphere. The significance of this provision lay in the unprecedented nature of the policy direction it signaled: for the first time in the country's modern history, state policy explicitly moved toward harnessing risk-based gaming activities for the purposes of sports development, rather than simply suppressing them.

The cornerstone of the new regulatory framework is Presidential Decree No. PF-68 of April 19, 2024, 'On Measures to Improve the Regulation of Organization and Conduct of Lotteries and Risk-Based Games.'[3] This Decree defined the beginning of comprehensive reforms in the regulation of gambling and bookmaking activities in the country.

The Decree was adopted to address a legal vacuum that had emerged in the context of the rapid development of digital technologies

[1] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-98 dated April 6, 2022
[2] Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-115 dated April 7, 2023 "On additional measures for the comprehensive development of mass and professional football"
[3] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-68 dated April 19, 2024 "On measures to improve the regulation of organizing and conducting lotteries and risk-based games"

and electronic payments. The primary policy objectives were: to establish a systematic regulatory framework for the sector; to redirect domestic demand from foreign and unlicensed platforms to regulated domestic operators; and to harness tax revenues from the sector for public benefit. The Decree explicitly identified the absence of domestic licensed providers as having led to citizens actively using foreign and illegal services, with the following consequences: absence of mechanisms to limit the participation of individuals with gambling addiction; risk of fraud against participants and violation of their rights; and outflow of foreign currency from the country.

The Decree's most consequential provision authorized, from January 1, 2025, the conduct of internet-based risk-based gaming and bookmaking activities in the Republic of Uzbekistan. These activity types, together with lottery activities, were to be conducted on the basis of licenses issued by the National Agency for Prospective Projects.

Regarding participation eligibility, only residents and non-residents of the Republic of Uzbekistan who have attained the age of 18 years may participate in licensed lotteries, internet-based games, and bookmaking bets. The Decree also established the taxation framework: legal entities conducting lottery, internet gaming, and bookmaking activities are subject to turnover tax at a rate of 4% on gross revenue less paid winnings and returned stakes. Winnings received by individuals from games conducted on the basis of an Agency license are exempt from personal income tax.

Cabinet of Ministers Resolution No. 814 of December 6, 2024, 'On Measures to Ensure the Implementation of Presidential Decree No. PF-68 of April 19, 2024,'[1] constitutes the primary implementing regulation for the Decree. It elaborated in detail the mechanisms for licensing, regulation, and supervision of lotteries, internet-based risk gaming, and bookmaking activities.

The Resolution established specific capital requirements for prospective licensees: the authorized capital of a legal entity wishing to

[1] Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 814 dated December 6, 2024 "On measures to ensure the implementation of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-68 dated April 19, 2024"

engage in bookmaking must amount to no less than 150,000 times the base calculation unit. Additionally, for the purposes of paying winnings, returning stakes, meeting tax obligations, and covering other liabilities, internet gaming and bookmaking organizers are required to maintain a reserve fund in the amount of no less than 75,000 times the base calculation unit, deposited as funds in a separate account at a commercial bank in Uzbekistan designated by the licensing authority. In aggregate, the Resolution established comprehensive systems for licensing and supervision, player identification, restrictions, taxation and fees, thereby operationalizing the high-level principles set out in the Presidential Decree.

The regulatory framework was further elaborated through three orders of the Director of the National Agency for Prospective Projects, all issued on June 25, 2025 and registered with the Ministry of Justice on July 7, 2025.

Order No. 13 of the Agency Director, registered with the Ministry of Justice as No. 3642,[1] approved the list of categories of citizens of the Republic of Uzbekistan and foreign nationals whose participation in internet-based risk games, lotteries, and bookmaking bets is prohibited. The primary objective of this instrument is to minimize the social, economic, and legal risks of risk-based gaming and to prevent the involvement of socially vulnerable population groups and holders of specific professional responsibilities in such activities. The Order represents a practical expression of the social state principle in Uzbekistan's regulation of risk-based activities, incorporating mechanisms to ensure social justice through legal norms, to protect vulnerable groups, and to prevent public officials from being exposed to corruption-related risks.

[1] Order of the Director of the National Agency for Perspective Projects of the Republic of Uzbekistan No. 13 dated June 25, 2025; registered with the Ministry of Justice on July 7, 2025, under No. 3642 "On approval of the list of categories of citizens of the Republic of Uzbekistan and foreign citizens prohibited from participating in risk-based games, lotteries, and bookmaker bets on the Internet"

Order No. 16 of the Agency Director, registered with the Ministry of Justice as No. 3640,[1] approved the Regulations on the Organization and Conduct of Bookmaking Activities. This instrument establishes the unified and systematic legal framework for regulating bookmaking in Uzbekistan, providing: legal definitions of core concepts; licensing procedures; uniform operational standards; and the legal basis for a lawful, transparent, and supervised bookmaking market.

The Regulations address integration of electronic platforms with the information systems of authorized bodies and the unified register; procedures for player identification and verification; and protection of player rights and legitimate interests. Special attention is devoted to restricting the participation of minors and preventing illegal operations.

The document places particular emphasis on combating corruption and manipulation in sports competitions, preventing the legalization of criminal proceeds, and introducing the principle of responsible gambling — a principle that serves as the primary lever for ensuring the integrity and fairness of sport. Modern legal institutions such as data storage requirements and reporting procedures to authorized bodies are also addressed. In sum, the Regulations represent a comprehensive normative mechanism aimed at ensuring the legal stability, social security, and economic transparency of bookmaking activities.

Order No. 14 of the Agency Director, registered with the Ministry of Justice as No. 3643,[2] approved the Regulations on the Procedure for Imposing Fines on Organizers of Internet-Based Risk Games, Lotteries, and Bookmaking Activities, as well as on Foreign Legal Entities Providing Illegal Services to Residents of the Republic of Uzbekistan in the Field of Organization and Conduct of Lotteries and Risk-Based

[1] Order of the Director of the National Agency for Perspective Projects of the Republic of Uzbekistan No. 16 dated June 25, 2025; registered with the Ministry of Justice on July 7, 2025, under No. 3640 "On Regulation on the procedure for organizing and implementing bookmaking activities"

[2] Order of the Director of the National Agency for Perspective Projects of the Republic of Uzbekistan No. 14 dated June 25, 2025; registered with the Ministry of Justice on July 7, 2025, under No. 3643 "On Regulation on the procedure for imposing fines on organizers of risk-based games, lotteries, and bookmaking activities on the World Wide Web, as well as on foreign legal entities providing illegal services to residents of the Republic of Uzbekistan in the field of organizing and conducting lotteries and risk-based games"

Games. The primary objective of this instrument is to create a legal mechanism for imposing fines on local organizers and foreign legal entities providing illegal services to Uzbek residents in the event of violations in the sector.

The Regulations establish a two-tier liability system with a differential approach to measures applicable to domestic and foreign entities. Financial sanctions are graduated according to the severity of the violation, its recurrence, and the status of the subject. Procedural guarantees are introduced, including review of cases by an authorized commission, decision-making, and the possibility of appeal — ensuring the principles of legality and fairness in the application of liability measures. The international dimension is addressed through specific provisions on liability of foreign legal entities, ensuring effective supervision over cross-border activities. Mechanisms for cooperation with law enforcement authorities and elements of anti-money laundering are also incorporated.

The evolution traced in the preceding sections represents more than mere regulatory liberalization. It constitutes a fundamental paradigm shift in Uzbekistan's approach to risk-based activities: from categorical prohibition enforced through criminal and administrative law, toward a licensing-based regulatory regime that seeks to channel, rather than suppress, market demand.

This transformation was driven by a convergence of factors. First, the rapid penetration of digital technologies rendered the prohibition increasingly ineffective as a practical matter: citizens migrated to foreign and unlicensed platforms, generating precisely the social harms the prohibition was designed to prevent, while depriving the state of any regulatory control. Second, fiscal considerations played a role, particularly in the context of the need to find new sources of financing for sports development. Third, the transformation reflects a broader trend of regulatory modernization in Uzbekistan across multiple sectors of the economy.

The framework shows clear alignment with international best practices in gambling regulation. The licensing system, reserve fund

requirements, anti-money laundering provisions, prohibition of participation by minors, responsible gambling principles, and mechanisms for dealing with foreign unlicensed operators all correspond to standards developed by organizations such as the International Association of Gaming Regulators and the Financial Action Task Force. The explicit treatment of foreign legal entities in the penalty regulations addresses the cross-border dimension of online gambling, which is a persistent challenge in international regulatory cooperation.

"A detailed elucidation of the concepts surrounding legalized bookmaking activities in our country will assist users in this field to gain a broader understanding of its operations. As a result of studying the legislation of foreign countries, we can observe that this term possesses a considerably wide meaning. Based on the research findings regarding the scientific definitions ascribed to the 'organizer of bookmaking activities', we deem it appropriate to propose the following comprehensive definition that fully characterizes this concept:

'An organizer of bookmaking activities is a legal entity operating on the basis of a license issued by the relevant competent state authority, acting as an intermediary between the users of bookmaking services, accepting wagers based on published coefficients (odds) for events with unknown outcomes, and assuming the obligation to pay out winnings.'

The difference between this augmented definition and the concept of an 'organizer of bookmaking activities' provided in the Regulation 'On the Procedure for Organizing and Conducting Bookmaking Activities' is that this expanded definition articulates the core functions of the organizer, such as intermediation, accepting wagers, organizing bets based on coefficients, and paying out winnings. This, in turn, holds significant importance in establishing civil-legal obligations for the organizer."

In conclusion, the legal regulation of bookmaking activities in Uzbekistan has traversed a remarkable trajectory from strict prohibition in the early independence years, through a period of absolute prohibition underpinned by complex legal mechanisms between 2007 and 2023, to

the fundamental reforms of 2024–2025 that established a comprehensive licensing and regulatory regime. The normative-legal acts adopted in 2024–2025 created a systematic, transparent, and internationally-aligned legal foundation for regulating bookmaking in Uzbekistan. These instruments, taken together, establish comprehensive mechanisms for licensing, identification, supervision, liability, and protection, serving to ensure legal stability in the sector. The first attempt at regulation, initiated by Presidential Decree No. PF-5887 of 2019, created the institutional groundwork; Presidential Resolution No. PQ-115 of 2023 provided the political commitment; Presidential Decree No. PF-68 of 2024 established the foundational framework; Cabinet Resolution No. 814 of 2024 operationalized it; and the three Agency Orders of 2025 provided the detailed regulatory architecture. Further research is warranted to assess the practical implementation of this framework, including the licensing process, compliance patterns, and the effectiveness of the protective mechanisms in safeguarding vulnerable groups. Comparative analysis with the regulatory regimes of neighboring states and other post-Soviet jurisdictions would also enrich understanding of the regional context of Uzbekistan's legislative evolution.

DAVLATOV BAHODIR AKBAR UGLI
Doctoral student at
Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

PROSPECTS FOR IMPROVING THE “MYSTERY SHOPPER” INSTITUTION IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL FUTURE OF LEGAL SCIENCE AND EDUCATION

Аннотация: *В данной статье представлен систематический анализ трансформаций, происходящих в юридической науке и антикоррупционных институциональных системах в условиях глобальной цифровизации, Четвертой промышленной революции и развития искусственного*

интеллекта. Основная цель исследования заключается в разработке теоретических и процессуальных основ для совершенствования методологии «Тайный покупатель» (Скрытое ситуационное тестирование добропорядочности — CSIT) — важнейшего инструмента раннего выявления коррупционных рисков и оценки качества государственных услуг — с использованием современных цифровых технологий, таких как ИИ, Big Data (Большие данные) и блокчейн. В работе представлена модель AI-EMS (AI-Enhanced Mystery Shopper) — интеллектуальная система, разработанная для преодоления ограничений традиционного подхода, а также методологически обоснована необходимость интеграции этих передовых механизмов мониторинга в учебные программы высшего юридического образования.

Abstract: *This article provides a systematic analysis of the transformations taking place within legal science and anti-corruption institutional systems amidst global digitalization, the Fourth Industrial Revolution, and the rise of artificial intelligence. The primary objective of the study is to develop the theoretical and procedural foundations for improving the "Mystery Shopper" (Covert Situational Integrity Testing — CSIT) methodology — a crucial tool for the early detection of corruption risks and the quality assessment of public services — by leveraging modern digital technologies such as AI, Big Data, and Blockchain. The paper introduces the AI-EMS (AI-Enhanced Mystery Shopper) model, an intelligent system designed to overcome the limitations of the traditional approach, and methodologically substantiates the necessity of integrating these advanced monitoring mechanisms into higher legal education curricula.*

Ключевые слова: *Цифровое право, борьба с коррупцией, Тайный покупатель, LegalTech, искусственный интеллект, цифровое образование, Скрытое ситуационное тестирование добропорядочности (CSIT), Big Data (Большие данные), криминология, цифровые доказательства.*

Keywords: *Digital law, anti-corruption, Mystery Shopper, LegalTech, artificial intelligence, digital education, Covert Situational Integrity Testing (CSIT), Big Data, criminology, digital evidence.*

Introduction. At the current stage of human development, digital technologies have fundamentally transformed the architecture of social relations. The pace of the Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0) presents entirely new challenges to legal science and the system of

higher legal education as well[1]. Legal science can no longer remain merely a static set of rules regulating existing social relations; it must now dynamically model the evolving virtual and digital reality on a predictive (prospective) basis[2]. In the Republic of Uzbekistan, combating corruption has been designated as one of the most priority and strategic directions of state policy[3]. Comprehensive administrative reforms are being implemented in the country to ensure transparency of the state apparatus and eliminate bureaucratic barriers. However, the transformation of corruption and its migration into the digital space necessitate the digitalization of control mechanisms as well. In assessing the integrity level of public officials and identifying covert corrupt chains, the "Mystery Shopper" (Covert Situational Integrity Testing) method, widely used in global practice, is acquiring new meaning in the context of the digital prospects of legal science and education[4]. As traditional methods based solely on the human factor and physical presence are gradually losing their effectiveness, the scientific study of the digital future of this institution and its integration into the educational process is becoming a pressing concern.

Methodology for the Digitalization of Legal Education and Anti-Corruption Disciplines. The primary goal of modern legal education is not merely to train specialists who memorize legal norms, but to produce highly qualified professionals capable of utilizing LegalTech tools and making decisions based on data analytics[5]. In the context of a digital future, the methodology for teaching disciplines such as criminology, criminal law, and anti-corruption efforts must also evolve. Today, an investigator, an interrogating officer, or an employee

[1] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-6079 of October 5, 2020, "On Approval of the 'Digital Uzbekistan – 2030' Strategy and Measures for its Effective Implementation" // National Database of Legislative Information.

[2] Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution: Impact on the Legal System and Public Administration. – Moscow: Eksmo, 2021. – pp. 142–150.

[3] Law of the Republic of Uzbekistan No. LRU-419 of January 3, 2017, "On Combating Corruption" // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan. – 2017. – No. 1. – Article 2.

[4] Rasulov, A.A. Innovative Control Mechanisms in Anti-Corruption Efforts and the "Mystery Shopper" Method: Theory and Practice // Law and Duty. – Tashkent, 2025. – No. 2. – pp. 12–18.

[5] Khakimov, T.R. Prospects for Using LegalTech Technologies in Legal Science and Education // Journal of Legal Sciences. – Tashkent, 2024. – No. 3. – pp. 45–50.

of an anti-corruption body must possess not only the skills to handle physical evidence but also the ability to work with digital footprints, electronic log files, and algorithmic systems[1]. The "Mystery Shopper" method, long known in international legal practice as "Situational Integrity Testing," has been used for diagnosing corruption-prone sectors and assessing service quality from the perspective of a real client[2]. In legal education institutions, it is necessary to systematically teach students the legal nature of this method, the lawful boundaries of its application, and the distinction between such testing and provocation (incitement to commit an offense). This, in turn, requires ensuring the digital integration of science and education—specifically, modeling anti-corruption control processes using digital platforms.

Stages of Development of the "Mystery Shopper" Institution and International Experience. Research shows that the "Mystery Shopper" institution has undergone several evolutionary stages in its development. Initially emerging as a tool for assessing service quality in the commercial sector, this method was later adopted in public administration and anti-corruption systems[3]. The experience of developed countries such as the United States, Georgia, Kosovo, and Singapore demonstrates that "Integrity Tests" are regularly conducted in police systems, customs, and tax authorities to check employees' propensity to accept bribes[4]. For instance, in the New York Police Department (NYPD), internal affairs inspectors, posing as ordinary citizens, approach police officers and covertly test their lawful conduct[5].

However, in today's digital age, directly transplanting these foreign experiences into national legislation is no longer sufficient. This is because most public services are shifting from front-offices (face-to-face

---

[1] Inoyatov, Sh.T. Digital Evidence in Criminal Proceedings: Problems of Theory and Practice // Fair Justice. – 2023. – No. 5. – pp. 28–34.

[2] Gary, M. Integrity Testing as an Anti-Corruption Tool: International Experience and Digital Trends // Journal of Development Economics and Law. – 2023. – Vol. 14, Issue 2. – pp. 89–104.

[3] Yusupov, A.Kh. Legal Aspects of Using the "Mystery Shopper" Institution in Assessing the Quality of Public Services // Society and Governance. – 2024. – No. 1. – pp. 72–79.

[4] Anechiarico, F., Jacobs, J.B. The Pursuit of Absolute Integrity: How Corruption Control Makes Government Ineffective. – Chicago: University of Chicago Press, 2019. – pp. 88–95.

[5] Miller, J. Police Corruption and Integrity Testing: The New York Experience // Policing: An International Journal. – 2021. – Vol. 44, No. 4. – pp. 512–526.

interactions) to electronic platforms (online services). Therefore, legal science must develop a new concept of this institution—a digitalized "Mystery Shopper" system.

Problems of the Traditional Method and the AI-EMS Concept. In practice, the traditional "Mystery Shopper" method presents several serious systemic shortcomings and legal risks[1]: **The Problem of Subjectivity:** When assessments rely on the human factor, the personal views and mood of the individual acting as the "mystery shopper" may influence the final report. **Risk of Provocation (Incitement to Offense):** While testing a public official, a physical person may overstep legal boundaries and directly or indirectly pressure or induce the official to commit an offense, which contradicts the principles of criminal procedure law[2]. **Breach of Confidentiality:** Where the human factor is involved, there is a high risk of information leakage (disclosure to third parties) and the compromise of the testing plan.

To address these issues, we propose a model for an Artificial Intelligence-Enhanced "Mystery Shopper" (AI-Enhanced Mystery Shopper — AI-EMS), based on the synergy of legal science and LegalTech[3]. This digital model operates along three main directions: **Remote Digital Audit:** This eliminates physical human participation. Special intelligent virtual profiles and algorithms send electronic requests to government agencies through the Unified Interactive Public Services Portal (my.gov.uz). The system automatically records and analyzes, down to the second, the response time of the agency, instances of unfounded refusals, or hidden bureaucratic obstacles. **Speech Analysis and Biometric Neural Networks (Speech and Emotion AI):** In "Mystery Shopper" operations conducted in person (physically), audio and video materials recorded with specially authorized technical equipment are processed by artificial intelligence. The neural network analyzes vibrations in the official's voice, corrupt markers in speech

[1] Tursunov, U.Kh. Legal Issues in Conducting Situational Tests in Criminology // Bulletin of TSUL. – 2024. – No. 4. – pp. 103–110.
[2] Ergashev, M. The Boundaries Between Provocation and Investigative Actions in Judicial Practice: A Comparative Legal Analysis // State and Law. – 2025. – No. 1. – pp. 54–61.
[3] Bertrand, M., Mullainathan, S. Artificial Intelligence and the Future of Integrity Testing // National Bureau of Economic Research Working Paper. – 2024. – No. 31245. – pp. 15–29.

(e.g., veiled hints such as "if you show your appreciation, it can be done right away," "this can't be finished, but..."), and emotional stress levels with mathematical precision, generating a corruption risk index[1]. **Data Protection Using Blockchain Technology:** The results of the testing and reports generated by the AI are stored on a Blockchain (decentralized ledger) system. This completely eliminates the possibility of manipulating, deleting, or covering up corruption facts by heads of supervisory bodies or other officials[2].

Issues in Improving National Legislation and Law Enforcement Practice. The introduction of the AI-EMS system requires not only technical but also significant procedural and legal changes. Legal science is tasked with substantiating the legal status of the data collected by this system.

Current criminal procedure or administrative liability laws do not explicitly define the evidentiary value of facts identified and documented by artificial intelligence or automated algorithms[3]. Furthermore, the right to privacy and protection of personal data, guaranteed by the Constitution of the Republic of Uzbekistan, requires a strict delineation of the system's operational boundaries. "Mystery Shopper" operations must be directed solely at the official's performance of their duties, not at their private life[4]. To systematically address these issues, we propose introducing the following three-stage chain of reforms into legislation and the education system:

First: *Strengthening Legal Status – Normative-Legal Framework.* Introduce the concept of "Digitalized Mystery Shopper (Electronic and Intellectual Anti-Corruption Audit)" into the Law of the Republic of Uzbekistan "On Combating Corruption" and relevant sectoral legislation. This should legally establish the specific grounds for

[1] Zuboff, S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. – New York: PublicAffairs, 2020. – p. 340.
[2] Nazarov, F.A. Blockchain Technologies and the Problem of Ensuring Transparency in Public Administration // Innovative Technologies. – 2025. – No. 3. – pp. 19–25.
[3] Mirzaev, A.M. Issues of Artificial Intelligence and Legal Liability // Life and Law. – 2023. – No. 6. – pp. 41–47.
[4] Saidov, D. Guarantees of Personal Data Privacy in the Age of Digital Control // Human Rights Journal. – 2024. – No. 2. – pp. 88–94.

conducting such operations, the range of authorized bodies, and procedural boundaries.

Second: *Defining the Status of Evidence – Legal Assessment.* Reflect in procedural legislation the mechanism for granting legal evidentiary status (digital evidence) to digital log files, audio, and video data collected via AI algorithms or special technical means during digital "Mystery Shopper" operations, for use in official investigations, disciplinary, administrative, and criminal proceedings related to corruption.

Third: *Integration into Educational Programs – Personnel Training.* Update the curricula of "Combating Corruption" and "Criminology" courses in higher legal education institutions (particularly the Law Enforcement Academy and Tashkent State University of Law) and introduce new practical special modules titled "Digital Control Methods and Systems."

Conclusion. In conclusion, the digital future of legal science and education is raising control and real-time anti-corruption monitoring systems to an entirely new qualitative level. By synergizing the "Mystery Shopper" institution with artificial intelligence, big data analytics, and blockchain technologies, we can minimize the human factor and subjectivity in combating corruption while achieving automated transparency of the state apparatus.

Expanding scientific research in this direction within legal science, filling legislative gaps, and practically teaching these digital-innovative skills to future legal professionals will serve as the most effective institutional foundation for the early prevention and suppression of corruption in our country.

MAKHMUDOVA MUSHTARIYBEGIM SHERZODJON KIZI
Doctoral Student at the
Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

THE ISSUE OF SOCIAL DANGER IN CRIMES WITH ADMINISTRATIVE PREJUDICIALNESS

Abstract. *This article examines one of the most controversial topics in criminal law theory: the issue of social danger in crimes with administrative prejudice. The essence of this institution manifests through three main criteria: an individual is initially held administratively liable, the repetition of the same or identical offense leads to criminal liability, and this repetition occurs within a legally prescribed timeframe.*

The author analyzes two main competing scientific positions regarding this mechanism. The first approach relies on the theory of the "dangerous state" of the individual, arguing that a repeated offense gains social danger due to the negative social deformation of the perpetrator's personality, who ignores prior administrative sanctions. The second approach asserts that criminal law must only evaluate the specific act rather than the individual, maintaining that repeated administrative offenses do not change qualitatively, meaning quantitative repetition cannot generate the inherent social danger required for a crime.

Based on an analysis of the Criminal and Administrative Codes of the Republic of Uzbekistan and views of prominent legal scholars, the author concludes that crimes with administrative prejudice lack genuine social danger. This conclusion is justified by five core theoretical arguments: the non-socially dangerous nature of administrative offenses, the focus of criminal law principles on the act rather than the perpetrator, the qualitative nature of social danger, the contradiction regarding the subjective side (negligent offenses), and the artificiality of the prescriptive one-year timeframe. Ultimately, the article proposes decriminalizing acts that do not pose a real danger to society and retaining administrative prejudice strictly for intentional offenses that directly threaten human rights and social foundations.

Keywords: *administrative prejudice, social danger, criminal liability, administrative offense, repetition, personality of the perpetrator, "dangerous state" theory, decriminalization, criminal law principles, Uzbekistan legislation.*

The institution of administrative prejudicialness is considered one of the controversial issues in the theory of criminal law. Despite the existence of various perspectives regarding its definition, the essence of this institution is manifested through the following three main characteristics:

- a person is subjected to administrative liability for the first time for the committed offense;
- the repeated commission of a similar or identical offense entails criminal liability;
- such repetition occurs within a specific period prescribed by law.

The essence of this mechanism lies in the fact that an act, initially evaluated as an administrative offense, is subsequently recognized as a crime when committed repeatedly. In this sense, administrative prejudicialness forms a unique "transition mechanism" between administrative and criminal law. However, the main theoretical problem here manifests itself in that such a form of criminal liability is linked not to a change in the social danger of the act, but to its repeated commission.

It is precisely this circumstance that raises the most critical question in criminal law: namely, is a person subjected to criminal liability for their act, or are they held liable due to their propensity for repeated law violations? In other words, is social danger manifested in the act itself or in the personality of the offender? Regarding this issue, two main approaches have emerged in the theory of criminal law.

According to this position, the act itself does not change as a result of the repeated commission of an administrative offense — it remains exactly as it was before. However, when it comes to the social danger of such an act, the characteristics of the person who has repeatedly (multiple times) committed an offense and disregarded the administrative enforcement measures applied to them must also be taken into account. Proponents of this view emphasize that negative social traits are formed in a person who repeatedly commits offenses.

In particular, A.I. Lukashov considers prejudicialness as a mandatory attribute of the subject of a crime, pointing out that it reflects the person's status of being "punished" as a result of an administrative penalty applied to them for a similar offense within the preceding year[1]. From this perspective, a person who commits a repeated offense is evaluated as socially more dangerous compared to a first-time offender.

Yu.I. Lyapunov interprets social danger as a systemic category, noting that one of its core components is the personality of the offender — the carrier of the act and the factor that determines the subjective relation (guilt, motive, and purpose) toward it[2].

The approaches put forward by Z.E. Ergasheva, as well as L.A. Khlestakova and N.A. Redkov, regarding the interpretation of administrative prejudicialness are also highly interesting. In their opinion, a crime with administrative prejudicialness is understood as the commission of socially dangerous acts[3].

According to the views outlined above, a repeatedly committed offense acquires the character of a socially dangerous act due to the socially dangerous changes (deformation) that have occurred in the personality of its subject, thereby creating the basis for criminal liability; the previously committed administrative offense, however, is not considered its structural element[4].

Such views are based on the theory of the "dangerous state" of the individual. The essence of this theory lies in the fact that measures of criminal-legal influence can be applied to a person who possesses socially dangerous personal characteristics.

---

[1] Лукашов А.И. Уголовная ответственность за преступления с административной или дисциплинарной преюдицией // Юстиция Беларуси. 2007. № 8. С. 57-60

[2] Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учеб. пособ. М., 1989

[3] Хлестакова Л. А., Редков Н. А. Институт административной преюдиции в уголовном праве: понятие и функции // Суверенное государство и его право: актуальные проблемы юридической науки и правоприменительной практики в современной России (к 370-летию со времени принятия Соборного уложения 1649 года) : сборник трудов XVI Всероссийских декабрьских юридических чтений в Костроме. Кострома, 12–13 декабря 2019 г. : в 2 т. / сост. Н. В. Ганжа [и др.] ; отв. ред. Г. Г. Бриль, В. В. Груздев. Кострома : Костромской государственный университет, 2020. С. 58–64 ; Эргашева З. Э. Указ. соч. С.8.

[4] Богданов А. В. Административная преюдиция и реализация принципов справедливости и законности в уголовном праве. Труды Академии управления МВД России. 2018. № 1 (45

According to another scientific position, in criminal law, only a specific act of a person is considered a crime, not the person themselves. The characteristics of the individual, however, can only be significant in individualizing liability, but they cannot serve as an independent basis for classifying an act as a crime.

One of the primary attributes of a crime is its social danger, which is also directly reflected in Article 14 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. According to Article 10 of the Code of the Republic of Uzbekistan on Administrative Responsibility, an administrative offense is understood as an unlawful, guilty (intentional or negligent) act or omission that encroaches on the person, rights and freedoms of citizens, property, public and state order, or the natural environment, for which administrative liability is prescribed by law.

Within the framework of this approach, it is argued that the attribute of social danger is absent in the administrative offense itself. The analysis of the administrative legislation of the Republic of Uzbekistan also provides a basis for characterizing an administrative offense not as socially dangerous, but as an unlawful act or omission.

From this perspective, the repeated commission of identical administrative offenses does not change their qualitative aspect. As V.S. Komissarov[1] and N.F. Kuznetsova[2] pointed out, no matter how many times administrative offenses are committed, they do not acquire the character of social danger inherent in a crime. In their figurative expression, "even a hundred cats cannot assume the qualities of a tiger," meaning quantitative change does not lead to a qualitative transformation. This theoretical conclusion is also reflected in the research of F.U. Kholikov, according to which the repeated commission of an administrative offense within a year increases neither the qualitative indicator of the crime nor its degree of social danger, and

[1] Курс уголовного права: учебник / под ред. Г.Н. Борзенкова, В.С. Комиссарова. В 5 т. Т. 3: особенная часть. М., 2002. 470 с

[2] Кузнецова Н.Ф. Семь лет Уголовному кодексу Российской Федерации // Вестник Московского университета. Серия 11. 2003. № 1. С. 3–19.

once a person is held liable for the committed act, the consequences of that liability must be concluded[1].

Consequently, repetition by itself does not give rise to social danger and, therefore, cannot serve as a sufficient basis for transforming an administrative offense into a crime.

In particular, M.Kh. Rustambaev, addressing this issue, emphasizes that the institution of administrative prejudicialness artificially expands the scope of criminal legislation. He argues that since such acts do not reach the level of a crime and are of minor importance, they should not be directly classified as crimes; instead, this issue should be resolved by introducing a separate institution of "criminal offense" into the legislation[2].

Analyzing the theoretical views presented above, it can be concluded that social danger is absent in crimes with administrative prejudicialness.

First, an administrative offense itself is not evaluated as a socially dangerous act. Therefore, its repeated commission does not give rise to this characteristic either.

Second, according to the core principles of criminal law, the basis of liability is not the person, but their act. If the act itself does not possess the attribute of social danger, evaluating it as a crime solely on the grounds of repetition is considered theoretically unjustified.

Third, social danger is a qualitative attribute and is not formed through quantitative indicators. In this sense, the multiple commissions of identical offenses do not alter their nature.

Fourth, the disproportion between the subjective aspect and the "dangerous state" of the individual. Proponents of administrative prejudicialness (such as Yu.I. Lyapunov and A.V. Bogdanov) often justify it by pointing to the individual's intentional disregard for the order established by the state, that is, legal nihilism. However, in

---

[1] Холиков Ф.У. «Маъмурий преюдицияли жиноятларни квалификация қилиш масалалари» юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати.

[2] Рустамбаев М.Х. “Кодекс об уголовных проступках: декриминализация и движение к новой правовой парадигме” “Фавқулодда вазиятлар вазирлиги академияси ахборотномаси” илмий журнали № 2 (4), 2025 С. 4-13.

offenses committed through negligence, the individual lacks a conscious intent (motive) to act against society. In such a scenario, the repetition of the act indicates not an increase in the degree of the individual's social danger, but merely their negligence. Consequently, when evaluating social danger, it is essential to focus not only on objective repetition but also on the individual's subjective relation to the act.

Fifth, the theoretical imperfection of the prejudicialness period. According to Uzbekistan's legislation, a repeated act is generally considered a crime if it is committed within one year after the application of an administrative penalty (as specified in a number of Supreme Court Plenary resolutions). However, what if the act is committed one year and one day later? How can a one-day difference determine whether an act is a crime or merely an administrative offense? This demonstrates that in administrative prejudicialness, social danger is linked not to objective reality, but to an artificially established mathematical timeframe. Furthermore, this one-year period itself is not explicitly defined by concrete legislation. For instance, it remains ambiguous when the re-commission of an offense by a person undergoing the penalty of deprivation of a specific right entails criminal liability. Regarding this issue, Kh.A. Karimov rightly emphasizes that "...the criminality of an act prohibited by criminal legislation must not depend on time. For corpus delicti with administrative prejudicialness, however, the period of being subjected to an administrative penalty assumes critical significance. This period, in turn, serves as the basis for a person's conviction and the resulting legal consequences of having a criminal record.[1]" Consequently, the classification of an act as a crime relies essentially not on social danger, but on the time factor and the artificial legal consequences arising from it.

At the same time, negative traits may exist in the behavior of a person who has committed a repeated offense. However, this circumstance should be evaluated not as a basis for establishing the corpus delicti, but as a ground for strengthening preventive measures.

---

[1] Каримов Х.А. Маъмурий преюдицияга оид жиноятларни квалификация қилиш муаммолари: ўқув қўлланма/-Т.: «EFFECT-D», 2022.-56 б.

Although the institution of administrative prejudicialness is practically aimed at preventing offenses, its theoretical basis remains controversial. A scientifically substantiated approach indicates that within this institution, criminal liability is linked not to the social danger of the act, but to its repetition. This, to a certain extent, enters into conflict with the classical principles of criminal law.

Based on the theoretical and practical problems outlined above, the following is proposed:

First, it is necessary to exclude acts that do not pose a real danger to the individual and society from the Criminal Code (decriminalize them) and transition to a system of applying effective administrative penalties for such acts.

Second, it is expedient to retain administrative prejudicialness solely for the categories of acts that are committed intentionally and directly threaten the foundations of society and human rights.

MIRKOMILOVA MADINABONU JAKHONGIR QIZI
Doctoral student at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

THE LEGAL MECHANISM FOR COMPENSATION OF DAMAGE CAUSED TO CONSUMERS OF MEDICAL SERVICES: THEORY AND PRACTICE

Abstract: *The article shows how disputes about patient compensation can be resolved before the court through claims, early independent examination and mediation. Based on the current norms of Uzbekistan, the author suggests a clear algorithm: fact-finding → claim → administrative complaint (if necessary) → joint early examination → mediation → execution of the agreement. It is shown that mediation saves time and costs, preserves confidentiality, suspends the statute of limitations and allows you to refund the state fee during settlement. The key problems identified are the lack of direct executive power in mediation agreements, the lack of statistics and the late appointment of examinations. The directions of improvement are proposed — to make the agreements more easily enforceable, to introduce a standard "patient route" of pre-trial settlement and to*

develop early (joint) expertise. The results are useful for patients, medical organizations, and courts.

Keywords: *patient, medical service, compensation for harm, pre-trial settlement, mediation, forensic medical examination, consumer, Uzbekistan.*

Introduction

Disputes over compensation for harm caused to patients belong to conflicts of high social significance: their subject matter encompasses life and health, trust in the healthcare system, and the reputation of medical organizations. In Uzbekistan, the legal protection of patients combines principles of consumer law with specialized healthcare regulations: harm caused by an unsafe service is subject to compensation; a patient has the right to file a complaint with the head of the medical organization, a supervisory authority, or a court; medical and pharmaceutical workers bear liability, including for failure to provide emergency care. These imperatives establish the framework for pre-trial and alternative dispute resolution.

Discussion and results

Pre-trial settlement in disputes over compensation for harm caused to patients is a set of legally significant actions and conciliation procedures undertaken prior to a court ruling, with the aim of restoring the patient's violated right to compensation for harm to life or health and related expenses. The core of such actions includes: claims submitted to the medical organization, administrative complaints (to a supervisory authority), appeals to authorized consumer protection bodies, independent medical examination, and mediation as an institutional conciliation procedure (in extrajudicial form or already during proceedings). The normative foundation consists of a combination of general civil tort rules, special "patient" rights, consumer legislation, procedural norms of the Code of Civil Procedure, and the Law "On Mediation."

In the Republic of Uzbekistan, there exists a regulatory legal framework governing pre-trial settlement and mediation in disputes over compensation for harm caused to patients.

Patient rights and general remedies. The Law "On the Protection of Citizens' Health" enshrines patient rights (choice of physician and institution, medical confidentiality, access to information) and expressly provides for the right to file a complaint with the head of the institution, a supervisory authority, or a court in the event of a rights violation[1]. It also establishes the liability of medical workers for causing harm to health and for failure to provide emergency care.

Consumer law framework. The Law "On Consumer Protection" applies to services, including medical services, and establishes the obligation to compensate for harm to life or health caused by an unsafe service. Compensation for moral damages is available alongside property claims, which is also confirmed by the explanatory rulings of the Plenum of the Supreme Court on consumer disputes[2].

Tort and Moral Damages under the Civil Code. The Civil Code provides for full compensation of losses (Art. 14), special mechanisms in cases of harm to life and health (indexation of periodic payments), and compensation for moral damages under general rules. For the purposes of medical disputes, the prioritization of claims for harm to life and health in the event of a debtor's liquidation is also of importance[3].

Procedural Framework. The Code of Civil Procedure permits the termination of a case by settlement agreement at any stage, and by mediation agreement in the court of first instance prior to the court's withdrawal to the deliberation room; the judge at the preparation stage is obliged to ascertain the possibility of concluding a settlement or mediation agreement; a mediation agreement is submitted as a separate document and attached to the case file. For claims concerning compensation for harm to health, alternative jurisdiction by the plaintiff's place of residence is provided.

The Law "On Mediation" applies to disputes arising from civil legal relations, including the services sector; it enshrines the principles of voluntariness, confidentiality, and impartiality, suspends the running of the limitation period for the duration of the procedure, and permits

[1] Law of the Republic of Uzbekistan "On the Protection of Citizens' Health
[2] Law of the Republic of Uzbekistan «On Consumer Protection»
[3] Civil Code of the Republic of Uzbekistan

mediation before, during, and at the enforcement stage of judicial acts (at the latter stage — only with a professional mediator); in the event of non-performance of a mediation agreement, the parties are entitled to apply to a court. In disputes involving a state authority (for example, a public clinic), the authority is obliged to take measures to apply mediation. Upon settlement of a dispute through mediation, the paid state duty is refunded (except at the enforcement stage)[1].

General approach of the Supreme Court: the claims-based (pre-trial) procedure is mandatory only when expressly established by law or contract; for the majority of claims concerning harm to health, no special mandatory requirement is provided.

According to assessments by international reviews, in Uzbekistan mediation agreements in commercial disputes do not carry direct enforceability — court proceedings are required for compulsory enforcement; moreover, comprehensive official performance indicators are likewise absent. This gives rise to a systemic problem that extends to medical cases as well.

Mediation in disputes over compensation for harm caused to patients in the Republic of Uzbekistan is a special method of alternative dispute resolution between a patient and a medical organization (or physician) with the assistance of a neutral intermediary (mediator), with the aim of reaching a mutually acceptable agreement on compensation for harm caused to the patient's health. In accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan "On Mediation," mediation is defined as a method of settling a dispute that has arisen with the assistance of a mediator on the basis of the voluntary consent of the parties in order to reach a mutually acceptable resolution[2]. This mechanism was introduced into the legal system of Uzbekistan in 2019 and complements the judicial procedure for examining cases of compensation for harm, providing the parties to the conflict with a flexible and confidential conciliation procedure.

[1] Law of the Republic of Uzbekistan "On Mediation"
[2] Law of the Republic of Uzbekistan "On Mediation"

Mediation under the legislation of Uzbekistan is built upon a number of fundamental principles that guarantee the fairness and effectiveness of the procedure. First, the principle of voluntariness is observed: mediation is possible only upon the mutual desire of the parties to resolve the dispute amicably, and each party has the right to withdraw from participation at any time. Coercion to reconcile is strictly prohibited, which is of particular importance in medical disputes where the patient's personal non-material interests are at stake. Second, strict confidentiality of the procedure is guaranteed: information obtained in the course of mediation is not subject to disclosure without the consent of the party that provided it, and neither the mediator nor the parties may be questioned regarding the content of the negotiations. This allows for open discussion of sensitive details concerning medical error or the patient's state of health without fear that such information will become public or affect the reputation of the parties. Third, equality of the parties and cooperation are ensured: neither party has the right to impose its terms upon the other — decisions are developed jointly, through dialogue. The patient and the medical organization have equal rights in selecting the mediator, determining the procedure, submitting proposals, and evaluating the terms of the agreement. The mediator, in turn, is obliged to act as an independent and impartial intermediary, representing no party's interests. The mediator merely facilitates communication between the patient and the physician (or clinic), assisting them in reaching a mutually acceptable agreement, but has no authority to impose a resolution or place either party in a position of advantage. Thus, mediation in medical disputes is characterized by equal participation of the parties, an orientation toward voluntary reconciliation, and the protection of privacy — features that render it an attractive method of resolving conflicts related to medical liability.

In other words, the patient and the medical institution are entitled to conclude a mediation agreement as an alternative to filing a claim immediately, or after the claim has already been submitted — up until the moment the judge withdraws to deliver a ruling. Moreover, the Uzbek legislator has established the priority significance of mediation in

disputes involving state authorities: where the defendant is a state medical institution (for example, a hospital or clinic within the system of the Ministry of Health), "in the event of such a dispute, the state authority must take measures to apply mediation"[1]. This provision encourages state hospitals and polyclinics to actively employ the conciliation procedure before a dispute reaches a judicial ruling, thereby increasing the prospects for amicable settlement and reducing conflict.

In practice, the mediation procedure in a medical dispute is structured with considerable flexibility. The mediator may organize joint meetings between the patient and a representative of the medical organization, or conduct separate confidential conversations with each party, ascertaining their positions, actual needs, and concerns. For example, a patient seeking compensation for harm may be looking not only for financial compensation for expenses incurred and moral suffering, but also for explanations, an apology, and assurances that a similar error will be prevented in the future. The medical organization, for its part, may seek to minimize damage to its business reputation and financial losses. Within the framework of mediation, such interests can be accommodated more broadly than in purely judicial proceedings: in addition to the amount of monetary compensation, the parties may agree on the provision of additional rehabilitation services to the patient, discounts on future treatment, a public or private apology by the physician, improvements to the clinic's treatment protocols, and so forth — any terms not contrary to law may form the basis of a mediation agreement. Importantly, at the discussion stage the parties retain control over the outcome: neither the mediator nor any state authority dictates the terms of the resolution — the mediator's role consists solely in facilitating the development of a consensus. This is of particular value in medical disputes, where the preservation of the trusted physician-patient relationship and the institution's reputation may be of lasting significance. Mediation makes it possible to reduce the level of confrontation, avoid public proceedings, and arrive at a resolution that takes into account the individual circumstances of the specific case —

[1] mediation-eurasia.pro.

something that is difficult to achieve within the framework of formal judicial proceedings.

The outcome of a successfully conducted mediation is a mediation agreement signed by the parties — a written contract recording all arrangements reached for the settlement of the dispute. In the context of a dispute over compensation for harm caused to a patient, a mediation agreement typically contains an obligation on the part of the medical organization to compensate the patient for a specified sum of monetary damages (to cover treatment, rehabilitation, and moral harm), as well as, where necessary, other terms (for example, the provision of treatment at the clinic's expense, public acknowledgment of the error, and so forth). Under the law, a mediation agreement is binding upon the parties that have concluded it. This means that the patient and the medical organization are required to voluntarily fulfill the obligations assumed under the agreement in the manner and within the timeframes set out in the document. State compulsion in the enforcement of a mediation agreement is minimal: it is presumed that the parties themselves are interested in observing the terms of the reconciliation, since those terms have been developed by their mutual consent. Unlike a settlement agreement approved by a court, a mediation agreement does not require mandatory court approval and enters into force from the moment of signing by the parties[1].

It should be noted that a mediation agreement is not an enforcement document and cannot be compulsorily executed by bailiffs directly, as a court judgment can. The legislator proceeds from the assumption that a voluntarily reached agreement will be voluntarily performed. Nevertheless, if one of the parties fails to fulfill the terms of the mediation agreement within the stipulated period, the other party retains the right to apply to a court for the protection of its violated rights. In this case, two scenarios are possible.

First, if the mediation agreement was concluded prior to court proceedings or in the course of litigation and the case was left without consideration, the injured patient is entitled to file a new claim on the

[1] legisland.uzlegisland.uz.

same subject matter of the dispute. Since in this situation there is no court judgment on the merits (the case has not been examined by the court on substantive grounds), the repeated application will not be treated as a violation of the principle. In the new claim, the court will already take into account the existence of the mediation agreement: its terms may be presented as evidence of the defendant's acknowledgment of the obligation to compensate for harm, or as a document determining the amount of the agreed compensation. The parties may also have provided in advance within the agreement itself for the consequences of its non-performance — for example, a penalty, an expedited recovery procedure, or recourse to a notary to confer enforceability upon the agreement (through the making of a notarial endorsement, where permitted by legislation).

Second, if mediation was conducted at the enforcement stage of a judicial act (that is, after the court had already issued a ruling on compensation for harm and issued a writ of execution), the conclusion of a mediation agreement entails the termination of enforcement proceedings by the court. The parties effectively replace the original court ruling with a new agreement on the procedure and amount of performance of the obligation. In this case, the writ of execution is subject to return and may not be re-submitted, and the law does not expressly provide for a mechanism of compulsory enforcement of the new mediation agreement or the issuance of a writ of execution thereunder. In other words, at the enforcement stage the dispute is considered finally settled — the original court ruling is not performed by mutual consent of the parties, and the new agreement takes the character of a civil law obligation. If subsequently one of the parties attempts to apply again to a court with identical claims (for example, the patient re-files a claim concerning the same harm already settled in the enforcement proceedings), the court will terminate the proceedings, indicating that a court ruling that has entered into legal force exists in respect of that dispute. Thus, at the enforcement stage the mediation agreement substitutes for the judicial act, however its implementation rests entirely upon the good faith and will of the parties.

In conclusion, it should be emphasized that mediation in disputes over compensation for harm caused to patients in the Republic of Uzbekistan represents a concept that has taken shape in legislation and law enforcement, bringing together norms of civil, medical, and procedural law. It is a conciliation procedure based on the voluntary participation of the patient and the medical worker (or medical organization), who, with the assistance of a neutral mediator, seek to reach a compromise agreement on compensation for harm caused to health. The distinguishing features of such mediation are voluntariness, confidentiality of negotiations, equal standing of the parties, and the suspension of state authority intervention in the dispute for the duration of the conciliation (the court suspends the case and the limitation period does not run). The mediation agreement reached carries legal binding force for the parties as an agreement between them, while the state creates conditions for its performance: it refunds the paid state duty, recognizes the parties' right to independently determine the terms of compensation for harm, and presupposes the voluntary fulfillment of the obligations assumed. Mediation in medical cases makes it possible to take into account both the legal aspects (compensation for property damage and moral harm in accordance with the Civil Code[1]) and the ethical and psychological dimensions of the conflict that frequently arise between a patient and a physician. In a dissertation context, this concept reflects the integration of the internationally recognized approach to alternative dispute resolution (ADR) into the national healthcare system: mediation complements traditional mechanisms for the protection of patient rights, reducing the burden on courts, accelerating the receipt of compensation, and contributing to the restoration of social justice without destroying the relationship between the parties. Ultimately, mediation in disputes over compensation for harm caused to patients in Uzbekistan operates as a modern institution possessing a clear legal framework and specific characteristics, and serves as an effective instrument for resolving conflicts arising as a result of harm caused to

[1] nrm.uznrm.uz

the life or health of citizens in the course of the provision of medical care.

ORIFJONOV DOSTONJON RUSTAMOVICH
Doctoral student at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

THE MODERN ROLE OF THE PROSECUTOR'S OFFICE IN SAFEGUARDING CONSTITUTIONAL RIGHTS

Аннотация*: Мақолада Ўзбекистонда демократик ислоҳотлар шароитида прокуратуранинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги роли таҳлил қилинган. Конституция ва қонун ҳужжатлари асосида прокуратура ваколатлари, назорат ва профилактика функциялари ёритилган. Инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий стратегия доирасидаги фаолиятга алоҳида эътибор қаратилган. Хулоса қилинишича, прокуратура – қонунийлик ва инсофни таъминлайдиган муҳим давлат институтидир.*

Аннотация: *В статье рассматривается современная роль прокуратуры в защите прав человека в условиях демократических реформ в Узбекистане. Проанализированы конституционные положения, законодательные нормы и полномочия органов прокуратуры, включая их контрольные и предупредительные функции. Особое внимание уделено Национальной стратегии по правам человека и совершенствованию механизмов надзора за исполнением законов. Сделан вывод, что прокуратура является ключевым институтом в обеспечении законности, правопорядка и социальной справедливости.*

Abstract: *The article analyzes the evolving role of the Prosecutor's Office in protecting human rights within the framework of democratic and legal reforms in Uzbekistan. It studies constitutional provisions, statutory regulations, and the system of prosecutorial powers, emphasizing preventive and supervisory functions. Special attention is devoted to the classification of prosecutorial authorities, their implementation in law enforcement, and their connection with the National Human Rights Strategy. The article concludes that the prosecutor's role is essential to ensuring legality, accountability, and justice in the New Uzbekistan.*

Калит сўзлар: *прокуратура, инсон ҳуқуқлари, қонун устуворлиги, конституциявий назорат, Ўзбекистон, ҳуқуқий ислоҳот, адолат, ҳисобдорлик*

Ключевые слова: *прокуратура, права человека, верховенство закона, конституционный надзор, Узбекистан, правовая реформа, справедливость, подотчётность*

Keywords: *prosecutor's office, human rights, rule of law, constitutional supervision, Uzbekistan, legal reform, justice, accountability*

Introduction

In the process of building a democratic and lawful society — the "New Uzbekistan" — the Prosecutor's Office assumes a pivotal role in ensuring legality, upholding justice, and supervising the effective implementation of reforms. The recognition of human dignity as the highest social value, enshrined in the Constitution and consolidated in the Presidential Decree No. PF-6012 of June 22, 2020, launched the National Human Rights Strategy, which defines the country's approach to harmonizing domestic law with international standards.

This framework reflects a transformation from a state-centered model of legality to a human-centered legal policy, grounded in the protection of rights and freedoms. Prosecutorial supervision lies at the heart of this transformation, functioning as both a preventive and corrective mechanism. By monitoring the legality of decisions made by governmental institutions and ensuring the observance of human rights in vulnerable contexts — such as detention facilities and labor relations — the Uzbek prosecution system contributes directly to strengthening the rule of law and fostering public trust. Furthermore, the shift toward transparency, responsiveness, and digital oversight marks a decisive evolution in prosecutorial practice within the legal modernization of Uzbekistan.

Methodology

The study employs a doctrinal-legal and comparative methodology. The doctrinal analysis provides a systematic examination of the constitutional norms and statutory provisions that define prosecutorial powers under the Law "On the Prosecutor's Office of the

Republic of Uzbekistan." The comparative legal method situates the Uzbek model within the context of global legal standards, including principles from the UN Universal Declaration of Human Rights and Council of Europe advisory documents. A structural-functional analysis is used to classify prosecutorial powers — into universal, specific, imperative, and conditionally imperative forms — and to explore how these categories function within the structure of public administration. The study also draws from empirical sources such as statistical data of prosecutorial inspections, academic commentary (Sukharev, Vinokurov, Kapinus, Muminov, Djambulotov), and practice-based materials demonstrating the role of prosecutorial acts — protests, representations, and warnings — in defending citizens' rights. This integrated methodology enables a balanced assessment of how institutional reforms and legal mechanisms enhance the justice system's efficiency, accountability, and adherence to human rights.

Research results

In the process of building a democratic and rule-of-law society — the New Uzbekistan — the prosecutor's office plays a pivotal role in supervising legality and implementing reforms.

The recognition of the human being as the highest value has become a key priority of the state strategy, which necessitates a comprehensive system for protecting citizens' rights and freedoms. In confirmation of this commitment, Presidential Decree No. PF-6012 of June 22, 2020 approved the National Human Rights Strategy — a landmark document defining the main directions of human rights policy and reaffirming Uzbekistan's determination to adhere to international standards, compliance with which is overseen by the prosecutor's office[1].

The Strategy is based on the Action Strategy 2017–2021 and continues through the Development Strategy of the New Uzbekistan 2022–2026, both aimed at improving the quality of life and strengthening citizens' legal protection. Under these far-reaching reforms, prosecutorial

[1] Борисенко Е.А. Прокурорский надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина: учеб. пособие Н.Д. Бут; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2020. – С.95-96.

oversight of law enforcement plays a decisive role in ensuring legality and achieving strategic objectives[1].

Prosecutorial supervision must focus on ensuring that, in reviewing the legality of acts and decisions of state authorities, the rights and freedoms of individuals are always treated as a top priority[2].

In our view, such an approach enhances the protection of fundamental rights, prevents arbitrariness by authorities, and reinforces the rule of law and public confidence in state institutions.

A.Ya. Sukharev draws attention to the similarity between prosecutorial powers in supervising both law enforcement and human rights protection. However, equating these two areas appears debatable: the protection of rights requires not merely formal oversight but a flexible and preventive approach based on engagement with society[3].

Expanding on this idea, A.Yu. Vinokurov emphasizes the importance of prosecutorial warnings as a preventive measure — reflecting the proactive potential of the prosecutor's office. Nonetheless, questions arise as to whether such measures are always employed for protecting rights or may sometimes serve as instruments of pressure.

Overall, the effectiveness of prosecutorial oversight in the human rights field depends not only on the powers provided by law but also on their implementation in accordance with international standards[4].

In light of the above, we believe the foremost task of prosecutorial oversight is the systematic protection of human rights in places of confinement.

Such institutions carry a high risk of violations, and their residents are typically unable to defend their rights independently. Regular and

---

[1] Борисенко Е.А. Прокурорский надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина: учеб. пособие Н.Д. Бут; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2020. – С.96.

[2] Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" This Law was approved in a new edition by the Law of the Republic of Uzbekistan dated August 29, 2001 No. 257-II.

[3] Капинус О.С. Прокурорский надзор. Особенная и специальная сати // науч. Ред. А.Ю. Винокуров, - 3-е изд. – М.: 2017. – С. 92.

[4] Муминов Х.А. Прокуратура органларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги фаолияти ва уни такомиллаштириш истиқболлари: магистрлик диссертацияси / Илмий раҳбар: Н.А. Азизов. — Т., 2020. — С. 35.

unannounced inspections by the prosecution service are essential for preventing violations, ensuring legality, and strengthening justice.

In legal scholarship, prosecutorial powers are commonly classified based on the manner in which they are exercised — that is, according to their mode of implementation. This classification distinguishes between external-functional and intra-organizational powers. Such a distinction allows researchers and practitioners to better understand not only the scope of prosecutorial authority, but also the mechanisms through which it influences both the external legal environment and the internal structure of prosecutorial bodies.

External-functional powers are those exercised by the prosecution service in relation to external entities and processes outside its own institutional framework. These powers are aimed at ensuring the observance of legality and the protection of public interests within the broader legal system. They include, for instance, the right to issue formal representations or warnings to other state bodies, to file protests or objections against unlawful administrative or judicial acts, and to participate directly in judicial proceedings in the capacity of a party or overseer of legality. Through such instruments, the prosecution performs its supervisory and corrective role, thereby maintaining the rule of law and preventing violations by other organs of state authority.

Intra-organizational powers, by contrast, are directed inward, within the structure of the prosecutorial system itself. They concern the organization, management, and coordination of prosecutorial offices at different hierarchical levels. These powers encompass activities such as personnel appointment and rotation, internal disciplinary supervision, administrative management, and the issuing of binding directives or instructions to subordinate prosecutors. The purpose of these powers is to secure efficiency, accountability, and uniformity in the implementation of prosecution policies, as well as to establish effective control over the performance of prosecutorial duties within the institution[1].

[1] Сухарева А. Я. Прокурорский надзор: учебник / под ред. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2019. – С.201.

Within oversight activities directed at protecting human rights and freedoms, prosecutorial powers may also be grouped as follows:

Universal powers — granted to all prosecutors (for instance, the right to challenge illegal normative acts);

Specific powers — applicable to certain levels or positions (for example, the Prosecutor General's right to demand the removal of false or socially harmful information)[1].

From the perspective of legal force, prosecutorial powers can be divided into:

Imperative powers, mandatory for execution (for example, a protest against an act violating citizens' rights); and

Conditionally imperative powers, exercised at the prosecutor's discretion depending on the situation.

In addition, the traditional classification divides powers by their substantive scope. Prosecutorial authority includes:

identifying violations of rights and freedoms through inspections, preventing potential infractions by issuing warnings or clarifications, and halting existing violations through judicial appeals and official decrees[2].

One of the most important tools of prosecutorial oversight aimed at protecting citizens' rights and freedoms is the prosecutorial inspection.

Such inspections constitute a key mechanism enabling timely detection of legal infractions and corrective measures.

Based on inspection results, the prosecutor has the authority to issue representations, deliver warnings, or initiate administrative proceedings, ultimately ensuring accountability and upholding citizens' lawful interests.

This function plays an essential role in maintaining legality and public order.

According to researcher Kh.A. Muminov, the effectiveness of the prosecution service is crucial to protecting human rights. Its key

[1] Капинус О.С. Прокурорский надзор. В 2 т. Том 2. Особенная и специальная части: учебник для вузов — 4-е изд., пер. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 101-105 с.

[2] Code of the Republic of Uzbekistan "On Administrative Responsibility" // National Database of Legislation No. 03/25/1025/0116

priorities include maintaining the rule of law, protecting citizens' rights, safeguarding the constitutional order, and preventing violations — tasks that require active engagement with the public and cooperation with social institutions[1].

Similarly, foreign scholar S.I. Dzhambulatov notes that, in modern prosecutorial systems, human rights activity is considered one of the priority areas. The main focus in protecting violated rights and interests should therefore be directed at ensuring the effective exercise of citizens' rights and freedoms[2].

Article 4 of the Law on the Prosecutor's Office defines one of the core directions of prosecutorial work as oversight over the enforcement of laws safeguarding citizens' rights and freedoms. The prosecution's leading tasks are the protection of rights, maintenance of legality, and supervision of law observance. Prosecutorial inspections are conducted on legitimate grounds — to promptly detect violations and restore lawful interests.

According to Article 24 of the Law, prosecutorial oversight extends to the activities of ministries, committees, self-governing bodies, enterprises, public associations, military units, hokims (regional governors), and other officials in matters affecting human rights and freedoms[3].

Upon identifying violations, the prosecutor is legally obligated to take corrective measures.

Liability is established for obstructing prosecutorial activities — including refusing to provide documents, evading inspections, failing to engage specialists, or declining to offer explanations.

---

[1] Constitution of the Republic of Uzbekistan // National Database of Legislation, 01.05.2023, No. 03/23/837/024

[2] Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan // National Database of Legislation No. 03/25/1022/0083

[3] Правовой статус органов прокуратуры в Конституции Республики Узбекистан // Электронный ресурс: https://uza.uz/ru/posts/pravovoy-status-organov-prokuratury-v-konstitucii-respubliki-uzbekistan_432758 (дата обращения 12.02.2026 г.)

Further violations include ignoring prosecutorial orders, partial fulfillment of requirements, or attempts to exert pressure on a prosecutor — all of which entail administrative responsibility[1].

O.S. Kapinus emphasizes the need for careful analysis of unlawful actions involving property, housing, labor, and other civil rights violations[2].

When evidence of a crime is discovered, the prosecutor issues a reasoned decision to transmit the materials to the investigative authorities or inquiry bodies, provided sufficient information exists about the offense and those responsible[3].

Under Article 26 of the Law on the Prosecutor's Office, the prosecutor may also file a lawsuit on behalf of a citizen who, for valid reasons, is unable to defend their rights independently [4].

In criminal procedure, the powers of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan can be grouped into three main categories:

Organizational powers – to establish or dissolve lower prosecution bodies, approve their structures, and determine staffing within the allocated resources.

Supervisory powers – to direct and control the entire prosecutorial system, issuing binding orders and instructions, including those related to investigative work.

Legality of acts – the Prosecutor General's orders may be annulled if found inconsistent with the Constitution or laws, either by the Prosecutor General himself or by the Oliy Majlis (Parliament).

In sum, the prosecutorial system of the Republic of Uzbekistan plays a central role in ensuring the rule of law, maintaining public order,

---

[1] Винокуров А.Ю. Прокурорский надзор: учебник для вузов / под общ. ред. А. Ю. Винокурова, Ю.Е. Винокурова — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство, 2019. – С. 166.

[2] Джамбулотов С.И. Защита органами прокуратуры Российской Федерации прав и свобод человека и гражданина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М.: 2009. — С. 17.

[3] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On Approving the National Strategy of the Republic of Uzbekistan on Human Rights" // National Database of 16.08.2024, No. 06/24/111/0623

[4] Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan // National Database of Legislation No. 03/25/1022/0083

and protecting citizens' rights. The prosecution bodies oversee compliance with laws by all legal entities, take measures to combat crime, participate in investigations, and uphold justice in criminal proceedings.

Article 55 of the Constitution of Uzbekistan guarantees every citizen the right to judicial protection.

At the same time, legislation provides for alternative mechanisms for restoring rights. In practice, prosecutors often restrict their intervention to explaining a citizen's right to apply to the courts, which can delay dispute resolution.

In our view, the prosecution's role in enhancing access to justice and raising public legal awareness should be substantially strengthened.

A.Ya. Sukhareva notes that restoring violated rights does not always require complex legal procedures: a prosecutor can promptly identify the competent authority and explain relevant legal norms to both victims and violators, even in the absence of explicit statutory provisions.

Preventive measures should also be based on generalized data on the state of legality in the relevant field of human rights, allowing targeted responses to recurring issues.

Conversely, O.S. Kapinus stresses that when criminal elements are discovered, the prosecutor must initiate prosecution, with particular attention to the actions of officials and organizational leaders involved in rights violations.

Prosecutors apply various acts of response, such as protests and representations.

A protest is submitted to the body or official that issued an act infringing citizens' right, demanding its annulment or amendment to comply with the law.

A representation is directed to entities capable of remedying the violation and includes an analysis of causes, identified shortcomings, and recommendations for elimination.

For example, if an administrative case has been unlawfully opened against a citizen, the prosecution must intervene by reviewing all case

materials and identifying procedural violations. Prosecutors must act decisively against illegal administrative detentions, wrongful fines, or other unlawful sanctions.

Prosecutorial response acts must be reviewed within the time limits established by law. According to Article 33 of the Law on the Prosecutor's Office, a protest submitted by a prosecutor is to be considered within ten days from the date of its receipt or at the next session of the relevant representative body, whichever comes first. In cases of urgency, the prosecutor has the right to shorten this period, and the respective authority is obliged to provide a written report on the results of consideration and the measures taken. A representation, in turn, must be reviewed without delay, with the competent body or official immediately taking steps to eliminate the identified violations of the law and to inform the prosecutor in writing about the outcomes and corrective actions implemented.

When evidence of a crime arises, the prosecutor, acting under the Criminal Procedure Code and the Law on the Prosecutor's Office, initiates a criminal case, collects and reviews materials, transmits them to investigative bodies, and, where warranted, approves the indictment.

O.S. Kapinus notes that in ensuring compliance with human rights and freedoms, prosecutors exercise not only general supervisory powers but also special competences characteristic of this sphere. These include reviewing citizens' complaints and petitions regarding rights violations, providing clarifications about legal guarantees and remedies, adopting measures to prevent or halt unlawful actions by state bodies or officials, restoring violated rights, and ensuring compensation for the damage caused. In addition, prosecutors may initiate inspections, demand necessary materials from relevant authorities, and issue binding orders or submissions aimed at eliminating the causes and conditions that contributed to the violation of rights.

Conclusion

Legislation of the Republic of Uzbekistan vests the prosecutor's office with extensive powers to monitor the observance of citizens' rights. Following inspections, prosecutors take measures to prevent

violations, hold offenders accountable, and restore infringed rights. Where criminal activity is discovered, they initiate prosecution in accordance with the law.

The prosecutor's office thus plays a central role in human rights protection. However, its effectiveness depends on the competent and principled use of its powers, adherence to legal standards, and constructive interaction with other actors in the legal system and civil society.

In this way, prosecutorial oversight serves as one of the essential guarantees of legality, justice, and the protection of human rights in the modern Uzbek state.

RAZZAQOVA E‘ZOZA
YUSUP QIZI
Toshkent davlat yuridik universiteti
tayanch doktoranti

RAQAMLI DAVRDA ELEKTRON TIJORAT SOHASIDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING HUQUQ VA MANFAATLARINI HIMOYA QILISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Annotatsiya. *Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijoratda faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlarining huquqlarini himoya qilish muammolari tahlil qilinadi. O‘zbekistonning O‘RQ–792-sonli Qonuni va Yevropa Ittifoqining platforma-biznes munosabatlarini tartibga soluvchi tajribasi qiyosiy o‘rganiladi, milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.*

Аннотация. *В статье анализируются проблемы защиты прав субъектов предпринимательства, осуществляющих деятельность в сфере электронной коммерции в условиях цифровой экономики. Сопоставляются Закон Узбекистана №ЗРУ–792 и опыт Европейского союза по регулированию отношений между платформами и бизнесом, разрабатываются предложения по совершенствованию национального законодательства.*

Abstract. *The article analyses problems of protecting the rights of business entities operating in e-commerce under the digital economy. It compares Uzbekistan's Law No. O'RQ–792 with the European Union's experience in regulating platform-to-business relations, and develops proposals for improving national legislation.*

Kalit so'zlar: *elektron tijorat, tadbirkorlik subyektlari, raqamli iqtisodiyot, huquqiy himoya, platforma-biznes munosabatlari, sun'iy intellekt, O'RQ–792, Yevropa Ittifoqi tajribasi, raqamli bozor, iste'molchilar huquqi.*

Ключевые слова: *электронная коммерция, субъекты предпринимательства, цифровая экономика, правовая защита, отношения платформа-бизнес, искусственный интеллект, ЗРУ–792, опыт Европейского союза, цифровой рынок, права потребителей.*

Keywords: *e-commerce, business entities, digital economy, legal protection, platform-to-business relations, artificial intelligence, O'RQ–792, European Union experience, digital market, consumer rights.*

KIRISH

So'nggi o'n yillikda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi jahon miqyosida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishning yangi shakli — elektron tijoratning keng tarqalishiga olib keldi. O'zbekiston Respublikasida ham bu jarayon istisno emas: axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, raqamli to'lov tizimlarining kengayishi va aholining internet-foydalanuvchanligi sezilarli darajada oshib bormoqda. Mamlakatimizning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida raqamli iqtisodiyotni iqtisodiy o'sishning asosiy drayveriga aylantirish va uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirish vazifasi belgilangan bo'lib, bunda elektron tijorat ushbu yo'nalishning markaziy bo'yinlaridan birini tashkil etadi.

Biroq elektron tijoratning jadal rivojlanishi bilan bir qatorda, ushbu sohada faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlarining — xususan, kichik va o'rta biznes vakillarining — huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash borasida yangi muammolar yuzaga kelmoqda. Raqamli savdo platformalari (marketpleyslar, agregatorlar, onlayn-bozorlar) bilan ularda faoliyat yurituvchi tadbirkorlar o'rtasidagi shartnomaviy munosabatlarda kuchlar muvozanati ko'pincha platforma operatori foydasiga og'ib ketadi: shartnoma shartlarining bir tomonlama

oʻzgartirilishi, hisob yozuvlarini asossiz toʻxtatib qoʻyish, reyting va qidiruv natijalarini shakllantirish mezonlarining shaffof emasligi, shuningdek tadbirkorlarning shaxsiy va tijorat maʼlumotlaridan platforma tomonidan adolatsiz foydalanilishi kabi holatlar amaliyotda tobora koʻp uchramoqda.

Mavzuning dolzarbligi yana shunda koʻrinadiki, sunʼiy intellekt texnologiyalarining elektron tijorat jarayonlariga — narx belgilash, mijozlarga xizmat koʻrsatish, tovarlarni tasniflash va tavsiya etish tizimlarida — keng joriy etilishi yangi turdagi huquqiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Sunʼiy intellekt algoritmlari asosida qabul qilinadigan qarorlarning shaffofligi, ularning tadbirkorlik subyektlari huquqlariga taʼsiri va bunday qarorlarni huquqiy nazorat qilish imkoniyatlari bugungi kunda huquqshunoslik fanining dolzarb tadqiqot predmetiga aylanib bormoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — Oʻzbekiston Respublikasining elektron tijorat sohasidagi amaldagi qonunchiligini tahlil qilish, undagi tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilish mexanizmlaridagi boʻshliqlarni aniqlash hamda Yevropa Ittifoqining platforma-biznes munosabatlarini tartibga solish boʻyicha ilgʻor tajribasidan kelib chiqib, milliy qonunchilikni takomillashtirish boʻyicha asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-huquqiy, tizimli-tahliliy, formal-mantiqiy va norma-loyihaviy tadqiqot usullari tashkil etadi.

1. OʻZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ELEKTRON TIJORAT SOHASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING AMALDAGI HOLATI

“Elektron tijorat toʻgʻrisida”gi Qonunning umumiy tavsifi

Oʻzbekiston Respublikasida elektron tijorat sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy normativ-huquqiy hujjat 2022-yil 29-sentabrda qabul qilingan “Elektron tijorat toʻgʻrisida”gi OʻRQ–792-sonli Qonun hisoblanadi. Mazkur Qonun elektron tijorat ishtirokchilarining huquqiy maqomini, ularning oʻzaro munosabatlarini, shartnomalar tuzish tartibini, hisob-kitoblarni amalga oshirish usullarini

va javobgarlik asoslarini belgilaydi. Qonunning 4-moddasida elektron tijoratning asosiy tamoyillari sifatida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish erkinligi, shartnomalar tuzishning ixtiyoriyligi, ishtirok etish shart-sharoitlarining tengligi va ishtirokchilarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlarining himoya qilinishi mustahkamlangan.

Qonunning 7-moddasiga muvofiq, maxsus vakolatli davlat organi — O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi — elektron tijorat sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, soha standartlarini ishlab chiqish va elektron tijorat ishtirokchilarining huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish chora-tadbirlarini ko‘rish vazifalariga ega. Shu bilan birga, qonun matnida ushbu “himoya qilish chora-tadbirlari” tushunchasining mazmuni va mexanizmlari aniq ochib berilmagan, bu esa amaliyotda vakolatli organning ushbu vazifani amalga oshirish vositalarini noaniq qoldiradi.

Qonunning ijrosini ta’minlash maqsadida qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekistonda elektron tijorat sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan elektron tijorat operatorlari uchun (elektron savdo platformasi, buyurtmalar agregatori va raqamli striming xizmati operatorlari) faqat O‘zbekiston Respublikasi rezidenti bo‘lgan yuridik shaxslarning faoliyat yuritishi mumkinligi belgilandi, hamda 2025-yil 1-iyuldan boshlab elektron tijorat operatorlari faoliyati xabardor qilish tartibida amalga oshirilishi nazarda tutildi. Bu qaror elektron tijorat operatorlarining shaffofligini oshirishga qaratilgan muhim qadam bo‘lsa-da, operator va undagi tadbirkorlik subyekti (sotuvchi) o‘rtasidagi shartnomaviy munosabatlarning mazmunini tartibga solish borasida aniq normalarni o‘z ichiga olmaydi.

Davlat xaridlari sohasidagi qonunchilik bilan o‘zaro munosabat masalasi

O‘RQ–792-sonli Qonunning 1-moddasiga muvofiq, ushbu Qonunning amal qilishi tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) davlat xaridlari to‘g‘risidagi qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladigan davlat xaridlariga nisbatan tatbiq etilmaydi[1]. Ya’ni qonunchi elektron

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi 2022-yil 29-sentabrdagi O‘RQ–792-sonli Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

tijorat va davlat xaridlari munosabatlarini ataylab ikki mustaqil tartibga solish rejimiga ajratgan. Biroq amaliyotda davlat va korporativ xaridlarning bir qator zamonaviy shakllari (xususan, elektron kimoshdi savdolari, elektron do‘konlar orqali amalga oshiriladigan xaridlar) aynan elektron savdo maydonchalari va platformalar infratuzilmasidan foydalangan holda tashkil etiladi. Shu sababli amaldagi “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi qonunchilik[1] bilan O‘RQ–792-sonli Qonun o‘rtasida bevosita ziddiyat mavjud emas, biroq ularning o‘zaro chegaralanish nuqtasi — ya’ni elektron tijorat platformasi orqali tashkil etiladigan davlat xaridida qaysi qonunchilik amal qilishi — normativ darajada aniq belgilanmagan. Xususan, kichik tadbirkorlik subyektlarining davlat xaridlari elektron platformalarida ishtirok etishi uchun zarur shartnoma shartlari va ularning huquqlarini himoya qilish mexanizmlari ikki sohadagi qonunchilik o‘rtasida muvofiqlashtirilmaganligi amaliyotda noaniqlik keltirib chiqarishi mumkin. Bu masala fuqarolik-huquqiy xarid shartnomalari bilan elektron tijorat orqali tadbirkorlik subyektlarini himoya qilish mexanizmlarini muvofiqlashtirishni talab qiladi.

Platforma-tadbirkor munosabatlarini tartibga solishdagi asosiy bo‘shliqlar

O‘tkazilgan tahlil natijasida O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida elektron tijorat platformalari (operatorlari) bilan ularda faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda quyidagi tizimli bo‘shliqlar aniqlandi: birinchidan, platforma operatorining shartnoma shartlarini bir tomonlama o‘zgartirish huquqi va bunday o‘zgartirish to‘g‘risida tadbirkorni oldindan xabardor qilish muddati qonunda belgilanmagan; ikkinchidan, tadbirkorning hisob yozuvini to‘xtatib qo‘yish yoki bekor qilishning asoslari va tartib-taomili, shuningdek bunday qarorga shikoyat qilishning ichki (platforma darajasidagi) mexanizmi normativ darajada mustahkamlanmagan; uchinchidan, qidiruv va reyting natijalarini shakllantiruvchi algoritmik mezonlarning shaffofligi to‘g‘risidagi talablar mavjud emas;

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrir) // Qonunchilik
ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

to‘rtinchidan, tadbirkorlik subyektlarining o‘zlari haqidagi va mijozlar haqidagi ma’lumotlarga texnik va shartnomaviy kirish huquqi to‘g‘risidagi platforma majburiyatlari belgilanmagan; beshinchidan, nizolarni sudgacha hal etishning ichki platforma darajasidagi tezkor va arzon mexanizmi majburiy tartibda nazarda tutilmagan.

Ushbu bo‘shliqlar, ayniqsa kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari uchun, ular yirik xalqaro va milliy platformalarga iqtisodiy jihatdan bog‘liq bo‘lgan sharoitda amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki bitta platformadan chiqarib yuborilish ko‘pincha tadbirkorning butun mijozlar bazasini va savdo aylanmasini yo‘qotishiga olib kelishi mumkin.

Tadbirkorlik faoliyati erkinligi kafolatlari to‘g‘risidagi qonunchilik bilan o‘zaro bog‘liqlik

O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni tadbirkorlik subyektlarining huquqlarini himoya qilishning umumiy konstitutsion-huquqiy asoslarini, jumladan davlat organlari tomonidan tadbirkorlik faoliyatiga noqonuniy aralashishning oldini olish kafolatlarini belgilaydi. Biroq mazkur Qonun, tabiati e’tibori bilan, davlat organlari va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi munosabatlarga yo‘naltirilgan bo‘lib, yuridik shaxs hisoblangan elektron tijorat platformasi operatori bilan tadbirkor o‘rtasidagi shartnomaviy munosabatlarni qamrab olmaydi. Shu bois, platforma operatorlarining harakatlari natijasida tadbirkorlik subyektlari huquqlarining buzilishi holatlarida ushbu umumiy kafolatlarga bevosita tayanish imkoni cheklangan bo‘lib, bu maxsus, ya’ni elektron tijoratga oid normativ asosning zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi[1].

Bundan tashqari, Fuqarolik kodeksining shartnomalar erkinligi va shartnoma majburiyatlarini bajarishning umumiy tamoyillariga oid normalari platforma bilan tadbirkor o‘rtasidagi nizolarni hal etishda subsidiar tartibda qo‘llanilishi mumkin. Biroq amaliyotda bunday nizolarning sud tartibida ko‘rib chiqilishi, odatda, uzoq vaqt talab qiladi va kichik tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy jihatdan og‘ir yuk bo‘lib qoladi — bu omil ham, xalqaro tajribada keng qo‘llanilayotgan

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrir) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

ichki (platforma darajasidagi) tezkor shikoyat mexanizmlarini joriy etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI ELEKTRON TIJORATDA HIMOYA QILISHNING XALQARO TAJRIBASI

UNCITRAL modeli qonunlari — elektron tijoratni tartibga solishning xalqaro asosi. Koʻpgina davlatlarning, jumladan Oʻzbekiston Respublikasining, elektron tijoratga oid milliy qonunchiligi BMTning Xalqaro savdo huquqi boʻyicha komissiyasi (UNCITRAL) tomonidan ishlab chiqilgan Elektron tijorat toʻgʻrisidagi Namunaviy qonun (1996-yil)[1] va Elektron imzolar toʻgʻrisidagi Namunaviy qonun (2001-yil) asosida shakllantirilgan[2]. Bu hujjatlar elektron hujjatlarning yuridik kuchini qogʻoz hujjatlarga tenglashtirish (“funktsional ekvivalentlik” tamoyili), texnologik betaraflik va elektron tijoratda erkin shartnoma tuzish tamoyillarini mustahkamlagan[3]. Oʻzbekiston Respublikasining OʻRQ–792-sonli Qonunidagi elektron hujjat va elektron imzoning yuridik kuchini belgilovchi normalar aynan ushbu xalqaro namunaviy qonunlar tamoyillariga mos keladi, bu esa milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga muvofiqligini koʻrsatadi. Biroq UNCITRAL namunaviy qonunlari, asosan, elektron bitimlarning shakliy-huquqiy jihatlarini tartibga solishga qaratilgan boʻlib, ular platforma va tadbirkor oʻrtasidagi iqtisodiy kuchlar nomutanosibligi muammosini bevosita hal etmaydi — bu esa quyida koʻrib chiqiladigan Yevropa Ittifoqi tajribasini ayni shu masala boʻyicha alohida ahamiyatli qiladi.

2.2. Yevropa Ittifoqining Platforma-biznes munosabatlari toʻgʻrisidagi Reglamenti (2019/1150)

Yevropa Ittifoqining 2019-yil 20-iyundagi 2019/1150-sonli Reglamenti (“P2B Reglamenti”) onlayn vositachilik xizmatlari biznes-foydalanuvchilari uchun adolatlilik va shaffoflikni ta’minlashga

[1] UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996), with additional article 5 bis as adopted in 1998 // United Nations General Assembly Resolution 51/162.

[2] UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures (2001) // United Nations General Assembly Resolution 56/80.

[3] UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996), with additional article 5 bis as adopted in
1998 // United Nations General Assembly Resolution 51/162.

qaratilgan bo‘lib[1], u aynan O‘zbekiston qonunchiligida mavjud bo‘shliqni — platforma va tadbirkor o‘rtasidagi shartnomaviy nomutanosiblikni — bartaraf etishga yo‘naltirilgan. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Yevropa Komissiyasi 2025-yil 19-noyabrda e’lon qilingan “Digital Omnibus” paketi doirasida P2B Reglamentini bekor qilishni taklif etgan, chunki uning vazifalari ko‘p jihatdan DSA va DMA tomonidan qoplangan deb hisoblanmoqda; bu taklif hozircha qonun chiqaruvchi muhokama bosqichida bo‘lib, Reglament amalda kuchda qolmoqda. Reglamentning asosiy talablari quyidagilardan iborat: platformalar o‘z shartnoma shartlarini tushunarli va oson topiladigan tarzda taqdim etishi; shartlarga har qanday o‘zgartirish haqida biznes-foydalanuvchilarni kamida 15 kun oldin xabardor qilishi; xizmat ko‘rsatishni cheklash, to‘xtatib qo‘yish yoki bekor qilishning sabablarini oldindan bayon etishi; reytinglashtirish va qidiruv natijalarini belgilaydigan asosiy parametrlarni oshkor qilishi; biznes-foydalanuvchilar yoki iste’molchilar tomonidan taqdim etilgan shaxsiy va boshqa ma’lumotlarga texnik va shartnomaviy kirish imkoniyati to‘g‘risida axborot berishi [7; 5-9-moddalar].

Reglamentning muhim jihati shundaki, u platformalarga o‘z ichida ichki shikoyatlarni ko‘rib chiqish tizimini yaratish majburiyatini yuklaydi, bu esa tadbirkorlarga sud tartibiga murojaat qilishdan oldin nizoni tezkor va arzon yo‘l bilan hal etish imkoniyatini beradi[2]. Bundan tashqari, manfaatdor tashkilotlar va davlat organlariga sud oldida biznes-foydalanuvchilar nomidan vakolat olib chiqish (kollektiv himoya) huquqi berilgan, bu individual tadbirkorning yirik platformaga qarshi sud jarayoniga yolg‘iz kirishi bilan bog‘liq amaliy qiyinchiliklarni bartaraf etadi.

2.3. Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi akt (DSA) va Raqamli bozorlar to‘g‘risidagi akt (DMA)

[1] Regulation (EU) 2019/1150 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on promoting fairness and transparency for business users of online intermediation services // OJ L 186, 11.7.2019.

[2] Regulation (EU) 2019/1150 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on promoting fairness and transparency for business users of online intermediation services // OJ L 186, 11.7.2019.

2022-yilda qabul qilingan Raqamli xizmatlar to‘g‘risidagi akt (DSA)[1] va Raqamli bozorlar to‘g‘risidagi akt (DMA)[2] P2B Reglamentida belgilangan tamoyillarni yanada kengaytirdi. DSA onlayn platformalarning barcha foydalanuvchilari, shu jumladan tadbirkorlar uchun shartnoma shartlarining shaffofligini, kontent moderatsiyasi qarorlariga shikoyat qilish huquqini va “notice-and-action” mexanizmini joriy etdi[3]. DMA esa “darvozabon” (gatekeeper) maqomiga ega bo‘lgan yirik raqamli platformalarga nisbatan qo‘shimcha cheklovlar o‘rnatadi — xususan, ular o‘z xizmatlarini boshqa biznes-foydalanuvchilar xizmatlariga nisbatan o‘z qidiruv va reyting tizimlarida afzal ko‘rsatishni (self-preferencing) taqiqlaydi[4].

Mazkur tamoyil, ya’ni platforma operatorining o‘z xususiy mahsulotlarini undagi mustaqil sotuvchilarning mahsulotlariga nisbatan sun’iy ravishda ustun mavqega qo‘yish taqiqi, O‘zbekiston sharoitida alohida amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin, chunki milliy va xalqaro elektron savdo platformalarining ko‘pchiligi nafaqat vositachilik xizmati ko‘rsatadi, balki o‘zi ham tovar sotuvchisi sifatida faoliyat yuritadi, bu esa manfaatlar to‘qnashuvi (conflict of interest) holatini keltirib chiqaradi.

2.4. Shaxsiy va tijorat ma’lumotlarini himoya qilish tamoyillari (GDPR tajribasi)

Yevropa Ittifoqining Umumiy ma’lumotlarni himoya qilish reglamenti (GDPR)[5] shaxsiy ma’lumotlarni qayta ishlashning qonuniyligi, shaffofligi va maqsadga muvofiqligi tamoyillarini belgilab,

---

[1] Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) // OJ L 277, 27.10.2022.

[2] Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act) // OJ L 265, 12.10.2022.

[3] Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) // OJ L 277, 27.10.2022.

[4] Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act) // OJ L 265, 12.10.2022.

[5] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data (General Data Protection Regulation) // OJ L 119, 4.5.2016.

P2B Reglamenti bilan birgalikda elektron tijorat platformalarida ma’lumotlardan foydalanish masalasini kompleks tartibga soladi. Tadbirkorlik subyektlari nuqtai nazaridan bu shuni anglatadi: platforma operatori tadbirkor faoliyati natijasida to‘plangan ma’lumotlardan faqat shartnomada belgilangan maqsadlarda foydalanishi va bu haqda tadbirkorni oldindan xabardor qilishi shart. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonunchiligi[1] asosan jismoniy shaxslarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, tadbirkorlik subyektlarining tijorat ma’lumotlarini (trade data) platforma tomonidan noo‘rin ishlatilishidan himoya qilish masalasi alohida tartibga solinmagan — bu, yuqorida ta’kidlanganidek, milliy qonunchilikdagi muhim bo‘shliqlardan biridir.

2.5. Xalqaro tajribadan kelib chiqadigan umumiy xulosalar

Yevropa Ittifoqi tajribasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, platforma-biznes munosabatlarini muvaffaqiyatli tartibga solish uchun quyidagi to‘rt asosiy unsur zarur: (1) shartnoma shartlarining shaffofligi va ularni o‘zgartirish tartibining oldindan bildirilishi; (2) algoritmik qarorlar (reytinglash, hisobni bloklash)ning asoslanganligi va ularga shikoyat qilish imkoniyati; (3) ma’lumotlardan foydalanish shaffofligi va manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish; (4) nizolarni sudgacha hal etishning tezkor ichki mexanizmlari. Ushbu unsurlar O‘zbekiston Respublikasi elektron tijorat qonunchiligini takomillashtirishda asosiy yo‘nalish sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shu bilan birga, Yevropa modelini O‘zbekiston sharoitiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish maqsadga muvofiq emasligini ham ta’kidlash lozim. Birinchidan, Yevropa Ittifoqida P2B Reglamenti, DSA va DMA uch bosqichli, bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning har biri turli miqyosdagi platformalarga nisbatan tabaqalashtirilgan talablarni nazarda tutadi[2]. O‘zbekiston elektron tijorat bozorining hozirgi rivojlanish bosqichida bunday

[1] O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni (amaldagi tahrir) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

[2] Rodriguez de Las Heras Ballell T. The background of the Digital Services Act: looking towards a platform economy // ERA Forum. — 2021. — Vol. 22. — P. 75–86.

murakkab, ko‘p pog‘onali tartibga solish tizimini birdaniga joriy etish o‘rniga, bosqichma-bosqich — dastlab eng muhim shaffoflik va adolatlilik talablaridan boshlab — amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Ikkinchidan, milliy huquq tizimida ma’muriy-huquqiy javobgarlik mexanizmlari fuqarolik-huquqiy vositalarga nisbatan an’anaviy ravishda kengroq qo‘llaniladi, shu sababli takliflarni shakllantirishda aynan ma’muriy javobgarlik kodeksiga tayanish milliy huquqiy madaniyatga mosroq yechim hisoblanadi.

2.6. Platforma-biznes munosabatlarini raqobat huquqi nuqtai nazaridan baholash

Elektron tijorat platformalari bilan tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi munosabatlarni faqat shartnomaviy-huquqiy nuqtai nazardan emas, balki raqobat huquqi nuqtai nazaridan ham tahlil qilish zarur. Amaliyotda yirik elektron savdo platformalari ko‘pincha bozorda ustun (dominant) mavqega ega bo‘ladi, bu esa ularning kichik tadbirkorlar bilan munosabatlarida shartnoma erkinligi tamoyilini amalda cheklab qo‘yadi: tadbirkor platforma tomonidan taklif etilgan shartlarni qabul qilishdan boshqa amaliy muqobilga ega bo‘lmaydi, chunki muqobil savdo kanallari orqali yetib boriladigan mijozlar bazasi sezilarli darajada kichikroq bo‘ladi. Yevropa Ittifoqi tajribasida DMAning “darvozabon” tushunchasi aynan shu iqtisodiy bog‘liqlik holatini huquqiy jihatdan formallashtirish uchun ishlab chiqilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Raqobat to‘g‘risida”gi qonunchiligi bozorda ustun mavqega ega bo‘lgan xo‘jalik yurituvchi subyektning suiiste’mol qilishini umumiy tarzda taqiqlaydi, biroq raqamli platformalar uchun xos bo‘lgan o‘ziga xos suiiste’mol shakllari (masalan, o‘z mahsulotini qidiruv natijalarida sun’iy ravishda yuqori ko‘rsatish, parallel savdo kanallaridan foydalanishni cheklash) raqobat qonunchiligida alohida tartibga solinmagan. Shu sababli, muallifning fikricha, elektron tijorat qonunchiligiga kiritiladigan o‘zgartirishlar raqobat to‘g‘risidagi qonunchilik bilan uzviy bog‘liq holda ishlab chiqilishi, zarur bo‘lganda “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonunga ham mos qo‘shimchalar kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

3. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH BO‘YICHA TAKLIFLAR

3.1. “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonunga qo‘shimchalar kiritish

Yuqorida o‘tkazilgan tahlil asosida muallif O‘RQ–792-sonli Qonunga quyidagi mazmundagi qo‘shimcha moddani kiritishni taklif etadi: elektron tijorat operatori (platforma) tadbirkorlik subyekti bilan tuzilgan shartnoma shartlarini bir tomonlama o‘zgartirishdan kamida o‘n besh kun oldin yozma yoki elektron shaklda xabardor qilishi shart; bunday talabga rioya etilmagan holda kiritilgan o‘zgartirishlar tadbirkorlik subyekti uchun yuridik kuchga ega emas deb belgilanishi lozim. Bu norma Yevropa Ittifoqi P2B Reglamentining 3-moddasidagi tegishli talabga monand bo‘lib, milliy sharoitga moslashtirilgan holda joriy etilishi mumkin.

Shuningdek, Qonunga elektron tijorat operatorining tadbirkorlik subyekti hisobini cheklash, to‘xtatib qo‘yish yoki bekor qilish to‘g‘risidagi qarorni asoslab berish va bu qarorga nisbatan kamida o‘n ish kuni ichida ichki shikoyat tartibida ko‘rib chiqilishini ta’minlash majburiyatini belgilovchi norma kiritilishi taklif etiladi. Bunday ichki shikoyat tartib-taomili nizolarning katta qismini sudgacha bosqichda hal etish imkonini beradi, bu esa sud tizimiga yuklamani kamaytirish bilan birga, tadbirkorlar uchun tezkor va arzon himoya vositasini ta’minlaydi.

3.2. Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksga yangi modda kiritish

Yuqorida tavsiya etilgan moddaviy-huquqiy normalarning amalda bajarilishini ta’minlash uchun ularga mos javobgarlik chorasi zarur. Shu munosabat bilan muallif O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga[1] 165–prim[1]-modda sifatida quyidagi mazmundagi normani kiritishni taklif etadi: “Elektron tijorat operatori tomonidan tadbirkorlik subyekti bilan tuzilgan shartnoma shartlarini ushbu sohadagi qonun hujjatlarida belgilangan tartib va muddatlarga rioya etmasdan bir tomonlama o‘zgartirish, shuningdek tadbirkorlik

[1] Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks (amaldagi tahrir) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

subyektining hisob yozuvini asossiz ravishda cheklash yoki bekor qilish — fuqarolarga bazaviy hisoblash miqdorining o‘n baravaridan yigirma baravarigacha, yuridik shaxslarga ellik baravaridan yuz baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo‘ladi.” Ushbu normaning kiritilishi elektron tijorat sohasidagi ma’muriy javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi va amaliyotda yagona yondashuvni ta’minlaydi.

3.4. Davlat xaridlari va elektron tijorat qonunchiligi o‘rtasidagi muvofiqlashtirish

O‘RQ–792-sonli Qonunning 1-moddasida nazarda tutilgan davlat xaridlarini qonun amal qilish doirasidan chetlashtirish qoidasi bilan “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi qonunchilik o‘rtasidagi yuqorida aniqlangan o‘zaro chegaralanish noaniqligini bartaraf etish maqsadida, elektron tijorat platformalari orqali amalga oshiriladigan davlat va korporativ xaridlarda qatnashuvchi tadbirkorlik subyektlariga nisbatan O‘RQ–792-sonli Qonunda nazarda tutilgan barcha himoya kafolatlari qaysi hollarda va qay darajada qo‘llanilishini aniq belgilovchi muvofiqlashtiruvchi norma kiritilishi tavsiya etiladi. Bu ikki sohadagi qonunchilik normalarining bir-biriga zid talqin qilinishi xavfini bartaraf etadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, O‘zbekiston Respublikasining elektron tijorat sohasidagi amaldagi qonunchiligi, xususan O‘RQ–792-sonli Qonun, elektron bitimlarning shakliy-huquqiy asoslarini xalqaro UNCITRAL standartlariga muvofiq tartibga solgan bo‘lsa-da, platforma operatorlari bilan ularda faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi shartnomaviy munosabatlarning mazmuni borasida sezilarli huquqiy bo‘shliqlarni saqlab qolmoqda.

Ikkinchidan, Yevropa Ittifoqining P2B Reglamenti, DSA va DMA tajribasi platforma-biznes munosabatlarini tartibga solishning samarali modelini taqdim etadi, uning asosiy unsurlari — shartnoma shaffofligi, oldindan xabardor qilish muddatlari, ichki shikoyat tartib-taomillari va

algoritmik shaffoflik — O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda milliy qonunchilikka kiritilishi mumkin va zarur.

Uchinchidan, muallif tomonidan O‘RQ–792-sonli Qonunga shartnoma shaffofligi va ichki shikoyat tartibi bo‘yicha qo‘shimchalar kiritish, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksga 165–prim[1]-moddani joriy etish va davlat xaridlari qonunchiligi bilan muvofiqlashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan takliflar elektron tijorat sohasida tadbirkorlik subyektlarining huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish tizimini shakllantirishga xizmat qiladi va amaliy ahamiyatga ega.

Kelgusi tadqiqotlar doirasida sun’iy intellekt vositasida qabul qilinadigan tijorat qarorlarining huquqiy tabiatini chuqur tahlil qilish, shuningdek elektron tijorat platformalarining raqobat huquqi nuqtai nazaridan “darvozabon” maqomini milliy qonunchilikda aniqlashtirish masalalari dolzarbligini saqlab qoladi.

TUROBOVA MUNIRA
BO‘RIBOY QIZI
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat
instituti tayanch doktorant

SUN’IY INTELLEKTNING QONUN IJODKORLIGIDAGI ISHTIROKI: ALGORITMIK XATOLAR VA KIBER-TAHDIDLAR YUZASIDAN NAZARIY-HUQUQIY TAHLIL

Annotatsiya. *Mazkur tadqiqotda norma ijodkorligi jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish oqibatida yuzaga keladigan nazariy-huquqiy xatarlar — xususan, huquqiy turg‘unlikni keltirib chiqaruvchi “algoritmik determinizm” va qonunchilikka yashirin tuynuklar kiritishga qaratilgan “ma’lumotlarni zaxarlash” tahdidlari tahlil qilingan. SIni qonun yaratishga nazoratsiz kiritish inson irodasini avtomatlashgan algoritmga bo‘ysundirishi va algoritmik korrupsiyaga yo‘l ochishi asoslab berilgan. Ushbu xavflarning oldini olish hamda davlat suverenitetini himoya qilish maqsadida majburiy “algoritmik xavfsizlik ekspertizasi” hamda “Shaffoflik deklaratsiyasi” institutlarini joriy etish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, norma ijodkorligi, algoritmik determinizm, ma’lumotlarni zaxarlash, algoritmik korrupsiya, kiber-tahdidlar, algoritmik xavfsizlik ekspertizasi, shaffoflik deklaratsiyasi.*

Kirish. Zamonaviy davrda norma ijodkorligi jarayoni raqamli transformatsiyani boshidan kechirib, inson aqliga asoslangan an’anaviy yondashuvdan sun’iy intellekt orqali ulkan ma’lumotlarni tahlil qilishga o‘tmoqda. Bu jarayon qonunchilik texnikasini optimallashtirishda ulkan istiqbollar ochsa-da, uning ortida jiddiy ontologik va nazariy-huquqiy xatar yashiringan.

Klassik huquq nazariyasida qonun ijodkorligi shunchaki matn yozish emas, balki adolat qaror toptirishga qaratilgan davlat irodasining ongli va maqsadli in’ikosidir. SI esa huquqiy ong, empatiya va irodadan mutlaqo xoli bo‘lib, mohiyatan ehtimollar nazariyasiga asoslangan statistik algoritm hisoblanadi. Shu bois, SIni qonun yaratishning mutlaq obyektiv vositasi sifatida qabul qilish huquqiy davlat poydevoriga tahdid soladi. Norma ijodkorligini yopiq algoritmlarga ko‘r-ko‘rona ishonib topshirish huquqning insonparvarlik ruhini yemirib, uni aniq maqsadli jarayondan avtomatlashgan tizimga aylantirib qo‘yadi. Agar huquqning asosi bo‘lgan inson aql-idroki texnologiyalar bilan almashtirilsa, huquq tizimi fuqarolarni mustaqil irodaga ega insonlar sifatida emas, balki oddiygina texnologik boshqaruv obyekti sifatida qabul qila boshlaydi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — norma ijodkorligida SI ishtirokining chuqur nazariy-huquqiy tahlilini amalga oshirish hamda huquqning moslashuvchan va algoritmlarning o‘zgarmas tabiati o‘rtasidagi fundamental ziddiyatni ochib berishdan iborat. Tadqiqot doirasida huquqiy evolyutsiyani to‘xtatuvchi “algoritmik determinizm” hodisasi va qonunlarga yashirin “normativ tuynuklar” kiritishga qaratilgan kiber-tahdidlar nazariy jihatdan asoslab beriladi. Xulosa o‘rnida, raqamli asrda davlat suvereniteti va huquqiy xavfsizlikni himoya qilish hamda norma ijodkorligi tartib-taomillarini modernizatsiya qilish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Algoritmik determinizm va huquqiy evolyutsiyaning turg‘unligi. Inson yaratgan huquq va sun’iy intellekt tabiati o‘rtasidagi fundamental ziddiyat ularning vaqtga nisbatan munosabatida namoyon

bo‘ladi. Huquq dinamik va kelajakka yo‘naltirilgan bo‘lib, yangi ijtimoiy munosabatlarni (masalan, kiberjinoyatlarning yangi turlari, kriptovalyuta va hokazo) tartibga solishda ijodiy yondashuvni talab qiladi. Ammo SI mutlaqo statik bo‘lib, faqat o‘tmishdagi qonunlar va matnlar bazasi asosida ishlaydi, shu sababli u pretsedentga ega bo‘lmagan yangi voqelikni idrok eta olmaydi. Natijada huquq ijodkorligida “algoritmik determinizm” yuzaga keladi: insonning huquqiy innovatsiyasi o‘rnini matematik algoritm egallab, eski qoliplarni mutlaqo yangi muammolarga majburlab moslashtirish boshlanadi.

Bu jarayon inson erkinligi va huquqiy taraqqiyot uchun jiddiy xatardir. Zamonaviy texnologiya huquqi bo‘yicha yetakchi amerikalik olim *Frank Paskal* o‘zining “Qora quti jamiyati” konsepsiyasida ta’kidlaganidek, norma ijodkorligi va odil sudlovni qat’iy matematik algoritmlarga bo‘ysundirish huquqning fundamental mohiyatini yemiradi[1]. Paskalning fikricha, huquq quruq hisob-kitobga emas, balki insoniy empatiya, axloqiy mushohada va ijtimoiy qadriyatlarga tayanishi shart; aks holda inson huquq tizimining ongli subyektidan shunchaki mexanistik boshqaruv obyektiga aylanib qoladi. Shu bilan birga, Buyuk Britaniyalik huquqshunos olima *Karen Yung* algoritmik tartibga solish davlatning huquqiy irodasini avtomatlashtirilgan qoliplarga tushirib, huquqni erkin talqin qilish imkoniyatini yo‘qqa chiqarishini asoslab bergan[2]. Qolaversa, mashhur tadqiqotchi *Keti O’Nil* o‘zining asarlarida isbotlaganidek, SI qonun yaratishda faqat o‘tmish ma’lumotlariga tayangani sababli, u jamiyatdagi tarixiy adolatsizliklar va xurofotlarni obyektiv matematika niqobi ostida qonuniylashtirib, huquqiy turg‘unlikni keltirib chiqaradi[3].

Bunday algoritmik xatoning davlat boshqaruvidagi og‘ir oqibatini Niderlandiyadagi *“Bolalar nafaqasi mojarosi” (Toeslagenaffaire)*

[1] Pasquale, F. *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information.* – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015. – 320

[2] Yeung, K. Algorithmic regulation: A critical interrogation. // *Regulation & Governance*, 2018. – Vol. 12. – No. 4. – 505-523.

[3] O’Neil, C. *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy.* – New York: Crown Publishing Group, 2016. – 272.

misolida aniq ko‘rish mumkin[1]. Bu holatda davlatning avtomatlashtirilgan algoritmi o‘tmishdagi ma’lumotlarga tayanib, 26 mingdan ortiq aybsiz oilalarni asossiz ravishda firibgarlikda ayblagan. Eng yomoni, algoritm nima uchun aynan shu oilalarni tanlagani hatto sudlar uchun ham mutlaqo mavhum bo‘lib qolmoqda. Oqibatda minglab fuqarolarning huquqlari toptalib, yakunda Niderlandiya hukumati to‘liq iste’foga chiqishga majbur bo‘ldi.

Tadqiqotchi *Mirey Xildebrandt* ta’kidlashicha, huquqiy normalarni qat’iy kompyuter algoritmlariga o‘girish qonunni sharhlash imkoniyatini yo‘q qiladi[2]. Oqibatda, huquqiy qaror qabul qilish vakolati yashirin tarzda IT-mutaxassislarining subyektiv ixtiyoriga o‘tib qoladi. Qonun matni algoritmga ko‘chganida o‘zining eng muhim xususiyati — moslashuvchanligini yo‘qotadi. Bu esa huquq ustuvorligiga putur yetkazadi. Ushbu xavfni bartaraf etish uchun qonun ijodkorligiga “tortishuvchan mashinali o‘qitish” konsepsiyasini joriy etish zarur. Ya’ni, SI arxitekturasining o‘ziga dasturiy qarorlarga e’tiroz bildirish va insoniy aralashuv mexanizmlari majburiy kiritilishi shart. Aks holda, davlat huquqiy taraqqiyotdan ortda qolib, jamiyat o‘zgartirib bo‘lmaydigan algoritmik qoidalar kishaniga tushib qoladi.

Ikkinchi masala kiber-tahdidlar va “normativ tuynuklar” yaratishning yangi paradigmasi. Davlat boshqaruvida sun’iy intellektning joriy etilishi kiber tahdidlar ko‘lamini mutlaqo yangi darajaga olib chiqadi. Endilikda hujum obyekti an’anaviy axborot tizimlari emas, balki davlat irodasini shakllantiruvchi qonunchilik tizimining o‘zi hisoblanadi. Bu boradagi eng xavfli tahdid *“ma’lumotlarni zaxarlash”* amaliyotidir. Bunda g‘arazgo‘y shaxslar SIni o‘qitish bazasiga yashirincha mantiqan nuqsonli yuridik ma’lumotlarni kiritadi. Sun’iy intellekt texnologiyalarni yaratuvchi mashhur Anthropic kompaniyasi va Alan Tyuring instituti tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, milliardlab so‘zlardan iborat bazaga bor-yo‘g‘i 250 ta zaxarlangan namuna kiritish butun boshli SI modelini izdan chiqarish

[1] Amnesty International. *Xenophobic machines: Discrimination through digital welfare in the Netherlands.* – London: Amnesty International Ltd, 2021.
[2] Hildebrandt, M. *Smart Technologies and the End(s) of Law: Novel Entanglements of Law and Technology.* – Edward Elgar Publishing, 2015.

uchun yetarli bo‘lib, bu qonun loyihalarida ataylab xato normalar taklif qilinishiga olib keladi[1].

Ushbu xavf shunchaki nazariy faraz emas. Yevropa Ittifoqining Kiberxavfsizlik agentligi hamda kiber-tahdidlarni o‘rganuvchi nufuzli OWASP xalqaro tashkilotining 2024-yilgi rasmiy hisobotlarida “ma’lumotlarni zaxarlash” va “so‘rovlarni manipulyatsiya qilish” sun’iy intellektga qaratilgan eng xatarli 10 ta global kiber-tahdid ro‘yxatiga rasman kiritildi[2]. Bu qonun ijodkorligida ishtirok etuvchi LLM modellar xalqaro kiber-hujumlarning bevosita va doimiy nishonida ekanligini anglatadi.

Bu texnik zaiflik davlat suverenitetiga tajovuz qilishning misli ko‘rilmagan shakli — “algoritmik korrupsiya”ni keltirib chiqaradi. An’anaviy korrupsiyada manfaatli qonunlar qabul qilish uchun amaldorlarga pora berilsa, raqamli asrda transmilliy jinoyatchilar buni masofadan va anonim tarzda amalga oshirishi mumkin. Ular ochiq ma’lumotlar bazalariga kiber-hujum orqali “yashirin tuynuklar” joylashtiradi. Davlat organi ushbu tizimdan qonun loyihasini yozishda foydalanganda, SI avvaldan kiritilgan huquqiy istisnolarni qonun matniga singdirib yuboradi. Eng xavflisi shundaki, insonlarda mashina generatsiya qilgan matnga tekshirmasdan ishonish moyilligi kuchli bo‘lib, ular mutlaqo to‘g‘ri yozilgandek ko‘ringan yashirin xatarlarni sezmay o‘tkazib yuboradilar.

Yuristlarning algoritmga bunday ko‘r-ko‘rona ishonishining amaliy isboti sifatida 2023-yilda AQSh Federal sudida ko‘rilgan “Mata v. Avianca Airlines” ishini keltirish mumkin[3]. Unda tajribali advokatlar sun’iy intellekt (ChatGPT) tomonidan tayyorlangan hujjatni tekshirmasdan sudga taqdim etgan. Oqibatda, AI o‘z bazasida yo‘q bo‘lgan 6 ta soxta sud pretsedentini mutlaqo ishonchli yuridik tilda to‘qib chiqargani va yuristlar buni sezmagani rasman tasdiqlandi. Bu

[1] Hubinger, E. et al. Sleeper Agents: Training Deceptive LLMs that Persist Through Safety Training. // *Anthropic Research* – 2024.
[2] OWASP Foundation. *OWASP Top 10 for Large Language Model Applications (v1.1).* – 2023-2024
[3] *Mata v. Avianca, Inc.*, 22-cv-1461 (PKC), (S.D.N.Y. Jun. 22, 2023). – U.S. District Court for the Southern District of New York.

qonun ijodkorligida mashinaga avtomatik ishonish davlat miqyosidagi fojiaga olib kelishini isbotlaydi.

Xalqaro huquqiy amaliyot SI xatarlariga qarshi qat'iy nazorat mexanizmlarini joriy etish zaruratini tasdiqlamoqda. Xususan, AQSh qonunchiligida qaror qabul qilish jarayonlarida algoritmik diskriminatsiyaning oldini olish maqsadida modelning xavfsizligi va shaffofligini baholovchi "algoritmik audit" instituti shakllanmoqda[1]. O'z navbatida, Buyuk Britaniya parlamenti "ma'lumotlarni zaxarlash" shunchaki nazariy xatar emas, balki davlat boshqaruviga bevosita kiber-tahdid ekanligini rasman e'tirof etdi. Bunga javoban ishlab chiqilgan Kiberxavfsizlik va barqarorlik to'g'risidagi qonun hamda axborot manipulyatsiyasidan himoya qiluvchi "demokratik qalqon" loyihalari — qonun ijodkorligida qo'llaniladigan SI tizimlari uchun majburiy algoritmik xavfsizlik ekspertizasini joriy etishning hayotiy zarurat ekanligini to'la asoslab beradi[2].

Xulosa va ilmiy-amaliy takliflar. O'tkazilgan tadqiqot shuni isbotlaydiki, huquq ijodkorligiga SIni joriy etish "algoritmik determinizm" va "ma'lumotlarni zaxarlash" kabi fenomenlarni keltirib chiqarib, milliy qonunchilikni transmilliy kiberjinoyatchilar quroliga aylantirib qo'yish xavfini tug'diradi. Davlat irodasi begonalashuvining oldini olish va milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Sun'iy intellektning subyektiv chegaralarini belgilash. Huquq nazariyasida qat'iy paradigma tasdiqlanishi zarur: SI mustaqil norma ijodkori bo'la olmaydi. Unga faqatgina *"raqamli yordamchi"* (matnni formatlash, sinonimlar topish, ziddiyatlarni aniqlash) maqomi berilishi kerak. SIga yuridik sanksiyalar belgilash va ijtimoiy mushohada yuritish vakolatini berish qat'iyan taqiqlanadi. Har qanday sharoitda "inson boshqaruvi" (Human-in-the-loop) prinsipi saqlanib, hujjatga yuridik kuch berish inson aql-idrokining mutlaq huquqi bo'lib qolishi shart.

2. "Raqamli va algoritmik xavfsizlik ekspertizasi" institutini joriy etish. "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonunni

[1] U.S. Congress. *Algorithmic Accountability Act of 2022.* H.R.6580/S.3572, 117th Congress (2021-2022).
[2] UK Government. *Cyber Security and Resilience Bill.* – UK Parliament Publications, 2024.

quyidagi mazmundagi yangi norma bilan to‘ldirish taklif etiladi: *“Agar loyihani ishlab chiqishda generativ SI yoki katta ma’lumotlar tahlilidan foydalanilgan bo‘lsa, ushbu loyiha majburiy tartibda kiberxavfsizlik va IT-huquqshunoslar tomonidan algoritmik xavfsizlik ekspertizasidan o‘tkazilishi shart”.* Bu mexanizm zararli normalarni milliy qonunchilikka singdirishga qaratilgan gibrid kiber-hujumlarga qarshi ishonchli to‘siq bo‘ladi.

3. “Shaffoflik deklaratsiyasi”ni qonuniylashtirish. Qonun loyihalarini hukumat va parlamentga kiritishda maxsus deklaratsiya ilova qilinishi shart. Unda SIdan hujjatning qaysi bosqichida foydalanilgani, qaysi model ishlatilgani, mashina matni inson tomonidan qanday verifikatsiya qilingani ochiqlanishi zarur.

Ushbu mexanizmlar asosida qonun yaratishning zanjiri quyidagicha shakllanadi:

- *Tashabbuskor:* huquqning ijtimoiy maqsadi va ruhini saqlash uchun faqat inson yoki jamiyat.
- *Qoralama tayyorlash:* jarayonni tezlashtiruvchi “raqamli yordamchi” sifatida sun’iy intellektdan foydalanish mumkin.
- *Shaffoflik va kiber-ekspertiza:* SIdan foydalanilgani majburiy ochiqlanadi hamda IT-huquqshunoslar matnni yashirin xavflar va “tuynuklar”ga tekshiradi.
- *Yakuniy qaror:* davlat irodasini tasdiqlovchi mutlaq inson nazorati.

Xulosa qilib aytganda, yalpi raqamlashtirish asrida milliy huquqiy xavfsizlikni ta’minlash uchun sun’iy intellekt inson aql-idrokining o‘rnini bosmasligi, balki tafakkur qiluvchi qonun chiqaruvchining qo‘lidagi shunchaki “aqlli qalam” bo‘lib qolishi shart. Taklif etilayotgan algoritmik xavfsizlik va shaffoflik institutlari O‘zbekiston Respublikasini eng yangi davrning yashirin kiber-qonunchilik tahdidlaridan himoya qiluvchi mustahkam institutsional qalqonga aylanadi.

ERGASHEVA SHOHISTA
O‘KTAM QIZI
Toshkent davlat yuridik
universiteti doktoranti

YEVROPA ITTIFOQIDA RAQAMLI AKTIVLARNING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Yevropa Ittifoqi hududida raqamli aktivlarning huquqiy tartibga solinishi masalalari tahlil qilinadi. Xususan, kriptovalyutalar, tokenlar va boshqa raqamli aktivlarning huquqiy maqomi, ularni nazorat qilish mexanizmlari hamda investorlarni himoya qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ko‘rib chiqiladi. Maqolada Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) reglamenti asosida raqamli aktivlar bozorini tartibga solishning asosiy tamoyillari, litsenziyalash talablari va shaffoflik standartlari yoritiladi. Shuningdek, raqamli moliya sohasida innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash bilan birga moliyaviy barqarorlikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari Yevropa Ittifoqida raqamli aktivlar bozorining huquqiy asoslari va ularning rivojlanish istiqbollarini aniqlashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli aktivlar, kriptovalyuta, token, Yevropa Ittifoqi, huquqiy tartibga solish, MiCA, litsenziyalash, investorlarni himoya qilish, moliyaviy texnologiyalar, blokcheyn.*

Yevropa Ittifoqi raqamli aktivlarni tasniflash va tartibga solishni yagona standart asosida amalga oshirishni Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) orqali maqsad qilgan.[1] Mazkur reglamentning yakuniy matni Yevropa Parlamenti tomonidan 2023-yil 20-aprel kuni yalpi majlisda qabul qilingan bo‘lib, uning rasmiy imzolanishi 2023-yil 31-mayda amalga oshirilgan. Ushbu reglament 2024-yil 30-dekabrdan boshlab kuchga kirishi belgilangan.[2]

[1] 69 European Parliamentary Research Service, Issam Hallak, 'EU Legislation in Progress: Markets in crypto-assets (MiCA)' (European Parliament, 2022) https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/739221/EPRS_BRI(2022)739221_EN. pdf accessed 1 April 2024.

[2] European Parliament, 'Markets in crypto-assets (MiCA)' (European Parliamentary Research Service, 29 September 2023) https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)739221 accessed 1 April 2024.

MiCA reglamenti (EU) No 1093/2010 va (EU) No 1095/2010 reglamentlariga, shuningdek 2013/36/EU va (EU) 2019/1937 direktivalariga o‘zgartirishlar kiritadi hamda Yevropa Ittifoqi hududida kripto-aktivlar uchun yagona huquqiy qoidalarni joriy etadi. Ushbu normativ-huquqiy hujjat amaldagi Yevropa Ittifoqi qonunchiligida qamrab olinmagan kripto-aktivlar uchun huquqiy aniqlikni ta’minlaydi, iste’molchilar va investorlar huquqlarini himoya qilishni kuchaytiradi hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

MiCA reglamenti kripto-aktivlar sohasida innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va ularni qo‘llashni kengaytirish maqsadida uchta asosiy toifani belgilaydi:

aktivlarga bog‘langan tokenlar (asset-referenced tokens – ART),

elektron pul tokenlari (electronic money tokens – EMT),

boshqa kripto-aktivlar.[1]

Shuningdek, reglament mazkur kripto-aktivlarning emissiyasi, muomalasi (savdosi) hamda aktivlarni boshqarish jarayonlarini tartibga soladi, bunda ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ART va EMT tokenlariga alohida e’tibor qaratiladi. MiCA reglamentining 143-moddasiga muvofiq, a’zo davlatlarga “o‘tish davri choralarini” joriy etish huquqi beriladi. Ushbu choralar milliy qonunchilik asosida kripto-aktiv xizmatlarini ko‘rsatib kelayotgan subyektlarga MiCA to‘liq kuchga kirganidan keyin 18 oylik o‘tish davrida o‘z faoliyatini davom ettirish imkonini beradi. Mazkur mexanizm doirasida 143(3)-moddada nazarda tutilgan “grandfathering” (ya’ni avvaldan mavjud subyektlarga nisbatan istisno qo‘llash) qoidasi mavjud bo‘lib, unga ko‘ra 2024-yil 30-dekabrgacha kripto-aktiv xizmatlarini ko‘rsatib kelgan subyektlar 2026-yil 1-iyulgacha yoki MiCA bo‘yicha ruxsat (litsenziya) berilgunga qadar yoxud rad etilgunga qadar faoliyatini davom ettirishi mumkin. Bundan tashqari, 143(6)-moddaga asosan, 2024-yil 30-dekabr holatiga ko‘ra milliy qonunchilik asosida allaqachon ruxsat (litsenziya) olgan

[1] European Securities and Markets Authority, 'Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA)' https://www.esma.europa.eu/esmas- activities/digital-finance-and-innovation/markets- crypto-assets-regulation-mica accessed 1 April 2024.

subyektlar uchun kripto-aktiv xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha soddalashtirilgan ruxsat olish tartibi ham nazarda tutilgan.[1]

Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) reglamentining eng muhim yutuqlaridan biri — va ayni paytda eng ko‘p bahs-munozaralarga sabab bo‘layotgan jihati — bu uning tasniflash tizimi hisoblanadi. Mazkur reglament kripto-aktivlarni uch asosiy toifaga ajratadi:

aktivlarga bog‘langan tokenlar (asset-referenced tokens – ART),

elektron pul tokenlari (electronic money tokens – EMT),

hamda “boshqa kripto-aktivlar” deb ataluvchi qoldiq (rezidual) toifa.

Ushbu oxirgi toifa utilitar tokenlarni hamda ta’minlanmagan (unbacked) kriptovalyutalarning aksariyatini, jumladan Bitcoin va Ethereumni o‘z ichiga oladi. Biroq, keyinchalik Ethereum uning “yetarli darajada markazlashmagan” (sufficiently decentralized) xususiyati sababli MiCA doirasidan chiqarib tashlangan.

Ko‘plab amaldagi va ishlab chiqilayotgan tartibga solish yondashuvlari aynan shu uchta toifaga asoslanadi. Yevropada, masalan, Swiss Financial Market Supervisory Authority (FINMA) ushbu tasnifdan 2020-yilda qabul qilingan Shveytsariyaning DLT to‘g‘risidagi qonunida foydalangan.[2] Malta 2018-yil iyun oyidan boshlab kripto-aktivlarni maxsus tartibga solishni joriy etgan bo‘lsa-da, uning qamrovi tor bo‘lib, elektron pul, moliyaviy instrumentlar yoki utilitar tokenlarni o‘z ichiga olmaydi. Liechtensteinda esa 2020-yil yanvar oyida qabul qilingan Token va ishonchli texnologiya xizmatlari to‘g‘risidagi qonun (TVTG) faqat kriptovalyutalarga emas, balki keng ma’noda ishonchli texnologiyalar (TT) tizimlariga, tokenlarga, shuningdek aktivlarga egalik qilish, ularni ro‘yxatdan o‘tkazish va o‘tkazish masalalariga ham

[1] Zetzsche, Dirk Andreas and Annunziata, Filippo and Arner, Douglas W. and Buckley, Ross P., The Markets in Crypto-Assets Regulation (MICA) and the EU Digital Finance Strategy (November 5, 2020). European Banking Institute Working Paper Series No. 2020/77, University of Luxembourg Law Working Paper Series No. 2020-018, University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2020/059, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3725395 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3725395 (https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3725395)

[2] Swiss Financial Market Supervisory Authority, “Federal Council wants to further improve framework conditions for DLT/blockchain” (27 November 2019) https://www.admin.ch/gov/en/start/documentation/media-releases.msg-id-77252.html

qaratilgan. France da Autorité des marchés financiers (AMF) 2017-yil kuzida tokenlar ko‘pincha “Code Monétaire et Financier”ning L.211-1-moddasida nazarda tutilgan uch asosiy moliyaviy instrument toifasiga kirmasligini qayd etgan. Shundan so‘ng, 2019-yil aprel oyida parlament mazkur kodeksga yangi bob kiritdi, u faqat “jeton d’usage” (ya’ni moliyaviy instrument sifatiga ega bo‘lmagan tokenlar)ga nisbatan qo‘llaniladi. Biroq, Liechtenstein tajribasidan farqli ravishda, Fransiyada token chiqaruvchilar (emitentlar) tartibga solinadigan token taklifini AMF roziligi bilan amalga oshirish yoki ushbu organning roziligisiz faoliyat yuritish o‘rtasida tanlov qilish huquqiga ega. Shunga o‘xshash “opt-in” tizimi (ya’ni ixtiyoriy tartibga solish rejimi) moliyaviy instrument yoki moliyaviy mahsulot sifatiga kirmaydigan tokenlar uchun Italyda ham muhokama qilingan. Shu bilan birga, uch toifali tasnif o‘z afzalliklariga ega bo‘lsa-da, “qimmatli qog‘oz” yoki “moliyaviy mahsulot” tushunchasi kengroq talqin qilinadigan huquq tizimlarida muayyan noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Bu, xususan, United States da qo‘llaniladigan Howey testi (1946-yildagi SEC v. Howey sud qaroriga asoslangan) hamda Italy qonunchiligida moliyaviy mahsulotning keng ta’rifi mavjudligi bilan izohlanadi. Aynan shu sababli, Securities and Exchange Commission (SEC) amaliyotda huquqni qo‘llash choralaridan, ommaviy bayonotlardan va “no-action letters”dan foydalanib, Howey testiga o‘xshash funksional yondashuvni har bir holat bo‘yicha alohida qo‘llash orqali tushuntirish berib kelmoqda.

Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) — bu dolzarb siyosiy ehtiyojga javoban ishlab chiqilgan keng qamrovli qonunchilik loyihasidir. Biroq, ushbu ehtiyoj “oddiy” kripto-aktivlar va to‘lov tokenlari uchun turlicha xarakterga ega. MiCA doirasida oddiy kripto-aktivlar, asosan, utilitar tokenlar (ba’zan pul elementlarini o‘z ichiga olgan holda) sifatida ko‘riladi, chunki boshqa turdagi tokenlar allaqachon Yevropa Ittifoqining amaldagi huquqiy normalari bilan tartibga solinadi. Ushbu turdagi tokenlarga nisbatan investorlarni himoya qilish maqsadida qonunchilik aralashuvi asosli bo‘lishi mumkin, bunda amaldagi Yevropa moliyaviy huquqi, ayniqsa “moliyaviy

instrument” tushunchasining qat’iy qo‘llanishi muqobil variant sifatida qaraladi. MiCA muayyan huquqiy bo‘shliqni to‘ldirayotgan bo‘lsa-da, u Yevropa yagona bozorining ikkinchi muhim maqsadi — ya’ni Yevropa Ittifoqi moliyaviy huquqi tushunchalarining barcha a’zo davlatlar va Yevropa iqtisodiy hududi (EEA) bo‘yicha uyg‘un va bir xil qo‘llanishini ta’minlash vazifasini to‘liq bajara olmaydi.

MiCA yo‘li tashqi tomondan sodda ko‘rinsa-da, uning amaliy oqibatlari uzoq muddat davomida huquqshunoslar uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratishi, biroq bozor ishtirokchilari uchun murakkabliklar keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, moliyaviy instrumentlar sohasida vakolatli organ hisoblangan European Securities and Markets Authority (ESMA) ga yo‘riqnoma (guideline) chiqarish vakolatlarini kengaytirish taklif etiladi, bu esa Yevropa moliyaviy huquqini uyg‘un qo‘llashni ta’minlashga xizmat qiladi. Boshqa tomondan, to‘lov tokenlarini tartibga solish moliyaviy barqarorlik nuqtayi nazaridan asosli hisoblanadi, chunki samarali ishlaydigan to‘lov infratuzilmasi har qanday moliyaviy tizimning markaziy elementi hisoblanadi. Shu jihatdan, MiCA muayyan bo‘shliqni to‘ldiradi va ko‘pincha mavjud E-Money Directive qoidalariga tayanadi. Biroq, bunday yondashuv kichik token emissiyalari uchun mos bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, global miqyosda ahamiyatga ega yirik stabilkoinlar uchun yetarli darajada samarali huquqiy muhitni ta’minlamaydi. Shu sababli, xalqaro ahamiyatga ega tizimli muhim moliyaviy infratuzilmalar uchun qo‘llaniladigan mexanizmlarga o‘xshash xalqaro hamkorlik mexanizmlarini joriy etish taklif etiladi. Umuman olganda, MiCA mustaqil hujjat emas, balki keng qamrovli va kompleks yondashuvning bir qismi hisoblanadi. Biroq, u o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadlarga to‘liq erishishi uchun yuqorida ko‘rsatilgan yo‘nalishlarda uning alohida qoidalarini yanada takomillashtirish zarur.

ЭШТУРДИЕВА ФАРАНГИЗ БАХОДИР ҚИЗИ
Президент ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти етакчи илмий ходими, докторант

ЮРИДИК БАШОРАТ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ СИЁСАТИДАГИ ЎРНИ

Жамият ҳаётининг барча соҳаларида рақамли трансформация жараёнлари жадаллашиб бораётган бугунги кунда ҳуқуқ ижодкорлиги сиёсатини янги босқичга олиб чиқиш объектив заруратга айланди. Рақамли давр нафақат иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни, балки ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини ҳам тубдан қайта кўриб чиқишни талаб қилмоқда. Инновацияларнинг шиддат билан ривожланиши, хусусан, сунъий интеллект, нейроте хнологиялар ва био-рақамли конвергенциянинг кундалик ҳаётимизга кириб келиши инсон ҳуқуқлари ҳамда миллий ва глобал хавфсизликни таъминлаш ўртасидаги мутаносибликни (балансни) сақлашдек мураккаб вазифани юзага келтирмоқда. Бундай шароитда анъанавий, яъни "*реактив*" (муаммо юзага келгандан сўнг унга қонунчилик орқали жавоб қайтариш) ҳуқуқ ижодкорлиги ўзининг самарадорлигини йўқотмоқда. Унинг ўрнини "**проактив**", яъни олдиндан кўра билиш ва келажакдаги ижтимоий муносабатларни моделлаштиришга асосланган ҳуқуқ ижодкорлиги эгаллаши лозим.

Айнан шу нуқтаи назардан, **юридик башорат қилиш (legal forecasting)** қонун устуворлигини таъминлашнинг энг муҳим воситаларидан бирига айланмоқда. Юридик башорат қилиш – бу қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг жамият, иқтисодиёт ва давлат бошқарувига кўрсатадиган таъсирини, уларнинг ижроси давомида юзага келиши мумкин бўлган ижобий ва салбий оқибатларни, шунингдек, ҳуқуқий бўшлиқлар

(пробеллар) ва коллизияларни илмий-таҳлилий, социологик ва рақамли воситалар ёрдамида олдиндан аниқлаш жараёнидир.

Ҳуқуқшунослик фанида юридик башорат қилиш ҳуқуқ ижодкорлигининг ўзаги сифатида қаралади. Қонунларнинг ҳаётийлиги ва ишлаш даражаси бевосита уларнинг қанчалик тўғри башорат қилинганлигига боғлиқ. Таниқли ҳуқуқшунос олим *Ю.А. Тихомиров*нинг таъкидлашича, ҳуқуқий башорат қилиш қонунчиликдаги инқирозларни олдини олишнинг ягона йўли бўлиб, усиз ҳуқуқ ижодкорлиги кўр-кўрона ҳаракатга айланиб қолади[1]. Олимнинг фикрига кўра, башорат қилмасдан қабул қилинган ҳар қандай қонун тез орада ўзининг ижтимоий легитимлигини йўқотади ва жамиятда "ҳуқуқий нигилизм"ни келтириб чиқаради.

Шунингдек, ҳуқуқ социологияси доирасида *М.Н. Марченко* ҳуқуқий нормаларни яратишда ижтимоий воқеликнинг ўзгариш динамикасини ҳисобга олиш зарурлигини укдиради. Унинг фикрича, "*қонун чиқарувчи бугунги куннинг эмас, балки эртанги куннинг ижтимоий муносабатларини тартибга солувчи қоидаларни яратиши шарт*"[2].

Рақамли даврда ҳуқуқнинг вазифаси фақатгина тартибга солиш эмас, балки **инновациялар ривожига тўсқинлик қилмайдиган хавфсиз муҳитни яратиш**дир. Бу ўринда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш энг олий мақсад бўлиб қолади. Юридик башорат қилиш маҳаллий ва глобал даражада хавф-хатарларни (хусусан, кибержиноятчилик, шахсга доир маълумотларнинг дахлсизлиги бузилиши, сунъий интеллектнинг дискриминацион қарорлар қабул қилиши) баҳолаш орқали қонун устуворлигини кафолатлайди.

Ахборот технологиялари ва сунъий интеллектнинг ривожланиши юридик башорат қилиш методологиясини тубдан ўзгартирди. Эндиликда башорат қилиш фақатгина экспертларнинг интуицияси ёки тор доирадаги социологик сўровномаларга эмас, балки ***"Big Data" (Катта маълумотлар) таҳлилига***

[1] Тихомиров, Ю. А. (2015). Правовое прогнозирование и эффективность закона. Москва: Юстицинформ. 45-бет

[2] Марченко, М. Н. (2018). Социология права. Москва: Издательство Проспект. 112-бет

асосланмоқда. Британлик ҳуқуқшунос ва футуролог *Ричард Сусскинд* ўзининг изланишларида сунъий интеллект ва алгоритмлар ҳуқуқ тизимида инсон факторини камайтириб, қонун ҳужжатларининг таъсирини математик аниқликда баҳолаш имконини беришини таъкидлайди[1].

Сунъий интеллект ёрдамида юридик башорат қилиш қуйидагиларни амалга оширишга имкон беради:

1. Қабул қилинаётган лойиҳанинг иқтисодиётга, тадбиркорлик субъектларига ва атроф-муҳитга таъсирини автоматик моделлаштириш.

2. Янги норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини мавжуд қонунчилик базаси билан солиштириш орқали қарама-қаршиликларни (иерархик коллизияларни) автоматик тарзда топиш.

3. Янги қонуннинг жиноятчилик даражасига ёки ҳуқуқбузарликларнинг янги турлари пайдо бўлишига таъсирини нейротармоқлар ёрдамида таҳлил қилиш.

Бироқ, *Л. Лессиг* ўзининг "Код бу қонундир" концепциясида таъкидлаганидек, рақамли маконда алгоритмларнинг ўзи ҳуқуқий нормага айланиб қолиши хавфи мавжуд[2]. Шунинг учун, алгоритмик башорат қилиш жараёнида инсон ҳуқуқлари ва этика қоидалари биринчи ўринда туриши, "рақамли диктатура" ёки дискриминация ҳолатларига йўл қўймаслик қонун устуворлигининг бош мезони бўлмоғи лозим.

Юридик башорат қилиш механизмлари турли ҳуқуқ оилаларида турлича татбиқ этилади. Англо-саксон (умумий ҳуқуқ) тизимида, хусусан, АҚШ ва Буюк Британияда башорат қилиш кўпроқ суд прецедентларининг эволюциясини моделлаштиришга асосланади. Бу тизим мослашувчан бўлиб, қонунчиликдаги бўшлиқлар суд амалиёти орқали тезкорлик билан тўлдирилади. *К. Санстейн* ўзининг хулқ-атвор иқтисодиётига оид тадқиқотларида АҚШ ҳуқуқ ижодкорлигида қонунларнинг жамият хулқ-атворига

[1] Susskind, R. (2019). Online Courts and the Future of Justice. Oxford: Oxford University Press. p. 84

[2] Lessig, L. (2006). Code: Version 2.0. New York: Basic Books. p. 5

таъсирини олдиндан баҳолаш (nudging) муҳимлигини кўрсатиб ўтган[1].

Рома-герман ҳуқуқ оиласида (шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам) эса кодификациялашган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар устувор бўлгани сабабли, юридик башорат қилиш асосан қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш босқичида амалга оширилади. Бу ерда *Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг (ИҲТТ) "Яхши тартибга солиш" (Better Regulation) стандартлари* муҳим аҳамият касб этади. ИҲТТ тавсияларига кўра, ҳуқуқий башорат қилиш жараёни *шаффоф бўлиши*, унга *жамоатчилик кенг жалб этилиши* ва албатта *муқобил вариантлар* (шу жумладан, "**ҳеч қандай ўзгартириш киритмаслик" варианти**) *таҳлил қилиниши* шарт[2].

Европа Иттифоқи тажрибасида ҳам қонун лойиҳалари "Ex-ante" (олдиндан баҳолаш) ва "Ex-post" (қабул қилингандан кейинги баҳолаш) мониторингидан ўтказилиши юридик башоратнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Бундай ёндашув давлат бошқарувида хавфсизлик ва инновациялар ривожи учун оптимал мувозанатни таъминлайди.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда давлат бошқаруви ва ҳуқуқ ижодкорлиги соҳасида кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги Қонунга мувофиқ лойиҳаларни жамоатчилик муҳокамасидан ўтказиш ва Тартибга солиш таъсирини баҳолаш (ТСТБ) институтлари жорий қилинди. Шунингдек, сунъий интеллект ва рақамлаштириш элементлари ҳуқуқий экспертиза жараёнларига татбиқ этилмоқда.

Шу билан бирга, миллий ҳуқуқ ижодкорлигида юридик башорат қилишнинг самарадорлиги бевосита **стратегик режалаштириш ҳужжатларининг** (доктриналар, концепциялар, стратегиялар, миллий дастурлар) ҳуқуқий мақоми билан чамбарчас боғлиқдир. Бугунги кунда қонунчилигимизда турли хил стратегик ҳужжатларнинг иерархик ўрни тўлиқ ва аниқ белгиланмаганлиги

[1] Sunstein, C. R. (2014). Why Nudge? The Politics of Libertarian Paternalism. New Haven: Yale University Press. p. 18

[2] OECD. (2021). OECD Regulatory Policy Outlook 2021. Paris: OECD Publishing

сабабли, улар ўртасидаги коллизиялар ҳуқуқий башорат қилиш жараёнини мураккаблаштирмоқда. Стратегик ҳужжатлар давлатнинг узоқ муддатли мақсадли мўлжалларини (стратегик таргетинг) белгилаб берувчи асосий фильтр бўлиб хизмат қилиши керак. Қабул қилинаётган ҳар қандай янги қонун лойиҳаси дастлаб ушбу стратегик фильтрлардан ўтиши, яъни миллий мақсадларга қай даражада мос келиши олдиндан башорат қилиниши лозим. Акс ҳолда, тактик (қисқа муддатли) қарорлар стратегик мақсадларга зид келиб қолиш хавфи ортади.

Айниқса, био-рақамли трансформация шароитида Ўзбекистон қонунчилигида халқаро ҳуқуқ нормалари, жумладан, инсоннинг рақамли ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича фундаментал базани олдиндан шакллантириш талаб этилади. Масалан, нейроҳуқуқлар (когнитив эркинлик, ақлий дахлсизлик) масалаларини тартибга солувчи нормалар пайдо бўлиши бугунги куннинг юридик башорати натижаси бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, рақамли даврда қонун устуворлигини таъминлаш, инновацияларни рағбатлантириш билан биргаликда инсон ҳуқуқлари ва давлат хавфсизлиги ўртасидаги нозик мутаносибликни сақлаб қолиш бевосита юридик башорат қилиш институтининг нечоғлик ривожланганлигига боғлиқ. Ҳуқуқ ижодкорлиги кўр-кўрона эмас, балки аниқ илмий, социологик ва рақамли маълумотларга асосланган ҳолда, келажакни моделлаштирувчи кучга айланиши керак.

Ўзбекистон миллий ҳуқуқ ижодкорлиги тизимида юридик башорат қилиш институтини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги **аниқ тавсия ва таклифлар** илгари сурилади:

1. **Ҳуқуқ ижодкорлиги жараёнига "Сунъий интеллект ва Big Data" га асосланган миллий прогнозлаш тизимини жорий этиш.** Қонунчилик тармоқларини рақамлаштириш орқали янги нормаларнинг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини автоматик ҳисоблаб берувчи (симуляция қилувчи) миллий рақамли платформани яратиш мақсадга мувофиқ. Ушбу платформа

коррупциявий хавфларни ва манфаатлар тўқнашувини лойиҳа босқичидаёқ алгоритмлар ёрдамида аниқлаб бериши керак.

2. **Норма ижодкорлиги самарадорлигини баҳолашнинг миллий моделини ишлаб чиқиш.** ИҲТТ стандартлари асосида, қонун лойиҳаларини ишлаб чиқишдан олдин муаммони чуқур ўрганишга қаратилган мажбурий "Concept Note" (Лойиҳа концепцияси) тайёрлаш ва муқобил ечимларни (шу жумладан қонуний тартибга солмаслик ечимини ҳам) таҳлил қилиш амалиётини қонунчиликка тўлиқ сингдириш зарур.

3. **Юридик башорат қилиш бўйича ихтисослашган тузилмани шакллантириш.** Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти ҳузурида доимий фаолият юритувчи "Ҳуқуқий башорат қилиш ва рақамли ҳуқуқ лабораторияси"ни ташкил этиш. Ушбу лаборатория ҳуқуқшунослар, ИТ-мутахассислари, социолог ва иқтисодчиларни бирлаштириб, био-рақамли конвергенция ва рақамли трансформациянинг қонунчиликка таъсирини доимий равишда мониторинг қилиб боради.

Ушбу таклифларнинг амалиётга татбиқ этилиши Ўзбекистон Республикасида қонун устуворлигини мустаҳкамлашга, ҳуқуқ ижодкорлигининг илмий асосланганлигини оширишга ва рақамли давр хавф-хатарларига нисбатан миллий қонунчиликнинг иммунитетини шакллантиришга хизмат қилади.

АЛЛАЕВ ТЕМУР
ШУХРАТ УГЛИ
независимый соискатель
Ташкентского государственного
юридического университета

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ДОЛЖНОСТНОГО ПОДЛОГА СО СМЕЖНЫМИ СОСТАВАМИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ

Аннотация: *Мақола мансаб сохтакорлигини (ЖКнинг 209-моддаси) турдош жиноят таркибларидан, жумладан ҳужжатларни тайёрлаш ва*

қалбакилаштириш (228-модда), ўзлаштириб олиш йўли билан талаш (167-модда) ва фирибгарлик (168-модда)дан фарқлашга бағишланган. Объект, объектив томон, субъект ва субъектив томон бўйича чегаралаш мезонлари кўриб чиқилади. Олий суд Пленумининг амалдаги тушунтиришларида контрабанда ва майда талаш билан боғлиқ сохтакорликни квалификация қилишга оид бўшлиқлар аниқланган. Суд амалиётини такомиллаштириш бўйича муаллифлик таклифлари шакллантирилган.

***Аннотация**: Статья посвящена анализу разграничения должностного подлога (ст. 209 УК РУз) со смежными составами, в том числе с изготовлением и подделкой документов (ст. 228), хищением путём присвоения или растраты (ст. 167) и мошенничеством (ст. 168). Рассматриваются критерии отграничения по объекту, объективной стороне, субъекту и субъективной стороне. Выявлены пробелы в действующих разъяснениях Пленума Верховного суда применительно к квалификации подлога, сопряжённого с контрабандой и мелким хищением. Сформулированы авторские предложения по совершенствованию судебной практики.*

***Abstract**: The article analyzes the distinction between official forgery (Art. 209 of the Criminal Code of Uzbekistan) and related offenses, including the production and falsification of documents (Art. 228), embezzlement (Art. 167), and fraud (Art. 168). The criteria for differentiation based on the object, actus reus, subject, and mens rea are examined. Gaps in the current explanations of the Plenum of the Supreme Court regarding the qualification of forgery combined with smuggling and petty theft have been identified. The author's proposals for improving judicial practice are formulated.*

***Калит сўзлар:** мансаб сохтакорлиги, квалификация, турдош таркиблар, ҳужжатларни қалбакилаштириш, талаш, фирибгарлик, жиноятлар йиғиндиси, суд амалиёти.*

***Ключевые слова:** должностной подлог, квалификация, смежные составы, подделка документов, хищение, мошенничество, совокупность преступлений, судебная практика.*

***Keywords:** official forgery, qualification, related offenses, document falsification, embezzlement, fraud, aggregate of crimes, judicial practice.*

Квалификация должностного подлога на практике регулярно вызывает затруднения, и причина тому, прежде всего, в наличии ряда близких по конструкции составов в Уголовном кодексе Республики Узбекистан. Ст. 228, предусматривающая

ответственность за изготовление и подделку документов, ст. 167 о хищении путём присвоения или растраты, ст. 168 о мошенничестве. Каждый из этих составов может пересекаться с должностным подлогом на уровне отдельных признаков, и ошибка в разграничении приводит к тому, что виновный отвечает либо за более мягкое деяние, либо привлекается излишне жёстко[1]. Точная квалификация определяет вид и размер наказания, поэтому от неё зависят судьбы конкретных людей.

Задача данной статьи состоит в том, чтобы последовательно провести отграничение ст. 209 от каждого из смежных составов, обозначить нерешённые вопросы, которые возникают в правоприменительной практике, и предложить конкретные меры по уточнению действующих разъяснений Пленума Верховного суда.

Первый и наиболее частый вопрос на практике, это соотношение ст. 209 и ст. 228 УК. На первый взгляд, обе нормы охватывают подделку документов. Однако при детальном анализе различия прослеживаются по всем четырём элементам состава.

Объект должностного подлога, как справедливо отмечал М.Х. Рустамбаев, складывается из общественных отношений, обеспечивающих нормальную деятельность органов власти и управления[2]. По ст. 228, напротив, защищаются отношения в сфере документального удостоверения юридически значимых фактов[3]. Разница существенна. В первом случае подлог подрывает сам механизм государственного управления, во втором, порядок обращения документов безотносительно к должностному статусу лица.

---

[1] Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 304 с. (Kudryavtsev V.N. General theory of qualification of crimes. 2nd ed. M.: Yurist, 2001. 304 p.)

[2] Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Особенная часть. Том 4. Преступления в сфере экономики. Преступления против порядка функционирования органов власти, управления и общественных объединений. Учебник для ВУЗов. Т.: Издательство ILM ZIYO, 2008. 325 с. (Rustambaev M.Kh. Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Special part. Vol. 4. T.: ILM ZIYO, 2008. 325 p.)

[3] Кадыров М.М. Уголовное право Республики Узбекистан. Особенная часть. Учебник / Под ред. проф. У. Таджиханова. Ташкент: Адолат, 1997. 514 с. (Kadyrov M.M. Criminal law of the Republic of Uzbekistan. Special part. Textbook / Ed. by Prof. U. Tadzhikhanov. Tashkent: Adolat, 1997. 514 p.)

По объективной стороне различие ещё заметнее. Должностной подлог выражается во внесении заведомо ложных сведений или записей в официальные документы, в подделке их содержания, а также в составлении и выдаче заведомо ложных документов. Статья 228 дополнительно охватывает изготовление поддельных штампов, печатей и бланков, их сбыт. Должностной подлог подобной объективной стороны не предусматривает. Если должностное лицо изготовило поддельную печать и поставило её на документ, возникает вопрос, квалифицировать ли содеянное по одной или двум статьям. По нашему мнению, здесь требуется совокупность, поскольку каждое из действий посягает на разные общественные отношения.

Субъект ст. 209 специальный, должностное лицо, достигшее восемнадцати лет. По ст. 228 субъектом может быть любое вменяемое лицо с шестнадцати лет[1]. Именно по этому признаку на практике чаще всего удаётся провести границу. Если документ подделан лицом, не обладающим должностными полномочиями, ст. 209 исключается автоматически.

По субъективной стороне оба состава предполагают прямой умысел. Вместе с тем, для ст. 209 обязательным мотивом выступает корыстная или иная заинтересованность[2]. Для ст. 228 подобного ограничения нет, однако законодатель требует цель использования подделанного документа либо его сбыта[3]. Если у лица отсутствовала цель использования, ответственность по ст. 228 наступить не может.

---

[1] Дуюнов В.К. Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.К. Дуюнова. 6-е изд. М.: РИОР: ИНФРА-М, 2019. 780 с. (Duyunov V.K. Criminal law of Russia. General and Special parts: textbook / Ed. by Prof. V.K. Duyunov. 6th ed. M.: RIOR: INFRA-M, 2019. 780 p.)

[2] Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Особенная часть. Том 4. Преступления в сфере экономики. Преступления против порядка функционирования органов власти, управления и общественных объединений. Учебник для ВУЗов. Т.: Издательство ILM ZIYO, 2008. 325 с. (Rustambaev M.Kh. Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Special part. Vol. 4. T.: ILM ZIYO, 2008. 325 p.)

[3] Уголовный кодекс Республики Узбекистан, утвержденный Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года N 2012-XII // Источник: www.lex.uz (Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994 No. 2012-XII // Source: www.lex.uz)

Отдельного внимания заслуживает момент окончания преступления. По ст. 209 деяние признаётся оконченным при наступлении существенного вреда правам граждан или охраняемым законом интересам[1]. По ст. 228 преступление окончено с момента изготовления или сбыта поддельного предмета. Отсюда следует практический вывод. Должностное лицо может подделать документ, однако если существенный вред не наступил, ответственность по ст. 209 исключается, хотя те же действия вполне могут быть квалифицированы по ст. 228 при наличии общего субъекта и цели использования.

Второе проблемное сочетание касается должностного подлога и хищения путём присвоения или растраты (ст. 167 УК). На практике нередко должностное лицо фальсифицирует документы именно ради того, чтобы похитить вверенное ему имущество. Здесь возникает вопрос о совокупности или поглощении.

Пленум Верховного суда Республики Узбекистан в постановлении от 24 сентября 2004 года N 17 разъяснил ряд вопросов квалификации должностных преступлений, однако соотношение подлога и хищения в нём раскрыто фрагментарно[2]. На наш взгляд, если подлог выступает способом хищения, содеянное охватывается п. "г" ч. 2 ст. 167 (хищение путём злоупотребления должностным положением), и дополнительная квалификация по ст. 209 не требуется. В данном случае подлог документа, это факультативный признак объективной стороны хищения, а именно способ совершения. Такое поглощение признаёт и В.Н. Борков,

[1] Уголовный кодекс Республики Узбекистан, утвержденный Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года N 2012-XII // Источник: www.lex.uz (Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, approved by the Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994 No. 2012-XII // Source: www.lex.uz)

[2] Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 24 сентября 2004 года N 17 "О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за должностные преступления" // Источник: www.lex.uz (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated September 24, 2004 No. 17 // Source: www.lex.uz)

указывая, что подлог, охватываемый способом иного преступления, теряет самостоятельное квалификационное значение[1].

Ситуация меняется, когда хронология иная. Допустим, должностное лицо сначала похитило имущество по ст. 167, а потом совершило подлог документов, чтобы скрыть следы. Здесь подлог выступает самостоятельным деянием с собственным умыслом и мотивом. Требуется совокупность ст. 167 и ст. 209. Б.В. Здравомыслов ещё в советский период обращал внимание на то, что сокрытие уже совершённого хищения через фальсификацию документов содержит все признаки отдельного преступления[2].

Третья линия разграничения проходит между должностным подлогом и мошенничеством (ст. 168 УК). Использование подложных документов в процессе мошенничества, как правило, поглощается составом ст. 168, и дополнительной квалификации по ст. 209 или ст. 228 не требуется. Но если лицо самостоятельно изготовило подложный документ и затем использовало его для мошенничества, содеянное образует совокупность ст. 168 и, в зависимости от статуса виновного, ст. 209 или ст. 228[3].

Тонкий момент возникает при пособничестве. Лицо, изготовившее подложный документ и передавшее его третьему для использования в мошеннической схеме, отвечает и за подлог, и за пособничество в мошенничестве[4]. На практике следственные органы нередко упускают второе из оснований, ограничиваясь ст. 228 и оставляя без внимания роль подделки в общем преступном замысле.

---

[1] Борков В.Н. Должностные преступления: квалификация, систематизация, тенденции судебной практики. М.: Юрлитинформ, 2018. 320 с. (Borkov V.N. Official crimes: qualification, systematization, trends in judicial practice. M.: Yurlitinform, 2018. 320 p.)

[2] Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М.: Юридическая литература, 1975. 168 с. (Zdravomyslov B.V. Official crimes. Concept and qualification. M.: Yuridicheskaya literatura, 1975. 168 p.)

[3] Прозументов Л.М. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов / Под общ. ред. Л.М. Прозументова. Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2019. 844 с. (Prozumentov L.M. Criminal law. Special part: textbook for universities / Ed. by L.M. Prozumentov. Tomsk, 2019. 844 p.)

[4] Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. 560 с. (Volzhenkin B.V. Official crimes: Commentary on legislation and judicial practice. SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press, 2005. 560 p.)

Особый вопрос, это квалификация подлога, связанного с контрабандой (ст. 182 УК). Пленум Верховного суда в постановлении о судебной практике по делам о нарушении таможенного законодательства и контрабанде разъяснил (п. 12, ч. 2), что предъявление таможенным органам заведомо подложного документа охватывается составом ст. 182 и дополнительной квалификации по ст. 228 не требуется[1]. Однако формулировка этого пункта нуждается в уточнении.

Дело в том, что постановление не проводит различия между двумя ситуациями. Первая, лицо лишь использует чужой подложный документ. Вторая, лицо само изготавливает подложный документ и затем применяет его для контрабанды. Во второй ситуации имеются два самостоятельных деяния с разными объектами, и квалификация по совокупности выглядит обоснованной. Подобный подход принят, к примеру, в постановлении Пленума Верховного суда Украины по делам о контрабанде, где прямо указано, что подделка документов в связи с контрабандой квалифицируется по совокупности[2]. Пленум Верховного суда Российской Федерации в постановлении от 27 апреля 2017 года N 12 занял промежуточную позицию, исключив совокупность только при использовании поддельного документа, изготовленного другим лицом[3].

С учётом зарубежного опыта полагаем целесообразным дополнить указанный пункт постановления Пленума Верховного

---

[1] Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан "О судебной практике по делам о нарушении таможенного законодательства и контрабанде" // Источник: www.lex.uz (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "On judicial practice in cases of violation of customs legislation and smuggling" // Source: www.lex.uz)

[2] Постановление Пленума Верховного суда Украины от 03.06.2005 N 8 "О судебной практике по делам о контрабанде и нарушении таможенных правил" (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated June 3, 2005 No. 8 "On judicial practice in cases of smuggling and violation of customs rules")

[3] Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27.04.2017 N 12 (ред. от 11.06.2020) "О судебной практике по делам о контрабанде" // Источник: www.consultant.ru (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated April 27, 2017 No. 12 "On judicial practice in smuggling cases" // Source: www.consultant.ru)

суда Республики Узбекистан следующим разъяснением. Если лицо незаконно перемещает товары с использованием подложных документов, изготовленных другим, содеянное квалифицируется по ст. 182 без совокупности. Если же лицо само изготовило подложный документ и использовало его для контрабанды, содеянное следует квалифицировать по ст. 182 в совокупности со ст. 209 (при наличии должностного статуса) или ст. 228 УК.

Практика ставит и ещё один непростой вопрос. Как быть, когда должностное лицо совершает подлог ради мелкого хищения, подпадающего под ст. 61 Кодекса об административной ответственности Республики Узбекистан. По данной норме, хищение имущества на сумму до тридцати базовых расчётных величин влечёт административную, но не уголовную ответственность[1]. Пленум Верховного суда в постановлении о либерализации наказаний за преступления в сфере экономики подтвердил этот порог[2].

Однако ни постановление, ни сама ст. 61 не регулируют ситуацию, когда мелкое хищение совершено путём должностного подлога. Возникает коллизия. С одной стороны, сумма хищения ниже уголовного порога. С другой, сам подлог официального документа несёт самостоятельную общественную опасность и формально подпадает под ст. 209. По нашему мнению, если сумма хищения не превышает тридцати базовых расчётных величин, лицо должно нести административную ответственность за мелкое хищение, однако при наличии существенного вреда иным охраняемым интересам (например, подрыв доверия к государственному органу) уголовная ответственность за подлог по ст. 209 может наступить отдельно. Разъяснение этой ситуации

---

[1] Кодекс Республики Узбекистан об административной ответственности // Источник: www.lex.uz (Code of the Republic of Uzbekistan on Administrative Responsibility // Source: www.lex.uz)

[2] Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 24 сентября 2004 года N 17 "О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за должностные преступления" // Источник: www.lex.uz (Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated September 24, 2004 No. 17 // Source: www.lex.uz)

целесообразно включить в соответствующее постановление Пленума.

Подводя итог, можно зафиксировать несколько выводов. Первое. Разграничение ст. 209 и ст. 228 проходит по четырём направлениям, из которых на практике решающими оказываются признак специального субъекта (должностное лицо) и момент окончания преступления (требование существенного вреда по ст. 209).

Второе. При хищении путём присвоения (ст. 167) подлог, выступающий способом, поглощается квалифицированным составом п. "г" ч. 2 ст. 167. Однако если подлог совершён после хищения с целью его сокрытия, необходима совокупность ст. 167 и ст. 209.

Третье. Разъяснение Пленума Верховного суда по делам о контрабанде нуждается в дополнении, разграничивающем использование чужого подложного документа (ст. 182 без совокупности) и самостоятельное изготовление подложного документа для контрабанды (совокупность ст. 182 и ст. 209 либо 228).

Четвёртое. Требует разъяснения квалификация мелкого хищения, совершённого путём должностного подлога, где пересекаются административная и уголовная юрисдикция. Без внятной позиции Пленума правоприменители будут продолжать решать этот вопрос по-разному, что создаёт неравенство перед законом.

АЛЛАМБЕРГЕНОВ ИСЛАМБЕК САДАТДИНОВИЧ
Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти илмий ходим-тадқиқотчиси, мустақил изланувчи

ИБРАГИМОВА ГОЗЗАЛ МАРАТОВНА
М.Улуғбек тумани ИИО ФМБ ходими, мустақил изланувчи

ЗАМОНАВИЙ ТАҲДИДЛАР ШАРОИТИДА КИБЕРХАВФСИЗЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШ СОҲАСИ УЧУН ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация. *Мақолада замонавий глобаллашув ва рақамли трансформация шароитида кибертаҳдидларнинг жамият ва давлат хавфсизлигига таъсири тобора кучайиб бораётгани таҳлил қилинади. Киберхавфсизликни таъминлаш ва кибержиноятчиликка қарши курашиш соҳасида Ўзбекистонда амалга оширилаётган норматив-ҳуқуқий ҳамда институционал ислоҳотларнинг мазмуни очиб берилади. Асосий эътибор ушбу соҳада ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва куч ишлатар тизимлар учун юқори малакали кадрлар тайёрлаш масаласига қаратилади. Мақолада киберхавфсизлик йўналишида таълим сифатини ошириш, ўқув дастурларини халқаро стандартларга мослаштириш, назарий билимларни амалий кўникмалар билан уйғунлаштириш ҳамда таълим, илм-фан, давлат органлари ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш зарурати асосланади. Шунингдек, сунъий интеллект, рақамли далиллар ва замонавий кибертаҳдидлар билан ишлаш кўникмаларини шакллантириш кадрлар тайёрлаш тизимининг муҳим йўналиши сифатида баҳоланади.*

Аннотация. *В статье рассматривается возрастающее значение киберугроз в условиях современной глобализации и цифровой трансформации, а также их влияние на безопасность общества и государства. Раскрывается содержание нормативно-правовых и институциональных реформ, осуществляемых в Узбекистане в сфере обеспечения кибербезопасности и противодействия киберпреступности.*

Основное внимание уделяется вопросам подготовки высококвалифицированных кадров для правоохранительных органов и силовых структур в данной сфере. Обосновывается необходимость повышения качества образования по направлению кибербезопасности, адаптации учебных программ к международным стандартам, сочетания теоретической подготовки с практическими навыками, а также укрепления сотрудничества между образовательными организациями, наукой, государственными органами и частным сектором. Отдельно подчеркивается значение формирования компетенций по работе с искусственным интеллектом, цифровыми доказательствами и современными киберугрозами.

Abstract. *The article examines the growing significance of cyber threats in the context of contemporary globalization and digital transformation, as well as their impact on public and state security. It reveals the essence of legal and institutional reforms implemented in Uzbekistan in the field of cybersecurity and cybercrime prevention. The main focus is placed on the training of highly qualified personnel for law enforcement agencies and security institutions. The article substantiates the need to improve the quality of cybersecurity education, adapt curricula to international standards, combine theoretical knowledge with practical skills, and strengthen cooperation between educational institutions, science, government bodies and the private sector. Special attention is given to the development of competencies related to artificial intelligence, digital evidence and modern cyber threats as an essential component of professional training in this field.*

Калит сўзлар: *киберхавфсизлик, кибертаҳдидлар, кибержиноятчилик, кадрлар тайёрлаш, сунъий интеллект, рақамли далиллар, халқаро стандартлар, таълим сифати.*

Ключевые слова: *кибербезопасность, киберугрозы, киберпреступность, подготовка кадров, искусственный интеллект, цифровые доказательства, международные стандарты, качество образования.*

Keywords: *cybersecurity, cyber threats, cybercrime, personnel training, artificial intelligence, digital evidence, international standards, quality of education.*

Ҳозирги глобал хавфсизлик муҳитида кузатилаётган туб трансформациялар жиноятчилик ва таҳдидлар табиатини сифат жиҳатдан ўзгартирмоқда. Мазкур шароитда анъанавий хавфлар билан бир қаторда, кўзга яққол ташланмайдиган, бироқ жадал

суръатларда кенгайиб бораётган янги турдаги таҳдид – кибержиноятчилик алоҳида аҳамият касб этмоқда[1].

Киберхавфсизлик соҳасидаги замонавий чақириқ ва таҳдидларни чуқур англаган ҳолда, давлатимиз раҳбарияти томонидан ушбу соҳада тизимли ва институционал ислоҳотлар изчил амалга оширилмоқда.

Масалан, 2022 – 2026 йилларда қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар – “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги қонун, Президентимизнинг тегишли қарор ва фармонлари – мамлакатда киберхавфсизлик соҳасини янги босқичга олиб чиқиш учун мустаҳкам ҳуқуқий асос яратди[2].

Ушбу ҳужжатлар доирасида кибержиноятларни аниқлаш ва фош этиш механизмлари такомиллаштирилиб, жавобгарлик чоралари кучайтирилди, замонавий ташкилий-тузилмавий ва технологик ечимлар жорий этилди. Кадрлар тайёрлаш тизими ривожлантирилиб, ИИВ академиясида *“Рақамли технологиялар соҳасида жиноятларга қарши курашиш фаолияти”*ихтисослиги бўйича бакалавриат йўналиши ва Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида *“Киберхавфсизликни ҳуқуқий таъминлаш”* йўналишида магистратура мутахассислиги жорий этилди.

---

[1]https://www.weforum.org/stories/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are growing-but-theres hope/?utm_source /
https://cybersecurityventures.com/cybercrime-damages-6-trillion-by 2021/?utm_source

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 15 апрелдаги “Киберхавфсизлик тўғрисида” 764-сон қонун. (https://lex.uz/docs/5960604)
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 30 ноябрдаги “Рақамли маҳсулотлар (хизматлар) истеъмолчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рақамли технологиялар воситасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларга қарши курашишни кучайтириш чоралари тўғрисида”ги ПҚ-381-сон қарори. (https://lex.uz/docs/6681111).
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 22 январдаги “Рақамли технологиялар воситасида содир этиладиган жиноятларга қарши курашиш соҳаси учун профессионал кадрлар тайёрлаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-17-сон қарори. (https://lex.uz/docs/7339006)
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 апрелдаги қабул қилган “Ахборот технологиялари ёрдамида содир этиладиган жиноятларга қарши курашиш фаолиятини янада кучайтиришга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-153-сон қарори. (https://www.lex.uz/docs/7511145)
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 30 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг киберхавфсизлик стратегиясини белгилаш ва кибержиноятчиликнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-38-сон фармони. (https://www.lex.uz/uz/docs/8079286)

Аҳолининг киберхавфсизлик маданиятини ошириш ва соҳанинг ташкилий-техник таъминотини кучайтириш бўйича комплекс чора-тадбирлар изчил амалга оширилмоқда. Энг асосийси, ушбу ислоҳотлар натижасида, соҳада ягона институционал ёндашув қарор топди.

Шунга қарамасдан, ахборот технологиялари ҳамда сунъий интеллект имкониятлари ёрдамида ноқонуний даромад топиш истагида бўлган шахслар ўз фаолият усуллари ва билимларини доимий равишда такомиллаштириш орқали мавжуд чора-тадбирларга мослашиб бормоқда.

Ушбу фикрлар сўнгги йилларда Ўзбекистон кибермаконидаги ўғрилик ва фирибгарлик ҳолатларининг кескин ортиши билан тасдиқланмоқда[1].

Бу эса аҳолининг рақамли молиявий саводхонлигини ошириш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳамда молиявий ташкилотларда киберхавфсизлик бўйича мутахассислар малакасини юксалтириш, шунингдек, кибержиноятларнинг олдини олиш механизмларини изчил такомиллаштириш ишларини янада жадаллаштириш зарурлигини кўрсатади.

Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва куч ишлатар тизимлар учун киберхавфсизлик соҳасида юқори малакали кадрлар тайёрлаш ушбу тизимлар ҳузуридаги олий таълим муассасаларининг замон талаблари даражасидаги моддий-техник таъминотини, шунингдек, юқори малакали профессор-ўқитувчилар таркибини жалб этишни талаб этади.

Муҳтарам Президентимизнинг 2025 йил 22 январдаги “Рақамли технологиялар воситасида содир этиладиган жиноятларга қарши курашиш соҳаси учун профессионал кадрлар тайёрлаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари ва куч ишлатар идоралари учун киберхавфсизлик

[1] https://www.gazeta.uz/oz/2025/12/24/cybercrime/

йўналиши бўйича кадрлар тайёрлашнинг ҳуқуқий пойдевори пайдо бўлди[1].

Мазкур соҳада кадрлар тайёрлаш самарадорлиги ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва куч ишлатар тузилмалар ҳузуридаги олий таълим муассасаларининг таълим тизимини ислоҳ қилиш билан бевосита боғлиқ. Бу эса узлуксиз таълимнинг мослашувчан моделини шакллантириш ва киберхавфсизлик соҳасида халқаро стандартларга мос кадрлар тайёрлаш тизимини ишлаб чиқишни тақозо этади.

«Киберхавфсизлик» йўналиши бўйича таълим стандартларини ишлаб чиқиш ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, бу соҳа нисбатан яқинда жорий этилганлиги боис, асосан, хорижий тажрибага таянади.

Ғарб давлатларида мазкур соҳада кадрлар тайёрловчи таълим ташкилотларининг ўқув дастурлари юқори даражадаги мослашувчанлиги билан ажралиб туради. Ушбу мослашувчанлик индивидуал таълим траекторияларини шакллантириш, фанларни эркин танлаш, устоз-шогирд тизимини жорий этиш ҳамда онлайн таълимни ривожлантириш орқали таъминланади.

Ғарб таълим ташкилотларида ушбу йўналишда малакали кадрлар тайёрлашнинг энг самарали моделлари сифатида *фаолиятга* ва *компетентликка* асосланган ёндашувлар тан олинган.

Фаолиятга йўналтирилган ёндашув тингловчиларни касбий фаолиятга максимал даражада яқинлаштирилган амалий жараёнларга фаол жалб этишни назарда тутса, компетентликка асосланган ёндашув тармоқ хусусиятлари ва жамият эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда касбий компетенциялар тизимини шакллантиришга йўналтирилган.

Масалан, киберхавфсизлик ва ахборот технологиялари соҳасида илғор тажрибага эга Америка Қўшма Штатларидаги етакчи университетлар тажрибаси таҳлили шуни кўрсатадики,

[1] https://lex.uz/ru/docs/7339006

ушбу йўналишда таълим жараёни назарий тайёргарлик ва амалий кўникмаларни узвий уйғунлаштириш асосида ташкил этилган. Айниқса, талабаларда давлат ташкилотлари ва хусусий секторда самарали киберҳимоя чораларини баҳолаш, режалаштириш, лойиҳалаш ва жорий этиш кўникмаларини шакллантиришга катта эътибор қаратилади. Тайёргарлик жараёни уларни рақамли криминалистика мутахассиси, таҳлилчи ва киберхавфсизлик бўйича маслаҳатчи сифатида касбий фаолият юритишга йўналтирилган.

Ўқув дастурлари АҚШ Мудофаа вазирлиги *(Уруш вазирлиги)* талаблари ҳамда Компьютер криминалистикаси мутахассислари халқаро ассоциацияси стандартларига мувофиқ ишлаб чиқилган[1].

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда киберхавфсизлик соҳасидаги амалиёт, мавжуд таҳдидлар ва жиноятлар хусусияти таҳлили тегишли бакалавриат йўналиши бўйича мутахассисларни комплекс ёндашув асосида, яъни ҳуқуқий, технологик ва ахборот-психологик нуқтаи назардан қарши курашиш даражалари кесимида шакллантириш кераклигини кўрсатмоқда.

Ҳуқуқий даражада мутахассислар ахборот хавфсизлиги, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш ва кибержиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги миллий қонунчилик ҳужжатларини чуқур билишлари ҳамда уларни амалиётда қўллай олишлари лозим. Шу билан бирга, кибержиноятлар бўйича тергов жараёнларида рақамли далилларни тўплаш, сақлаш ва ҳуқуқий жиҳатдан тўғри расмийлаштириш тартибларини эгаллаш, ахборот тизимларига рухсатсиз кириш, маълумотларнинг сизиб чиқиши каби ҳолатларда юридик жавобгарликни тўғри баҳолай олиш муҳим ҳисобланади. Бундан ташқари, халқаро стандартлар ва ҳуқуқий нормаларни тушуниш ҳамда уларни миллий амалиётга мос равишда татбиқ этиш кўникмалари ҳам талаб этилади.

Технологик даражада мутахассислар таҳдидларга бардошли ва ишончли дастурий таъминотни ишлаб чиқиш, ҳимояланган тармоқ

[1] https://www.nist.gov/publications/workforce-framework-cybersecurity-nice framework

алоқа каналларини шакллантириш, маълумотлар базалари хавфсизлигини таъминлаш, операцион тизимларни ички ва ташқи таҳдидлардан ҳимоя қилиш, шунингдек веб-сервисларнинг тармоқ ҳужумларига нисбатан барқарорлигини таъминлаш бўйича мустаҳкам билим ва амалий кўникмаларга эга бўлиши зарур. Шу билан бирга, ахборотни ҳимоя қилишнинг комплекс тизимларини ишлаб чиқиш қобилияти шакллантирилиши лозим.

Ахборот-психологик жиҳатдан қарши курашишда мутахассислар дезинформация, фейк хабарлар ҳамда ахборот орқали манипуляция қилиш ҳолатларини аниқлаш ва таҳлил қилиш кўникмаларига эга бўлишлари лозим. Улар рақамли платформаларда тарқатилаётган ахборотларнинг ишончлилигини холис баҳолаш, зарарли контентни ўз вақтида аниқлаш ва унинг салбий таъсирини бартараф этиш усулларини пухта эгаллаши зарур. Мутахассислар ижтимоий тармоқлардаги таҳдидларни мунтазам мониторинг қилиш, уларга тезкор ва мақсадли жавоб қайтариш, шунингдек медиа муҳитдаги хавфларни тўғри баҳолаш ҳамда самарали коммуникация стратегияларини қўллаш кўникмаларига эга бўлиши лозим. Бу эса киберхавфсизликнинг инсон омили билан боғлиқ жиҳатларини мустаҳкамлаб, умумий хавфсизлик тизими самарадорлигини оширади.

IT-индустриянинг жадал ривожланиши ва унинг касбий фаолият ҳамда таълим муҳитининг барча таркибий қисмларига кенг кириб бораётгани шароитида киберхавфсизлик мутахассиси фаолиятида қўлланиладиган воситаларни интеллектуаллаштиришга қаратилган инновацион технологиялар жадал ривожланмоқда, бу эса таълим жараёнига инновацион инфратузилмани жорий этиш заруратини юзага келтиради.

Инновацион инфратузилмани жорий этиш рақамли иқтисодиёт шароитида замонавий кўникмаларга эга мутахассисларга бўлган талабни оширади. Шу асосда, киберхавфсизлик йўналиши бўйича бакалавриат таълими қуйидаги компетенцияларни шакллантиришга қаратилган бўлиши керак :

– иккинчи курс якунига қадар инглиз тилини камида “B2” даражасида эгаллаш;

– универсал кўникмаларни *(soft skills),* жумладан мулоқот қилиш, жамоада ишлаш, етакчилик, танқидий ва ижодий фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш;

– таълимни эрта касбийлаштириш – ихтисослик фанларини дастлабки курслардан жорий этиш;

– юқори курсларда дуал таълим шакли ва онлайн платформалардан фаол фойдаланиш;

– ўқув дастурларини халқаро сертификатлаш стандартлари *(CISSP,CISM, CEH, COMPTIA Security+)* ҳамда иш берувчилар талабларига йўналтириш.

Ўзбекистон Республикасининг 2026 – 2030-йилларга мўлжалланган киберхавфсизлик стратегиясининг тегишли бандида ҳам киберхавфсизлик соҳасидаги мутахассислар CISSP *(Certified Information Systems Security Professional),* CISM *(Certified Information Security Manager),* CEN *(Certified Ethical Hacker),* CompTIA Security+ ва бошқа халқаро сертификатларни қўлга киритишлари учун шарт-шароитлар яратиш лозимлиги кўзда тутилган[1].

Ҳозирги кунда рақамли муҳитдаги таҳдидлар тобора мураккаблашиб бораётгани сабабли юқори малакали, чуқур билимга эга мутахассисларни шакллантиришга қаратилган магистратура босқичининг *(“Киберхавфсизликни ҳуқуқий қўллаш”)* таълим дастури мазмунини қайта кўриб чиқиш долзарб аҳамият касб этади. Ушбу дастурни шакллантиришда асосий эътибор назарий билимларни амалий кўникмалар билан уйғунлаштиришга қаратилиши лозим.

Жумладан, талабалар фақат қонунчилик базасини ўрганиш билан чекланиб қолмасдан, балки реал кибержиноят ҳолатларини таҳлил қилиш, рақамли изларни тиклаш, тергов сценарийларини ишлаб чиқиш ва суд жараёнларида иштирок этишга

[1] https://www.lex.uz/uz/docs/8079286

яқинлаштирилган машғулотларда қатнашиши мақсадга мувофиқ. Бу ёндашув уларни касбий фаолиятга олдиндан тайёрлайди ва назарияни амалиёт билан боғлайди.

Шу билан бирга, рақамли далиллар билан ишлаш кўникмаларини ривожлантириш алоҳида устувор йўналиш бўлиши керак. Талабалар замонавий рақамли криминалистика усуллари орқали мобиль қурилмалар, серверлар, булутли хизматлар ва тармоқ инфратузилмаларидан маълумотларни йиғиш, таҳлил қилиш ва ҳуқуқий жиҳатдан тўғри расмийлаштиришни ўрганиши зарур.

Бундан ташқари, ҳуқуқий билимлар билан бир қаторда техник тушунчаларга ҳам эътибор қаратиш талаб этилади. Ахборот тизимлари тузилиши, тармоқ хавфсизлиги асослари ва замонавий таҳлил технологиялари ҳақидаги билимлар ҳуқуқшуносга киберҳодисалар моҳиятини чуқур англаш имконини беради.

Яна бир муҳим жиҳат – замонавий таҳдидлар билан боғлиқ ҳуқуқий масалаларни қамраб олишдир. Хусусан, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, сунъий интеллект қўлланилиши, рақамли активлар ва криптовалюта билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар каби йўналишларни ўқув жараёнига киритиш дастурнинг амалиётга яқинлигини таъминлайди.

Бакалавриат ва магистратура босқичларида таълим дастури доирасида тингловчи ва курсантларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардаги тегишли тузилмаларида стажировка ўташи ва амалиётда ишлаётган тажрибали ходимлар билан бевосита мулоқотда бўлишлари уларнинг билим ва кўникмаларини мустаҳкамлайди.

Ўзбекистон Республикасининг 2026 – 2030 йилларга мўлжалланган киберхавфсизлик стратегиясида илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ва технологик ишлар натижаларини амалиётга кенг жорий этиш мақсадида таълим, илм-фан ва хусусий сектор интеграциясини кучайтириш вазифаси белгиланган. Ушбу

ёндашув, айниқса, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади[1].

Таълим тизими бу жараёнда замонавий билим ва кўникмаларга эга кадрларни шакллантиришнинг асосий манбаи ҳисобланади.

Илм-фан эса киберхавфсизлик соҳасида илмий тадқиқотлар, инновацион ишланмалар ва экспериментал лойиҳалар орқали янги билим ва ечимларни яратади. Хусусан, илмий марказлар томонидан ишлаб чиқилаётган таҳлил усуллари, алгоритмлар ва ҳимоя механизмлари кибержиноятчиликка қарши курашда муҳим аҳамият касб этади.

Хусусий сектор эса, ўз навбатида, энг илғор технологиялар, амалий тажриба ва тезкор инновациялар манбаи сифатида намоён бўлади. IT-компаниялар ва технологик бизнес субъектлари томонидан ишлаб чиқилаётган замонавий дастурий ечимлар, хавфсизлик платформалари ва интеллектуал тизимлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар учун қимматли ресурс ҳисобланади.

Шу жиҳатдан, мазкур учлик интеграцияси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар учун нафақат юқори малакали кадрларни тайёрлаш, балки кибержиноятларни аниқлаш, таҳлил қилиш ва олдини олишда замонавий, илмий асосланган ва технологик жиҳатдан илғор ёндашувларни жорий этиш имконини беради.

Кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштиришда халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, илғор хорижий тажрибани ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Хусусан, INTERPOL ва Europol каби халқаро тузилмалар билан амалий алоқаларни ривожлантириш, киберхавфсизлик соҳасидаги мусобақалар ҳамда халқаро танловларда иштирок этиш мутахассисларнинг касбий билим ва амалий кўникмаларини оширишга хизмат қилади. Бу эса, ўз навбатида, соҳада замонавий талабларга жавоб берадиган малакали кадрлар сони ортишига олиб келади.

Шу билан бирга, қўшма илмий лабораториялар фаолиятини йўлга қўйиш замонавий тадқиқотлар ва инновацион ечимларни

[1] https://www.lex.uz/uz/docs/8079286

амалиётга татбиқ этишда муҳим ўрин тутади. Халқаро ҳуқуқий асослар доирасида “Budapest Convention on Cybercrime” талабларига мувофиқ иш олиб бориш эса кибержиноятларга қарши курашишда ягона стандартлар ва самарали ҳуқуқий механизмларни жорий этиш имконини беради[1].

Бундан ташқари, қўшма таълим дастурлари орқали АҚШ, ЕИ давлатлари ҳамда Жанубий Корея таълим ташкилотлари билан ҳамкорликни ривожлантириш таълим жараёни сифати ва мазмунини бойитади. Талабалар алмашинуви эса назарий билимлар билан бир қаторда амалий тажрибани ҳам шакллантиришга хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, киберхавфсизлик соҳасида юқори малакали кадрларни тайёрлаш замонавий талабларга жавоб берадиган, ўзгарувчан шароитларга мослаша оладиган ва амалий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган таълим тизими билан бевосита боғлиқ. Айнан шундай ёндашув рақамли жамият шароитида киберхавфсизликни ишончли таъминлаш имконини беради.

ALLANAZAROVA DILAFRUZ
Independent Researcher at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

THE LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ISSUES OF LEGISLATIVE IMPROVEMENT IN THE CONTEXT OF TRANSPORT SYSTEM DIGITALIZATION

Abstract. *This article analyzes the legal, social, and ontological problems arising in the process of digitalization of the transport complex and the implementation of intelligent transport systems. In particular, it examines the issues of determining the legal status of artificial intelligence and unmanned (autonomous) vehicles, distributing legal liability in road traffic accidents, cybersecurity, and the socio-psychological guarantees for industry workers.*

[1] https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention

Furthermore, scientific and practical proposals are put forward to systematize the current fragmented transport legislation, eliminate intersectoral conflicts, and adopt a unified Transport Code to regulate multimodal transportation effectively.

Keywords: *Transport law, artificial intelligence, autonomous vehicles, digitalization, legal liability, cybersecurity, Transport Code, multimodal transportation, cyber-physical systems.*

Introduction

The rapid integration of digital infrastructure and Intelligent Transport Systems (ITS) into the sector is not merely a technological upgrade; it engenders a complex socio-legal phenomenon—the shift of decision-making authority from human actors to cyber-physical systems, thereby raising the problem of defining the legal status of algorithms and artificial intelligence. It is particularly noteworthy that ITS have evolved beyond a mere set of auxiliary technical devices into a mechanism of "digital administration" that directly regulates the behavior of traffic participants, constituting a complex cyber-physical object of law that encompasses both administrative and property relations[1].

The digitalization of the transport complex and the introduction of innovative technologies currently represent a complex socio-legal phenomenon that poses fundamentally new ontological problems for jurisprudence. For the first time in human history, the authority to make decisions and execute complex mechanical actions is transitioning from a biological subject (the human) to cyber-physical systems, namely algorithms. This blurs the boundaries between the object and the subject in classical legal theory, necessitating a revision of the fundamental bases of transport law. In the transition from an anthropocentric legal system to a technological-neural network reality, defining the legal status of artificial intelligence (AI) has emerged as the most pressing strategic task of public administration.

Determining the legal status of AI and autonomous (unmanned) vehicles is one of the most controversial ontological issues in contemporary jurisprudence. From an ontological perspective,

[1] Yuldashev Dj.X. O‘zbekistonda transport sohasini raqamlashtirish va unda sun’iy intellektni qo‘llashning huquqiy muammolari // Central Asian Journal of Academic Research. – 2026. – Vol. 4, Issue 04. – P. 133-138.

autonomous vehicles are not merely objects of property (chattels); they manifest the characteristics of a quasi-subject capable of independently analyzing the environment, assessing risks, and selecting a trajectory without human intervention. However, the existing legal framework recognizes only two categories: subjects of law (individuals, legal entities, the state) and objects of law (things, property). The legislative failure to reflect AI's intermediate status as an "electronic person" or "electronic agent" situated between these two poles creates a severe legal vacuum in ensuring transport logistics and road safety.

Methods

In researching this problem, the scientific views and analyses of legal scholar Y.P. Keropyan warrant special attention. He asserts that within the transport system, AI is progressively acquiring a specific status—that of a subject capable of operating a highly automated vehicle; however, a uniform definition has yet to be developed within general jurisprudence and the judicial system[1]. Engaging in scholarly debate with this hypothesis, it can be argued that granting AI the status of a fully-fledged subject of law is premature and hazardous. Recognizing it as a full subject would lead to the shifting of legal liability from real persons (the manufacturer, developer, or owner) to an abstract set of codes. Therefore, it is more logically sound to legally recognize autonomous vehicles as "electronic agents with limited capacity" and to develop a mechanism of subsidiary liability for their actions. Driven by this exact ontological necessity, reliable closure of legislative loopholes can be achieved by abandoning anthropocentric dogmas in contemporary legislation, legalizing the special concept of Lex Robotica Transportica (robotic transport law), and introducing legal statuses such as "remote operator" or "automated system dispatcher" for the ex-post analysis of AI decisions.

Results

[1] Керопян Ю.П. Актуальные проблемы правового регулирования отношений с использованием искусственного интеллекта в государственном управлении (на примере транспорта) и в судебной системе // Публично-правовые проблемы транспортного права: Материалы Пятого международного транспортно-правового форума. – Москва: Изд-во Юридического института РУТ (МИИТ), 2023. – С. 92-95.

The issue of legal liability in traffic accidents involving autonomous vehicles is the most acute and contentious point of AI ontology. In classical criminal and civil law, the concept of culpability is predicated on the human mental state (intent or negligence). However, if a vehicle controlled by a neural network strikes a pedestrian, to whom should fault be attributed? The AI that made the decision, the programmer who created it, the factory that manufactured the sensors, or the vehicle owner? This represents a modern legal manifestation of the famous "trolley problem," necessitating the urgent development of special algorithmic-legal criteria for the apportionment of liability in national legislation. Within the realm of criminal law, it is objectively impossible to prosecute and incarcerate software devoid of human consciousness. Consequently, the most optimal solution would be the introduction of the institutions of "digital negligence" and "corporate criminal liability" into the legal system, alongside the establishment of legal guarantees that leave strict liability for property damage primarily with the titular owner of the transport, followed by recovery from the software provider or manufacturer through a right of recourse (subrogation claim).

The Law of the Republic of Uzbekistan "On Road Traffic" No. LRU-900, dated January 19, 2024 (Article 4), provides a purely anthropocentric definition of the term "driver" as "a person driving a vehicle." Such an approach fundamentally contradicts the objective reality of fourth and fifth-generation (Level 4, Level 5) autonomous vehicles operating without human intervention. To bridge this legislative lacuna, it is imperative to incorporate new legal concepts such as "automated driving system" and "remote operator" into the law, as well as to develop specific traffic rules for vehicles operating in autonomous mode. Furthermore, since such ITS infrastructure continuously collects vast amounts of data (Big Data) on traffic participants, a sharp conflict arises between the objective of ensuring public safety and the right to privacy. To resolve this issue, legislation must strictly enshrine the principles of "cryptographic protection" and a "targeted approach,"

restricting the use of information exclusively to administrative investigation purposes.

The status of AI and cyber-physical systems remains unaddressed in other legislative acts defining the general legal framework for transport activities. Admittedly, while the Law of the Republic of Uzbekistan "On Transport" No. LRU-706, dated August 9, 2021, consolidates the principles of safety, environmental protection, and the introduction of innovative technologies as priority areas of state policy, the legal capacity of autonomous vehicles and their participation in logistical processes have not been legitimized. This situation will inevitably provoke severe legal disputes regarding the validity of transport contracts (e.g., electronic waybills) when utilizing autonomous drones or unmanned trucks in future multimodal transportation. Public administration must exhibit preventive lawmaking in this regard. During major geopolitical and economic reforms, such as Uzbekistan's integration into the World Trade Organization (WTO), the new demands placed on national transport law—specifically the comprehensive digitalization of logistics, the abolition of customs barriers, and the implementation of UN Economic Commission for Europe (UNECE) standards into domestic legislation—constitute urgent legislative tasks.

The "black box" problem in AI decision-making is another highly critical ontological issue that mandates legal regulation. The neural networks of autonomous vehicles analyze millions of data points and make decisions within a fraction of a millisecond. In the event of an accident, fully deciphering the logic and rationale behind this decision through human intellect is often impossible. Therefore, national legislation must mandate the introduction of the institutions of "algorithmic transparency" and "technical audit," and establish a statutory requirement for every autonomous vehicle to be equipped with cryptographically protected electronic registrars (blockchain-based) that continuously record the sequence of decisions.

The integration of AI into the transport sector also necessitates a fundamental transformation of the insurance institution. In the traditional system, the risk of a physical person's (driver's) error is taken

as the object of compulsory civil liability insurance. In autonomous vehicles, the human error factor is minimized, replaced by the risk of software malfunction or sensor failure. Hence, jurisprudence must transition to a new model of compulsory insurance—the concepts of "product liability insurance" and "cyber-risk insurance." From a legal standpoint, an equitable solution would be to issue the insurance policy not to the driver, but to the developer of the autonomous system or the software owner. Based on this necessity, the establishment of an imperative institution entirely new to the sector—"mandatory civil liability insurance arising from AI errors in digital transport infrastructure"—will serve as a shield to reliably protect the property rights of citizens and legal entities[1].

Despite technological transformations aimed at minimizing the human factor through the introduction of AI and autonomous driving, the transport complex remains a vast social network of human resources operating under a high degree of responsibility and psychological pressure. This necessitates the adaptation of labor relations and social guarantees within the sector to the new legal reality.

The transport complex is not merely a complicated technical and technological infrastructure, but a colossal social network of human resources continuously operating under high levels of responsibility, stress, and psychological pressure. Developing the professional competencies of employees and their adaptation to complex work processes is another integral part of labor relations in transport. As highlighted by researchers A.R. Akperova[2] and Ye.V. Andreyeva[3], the proper development of corporate, managerial, and professional

[1] Yuldashev Dj.X. O‘zbekistonda transport sohasini raqamlashtirish va unda sun’iy intellektni qo‘llashning huquqiy muammolari // Central Asian Journal of Academic Research. – 2026. – Vol. 4, Issue 04. – B. 133-138.

[2] Акперова А.Р. Отражение проблематики адаптации персонала в «Положении об адаптации работников в ОАО» Российские Железные Дороги» и в «Правилах адаптации персонала в АО» Казпочта» // Современные технологии управления транспортным комплексом России: инновации, эффективность, результативность. – 2019. – С. 23-27.

[3] Андреева Е.В., Корсакова В.В. Разработка модели профессиональных компетенций должности главного инженера дирекции аварийно-восстановительных средств (ДАВС) ОАО «РЖД» // Современные технологии управления транспортным комплексом России: инновации, эффективность, результативность. – 2019. – С. 27-32.

competency models, along with the strict regulation of new employee adaptation processes in local regulatory acts, sharply increases the internal stability of an organization. Considering that any minor error in the transport sector can lead to catastrophe, the professional and psychological screening of employees, the assessment of their "Business IQ," and their testing through "Assessment Centers" should not be solely the purview of human resources departments, but must be codified in legislation as a public-legal mechanism for ensuring transport safety.

Under the current conditions of global digitalization and the influx of innovative technologies into the sector, the system of personnel training and retraining is also undergoing a radical transformation. In their studies, Y.P. Voljankina and O.V. Chikhirin substantiate the effectiveness of in-service training via distance learning (e-learning) technologies as an economical and rapid method of professional development[1]. Indeed, continuous education on frequently updated guidelines is a vital necessity for rolling stock machinists, logisticians, or traffic safety dispatchers.

However, another legal lacuna emerges here: national labor and transport legislation does not fully elucidate the legal force of virtual simulators, distance learning courses, and electronic certificates (digital diplomas), nor the mechanisms for their validation during state attestation processes. Only by legally enshrining the legal status of digital educational platforms at the statutory level can the uninterrupted supply of qualified personnel in the industry be ensured without bureaucratic hurdles, thereby preventing accidents caused by human error.

Within the system of social guarantees, employees' job satisfaction and psychological comfort directly impact transport safety and passenger lives. Ye.A. Afanasyeva and A.B. Pismennaya, through a quantitative assessment of the satisfaction levels of transport organization employees, illustrate mechanisms for preventing staff

[1] Волжанкина Я.П., Чихирин О.В. Дистанционное обучение как метод повышения квалификации персонала без отрыва от производства // Современные технологии управления транспортным комплексом России: инновации, эффективность, результативность. – 2019. – С. 45-49.

turnover, excessive workplace strain, and chronic stress[1]. They note that disproportionate work schedules, poor material and technical provision, and unhealthy relations with management impair employee concentration, leading to emergency situations. Consequently, establishing strict limits on the working hours and rest periods of drivers, pilots, machinists, and dispatchers in transport legislation, and drastically enhancing employer liability for violating these norms, must be a strategic objective.

The legal status of occupational safety and medical-prophylactic control institutions in transport is also a problematic area requiring rigorous analysis. Medical examinations granting the right to operate vehicles, as well as pre- and post-trip (shift) medical and psychological controls, serve not only as labor discipline measures but as paramount guarantees of public safety. Legislation must explicitly stipulate that the financial and organizational burden of these processes lies entirely with the employer (transport company); concurrently, mechanisms for long-term, equitable compensation for damages caused to the health of employees suffering from occupational diseases or workplace injuries must be codified in a manner that leaves no room for ambiguity.

In the context of contemporary global digitalization, the development of multimodal logistics, and the implementation of intelligent management systems, the sector can no longer be effectively regulated solely by disparate legislative acts designed for individual modes of transport, which are independent of and often in conflict with one another. While the technological and economic boundaries between transport modes are dissolving, the dispersion of regulatory legal norms across various sources creates severe legal impediments to achieving the strategic objectives of public administration.

Discussion

A systematic analysis of existing legislative gaps immediately highlights the fragmentation of current legislation. Although the main

[1] Афанасьева Е.А., Письменная А.Б. Количественный подход к оценке удовлетворенности персонала // Современные технологии управления транспортным комплексом России: инновации, эффективность, результативность. – 2019. – С. 32-37.

document outlining the general contours of the sector[1] has been adopted, independent laws regulating specific branches continue to operate in parallel. For instance, while laws pertaining to railways, highways, or road traffic are significant within their respective domains, discrepancies among them regarding liability, insurance, and conditions of carriage obstruct the management of transport infrastructure as a cohesive complex. As a result, legal vacuums or conflicts of norms arise during the transition from one mode of transport to another (e.g., from rail to road). Legal reviews clearly demonstrate that numerous norms concerning contracts of carriage, licensing, and transit remain unsystematized and scattered across the Civil Code and various specific laws ("On Railway Transport," "On Automobile Transport"). This state of affairs renders the management of the modern transport network via a comprehensive, intermodal approach exceedingly difficult.

The scientific hypotheses of scholar N.A. Dukhno regarding the systematization of transport relations and the formation of transport law as an independent legal branch spark intense polemics in contemporary jurisprudence. The scholar argues that without recognizing transport law as an independent branch and undertaking codification based on its objective regularities, the sector will continue to be dominated solely by subjective administrative command methods[2]. While endorsing this bold approach, it should be noted that merely acknowledging transport law as a theoretical discipline is insufficient; this theory must materialize in practice in the form of a unified Transport Code. Otherwise, the perpetual conflict between private law norms (contracts of carriage) and public law norms (state control, safety) will continually erode the sector from within. In fact, prolonged scientific and historical evolution proves that transport law is inherently an independent, distinct branch that amalgamates a cluster of civil, international, financial, and administrative relations under a unified concept. This field operates as

[1] Law of the Republic of Uzbekistan "On Transport" No. LRU-706, dated August 9, 2021 // National Database of Legislation, 10.08.2021, No. 03/21/706/0774.

[2] Духно Н.А. Транспортное право и юриспруденция // Публично-правовые проблемы транспортного права: Материалы Пятого международного транспортно-правового форума. – Москва: Изд-во Юридического института РУТ (МИИТ), 2023. – С. 58-67.

an art of balance, founded on both the state's imperative method (mandatory licensing, strict safety control) and the parties' dispositive method (voluntary commercial transactions)[1]. Long-standing historical lessons in the sector indicate that excessively rigid bureaucratic control predicated on monopoly stifles economic innovation; conversely, abandoning the transport network entirely to market freedom (deregulation) will inevitably lead to a breakdown in safety and a severe economic crisis within the sector[2].

One of the most significant gaps in current legislation is the malfunction of the regulatory mechanism for mixed (multimodal) transportation. Admittedly, while general transport legislation broadly defines the concept of a "multimodal transport operator" and its liability, these norms are often declarative in nature. For example, if cargo is damaged during transfer from rail to road transport, it remains contentious which sector's liability limits should apply. The revised law regulating the railway sector strictly defines carrier liability and the quantum of liquidated damages, which differ from the liability criteria in other transport modes[3]. It is precisely such cross-sectoral disparities that necessitate the adoption of a unified Transport Code and the establishment of a universal liability regime for multimodal transportation therein.

Duplications and legal collisions between legislative acts concerning infrastructure management and road safety provision also illustrate that codification is an objective necessity. There is an intersection of administrative duties between the law defining obligations for road construction and maintenance [9] and the law enshrining powers for traffic organization and auditing[4]. Specifically, the

---

[1] Yuldashev Dj.X. Transport huquqi mustaqil huquq tarmog‘i sifatida: nazariy asoslar, qiyosiy tahlil va O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish masalalari // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2026. – Vol. 6, Issue 02. – B. 67-71.

[2] Yuldashev Dj.X. Transport huquqining genezisi va arxitekturasi: qadimgi odat normalaridan zamonaviy globallashuv va kodifikatsiya paradigmalari sari // Central Asian Journal of Academic Research. – 2026. – Vol. 4, Issue 05, Part 5. – B. 41-47.

[3] Law of the Republic of Uzbekistan "On Railway Transport" No. LRU-1006, dated November 27, 2024 // National Database of Legislation, 28.11.2024, No. 03/24/1006/0978.

[4] Law of the Republic of Uzbekistan "On Road Traffic" No. LRU-900, dated January 19, 2024 // National Database of Legislation, 28.11.2024, No. 03/24/1006/0978.

highly subtle boundary of authority between the Transport Control Inspectorate and the State Traffic Safety Service, which exercise state control over road infrastructure, causes bureaucratic redundancies in practice. For instance, pursuant to the Law of the Republic of Uzbekistan No. LRU-900 dated January 19, 2024 (Article 10), the State Traffic Safety Service imposes administrative penalties under the Code of Administrative Responsibility on a road-use contractor (or road maintenance organization) for failing to ensure traffic safety or erect signs at hazardous locations. Concurrently, under the Law of the Republic of Uzbekistan No. LRU-117 dated October 2, 2007, the Transport Control Inspectorate inspects the exact same organization for violations of the "Rules and Technical Regulations for Highway Maintenance" concerning the same object, taking measures or imposing financial fines within its purview (infrastructure quality). For a single issue (a pothole on the road), a contracting enterprise reports to two separate state bodies, undergoes two distinct inspections, and expends time on the bureaucracy of two agencies.

The extensive integration of information and communication technologies into the sector directly brings the issue of cybersecurity to the forefront of the public administration agenda. Researcher L.M. Malyoshina analyzes current cybersecurity vulnerabilities in transport, substantiating that the integration of telematics systems and control centers into the Internet renders them highly susceptible targets for cyberattacks[1]. Relying on these conclusions, it is proposed to introduce an entirely new legal institution—"Security of Critical Transport Information Infrastructures"—into the concept of the forthcoming Transport Code. Classifying cyberattacks on intelligent traffic systems not as mere hooliganism but as grave felonies capable of precipitating technogenic disasters, and mandating transport operators to establish cyber-defense systems at the Code level, serves as a fundamental guarantee of national security.

Conclusion

[1] Малёшина Л.М. Кибербезопасность на транспорте: актуальные уязвимости и угрозы // Публично-правовые проблемы транспортного права. – 2023. – С. 111-117.

By and large, the concept of the Transport Code of the Republic of Uzbekistan is a strategic blueprint for abandoning the antiquated, fragmented management paradigm based solely on administrative restrictions, in favor of creating a new, innovative, digitalized, socially-oriented legal space fully integrated into international transit logistics. This Code will eliminate collisions between transport modes domestically and ensure the legitimacy of artificial intelligence and electronic document management. The creation of a comprehensive and coherent Transport Code will emancipate the sector from obsolete departmental regulations, establishing a perfect golden mean between the robust legal security of the state and the economic freedom of private commerce[1]. The adoption of such a meticulously crafted and directly applicable codified instrument represents the only viable legal solution for transforming Uzbekistan's transport complex into one of the most competitive and reliable transit hubs in the global market.

ATADJANOV ZAFARBEK ALISHEROVICH
Independent researcher of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK FOR ASSET MANAGEMENT IN ENFORCEMENT PROCEEDINGS AND CRIMINAL PROCEEDINGS: PROBLEMS AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract: *This article examines the organizational and legal problems in the management of seized, attached, and confiscated property, as well as debtors' assets in enforcement proceedings in the Republic of Uzbekistan. The relevance of*

[1] Yuldashev Dj.X. Transport huquqi mustaqil huquq tarmog‘i sifatida: nazariy asoslar, qiyosiy tahlil va O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish masalalari // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2026. – Vol. 6, Issue 02. – B. 67-71; Yuldashev Dj.X. Transport huquqining genezisi va arxitekturasi: qadimgi odat normalaridan zamonaviy globallashuv va kodifikatsiya paradigmalari sari // Central Asian Journal of Academic Research. – 2026. – Vol. 4, Issue 05, Part 5. – B. 41-47.

the topic is underscored by the lack of a unified, end-to-end mechanism for the digital accounting of assets at all stages of their movement—from identification, attachment, and storage to valuation, sale, transfer to the state, or return to the legal owner.

*Particular attention is paid to the need to legislatively enshrine the broader concept of "**assets**" since the traditional category of "**property**" does not fully encompass modern objects of economic value, such as funds, corporate rights, accounts receivable, securities, proprietary rights, intellectual property, and other resources that may be subject to recovery.*

*Particular attention is paid to the need for legislative consolidation of the broader concept of "**assets**", since the traditional category of "**property**" does not fully cover modern objects of economic value: **cash, corporate rights, receivables, securities, property rights, intellectual property, and other resources** that can be subject to enforcement.*

*The article substantiates the need to amend the **Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan**[1], **the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan**[2], the Law of the Republic of Uzbekistan "**On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Authorities**"[3], as well as by-laws regulating electronic auctions, storage, valuation, and disposal of property. It is proposed to create a **Unified Electronic Asset Registration Database,** to transfer motor vehicles and real estate converted into state revenue to the jurisdiction of the **State Asset Management Agency**[4], and to improve the procedure for electronic auctions with a single participant.*

Keywords: *assets, enforcement proceedings, confiscation, seizure of property, electronic database, digital records, Enforcement Bureau, State Assets Management Agency, electronic auction, debtor's property, return of assets.*

Introduction

Effective asset management in enforcement proceedings and criminal proceedings is one of the key conditions for ensuring the **rule of law, the inevitability of property liability, the protection of the rights of claimants**, as well as increasing the economic return on

[1] CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, https://lex.uz/docs/111463#

[2] CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, https://lex.uz/docs/111457

[3] the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Authorities, https://lex.uz/ru/docs/6817286

[4] The State Assets Management Agency of the Republic of Uzbekistan, https://gov.uz/en/davaktiv/pages/about

property converted into state revenue. In modern conditions, the object of seizure, confiscation, recovery, and subsequent sale is not only property in its traditional material and tangible sense. Law enforcement practice is increasingly faced with the need to manage such objects **as cash, real estate, motor vehicles, production equipment, inventories, corporate rights, shares in the authorized capital, securities, property rights, receivables, rights of claim, intellectual property**, and other economically significant values.

In this regard, the legislative consolidation of the concept of **"assets" acquires special scientific and practical significance**. Unlike the classic category of **"property",** the concept of **"assets"** allows for a broader range of objects with economic value, including not only tangible things, but also property rights, financial claims, corporate instruments, digital and other intangible objects. This approach is in line with current international trends in the recovery of criminal proceeds, the management of seized and confiscated property, and the transparency of property recoveries.

The legal basis for enforcement proceedings in the Republic of Uzbekistan is enshrined in the Law of the Republic of Uzbekistan **"On the Enforcement of Judicial Acts and Acts of Other Bodies,**[1]" which determines the procedure for the compulsory enforcement of judicial acts and acts of other bodies, including the foreclosure of the debtor's property. In particular, Article 56 of the said Law regulates the procedure for the sale of seized property, including the sale of certain categories of property through electronic online auctions.

At the same time, the issues of seizure, arrest, storage, and confiscation of property in criminal proceedings are regulated by the norms of the **Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan**[2]**.** In practice, between the stage of criminal proceedings and the stage of enforcement proceedings, there is no single digital and organizational mechanism that allows tracking the fate of an asset from

[1] Law of the Republic of Uzbekistan, dated August 29, 2001, No. 258-II, https://lex.uz/ru/docs/13896

[2] CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, https://lex.uz/docs/111463#

the moment of its discovery, seizure, or arrest until its final sale, return, or transfer to the state.

This problem is particularly acute in relation to property seized or confiscated in the context of criminal cases. A significant period of time may pass from the moment a criminal case is initiated, property is seized or arrested, until a sentence is handed down, it enters into legal force, and the enforcement document is transferred to the enforcement authorities. During this time, the property is often not involved in economic turnover, is not managed professionally, and is not accompanied by unified digital monitoring. As a result, **assets** lose **liquidity**, their market value decreases, and there are risks of damage, deterioration, loss, or actual depreciation.

The scientific problem is that current legislation and law enforcement practice do not yet form a single comprehensive model of **asset management** as a continuous process. In **criminal proceedings**, property is primarily considered as material evidence, the subject of seizure, or the object of future **confiscation**. In **enforcement proceedings**, it becomes the object of recovery, valuation, and disposal. However, there is no single digital and organizational bridge between these stages.

The purpose of this study is to develop scientifically grounded proposals for improving the organizational and legal framework for asset management in enforcement proceedings and related criminal procedural relations in the Republic of Uzbekistan.

In this regard, the term **"assets"** appears to be broader and more modern than the traditional concept of **"property."** While the category of property, in its classical civil-law meaning, mainly covers things and property rights, the concept of assets makes it possible to consider the entire set of the debtor's **economic resources** that may be identified, assessed, preserved, transferred for management, and used either to satisfy the creditor's claims or to be transferred into state revenue.

This approach corresponds to contemporary foreign academic research in the field of **enforcement proceedings**. Thus, **Burkhard Hess**, in his work *"The Effective Disclosure of the Debtor's Assets in*

Enforcement Proceedings"[1] emphasizes that the effectiveness of enforcement proceedings directly depends on the availability of reliable and timely information about the debtor's financial position, the location of his assets, and their legal status. According to the author, the more comprehensive the mechanism for disclosing information about the debtor's assets is, the higher the probability of the actual restoration of the creditor's violated right. This approach confirms the need to understand assets not only as tangible property, but also as the entire set of the debtor's property-related opportunities that have economic value.

A similar position is taken by **Jiksun Cao**, who, in the study *"Discovery of Debtor's Assets in the Enforcement of Monetary Judgments: A Comparative Study"*[2] considers the discovery of the debtor's assets as a key condition for the enforcement of monetary judgments. The author rightly notes that, in the absence of an effective mechanism for identifying assets, a court judgment retains only formal legal force but does not ensure the actual restoration of the creditor's violated right. Therefore, the legislative consolidation of the concept of assets should be regarded not merely as a terminological clarification, but as an element of an **institutional reform of enforcement proceedings**.

Of particular importance is also the approach of Wendy Kennett, set out in her work *"Civil Enforcement in Comparative Perspective: A Public Management Challenge."*[3] The author considers enforcement proceedings not only as a procedural legal institution, but also as a complex mechanism of **public administration**, within which enforcement officers ensure the actual transfer of economic value from the debtor to the creditor. This position makes it possible to conclude

[1] The Effective Disclosure of the Debtor's Assets in Enforcement Proceedings, Burkhard Hess, https://www.researchgate.net/publication/356597114_The_Effective_Disclosure_of_the_Debtor's_Assets_in_Enforcement_Proceedings

[2] "Discovery of Debtor's Assets in the Enforcement of Monetary Judgments: A Comparative Study, Jiksun Cao, https://ritsumei.repo.nii.ac.jp/record/17583/files/rlr_40_cao%2C%20zhixun.pdf

[3] Wendy Kennett, Civil Enforcement in a Comparative Perspective: A Public Management Challenge, https://www.researchgate.net/publication/364173671_Wendy_Kennett_Civil_Enforcement_in_a_Comparative_Perspective_A_Public_Management_Challenge

that assets in enforcement proceedings should be viewed not only as an object of recovery, but also as an object of **management, control, accounting, valuation, and realization**.

The research hypothesis is that the efficiency of converting property into state revenue and enforcing property penalties can be significantly increased by simultaneously solving three tasks: **legally formalizing the concept of "assets", creating a Unified Electronic Asset Accounting Database, and transferring the functions of professional management of certain categories of property to a specialized body, primarily the State Assets Management Agency[1].**

The scientific problem is that current legislation and law enforcement practice have not yet formed a single comprehensive model of asset management as a continuous process. In criminal proceedings, property is primarily considered as material evidence, the subject of seizure, or the object of future confiscation. In enforcement proceedings, it already acquires the significance of an object of recovery, valuation, storage, and sale. **However, between these stages, there is no full-fledged organizational, legal, and digital mechanism that allows tracking the movement of an asset from the moment of its identification and seizure to its final disposal, transfer to the state, or return to the rightful owner.**

An additional problem is the institutional fragmentation of the entities involved in asset management. Inquiry and investigation bodies, the prosecutor's office, courts, the Enforcement Bureau, appraisal organizations, custodians, trading platforms, banks, cadastral authorities, and other government agencies use different information systems that are not always integrated with each other. This fragmentation reduces the efficiency of data exchange, makes it difficult to monitor the location and condition of property, and also creates risks of untimely valuation, sale, and distribution of funds.

Under these conditions, the creation of a unified **electronic asset accounting database is of particular importance, as it would allow**

[1] The State Assets Management Agency of the Republic of Uzbekistan, https://gov.uz/en/davaktiv/pages/about

for end-to-end digital support of property at all stages of its movement. Such a database should record information on the identification, arrest, seizure, storage, valuation, transfer, sale, destruction, or return of property. Assigning a unique identifier to each asset and integrating this system with the information resources of law enforcement, judicial, executive, tax, banking, cadastral, and other authorities would increase the transparency of procedures, minimize the human factor, and strengthen control over the safety of assets.

An equally important area for improvement is the transfer of certain categories **of property, primarily motor vehicles and real estate, converted into state revenue, to the jurisdiction of the State Assets Management Agency**.

This approach will ensure professional asset management, proper custody, maintenance of liquidity, and more effective subsequent disposal. The transfer of management functions to a specialized body corresponds to the logic of the institutional separation of procedural, executive, and economic and managerial powers.

The purpose of this study is to develop scientifically grounded proposals for **improving the organizational and legal framework for asset management in enforcement proceedings and related criminal procedural relations in the Republic of Uzbekistan.**

Thus, the study is aimed at the scientific substantiation of the transition from a **fragmented model of accounting and disposal of property to a modern system of end-to-end asset management, based on digital integration, interdepartmental cooperation, professional administration of property,** and a balance of public and private interests in enforcement proceedings.

Methods

The methodological basis of this study was formed by **general scientific, specialized legal, and applied analytical methods, which allow for a comprehensive consideration** of asset management in enforcement proceedings and related criminal procedural relations not as a set of disparate actions, but as a single organizational and legal process.

The systemic method was used as the basis, which allowed for the study of asset management as a sequential and interrelated **chain of actions, including identification, search, seizure, recording, storage, valuation, sale, distribution of funds,** transfer of property to the state or its return to the rightful owner.

The application of this method made it possible to reveal that the effectiveness of asset management depends not only on the quality of individual enforcement actions, but also on the existence of end-to-end digital and institutional communication between criminal prosecution authorities, courts, enforcement authorities, appraisal organizations, custodians, and electronic trading platforms.

The formal-legal method was of particular importance in the study. With its help, the provisions of the **Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan**[1], the Law of the Republic of Uzbekistan **"On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Bodies"**[2], as well as by-laws regulating the procedure **for the seizure of property, confiscation, transfer of property to the state, electronic online auctions, valuation, storage, and sale of seized property were analyzed.** This method made it possible to identify legal gaps related to the absence of a unified concept of **"assets"** in the legislation, as well as the insufficient regulation of their digital accounting and professional management at all stages of movement.

The study also used the functional method, through which the powers and role of the main participants in the **asset management** process were studied. In particular, the functions of the inquiry officer, investigator, prosecutor, court, state enforcement officer, appraisal organizations, custodian organizations, electronic auction operators, the **State Assets Management Agency**, as well as other state bodies and organizations involved in the identification, seizure, storage, appraisal, sale, and transfer of property were analyzed. **This method** made it possible to substantiate the need to redistribute certain functions related

[1] Republic of Uzbekistan. Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan (22 September 1994, as amended), https://lex.uz/docs/111463#

[2] Republic of Uzbekistan. Law 'On Enforcement of Judicial Acts and Acts of Other Bodies' (29 August 2001, No. 258-II, as amended), https://lex.uz/ru/docs/13896

to the direct storage, valuation, and management of assets from investigative bodies to specialized entities with the appropriate organizational, financial, and professional competence.

Along with this, a problem-analytical method was used, which made it possible to identify the main organizational, legal, and technological shortcomings of the current model. In particular, the study examined **the problems of institutional disunity, the fragmentation of information systems, the lack of a unified electronic asset database, the inability to fully track property from the moment a criminal case is initiated and a seizure is made until its actual sale, as well as the risks of reduced property liquidity** due to prolonged storage and the lack of professional management.

The empirical basis of the study was composed of materials from enforcement practice, information on the sale of property through **electronic online auctions**, data on the sale of property through trading organizations, as well as information on problems of accounting and control of asset movement. Separately, cases were studied where auction sales were declared void due to the participation of only one applicant. In particular, auction sales were declared void due to the submission of an application by only one participant. This indicator was used to justify the need to revise the rules for conducting electronic auctions and to introduce a mechanism for selling an item to a single participant while observing established legal guarantees.

In addition, the study used a statistical and analytical method, which made it possible **to assess the impact of existing procedures on the timing of property sales, the volume of budget revenues, the effectiveness of recovery, and the preservation of assets.** Analysis of statistical and practical data showed that long time gaps between the seizure of property, the entry into force of a judicial act, the initiation of enforcement proceedings, and the actual sale of property lead to a decrease in the market value of assets, an increase in storage costs, and a decrease in the economic return from their conversion into state revenue.

Thus, the combination of systemic, formal-legal, comparative-legal, functional, problem-analytical, and statistical-analytical methods

made it possible to comprehensively investigate the **organizational and legal foundations of asset management, identify key problems of the current model, and formulate scientifically grounded proposals for the legislative consolidation of the concept of "assets," the creation of a unified electronic asset accounting database, the improvement of electronic auctions, and the transfer of certain categories of property, primarily motor vehicles and real estate, to the professional management of the State Asset Management Agency.**

Results

The study showed that in the Republic of Uzbekistan, the management of seized, arrested, and confiscated property, as well as the assets of debtors in enforcement proceedings, has not yet been established as a single continuous organizational and legal process. In practice, the individual stages of property movement — identification, seizure, registration, storage, valuation, sale, distribution of funds, and control — are regulated and implemented by various entities, but there is no full-fledged end-to-end digital connection between them.

The first significant result of the study is the conclusion that the concept of **“assets” needs to be enshrined in law.** Current legislation traditionally uses the **categories “property”, “material evidence”, “seized property”, “debtor's property” or “property converted into state revenue”**. However, modern property relations are much broader than these concepts. In enforcement proceedings and **criminal proceedings, the object of recovery, seizure, confiscation, or management may be not only tangible items, but also cash, real estate, motor vehicles, equipment, securities, shares in authorized capital, corporate rights, receivables, rights of claim, property rights, intellectual property,** and other objects of economic value.

In this regard, it seems scientifically justified to enshrine the concept of **“assets”** in the following regulatory legal acts:

first, in the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan — for the purposes of identifying, seizing, storing,

managing, and subsequently confiscating property obtained by criminal means or used as a means of committing a crime;[1]

Secondly, in the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Enforcement of Judicial Acts and Acts of Other Bodies," the following definition should be established: "The assets of the debtor in enforcement proceedings are the totality of movable and immovable property, funds, securities, corporate rights, receivables, rights to intellectual property, income, and other property resources of economic value belonging to the debtor by right of ownership, other property right, obligation law, or on another basis protected by law, as well as subject to claim in favor of the debtor and allowed for foreclosure in accordance with the law."[2]

This definition does not exclude the traditional concept of property, but expands it in relation to modern economic relations. It allows for the coverage not only of tangible things, but also of property rights, financial claims, corporate instruments, accounts receivable, intellectual rights, and other objects that can be subject to enforcement.

This definition does not exclude the traditional concept of property, but expands it in relation to modern economic relations. It allows for the coverage not only of tangible things, but also of property rights, financial claims, corporate instruments, receivables, intellectual rights, and other objects that can be subject to enforcement.

It has been established that the concept of assets should be enshrined not only in the Law **"On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Bodies"** but also systematically harmonized with other regulatory acts. In particular, it is advisable to make the corresponding changes to:

1. The Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan — in terms of defining property and assets subject to seizure, arrest, storage, management, confiscation, or return to the rightful owner.

[1] CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, https://lex.uz/docs/111463#

[2] Law of the Republic of Uzbekistan, dated August 29, 2001, No. 258-II, https://lex.uz/ru/docs/13896

2. The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan — in terms of clarifying the subject of confiscation, criminal proceeds, equivalent property, and assets registered to third parties.

3. The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Enforcement of Judicial Acts and Acts of Other Bodies" — as the main act regulating the foreclosure of the debtor's property, its accounting, valuation, storage, and sale.

4. The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Management of State Property" — in terms of defining the legal regime of assets converted into state revenue.[1]

5. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Appraisal Activities" — regarding the appraisal of various types of assets, including corporate rights, receivables, and property rights.[2]

6. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Pledge" — regarding the enforcement of pledged assets and their digital accounting.[3]

7. The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Securities Market" — regarding the enforcement of securities and other financial instruments.[4]

8. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Limited Liability and Additional Liability Companies" — regarding the foreclosure of shares in the authorized capital.[5]

9. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Joint-Stock Companies and Protection of Shareholders' Rights" — regarding the enforcement of shares and corporate rights.[6]

Third, in the by-laws regulating electronic online auctions, storage, valuation, sale, and transfer of property to the state — to ensure a unified approach to digital accounting and asset management at all stages of their movement.

---

[1] On the management of state property, https://lex.uz/uz/docs/6401701
[2] Law of the Republic of Uzbekistan, https://www.lex.uz/docs/24701
[3] Law of the Republic of Uzbekistan, https://www.lex.uz/en/docs/6819316
[4] On Amendments and Additions to the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Securities Market", https://lex.uz/ru/docs/2662541
[5] Law of the Republic of Uzbekistan, dated 06.12.2001 No. 310-II, https://lex.uz/ru/docs/18793
[6] On joint-stock companies and protection of shareholders' rights, https://lex.uz/docs/14667

The second result of the study is the identification of the institutional fragmentation of the asset management system. In the current model, **the bodies of inquiry, investigation, prosecutor's offices, courts, the Enforcement Bureau, appraisal organizations, custodians, trading organizations, electronic trading operators, and other entities participate in the movement of property, but their information systems are not always integrated with each other**. As a result, there is no unified digital picture of the asset's fate: where it is located, who is responsible for its storage, what its current value is, whether it has been revalued, whether it has been put up for auction, whether it has been sold, whether funds have been received, and how they have been distributed.

This problem is particularly acute in relation to property seized or confiscated in criminal cases. From the moment a criminal case is initiated, property is seized or arrested, until the court's verdict enters into legal force and the enforcement document is transferred to the Bureau's authorities, a long period may pass. During this time, the property is actually in a state of procedural suspension. It is not involved in economic turnover, is not accompanied by **professional management**, and is often not covered by unified digital monitoring. This leads to a decrease in its market value, loss of liquidity, physical deterioration, damage, obsolescence, or actual depreciation.

The third result of the study is the justification for the need to create a **Unified Electronic Asset Accounting Database**. Such a database should cover both the assets of debtors in enforcement proceedings and property that has been seized, arrested, confiscated, or is subject to forfeiture to the state in criminal, administrative, and other cases. The main purpose of this database should be to provide end-to-end digital support for the asset's life cycle — from the moment of its identification and procedural registration to its final sale, transfer, return, destruction, or distribution of funds.

The unified electronic database must provide for:

assigning a unique identification number to each asset;

recording of all actions with the asset in electronic format;

reflection of information about the place of storage, the responsible custodian, the estimated value, and the legal status of the property;

uploading of photo, video, and other supporting materials;

integration with the information systems of courts, prosecutors, inquiry, investigation, the Enforcement Bureau, cadastre, banks, tax authorities, internal affairs agencies, customs authorities, appraisers, custodians, and electronic trading platforms;

automatic control of the terms of storage, valuation, ***revaluation, and sale of property;***

generation of statistical and analytical reports.

The fourth result is the identification of problems in the sale of property through **electronic online auctions**. Despite the fact that electronic auctions provide a higher level of transparency, openness, and competition, the current regulation in some cases creates obstacles to the prompt sale of property. One such problem is the requirement for at least two auction participants. If only one participant submits an application, the auction is declared void, even if this participant is genuinely interested in acquiring the property.

Analysis of the submitted materials shows that for **10 months of 2025**, auction tenders for **10,779 properties with a total value of 2 trillion 97 billion soums** were declared null and void due to the submission of an application by only one participant. This indicator shows that the formal requirement for a minimum number of participants can lead to delays in the sale of property, a decrease in budget revenues, an increase in storage costs, and further depreciation of assets.

In this regard, the proposal to introduce a special mechanism for the sale of property when there is only one bidder is scientifically justified. If only one person submits an application for the auction, such a participant may be offered to purchase the item at a price equal to the initial value increased by one auction step. If such an offer is accepted within the established period, the auction should be recognized as having taken place, and the sale procedure should be continued. If the

participant refuses to purchase the item, the deposit they made can be returned in accordance with the established procedure. This approach will allow maintaining a balance between the public interest, the principle of competitiveness, and the need for the prompt conversion of property into state revenue.

The fifth result of the study is the conclusion that it is advisable to transfer certain categories of property converted into state revenue to the jurisdiction of the **State Asset Management Agency.** This primarily concerns motor vehicles and real estate, which require professional accounting, registration, management, storage, and subsequent sale. The transfer of such assets to the Agency based on a decision by the state enforcement officer will ensure more efficient use of the property, reduce the risks of its depreciation, and create conditions for centralized management of state assets.

This approach is consistent with the logic of institutional specialization. The **Enforcement Bureau** ensures the **execution of judicial acts and acts of other bodies, takes measures to recover, seize, and sell property; however, the professional management of state assets, especially real estate and vehicles, requires special organizational, financial, and technical capabilities**. Therefore, the transfer of property converted into state revenue to the jurisdiction of the State Asset Management Agency can be considered as a form of delineation of executive and management functions.

The sixth result is the establishment of the need to improve the mechanism for storing and valuing assets. Currently, the storage of seized property, especially vehicles, equipment, and inventory, is not always accompanied by sufficient digital control. The lack of constant monitoring of the condition of the property creates risks of its damage, loss, illegal use, or decrease in value. In addition, the valuation of property in long-term storage can quickly become irrelevant, especially when it comes to vehicles, machinery, equipment, or goods with a limited shelf life.

In this regard, it is proposed to establish the obligation to periodically update information on the condition and value of assets in

the Unified Electronic Database. For property subject to rapid wear and tear, damage, or depreciation, it is necessary to provide for an accelerated procedure for valuation and sale or transfer to professional management company until a final procedural decision is made.

The seventh result is the conclusion that there is a need for a clearer delineation of the functions of the entities involved in asset management. In particular, the inquiry, investigation, and prosecution authorities should focus on procedural tasks — identifying the circumstances of the crime, securing evidence, seizing assets, and supporting the prosecution. At the same time, it is advisable to delegate the functions of direct storage, valuation, economic management, and sale of seized property to specialized entities — state bodies, authorized organizations, or professional managers.

This approach will reduce the burden on criminal prosecution authorities, minimize corruption risks, improve the quality of property management, and ensure the preservation of the economic value of assets. In the future, this could become the basis for the formation of a specialized asset management model in Uzbekistan, focused on international standards for the return of proceeds of crime.

The eighth result is the identification of the need for digital integration between the criminal process and **enforcement proceedings**. Currently, there is a significant information gap between the stage of property seizure in a criminal case and the stage of its sale in enforcement proceedings. The **bodies of the Enforcement Bureau** receive an enforcement document only after the completion of the judicial process and the entry into force of the decision. At the same time, information about the composition of the property, its condition, place of storage, value, and risks of depreciation may be incomplete or not transmitted in a timely manner.

To eliminate this problem, it is necessary to ensure the automatic transfer of information about the seized property to the electronic accounting system already at the stage of the **criminal proceedings**. This does not mean the premature sale of property before a final decision is made, but it does allow for its accounting, preservation,

monitoring, and preparation for possible sale after the judicial act enters into legal force.

The ninth result of the study is the justification of the need to introduce **elements of artificial intelligence and analytical digital tools into asset management. Such technologies can be used to identify related assets, analyze the risks of their concealment, forecast market value, determine the optimal time for sale, identify anomalies in the movement of property, and automatically monitor deadlines**. The use of artificial intelligence in electronic auction systems is particularly promising, where it can facilitate the search for potential buyers, analyze demand, and improve the efficiency of auctions.

The tenth result is the conclusion that asset **management should** be considered not as an auxiliary technical procedure, but as an independent area of state legal policy. Effective asset management affects the completeness of the execution of judicial acts, the volume of budget revenues, the protection of the rights of claimants, the preservation of property, the reduction of corruption risks, and the strengthening of trust in state institutions.

Thus, the results of the study allow us to draw a general conclusion about the need to transition from a fragmented model of property management to a unified digital asset management model based on the legislative consolidation of the concept of “assets,” the creation of a Unified Electronic Accounting Database, the institutional specialization of management entities, the digital integration of state **information systems,** and the improvement of the procedure for selling property **through electronic online auctions.**

Discussion

The study shows that the problem of managing seized, arrested, and **confiscated property,** as well as the assets of debtors in **enforcement proceedings**, is complex in organizational and legal terms. It is not limited solely to issues of property sale or technical accounting of individual items. In essence, it is about the need to establish a unified asset management system in the Republic of Uzbekistan that covers all stages of property movement: from its identification and seizure to

storage, valuation, sale, transfer to the state, or return to the rightful owner.

Of particular importance is the fact that the current legislation mainly operates with the category of "property", whereas modern law enforcement practice requires a broader approach. In **enforcement proceedings** and criminal proceedings, the objects of recovery, seizure, and confiscation may be not only tangible items but also monetary funds, property rights, corporate rights, shares in the authorized capital, securities, receivables, rights of claim, intellectual property, digital and other economically significant objects. Therefore, the establishment of the concept of "assets" in legislation has not only terminological but also practical significance. It will allow for a more comprehensive coverage of objects with property value and create a legal framework for their effective accounting, management, and disposal.

From a scientific point of view, it is important to transition from the traditional understanding of seizure and confiscation as separate procedural actions to the perception of asset management as a continuous life cycle. Currently, property in criminal proceedings is considered primarily as the subject of seizure, material evidence, or the object of future confiscation. After the judicial act enters into legal force, it passes into the sphere of enforcement proceedings, where it becomes the object of accounting, valuation, and sale. However, there is no full-fledged digital and organizational bridge between these stages that would allow for continuous monitoring of the location, condition, value, and legal status of the asset.

It is precisely this gap that is one of the key reasons for the decline in the economic efficiency of converting property into state revenue. A significant period of time may pass from the moment a criminal case is initiated, property is seized or arrested, until the enforcement document is transferred to the enforcement authorities. During this time, the asset may lose its market value, liquidity, and consumer properties. Motor vehicles, real estate, equipment, production lines, inventories, and commercial real estate are particularly vulnerable in this regard, as they require constant technical, economic, or professional management.

In this regard, it seems reasonable to conclude that there is a need to create a Unified electronic asset accounting database. Such a database should not only perform a registration function but also ensure comprehensive monitoring of the entire life cycle of the asset. Each item must receive a unique digital identifier that allows tracking its movement from the moment of detection or seizure until its final sale, transfer, destruction, or return. The system should record information about the legal status of the asset, its storage location, estimated value, changes in value, facts of transfer, sale, receipt of funds, and their subsequent distribution.

The creation of such a database is especially important given the existing departmental fragmentation of information systems. Currently, separate information about property may be located in the systems of law enforcement agencies, courts, enforcement agencies, cadastral authorities, banks, tax authorities, internal affairs agencies, customs authorities, appraisal organizations, trading platforms, and custodians. In the absence of a unified integration model, such information is not always transmitted in a timely manner, which creates information gaps, reduces the quality of control, and creates preconditions for corruption risks.

The problem of selling property through trading organizations, whose activities are not fully digitalized and not always integrated with the information systems of the Enforcement Bureau, deserves special attention. Unlike electronic online auctions, where the movement of property, the participation of buyers, the results of the auction, and the receipt of funds can be recorded in an automated manner, sales through individual trading organizations are often accompanied by paper document flow. This makes it difficult to control the actual movement of property, its markdown, resale, and the receipt of funds.

In this context, Article 56 of the Law of the Republic of Uzbekistan **"On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Bodies"**[1] is of particular importance, providing for the sale of certain

[1] The Law of the Republic of Uzbekistan "On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Authorities", https://lex.uz/ru/docs/13896

categories of hatlangan mol-mulk, including motor vehicles, real estate, land plots, property rights, and other objects, through electronic online auctions in the manner prescribed by law. This provision already forms the legal basis for the digital sale of property, but its potential must be expanded through deeper integration of electronic auctions with the asset accounting and automatic funds distribution system.

The issue of transferring motor vehicles and real estate, which have been converted into state revenue on the basis of judicial acts and acts of other bodies, to the jurisdiction of the State Asset Management Agency is also of practical significance. This approach is consistent with the logic of professional asset management. The Enforcement Bureau performs the function of enforcement and procedural support for the implementation of judicial acts, while a specialized body for the management of state assets has an institutional nature that is closer to economic management, value preservation, organization of disposal, and the subsequent sale of property.

The transfer of these categories of property to **the State Asset Management Agency**[1] will ensure centralized management, reduce the risks of damage and depreciation of property, create conditions for better preparation of items for sale, and increase budgetary returns. This is especially true for real estate and vehicles, since their effective sale requires an assessment of their technical condition, proper storage, legal registration, and interaction with cadastral, registration, and trading systems.

At the same time, such a transfer must be accompanied by clear legislative regulation. **It is necessary to determine: the moment of transfer of property to the Agency; the grounds for the relevant decision by the state executor; the procedure for state registration of property rights; the mechanism for valuation and sale; responsibility for the safety of property; the procedure for the distribution of funds after the sale.** Without such regulations, the

[1] The State Assets Management Agency of the Republic of Uzbekistan, https://gov.uz/en/davaktiv/pages/about

transfer of property may create new administrative uncertainties instead of eliminating existing problems.

The procedure for conducting electronic auctions with only one participant remains a significant problem. The current approach, where auctions are declared void if only one person submits a bid, can in practice lead to delays in the sale of property. The submitted materials show that in 10 months of 2025, for 10,779 properties with a total value of 2 trillion 97 billion soums, the auctions were declared void due to the participation of only one bidder.

This indicates not a fictitious interest in the property, but the existence of a legal barrier that prevents the sale of the property even when a potential buyer exists.

In this regard, it is advisable to introduce a mechanism whereby, if there is only one participant, they are sent an offer to purchase the item at a price equal to the initial value increased by one auction step. If the participant accepts the offer within the specified time, the auction should be recognized as having taken place. If they refuse, the deposit can be returned depending on the chosen model of legal regulation. This approach will reduce the time required to sell the property, lower the costs of repeat auctions, and accelerate the receipt of funds by the claimants and the state.

For Uzbekistan, this approach has particular practical significance. The investigator or inquiry officer must be focused on proving the circumstances of the criminal case, qualifying the act, ensuring the rights of the participants in the process, and collecting evidence. The direct management of seized property, its valuation, storage, maintenance of value, and preparation for sale require different professional competencies. Therefore, it seems advisable to gradually exclude from the functions of investigative bodies the economic and managerial powers that are not inherent to them and transfer them to specialized entities.

In terms of legislation, the results of the study make it possible to propose specific areas for improvement. First, **the Criminal Procedure**

Code of the Republic of Uzbekistan [1] needs to formalize the concept of assets, the procedure for their digital accounting, the mechanism for transferring information about seized property to a unified electronic database, as well as the rules on professional asset management at the pre-trial stage. Secondly, it is advisable to include in the Law **"On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Bodies"** [2] provisions on the debtor's assets, unified electronic asset accounting, integration of information systems, transfer of certain categories of property to the State Assets Management Agency, and automatic control of the stages of sale.

In addition, it is necessary to improve the by-laws regulating electronic online auctions, including the procedure for recognizing auctions as having taken place with the participation of one buyer, the automatic generation of protocols, the electronic registration of property rights, and the automatic distribution of funds. Fourth, the procedure for converting property into state revenue should be revised, providing for the mandatory digital recording of all actions: seizure, storage, appraisal, markdown, transfer for sale, sale, destruction, or return.

The limitation of this study is that certain statistical data and information on the practice of property sale require further official verification and expansion of the empirical base. In particular, for a more in-depth analysis, it is necessary to study the dynamics of property sales over several years, the average period of asset storage, the amount of value losses, the number of repeated auctions, the share of sold and unsold property, as well as the effectiveness of various sales methods. In addition, the issue of the financial model for the maintenance and management of assets prior to their sale requires a separate study.

Despite these limitations, the analysis conducted allows us to conclude that the proposed model has high scientific and practical significance. Theoretically, it contributes to the development of ideas about asset management as an independent institution at the intersection of enforcement proceedings, criminal procedure, administrative

[1] Criminal Procedure Code Of The Republic Of Uzbekistan, https://lex.uz/docs/111463#

[2] Law of the Republic of Uzbekistan, dated August 29, 2001, No. 258-II, On the execution of judicial acts and acts of other bodies, https://lex.uz/ru/docs/13896

management, financial law, and digital public administration. In practical terms, the proposed measures can help increase transparency, reduce the time required to sell property, preserve the value of assets, increase budget revenues, and strengthen the protection of the rights of claimants.

Thus, the improvement of asset management in the Republic of Uzbekistan should not be carried out in a fragmented manner, but on the basis of a unified organizational and legal concept. Its key elements should be: legislative consolidation of the concept of "assets", creation of a Unified Electronic Asset Accounting Database, integration of information systems of state bodies, development of electronic online auctions, transfer of certain categories of property to the professional management of the State Asset Management Agency, as well as the introduction of modern digital and analytical tools. Only with such a comprehensive approach is it possible to ensure the real effectiveness of the conversion of property into state revenue and to increase the effectiveness of enforcement proceedings.

In Resolution No. 18 of the Cabinet of Ministers dated January 12, 2022, “On Additional Measures to Improve the Procedure for **Organizing and Conducting Electronic Online Auctions and Tenders”**[1], it is necessary to make amendments that exclude automatic recognition of the auction as not having taken place solely due to the participation of one person, if this person is willing to purchase the item at the established increased price.

The procedure for transferring property to the state should include mandatory digital recording of all actions: receipt, transfer, storage, valuation, markdown, resale, destruction, return, and transfer of funds. All documents must be executed in electronic form with the possibility of photo and video recording.

Conclusions

The conducted study allows us to draw a well-founded conclusion that the current asset management system in enforcement proceedings

[1]https://lex.uz/ru/docs/5819667?ONDATE=07.05.2024, Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated January 12, 2022, No. 18 "On additional measures to improve the procedure for organizing and conducting electronic online auctions and tenders."

and criminal proceedings in the Republic of Uzbekistan requires comprehensive organizational, legal, and digital modernization. The identified problems indicate that the shortcomings in this area are associated not only with individual procedural difficulties in the sale of property, but also with the lack of a unified concept of asset management as a continuous process covering the stages of identification, seizure, accounting, storage, valuation, sale, return, or forfeiture of property to the state.

One of the key results of the study is the conclusion that the concept of "assets" needs to be legislatively enshrined. In modern conditions, the objects of enforcement proceedings and criminal procedural support can be not only things in the classical civil law sense, but also cash, real estate, motor vehicles, equipment, corporate rights, shares in the authorized capital, securities, property rights, receivables, rights of claim, intellectual property, digital and other economically significant objects. Therefore, the formalization of this concept in the Criminal Procedure Code **of the Republic of Uzbekistan, the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan[1],** and the Law of the Republic of Uzbekistan **"On the Execution of Judicial Acts and Acts of Other Bodies"[2]** will allow for the formation of a unified conceptual framework, eliminate the fragmentation of legal regulation, and ensure the coordination of actions among the bodies of inquiry, investigation, the prosecutor's office, the court, the Enforcement Bureau, and other authorized entities.

The creation of a unified electronic asset database is of particular importance. This database must ensure end-to-end traceability of property through all stages of its movement. Such a database must record information about an asset from the moment it is identified or seized until its final sale, return to its lawful owner, transfer to the claimant, or conversion into state revenue. Implementing such a digital mechanism will bridge the existing information gaps between criminal

[1] CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, https://lex.uz/docs/111463#

[2] Law of the Republic of Uzbekistan, dated August 29, 2001, No. 258-II, On the execution of judicial acts and acts of other bodies, https://lex.uz/ru/docs/13896

and **enforcement proceedings,** ensure prompt interdepartmental data exchange, increase the transparency of property storage, valuation, and sale, and minimize the risks of loss, damage, undervaluation, or unlawful disposal of assets.

The study also showed that one of the significant problems is the longtime gap between the moment of seizure or seizure of property within a criminal case and its actual realization after the court act enters into legal force. During this period, assets often lose their liquidity, are subject to physical and moral wear and tear, lose their market attractiveness, or require additional storage costs. In this regard, it is necessary to develop a mechanism for early economic administration of assets, whereby seized or confiscated property will be under professional management from the moment of its procedural fixation.

An important area for improvement is the transfer of **motor vehicles and real estate that have been converted into state revenue to the jurisdiction of the State Assets Management Agency.** This approach aligns with the principles of professional management of state property, as the Agency possesses the institutional capacity to account for, preserve, appraise, temporarily utilize, lease, manage in trust, and subsequently dispose of assets. Transferring these categories of property to a specialized agency will ensure the preservation of their economic value, increase budgetary returns, and reduce the burden on enforcement agencies, whose activities should focus primarily on ensuring the enforcement of court and other orders.

The improvement of the electronic auction process deserves special attention. The current requirement that there be at least two bidders often results in auctions being declared invalid even when there is genuine buyer interest. This situation delays the sale of property, increases storage costs, and contributes to a decline in asset value. In this regard, it is reasonable to propose establishing a mechanism whereby, if only one buyer participates, an offer may be made to that buyer to purchase the property at a price exceeding the starting price by one auction increment. Acceptance of such an offer should be recognized as sufficient grounds for deeming the electronic auction to have been

successfully concluded. This measure will accelerate the sale of property, prevent unjustified depreciation of assets, and enhance the efficiency of **enforcement proceedings.**

From a theoretical perspective, the findings of this study contribute to the development of a scientific understanding of assets as a complex subject of regulation under **criminal procedure,** enforcement, civil, administrative, and financial law. The proposed approach allows for viewing an asset not only as a subject of seizure or enforcement, but also as an economic value requiring accounting, preservation, management, and rational disposal.

In practical terms, the proposed measures could help improve the efficiency of the **Enforcement Bureau**, strengthen interagency coordination, expedite the sale of **assets,** reduce **corruption risks**, increase revenue to the state budget, and protect the rights of creditors. In addition, the implementation of a unified digital asset tracking system will create the **conditions** for more accurate **statistics, analytics, and forecasting in the areas of confiscation**, recovery, and asset management.

Thus, the modernization of the asset management system must be carried out along several interconnected lines: **legally defining the concept of assets, creating a unified electronic database, integrating information systems, transferring certain categories of property to the State Asset Management Agency, improving electronic auctions, and implementing digital monitoring of the property lifecycle**. The implementation of these measures will enable the Republic of Uzbekistan to establish a more transparent, efficient, and modern asset management model that aligns with the objectives of digitizing the justice system, strengthening the rule of law, and ensuring the inevitability of property liability.

AHMEDOV ABDULATIF MASHRAPOVICH
Independent Researcher at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

MECHANISMS FOR PLANNING AND ORGANIZING PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER THE ENFORCEMENT OF LEGISLATION AIMED AT COMBATING FORCED LABOR

Аннотация: *Мақолада мажбурий меҳнатга қарши курашишга оид қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини режалаштириш, ташкил этиш, текширувларни сифатли ўтказиш, масъул идоралар ҳамкорлиги ва амалиётдаги муаммоларни бартараф этиш йўллари илмий-амалий жиҳатдан атрофлича ёритилган.*

Аннотация: *В статье всесторонне освещаются научно-практические аспекты планирования и организации прокурорского надзора за исполнением законодательства о противодействии принудительному труду, качественного проведения проверок, взаимодействия ответственных органов, а также пути устранения практических проблем.*

Abstract: *The article provides a comprehensive scientific and practical analysis of the planning and organization of prosecutorial supervision over the implementation of legislation on combating forced labor, the quality conduct of inspections, cooperation among responsible authorities, and ways to eliminate practical problems.*

Калит сўзлар: *мажбурий меҳнат, прокурор назорати, қонунчилик ижроси, текширув, инсон ҳуқуқлари, муносиб меҳнат.*

Ключевые слова: *принудительный труд, прокурорский надзор, исполнение законодательства, проверка, права человека, достойный труд*

Keywords: *forced labor, prosecutorial supervision, implementation of legislation, inspection, human rights, decent work.*

Creating decent conditions for the population to work effectively and increasing their material well-being constitute the core essence of the socio-economic reforms being carried out in our country.

In our country, concrete and practical measures are being implemented to prevent forced labor and to completely eradicate it in all spheres of human life and activity.

At the same time, negative cases are still observed in which public officials involve citizens in forced labor or fail to comply with labor and occupational safety legislation. Such actions contradict the requirements of legislative acts and undermine the reputation and prestige of our state in the international arena.

In particular, according to the Trafficking in Persons Report published by the U.S. Department of State on June 15, 2023, Uzbekistan remained in Tier 2, which includes countries that do not fully meet the minimum standards for the elimination of trafficking in persons but are making significant and sustained efforts to do so[1].

Accordingly, prosecutorial oversight of the implementation of legislation aimed at preventing forced labor should focus on assessing the legality and effectiveness of the activities of supervisory bodies and territorial commissions responsible for combating forced labor, evaluating the performance of the duties assigned to them by legislation, ensuring the protection of citizens' labor rights and freedoms, and enhancing the effectiveness of measures taken to prevent forced labor.

In this regard, achieving effectiveness largely depends on the proper planning and high-quality organization of prosecutorial oversight over the implementation of legislation aimed at combating and preventing forced labor, which is of particular importance.

Indeed, the success of the prosecutorial authorities' oversight of the implementation of laws is determined by the extent to which this activity is effectively organized at both the central and local levels.

An analysis of the legal literature indicates that a number of legal scholars have expressed their views on the organization of prosecutorial oversight over the implementation of legislation and its key aspects.

In particular, according to E. L. Barsegova, "The organization of prosecutorial oversight is achieved, first, by setting clear tasks for both

[1] O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining 15.06.2023-yildagi 20-100/23652-son xati.

the staff as a whole and each individual employee in a timely manner; second, by properly allocating available resources and personnel; and third, by ensuring effective management both within specific areas of work and across the entire organization”[1].

Supporting the above view, V. G. Bessarabov stated that “The organization of work within prosecutorial bodies involves the timely assignment of clear tasks to both the collective staff and each individual employee, the effective management of their activities, and the establishment of a unified and coordinated mechanism for the functioning of the entire organization”[2].

In our view, the proper planning and effective organization of a prosecutorial inspection serve not only to identify violations of the law but also to uncover the underlying causes and conditions that contributed to such violations.

It should be noted that the analysis of the state of legality conducted by all levels of the prosecution authorities (district, regional, and republican) constitutes the starting point of prosecutorial oversight over the implementation of legislation. The purpose of such analysis is to determine and plan their priorities and programs aimed at strengthening the rule of law. In other words, based on a broad body of information concerning the state of legality, prosecutorial authorities should identify those areas and situations that require their direct intervention.

At this point, it is appropriate to address the noteworthy aspects of planning and organizing oversight over the implementation of legislation aimed at combating forced labor.

In our view, during the planning process of prosecutorial oversight over the implementation of legislation on combating forced labor, obtaining relevant information from a number of state bodies and institutions and conducting a comprehensive analysis of such information in order to assess the state of legality in the respective

[1] Barsegova E.L. Vestnik nauki i obrazovaniya. 2019. № 10-4 (64). – S. 96–99.
[2] Bessarabov V.G. Prokurorskiy nadzor: ucheb. // Moskva, 2006. – S. 162.

territory and identify existing systemic problems will ensure the effectiveness of inspections carried out in this area.

In particular, from the Ministry of Poverty Reduction and Employment of the Republic of Uzbekistan, its subordinate bodies, as well as local public authorities, the following information should be requested:

– statistical and analytical data on citizens' appeals related to violations of their labor rights and information on the resolution of such appeals;

– information on articles published in the mass media and social networks concerning violations of citizens' labor rights, as well as data on the measures taken to resolve the issues raised therein;

– information on the results of the review of complaints and concerns raised by civil society representatives and foreign non-governmental organizations regarding occupational safety issues and cases of forced labor;

– information on documents submitted by law enforcement bodies and the Federation of Trade Unions of Uzbekistan concerning cases of forced labor, as well as the results of their consideration;

– reports on inspections and monitoring activities conducted by state labor inspectors aimed at combating forced labor, as well as information on decisions adopted based on their results;

– information on documents submitted by state labor inspectors to law enforcement bodies and courts regarding cases related to forced labor;

– information on funds allocated for preventing the forced involvement of citizens in cotton harvesting, as well as data on the utilization of these funds;

– information on awareness-raising activities conducted to prevent forced labor, as well as data on the utilization of funds allocated for this area;

– information on decisions adopted by the National Commission on Combating Human Trafficking and Decent Work Issues, as well as on the implementation of approved "Road Maps" and "Action Plans";

– the work plan of the Sub-Commission on Decent Work Issues and information on its implementation;

– recommendations provided by international organizations on preventing forced labor, as well as information on measures taken to implement these recommendations.

Requesting the aforementioned information and conducting a comprehensive analysis of the collected data will enable the proper planning of prosecutorial oversight and the effective preparation of high-quality work plans of the prosecution authorities for each six-month period.

Based on the above analysis, a supervisory entity for reviewing the implementation of legislation on combating forced labor should be selected. In organizing such inspections, it is advisable to ensure the participation of qualified specialists from the State Labor Inspectorate of the Ministry of Poverty Reduction and Employment, the Federation of Trade Unions of Uzbekistan, and financial control bodies, alongside the employees of the prosecution authorities directly involved in the inspection process.

It should be noted that reviewing the implementation of legislation on combating forced labor within the State Labor Inspectorate of the Ministry of Poverty Reduction and Employment and its system contributes to the effective exercise of prosecutorial oversight in this area and to strengthening the rule of law.

This is because, in accordance with legislative requirements, officials of this Inspectorate are vested with the authority to ensure legality in the field of combating forced labor, prevent and suppress violations of the law, and eliminate such violations by applying administrative liability measures against persons who have breached legal requirements.

Studies have shown that, due to some officials of the Inspectorate lacking sufficient knowledge in this area or failing to fully comply with legal requirements, the issue of holding persons who have violated the law accountable in accordance with the established procedure is not always being properly addressed.

For example, the State Labor Inspectorate of the Main Department of Employment of Tashkent Region prepared the relevant documents and drew up an inspection report regarding the case of students of School No. 23 in Yuqori Chirchiq District being involved in forced labor.

Although the report should have been signed by the participants and should have contained only the identified facts of violations of the law, it stated that Article 148² of the Criminal Code provides for criminal liability for the administrative involvement of minors in labor, and that the collected documents concerning this case were being forwarded to the Prosecutor's Office of Tashkent Region for taking lawful measures.

Preparing the report in such a manner not only violates the requirements of the law but may also negatively affect the process of proving this crime in the future. For instance, the report was signed by the school principal G.K., while the State Labor Inspector failed to consider the possibility that the principal could subsequently influence the students involved in forced labor and attempt to change their statements. Furthermore, the report was not presented to the class teacher R.Sh., who was identified as the person responsible for the forced involvement of the school students in labor.

The rights provided for by law were not explained to the school principal or to the class teacher R.Sh. At the same time, poorly prepared written explanations were obtained from the class teacher R.Sh. and the students, in which the fact that some students had actually been forced to perform labor was not reflected. In addition, no clarification was provided by some students regarding who specifically and in what manner had compelled them to plant trees and carry out landscaping work on the school premises.

These shortcomings had a negative impact on the process of proving cases related to the involvement of minors in forced labor. Based on the collected documents, following the results of the pre-investigation inquiry conducted by the district prosecutor's office, a decision was issued on December 25, 2021, refusing to initiate criminal

proceedings pursuant to paragraph 2 of Article 83 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan.

This, in turn, leads to a violation of the principle of the inevitability of punishment, infringement of citizens' rights, and damage to the interests of society and the state.

Furthermore, a number of shortcomings were identified during pre-investigation inquiries conducted by the prosecutor's offices of Khorezm, Tashkent, and Surkhandarya regions regarding cases of involving minors in forced labor.

In particular, the identified deficiencies included the failure to fully involve persons relevant to the case in the pre-investigation inquiry, obtaining poor-quality and one-sided written explanations, failure to conduct necessary investigative measures, incorrect legal classification of cases involving forced labor, and failure to notify interested persons of the results of the inquiry.

During the review, the cancellation of decisions issued by the prosecutors of Yuqori Chirchiq and Angor districts refusing to initiate criminal proceedings regarding cases of involving minors in forced labor was ensured[1].

However, in order to eliminate the aforementioned shortcomings, the Procedure on "Cooperation in the Field of Labor and Labor Protection" was signed on January 21, 2021, by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and the Minister of Employment and Labor Relations. This Procedure sets out instructions regarding the preparation of documents containing indications of criminal offenses and their submission to the prosecution authorities.

In our view, taking into account the high proportion of young specialists serving in prosecution authorities, as well as the fact that many deputy district (city) prosecutors responsible for supervising this area of activity lack sufficient experience, it would be advisable to draw their attention to the following aspects when exercising prosecutorial

[1]Bosh prokuratura Akademiyasida 23.02.2021-yilda tuzilgan tekshirish ma'lumotnomasi.

oversight over the implementation of legislation aimed at combating forced labor.

In particular, within the Ministry of Poverty Reduction and Employment of the Republic of Uzbekistan and its system:

– the legality of the consideration and resolution of citizens' appeals related to violations of their labor rights, as well as articles published in mass media and social networks concerning violations of citizens' labor rights;

– compliance with legislative requirements during the review of complaints and concerns raised by civil society representatives and foreign non-governmental organizations regarding occupational safety issues and cases of forced labor;

– the legality of inspections and monitoring activities conducted by state labor inspectors to combat forced labor, as well as the legality of decisions adopted based on their results;

– compliance with the requirements of legislative acts when preparing and formalizing documents submitted to law enforcement bodies and courts regarding cases related to forced labor;

– the funds allocated for preventing the forced involvement of citizens in cotton harvesting, as well as their targeted and proper utilization;

– the legality of awareness-raising activities conducted to prevent forced labor, as well as the legality of the expenditure of funds allocated for this area;

– the status of implementation of decisions adopted by the National Commission on Combating Human Trafficking and Decent Work Issues, approved "Road Maps" and "Action Plans," as well as the work plan of the Sub-Commission on Decent Work Issues;

– the recommendations provided by international organizations on preventing forced labor and their implementation should be systematically reviewed, violations of the law should be identified, and measures should be taken to eliminate them.

These measures will contribute to ensuring legality in the activities of supervisory and inspection bodies, increasing the responsibility of

officials of these bodies in combating violations of the law, as well as preventing the concealment of crimes, ensuring the proper preparation of documents containing indications of criminal offenses, regulating their submission to prosecution authorities, strengthening oversight over the consideration of such documents, and ensuring the effective implementation of prosecutorial supervision.

In our view, it is also appropriate to address other noteworthy aspects related to achieving the effectiveness of prosecutorial oversight over the implementation of this legislation.

In particular, it is of particular importance that prosecution authorities not limit themselves solely to conducting supervisory measures over the implementation of legislation on combating forced labor, but also establish effective cooperation with the mass media in this area. Exercising prosecutorial oversight in compliance with the principle of transparency is considered one of the key factors in ensuring the adoption of fair and lawful decisions.

In support of our opinion, the following statement by F. Rakhimov is noteworthy: “Ensuring transparency in the activities of law enforcement bodies, including prosecution authorities, is one of the key factors in making fair decisions. Conducting the activities of prosecution authorities in an open and fair manner creates the foundation for ensuring the rule of law in the country”[1].

Supporting the above views, it should be noted that organizing activities through direct cooperation with mass media contributes to increasing citizens’ confidence in prosecution authorities and, most importantly, serves as one of the important instruments for protecting the rights and legitimate interests of citizens.

The Order No. 140 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated September 12, 2017, “On Improving the Effectiveness of the Activities of Prosecutor’s Offices in Ensuring Public Relations and Disseminating Legal Information” stipulates that every employee of

[1] Rahimov F. Yangi O‘zbekiston sharoitida prokuratura organlarining huquqiy asoslarini takomillashtirish tashabbusi // O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi Axborotnomasi, Maxsus son, 2022, № 1 (49) – B. 45.

the prosecution authorities is required to continuously improve their legal knowledge by mastering newly adopted regulatory legal acts.

In his research, B.Kh.Pulatov emphasized that "the proper organization and effective implementation of oversight over the execution of laws depend on the prosecutor's timely and comprehensive access to information on legislation. In particular, prosecutors at the district and city levels should be fully familiarized with newly adopted legislation. This should be ensured through systematically and extensively organized seminars and practical training sessions conducted by higher-level prosecution authorities"[1].

Supporting the views of B.Kh.Pulatov, we believe that it is necessary to further improve the efforts aimed at ensuring that employees of prosecution authorities master regulatory legal acts related to combating forced labor and continuously enhance their legal knowledge. In particular, in order to ensure the proper organization and effective implementation of prosecutorial oversight over the execution of legislation in this area, the correct preparation of pre-investigation inquiry and preliminary investigation documents, and the adoption of lawful decisions, it is considered appropriate to regularly organize review competitions and, based on their results, take measures to encourage the improvement of employees' knowledge through material incentives and support.

In conclusion, enhancing the effectiveness of prosecutorial oversight over the implementation of laws aimed at combating forced labor is not only an important guarantee for the legal protection of citizens' labor rights and freedoms, but also creates favorable conditions for our country's further integration into international and regional organizations, including the World Trade Organization, and contributes to the further development of cooperation with the European Union within the framework of the Generalised Scheme of Preferences (GSP).

[1] Pulatov B.H. Prokuror nazorati. Darslik // O'zbekiston nashriyoti, 2009. – 175-b.

БАХРИДДИНОВА БЕХРУЗА БАХРИДДИНОВНА
Самостоятельный соискатель Института Законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ И ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

***Аннотация**: Замонавий демократик давлатларда фуқароларнинг давлат бошқарувида иштирокини таъминлаш ва кўрсатилаётган хизматларнинг шаффофлигига эришиш, электрон ҳукумат технологияларини жорий этиш, онлайн петициялар бериш, очиқ маълумотларни олиш, давлат ҳисобдорлигини ошириш ва сунъий интеллект технологияларининг ўрни беқиёс.*

***Аннотация:** В современных демократических государствах неоценима роль цифровизации и технологий Искусственного интеллекта в обеспечении участия граждан в государственном управлении и достижении прозрачности предоставляемых услуг, внедрении технологий электронного правительства, подачи онлайн-петиций, получения открытых данных, повышении подотчётности власти и др.*

***Abstract:** In modern democracies, the role of digitalization and artificial intelligence technologies is invaluable in ensuring citizens' participation in public administration and achieving transparency in services provided, introducing e-government technologies, filing online petitions, obtaining open data, increasing government accountability, etc.*

***Калит сўзлар:** давлат ҳуқуқ институтлари, сунъий интеллект технологиялари, рақамлаштириш, инсонга йўналтирилган моделлар, самарали, шаффоф давлат бошқаруви тизимлари.*

***Ключевые слова:** публично-правовые институты, технологии Искусственного интеллекта, цифровизация, модели, ориентированные на человека, эффективные, прозрачные системы публичного управления.*

***Keywords:** public law institutions, artificial intelligence technologies, digitalization, human-oriented models, effective, transparent public administration systems.*

Сегодня развитие публично-правовых институтов практически в любой демократической стране невозможно представить без активного внедрения цифровых технологий.

Они играют трансформирующую роль в развитии публично-правовых отношений, существенно изменяя механизмы государственного управления, правотворчества, правоприменения и взаимодействия власти с гражданами. Цифровые технологии способствуют переходу от традиционной бюрократии к более эффективной, прозрачной и ориентированной на человека модели публичного управления.

С развитием технологий цифровые инструменты также усиливают право граждан на поиск, получение и распространение информации, закреплённые в Международном пакте о гражданских и политических правах 1966г.

Особенно это касается защиты уязвимых групп населения, когда цифровая идентификация помогает регистрировать рождения, предоставлять социальные услуги. Расширяются возможности защиты жертв насилия и дискриминации посредством цифровых защитных ордеров. Голосовые помощники, адаптивные интерфейсы облегчают жизнь малообеспеченных граждан и людей с инвалидностью.

Финтех платформы, электронная коммерция, креативная экономика создают новые рабочие места и снижают барьеры входа на рынок, особенно в развивающихся странах.

В последнее время с развитием технологий Искусственного интеллекта (ИИ) стали приниматься международные акты определяющие требования защиты и продвижения прав человека при использовании ИИ[1].

Они подчёркивают, что ИИ может служить мощным инструментом для улучшения реализации прав (мониторинг нарушений, доступ к правосудию, здравоохранение, образование, гуманитарная помощь), но его применение должно строго соответствовать принципам прав человека: обеспечение

[1] https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html, https://illinoislawreview.org/online/the-first-global-ai-treaty/, https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-international-treaty-on-artificial-intelligence,

человеческого достоинства, недискриминации, прозрачности, подотчётности, пропорциональности и не причинения вреда.

Ключевые глобальные рамки в указанной сфере образуют ряд международных документов, среди которых можно особо выделить **Руководящие принципы ООН по предпринимательской деятельности и правам человека (2011)** обязывающие государства защищать права, а компании уважать их на всех этапах жизненного цикла ИИ (разработка, закупка, развёртывание)[1].

При этом **Рекомендации ЮНЕСКО по этике искусственного интеллекта (2021)** стали глобальным нормативным инструментом обязывающим государства использовать ИИ для продвижения Целей устойчивого развития, охраны здоровья, образования и социального благополучия при строгом соблюдении прав человека на неприкосновенность частной жизни[2].

Рекомендации предлагают исходить из того, что основными принципами применения ИИ должны стать: пропорциональность, не причинение вреда, безопасность, приватность, недискриминация, обязательность человеческого контроля, прозрачность, подотчётность, инклюзивность политик в сферах здравоохранения, образования, а также данных об окружающей среде.

В **Резолюциях Генассамблеи ООН и Совета по правам человека по праву на приватность в цифровую эпоху (Резолюции A/HRC/RES/34/7, 42/15, 54/21, A/HRC/56/45 и др.)** особо указывается на двойственный характер цифровых технологий в обеспечении прав человека. Отмечается, что они не только выступают мощным инструментом поощрения, реализации и защиты прав человека, но одновременно создают новые риски и угрозы.

В свою очередь **Принципы этичного использования искусственного интеллекта в системе ООН (2022)** направлены на обеспечение того, чтобы технологии ИИ использовались на благо общества, каждого человека и устойчивого развития.[3]

---

[1] https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_ru.pdf

[2] https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380455_rus

[3] https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/governing_ai_for_humanity_final_report_ru.pdf

В документе указывается что ИИ должен быть **ориентирован на соблюдение прав человека,** служить интересам людей, поддерживать инклюзивное развитие и не нарушать фундаментальные права и свободы.

Системы ИИ должны разрабатываться так, чтобы **избегать предвзятости решений, способствующих дискриминации** по признаку расы, пола, языка или религии.

Процессы работы ИИ должны быть **прозрачными**, а принимаемые им решения - **понятными и объяснимыми для людей.**

Ответственность за использование ИИ-систем всегда **должна лежать на человеке.** Необходимо обеспечить возможность контроля и возможность привлечения к ответственности за последствия работы ИИ.

Защита персональных данных и право на неприкосновенность частной жизни должны соблюдаться на всех этапах жизненного цикла ИИ.

Системы ИИ **должны быть технически надёжными, безопасными и устойчивыми к атакам или сбоям**.

Разработка и использование ИИ **должны способствовать достижению Целей устойчивого развития** и минимизировать негативное воздействие на окружающую среду.

В соответствии с резолюциями Генеральной Ассамблеи и докладами **Верховного комиссара ООН по правам человека «Право на неприкосновенность частной жизни в цифровой век», «Воздействие новых технологий на поощрение и защиту прав человека в контексте собраний, включая мирные протесты» (A/HRC/44/24, A/HRC/39/29)** массовый сбор данных, накопление биометрических данных требуют аргументацию необходимости и пропорциональности. При этом технологии Big Data, ИИ и профилирования требуют создание детальных личных профилей, автоматизированных решений и предиктивной полиции.

При этом государствам рекомендуется обеспечить принципы законности, необходимости, пропорциональности и недискриминации от массового электронного шпионажа со стороны компаний.

На основе вышеуказанных глобальных международных актов в ряде регионов и субрегионов особенно в ЕС были выработаны региональные и отраслевые стандарты обеспечения неприкосновенности частной жизни человека в условиях цифровизации публично-правовых отношений.

Так **Рекомендация Совета ОЭСР по искусственному интеллекту** 2019/2024 г. фокусируется на ответственное управление доверенными технологиями ИИ, которые способствует инновациям и уважению прав человека и демократических ценностей. Рекомендации подчёркивают востребованность человекоцентричного подхода и значимость человеческого контроля при использовании ИИ[1].

В свою очередь Закон ЕС об искусственном интеллекте (2024/1689) регулирует порядок применения технологий ИИ четырёх уровней:

Технологии ИИ с неприемлемым риском полностью запрещены (государственный социальный скоринг, манипуляция поведением людей, эксплуатация уязвимостей, биометрическая категоризация по чувствительным признакам в реальном времени, предиктивная полиция на основе профилирования и др).

Технологии ИИ с высоким риском разрешены ограничено (занятость, образование, миграция, правоохранительные органы, критическая инфраструктура, биометрия, кредитный скоринг и др.) но требуют внедрения систем управления рисками о качестве данных, технической документации, прозрачности, человеческом надзоре, оценке соответствия, регистрации в базе ЕС.

Технологии ИИ с ограниченным риском могут применяться с учётом обязательного обеспечения прозрачности (чат-боты и дипфейки). Пользователи должны знать, что взаимодействуют с ИИ или что контент сгенерирован искусственно.

Технологии ИИ с минимальным риском (видеоигры, спам-фильтры и т.д.) могут использоваться с минимумом ограничений.

Закон также определяет специальные правила пользования технологиями и определяет ответственность физических и юридических лиц за нарушение установленного порядка. Имеет

[1] https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html

экстерриториальный эффект (применяется к поставщикам, чьи системы используются в ЕС).[1]

В свою очередь **Рамочная конвенция Совета Европы об искусственном интеллекте и правах человека, демократии и верховенстве права, CETS № 225** (2024 г.)[2] стала первым юридически обязывающим международным договором по ИИ который требует, чтобы весь жизненный цикл ИИ соответствовал правам человека, демократии и верховенству права. Конвенция даёт определение ИИ (статья 2) требует сохранения целостности демократических процессов и верховенства права (ст. 5), требует предотвращения подрыва институтов, судебной независимости, доступа к правосудию и свободного формирования мнений.

Соответственно международные акты обращают внимание на то что цифровые технологии наряду с рядом незаменимых преимуществ могут создавать среду тотальной слежки и манипуляции поведением, что угрожает человеческому достоинству и демократии.

При этом цифровизация — не цель, а инструмент. Её роль в обеспечении прав человека зависит от политической воли, правовых рамок и этического подхода всех участников (государство, бизнес, гражданское общество).

При правильном управлении она способна значительно усилить реализацию прав человека и устойчивое развитие.

В контексте Узбекистана и Центральной Азии цифровизация открывает большие возможности для регионального прогресса, при условии приоритета прав человека.

При этом следует учесть, что цифровизация публично-правовых отношений и внедрения технологий Искусственного интеллекта без должного контроля и механизмов может создать серьёзные угрозы неприкосновенности частной жизни, достоинству и свободам личности.

К наиболее распространённым рискам можно отнести:

масштабный сбор и анализ персональных данных,

[1] eur-lex.europa.eu.

[2] https://rm.coe.int/1680afae3c

появление беспрецедентных возможностей массового в том числе трансграничного характера наблюдения, слежки, контроля, манипулирования поведением граждан,

риски утечки данных и роста масштабов киберугроз,

размытие границ между обсечением частной жизни и защитой общественного порядка,

увеличение возможностей цифровой дискриминации граждан по признакам пола, расы, социально-экономического статуса в кредитовании, найме, страховании и т.д.

В заключении отметим, что цифровизация не отменяет право на частную жизнь, но требует его переосмысления и усиления защиты. Баланс между инновациями, безопасностью и правами человека возможен, но требует политической воли, технологических инвестиций и активного участия гражданского общества. Без этого риск «цифрового тоталитаризма» или потери автономии личности становится реальным.

БЕРДИЕВ СУРУР КАХРАМОНОВИЧ
Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти мустақил изланувчиси

ҲОКИМИЯТ, БОШҚАРУВ ВА ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ ОРГАНЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ПОРАХЎРЛИК ЖИНОЯТЛАРИ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛГАНИДА УНИНГ ОБЪЕКТИВ БЕЛГИЛАРИ ВА ЮРИДИК ТАҲЛИЛИ

Аннотация: *Мақолада ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши порахўрлик жиноятларининг ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) ёрдамида содир этилишидаги объектив белгилари ва уларнинг ҳуқуқий табиати илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Муаллиф томонидан АКТдан фойдаланиб содир*

этиладиган порахўрлик жиноятларининг Жиноят кодексининг XX1-бобидаги ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлардан фарқли жиҳатлари, хусусан, жиноий қасднинг йўналтирилганлиги ва жиноят предмети бўйича чегараланиш мезонлари очиб берилган. Тадқиқотда ушбу турдаги жиноятларнинг объекти (умумий, махсус, турдош ва бевосита) батафсил таснифланиб, кибермуҳит ва кибермаконнинг махсус зарурий белги сифатидаги ўрни асослаб берилган. Шунингдек, мақолада суд амалиётидан олинган ҳаётий мисоллар ва юридик адабиётлардаги мавжуд қарашлар (М.Х. Рустамбоев ва бошқалар) қиёсий ўрганилиб, амалдаги жиноят қонунчилигини такомиллаштириш юзасидан илмий хулосалар баён этилган.

Аннотация: *В статье проводится научно-теоретический анализ объективных признаков и правовой природы коррупционных преступлений против порядка деятельности органов власти, управления и общественных объединений, совершаемых с использованием информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Автором выявлены критерии разграничения взяточничества с использованием ИКТ от преступлений в сфере информационных технологий (Глава XX1 УК), в частности, по направленности общего умысла и предмету преступления. В исследовании подробно классифицированы объекты данных преступлений (общий, специальный, родовой и непосредственный), обоснована роль киберсреды и киберпространства как специальных обязательных признаков. Также в статье на основе сравнительного анализа судебной практики и существующих доктринальных взглядов (М.Х. Рустамбоев и др.) изложены научные выводы по совершенствованию действующего уголовного законодательства.*

Annotation: *The article provides a scientific and theoretical analysis of the objective signs and legal nature of bribery crimes against the operational procedures of government, management, and public associations committed using information and communication technologies (ICT). The author identifies criteria for distinguishing ICT-related bribery from crimes in the sphere of information technology (Chapter XX1 of the Criminal Code), specifically regarding the direction of general intent and the subject of the crime. The research offers a detailed classification of the objects of these crimes (general, special, generic, and direct) and justifies the role of the cyber environment and cyberspace as special mandatory elements. Furthermore, based on a comparative analysis of judicial practice and existing academic perspectives (M.Kh. Rustambaev et al.), the article presents scientific conclusions aimed at improving current criminal legislation.*

Калит сўзлар*: порахўрлик, ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ), жиноят объекти, объектив томон, мансабдор шахс, коррупция, кибермакон, юридик таҳлил, Жиноят кодекси.*

Ключевые слова*: взяточничество, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), объект преступления, объективная сторона,*

должностное лицо, коррупция, киберпространство, юридический анализ, Уголовный кодекс.

***Keywords**: bribery, information and communication technologies (ICT), object of crime, objective side, public official, corruption, cyberspace, legal analysis, Criminal Code.*

Жиноят ҳуқуқи назариясида жиноятларнинг объектив белгиларига жиноят объекти ва объектив томони киритилади. Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг объектив белгилари ҳақида сўз юритилганида Жиноят кодексимизнинг моддалари объектга нисбатан шакллантирилганлигини инобатга олиш даркор. Бу турдаги жиноятлар билан Жиноят кодексининг XX[1]-бобида назарда тутилган ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлардан ўзаро фарқ қилишини ҳамда бу турдаги жиноятларда умумий қасд порахўрликни амалга ошириш учун ахборот-коммуникация технологияларидан усул ёки восита сифатида фойдаланиб, тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш, қонунга хилоф равишда аралашиш, хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига ҳамда бошқарув тартибига тажовуз қилишга қаратилган бўлса, Жиноят кодексининг XX[1]-бобида назарда тутилган ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларнинг умумий қасди ахборот-коммуникация технологиялари, тизимлари, қурилмалари, ускуналари, тармоқ, алоқа ва воситаларга, шунингдек, улардаги ахборотга қаратилган бўлади.

Шунга кўра, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилаётган порахўрлик жиноятлари Жиноят кодексининг XX[1]-бобида назарда тутилган ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлардан ўзаро фарқ қилади. Бундан ташқари, ушбу турдаги жиноятлар ахборот технологиялари ёрдамида содир этилган порахўрлик жиноятлари, ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятларидан ҳам фарқ қилишини унутмаслик керак. Бунда, ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятлари ҳам ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилган жиноятларнинг таркибий қисми саналади, шунингдек, ахборот

технологиялари ёрдамида ёки ундан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятларида жиноят иштирокчилари ўзаро телефон, планшет, компьютер ёки бошқа алоқа воситаси орқали ўзаро алоқага киришишда ахборот технологияларидан фойдаланиб, кибермуҳитда, шу жумладан, кибермаконда ёки одатдаги шароитда ёҳуд аралаш ҳолатда жиноят содир этишлари мумкин, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятлари эса, нафақат ахборот технологияларидан фойдаланиб, балки телекоммуникация технологиялари, нейрон технология, сунъий интеллект технологияси ёки ахборот-коммуникация технологияларининг таркибига кирувчи бошқа технология ва воситалар орқали жиноят содир этиши мумкин ва шу жиҳатдан бу турдаги жиноятлар ахборот технологиялари ёрдамида содир этилган жиноятларга қараганда жиноят содир этиш усули бўйича бир мунча кенг маъно касб этади. Ахборот технологиялари ёрдамида содир этилган порахўрлик жиноятлари билан ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятлар ҳам ўзаро фарқ қилади ва бунда жиноятни содир этиш воситаси ёки қуроли ахборот технологиялари ёрдамида содир этилган порахўрлик жиноятларида биринчи ўринда аҳамиятга эга бўлмайди, бироқ ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятларида бу муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Шунга кўра, юқоридаги жиноятларнинг зарурий белгиларини ифодалашда жиноят қонунчилиги бўйича жиноят ҳуқуқи назариясида кўрсатилган зарурий белгилар умумий зарурий белгилар бўлса, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятларида қилмишнинг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилиши махсус зарурий белги ҳисобланишини, башарти бу қилмиш кибержиноят тарзида содир этилса, у ҳолджа, кибермуҳит, шу жумладан, кибермакон ҳам зарурий белги бўлишини унутмаслик даркор.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг зарурий белгилари объектга ҳам боғлиқ бўлади, бунда, ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик

жиноятларининг **умумий объекти**ни шахс, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатлари, мулк, табиий муҳит, тинчлик, инсоният хавфсизлиги ташкил этади ва бу Жиноят кодексининг асосий вазифасидан келиб чиқиб белгиланади.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг **махсус объекти**ни иқтисодиёт соҳаси, ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартиби ташкил қилади.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг **турдош объекти**ни эса, тадбиркорлик фаолияти, хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳамда бошқарув тартиби ташкил этади.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг **бевосита объекти** эса, турлича бўлиши мумкин ва бу Жиноят кодексининг 4-моддаси талабига асосан, қачонки ушбу Кодекс билан жиноят деб кўрсатилган алоҳида моддада назарда тутилган бўлса ва у порахўрлик белгиларига эга бўлса, қасд унга қаратилган тақдирда бевосита объект тўлиқ шаклланади.

Бевосита объект уч турга бўлиниши ва улар асосий, қўшимча ва факультатив объект шаклида бўлиши мумкин. Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг **асосий бевосита объекти** Жиноят кодексининг 210-214^2-моддаларида назарда тутилган ҳаракатлар қаратилган тажовуз объектлари ҳисобланса, қўшимча бевосита объекти ахборот-коммуникация технологиялари, тизими ва воситалари ҳамда уларнинг муҳофазаланиши ва хавфсиз ривожланишига оид ижтимоий муносабатлар саналади. Бироқ, асосий бевосита объекти қаратилган порахўрлик жиноятлари турлича усулларда содир этилганига қараб бу турдаги жиноятларнинг бевосита асосий объекти қаратилган жиноятлар тури кўпайиб бориши мумкин.

Факультатив бевосита объекти эса, асосий ва қўшимча объектга боғлиқ бўлган муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатлар саналади, мисол учун жамоат хавфсизлиги бўлиши мумкин.

Жиноят кодексининг 210-214[2]-моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг махсус объекти ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибини муҳофаза қилувчи ижтимоий муносабатлар бўлса, турдош объектини бошқарув тартибини қўриқловчи ижтимоий муносабатлар ташкил этади.

Жиноят кодексининг 210-моддасида назарда тутилган пора олиш жиноятининг бевосита объекти М.Х. Рустамбоевнинг фикрича ҳокимият ёки бошқарув органларининг обрўси, уларнинг нормал фаолият юритилишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар саналади[1].

Ушбу фикрларга қисман қўшилган ҳолда, қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш даркор. Хусусан:

Жиноят ишлари бўйича Сариосиё туман судининг 2025 йил 18 июлдаги №1-1911-2501/84-сон жиноят иши бўйича чиқарган ҳукмига асосан, судланувчи Г.Исматов 2024 йил февраль ойидан 2025 йил 7 апрель кунига қадар Сариосиё туманидаги 32-сонли умумий ўрта таълим мактаби директори лавозимида ишлаб келиб, мансабдор шахс бўла туриб, ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда Сариосиё тумани "Шабнам" МФЙда яшовчи фуқаро Холбобоев Қудрат Эркин ўғли 32-сонли умумий ўрта таълим мактабида ўқимаган бўлса-да, пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб, ушбу мактабни 9 йил ўқиганлиги ҳақида маълумотнома бериб, ушбу маълумотномага асосан туман адлия бўлимидан рухсатнома олиб, белгиланган имтиҳонлардан Ҳужжат имзоланган: Тилавов Толиб Бекжонович, 19.07.2025 1-1911-2501/84 2 ўтказиб, расмий ҳужжат ҳисобланадиган шаҳодатнома тайёрлаб беришни ваъда қилиб, эвазига К.Холбобоевдан қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар, яъни 700 АҚШ доллари миқдоридаги пулларни пора тариқасида талаб қилиб, ўғли Юсупов Хусниддин Ғулом ўғли орқали 600 АҚШ доллари (ЎзР Марказий банки томонидан белгиланган қийматга кўра, 1 АҚШ доллари 07.04.2025 йилда 12947.20 сўм бўлган. 600 АҚШ доллари эса 7 768 320 сўмга тенг) ва 1 300 000 сўм пулларни Сариосиё

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. – Т.: Адолат. 2016 й., 554-б.

тумани “Ниҳолзор” МФЙ ҳудудида 2025 йил 7 апрель куни соат 13:40 ларда олганлиги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш Департаментининг Сариосиё тумани бўлими ва Сариосиё тумани ИИБ ходимлари томонидан ўтказилган тезкор-тадбирда аниқланиб, фош этилган ва Судланувчи Исматов Гулам Юсупович (Ismatov Gulam Yusupovich) Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 210-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятни содир этганликда айбли деб топилиб, судланувчи Исматов Гулам Юсупович Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 210-моддаси 1-қисми билан 2 (икки) йил муддатга Мактабгача ва мактаб таълим вазирлиги тизимида мансабдорлик ва моддий жавобгарлик юклатилган вазифаларда ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилинган ҳолда 2 (икки) йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган.

Мазкур вазиятда айбдор мактаб директори бўлмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” 2020 йил 23 сентябрдаги ЎРҚ–637-сон Қонунга асосан, Ўзбекистон Республикасининг таълим ташкилотлари ва уларнинг филиаллари, шунингдек хорижий давлатлар таълим ташкилотларининг филиаллари юридик шахс мақоми билан ташкил этилади. Давлат олий таълим, ўрта махсус, профессионал таълим муассасалари ва уларнинг филиаллари, шунингдек давлат иштирокидаги олий, ўрта махсус, профессионал таълим ташкилотлари ва уларнинг филиаллари Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан ташкил этилади. Демак, мактаб давлат тасарруфига қарайдиган мактаб бўлганлиги ва ўз қилмишини мактаб диреткори сифатида содир этганлиги боис, айбдор пора олиш ҳолати бўйича жиноий жавобгарликка тортилган.

Шунингдек, Жиноят кодексининг 210-моддасида пора олиш деганда мансабдор шахснинг давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи бўлиши талаб қилинади. Шунга кўра, пора олиш жиноятининг бевосита объекти ҳокимият ёки бошқарув органларининг обрўси, уларнинг нормал фаолият юритилишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар саналмайди, балки улар кенгроқдир.

Хусусан, ҳокимият органлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясига асосан, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд

ҳокимиятидан, қонун чиқарувчи орган эса, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, ижро этувчи орган Вазирлар Маҳкамаси, суд ҳокимияти, Олий суд ва унинг тизимидаги судлардан[1], бошқарув органлари эса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 25 январдаги ПФ–14-сон Фармони билан тасдиқланган Республика ижро этувчи ҳокимият органлари — вазирликлар, қўмиталар, агентликлар ва инспекцияларнинг ягона рўйхатига асосан, вазирликлар, қўмиталар, агентликлар ва инспекциялар ҳамда унинг тузилмасига кирувчи ташкилотлар киради[2]. Юқорида кўрсатилган суд ҳукмида назарда тутилган мактаб ҳам таълим ташкилоти сифатида бошқарув органлари тизимидаги ташкилот саналади ва шу сабабли суд айбдорни мансабдор шахс сифатида инобатга олган.

Энди бу гуруҳга кирмайдиган давлат органлари, корхоналари, муассасалари, ташкилотлари мансабдор шахслари томонидан пора олиш ҳаракати содир этилган бўлса, у ҳолда, М. Рустамбоевнинг фикрига суянадиган бўлсак, ушбу шахслар жавобгарликка тортилмаслиги зарур. Зеро, ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас, давлат ўз фаолиятини инсон фаровонлигини ва жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида қонунийлик, ижтимоий адолат ва бирдамлик принциплари асосида амалга оширади, инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва **ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилади**[3].

Шу сабабдан ҳам қонун чиқарувчи давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахс пора олиш субъекти бўлиши мумкинлигини аниқ кўрсатиб қўйган ва унга суянадиган бўлсак, нафақат ҳокимият ва бошқарув органлари, балки уларга кирмайдиган ташкилотлар,

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.
[2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 25 январдаги ПФ–14-сон Фармони билан тасдиқланган Республика ижро этувчи ҳокимият органлари — вазирликлар, қўмиталар, агентликлар ва инспекцияларнинг ягона рўйхати // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.
[3] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

хусусан, Бош прокуратура, ДХХ, Ўзбекистон Республикаси Администрацияси ва унинг ҳузуридаги ташкилотлар ҳамда бошқа ташкилотлар, қолаверса, давлат улуши бўлган нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳам кириши назарда тутилган.

Шунга кўра, **пора олиш** жиноятининг **асосий бевосита объекти** давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи бошқарув тартиби ва мансабдор шахсларининг лавозим мажбуриятлари саналади.

Жиноят кодексининг 211- ва 212-моддаларида назарда тутилган пора бериш[1] ва пора олиш-беришда воситачилик қилиш[2] жиноятининг бевосита объекти М.Х.Рустамбоевнинг фикрича пора олиш жиноятининг объекти билан бир хил. Бироқ, ушбу фикрларга тўлиқ қўшила олмаймиз, фақатгина Жинотя сабаби юқорида баён этганимиздек, пора олиш жиноятининг субъекти мансуб бўлган ташкилотларнинг қамров даражаси М.Х.Рустамбоев айтганидан кенгроқдир, қолаверса, пора бериш ҳамда пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятида мансабдор шахснинг мажбуриятлари тўғри бажарилишига пора берувчи тажавуз қилади ва шу орқали ўзининг ғаразли мақсадини амалга оширмоқчи бўлади.

Шундан келиб чиққан ҳолда, **пора бериш** жиноятининг **асосий бевосита объекти** давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи бошқарув тартиби ва мансабдор шахслари фаолияти ҳамда уларнинг лавозим мажбуриятларининг мустақиллиги кафолатлари ва қонунийлиги бузилмаслигига оид ижтимоий муносабатлар саналади.

Қисқа қилиб айтганда пора олиш жиноятида давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи бошқарув тартиби ва мансабдор шахсларининг лавозим мажбуриятларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар бевосита объектни ташкил этса, **пора беришда** нафақат ушбу ижтимоий муносабатлар, шу билан бирга инсон ўз ҳуқуқ ва

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. – Т.: Адолат. 2016 й., 562-б.
[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. – Т.: Адолат. 2016 й., 565-б.

эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шарт[1], деган норма асосида мазкур ташкилотлар ва улар мансабдор шахсларининг лавозим мажбуриятларининг мустақиллиги кафолатлари ва қонунийлиги бузилмаслигига оид ижтимоий муносабатлар ҳам **асосий бевосита объектни** ташкил этади.

Пора олиш-беришда воситачилик қилиш жиноятининг **асосий бевосита объекти** давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи, шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилоти, тадбиркорлик субъекти, хўжалик юритувчи субъектнинг қонуний фаолияти, эркинлиги кафолатлари ҳамда мансабдор шахслари ва хизматчиларининг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари саналади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 213-моддасида назарда тутилган **давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи**нинг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш жиноятининг **бевосита объекти** М.Х. Рустамбоевнинг фикрича, бошқарув органлари, мулкчилик шаклидан қатъий назар, корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўси ва нормал иш фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳамда фуқароларнинг манфаатлари ҳисобланади[2].

Бироқ, ушбу фикрларга биз қўшила олмаймиз, сабаби қонун чиқарувчи хизматчининг қайси ташкилотга мансублигини аниқ кўрсатган ва унга кўра, **давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисигина ушбу жиноятнинг жабрланувчиси бўлади.**

Шунга кўра, давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи ва унинг хизматчисининг нормал фаолияти, ўзининг мустақиллиги ва

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. – Т.: Адолат. 2016 й., 567-б.

қонунийликка амал қилишига оид муҳофазаланадиган ижтимоий муносабатлар **давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органи**нинг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш жиноятининг **асосий бевосита объектини ташкил этади.** Қолган ташкилотлар хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш ҳаракати эса, Жиноят кодексининг 214^2-моддаси билан квалификация қилинади.

Жиноят кодексининг 214-моддасида назарда тутилган давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши жиноятининг бевосита объекти М.Х. Рустамбоевнинг фикрича, давлат органлари, мулкчилик шаклидан қатъий назар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, шунингдек, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўси ва нормал фаолияти ҳамда уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари саналади[1].

Ушбу фикрларга қўшила олмаймиз, сабаби эса, қонун чиқарувчи юқоридаги моддаларни шарҳлаганимиздек, хизматчининг давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига тааллуқли бўлиши зарурлигини зарурий белги сифатида кўрсатган ва давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органидан ташқари хизматчиларнинг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши Жиноят кодексининг 214^1-моддасида назарда тутилган қилмишлар бўйича жавобгарликка тортилади.

Шунга кўра, ушбу жиноятнинг бевосита объекти давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг қонуний фаолияти ва улар хизматчиларининг лавозим мажбуриятларига оид ижтимоий муносабатлар саналади.

Жиноят кодексининг 214^1-моддасида назарда тутилган спорт мусобақалари иштирокчилари ва ташкилотчиларининг қонунга

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. – Т.: Адолат. 2016 й., 571-б.

хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши жиноятининг **асосий бевосита объекти** спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг мажбуриятлари ҳамда спортнинг соғлом рақобат муҳитида ривожланишига оид ижтимоий муносабатлар саналади.

Жиноят кодексининг 214^2-моддасида назарда тутилган спорт мусобақалари иштирокчилари ва ташкилотчиларини пора эвазига оғдириб олиш жиноятининг **асосий бевосита объекти** спортчи, тренер, спорт ҳаками ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларининг қонуний манфаатлари, уларнинг ҳуқуқ ва эркинлиги, спортнинг соғлом рақобат муҳитида ривожланишига қаратилган ижтимоий муносабатлар саналади.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятлари объектив томондан турлича усулларда содир этилиши мумкин. Хусусан:

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 210-моддасида назарда тутилган жиноят объектив томондан қуйидагича содир этилади:

1) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёхуд мулкий манфаатдор бўлиши, —

1) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига шахсан ўзи** қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши;

2) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда

содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига шахсан ўзи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши;

3) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига **шахсан ўзи** қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши;

4) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**;

5) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши;**

6) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши;**

7) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига

воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши;**

8) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши;

9) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши;

10) пора олиш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора бераётган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига **воситачи орқали** қонунга хилоф эканлигини била туриб, мулкий манфаатдор бўлиши.

Ушбу турдаги жиноятларни ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этганлик учун миллий жиноят қонунчилигимизда алоҳида жавобгарлик мавжуд эмас ва зарурий белги сифатида қонун чиқарувчи инобатга олмаган.

Пора олиш ҳаракатининг такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 211 ёки 212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда, тамагирлик йўли билан, бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, жуда кўп миқдорда ва уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги оғирлаштирувчи белги саналади.

Жиноят кодексининг 211-моддасида назарда тутилган пора бериш жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган** муайян ҳаракатни пора берган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита моддий қимматликлар бериш**;

2) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини **кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита моддий қимматликлар бериш**;

3) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган** муайян ҳаракатни пора берган шахснинг **манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита моддий қимматликлар бериш**;

4) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини **кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **воситачи орқали моддий қимматликлар бериш**;

5) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора берган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **воситачи орқали уни мулкий манфаатдор этиш**;

6) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи

мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши **мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора берган **шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб **воситачи орқали моддий қимматликлар бериш**;

7) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига **қонунга хилоф эканлигини била туриб бевосита уни мулкий манфаатдор этиш**;

8) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини **кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита** уни мулкий манфаатдор этиш;

9) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини **кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита моддий қимматликлар бериш**;

10) пора бериш, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсига мазкур мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши **лозим бўлган муайян ҳаракатни** пора берган шахснинг манфаатларини **кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб **бевосита уни мулкий манфаатдор этиш**.

Ушбу турдаги жиноятларни ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этганлик учун миллий жиноят қонунчилигимизда алоҳида жавобгарлик мавжуд эмас ва зарурий белги сифатида қонун чиқарувчи инобатга олмаган.

Пора бериш такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210 ёки 212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда, жуда кўп миқдорда ва уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги оғирлаштирувчи белги саналади.

Жиноят кодексининг 211-моддасига асосан, башарти, шахсга нисбатан пора сўраб товламачилик қилинган бўлса ва ушбу шахс жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка мобайнида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, у жавобгарликдан озод этилади. Бироқ, бу қоида Жиноят кодексининг 10-моддасидаги жавобгарликнинг муқаррарлиги принципига зид, яъни қилмишида жиноят таркибининг мавжудлиги аниқланган ҳар бир шахс жавобгарликка тортилиши шарт, деган қоидага номувофиқ саналади.

Жиноят кодексининг 212-моддасида назарда тутилган пора олиш-беришда воситачилик қилиш жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) пора олиш-беришда воситачилик қилиш, яъни пора олиш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият;

2) пора олиш-беришда воситачилик қилиш, яъни пора бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият;

3) пора олиш-беришда воситачилик қилиш, яъни манфаатдор шахсларнинг топшириғи билан порани бевосита бериш.

Ушбу жиноятнинг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилиши оғирлаштирувчи белгиси сифатида Жиноят кодексининг 212-моддасида назарда тутилмаган.

Бироқ, пора олиш-беришда воситачилик қилиш ҳаракати такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210 ёки 211-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида, бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб пора олаётганлиги воситачига аён бўлган ҳолда, ҳақ эвазига, жуда кўп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида, уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилиши оғирлаштирувчи ҳолат саналади.

Шунингдек, Жиноят кодексининг 212-моддасига асосан, башарти, пора олиш-беришда воситачилик қилган шахс жиноий ҳаракатларни содир этганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка мобайнида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жавобгарликдан озод қилинади.

Бироқ, бу қоида Жиноят кодексининг 10-моддасидаги жавобгарликнинг муқаррарлиги принципи, яъни қилмишида жиноят таркибининг мавжудлиги аниқланган ҳар бир шахс жавобгарликка тортилиши шарт, деган қоидага зид саналади.

Жиноят кодексининг 213-моддасига асосан, давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

2) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз **хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уни мулкий манфаатдор этиш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

3) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз **хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий**

қимматликлар бериш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

4) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз **хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уни мулкий манфаатдор этиш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

5) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз **хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши** мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

6) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уни мулкий манфаатдор этиш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

7) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

8) давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисига мазкур хизматчининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **содир**

этиши лозим бўлган муайян ҳаракатни уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган шахс **манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уни мулкий манфаатдор этиш**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

Ушбу жиноятнинг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилиши оғирлаштирувчи белгиси сифатида Жиноят кодексининг 213-моддасида назарда тутилмаган.

Бироқ, ўша ҳаракатлар анча миқдорда, такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210-212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, жуда кўп миқдорда, уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилиши ушбу жиноятни оғирлаштирувчи ҳолат саналади.

Жиноят кодексининг 213-моддасига асосан, башарти моддий қимматликлар берган ёки мулкий манфаатдор этган шахсга нисбатан моддий қимматликлар ёки мулкий манфаат сўраб товламачилик қилинган бўлса ва ушбу шахс жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка ичида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, у жавобгарликдан озод этилади.

Жиноят кодексининг 213-моддасида назарда тутилган жиноятнинг зарурий белгиси ушбу ҳаракат учун шахснинг маъмурий жазо қўллаб бир йил ичида қайта шундай ҳаракатни содир этганлиги ҳисобланади.

Бироқ, бу қоида Жиноят кодексининг 10-моддасидаги жавобгарликнинг муқаррарлиги принципи, яъни қилмишида жиноят таркибининг мавжудлиги аниқланган ҳар бир шахс жавобгарликка тортилиши шарт, деган қоидага зид саналади.

Жиноят кодексининг 214-моддасида назарда тутилган давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши лозим бўлган**

муайян ҳаракатни уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши** ёки мулкий манфаатдор бўлиши, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

2) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

3) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши лозим бўлган лозим ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

4) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

5) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши** ёки мулкий манфаатдор бўлиши, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

6) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

7) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши мумкин бўлган лозим ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

8) давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни** уни **пора эвазига** ўзига оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

Юқоридаги жиноятнинг зарурий белгиси ушбу қилмиш учун шахснинг олдин маъмурий жазога тортилганлиги ва бир йил ичида ўша ҳаракатни қайта содир этганлиги саналади.

Бироқ, ушбу қилмишни ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилиши мазкур жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланиши ҳақида Жиноят кодексининг 214-моддасида бирон бир қоида назарда тутилмаган.

Жиноят кодексининг 214-моддасида назарда тутилган қилмишнинг анча миқдорда, тамагирлик йўли билан, такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210-212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб., тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириши

муносабати билан шахсга нисбатан тамагирлик йўли билан, жуда кўп миқдорда ва уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилиши жиноятни оғирлаштирувчи ҳолат саналади.

Жиноят кодексининг 214^1-моддасида назарда тутилган спорт мусобақалари иштирокчилари ва ташкилотчиларининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

2) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

3) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

4) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт

ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, ушбу Кодекснинг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

5) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

6) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

7) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг ва ташкилотчиларининг **улар бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар олиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

8) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчининг, тренернинг, спорт ҳакамининг ёхуд спорт мусобақалари бошқа иштирокчиларининг

ва ташкилотчиларининг **улар бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги эвазига** қонунга хилоф эканлигини била туриб, **мулкий манфаатдор бўлиши**, Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда.

Мазкур қилмишнинг зарурий белгиси ушбу қилмишда Жиноят кодексининг 210 ва 214-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари бўлмаслиги керак.

Ушбу жиноятнинг ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилиши бўйича Жиноят кодексининг 214^1-моддасида зарур қоидалар назарда тутилмаган.

Мазкур қилмишнинг такроран, кўп миқдорда, тамагирлик йўли билан, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, жуда кўп миқдорда, уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилиши жиноятни оғирлаштирувчи ҳолат саналади.

Жиноят кодексининг 214^2-моддасида назарда тутилган спорт мусобақалари иштирокчилари ва ташкилотчиларини пора эвазига оғдириб олиш жинояти объектив томондан қуйидаги усулларда содир этилади:

1) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

2) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уларни мулкий манфаатдор этиш**, Жиноят кодексининг 211 ва

213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

3) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

4) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши лозим бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уларни мулкий манфаатдор этиш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

5) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

6) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажариши** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уларни мулкий манфаатдор этиш**, Жиноят кодексининг 211 ва

213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

7) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **моддий қимматликлар бериш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда;

8) спорт мусобақалари натижаларини ёки уларнинг боришини қасддан ўзгартириш мақсадида спортчига, тренерга, спорт ҳакамига ёхуд спорт мусобақаларининг бошқа иштирокчилари ва ташкилотчиларига улар **бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига** оғдириб олаётган **шахс манфаатларини кўзлаб бажармаслиги** эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, **уларни мулкий манфаатдор этиш**, Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаганда.

Ушбу жиноятнинг зарурий белгиси қилмишнинг Жиноят кодексининг 211 ва 213-моддаларида назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаган ҳолатда содир этилиши саналади.

Жиноят кодексининг 214^2-моддасида спорт мусобақалари иштирокчилари ва ташкилотчиларини пора эвазига оғдириб олиш жиноятини ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилиши назарда тутилмаган.

Ушбу қилмишнинг такроран, кўп миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, жуда кўп миқдорда ва уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилиши оғирлаштирувчи ҳолат саналади.

Жиноят кодексининг 214^2-моддасида агар моддий қимматликлар берган ёки мулкий манфаатдор этган шахсга нисбатан моддий қимматликлар ёки мулкий манфаат сўраб товламачилик қилинган бўлса ва ушбу шахс жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка ичида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлса ва жиноятни

очишда фаол ёрдам берган бўлса, у жавобгарликдан озод этилиши назарда тутилган, бироқ бу қоида Жиноят кодексининг 10-моддасидаги жавобгарликнинг муқаррарлиги принципи, яъни қилмишида жиноят таркибининг мавжудлиги аниқланган ҳар бир шахс жавобгарликка тортилиши шарт, деган қоидага зид саналади.

Жиноят кодексининг 213-214-моддаларида назарда тутилган анча миқдор деганда базавий ҳисоблаш миқдорининг юз бараваридан уч юз бараваригача бўлган миқдор, Жиноят кодексининг 210-214^2-моддаларида назарда тутилган кўп миқдор деганда базавий ҳисоблаш миқдорининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача бўлган миқдор, жуда кўп миқдор деганда базавий ҳисоблаш миқдорининг беш юз баравари ва ундан ортиқ бўлган миқдор тушунилади.

Яъни, айбдорнинг қилмишидаги пора суммаси юқоридаги қийматга асосланиб аниқланади.

Жиноят кодексининг 210-214^2-моддаларида назарда тутилган қилмишнинг такроран содир этилиши деганда Жиноят кодексининг 32-моддасида назарда тутилган қоидаларга эътибор бериш керак. Жиноят кодексининг 32-моддасига асосан, ушбу Кодекс Махсус қисмининг айнан бир моддасида, қисмида, Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, турли моддаларида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни шахс турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланган бўлмаса, такроран жиноят содир этиш деб топилади. Яъни шахснинг ҳаракатларини квалификация қилишда унинг Жиноят кодексининг 210-214^2-моддаларида назарда тутилган қилмиш ёки қилмишларни судланганлиги олиб ташланмаган муддат давомида аниқланган жиноятидан олдин содир этган ёки содир этмаганлигини аниқлаш орқали унинг такроран ушбу жиноятни содир этаётганлигини аниқлаш имкони мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 31 октябрдаги ПФ–5566-сон Фармонига асосан, қуйидагиларни назарда тутувчи “Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизими (кейинги ўринларда — Ягона ахборот тизими деб юритилади) жорий этилган:

статистик карточкаларнинг электрон шаклларини тузиш орқали жиноят ишлари, терговга қадар текширув материаллари, суд муҳокамалари ҳамда суд қарорлари ижроси натижалари, шунингдек, айбланувчи ва жабрланувчи тариқасида жалб этилган иштирокчилар бўйича маълумотларнинг ягона ҳисобини юритиш;

прокуратура, суд ва бошқа давлат органлари ўртасида дастлабки тергов ва суриштирув органларининг электрон маълумот алмашув шаклини, шу жумладан, ахборот тизимлари ва маълумотлар базаларини интеграция қилиш йўли билан жорий этиш;

жиноий-ҳуқуқий статистикани юритиш тартиб-таомилларини оптималлаштириш ва уни шакллантириш жараёнида инсон омилини истисно этиш.

Шунга кўра, ушбу Фармон билан қуйидаги тартиб белгиланган ва унга кўра:

аниқланган, очилган жиноятлар ёки терговнинг бошқа натижалари, шунингдек, жиноят содир этган шахслар бўйича статистик маълумотлар электрон статистик карточка шакллантириладиган Ягона ахборот тизимига киритилади;

жиноят ишлари ҳамда терговга қадар текширув материалларига тартиб рақамлари Ягона ахборот тизимига тегишли статистик маълумотлар киритилгандагина берилади;

суд муҳокамаси ҳамда суд қарорлари ижросининг натижалари, шунингдек, айбланувчи ва жабрланувчи сифатида жалб этилган шахслар бўйича маълумотлар судлар ва суд қарорлари ижросини амалга оширувчи давлат органлари томонидан электрон статистик карточкаларни тўлдириш йўли билан шакллантирилади;

Ягона ахборот тизимида ахборот алмашув мавжуд маълумотларни рухсатсиз кўришга имкон бермайдиган, ҳимояланган алоқа каналлари орқали амалга оширилади[1].

Демак, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судья шахснинг айнан содир этган қилмишини олдин ҳам содир этган ёки

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 31 октябрдаги ПФ–5566-сон Фармони // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

этмаганлигини ва бу бўйича судланган ёки судланмаганлигини ушбу тизим орқали аниқлаш мумкин.

Жиноят кодексининг 32-моддасига асосан, тамом бўлган жиноят ҳам, жазога сазовор бўлган жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноят содир этишга суиқасд қилиш ҳам, шунингдек иштирокчиликда жиноят содир этиш ҳам такроран жиноят содир этиш деб топилади.

Агар шахс илгари содир этган қилмиши учун жавобгарликдан ёки жазодан озод қилинган бўлса, жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Умумий қасд билан қамраб олинган ва ягона мақсадга йўналтирилган бир жиноят таркибини ташкил қилувчи бир-бирига ўхшаш бир неча жиноий қилмишлардан иборат бўлган (давомли) жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Вазифаларини узоқ вақт мобайнида бажармасликдан иборат бўлиб, бир жиноятнинг узлуксиз таркибини ташкил қилган (узоққа чўзилган) жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Жиноят кодексининг 213-214^2-моддаларида назарда тутилган бир гуруҳ шахслар ва Жиноят кодексининг 210-214^2-моддаларида назарда тутилган уюшган гуруҳ деганда қилмишни иштирокчиликда содир этилиши тушунилади.

Жиноят кодексининг 27-моддасида назарда тутилган икки ёки ундан ортиқ шахснинг қасддан жиноят содир этишда биргалашиб қатнашиши иштирокчилик деб топилади. Ушбу Кодекснинг 28-29-моддаларига асосан, жиноятни бажарувчи билан бир қаторда ташкилотчи, далолатчи ва ёрдамчилар ҳам жиноят иштирокчилари деб топилади. Жиноятни бевосита тўла ёки қисман содир этган ёхуд ушбу Кодексга мувофиқ жавобгарликка тортилиши мумкин бўлмаган шахслардан ёки бошқа воситалардан фойдаланиб, жиноят содир этган шахс бажарувчи деб топилади. Жиноятга тайёргарлик кўрилишига ёки жиноят содир этилишига раҳбарлик қилган шахс ташкилотчи деб топилади. Жиноят содир этилишига қизиқтирувчи шахс далолатчи деб топилади. Жиноят содир этилишига ўз маслаҳатлари, кўрсатмалари билан, воситалар бериш ёки тўсиқларни йўқотиш билан кўмаклашган, шунингдек жиноятчини, жиноят содир этиш қуроли, излари ва воситаларини ёхуд жиноий йўл билан қўлга киритилган нарсаларни яширишга, шунингдек

бундай нарсаларни олиш ва ўтказиш тўғрисида олдиндан ваъда берган шахс ёрдамчи деб топилади.

Жиноятда иштирокчилик: оддий иштирокчилик, мураккаб иштирокчилик, уюшган гуруҳ, жиноий уюшма шаклида бўлади.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктирмай жиноят содир этишда қатнашиши оддий иштирокчилик деб топилади.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктириб жиноят содир этилишида иштирок қилиши мураккаб иштирокчилик деб топилади.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориш учун олдиндан бир гуруҳга бирлашиши уюшган гуруҳ деб топилади.

Икки ёки ундан ортиқ уюшган гуруҳнинг жиноий фаолият билан шуғулланиш учун олдиндан бирлашиши жиноий уюшма деб топилади.

Шунга кўра, Жиноят кодексининг 213-214[2]-моддаларида назарда тутилган **бир гуруҳ шахслар деганда** икки ёки ундан ортиқ шахснинг **олдиндан тил бириктириб жиноят содир этилишида иштирок қилиши**, Жиноят кодексининг 210-214[2]-моддаларида назарда тутилган **уюшган гуруҳ** деганда **икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориш** учун олдиндан **бир гуруҳга бирлашиши** тушунилади.

Жиноят кодексининг 210- ва 214-214[1]-моддаларида назарда тутилган жиноятларни **тамагирлик билан содир этилиши** деганда ушбу Кодексда аниқ қоида мавжуд эмас.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида” 1999 йил 24 сентябрдаги 19-сон қарорига асосан, **тамагирлик — мансабдор шахс** томонидан **фуқаронинг қонуний манфаатларига зарар етказадиган хизматига доир ҳаракатларни содир этиш таҳдиди остида пора талаб қилиш** ёки **фуқарони унинг қонуний манфаатларига зарар келтирадиган оқибатларнинг олдини олиш учун пора беришга мажбур этадиган шароитга қасддан тушириш** демакдир. Шунинг учун мансабдор шахс томонидан масалан, камомадни кўрсатмаслик, ўқув юртларига тартиб-қоидаларни бузган ҳолда қабул қилиш, жиноят ишини ноқонуний

тугатиш ва бошқа ҳолларда пора талаб қилиш ҳаракатларида товламачилик аломатлари мавжуд бўлмайди.

Жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини билдирувчи тамагирлик тавсифлаш белгилари жиноят иштирокчиларининг ҳам айбига, агарда бу ҳолатлар уларнинг қасди билан қамраб олинган бўлса, қўйилиши лозим[1].

Бироқ, бу юқоридаги қоидалар билан биз қуйидагиларга асосан қўшила олмаймиз.

биринчидан, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Жиноят кодексининг рус тилидаги таҳририда ушбу Кодекснинг 210- ва 214-214[1]-моддаларида назарда тутилган жиноятларни "***таъмагирлик***" билан содир этилиши ҳақида эмас, балки "**товламачилик**" йўли билан содир этилиши назарда тутилган;

иккинчидан, Жиноят кодексининг 165-моддасида **товламачилик**, яъни жабрланувчига ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкига шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабрланувчининг ахборот ресурсини йўқ қилиш, ўзгартириш, эгаллаб олиш ёки тўсиб қўйиш ёки жабрланувчи учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш, уни шарманда қиладиган уйдирмалар тарқатиш билан қўрқитиб ўзгадан мулкни ёки мулкий ҳуқуқни топширишни, мулкий манфаатлар беришни ёхуд мулкий йўсиндаги ҳаракатлар содир этишни талаб қилиш ёхуд жабрланувчини ўзининг мулкини ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйиш эканлиги бўйича аниқ қоида мавжуд;

учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига асосан, **Ўзбекистон Республикаси фуқароси** ва **давлат** бир-бирига нисбатан ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан боғликдир. **Инсоннинг Конституция ва қонунларда мустаҳкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир. Ҳеч кимга унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас.**

Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг, давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари,

[1] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида" 1999 йил 24 сентябрдаги 19-сон қарори // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

уларнинг мансабдор шахслари фаолиятининг моҳияти ва мазмунини белгилайди.

Инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилади.

Инсон ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шарт.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, **тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади**.

Давлат ва унинг органлари, бошқа ташкилотлар, **мансабдор шахслар**, фуқаролик жамияти институтлари ҳамда фуқаролар **Конституция ва қонунларга мувофиқ иш юритадилар**.

тўртинчилан, Ўзбекистон Республикасининг "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида" 2021 йил 20 апрелдаги ЎРҚ–682-сон Қонунига асосан, **Пленум қарори норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қаторида мавжуд эмас.**

бешинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида" 1999 йил 24 сентябрдаги 19-сон қарорининг рус тилидаги таҳририда ғам товламачилик ҳақида сўз юритилган.

олтинчидан, Россия[1], Грузия[2], Қозоғистон[3], Канада[4], Қирғизистон[5], Тожикистон[6], Туркманистон[7] каби давлатларда товламачилик йўли билан порахўрлик жиноятларини содир этганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

---

[1]https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/6411e005f539b666d6f360f202cb7b1c23fe27c3/.

[2]Chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://legislationline.org/sites/default/files/documents/66/GEO_CC_%202021_ru.pdf.

[3]https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&doc_id2=31575252#activate_doc=2&pos=407;-102&pos2=5927;-82.

[4] https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-51.html#h-121951.

[5] https://cbd.minjust.gov.kg/3-38/edition/2087/ru.

[6] https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325#pos=3686;-20.

[7]https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286&doc_id2=31295286#pos=231;-102&pos2=1946;-98.

еттинчидан, Россия Федерацияси Олий суди Пленумининг «Пора олиш ва бошқа коррупциявий жиноятларга оид суд амалиёти ҳақида» 2013 йил 9 июлдаги 24-сон қарорига асосан, *пора (Жиноят кодексининг 290-моддаси 5-қисми «б» банди) ёки тижорат параси (204-модда 7-қисми «б» банди) товламачилиги деб фақатгина мансабдор шахс ёки тижорат ёки бошқа ташкилотда бошқарув функцияларини амалга оширувчи шахснинг пора бериш ёки тижорат параси кўринишида ноқонуний мукофот беришни талаб қилишини ва бу талаб қонуний манфаатларга зиён етказиши мумкин бўлган ҳаракат (ёки ҳаракатсизлик) билан таҳдид қилиш орқали амалга оширилган ҳолатларни эмас, балки шахсни ўзининг ҳуқуқ билан ҳимоя қилинган манфаатларига зиён етказилишининг олдини олиш мақсадида ушбу мукофотларни беришга мажбур этувчи вазиятларни била туриб яратиш ҳолатларини ҳам тушуниш лозим (масалан, фуқаролар мурожаатларини кўриб чиқишда қонун билан белгиланган муддатларни атайлаб бузиш). Агар пора ёки тижорат параси товламачилиги жараёнида мансабдор шахс ёки бошқарув функцияларини бажарувчи шахс ҳаракат (ёки ҳаракатсизлик) орқали фуқаролар ёки ташкилотларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини жиддий равишда бузса, содир этилган ҳаракат тегишли ҳолатларда Жиноят кодексининг 285, 286 ёки 201-моддалари бўйича қўшимча равишда квалификация қилиниши керак. Жиноят кодексининг 290-моддаси 5-қисми «б» банди ёки 204-моддаси 7-қисми «б» банди бўйича жавобгарлик, шунингдек, товламачилик мансабдор шахс ёки бошқарувчи шахснинг розилиги ёки кўрсатмаси билан, лекин бошқа шахс томонидан, яъни пора ёки тижорат параси бевосита қабул қилувчи бўлмаган шахс томонидан амалга оширилган ҳолатларда ҳам қўлланилади. Бу шахснинг ҳаракатлари, тегишли ҳолларда, Жиноят кодексининг 291.1-моддаси бўйича пора олишда воситачилик ёки 204.1-моддаси бўйича тижорат парасида воситачилик деб квалификация қилиниши керак. Пора ёки тижорат параси жиноятларининг ижтимоий хавфлилигини оширадиган квалификацияловчи белгилар (товламачилик, олдиндан тил бириктириб ёки жиноий гуруҳ таркибида амалга оширилганлик, катта, жуда катта миқдордаги пора олиш ва ҳ.к.) ушбу жиноятларда иштирок этган ҳамжиноятчиларнинг*

ҳаракатларини юридик баҳолашда, башарти ушбу ҳолатлар уларнинг қасдини қамраб олган бўлса инобатга олиниши лозим.

Жиноят кодексининг 291.1-моддасида назарда тутилган пора воситачилиги ёки 204.1-моддасидаги тижорат параси воситачилиги учун агар қуйидаги икки шарт бажарилса айбдор жавобгарликдан озод этиш мумкин,:

содир этилган жиноят тўғрисида ихтиёрий хабар берилган бўлса;

жиноятни очиш ва (ёки) тергов қилишга фаол кўмак берилган бўлса.

Шунингдек, Жиноят кодексининг 291 ва 291.2-моддалари (пора бериш), ҳамда 204-модданинг 1-4 қисмлари ва 204.2-моддаси (тижорат параси бериш) бўйича жавобгарликдан озод этиш учун қуйидагилар талаб қилинади:

жиноятни очиш ва (ёки) олдини олишга фаол кўмак бериш;

жиноят тўғрисида ихтиёрий равишда хабар бериш ёки пора (тижорат параси) товламачилик асосида берилганлигини исботлаш.

Ихтиёрий хабар бериш аризачининг қандай сабабларга кўра мурожаат қилганига қарамай, ҳақиқатан ихтиёрий деб эътироф этилади. Бироқ, шахс ушбу жиноятни содир этганликда гумон қилиниб ушланган пайтда билдирган маълумотлар ихтиёрий ҳисобланмайди.

Фаол кўмак – бу жиноят иштирокчилари (пора олувчи, пора берувчи, воситачи ва ҳ.к.)ни фош этиш, берилган пул ёки қимматбаҳо ашёларни аниқлаш ва бошқа шунга ўхшаш ҳаракатларни ўз ичига олади.

Жиноятни очиш ва (ёки) тергов қилишга фаол кўмак берган ҳамда улардан пора ёки тижорат параси товламачилик орқали талаб қилинган бўлса, бундай шахслар жиноий жавобгарликдан озод этилиши мумкин. Бироқ, бу ҳолат уларнинг ҳаракатларида жиноят таркиби мавжуд эмас дегани эмас. Шундай шахслар жабрланувчи деб тан олинмайди ва улар пора (ёки тижорат параси) сифатида берилган қимматликларни қайтариб беришни талаб қилиш ҳуқуқига эга эмас.

Порани товламачилик таъсири остида беришдан фарқ қилиб, айрим ҳолатларда шахс жуда қаттиқ заруратда ёки руҳий босим

остида мансабдор шахсга пул, мулк, ҳуқуқ ёки моддий хизмат кўрсатишга мажбур бўлиши мумкин. Бундай ҳолатларда (Жиноят кодексининг 39-моддаси ва 40-модда 2-қисмига мувофиқ) бошқа чора бўлмаган тақдирда, шахс жавобгарликдан озод этилади ва мансабдор шахс томонидан олинган мулк эгасига қайтарилиши керак.

Агар шахсдан пора ёки тижорат параси талаб қилинган бўлса ва у бу ҳақда пул ёки қимматбаҳо нарсаларни бермасдан аввал ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга ихтиёрий равишда хабар берган бўлса, у ҳолда унинг ҳаракатларида жиноят таркиби мавжуд эмас деб ҳисобланади. Агар ушбу маблағлар махсус назорат остида, товламачи шахсни қўлга олиш мақсадида берилган бўлса, пуллар ва бошқа қимматликлар қонуний эгасига қайтарилиши лозим[1];

саккизинчидан, Ўзбек тилининг изоҳли луғатига кўра, тамагирлик бировдан бир нарса кутиш ва шунинг илинжида бўлиш ёки шу мақсаддаги хатти-ҳаракат тушунилади[2], товламачилик эса, алдаш, лақиллатиш, қўрқитиш йўли билан кишининг мол-мулки, пулини олиб қўйиш, ундан фойдаланиш саналади[3].

Юқоридагиларга кўра айтадиган бўлсак, товламачилик ва тамагирчилик ўзаро фарқ қилган ҳолда, рус тилидаги таржима билан ўзбек тилидаги таржима ўртасида жиддий фарқ бор, товламачилик рус тилида «**вымогательство**», тамагарлик «**корыстолюбие**» деб таржима қилинади, қолаверса, Пленум қарорини инсоннинг тақдирини ҳал қилувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжат эмас, шунингдек, хорижий тажрибада ҳам тамагирлик билан боғлиқ қоидалар назарда тутилмаган.

Шундан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 210-моддасининг иккинчи қисми “в”-бандини қуйидаги таҳрирда баён этиш мақсадга мувофиқ:

«**в) товламачилик йўли билан;**».

---

[1] Россия Федерацияси Олий суди Пленумининг «Пора олиш ва бошқа коррупциявий жиноятларга оид суд амалиёти ҳақида» 2013 йил 9 июлдаги 24-сон қарори // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_149092/.

[2] https://izoh.uz/uz/word/tamagirlik.

[3] chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://tiu-edu.uz/media/books/2024/06/05/4-tom.pdf.

Таъкидлаш керакки, Жиноят кодексининг 210-214[2]-моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилиши назарда тутилмаган бўлса-да, ҳозирча Жиноят ҳуқуқи назариясига кўра, у жиноятни содир этиш усули ва воситаси объектив томоннинг факультатив белгилари ҳисобланса-да, аслида Жиноят кодексига тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиши натижасида бу жиноятларнинг ахборот-коммуникация технологиялари фойдаланиб содир этилишида бу технологиялар қилмишнинг конструктив (асосий) белгисига айланади. Кибермуҳит, шу жумладан, кибермаконда пора бериш ва олишнинг моддий ифодаси анъанавий “қўлдан-қўлга” узатишдан тубдан фарқ қилади. Бунда ахборот-коммуникация технологиялари бир вақтнинг ўзида ҳам жиноят содир этиш воситаси (смартфон, компьютер, телекоммуникация ёки интернет тармоғи ва хк.), ҳам жиноят содир этиш усули (электрон транзакцияларни амалга ошириш, масофавий алоқа каналларидан фойдаланиш, криптоўтказмалар ва хк.) сифатида намоён бўлади. Рақамли платформалар (электрон ҳамёнлар, P2P платформалари, криптобиржалар ва хк.) орқали поранинг узатилиши порахўрликнинг объектив томонини масофавий, чегара билмас ва латентлик даражаси ўта юқори бўлган қилмишга айлантиради. Кибермуҳит, шу жумладан, кибермаконда поранинг моддий ифодаси жисмоний ашё эмас, балки электрон ёзувлар, рақамли кодлар ва дастурий алгоритмлар (смарт-контрактлар) ва бошқа рақамли далиллар (излар) кўринишида шаклланади.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Жиноят ҳуқуқи назариясига кўра, порахўрлик (пора олиш ва бериш) жиноятлари пора олувчи поранинг ҳеч бўлмаганда бир қисмини қабул қилган пайтдан бошлаб жиноят тамомланган ҳисобланади. Бироқ, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилган порахўрлик жиноятларида жиноятнинг тамом бўлиш пайтини белгилаш ўзига хос мураккабликларга эга. Хусусан, бу борада қуйидаги савол бўлиши мумкин:

Электрон тўловлар ва криптоактивлар орқали пора берилганда жиноят қачон тамомланган ҳисобланади?

Транзакция тасдиқланган пайтдами ёки маблағ нақдлаштирилгандами?

Бизнинг илмий хулосамизга кўра, ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилган порахўрлик жинояти пора берувчи томонидан электрон пул ёки криптоактивларни ўтказиш (send) тугмаси босилган вақтда эмас, балки ушбу рақамли маблағлар пора олувчининг ёки унинг розилиги билан воситачининг ёхуд учинчи шахснинг электрон ҳамёнига ёки крипто-ҳамёнига (wallet) келиб тушган ва мансабдор шахс ушбу маблағларни тасарруф этишнинг реал имкониятига эга бўлган, масалан, блокчейн тармоғида транзакция тасдиқланган пайтдан бошлаб тамомланган ҳисобланади. Айбдор ушбу электрон маблағларни нақдлаштирган ёки нақдлаштирмаганлиги жиноятнинг квалификациясига ва тамом бўлиш пайтига таъсир қилмайди. Агар маблағлар пора олувчининг электрон манзилига юборилган, лекин техник хатолик ёки тизим блокировкаси сабабли етиб бормаган бўлса, қилмиш пора беришга суиқасд, мисол учун ЖК 25-, 211-моддалари ва хк. сифатида квалификация қилиниши лозим.

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилаётган порахўрлик жиноятларини ахборот тизими ёки технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган киберфирибгарлик ва электрон тўлов воситалари билан боғлиқ бошқа жиноятлардан тўғри фарқлаш суд-тергов амалиётида муҳим аҳамият касб этади.

Уларнинг асосий фарқловчи белгилари қуйидагича намоён бўлади:

1) объектив борлиқ ва имконият: киберфирибгарликда айбдор ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб жабрланувчининг пулларини (электрон маблағларини) алдаш ёки ишончга кириш йўли билан қўлга киритади, лекин унда ваъда қилинган хизматни бажариш учун ҳеч қандай реал мансаб ваколати ёки имконият бўлмайди. Порахўрликда эса, мансабдор шахс ўзининг реал хизмат ваколатларидан ёки мансаб мавқеидан фойдаланиш имкониятига эга бўлади;

2) қасднинг йўналтирилганлиги: агар шахс интернет орқали ўзини мансабдор шахс сифатида таништириб ёки сохта профил

яратиб, ўзганинг электрон маблағларини ўзлаштирса ва ҳеч қандай ҳаракатни бажаришни ният қилмаган бўлса, бу порахўрлик эмас, балки киберфирибгарликдир;

3) электрон тўлов тизимларига ноқонуний киришдан фарқи: Компьютер ахборотидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш (ЖК 278-2-моддаси) ёки киберўғрилик (ЖК 169-моддаси) жиноятларида электрон тўлов тизимига жабрланувчининг эркидан ташқари, ноқонуний бузиб кирилади (хакерлик). Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган порахўрликда эса транзакция, гарчи қонунга хилоф ва жиноий мақсадда бўлса-да пора берувчи томонидан ўз эрки билан, ихтиёрий равишда амалга оширилади. Иккала тараф ҳам рақамли маблағларни узатиш ва қабул қилишни англаган ҳолда бошқаради.

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятлари объектив белгиларининг жиноий-ҳуқуқий таҳлили бўйича хулоса қиладиган бўлсак, ЖК моддаларини шунчаки ўзгартириш эмас, балки “Киберкоррупциянинг жиноий-ҳуқуқий модели”ни яратиб, у асосида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган порахўрлик жиноятларида ахборот-коммуникация технологиялари бу фақат жиноят содир этиш усули деган эски доктринадан воз кечиб, янги концепцияда бу технология нафақат усул, балки жиноятнинг кибермуҳит, шу жумладан, кибермакони эканлигини инобатга олишимиз зарур. Бу муҳит, шу жумладан, маконда жиноятнинг объекти, предмети ва вақти трансформацияга учрайди. Биз томонимиздан илгари сурилаётган концепцияга кўра, ахборот-коммуникация технологиялари билан содир этилаётган порахўрлик бу анъанавий коррупциянинг давоми эмас, балки “гибрид жиноят” бўлиб, унда жиноий тажовузнинг классик элементлари виртуаллашиб, рақамли ҳолатга келади. Бунда “субъект-объект” муносабатлари ўрнини “субъект-тизим-объект” занжири эгаллайди. Шу сабабли, жавобгарликни белгилашда фақат шахснинг ҳаракатига эмас, балки унинг рақамли тизимга таъсир ўтказиш даражасига қараб баҳо бериш доктринал янгилик ҳисобланади. Шу билан бирга, пора предметини “рақамли актив ва виртуал имтиёзлар” сифатида квалификация қилиш ва пора бу фақат мулк эмас, балки шахсга рақамли муҳитда устунлик

берадиган ҳар қандай ахборот коди ёки алгоритмик имконият саналади, эски ёндашувга кўра, пул картага тушган вақтдан бошлаб порахўрлик жиноятлари тамом бўлган саналади, янги концепцияга кўра эса, ахборот-коммуникация технологиялари орқали порахўрликда жиноятнинг тамом бўлиш вақтини “маълумотга эгалик қилиш ва уни бошқариш имконияти пайдо бўлган вақт” (Doctrine of Digital Control) деб белгилаш мақсадга мувофиқ.

ZUFAROVA SHAKHNOZA
Law enforcement Academy of the
Republic of Uzbekistan

ONLINE TRADE IN COUNTERFEIT GOODS AND CHALLENGES FOR LAW ENFORCEMENT.

Abstract*: This article examines the online trade in counterfeit goods as one of the most complex forms of intellectual property infringement in the digital environment. The study analyses how developments in e-commerce, social networks, messaging services and livestream sales have changed the channels through which counterfeit goods are distributed, as well as a nature of the law enforcement response. It argues for stronger interagency cooperation, proper preservation of digital evidence, the use of OSINT (open-source intelligence) tools and the specialization of officers dealing with intellectual property infringements in the online environment.*

Keywords: *counterfeit goods, intellectual property, online trade, e-commerce, digital evidence, law enforcement authorities, OSINT, online marketplaces.*

At present, counterfeit goods represent a significant threat to lawful economic circulation. For right holders, the spread of counterfeits involves the unauthorized use of business reputation and protected intellectual property assets. For consumers, it creates the risk of purchasing goods whose origin, quality and safety cannot be verified. For the state, the problem is reflected in reduced transparency of the flow of goods, weaker market oversight and the possible development of stable illegal schemes. In this regard, combating counterfeiting is important for ensuring fair competition, consumer safety and the stability of the legal order in the economic sphere.

The modern trade in counterfeit goods is gradually moving beyond the traditional model, in which fake goods are detected at markets, retail outlets, warehouses or during customs control. In the context of e-commerce, the infringement is increasingly shaped around the digital distribution and sale of the goods themselves.

The scale of the problem is confirmed by the OECD/EUIPO 2025 report, according to which global trade in counterfeit goods was valued at approximately USD 467 billion in 2021, accounting for 2.3 per cent of total global imports[1]. From an industry perspective, a brand protection specialist, also points that online counterfeiting is increasingly concentrated in social media and e-commerce channels, and that artificial intelligence facilitates the creation of clone websites and domains, product images, listing texts, fake reviews and advertising materials that imitate legitimate sellers[2].

Before analyzing the problem of online counterfeiting, it is necessary to clarify how the concept of counterfeit goods is understood in international and national legal frameworks. This is important because the term is not defined uniformly across legal instruments. In the Agreement on trade-related aspects of Intellectual property rights (TRIPS Agreement), the notion is framed primarily through trademark protection: “counterfeit trademark goods” are goods, including packaging, that bear without authorization a trademark identical to a validly registered trademark, or a mark that cannot be distinguished from it in its essential aspects, where such use infringes the rights of the trademark owner under the law of the country of importation.[3] This approach should be distinguished from pirated copyright goods, which TRIPS treats as a separate category.

The legislation of the Republic of Uzbekistan follows a similar trademark-based approach. Goods, labels and packaging are considered

[1] OECD/EUIPO (2025), *Mapping Global Trade in Fakes 2025: Global Trends and Enforcement Challenges*, Illicit Trade, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/94d3b29f-en.

[2] Timmi K. Rysgaard. Blog. Using AI To Tackle the Rising Threat of Counterfeiting and Brand Abuse in E-Commerce, May,7. 2026.

[3] TRIPS: Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Apr. 15, 1994, Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Annex 1C, 1869 U.N.T.S. 299, 33 I.L.M. 1197 (1994)

counterfeit where a trademark, or a sign confusingly similar to it, is used unlawfully[1].

Therefore, for the purpose of this study, counterfeit goods are understood primarily as goods placed into circulation through the unlawful use of trademarks or confusingly similar signs, while other forms of intellectual property infringement require separate legal qualification.

More broadly, the term may cover goods that unlawfully use protected intellectual property, such as trademarks, packaging elements, designs and brand names, and, in certain cases, copyright or related rights. The main characteristic of such products is that they give the consumer the impression of authenticity or unlawfully exploit the right holder's business reputation.

The online trade in counterfeit goods should be understood as chain of conduct. It may begin with the posting of a listing and continue through promotion on social media, use of an online marketplace or a clone website, communication with the buyer, receipt of payment and delivery of the goods. At the final stage, digital traces may be deleted. For this reason, law enforcement analysis should focus not only on the counterfeit item itself, but also on the digital infrastructure through which it is offered, promoted and sold.

An economic and institutional understanding of counterfeit trade was developed in earlier academic research[2]. Counterfeiting is examined through consumer demand, the methods used by counterfeiters, the response of governments, and the role of international organizations. This approach shows that counterfeiting develops within a wider environment shaped by demand, enforcement capacity and institutional coordination.

Existing research on online counterfeiting detection supports a semi-automated model in which digital tools help identify suspicious offers and an expert then carries out the final assessment. This distinction is important for law enforcement practice. An algorithm may

[1] Law of the Republic of Uzbekistan № 267-II "On trademarks, service marks and appellations of origin of goods". August,8. 2001.

[2] Peggy E. Chaudhry, Alan Zimmerman. The Economics of Counterfeit Trade: Governments, Consumers, Pirates and Intellectual Property Rights. Springer, 2009.

indicate a possible risk, but the legal qualification of the infringement must remain within the competence of the authorized body[1].

For law enforcement practice, digital tools are therefore most useful at the initial stage of detecting possible signs of online counterfeiting. Open-source intelligence (OSINT), meaning the collection and analysis of information from publicly available sources may be used to monitor online marketplaces, social media platforms, clone websites, listings, reviews and publicly accessible seller profiles. However, such information cannot replace the legal qualification of the infringement. It must be properly recorded, with the source, date, time, link, screenshots and account details preserved, and then verified by the competent authority.

A study of major Chinese short-video and e-commerce platforms shows that livestream sales may use techniques that influence the buyer's decision during the broadcast [2]. For counterfeit goods, this format is especially risky.

This risk is illustrated by the operation carried out in May 2026 by the Police Intellectual Property Crime Unit of the City of London Police. The unit identified the use of TikTok Shop accounts and influencers to promote counterfeit goods to thousands of viewers. These accounts livestreamed from warehouse premises, displayed large quantities of goods and claimed that the goods were genuine. During a search in Rotherham, officers found a person livestreaming the sale of counterfeit goods. The livestream was stopped, and 26,849 counterfeit items were seized from the warehouse[3].

The significance of this case shows a change in the structure of the infringement itself. The warehouse was linked to an account, livestream sales, influencers, a large audience of buyers and a commission-based scheme. In other words, the law enforcement response was directed not

[1] Christian Wartner, Patrick Arnold and Erhard Rahm. 2015. Semi-Automatic Identification of Counterfeit Offers in Online Shopping Platforms Journal of Internet Commerce. DOI:10.1080/15332861.2015.1121459.

[2] Qunfang Wu, Yisi Sang, Dakuo Wang, and Zhicong Lu. 2023. Malicious Selling Strategies in Livestream E-commerce: A Case Study of Alibaba's Taobao and ByteDance's TikTok. ACM Trans. Comput.-Hum. Interact. 30, 3, Article 35 (June 2023), 29 pages. https://doi.org/10.1145/3577199.

[3] The Police Intellectual Property Crime Unit (PIPCU). Six arrested as TikTok shop influencers targeted in counterfeit goods crackdown. Press releases. Published 08/05/2026.

only at the physical goods, but also at the digital mechanism through which they were promoted and sold.

For Uzbekistan, this case is particularly relevant because it demonstrates the need for specialization and for a pre-established operational procedure. Such a procedure should determine who records the livestream, who identifies the account, who obtains data from the platform, who conducts the seizure, who orders the expert examination and who makes the procedural decision.

A broader policy concern is also reflected in the 2024 USTR Review of Notorious Markets, where digital platforms and social-commerce markets are discussed as environments that may facilitate the circulation of counterfeit goods. For the purposes of this article, the importance of this review lies not in the naming of particular platforms, but in the recognition that online counterfeiting increasingly depends on platform ecosystems, fast account creation and the movement of sellers across digital channels. From a law enforcement perspective, two key problems can be identified [1].

First, there is the problem of identifying the person behind the infringement. An online seller may use a false name, a temporary account, another person's phone number, an electronic wallet, a delivery intermediary or a foreign platform. Without access to data held by the platform, payment provider and delivery service, it is difficult to identify the actual organizer of the scheme. For this reason, effective action against online counterfeiting requires a formal procedure for obtaining, preserving and transmitting digital information.

Second, there is the need to preserve evidence in a timely manner. Online listings, livestream recordings, comments, messages, order details and payment information may be deleted before the competent authority is able to carry out an initial review. If there is no clear procedure for preserving digital traces, the case may lose its evidentiary value even before the goods are submitted for expert examination. For this reason, digital evidence must be recorded at the earliest possible stage, before the online trace disappears.

[1] Office of the United Stats Trade Representative. Executive office of the President. USTR 2024 Review of Notorious Markets for Counterfeiting and Piracy. https://ustr.gov/.

For the Republic of Uzbekistan, the online trade in counterfeit goods should be treated as a separate area for improving law enforcement activity in the field of intellectual property protection.

Taking into account the current distribution of institutional competences, the following measures are proposed:

- The Ministry of Justice, in particular the unit responsible for intellectual property, should be designated as the primary specialized body for identifying the online trade in counterfeit goods. This is justified by the fact that this body has specific competence in the legal protection of intellectual property objects, the consideration of right holders' complaints, the assessment of possible infringements and the preparation of relevant legal opinions.

- Investigative units of the Ministry of Internal Affairs and the prosecution authorities should become involved once the materials indicate signs of an administrative offence or a criminal offence. At that stage, their role should include conducting a pre-investigation check, identifying the persons involved, seizing the goods, ordering expert examinations and making the relevant procedural decision.

- Interagency procedure for responding to online counterfeiting should be developed. It should clearly define which authority receives materials from the right holder, which body records digital evidence, which authority communicates with the online platform, who sends the goods for expert examination, who determines the legal qualification of the conduct and who conducts further proceedings.

- Electronic channel for reporting online counterfeiting should be created. A right holder or its representative should be able to submit a structured set of information to the competent authority, including the link to the listing, screenshots, account details, information on the registered trademark, proof of rights, the results of a test purchase, and information on payment and delivery.

- The concept of the online trade in counterfeit goods should be introduced into e-commerce legislation in order to avoid the automatic criminalization of every online infringement.

- Training should be developed for law enforcement officers dealing with online counterfeiting cases, including training in intellectual property law, e-commerce, digital evidence, OSINT, electronic payments, logistics and international cooperation.

In conclusion, the online trade in counterfeit goods should not be viewed merely as a digital channel for selling counterfeit items. It represents a complex model of intellectual property infringement.

For Uzbekistan, the priority should be to build a sustainable system for countering online counterfeiting, based on a clear distribution of competences among justice authorities, law enforcement bodies, the prosecution service, customs authorities, expert institutions, online platforms, postal services and payment providers. Only through such cooperation can the protection of intellectual property rights in the digital environment become preventive and effective.

КАХАРОВ ФИРУЗ ЕЛМУРАТОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИКДА ҚЎШИМЧА ЖАЗОЛАРНИ ИЖРО ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация: *мазкур тезисда миллий жиноят-ижроия қонунчилигида қўшимча жазоларни, хусусан, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ҳамда ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш тариқасидаги жазоларни ижро этишнинг ўзига хос жиҳатлари илмий-назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилинган. Тадқиқотда ушбу жазоларни ижро этишнинг ҳуқуқий механизми, пробатсия органларининг ваколатлари, иш берувчи ва ваколатли органлар мажбуриятлари ҳамда мавжуд муаммолар ёритилган. Шунингдек, қонунчиликдаги бўшлиқлар, амалиётдаги муаммолар ва уларни бартараф этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган. Тезисда қўшимча жазоларнинг жиноятларнинг такрор содир этилишининг олдини олишдаги профилактик аҳамияти асослаб берилган.*

Аннотация: *в данной диссертационной работе исследуются особенности исполнения дополнительных наказаний в национальном уголовно-исполнительном законодательстве, в частности наказаний в виде лишения определённых прав и лишения воинских или специальных званий. Анализируются правовые механизмы исполнения наказаний, полномочия органов пробации, обязанности работодателей и уполномоченных органов, а также существующие проблемы правоприменительной практики и законодательства. Кроме того, выявляются пробелы в правовом*

регулировании и предлагаются меры по их устранению. Особое внимание уделяется профилактической роли дополнительных наказаний в предупреждении рецидива преступлений.

Annotation: *this thesis analyzes the specific features of enforcing additional penalties within the national criminal-executive legislation, particularly deprivation of certain rights and deprivation of military or special ranks. The study examines the legal mechanisms of execution, the powers of probation authorities, the obligations of employers and competent bodies, as well as existing practical and legislative issues. Furthermore, the research identifies gaps in current legislation and provides proposals for improving enforcement effectiveness. The thesis emphasizes the preventive role of additional penalties in reducing recidivism and strengthening legal order.*

Калит сўзлар: *жиноят-ижроия ҳуқуқи, қўшимча жазо, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш, ҳарбий унвон, пробатсия, жазони ижро этиш, профилактика, суд амалиёти.*

Ключевые слова: *уголовно-исполнительное право, дополнительное наказание, лишение прав, воинское звание, пробация, исполнение наказания, профилактика, судебная практика.*

Keywords: *criminal-executive law, additional punishment, deprivation of rights, military rank, probation, enforcement of sentence, prevention, judicial practice.*

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо жиноят-ҳуқуқий таъсир чоралари тизимида муҳим ўрин тутади. У шахснинг муайян лавозимни эгаллаши ёки муайян фаолият билан шуғулланишини чеклаш орқали жиноятнинг такрорланишининг олдини олишга қаратилган профилактик аҳамиятга эга институт ҳисобланади. Бу жазо, айниқса, шахс ўз хизмат ёки касбий мавқеидан фойдаланиб жиноят содир этган ҳолатларда давлат ва жамият манфаатларини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Миллий жиноят-ижроия қонунчилигида мазкур жазонинг ижроси пробация бўлинмалари зиммасига юклатилган бўлиб, улар маҳкумларни ҳисобга олиш, суд ҳукмида белгиланган тақиқларга риоя этилишини назорат қилиш, иш берувчи ташкилотлар ҳамда рухсат берувчи органлар томонидан ҳукм талабларининг бажарилишини текшириш, шунингдек, маҳкумлар билан тарбиявий ишларни олиб бориш вазифасини амалга оширади. Жиноят-ижроия кодексининг 21-моддасига мувофиқ, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси маҳкумнинг яшаш жойидаги ички ишлар органлари

пробация бўлинмалари томонидан ижро этилади. Бу эса жазони ижро этиш тизимида гуманизация ва ижтимоий йўналтирилган ёндашувнинг кучайганини кўрсатади.

Жиноят-ижроия кодексининг 22-моддасида пробация бўлинмаларининг ваколатлари белгиланган бўлиб, уларга маҳкумларни рўйхатга олиш, иш берувчи ташкилотлар ва рухсат берувчи органларга ҳукм ижроси ҳақида хабар бериш, белгиланган тақиқларга риоя этилишини текшириш ҳамда ваколатли органлар томонидан ҳукм талабларининг бажарилишини назорат қилиш вазифалари юклатилган. Бу эса жазонинг ижроси бир марталик ҳаракат эмас, балки узлуксиз назоратни талаб этувчи жараён эканини англатади.

А.А. Аманов таъкидлаганидек[1], пробация хизмати нафақат жазони ижро этиш, балки маҳкумнинг ижтимоий мослашувини таъминлашда ҳам муҳим роль ўйнайди.

Жиноят-ижроия кодексининг 23-моддаси эса иш берувчи ташкилот маъмуриятининг мажбуриятларини белгилайди. Унга кўра, иш берувчи маҳкумни тақиқланган лавозим ёки фаолиятдан озод қилиши, ҳукм ижроси ҳақида пробация органларига хабар бериши, шунингдек, иш жойи ўзгарган ёки меҳнат муносабатлари бекор қилинган ҳолларда бу ҳақда тегишли органларни хабардор қилиши шарт. Бу қоида иш берувчининг ҳам ҳуқуқий, ҳам ижтимоий масъулиятини белгилайди ва жазо ижроси фақат давлат органлари эмас, балки бошқа субъектлар иштирокида амалга оширилишини кўрсатади.

ЖИК 24-моддаси муайян фаолият тури билан шуғулланиш учун берилган лицензия ёки рухсатномани бекор қилиш ваколатига эга органларнинг мажбуриятларини белгилайди. Унга кўра, улар маҳкумга берилган рухсатномани уч кун ичида бекор қилиши, тегишли ҳужжатни олиб қўйиши ва бу ҳақда пробация бўлинмасини хабардор қилиши лозим. Бу ҳолат қонун чиқарувчи томонидан муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосининг фақат назарий эмас, балки амалда самарали таъсирга эга институт сифатида шакллантирилганини кўрсатади.

---

[1] Аманов А.А. Ўзбекистон Республикасида пробация фаолиятининг ҳуқуқий мақоми ва ушбу фаолиятни ташкил этиш тартиби. // Янги Ўзбекистон талабалари ахборотномаси. – 2024. – №12. – Б. 26.

ЖИК 25-моддаси маҳкумнинг ҳуқуқий мақомини белгилаб, уни жазо ижроси талабларини бажаришга, пробация органлари билан ҳамкорлик қилишга, яшаш ва иш жойи ўзгаргани ҳақида хабар беришга ҳамда чақирувга биноан пробация бўлинмасига келиб туришга мажбур этади. Бу қоида маҳкумнинг жазо ижросида фаол иштирокини таъминлаш ва унинг ҳуқуқий интизомини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Бироқ амалиётда айрим муаммолар мавжуд. Биринчидан, ЖИКда тақиқни қасддан бузганлик учун алоҳида жавобгарлик механизми аниқ белгиланмаган. Натижада айрим ҳолларда, айниқса транспорт бошқаруви, овчилик ёки лицензия талаб қиладиган фаолиятлар билан шуғулланишдан маҳрум этилган шахслар томонидан тақиқларни бузиш ҳолатлари учрамоқда. Бу эса жиноятнинг такрорланиш хавфини оширади.

Иккинчидан, маҳкум ишдан бўшатилганда унинг меҳнат фаолиятига оид маълумотларда қўлланган жазо ҳақида ахборот акс эттирилиши масаласи қонунчиликда тўлиқ тартибга солинмаган. Бу эса келгусида унинг меҳнат ҳуқуқларини амалга оширишда қўшимча қийинчиликлар туғдириши мумкин.

Учинчидан, пробация органлари ва лицензия берувчи ташкилотлар ўртасида ахборот алмашинуви тизими етарлича интеграциялашмагани сабабли, тақиқланган фаолият билан шуғулланиш ҳолатларини ўз вақтида аниқлашда муаммолар юзага келади.

Криминологик жиҳатдан қаралганда, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси жиноятнинг такрорланишининг олдини олиш, касбий соҳаларни ишончсиз шахслардан тозалаш ва жамиятда ҳуқуқий адолатни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Айрим ҳолатларда у озодликдан маҳрум қилишга нисбатан ҳам самарали профилактик таъсир кўрсатиши мумкин. Шу боис мазкур институтни такомиллаштириш, ахборот тизимларини интеграция қилиш ҳамда жазони қасддан бажармаслик ҳолатлари учун аниқ жавобгарлик механизмларини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш жазоси ҳам жиноят-ҳуқуқий таъсир чоралари тизимида алоҳида ўрин тутади. У давлат хизмати, ҳарбий хизмат ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардаги фаолиятнинг давлат ишончига асосланган эканидан

келиб чиқади. Мазкур жазо фақат лавозим ёки унвондан маҳрум қилишни эмас, балки шахсга билдирилган давлат ишончининг бекор қилиниши маъносини ҳам англатади.

Шу жиҳатдан, бу жазо ҳуқуқий таъсир билан бирга кучли ижтимоий-ахлоқий аҳамиятга эга бўлиб, давлат хизматчисининг масъулияти, ҳалоллиги ва садоқати каби қадриятларни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Давлат унвонига эга шахс томонидан жиноят содир этилиши эса нафақат ҳуқуқбузарлик, балки давлат ишончини суиистеъмол қилиш сифатида баҳоланиши лозим. Шу сабабли мазкур жазо адолатни таъминлаш ва давлат хизмати нуфузини сақлашнинг муҳим ҳуқуқий кафолати ҳисобланади.

Илмий адабиётларда мазкур жазонинг ҳуқуқий мазмунига алоҳида эътибор қаратилади. Хусусан, В.П. Мосиенко[1] ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилишни шахснинг давлат олдидаги хизматларини ифодаловчи регалиялардан маҳрум этиш орқали унинг ҳуқуқий мақомини ўзгартирадиган мустақил жазо тури сифатида талқин қилади. В.Н. Петрашев[2] эса ушбу жазонинг ижтимоий моҳиятини очиб бериб, унвондан маҳрум қилиш давлат томонидан билдирилган ишончнинг расман бекор қилиниши эканини таъкидлайди.

Шу нуқтаи назардан, мазкур жазо нафақат ҳуқуқий чеклов сифатида, балки давлат хизматчиси ёки ҳарбий шахснинг жамиятдаги обрўси ва нуфузига сезиларли таъсир кўрсатувчи таъсир чораси сифатида ҳам баҳоланади.

Мазкур ҳуқуқий механизм давлат органлари ўртасида ваколатларнинг аниқ тақсимланишини таъминлашга қаратилган бўлиб, суд ҳукмининг ижросини ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан самарали таъминлашга хизмат қилади. Шу билан бирга, унинг ҳуқуқий тартибга солинишида айрим бўшлиқлар мавжуд бўлиб, бу амалиётда муайян муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

---

[1] Мосиенко В.П. Лишение специального, воинского или ночетного звания, классного чина и государственных наград как вид наказания в российском уголовном праве (уголовный и уголовно-исполнительный аспекты): Дисс... канд. юрид. наук. – Ростов н/Д., 2000. – С. 130-131.

[2] Петрашев В.Н. Лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград: проблема наказания и исправления. // Северо-Кавказский юрид, вестн. – Ростов н/Д., 1997. – С. 120.

Аввало, ЖИК 161-моддасида суд ҳукмини ижрога юборишнинг аниқ муддати белгиланмаган. Қонунда фақат унвон берган орган мансабдор шахсининг бир ой ичида судга ижро ҳолати ҳақида хабар бериш мажбурияти назарда тутилган, бироқ суд ҳукмни тегишли органга қанча муддатда юбориши лозимлиги аниқ регламент қилинмаган. Бу ҳолат айрим вазиятларда ҳукм ижросининг кечикишига, ижро интизомининг сусайишига олиб келиши мумкин. Шу боис, ЖИК 161-моддасини суд ҳукмини ижрога юборишнинг аниқ муддатини белгилайдиган қоида билан тўлдириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Иккинчи муаммо ҳарбий ва махсус унвонлар ҳамда давлат мукофотларини жиноят-ижроия ҳуқуқи нуқтаи назаридан ижро этишнинг етарлича комплекс тартибга солинмаганлигидир. Амалда мазкур муносабатлар турли соҳавий норматив ҳужжатлар билан тартибга солинса-да, суд ҳукми асосида унвон ва мукофотлардан маҳрум қилишнинг ягона механизми тўлиқ шаклланмаган. Натижада, қайси унвонлар ва мукофотлардан маҳрум қилиш мумкинлиги, уларни олиб қўйиш тартиби масаласида ноаниқликлар юзага келиши эҳтимоли мавжуд. Бу эса ҳуқуқни қўллаш амалиётида бир хил ёндашув шаклланишига салбий таъсир кўрсатади. Шу нуқтаи назардан, мазкур масалаларни ягона норматив-ҳуқуқий ҳужжатда комплекс тартибга солиш мақсадга мувофиқдир[1].

Учинчи муаммо — унвондан маҳрум қилиш жазосини ижро этишда уни қасддан бажармаслик ёки ижрога тўсқинлик қилиш учун аниқ жавобгарлик механизмларининг етарлича белгиланмаганидир. Айниқса, давлат мукофотлари ёки моддий кўринишга эга регалиялар мавжуд бўлган ҳолларда уларни топширишдан бош тортиш ҳолатлари учраши мумкин. Бу эса суд ҳукми ижросининг тўлиқ таъминланишига салбий таъсир кўрсатади. Шу боис, бундай ҳаракатлар учун тегишли маъмурий ёки жиноий жавобгарлик чораларини жорий этиш зарурати мавжуд.

Тўртинчи муаммо суд амалиётида баъзи ҳолларда махсус унвондан маҳрум қилиш масаласи етарлича қўлланилмаслиги

[1] Мосиенко В.П. Лишение специального, воинского или ночетного звания, классного чина и государственных наград как вид наказания в российском уголовном праве (уголовный и уголовно-исполнительный аспекты): Дисс... канд. юрид. наук. – Ростов н/Д., 2000. – С. 130-131.

билан боғлиқ. Хусусан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари оғир ёки ўта оғир жиноят содир этган ҳолатларда судлар баъзан фақат муайян лавозимни эгаллаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш билан чекланиб, махсус унвондан маҳрум қилишни қўлламайди. Бу эса жазонинг моҳияти ва унинг профилактик таъсирини сусайтиради. Шу сабабли, жазони қўллашда ягона ва барқарор суд амалиётини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

А.Ж. Рамазановнинг фикрига кўра[1], айрим ҳолатларда муайян лавозимни эгаллаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш жазоси ўз-ўзидан етарли самара бермаслиги мумкин, чунки судланган шахслар амалда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хизматга қабул қилинмаслиги мумкин. Шу сабабли у бундай ҳолатларда судлар махсус унвондан маҳрум қилиш масаласини албатта муҳокама қилиши зарурлигини таъкидлайди.

Ушбу ёндашув Ўзбекистон суд амалиёти учун ҳам долзарб ҳисобланади. Шу боис мазкур масала бўйича Олий суд Пленуми даражасида тегишли тушунтиришлар қабул қилиниши ҳуқуқни қўллаш амалиётида ягона ёндашувни таъминлашга хизмат қилади.

Хулоса қилиб айтганда, ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо Ўзбекистон жиноят-ижроия ҳуқуқида муҳим профилактик, тарбиявий ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мустақил жазо туридир. Унинг самарадорлиги, бир томондан, ЖИК 161-моддасида назарда тутилган ижро механизмларининг ўз вақтида ва тўғри қўлланилишига, иккинчи томондан эса мавжуд ҳуқуқий бўшлиқларни бартараф этиш ва ижро интизомини кучайтиришга боғлиқ.

Шу муносабат билан мазкур институтни такомиллаштириш учун қуйидаги йўналишлар мақсадга мувофиқ ҳисобланади: суд ҳукмини ижрога юборишнинг аниқ муддатини қонун даражасида белгилаш; ҳарбий ва махсус унвонлар ҳамда давлат мукофотлари масаласини комплекс тартибга солувчи алоҳида норматив ҳужжат қабул қилиш; ижро жараёнларини рақамлаштириш ва ягона электрон реестрни жорий этиш; жазони ижро этмаслик ёки унга тўсқинлик қилиш учун жавобгарлик чораларини белгилаш;

[1] Рамазанов А.Ж. Наказания, не связанные с лишением свободы (вопросы теории и практики): Учеб. пособие. / Под общ. ред. Е.В.Середы. – СПб.: Юридического института, 2002. – С. 184.

шунингдек, Олий суд Пленуми томонидан амалиётни бирхиллаштирувчи тушунтиришлар бериш.

Ушбу чоралар мазкур жазо турининг профилактик таъсири, тарбиявий самараси ва ижтимоий адолатни таъминлашдаги ўрнини янада кучайтиришга хизмат қилади.

MUKHTOROV RAHMIDDIN
Researcher at Tashkent State University of Law, Department of Criminal Procedural Law

PRACTICE OF FINANCIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES IN UZBEKISTAN: IDENTIFICATION AND SEIZURE OF DIGITAL ASSETS

Аннотация: *Ушбу илмий мақолада Ўзбекистон Республикасида рақамли активлар иштирокидаги коррупцияга оид жиноятларни молиявий тергов қилишнинг процессуал, ҳуқуқий ва меъёрий механизмлари тизимли равишда таҳлил қилинган. Тарихан тартибга солинмаган соҳа ҳисобланган крипто-активлар айланмаси бугунги кунда жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш (AML/CFT) халқаро стандартлари, хусусан FATF тавсиялари билан мувофиқлаштирилди. Мақолада давлатнинг икки томонлама қонунчилик чоралари ўрганилган: Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги (ИЛМА) томонидан крипто-активлар айланмаси соҳасидаги хизматлар провайдерларини (VASP) қатъий лицензиялаш режими ва Жиноят кодексининг 278-8 ҳамда 278-9-моддалари доирасида ноқонуний крипто-операциялар ва майнинг фаолиятини жиноий жавобгарликка тортиш масалалари таҳлил қилинган.*

Асосий эътибор терговга қадар текширув ва жиноятларни тергов қилиш давомида аниқланган крипто-активларни олиб қўйиш, хатлаш, сақлаш ҳамда топшириқнинг процессуал тартибини белгиловчи 3591-сонли Қўшма Йўриқномага (2024-йил 25-декабр) қаратилган. Мақолада техник мувофиқлик билан бир қаторда марказлаштирилмаган молия (DeFi) протоколларини кузатиш, хорижий P2P платформаларидан фойдаланишни чеклаш ва бенефициар мулкдорларнинг марказлаштирилган очиқ реестри мавжуд эмаслиги билан боғлиқ тизимли муаммолар кўриб чиқилган. Тадқиқот якунида халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, блокчейн таҳлил тизимларини жорий этиш, махсус Активларни бошқариш органини (AMU) ташкил этиш ва қайтарилган коррупцион активлардан ижтимоий мақсадларда шаффоф фойдаланиш бўйича стратегик тавсиялар берилган.

Аннотация: *В данной научной работе систематически анализируются процессуальные, нормативные и правовые механизмы, регулирующие финансовые расследования коррупционных преступлений, связанных с цифровыми активами в Республике Узбекистан. Оборот криптоактивов, ранее находившийся в правовом вакууме, был систематически приведен в соответствие с международными стандартами, в частности Рекомендациями ФАТФ. В исследовании рассматриваются двусторонние законодательные меры государства: создание закрытого внутреннего режима лицензирования провайдеров услуг виртуальных активов (VASP) под контролем Национального агентства перспективных проектов (НАПП) и криминализация незаконных операций и майнинга по статьям 278-8 и 278-9 Уголовного кодекса Узбекистана.*

Особое внимание уделено Совместной инструкции № 3591 (от 25 декабря 2024 года), определяющей процессуальный порядок изъятия, ареста, хранения и передачи криптоактивов органами дознания и следствия. С использованием смешанного метода исследования в статье противопоставляется техническое соответствие законодательства Узбекистана его операционной эффективности. Описаны проблемы, связанные с P2P-легализацией, обфускацией транзакций через DeFi и отсутствием публичного реестра бенефициарных владельцев. В заключении предложены стратегические рекомендации, включая создание специализированного Органа по управлению активами (AMU), интеграцию скрининга транзакций в реальном времени и развертывание трастовых фондов для прозрачной репатриации активов.

Abstract: *This research paper systematically analyzes the procedural, regulatory, and legal mechanisms governing financial investigations of corruption crimes involving digital assets in the Republic of Uzbekistan. Historically operating in a regulatory gray area, Uzbekistan has structurally aligned its domestic framework with international standards, particularly the Financial Action Task Force (FATF) Recommendations. The study examines the state's dual-track legislative response: the establishment of a closed-loop domestic licensing regime for Virtual Asset Service Providers (VASPs) controlled by the National Agency for Perspective Projects (NAPP), and the criminalization of unauthorized crypto-asset transactions and mining under Articles 278-8 and 278-9 of the Criminal Code of Uzbekistan.*

Special emphasis is placed on Joint Instruction No. 3591 (December 25, 2024), which provides a standardized procedural guide for pre-trial and criminal investigation organs to identify, seize, store, and transfer digital assets. Utilizing a mixed-methods design, the paper contrasts technical compliance with operational challenges, including peer-to-peer (P2P) laundering, decentralized finance (DeFi) obfuscation, and the lack of a centralized public beneficial ownership register. It concludes with strategic policy recommendations, proposing the establishment of a

dedicated Asset Management Unit (AMU), the integration of real-time transaction screening protocols, and the deployment of transparent asset repatriation trust funds.

Калит сўзлар: *Крипто-активлар, Молиявий тергов, Активларни қайтариш, Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги (ИЛМА), 3591-сонли Йўриқнома, Жиноий даромадларни легаллаштириш, FATF 15-тавсияси, Коррупция.*

Ключевые слова: *Криптоактивы, Финансовое расследование, Возврат активов, Национальное агентство перспективных проектов (НАПП), Инструкция № 3591, Легализация преступных доходов, Рекомендация 15 ФАТФ, Коррупция.*

Keywords: *Crypto-Assets, Financial Investigation, Asset Recovery, National Agency for Perspective Projects (NAPP), Joint Instruction No. 3591, Money Laundering, FATF Recommendation 15, Corruption.*

Introduction

The global transition toward a digital economy has significantly altered traditional financial architectures and methods of capital formation. Digital Financial Assets (DFAs), driven by distributed ledger technologies and cryptographic systems, have expanded liquidity, disintermediated commercial transactions, and introduced unprecedented financial efficiency. However, these same technological advancements have introduced substantial systemic risks. Organized criminal groups (OCGs) and corrupt actors have increasingly exploited the borderless nature, transaction speed, and pseudonymity of virtual assets to bypass traditional banking controls. In corruption schemes, digital assets serve as advanced tools for laundering public funds, facilitating international bribery, and executing illicit transfers.

Within this shifting global landscape, the Republic of Uzbekistan, under its ongoing "New Uzbekistan" developmental agenda, has prioritized anti-corruption and anti-money laundering (AML) reforms. Historically, the country faced severe capital flight and high-level corruption. The prominent, decade-long repatriation of proceeds linked to Gulnara Karimova—which involved over $865 million in bribery payments from global telecommunications companies (MTS, VimpelCom, and Telia) routed through shell corporations and offshore jurisdictions—underscored the limits of traditional asset recovery. The eventual restitution of Swiss-confiscated assets through the "Uzbekistan

Vision 2030 Fund," a United Nations Multi-Partner Trust Fund currently managing $95 million, highlighted the critical need for a proactive and modern domestic legal framework.

Uzbekistan's early virtual asset policies shifted between complete restriction and unregulated tolerance. Prior to 2018, digital assets existed in a regulatory vacuum. By December 2019, the government banned residents from purchasing crypto-assets, temporarily freezing the market. However, this restrictive stance was operationally unsustainable. Corrupt actors continued to leverage virtual currencies via foreign platforms, P2P gateways, and clandestine mining farms. This created a pressing need for a systematic, technical, and operational overhaul of the national digital asset regime.

Through partnerships with the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Uzbekistan launched a series of statutory and procedural initiatives to align its frameworks with FATF Recommendation 15. These reforms culminated in the adoption of Law No. 899 in January 2024, which criminalized unlicensed digital transactions, and the promulgation of Joint Instruction No. 3591 in December 2024, providing a standardized procedural model for digital asset seizure.

This research paper provides an in-depth analysis of the financial investigation of corruption crimes in Uzbekistan, focusing specifically on the identification, seizure, and recovery of digital assets.

Methods

This study utilizes a mixed-methods research design, combining qualitative legal dogmatics with quantitative and empirical legal analysis. In doing so, it avoids abstract theoretical speculation in favor of evaluating active statutory frameworks, regulatory instruments, and recorded judicial and administrative enforcement data.

The qualitative legal analysis focuses on the structural alignment of Uzbek domestic legislation with international treaty obligations and anti-money laundering standards. This includes a systematic evaluation of:

- The United Nations Convention against Corruption (UNCAC),

to which Uzbekistan is a state party.

- The FATF 40 Recommendations, specifically evaluating the technical compliance and operational effectiveness parameters under Recommendations 4, 30, 31, 38, and 40.
- The statutory provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan.
- Joint regulatory instruments, primarily Joint Instruction No. 3591, which establishes the interagency protocol for virtual asset seizure.

The empirical and quantitative component of the research evaluates statistical trends, case files, and official statements issued by law enforcement bodies, including the General Prosecutor's Office (GPO), the National Agency for Perspective Projects (NAPP), and the State Security Service (DXX). Quantitative metrics analyzed include local crypto transaction volumes, licensing statistics, the monetary scale of disrupted illegal exchanges, and documented case profiles such as high-profile peer-to-peer (P2P) enforcement operations.

To capture the analytical models used by modern financial investigators to detect digital asset diversion, this study integrates forensic models of unexplained wealth and transactional obfuscation. To calculate the Unexplained Wealth Indicator ($\mathbf{UWI}$) of a politically exposed person suspected of corruption, investigators employ the following valuation formula:

$$\mathbf{UWI} = \sum_{i=1}^{n} \mathcal{A}_i \left(\mathcal{I}_{\text{legal}} + \sum_{j=1}^{m} \mathcal{L}_j\right)$$

Where:

- $\mathcal{A}_i$ represents the appraised market value of all physical and digital assets (including verified crypto-asset wallets and private keys) acquired or controlled by the suspect during a specified investigative window.
- $\mathcal{I}_{\text{legal}}$ represents the total declared, verified legitimate income of the target during the same period.
- $\mathcal{L}_j$ represents verifiable liabilities, legitimate capital injections, or documented commercial loans.

A positive $\mathbf{UWI}$ that significantly deviates from the legitimate earning capacity of the public official serves as a primary red flag, initiating a parallel financial investigation. Furthermore, to evaluate the complexity of transactional obfuscation in mixing or CoinJoin networks, forensic analysts calculate the transactional Shannon entropy ($\mathcal{H}$), which represents the difficulty of mapping incoming inputs to outgoing outputs: $$\mathcal{H}(X) = -\sum_{k=1}^{K} P(x_k) \log_2 P(x_k)$$

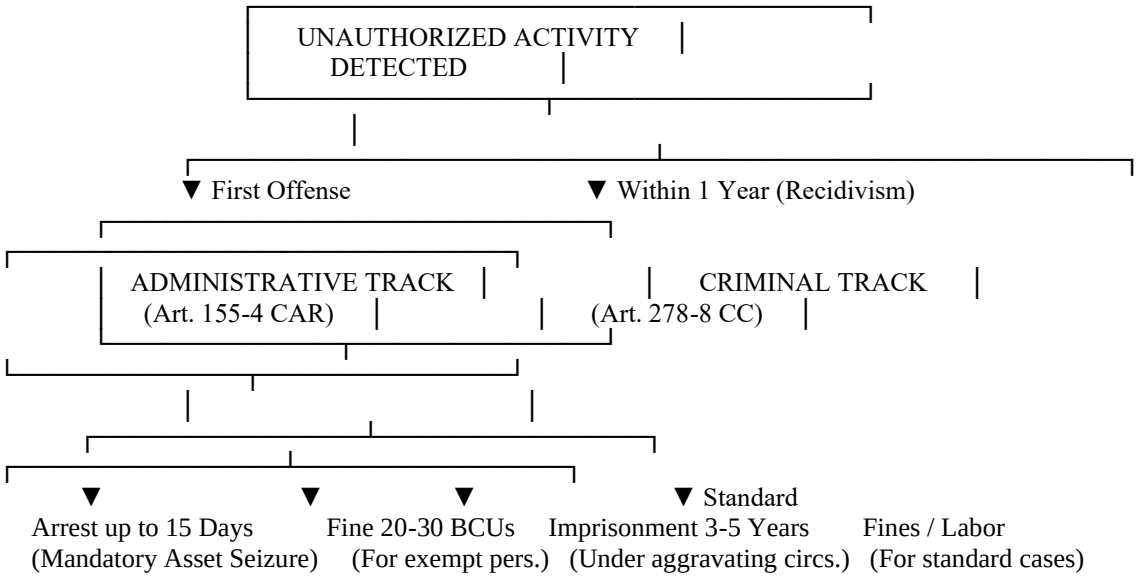
Where $P(x_k)$ is the probability that a specific output wallet address x_k is linked to an input transaction source. High-entropy values indicate the deployment of advanced obfuscation techniques (such as mixers, tumblers, and chain-hopping) requiring specialized tracing platforms like Chainalysis, Crystal, and AML-bot.

Results

The Statutory Penal Architecture of Uzbekistan's Virtual Asset Market

On January 19, 2024, Uzbekistan enacted Law No. 899 (entering into force on April 20, 2024), establishing a strict, dual-track liability regime designed to penalize unauthorized crypto-asset transactions and illegal mining. Prior to these legislative amendments, law enforcement agencies lacked clear criminal law instruments, forcing them to prosecute virtual asset cases under generalized fraud or tax evasion statutes.

At the administrative level, Law No. 899 amended the Code of Administrative Responsibility by introducing Article 155-4. Under this article, first-time offenders who acquire, exchange, or sell crypto-assets without a proper license or through unauthorized foreign platforms face administrative detention of up to 15 days. For individuals to whom administrative detention cannot be legally applied, a fine ranging from 20 to 30 Basic Calculation Units (BCUs) is levied. Crucially, Article 155-4 mandates the compulsory confiscation of all crypto-assets and the computational instruments utilized to execute the unauthorized transactions. In addition, Virtual Asset Service Providers (VASPs) that facilitate transactions involving anonymous crypto-assets are subject to direct administrative fines of 30 to 40 BCUs levied against their officers.

At the criminal level, Law No. 899 introduced Article 278-8 ("Violation of legislation in the field of crypto-assets circulation") and Article 278-9 ("Illegal mining activity") into the Criminal Code of Uzbekistan. Criminal liability is triggered if an individual commits any of these violations within a year of being subjected to an administrative penalty under Article 155-4. Standard violations under Article 278-8 are penalized by up to two years of correctional labor, restricted liberty for up to three years, or direct imprisonment for a maximum of three years.

However, under Part 2 and Part 3 of Article 278-8, if the offense is accompanied by specific aggravating factors—such as commission on an especially large scale, by an organized group, or by prior conspiracy—the punishment is elevated to direct imprisonment for three to five years. These comprehensive penal scales are structured below:

Table 1: Uzbekistan's Digital Asset Liability Matrix Under Law No. 899

Statutory Instrument & Legal Classification	**Precise Offense Description**	**Penalty Framework for First Offense**	**Mandatory Forfeiture and Restitution Clauses**
Art. 155-4, Part 1 (Administrative Code)	Unlicensed acquisition, sale, or exchange of crypto-	Up to 15 days of administrative detention; or fine of	Absolute, court-ordered confiscation of all involved virtual

Statutory Instrument & Legal Classification	Precise Offense Description	Penalty Framework for First Offense	Mandatory Forfeiture and Restitution Clauses
	assets; use of unapproved foreign exchanges.	20 to 30 BCUs for exempt classes.	assets and communication devices.
Art. 155-4, Part 2 (Administrative Code)	Facilitation of transactions involving anonymous crypto-assets by licensed VASPs.	Fine of 30 to 40 BCUs levied against responsible officers; potential license suspension.	Freezing of suspect VASP corporate accounts; seizure of non-compliant transaction logs.
Art. 155-4, Part 3 (Administrative Code)	Conducting unauthorized crypto-mining operations.	Up to 5 days of administrative detention; or fine of 20 to 30 BCUs.	Confiscation of mining servers, cooling systems, and generated block rewards.
Art. 278-8, Part 1 (Criminal Code)	Unlicensed crypto trading, exchange, or transaction execution committed within 1 year of administrative sanction.	Up to 2 years of correctional labor, up to 3 years of restricted liberty, or up to 3 years of imprisonment.	Complete forfeiture of all digital tokens and hardware; restitution of fiat equivalent to the State.
Art. 278-8, Parts 2 & 3 (Criminal Code)	Unlicensed crypto transactions under aggravating circumstances (prior conspiracy, large scale, organized group).	Direct imprisonment ranging from 3 to 5 years.	Full recovery of direct and indirect proceeds; mandatory prioritization of victim restitution.
Art. 278-9, Part 1 (Criminal Code)	Conducting illegal mining operations within 1 year of administrative sanction.	Up to 2 years of correctional labor, up to 3 years of restricted liberty, or up to 3 years of imprisonment.	Confiscation of ASIC hardware processors, cooling systems, and mined block yields.

Empirical Evidence of Emerging Criminal Trends and Enforcement Actions

These new statutory tools have led to a significant increase in enforcement actions targeting the unauthorized digital economy.

Analyzing recent judicial and investigative records from 2025 and 2026 reveals three distinct typologies of local digital asset abuse:

1. **Recidivist Layering via Global Platforms:** In Bukhara, regional investigators prosecuted an Andijan native who ran an unlicensed peer-to-peer (P2P) trading desk. Operating through unregistered accounts on Binance and Bitget, the suspect processed 2,400 transactions between April and September 2025, generating a turnover of 1,373,824 USDT (exceeding UZS 18 billion). Crucially, the suspect was already under a sentence of restricted liberty for a previous UZS 26 billion crypto violation. To layer the funds, he funneled approximately UZS 1 billion through banking cards belonging to intermediaries (mules), withdrawing the cash to purchase physical tokens via external, unhosted wallets. The case resulted in criminal charges under Article 278-8, Part 3, and the total seizure of all associated bank accounts.
2. **Unregulated Amateur Arbitrage:** A 17-year-old in the Zhondor district of Bukhara was detained for running an unlicensed exchange service. By bypassing local, licensed VASPs, the teenager processed UZS 34 billion (approximately $2.6 million) in illegal transactions. Law enforcement seized all funds under Article 278-8, Part 3, highlighting how younger, tech-savvy operators are increasingly driving the local black market.
3. **Transnational Multi-Jurisdictional Schemes:** In June 2026, Tashkent police and State Security Service (DXX) cybercrime units disrupted a complex, organized P2P laundering ring. The group used social media platforms to advertise fraudulent high-yield investment schemes, using deepfakes of government officials to lure victims. The investigation revealed that the group had transported more than 100 Uzbek citizens to Kazakhstan, where bank cards were opened in their names. These mule cards were then used by the ring's foreign organizers to process illegal crypto transactions exceeding 1.5 million USDT. The suspects are currently held in custody under Article 278-8, Part 3 of the Criminal Code, facing up to 5 years in prison.

Procedural Seizure Protocols Under Joint Instruction No. 3591

While Law No. 899 established substantive criminal offenses, investigators initially lacked a standardized manual to identify, secure,

and forfeit digital assets without risking key deletion or transactional loss. This operational gap was resolved on December 25, 2024, when the Ministry of Internal Affairs (Order No. 44), the General Prosecutor's Office (Order No. 14), and NAPP (Order No. 14) jointly registered **Instruction No. 3591**: *"On the Procedure for Seizure, Attachment, Storage, and Transfer of Crypto-Assets Identified during Pre-trial and Criminal Investigations".* This instruction was coordinated with the Ministry of Economy and Finance, the State Security Service (DXX), and the National Guard, and entered into force on December 28, 2024.

Instruction No. 3591 mandates that any pre-trial or criminal investigation action involving digital assets must be performed with the participation of a qualified specialist with documented blockchain and cryptographic expertise. This requirement prevents the loss of evidence due to administrative error.

Under the instruction, evidence of digital asset violations can be retrieved from three primary sources:

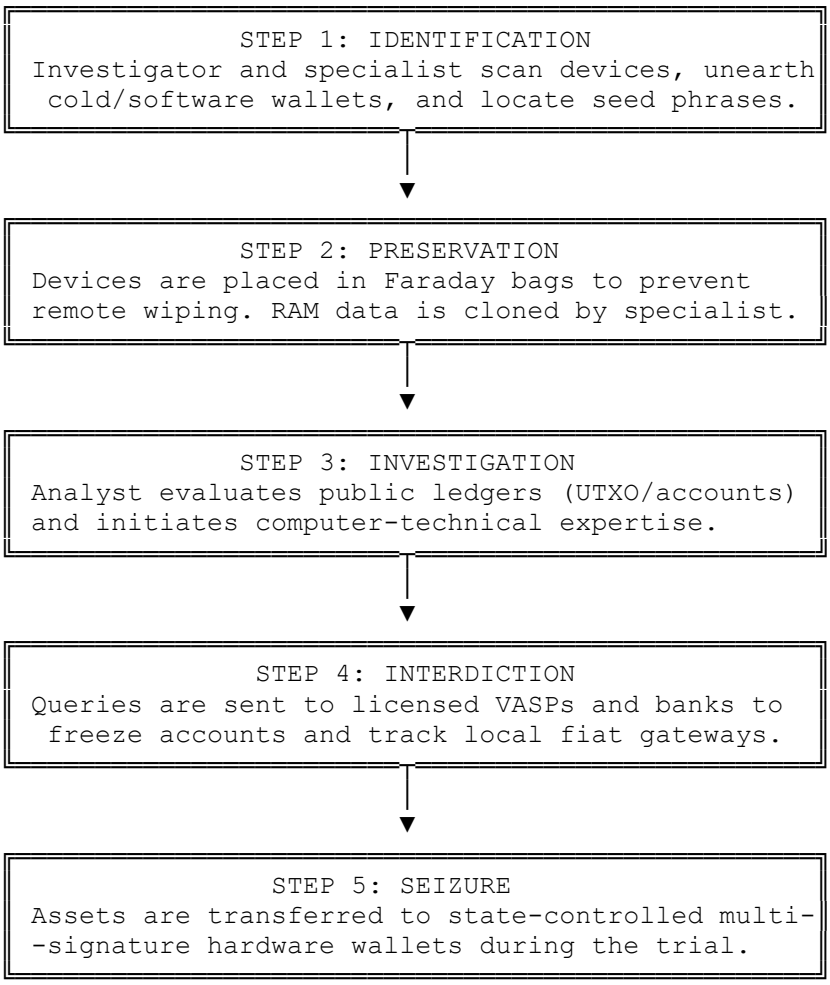
- **Information Devices:** Computers, smartphones, and hard drives

that may hold active software-based wallet applications, cached data, or unencrypted keys.

- **Hardware Crypto Wallets:** Physical hardware storage keys, with the instruction explicitly naming devices manufactured by *Ledger, Trezor, KeepKey, Coldcard, Bitlox, and Blockstech*.
- **Physical Records:** Handwritten notes, notebooks, and diaries that may contain recovery seed phrases, passwords, or wallet addresses.

Once these devices or records are identified, the specialist and the investigator must execute the standard procedural actions outlined below:

Table 2: Step-by-Step Procedural Workflow Under Joint Instruction No. 3591

Step No. & Name	**Forensic Action Required**	**Target Media and Evidence Locations**	**Forensic Tools & Analytical Software Used**
Step 1: Identification	Discovery and physical documentation of unhosted wallets, hardware devices, and recovery phrases during searches.	Smartphones, laptops, unhosted cold wallets (*Ledger*, *Trezor*), paper seed phrases.	- Physical search protocols. - Visual verification by IT specialist.
Step 2: Preservation	Isolation of seized hardware to block incoming commands and network signals; copying RAM memory.	Hardware wallets, active mobile interfaces, open browser tabs.	- Faraday isolation shields. - Write-blockers and

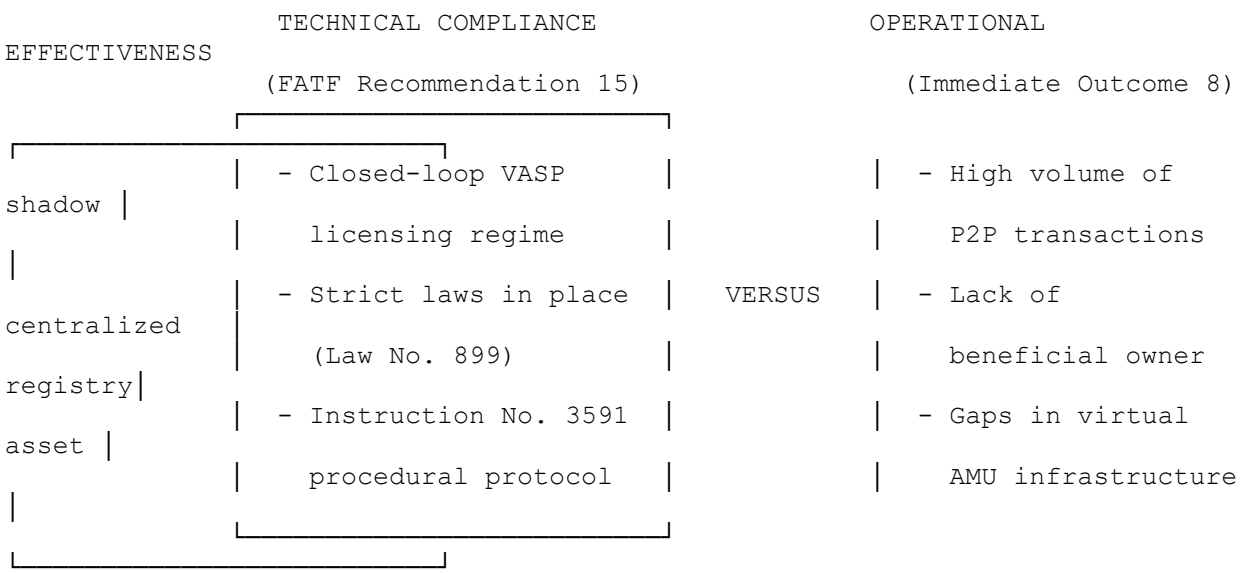
Step No. & Name	Forensic Action Required	Target Media and Evidence Locations	Forensic Tools & Analytical Software Used
			volatile memory (RAM) dump tools.
Step 3: Investigation	Transaction-graph tracing, public ledger verification, and establishing links to target wallets.	Targeted blockchain addresses, TxIDs, transaction logs.	- Forensic blockchain tools (*Chainalysis, Crystal, AML-bot*). - Public blockchain explorers.
Step 4: Interdiction	Sending formal interagency queries to freeze VASP accounts and retrieve transaction logs.	Licensed local VASPs, depository vaults, banking fiat channels.	- Interagency communication portals. - Bank-secrecy waiver queries.
Step 5: Seizure	Direct transfer of identified virtual assets into state-controlled, multi-signature software or hardware wallets.	Targeted crypto-asset balances.	- State-controlled multi-signature hardware wallets. - Secure network transfer protocols.

Discussion

Technical Compliance vs. Operational Effectiveness

Uzbekistan has made significant progress in establishing a formal regulatory framework. During regional mutual evaluation reviews, the state secured a technical rating of "Largely Compliant" for FATF Recommendation 15 (Virtual Assets and VASPs). However, maintaining technical compliance on paper does not automatically

guarantee high operational effectiveness under the FATF’s Immediate Outcomes.

A major regulatory innovation is NAPP's introduction of the **"Reasonable Judgment"** mechanism, which came into force in early 2026. Historically, license applications for virtual financial platforms were evaluated purely on formalistic compliance—the mere presence of incorporation documents, minimum capital requirements, and standard charter files.

Under the 2026 rules, NAPP can reject a licensing application or suspend an existing permit based on discretionary "reasonable judgment". This judgment is formulated by synthesizing formal compliance with qualitative intelligence gathered from supervisory reviews, foreign regulators, international organizations (e.g., FATF, UNODC), complaints from corporate counterparties, and reputable open-source media reports.

This ensures that shell companies backed by politically exposed persons (PEPs) or professional money launderers cannot obtain VASP licenses in Uzbekistan, even if they formally satisfy the statutory capital requirement of 500 million UZS for an exchange or 1 billion UZS for a mining pool. If NAPP issues a negative reasonable judgment regarding the beneficial owners of an applicant, it serves as an official ground for license denial.

Despite this regulatory mechanism, significant operational gaps remain, particularly regarding peer-to-peer (P2P) networks, decentralized finance (DeFi), and the bypass of domestic VASPs via

Virtual Private Networks (VPNs). Since Uzbekistan strictly restricts its residents to licensed local platforms, a parallel black market has emerged where local cash or bank card transfers are traded for stablecoins on foreign, non-compliant exchanges. This practice is exemplified by the case of the 17-year-old Bukhara trader, who was able to accumulate UZS 34 billion through P2P transactions before detection.

Because DeFi protocols and non-custodial decentralized exchanges (DEXs) do not maintain physical offices or centralized KYC gateways, tracking and seizing assets transferred to these protocols requires advanced, active tracing capabilities. The state's investigative agencies currently lack automated, real-time trigger systems capable of flagging when local bank cards funnel fiat directly into P2P gateways or mixing networks.

Furthermore, while Uzbekistan's legal framework for traditional asset recovery is robust, the country’s beneficial ownership transparency remains limited. There is currently no publicly available, searchable, open-data centralized Beneficial Ownership Register. Consequently, corrupt officials can still establish complex networks of domestic and offshore shell companies to purchase digital assets, masking their true ownership.

Finally, as noted in the 2023 UNODC scoping report on the management and disposal of seized/confiscated assets in Uzbekistan, the country lacks a centralized, specialized body or dedicated Asset Management Unit (AMU) to oversee seized digital assets. Under current practices, individual investigative and surishtiruv organs manage seized tokens on separate, agency-specific wallets. This fragmented custody model presents several risks:

- **Operational Errors:** Non-specialized investigators may mishandle private keys, resulting in the permanent loss of assets.
- **Market Volatility:** Because digital assets are highly volatile, holding them in static, unmanaged wallets throughout long-term criminal trials can lead to severe value loss.
- **Lack of Auditability:** The lack of a centralized register of seized assets make it difficult to verify balances, track historical custody, and execute timely liquidations or victim restitutions.

International Cooperation and Repatriation Frameworks

Because digital transactions are borderless, effective asset recovery requires close collaboration with foreign jurisdictions and international law enforcement networks. Uzbekistan has positioned itself as an active participant in regional and global asset recovery networks. Crucially, the country hosts the Secretariat of the **Asset Recovery Inter-Agency Network in West and Central Asia (ARIN-WCA)**, based at the Law Enforcement Academy of the General Prosecutor's Office in Tashkent.

ARIN-WCA, which comprises 11 member jurisdictions, serves as an informal network of operational contacts. By maintaining direct, non-bureaucratic communication channels between law enforcement and prosecutorial contact points, ARIN-WCA has significantly reduced the processing times of cross-border asset-tracing requests to a fraction of the time required under traditional Mutual Legal Assistance Treaties (MLATs). Additionally, Uzbekistan is an active member of the Global Operational Network of Anti-Corruption Law Enforcement Authorities (the GlobE Network), further expanding its reach.

A landmark case demonstrating the necessity of transparent, internationally coordinated asset recovery is the Swiss-Uzbek restitution agreement concerning the ill-gotten assets of Gulnara Karimova. Beginning in 2012, Swiss and US authorities initiated criminal and civil forfeiture proceedings targeting nearly $1 billion in bribes paid by transnational telecommunications giants (including MTS, VimpelCom, and Telia) to secure lucrative market access in Uzbekistan.

Following Swiss confiscation orders in 2019, Switzerland and Uzbekistan signed an innovative restitution agreement on August 16, 2022, governing the return of $131 million in definitively confiscated assets. This model aligns with the principles of transparency and public benefit outlined in Chapter 7 of the FATF Guidance on Asset Recovery.

Rather than transferring the funds directly to the state treasury, the parties established the **"Uzbekistan Vision 2030 Fund"**, a United Nations Multi-Partner Trust Fund. This architecture guarantees that returned assets are deployed transparently and accountably, directly benefiting the Uzbek population through Sustainable Development Goal (SDG) projects. The fund’s strategic governing body includes representatives from both Switzerland and Uzbekistan, alongside civil society observers. The fund is actively utilizing $95 million to finance

healthcare and education programs, such as reducing maternal and neonatal mortality in 227 clinics across the country.

This transparent, trust-fund-based restitution model represents a significant advancement in international asset recovery, ensuring that repatriated funds are insulated from corruption and successfully reinvested in public infrastructure.

Conclusion

The practice of financial investigations of corruption crimes in Uzbekistan has made remarkable progress, particularly in establishing the regulatory foundations for virtual asset oversight and criminal enforcement. The integration of NAPP's licensing supervision, Law No. 899's penal classifications, and Joint Instruction No. 3591's detailed procedural rules has created a standardized framework for digital asset tracking and seizure.

However, transitioning from technical compliance with international standards to high operational effectiveness requires addressing several systemic vulnerabilities. Based on the empirical and qualitative analysis presented in this study, the following strategic recommendations are proposed:

- **Deployment of Real-Time Blockchain Analytics:** The General Prosecutor's Office and NAPP should establish automated transaction monitoring gateways that link domestic VASPs with local commercial banking databases. Using AI-driven tracing software, investigators should receive instant alerts when bank cards registered in the names of high-risk individuals or politically exposed persons (PEPs) initiate high-velocity fiat transfers to P2P platforms or external non-custodial addresses.
- **Centralization of Asset Management (AMU Establishment):** In alignment with UNODC recommendations, Uzbekistan should transition from agency-specific, fragmented holding of seized virtual currencies to a centralized, specialized Asset Management Unit (AMU). This unit should deploy secure, multi-signature hardware storage systems and develop standardized, court-approved protocols for the interim management and liquidation of volatile digital assets, preventing the loss of asset value during long-term criminal proceedings.

- **Creation of a Centralized Beneficial Ownership Register:** The

Ministry of Justice should establish a centralized, publicly accessible, and searchable Beneficial Ownership Register in open data format. This registry must require all corporate entities operating or incorporating in Uzbekistan to systematically disclose their ultimate beneficial owners, preventing corrupt actors from using shell companies and offshore structures to mask digital asset ownership.

- **Strengthening Non-Conviction-Based (NCB) Confiscation**

Frameworks: Given the high proof standards required in criminal corruption trials, Uzbekistan should expand its civil and administrative asset forfeiture frameworks. This includes introducing civil-chamber procedures for Unexplained Wealth Orders ($\mathbf{UWI}$), allowing the state to freeze and recover digital assets controlled by public officials if they fail to prove a legitimate source of acquisition.

- **Integration of Virtual Asset Protocols into Bilateral MLATs:**

To bypass the slow, bureaucratic nature of traditional mutual legal assistance, Uzbekistan's Ministry of Foreign Affairs and the GPO should negotiate specialized digital asset seizure addenda within existing and future bilateral treaties. These protocols must authorize the rapid, cross-border freezing of crypto wallets upon the issuance of an emergency administrative warrant by NAPP or the GPO.

- **Sustained Civil Society and Transparent Oversight in Asset**

Returns: Following the successful precedent of the "Uzbekistan Vision 2030 Fund," all future international asset returns must be managed through transparent trust funds. Independent civil society groups and international monitors must be granted active oversight roles to ensure that recovered corruption proceeds are insulated from political interference and successfully reinvested in public infrastructure and sustainable development.

OPPOKHONOV AZIZKHON
Independent Researcher at Tashkent State Transport University

THE EVOLUTION OF NATIONAL TRANSPORT LAW IN NEW UZBEKISTAN: FROM FRAGMENTED GOVERNANCE TO A UNIFIED DIGITAL PARADIGM

***Abstract**: This article examines the conceptual revolution in Uzbekistan's transport law during the 2017–2026 period. It highlights the shift from fragmented, department-centric management to a unified state policy following the establishment of the Ministry of Transport in 2019. The study explores the separation of regulatory and commercial functions, the elimination of monopolistic self-regulation, and the transition toward preventative oversight and digital prosecutorial monitoring. Furthermore, it analyzes the integration of Public-Private Partnerships (PPP) and advanced labor protection mechanisms, concluding that these reforms have modernized the legal framework to meet global transit standards and ensure healthy market competition.*

***Keywords**: Transport law, New Uzbekistan, Ministry of Transport, institutional reforms, digitalization, Public-Private Partnership (PPP), demonopolization, labor protection.*

Introduction

The year 2016 marked the beginning of a profound metamorphosis in Uzbekistan’s transport sector, a transformation ignited by the decisive political willpower and visionary initiatives of President Shavkat Mirziyoyev. This era, defining the historical trajectory of “New Uzbekistan” from 2017 through 2026, is not merely a period of legislative updates but is recognized by legal scholars as a conceptual revolution in the evolution of national transport law. Before this watershed moment, the legal nature of state administration and oversight in the transport domain was characterized by a fragmented landscape. Governance was often hampered by decentralized structures and overshadowed by narrow, departmental interests that lacked a cohesive national direction. The regulatory environment functioned as a collection of isolated silos, which impeded the development of a modern, integrated logistical network. However, the reforms initiated during this decade have fundamentally reshaped this reality. The

narrative of this period is defined by a systematic transition from that fragmented past toward a unified, centralized, and digitalized state policy. This evolution represents a shift in the very DNA of transport governance – moving away from antiquated bureaucratic models toward an agile, technology-driven framework. By prioritizing the digitalization of oversight mechanisms and the harmonization of legal norms, Uzbekistan has effectively synchronized its national transport law with the demands of the global economy. Consequently, the 2017–2026 era stands as a testament to an institutional “rebirth”, where the law serves as a catalyst for connectivity, turning the nation into a strategically integrated hub within the international transit corridor[1].

Results

Prior to 2017, the transport infrastructure of Uzbekistan was characterized by a high degree of institutional fragmentation. The sector was governed by a disparate array of autonomous agencies, committees, and state-owned joint-stock companies – most notably “Uzautotrans”, “Uzaviation,” and "Uzdavtemiryolnazorat" (the State Inspectorate for Railway Oversight). This decentralized governance model lacked a cohesive hierarchy, which significantly impeded the formulation of a unified national logistics strategy. Furthermore, the overlapping jurisdictions of these entities frequently resulted in legal antinomies (conflicts of law), creating an unstable regulatory environment that stifled long-term development. This institutional disarray eventually became a critical bottleneck. It was fundamentally incompatible with the strategic imperatives of maximizing the potential of international transit corridors and enhancing the global competitiveness of the national economy. Consequently, a comprehensive overhaul of the administrative management system and the radical modernization of transport jurisprudence emerged not merely as a policy goal, but as an objective historical necessity. The theoretical transition toward the highest stage of transport law evolution in “New Uzbekistan” found its practical realization in 2019 with the landmark establishment of the Ministry of Transport of the Republic of Uzbekistan. The creation of this central executive body served as a definitive legal catalyst, marking the formal

[1] Ergashev Sh.V. O‘zbekiston milliy transport tizimida raqamlashtirish //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 5. – P. 19-24.

separation of the state's normative-legal regulatory functions from its commercial and economic activities.

This structural demarcation addressed a long-standing systemic flaw: the irrational and legally precarious practice of "self-regulation" by monopolistic entities. Prior to these reforms, dominant market players–exemplified by "O'zbekiston Temir Yo'llari" JSC (Uzbekistan Railways) – wielded both operational control and regulatory oversight over their respective domains. By dismantling this illogical framework, the 2019 reforms effectively abolished the conflict of interest inherent in monopolist self-oversight, thereby establishing a transparent, rule-of-law-based foundation for a competitive and modern transport market[1].

The profound institutional restructuring of transport governance necessitated the emergence of an entirely new legal paradigm for labor protection systems. From the dual perspectives of jurisprudence and public administration, the transport sector is inherently classified as a source of increased danger. Consequently, management and oversight mechanisms must, by legal mandate, prioritize the "human factor" – specifically the occupational safety and health of the workforce. The empowerment of state control within the framework of the newly established Ministry of Transport has compelled a comprehensive re-evaluation of labor conditions for millions of professionals, including locomotive brigadiers, aviators, specialized drivers, and freight forwarders.

A critical component of this transformation is the evolution of transport inspectorates. The re-establishment of the Transport Control Inspection in its modern capacity signifies a strategic pivot from a punitive oversight model toward a preventative and compliance-based regulatory framework. The transformation of these oversight mechanisms is inextricably linked to the modernization of prosecutorial activities. As the regulatory landscape shifts, the methods of ensuring the supreme supervision of law enforcement – the core function of the Prosecutor's Office – have undergone a parallel evolution. The integration of digital monitoring and centralized governance allows for more sophisticated legal oversight, ensuring that the transition to a

[1] Bo'rixadjayeva M.S. Mamlakat iqtisodiyotida avtomobil transporti koridorlarini rivojlantirish istiqbollari // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – T. 3. – №. 1-2. – S. 338-345.

modernized transport sector remains strictly within the bounds of constitutional and administrative legality[1].

The evolution of transport law in New Uzbekistan, particularly throughout the transformative decade of 2017–2026, represents a profound departure from fragmented governance toward a conceptually revolutionary paradigm. This historical shift, ignited by the decisive political will of President Shavkat Mirziyoyev, dismantled a legacy of institutional disarray where the nation's transport infrastructure was managed by a disjointed array of autonomous agencies such as Uzautotrans, Uzaviation, and the State Inspectorate for Railway Oversight. This prior state of administrative fragmentation not only fostered persistent legal antinomies but also acted as a critical bottleneck, hindering the development of a unified logistics strategy and undermining the nation's competitiveness within international transit corridors. In this context, the radical modernization of the legal framework emerged not merely as a policy choice, but as an objective historical necessity to align Uzbekistan with global standards.

The practical realization of this new legal doctrine reached its zenith in 2019 with the establishment of the Ministry of Transport. This landmark event served as the definitive juridical catalyst, successfully bifurcating the state's normative-legal regulatory functions from its commercial and economic activities. By doing so, the state effectively abolished the archaic and logically flawed practice of "self-regulation" previously exercised by monopolistic entities, most notably Uzbekistan Railways. This institutional metamorphosis created a fertile environment for a new legal paradigm focused on labor protection. Recognizing the transport sector as a source of increased danger, the new regulatory framework elevated the safety of the workforce – including millions of aviators, drivers, and locomotive brigadiers – from a matter of internal departmental orders to a cornerstone of unified state policy, ensuring that work-rest cycles and occupational health are governed by rigorous, international-standard norms.

Discussion

[1] Transport prokuraturasi qo‘pol qonunbuzilish holatlari yuzasidan 50 jinoyat ishi qo‘zg‘atgan. Elektron manbaa: https://uza.uz/de/posts/transport-prokuraturasi-qopol-qonunbuzilish-holatlari-yuzasidan-50-zhinoyat-ishi-qozgatgan_619743 (murojaat sanasi: 26.04.2026)

In parallel with these structural shifts, the nature of regulatory oversight underwent a sophisticated evolution. The modern Transport Control Inspection transitioned from a traditional punitive model toward a preventative, risk-based compliance framework. This approach legally fortified the sector by delimiting the powers of state inspectors and prohibiting unjustified interference in entrepreneurial activities, ensuring that audits are triggered only by data-driven hazard assessments. This transformation is inextricably linked to the modernization of prosecutorial oversight, which has been revitalized by the digital revolution. In today's digital economy, the integration of electronic waybills, GPS tracking, and automated monitoring systems has provided the Prosecutor's Office with a robust, objective database. This shift allows for the remote and rapid identification of statutory violations through digital trace analysis, elevating the role of the Prosecutor's Office to an intellectual-preventative level of supreme legal supervision.

Furthermore, the legislative landscape of 2017–2026 is distinguished by the robust institutionalization of Public-Private Partnerships (PPP). As underscored by Professor T.N. Ivanova, the optimal legal solution for grand-scale infrastructure projects-such as the modernization of airports and the development of toll roads-has shifted from a reliance on the state budget toward the mobilization of private investment. This model not only mitigates fiscal risk but also introduces private-sector innovation into the management of national assets. Ultimately, the convergence of digital oversight, unified state governance, and PPP-based investment strategies defines the modern legal architecture of Uzbekistan's transport sector, creating a resilient foundation for the nation's role as a vital hub in the global transit network[1].

The enactment of the Law "On Public-Private Partnership" in Uzbekistan has catalyzed a fundamental shift in the operational identity of state administration. Government bodies have successfully transitioned from being direct builders and operators of infrastructure to serving as high-level regulators and overseers of private sector activities. This structural reorientation redefines the state's role, moving away from

[1] Ivanova T.N. Transportnoe pravo i zakonodatelstvo: soderjanie i perspektivi razvitiya. Monografiya. – M.: Yustisinform, 2022. – S. 150-151.

micro-management toward strategic governance and compliance monitoring[1].

Within the conceptual framework of centralized transport management and safety, the scholarly debate regarding the balance between anti-monopoly measures and healthy competition remains highly pertinent. While some researchers argue that diminishing state control over strategic assets could potentially jeopardize national security, the counter-argument-supported by recent reforms-suggests that severing the administrative subordination between regulatory bodies and economic entities is the primary driver for improving service quality. For instance, the liberalization of the civil aviation market and the subsequent emergence of private airlines have compelled the state oversight system to adopt more rigorous, impartial, and internationally recognized audit standards for flight safety.

Conclusion

Ultimately, the historical period of 2017–2026 in New Uzbekistan marks a definitive departure from the archaic, fragmented, and department-centric mechanisms of the past. The legal evolution of state administration and oversight in the transport sector-characterized by the establishment of a unified Ministry of Transport, the shift of inspectorates toward a preventative model, the mass integration of digital technologies, and the intellectualization of prosecutorial supervision-demonstrates that national transport law has fully adapted to the imperatives of the modern era. This comprehensive transformation ensures that the legal framework now serves as a robust engine for economic integration and social safety on a global scale.

[1] Law of the Republic of Uzbekistan No. LRU-537 "On Public-Private Partnership" dated May 10, 2019 // National Database of Legislation, 11.05.2019, No. 03/19/537/3113.

РАХИМОВ НАРИМОН ИБРОХИМОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

ОДАМ ЎҒИРЛАШ ЖИНОЯТИ: ТУРЛИ МАМЛАКАТЛАР ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ҲУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. *Мақолада инсоннинг шахсий хавфсизлиги, эркинлиги ва дахлсизлигининг бузилиши, одам ўғирлаш жиноятининг мамлакатимиз миллий қонунчилиги ва ҳалқаро норматив ҳужжатлардаги ҳуқуқий асослари, одам ўғирлаш жинояти юзасидан тарихга назар, Россия Федерацияси, Беларус, Франция ва Хитой каби давлатларнинг жиноят қонунчилигида одам ўғирлаш жинояти бўйича жазо чораларини белгиловчи нормалар кўриб чиқилган ҳамда уларнинг қиёсий-ҳуқуқий таҳлили келтирилган.*

Аннотация. *В статье рассматриваются нарушения личной безопасности, свободы и неприкосновенности человека, правовые основы похищения человека в национальном законодательстве и международных нормативных актах, исторический взгляд на случаи похищения человека как преступления, нормы, устанавливающие меры наказания в уголовном законодательстве таких стран, как Российская Федерация, Беларусь, Франция и Китай, а также представлен их сравнительно-правовой анализ.*

Annotation. *The article examines the norms establishing punishment measures for kidnapping, in the criminal legislation of the Russian Federation, Belarus, France, and China, as well as the comparative analysis of these legal norms.*

Калит сўзлар: *Шахс эркинлиги ва қадр-қиммати, одам ўғирлаш, шахсга қарши жиноятлар, жиноий жавобгарлик.*

Ключевые слова: *Свободы, чести и достоинства личности, похищение человека, преступления против личности, уголовный ответственность.*

Key words: *Freedom, honor, and dignity of the individual, kidnapping, crimes against the individual, criminal liability.*

Инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этиш бугунги жамиятимизнинг энг муҳим қадриятларидан бири бўлиб, уни ҳимоя қилиш замонавий давлатнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади. Давлат томонидан ушбу қадриятлар ҳимоясининг кафолатланиши ижтимоий-иқтисодий, сиёсий,

экологик ва бошқа соҳаларда таъминланиши лозим бўлган турли хил элементларни ўз ичига олади.

Инсон эркинлиги тамойили аксарият мамлакатлар конунчилигида энг муҳим принциплардан бири бўлиб, халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам мустаҳкамланган. Жумладан:

• Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган):

ҳар бир инсон яшаш, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга (3-модда);

• Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пакт (БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1966 йил 19 декабрда қабул қилинган, Ўзбекистон мазкур Халқаро пактга 1995 йил 31 август куни қўшилган):

ҳар бир инсон эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга. Ҳеч ким ўзбошимчалик билан ҳибсга олиниши ёки қамоқда сақланиши мумкин эмас. Ҳеч ким қонунда белгиланган асослар ва тартибдан ташқари озодликдан маҳрум этилиши мумкин эмас (9-модда).

Жамиятимизда бундай ҳуқуқ институти ва инсон эркинлиги каби тушунчанинг тан олиниши ва ривожланиши билан бирга унга қарши қаратилган қилмишларни ҳам мавжудлигини кўришимиз мумкин. Бундай қилмишлардан бири – бу одам ўғирлаш жинояти бўлиб, у оғир жиноятлар қаторига киради ва жамоатчилик томонидан бутунлай қораланишига қарамасдан, анча кенг тарқалган ҳодиса бўлиб қолмоқда.

Бу борада хорижий давлатлардаги ҳолатларга эътибор қаратадиган бўлсак, маълумотларга кўра, 2023 йилда Покистонда 30411та, Буюк Британияда – 7333та, Бразилияда – 6401та, Германияда -5041та, Канадада – 3975та, Эквадорда – 2724та ва Камерун давлатида - 1805 та одам ўғирлаш ҳолатлари содир этилган[1].

Республикамизда мазкур қилмиш Жиноят кодексининг «Шахснинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар» белгиланган VI боби 137-моддасида назарда тутилган бўлиб, 2023

[1] Количество случаев похищения (киднеппинга) | Последний доступный год -2023. https://statbase.ru/datasets/criminality/number-of-kidnapping-cases/

йилда мамлакатимизда 53 та одам ўғирлаш жиноятлари қайд этилган[1].

Жиноят сифатида одам ўғирлаш тарихда узоқ вақтдан бери маълум. Бу ҳодиса баъзи хорижий мамлакатларда, жумладан Қадимги Юнонистон даврида кенг тарқалган. Бу маълумотни Қадимги Юнонистон афсоналари тасдиқлайди. Қадимги Римда бешинчи асрнинг бошларида кемаларда ёки қишлоқ хўжалигида ишлатиш учун ёш эркаклар ва ўғил болаларни ўғирлаш ҳолатлари сони ўсиши юз берди. XIX асрда эса Африка қитъаси аҳолисини ўғирлаш суръатлари тез ўсди ва қурбонлар Англия, Франция, Австрия ва бошқа ривожланган мамлакатларга ташиш ва жисмоний меҳнат учун қул сифатида сотиш учун фаол ишлатилган[2].

Одам ўғирлаш суръатларининг фаол ўсишидан сўнг, мамлакатлар бундай савдони таъқиқлаш мақсадида миллий жиноят қонунчиликларида тегишли нормаларни кирита бошладилар. XIX аср охирида Англия жиноят қонунчилигида болаларни ўғирлашга қарши жиноят-ҳуқуқий норма пайдо бўлади ва унда бундай қилмишни содир этган шахс учун жиноий жавобгарлик белгилаб қўйилади. XVIII-XIX асрларда аксарият хорижий давлатларнинг жиноят қонунчилигида одам ўғирлаш жинояти учун жиноий жазони белгиловчи нормалар мавжуд бўлган.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, айрим мамлакатларда айнан аёллар ва болаларни ўғирлаш ҳолатлари эркакларни ўғирлашга қараганда анча кўп кузатилган. Жумладан, бу даврда Хитойда ёш аёлларни ўғирлашнинг юқори ўсиши қайд этилган. Бунга Хитойда кўпхотинлиликни мавжудлиги сабаб бўлган. Бундан ташқари, ўша даврдаги Германия қонунчилиги одам ўғирлашнинг бир неча турларини ажратиб кўрсатган, аммо аёлларни фоҳишабозликка жалб этиш ёки улар билан турмуш қуриш мақсадида ўғирлашга алоҳида эътибор қаратилган.

Одам ўғирлаш жинояти XIX асрнинг ўрталарида Францияда кенг тарқалган. Франция қонунлари ўша даврдаёқ шахс ҳуқуқларини фаол ҳимоя қилишга қаратилган бўлиб, болалар ҳуқуқларига алоҳида эътибор қаратилган. Бундай жиноят-ҳуқуқий

[1] Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси- Т., 1994. – 88 Б.

[2] Дугин А.Е. Некоторые особенности похищения женщин с целью вступления в брак //Российский следователь. - 2003

нормаларнинг жорий этилишига Францияда ўша даврда тенг бўлмаган никоҳлар оммалашганлиги ҳам сабаб бўлган. Давлат томонидан кўрилган бундай чоралар қўлланилишидан мақсад тенг бўлмаган никоҳлар тузилишига фаол тўсқинлик қилиш бўлган.

Одам ўғирлаш каби муаммони тўлиқ ва ҳар томонлама ўрганиш учун айрим хорижий давлатларнинг жиноят қонунчилигини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилиш ишларини амалга ошириш лозим бўлади.

Шу мақсадда Россия Федерацияси, Беларусь, Франция, Хитой ва Қозоғистон давлатлари жиноят қонунчилигида одам ўғирлаш жиноятига оид ҳуқуқий нормаларга назар ташлаймиз.

Россия Федерацияси Жиноят кодексида одам ўғирлаш жинояти 17- бобнинг 126-моддасида кўрсатиб ўтилган бўлиб, у учта қисмдан иборат[1]:

126-модда 1-қисмига асосан, "Одам ўғирлаш" - 5 йилгача мажбурий меҳнатга жалб қилиш ёки шу муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланган;

Одам ўғирлаш бир гуруҳ шахслар томонидан, жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиги учун хавфли ҳаракатлар орқали, қурол ишлатилган ҳолда ёки икки ёки ундан ортиқ шахсларга нисбатан, аёлларга ёки вояга етмаган шахсларга нисбатан содир этилган бўлса 126-модданинг 2-қисми билан 5 йилдан 12 йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилинади;

Агар одам ўғирлаш жинояти уюшган гуруҳ томонидан содир этилган бўлса ёки жабрланувчини ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганда 126-модданинг 3-қисмига асосан 6 йилдан 15 йилгача озодликдан маҳрум қилишгача бўлган жазо тайинланади.

Шунингдек, мазкур моддага асосан жиноятчи томонидан ўғирланган шахс ихтиёрий равишда озод қилинганда ҳамда унинг ҳаракатларида бошқа жиноят таркиби бўлмаса, жиноий жавобгарликдан озод қилиниши кўрсатиб ўтилган.

РФ ЖКнинг 126-моддаси диспозициясида одам ўғирлаш тушунчасига таъриф берилмаган бўлиб, мазкур тушунчага кенгроқ

[1] "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ

ёндашиш учун жиноят кодексига шарҳларга мурожаат қилиш лозим бўлади.

Одам ўғирлаш жиноятлари бўйича **Беларус Республикаси** Жиноят қонунчилигини ўрганадиган бўлсак, мазкур давлат Жиноят кодексининг 182-моддасида одам ўғирлаш жинояти учун жиноий жавобгарлик белгиланган бўлиб, модда учта қисмдан иборат ва жиноят тавфсилотига қараб 5 йилдан 15 йилгача муддатга озодликда маҳрум қилиш жазоси белгиланган[1].

Ушбу давлат Жиноят кодексида Россия Федерацияси ва мамлакатимиз Жиноят кодексидан фарқли ўлароқ, "одам ўғирлаш" тушунчасининг таърифи мавжуд бўлиб, кодексга мувофиқ одам ўғирлаш – бу Кодекснинг 291-моддасида (гаровга олиш) назарда тутилган жиноят аломатлари мавжуд бўлмаган тақдирда, яширин, ошкора, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ёхуд зўрлик ишлатиш ёки уни қўллаш билан қўрқитиш ёхуд мажбурловнинг бошқа шакллари билан боғлиқ ҳолда шахсни қонунга хилоф равишда эгаллаш ҳисобланади.

Бундан ташқари, Россия Федерацияси қонунчилигидан фарқли ўлароқ, Беларусь Республикаси Жиноят кодексида ўғирланган шахсни ихтиёрий равишда озод қилган шахснинг ҳаракатларида бошқа жиноят таркиби мавжуд бўлмаган тақдирда, у жиноий жавобгарликдан озод қилиниши мумкинлигига доир қоидалар мавжуд эмас.

Франция давлати Жиноят кодексида одам ўғирлаш жинояти учун қўлланиладиган жазо турлари кодекснинг иккинчи китоби, 4-боб, 1-бўлимида (224-1, 224-2, 224-3, 224-4 ва 224-5 моддалар) кўрсатиб ўтилган[2].

Франция Жиноят кодексининг "Одам ўғирлаш ва қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум қилиш тўғрисида"ги 224-1-моддасида йигирма йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган. Шунингдек, ушбу моддага асосан жиноятчи ўғирланган шахсни ихтиёрий равишда озод қилган тақдирда, ўн йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси белгиланади. Бундан ташқари,

---

[1] Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З (ред. от 21 июля 2008 г. № 417-З) // [Электронный ресурс] http://www.tamby.info/kodeks/yk.html

[2] Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права. Сборник–М., 1981.

кодекснинг 224-2, 224-3, 224-4 - моддаларида жиноят натижасида жабрланувчини майиб қилиш, уни қийноққа солиш, унга нисбатан шафқатсизлик ҳаракатларини содир этиш ёки унинг ўлими каби жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлиб, бундай ҳолатларда ўттиз йилгача ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси кўзда тутилган [Франция ЖК, 1992].

Францияда жиноятчилар кўпинча ўғирланганларга маълум даражада ғамхўрлик қилишга мажбур бўладилар. Чунки Жиноят кодексининг 224-1 моддасига асосан агар жабрланувчига ҳеч қандай шикаст етказилмасдан, уни озиқ-овқат билан таъминлаган ва яхши қараб турилган ҳолатда қўлга олинган пайтдан бошлаб етти кун ичида озод қилинса, у ҳолда жиноятчиларга беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш ва жарима жазоси қўлланилади.

224-3 - моддага асосан, агар 224-1-моддада кўрсатиб ўтилган жиноят уюшган жиноий гурух томонидан ёки бир нечта шахсга нисбатан содир этилган бўлса ўттиз йилгача озодликдан маҳрум этиш жазоси тайинланади.

224-5 - моддага асосан эса 224-1, 224-2, 224-3, 224-4 - моддаларда кўрсатиб ўтилган жиноятдан жабрланган шахс 15 ёшга тўлмаган бўлса, умрбод қамоқ жазоси тайинланади.

Франция Жиноят кодексининг ушбу бўлимининг ўзига хос ҳусусияти қамоққа олиш, ўғирлаш, ушлаб туриш ва асоссиз равишда қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум қилишни бир-бирига тенглаштирилишидир. Яъни, бу жиноятларнинг барчаси учун бир хил жазо чоралари белгиланади.

Хитой (ХХР) давлати Жиноят кодексида шахс эркинлигига қарши жиноятларнинг мазмун-моҳиятини очиб берувчи бир нечта моддалар мавжуд[1].

Ҳусусан:

• 238-модда. Учинчи шахсни қонунга хилоф равишда қамоққа олиш ёки бошқа усуллар билан озодликдан маҳрум қилиш;

• 239-модда. Мол-мулкини талаб қилиш мақсадида одам ўғирлаш ёки уни гаровга олиш;

[1] Уголовный кодекс Китайской Народной Республики, Принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г.

• 240-модда. Аёл ёки болани сотиш учун ўғирлаш, бунда "аёл ёки болани сотиш учун ўғирлаш" деганда, аёл ёки болани сотиш мақсадида алдаш, қўлга киритиш, сотиб олиш, сотиш, бериш йўли билан ўғирлаш билан боғлиқ ҳар қандай ҳаракатлар ва унда воситачилик қилиш тушунилади;

• 241-модда. Ўғирланган аёл ёки болани сотиш учун сотиб олиш;

• 242-модда. Давлат органи ходимлари томонидан сотиб олинган аёл ёки болани озодликка чиқишига зўравонлик ва таҳдид орқали тўсқинлик қилиш [Хитой ЖК, 1997].

Ушбу моддалар номидан кўриниб турибдики, мазкур жиноят ўғирлаш мақсадига кўра сотиш ва товламачиликка бўлинган. Бундай жиноятларда мол-мулк мусодара қилиниб, ўн йил ва ундан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки ўлим жазоси тайинланади.

ХХР Жиноят кодексининг 241 ва 242-моддалари бўйича уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёки қисқа муддатли қамоқ тарзидаги енгилроқ жазо назарда тутилган. Бироқ, агар сотиб олувчи шахс ўғирланган аёл ёки болани сотиб олгандан сўнг уларга уйга қайтиш имкониятини берса (шунингдек, уларга нисбатан зўравонлик қилмаса), у жиноий жавобгарликдан озод қилиниши мумкин.

Қозоғистон давлати жиноят кодексида ҳам одам ўғирлаш жинояти Россия Федерацияси Жиноят кодексининг 126-моддасига ўхшаш ҳолатда талқин қилинган бўлиб, (125-модда) 4 йилдан 15 йилгача муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазолари белгиланган[1].

Мазкур давлат жиноят қонунчилигида ҳам одам ўғирлаш жиноятини содир этган шахс ўз ҳохишига кўра жабрланувчини озод қилганда, унга тайинланадиган жазода енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд эмас.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, одам ўғирлаш жиноятлари бўйича Россия Федерацияси, Беларусь, Франция, Хитой давлатлари

[1] Уголовный кодекс Республики Казахстан от 1 января 1998 года № 168-1 (в ред. от 26.03.2007 г.) //
[Электронный ресурс] http://antifraud.narod.ru/zakonodRK.html

ҳамда мамлакатимиз қонунчилигини таққословчи қуйидаги жадвални тузишимиз мумкин

Кўрсатгич	**Ўзбекистон** (ЖК 137-моддаси)	**Россия Федерацияси** (ЖК 126-моддаси)	**Беларусь Республикаси** (ЖК 182-моддаси)	**Хитой (ХХР)** (ЖК 238-242 моддалари)	**Франция** (ЖКнинг 224-1 – 224-5 моддалари)
Асосий таркиб	3 йилдан 5 йилгача озодликдан маҳрум қилиш.	5 йилгача озодликдан маҳрум қилиш.	5 йилдан 7 йилгача озодликдан маҳрум қилиш.	10 йилдан умрбод озодликдан маҳрум қилишгача.	20 йилдан умрбод қамоқ жазосигача.
Оғирлаштирувчи ҳолатлар	Бир гуруҳ шахслар, ғараз ниятда, вояга етмаган, такроран.	Бир гуруҳ шахслар, қурол, ғараз ниятда, вояга етмаган, хомиладор.	Бир гуруҳ шахслар, ғараз, вояга етмаган, зўравоник ишлатиш.	Товон/гаров учун ўғирлаш, жабрланувчининг ўлими.	Қийноқлар, ўлим ёки майиб қилиш, вояга етмаганни ўғирлаш.
Максимал жазо	15 йилгача озодликдан маҳрум қилиш.	15 йилгача (оғир оқибатларда), 20 йилгача (ўлим).	15 йилгача озодликдан маҳрум қилиш.	10 йилдан, умрбод ёки ўлим жазоси (оғирлаштирувчи ҳолатларда).	Умрбод озодликдан маҳрум қилиш.
Жавобгарликдан озод қилиш	Йўқ	Жабрланувчини ихтиёрий равишда озод қилиш (агар бошқа жиноят таркиби бўлмаса).	Йўқ.	Ўғирланган аёл ёки болани сотиб олиб (241-модда), кейинчалик қўйиб юборса.	Йўқ. Жазони енгиллаштирувчи ҳолат мавжуд.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш жоизки, одам ўғирлаш жинояти дунё мамлакатларида инсоният учун муҳим омил ҳисобланган инсоннинг ҳаёти, соғлиги ва эркинлиги учун хавфли жиноий қилмиш ҳисобланиб, аксарият хорижий давлатлар жиноят қонунчилигида мазкур жиноятга жазо тайинлашда жиноятни содир этиш жараёнидаги ҳаракатлар инобатга олинади ва жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда узоқ муддатли ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазо чоралари белгиланади. Шу сабабли, мамлакатимиз Жиноят кодексининг 137-моддасига одам ўғирлаш жиноятида жабрланувчини майиб бўлиши ёки уни ўлими каби оғир оқибатлар мавжуд бўлганда йигирма йилгача озодликдан маҳрум қилиш жазо чораларини киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

САТТАРОВ ЖАСУРБЕК АВАЗБЕКОВИЧ
самостоятельный соискатель
Правоохранительной академии
Республики Узбекистан

ОБЪЕКТИВНЫЕ И СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ КИБЕРМОШЕННИЧЕСТВА, СОВЕРШАЕМОГО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Аннотация. *В статье исследуются объективные и субъективные признаки мошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий, в контексте уголовного законодательства Республики Узбекистан, современной уголовно-правовой доктрины, судебной практики и сравнительно-правовых подходов. Обосновывается, что цифровизация имущественного оборота изменила не только технический способ совершения мошенничества, но и сам механизм преступного воздействия на волю потерпевшего, форму имущественного вреда, структуру причинной связи и способы доказывания умысла. Особое внимание уделяется фишингу, вишингу, смишингу, онлайн-кредитованию, мобильному банкингу, QR-кодовым платежам, электронным кошелькам, Telegram-ботам, поддельным аккаунтам и иным цифровым инструментам, используемым для завладения чужим имуществом или имущественным правом. На основе анализа законодательства Узбекистана, Германии, Великобритании, США, Казахстана, России, Будапештской конвенции и Конвенции ООН против киберпреступности формулируется авторский вывод о необходимости комплексной оценки объективной и субъективной стороны кибермошенничества. Предлагаются авторские определения кибермошенничества, цифрового введения в заблуждение, объективной и субъективной стороны данного преступления, а также рекомендации по совершенствованию разъяснений Пленума Верховного суда Республики Узбекистан и методики оценки цифровых доказательств.*

Ключевые слова: *кибермошенничество, информационные технологии, цифровая среда, объективная сторона, субъективная сторона, прямой умысел, корыстная цель, цифровое введение в заблуждение, фишинг, вишинг, смишинг, онлайн-кредитование, электронные платёжные средства.*

Введение

Современная цифровая трансформация финансового оборота, банковских услуг, электронных платежей, онлайн-кредитования, дистанционной идентификации и социальных коммуникаций существенно изменила криминологический и уголовно-правовой облик мошенничества. Если в классической модели мошенничества обман чаще всего реализовывался посредством личного контакта, устного обещания, письменного документа, фиктивной сделки или злоупотребления ранее сложившимися доверительными отношениями, то в цифровой среде преступное воздействие всё чаще осуществляется через интерфейс мобильного приложения, электронное сообщение, поддельную ссылку, QR-код, бот, фальшивый аккаунт, виртуальную карту, онлайн-кредитный сервис или систему электронных платежей.

В уголовном законодательстве Республики Узбекистан мошенничество традиционно определяется как завладение чужим имуществом или правом на чужое имущество путём обмана или злоупотребления доверием. Вместе с тем совершение такого деяния с использованием информационных систем, в том числе информационных технологий, выступает квалифицирующим признаком, что придаёт данной форме посягательства повышенную общественную опасность[1].

Существенное значение для правоприменения имеет постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 23 июня 2023 года № 17 «О судебной практике по делам о мошенничестве». В нём мошенничество раскрывается через воздействие обмана или злоупотребления доверием на волю собственника, иного владельца имущества, его представителя либо уполномоченного органа, в результате чего имущество или право на него передаются виновному либо создаётся возможность для их изъятия[2]. В указанном постановлении также разъясняется момент окончания мошенничества: оно считается оконченным с момента

[1] Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан. Ст. 168.

[2] Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 23 июня 2023 г. № 17 «О судебной практике по делам о мошенничестве».

поступления имущества в незаконное владение виновного или иных лиц и получения ими реальной возможности пользоваться либо распоряжаться им.

Однако цифровая среда порождает ряд вопросов, которые не могут быть решены путём простого перенесения традиционных подходов к мошенничеству. Во-первых, необходимо определить, является ли информационная технология лишь техническим средством совершения преступления либо она способна трансформировать структуру объективной стороны состава. Во-вторых, требуется установить, как в условиях онлайн-коммуникации проявляются обман и злоупотребление доверием. Во-третьих, особую сложность представляет доказывание субъективной стороны: прямого умысла, корыстной цели, заранее сформированного намерения завладеть чужим имуществом или имущественным правом. В-четвёртых, возникает вопрос разграничения кибермошенничества, гражданско-правового спора, компьютерного правонарушения, неправомерного доступа к информации и иных смежных составов.

Цель настоящей статьи состоит в формировании комплексной уголовно-правовой характеристики кибермошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий, через взаимосвязанный анализ его объективных и субъективных признаков. Для достижения этой цели необходимо: раскрыть уголовно-правовую природу цифрового способа совершения мошенничества; определить значение информационных технологий в механизме преступления; выявить особенности объективной стороны; проанализировать субъективную сторону и проблему доказывания прямого умысла; сопоставить подходы законодательства Узбекистана с зарубежными и международно-правовыми моделями; выработать предложения по совершенствованию законодательства и судебной практики.

Методологическую основу исследования составляют формально-юридический, сравнительно-правовой, системно-структурный, доктринальный и уголовно-правовой методы, а также метод правового моделирования и анализа судебной практики. Особое значение имеет системный подход, поскольку

кибермошенничество не может быть адекватно понято только как «мошенничество через интернет». Оно представляет собой сложную форму имущественного посягательства, в которой психологическое воздействие на потерпевшего соединяется с технической манипуляцией цифровой инфраструктурой.

Цифровизация имущественного оборота привела к тому, что традиционные признаки мошенничества стали проявляться в иной фактической и доказательственной среде. В классической модели мошенничества центральное значение имеет искажённое представление потерпевшего о фактах, правах, намерениях или возможностях виновного. Потерпевший, находясь под влиянием обмана либо злоупотребления доверием, сам передаёт имущество, предоставляет доступ к нему либо создаёт условия для перехода имущественного права к виновному. В цифровой модели этот психологический механизм сохраняется, однако опосредуется технологическим интерфейсом.

Именно поэтому кибермошенничество нельзя сводить только к использованию компьютера, смартфона или сети Интернет. Информационная технология в подобных преступлениях выполняет как минимум три функции. Первая коммуникативная: с её помощью виновный доводит ложную информацию до потерпевшего. Вторая манипулятивная: цифровая среда используется для создания искусственного доверия, например через поддельный сайт банка, фальшивый аккаунт государственного органа или интерфейс, имитирующий официальный платёжный сервис. Третья имущественно-трансакционная: именно через цифровую систему происходит перевод денежных средств, оформление онлайн-кредита, создание виртуальной карты, подтверждение платежа или изменение имущественного положения потерпевшего.

В этом смысле информационные технологии становятся не внешним техническим фоном, а элементом преступного механизма. Справедливо отмечал Ю.М. Батурин, что компьютерная преступность не всегда создаёт абсолютно новые преступления; чаще она модифицирует традиционные посягательства под

воздействием технологической среды[1]. Однако такая модификация не является поверхностной. Она затрагивает форму обмана, способ причинения вреда, момент окончания преступления и структуру доказывания.

Схожую мысль развивает У. Зибер, рассматривая киберпреступность как явление, в котором компьютерные технологии выступают одновременно объектом, средством и средой преступной деятельности[2]. Данный подход особенно важен для анализа кибермошенничества. В одних случаях цифровая технология используется только как канал сообщения ложной информации: например, SMS с фальшивым уведомлением о блокировке карты. В других случаях технология является инструментом преобразования имущественного состояния: например, когда посредством онлайн-сервиса оформляется кредит на потерпевшего, создаётся виртуальная карта, после чего средства переводятся на счета виновного или связанных с ним лиц.

Поэтому авторская позиция состоит в том, что кибермошенничество, совершаемое с использованием информационных технологий, следует рассматривать как технологически опосредованную форму имущественного посягательства, при которой обман или злоупотребление доверием реализуются через цифровые каналы коммуникации, цифровые средства идентификации, электронные платёжные инструменты либо вмешательство в результат обработки информации, а конечной целью выступает незаконное получение имущественной выгоды.

Такой подход позволяет избежать двух методологических крайностей. Первая крайность заключается в чрезмерном расширении понятия кибермошенничества, когда любое нарушение договорного обязательства в онлайн-среде ошибочно квалифицируется как преступление. Вторая крайность, напротив, состоит в недооценке цифрового способа, когда информационные технологии рассматриваются только как нейтральный инструмент, не влияющий на структуру объективной и субъективной стороны.

---

[1] Батурин Ю.М. Проблемы компьютерного права. М.: Юридическая литература, 1991.

[2] Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: Центр ЮрИнфоР, 2005.

Обе позиции являются неполными. Цифровой способ не отменяет классических признаков мошенничества, но придаёт им новую форму проявления.

В уголовно-правовой теории объективная сторона преступления традиционно рассматривается как совокупность внешних признаков общественно опасного деяния, включающих действие или бездействие, общественно опасные последствия, причинную связь, способ, место, время, обстановку, орудия и средства совершения преступления[1]. Л.Д. Гаухман подчёркивал, что объективная сторона выражает внешнюю социально значимую сторону преступного посягательства, позволяющую установить его фактическую форму и степень общественной опасности[2]. В.Н. Кудрявцев, развивая проблему причинной связи и механизма преступного поведения, указывал, что уголовно-правовая оценка невозможна без анализа того, каким образом деяние привело к общественно опасному результату[3].

Применительно к кибермошенничеству объективная сторона имеет усложнённую структуру. Она включает не только традиционное сообщение ложных сведений либо сокрытие фактов, но и создание цифровой ситуации доверия, формирование ложного интерфейса, использование электронных платёжных средств, манипулирование цифровыми идентификаторами, а также трансакционное перемещение имущественной ценности. Поэтому объектом анализа становится не отдельное сообщение виновного, а вся последовательность действий: создание ложного цифрового образа, вовлечение потерпевшего в доверительную коммуникацию, получение от него данных или согласия, запуск платёжной либо кредитной операции, переход имущества или имущественного права под контроль виновного.

В условиях цифровой среды обман может выражаться в нескольких формах. Во-первых, это сообщение заведомо ложной информации через электронные каналы: SMS, мессенджеры,

---

[1] Уголовное право: учебное пособие / под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В. Максимова. М.: Элит, 2007.

[2] Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. М.: Юриспруденция, 2007.

[3] Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960.

электронную почту, голосовой звонок, push-уведомление, поддельную ссылку. Во-вторых, это создание ложного визуального или функционального образа: фальшивый сайт банка, копия интерфейса платёжной организации, имитация официального Telegram-бота, поддельный личный кабинет. В-третьих, это использование чужого статуса или репутации: представление сотрудником банка, оператором платёжной системы, представителем государственного органа, службы безопасности или онлайн-площадки. В-четвёртых, это сокрытие существенных обстоятельств, которые виновный обязан был раскрыть, например факта оформления кредита на имя потерпевшего или направления платежа не по назначению.

Пленум Верховного суда Республики Узбекистан справедливо исходит из того, что обман при мошенничестве может выражаться не только в сообщении ложных сведений, но и в умолчании об обстоятельствах, имеющих значение для волеизъявления потерпевшего[1]. В цифровой среде такое умолчание приобретает особую специфику. Потерпевший нередко не видит реального получателя платежа, не понимает технического значения SMS-кода, не осознаёт, что вводимые данные используются не для «защиты карты», а для доступа к мобильному банкингу или оформления кредитного обязательства. Виновный, используя технологическую асимметрию, сознательно скрывает истинное назначение операции.

Злоупотребление доверием также получает цифровую форму. Если ранее оно чаще было связано с личными, семейными, служебными или деловыми отношениями, то теперь всё чаще основано на институциональном доверии к цифровой инфраструктуре. Потерпевший доверяет не столько конкретному лицу, сколько символам официальности: логотипу банка, доменному имени, оформлению сайта, названию канала, интерфейсу приложения, номеру телефона, похожему на официальный. В этом смысле цифровая среда позволяет виновному искусственно конструировать доверие без реальной социальной связи с потерпевшим.

---

[1] Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. М.: Издательство Московского университета, 1969.

Особую сложность представляет вопрос о действии и бездействии. Базовая модель кибермошенничества чаще всего предполагает активное поведение: рассылку ложных сообщений, создание поддельного сайта, запуск бота, звонок потерпевшему, изменение QR-кода, получение SMS-кода, оформление онлайн-кредита, перевод денежных средств. Однако в ряде случаев активное действие соединяется с умолчанием. Например, виновный убеждает потерпевшего в необходимости «проверки безопасности», но скрывает, что фактически получает доступ к его банковскому приложению. Либо сообщает, что операция является отменой платежа, хотя в действительности она подтверждает перевод средств. Следовательно, объективная сторона кибермошенничества нередко имеет смешанную структуру: активное цифровое воздействие дополняется сокрытием юридически значимых фактов.

Имущественный вред при кибермошенничестве также не всегда выражается в прямом изъятии наличных или безналичных денежных средств. Он может проявляться в незаконном возникновении кредитного обязательства, списании средств с электронного кошелька, переводе средств на подконтрольную карту, утрате контроля над аккаунтом, получении имущественного права, создании обязательства по возврату займа или микрокредита. Поэтому уголовно-правовое понимание вреда должно охватывать не только фактическое уменьшение имущества потерпевшего, но и ухудшение его имущественного положения вследствие незаконно созданной обязанности.

В этом контексте момент окончания преступления следует определять не формально, а функционально. Если денежные средства поступили на счёт виновного или третьего лица, находящегося под его контролем, и появилась реальная возможность распоряжения ими, мошенничество следует признавать оконченным. Если же через онлайн-кредитование на потерпевшего незаконно возложено долговое обязательство, а кредитные средства направлены в цифровой контур, контролируемый виновным, окончание преступления должно связываться не только с физическим получением денег, но и с возникновением имущественно неблагоприятного правового

состояния потерпевшего. Иной подход искусственно сужал бы содержание имущественного вреда в цифровой экономике.

Авторское определение объективной стороны кибермошенничества можно сформулировать следующим образом: объективная сторона мошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий, представляет собой внешне выраженную систему действий или сочетание действий и умолчания, посредством которых виновный через цифровые средства коммуникации, идентификации, обработки данных либо электронных платежей вводит потерпевшего, информационную систему или уполномоченный цифровой сервис в заблуждение, создаёт условия для перехода имущества или имущественного права и причиняет имущественный вред либо создаёт незаконное имущественное обременение.

Если объективная сторона показывает внешнюю форму преступления, то субъективная сторона раскрывает внутреннее психическое отношение виновного к совершаемому деянию и его последствиям. В уголовно-правовой доктрине субъективная сторона традиционно включает вину, мотив, цель и эмоциональное состояние лица. При этом вина является обязательным признаком состава преступления, а мотив и цель имеют значение в тех случаях, когда они прямо предусмотрены законом или вытекают из юридической природы состава[1].

Применительно к мошенничеству центральным признаком является прямой умысел. Лицо осознаёт, что сообщает ложные сведения, скрывает истинные факты или злоупотребляет доверием; понимает, что в результате этого чужое имущество или имущественное право перейдёт к нему либо другому лицу; желает наступления такого результата. Н.Ф. Кузнецова подчёркивала, что субъективная сторона преступления не может быть сведена к формальному признанию вины, поскольку именно через внутреннее отношение лица определяется социальная и правовая природа содеянного[2]. А.И. Рарог, анализируя субъективную сторону преступления, указывал, что умысел должен

[1] Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М.: БЕК, 1996.
[2] Рарог А.И. Субъективная сторона преступления. М.: Проспект, 2019.

устанавливаться не изолированно, а через совокупность обстоятельств деяния, поведения виновного до, во время и после совершения преступления[1].

Эти положения имеют принципиальное значение для кибермошенничества. Сам факт использования информационной технологии не доказывает мошеннический умысел. Ошибка в онлайн-сделке, технический сбой, невозможность своевременно исполнить договор, спор о качестве услуги или задержка поставки товара не образуют состава мошенничества, если отсутствовало заранее сформированное намерение завладеть чужим имуществом путём обмана. Поэтому квалификация должна строиться не на результате как таковом, а на установлении преступного замысла в момент получения имущества, данных, доступа или цифрового согласия.

В цифровой среде прямой умысел проявляется через последовательность подготовительных и исполнительских действий. К таким признакам могут относиться: создание поддельного аккаунта; использование чужого имени, бренда или логотипа; массовая рассылка однотипных сообщений; подготовка фальшивого сайта; изменение платёжного QR-кода; использование анонимных карт или электронных кошельков; быстрое распределение поступивших средств между несколькими счетами; удаление переписки; применение VPN, подставных номеров, ботов и иных средств сокрытия следов. Каждый из этих признаков сам по себе не всегда достаточен для вывода о мошенничестве, но их совокупность способна свидетельствовать о заранее сформированном умысле.

Корыстная цель также является обязательным элементом мошенничества. Однако в условиях цифровой экономики её нельзя понимать исключительно как стремление получить наличные деньги. Корыстная цель в цифровой среде может быть направлена на получение доступа к банковскому счёту, оформление онлайн-кредита на потерпевшего, перевод средств на электронный кошелёк, приобретение имущественного права, получение

[1] Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. М.: Проспект, 2004.

цифрового актива, захват аккаунта, использование персональных данных для последующего извлечения имущественной выгоды. Следовательно, корыстная цель кибермошенничества должна пониматься как направленность виновного на незаконное получение имущественной выгоды посредством установления контроля над цифровым ресурсом, имущественным правом, платёжным инструментом или финансовым обязательством.

Необходимо разграничивать мотив и цель. Мотив отвечает на вопрос, почему лицо совершает преступление; цель какого результата оно стремится достичь. Мотивом может быть желание быстрого обогащения, погашения долга, поддержания преступной схемы, участия в группе, получения статуса в криминальной среде. Целью же выступает конкретный противоправный результат: получить деньги, оформить кредит, завладеть доступом к мобильному банкингу, изменить направление платежа, вывести средства через электронный кошелёк. В цифровой среде это различие особенно важно, поскольку цель нередко имеет многоэтапный технический характер.

Авторское определение субъективной стороны кибермошенничества может быть выражено следующим образом: субъективная сторона мошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий, представляет собой прямой, заранее сформированный и корыстно ориентированный умысел лица, осознающего ложный либо манипулятивный характер цифрового воздействия, предвидящего переход имущества, имущественного права или имущественного контроля к себе либо третьему лицу и желающего наступления такого результата.

Сложность доказывания субъективной стороны заключается в том, что внутреннее отношение лица не наблюдается непосредственно. Оно устанавливается через внешние цифровые следы: переписку, скриншоты, историю входов, IP-адреса, транзакции, данные мобильного оператора, сведения платёжных систем, логи приложений, запись телефонных разговоров, последовательность переводов, удаление аккаунтов и повторяемость действий. В этой связи цифровые доказательства приобретают не только техническое, но и уголовно-правовое

значение: они позволяют реконструировать не только факт операции, но и преступный сценарий.

Квалификация мошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий, не может быть построена исключительно на анализе внешнего поведения виновного либо только на установлении его внутреннего отношения к содеянному. В цифровой среде объективная и субъективная стороны преступления находятся в более тесной взаимосвязи, чем в классических формах имущественных посягательств. Это объясняется тем, что цифровой способ совершения преступления, как правило, заранее проектируется виновным, требует подготовки технической инфраструктуры, моделирования поведения потерпевшего и расчёта последовательности имущественной операции.

Так, создание поддельного сайта банка, фальшивого Telegram-бота, QR-кода, ведущего на иной платёжный счёт, либо аккаунта, имитирующего официальное лицо, одновременно имеет двойное юридическое значение. С одной стороны, эти действия характеризуют объективную сторону преступления, поскольку являются внешним способом введения потерпевшего в заблуждение. С другой стороны, они указывают на субъективную сторону, так как свидетельствуют о предварительном формировании умысла, осознании ложного характера создаваемой цифровой ситуации и стремлении получить имущественную выгоду.

Именно поэтому при квалификации кибермошенничества нельзя ограничиваться вопросом о том, был ли использован телефон, компьютер, мессенджер или банковское приложение. Юридически значимым является не сам факт применения технологии, а её функция в преступном механизме. Если информационная технология выступает лишь случайным каналом общения между сторонами гражданско-правового отношения, то этого недостаточно для вывода о мошенничестве. Однако если цифровая технология используется для создания ложной доверительной среды, получения доступа к имущественным ресурсам, сокрытия реального назначения операции или трансформации имущественного положения потерпевшего, она

становится квалификационно значимым элементом преступной схемы.

Такой подход соответствует позиции Пленума Верховного суда Республики Узбекистан, согласно которой мошенничество предполагает воздействие обмана или злоупотребления доверием на волю лица, в результате чего имущество или право на него переходит к виновному либо создаётся возможность для такого перехода. Постановление Пленума от 23 июня 2023 года № 17 также подчёркивает значение момента фактического получения возможности пользоваться или распоряжаться имуществом. В цифровой среде это разъяснение должно применяться с учётом специфики безналичных платежей, онлайн-кредитования, виртуальных карт и электронных кошельков.

В доктринальном плане здесь необходимо отказаться от изолированного анализа признаков состава. Объективная сторона показывает, каким образом виновный сконструировал ложную цифровую реальность; субъективная сторона отвечает на вопрос, осознавал ли он её ложный характер и желал ли наступления имущественного результата. Например, если лицо направляет потерпевшему ссылку, визуально имитирующую официальный сайт банка, получает через неё данные карты и затем переводит средства на подконтрольный счёт, то объективно имеет место цифровое введение в заблуждение и имущественное перемещение, а субъективно прямой корыстный умысел. Эти признаки не существуют раздельно, а взаимно подтверждают друг друга.

В этой связи целесообразно предложить следующий квалификационный тест для установления кибермошенничества:

создана ли виновным ложная цифровая ситуация, влияющая на волю потерпевшего или результат обработки информации;

использовалась ли информационная технология не случайно, а как элемент механизма обмана, злоупотребления доверием или имущественного перемещения;

возникло ли в результате этого имущественное последствие утрата средств, незаконное возникновение обязательства, переход имущественного права или получение контроля над платёжным инструментом;

подтверждается ли цифровыми следами заранее сформированный умысел виновного на получение имущественной выгоды;

имеется ли причинная связь между цифровым обманом, действиями потерпевшего или информационной системы и наступившим имущественным результатом.

Данный тест позволяет разграничить кибермошенничество и смежные ситуации. Например, обычное неисполнение онлайн-договора не образует мошенничества, если отсутствует заранее сформированный умысел на завладение имуществом. Техническая ошибка платёжной системы не является мошенничеством, если лицо не создавало ложной ситуации и не стремилось получить выгоду. Напротив, если лицо изначально создаёт фиктивный цифровой образ, заведомо не намерено исполнять обязательство, использует однотипную схему в отношении многих потерпевших и быстро выводит полученные средства, совокупность этих обстоятельств указывает на преступный характер поведения.

Сравнительно-правовой анализ показывает, что государства используют различные модели уголовно-правового реагирования на мошенничество в цифровой среде. Условно можно выделить три подхода: технологически нейтральный, специальный компьютерно-правовой и смешанный.

Германское уголовное законодательство представляет один из наиболее показательных примеров специального регулирования компьютерного мошенничества. Наряду с классическим мошенничеством, закреплённым в § 263 Уголовного кодекса Германии, § 263a предусматривает самостоятельный состав компьютерного мошенничества. Его сущность заключается в причинении имущественного вреда путём воздействия на результат обработки данных: неправильного программирования, использования неверных или неполных данных, несанкционированного использования данных либо иного неправомерного влияния на процесс обработки информации. Официальный перевод StGB указывает, что § 263a направлен на случаи, когда имущественный вред причиняется через воздействие на результат обработки данных при намерении получить незаконную имущественную выгоду.

Германский подход ценен тем, что он позволяет охватить случаи, когда обман направлен не непосредственно на человека, а на информационную систему. В классическом мошенничестве ключевым элементом является введение человека в заблуждение, тогда как компьютерное мошенничество предполагает манипуляцию процессом обработки данных. Это важно для тех цифровых схем, где потерпевший может вообще не принимать активного решения о передаче имущества, а имущественный результат возникает вследствие вмешательства в систему.

Для Узбекистана германская модель представляет значительный научный интерес, однако её механическое заимствование не представляется необходимым. Действующая конструкция статьи 168 УК Республики Узбекистан уже позволяет квалифицировать многие цифровые формы мошенничества через признак использования информационных систем и информационных технологий. Вместе с тем германский опыт показывает, что в национальных разъяснениях следует отдельно раскрыть случаи, когда мошеннический результат достигается не только через психологическое воздействие на потерпевшего, но и через неправомерное влияние на результат цифровой обработки данных.

Великобритания избрала иной путь. Fraud Act 2006 не создаёт отдельного состава «кибермошенничества», а формулирует технологически нейтральную модель мошенничества. Закон выделяет мошенничество путём ложного представления, путём нераскрытия информации и путём злоупотребления положением; при этом ложное представление признаётся преступным, если оно сделано нечестно и с намерением получить выгоду либо причинить другому лицу ущерб или риск ущерба.

Сильная сторона британского подхода заключается в его гибкости. Он не привязывает мошенничество к конкретной технологии, что позволяет применять нормы к новым цифровым схемам без постоянного изменения уголовного закона. Фишинг, смишинг, вишинг, поддельные инвестиционные платформы, онлайн-объявления и QR-кодовые схемы могут охватываться общей конструкцией ложного представления, если доказаны нечестность и намерение получить выгоду или причинить ущерб.

Для Узбекистана этот подход полезен прежде всего с точки зрения законодательной техники. Вместо излишнего дробления составов возможно сохранить общую норму о мошенничестве, но дать более точные судебные разъяснения о том, как цифровые формы обмана вписываются в традиционные признаки состава. При этом британская модель демонстрирует особую значимость субъективного критерия dishonest intent, то есть нечестного намерения, направленного на получение выгоды или причинение убытка.

Американское право использует многоуровневую модель, в которой цифровое мошенничество может охватываться нормами о wire fraud, computer fraud, access device fraud, identity fraud и рядом иных федеральных составов. Особый интерес представляет 18 U.S.C. § 1030, предусматривающий ответственность за мошенничество и связанную деятельность в отношении компьютеров. В частности, § 1030(a)(4) охватывает случаи, когда лицо, действуя сознательно и с намерением обмануть, получает несанкционированный доступ к защищённому компьютеру либо превышает разрешённый доступ и посредством такого поведения получает нечто ценное.

Американская модель подчёркивает два важных признака: неправомерный доступ или превышение полномочий и намерение обмануть. Это отличает компьютерное мошенничество от обычного нарушения правил пользования системой. Для квалификации требуется не просто техническое нарушение, а его связь с мошеннической целью и получением ценности.

Для Узбекистана данный подход может быть полезен при разграничении кибермошенничества и преступлений против информационной безопасности. Если лицо получает доступ к системе без цели имущественного обогащения, речь может идти о неправомерном доступе или ином компьютерном правонарушении. Если же доступ используется для получения денег, имущественного права, кредита, цифрового актива или иной ценности, уголовно-правовой центр тяжести смещается к мошенничеству.

Казахстанское уголовное законодательство сохраняет традиционное понимание мошенничества как хищения чужого

имущества или приобретения права на чужое имущество путём обмана или злоупотребления доверием. Статья 190 УК Республики Казахстан формулирует мошенничество именно через эти признаки.

Казахстанский опыт близок узбекской модели, поскольку обе системы исходят из классической конструкции мошенничества, дополняемой квалифицирующими обстоятельствами и судебными разъяснениями. Практическая ценность данного подхода состоит в том, что цифровые формы мошенничества не отрываются от общей природы имущественного посягательства. Вместе с тем сохраняется риск недостаточной конкретизации цифровых схем, если судебная практика не выработает единые критерии оценки онлайн-кредитования, электронных платежей, фишинга и манипуляций с цифровыми идентификаторами.

Российское законодательство пошло по пути выделения специального состава мошенничества в сфере компьютерной информации. Статья 159.6 УК РФ предусматривает ответственность за хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путём ввода, удаления, блокирования, модификации компьютерной информации либо иного вмешательства в функционирование средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации. Такая модель конкретизирует объективную сторону компьютерного мошенничества, однако одновременно порождает вопросы разграничения с общим мошенничеством, неправомерным доступом и иными преступлениями в сфере компьютерной информации.

Для Узбекистана российская модель представляет интерес, но её полное заимствование не является бесспорным. Создание отдельной статьи о компьютерном мошенничестве может усилить определённость закона, однако способно усложнить квалификацию и привести к конкуренции норм. Более рациональным представляется сохранение общей статьи о мошенничестве при одновременном уточнении содержания квалифицирующего признака «с использованием информационных технологий» и разработке разъяснений по типовым цифровым схемам.

Будапештская конвенция о киберпреступности в статье 8 предусматривает компьютерно-связанное мошенничество, связанное с причинением имущественного ущерба путём ввода, изменения, удаления или подавления компьютерных данных либо иного вмешательства в функционирование компьютерной системы, когда деяние совершается умышленно и неправомерно. Конвенция также допускает требование специального мошеннического или аналогичного нечестного умысла.

Конвенция ООН против киберпреступности, принятая Генеральной Ассамблеей ООН в 2024 году, закрепляет в статье 13 обязанность государств криминализировать кражу или мошенничество, связанные с информационно-коммуникационными системами, когда имущественный вред причиняется посредством ввода, изменения, удаления, подавления электронных данных, вмешательства в функционирование ИКТ-системы либо введения лица в заблуждение относительно фактических обстоятельств через такую систему.

Обе конвенционные модели имеют принципиальное значение для Узбекистана. Они подтверждают, что современное кибермошенничество может проявляться в двух формах: как цифровое введение человека в заблуждение и как воздействие на результат обработки данных. Следовательно, национальная уголовно-правовая политика должна учитывать обе модели, не сводя кибермошенничество исключительно к онлайн-обману потерпевшего.

Практическое значение исследования кибермошенничества особенно ярко проявляется в вопросах доказывания. В традиционном мошенничестве следствие и суд, как правило, исследуют показания потерпевшего, свидетелей, договоры, расписки, движение денежных средств, характер обещаний виновного и его последующее поведение. В цифровой среде к этому добавляется значительный массив электронных доказательств: переписки, скриншоты, IP-адреса, данные мобильных операторов, логи банковских приложений, сведения о транзакциях, истории входов, метаданные файлов, электронные чеки, записи звонков, сведения о владельцах аккаунтов и цифровых кошельков.

Главная проблема состоит в том, что цифровое доказательство должно подтверждать не только факт технической операции, но и уголовно-правовое содержание поведения. Например, сам по себе перевод денег на карту ещё не доказывает мошенничества. Необходимо установить, почему потерпевший совершил перевод, какие сведения ему были сообщены, понимал ли он реальное назначение операции, кто контролировал аккаунт или номер телефона, как быстро были выведены средства, повторялась ли схема в отношении других лиц, предпринимал ли виновный действия по сокрытию следов.

Особую сложность представляет доказывание прямого умысла. В цифровой среде виновный редко прямо признаёт, что изначально намеревался похитить деньги. Поэтому умысел устанавливается через систему косвенных признаков. К ним относятся: использование ложного имени или статуса; создание интерфейса, сходного с официальным; применение заранее подготовленного сценария общения; массовость сообщений; получение одноразовых кодов; оформление кредитов на третьих лиц; мгновенное распределение средств по нескольким картам; удаление переписки; использование подставных номеров; отсутствие реальной возможности исполнить обещанное обязательство; многократное повторение аналогичных эпизодов.

Важное значение имеет разграничение кибермошенничества и гражданско-правового спора. Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан № 17 исходит из того, что при отсутствии признаков преступления споры, вытекающие из договорных отношений, должны разрешаться в гражданско-правовом порядке. Данный подход имеет особую актуальность для онлайн-торговли, дистанционных услуг и электронной коммерции. Неисполнение договора, задержка поставки, спор о качестве товара или невозможность возврата долга не должны автоматически криминализироваться. Уголовно-правовая оценка допустима только тогда, когда будет доказано, что уже в момент получения имущества виновный не намеревался исполнять обязательство и использовал цифровой обман как средство завладения чужими средствами.

При онлайн-кредитовании момент возникновения умысла и момент причинения вреда требуют особенно внимательного анализа. Потерпевший может не передавать виновному деньги непосредственно. Однако если виновный получает его персональные данные, оформляет на него кредит, переводит средства на виртуальную карту и затем выводит их на подконтрольный счёт, имущественный вред выражается не только в движении денежных средств, но и в незаконном возложении долгового обязательства на потерпевшего. Следовательно, оценка ущерба должна учитывать как фактическое перемещение денег, так и возникновение неблагоприятного имущественно-правового состояния.

В делах о фишинге, вишинге и смишинге ключевое значение имеет установление причинной связи между ложным цифровым воздействием и имущественным результатом. Потерпевший вводит данные карты, сообщает SMS-код или переходит по ссылке именно потому, что находится в заблуждении относительно характера операции. Если это заблуждение создано виновным, а последующее списание средств является прямым результатом такого воздействия, причинная связь должна признаваться установленной.

Особое место занимает оценка поведения виновного после получения средств. В доктрине справедливо указывается, что последующее неисполнение обязательства само по себе не доказывает первоначального мошеннического умысла. Однако если последующее поведение согласуется с заранее созданной цифровой схемой быстрый вывод средств, блокировка потерпевшего, удаление аккаунта, смена номера, использование поддельных реквизитов, повторение аналогичных действий, оно приобретает значение косвенного доказательства первоначального умысла.

Таким образом, цифровые доказательства должны оцениваться не фрагментарно, а в виде единой доказательственной цепочки: создание ложной цифровой среды контакт с потерпевшим получение данных или согласия совершение имущественной операции вывод средств сокрытие следов последующее поведение виновного. Только такая модель позволяет избежать как необоснованной криминализации гражданско-правовых

отношений, так и недооценки опасных цифровых мошеннических схем.

Проведённый анализ позволяет сформулировать ряд предложений, направленных на повышение эффективности уголовно-правового противодействия кибермошенничеству в Республике Узбекистан.

Во-первых, целесообразно дополнить постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 23 июня 2023 года № 17 отдельным пунктом, посвящённым мошенничеству, совершаемому с использованием информационных технологий. В этом пункте следует разъяснить, что под использованием информационных технологий при мошенничестве понимается не только применение компьютера, но и использование смартфона, мобильного приложения, электронного кошелька, банковской карты, виртуальной карты, QR-кода, аккаунта, мессенджера, бота, поддельного сайта, цифрового идентификатора или онлайн-платформы для введения лица в заблуждение либо создания условий для перехода имущества или имущественного права.

Во-вторых, в разъяснениях Пленума необходимо закрепить критерии установления прямого умысла в цифровой среде. К таким критериям могут быть отнесены: создание поддельного цифрового образа; использование ложного статуса; массовая рассылка сообщений; подготовка фиктивных интерфейсов; сокрытие реального получателя платежа; использование чужих персональных данных; быстрое перечисление средств на иные счета; удаление электронных следов; повторяемость схемы; отсутствие реальной возможности исполнить обещанное обязательство.

В-третьих, необходимо специально разъяснить вопросы онлайн-кредитования. Следует указать что, если виновный путём обмана или злоупотребления доверием оформляет кредит, микрозайм, рассрочку или иной финансовый продукт на имя потерпевшего, а полученные средства переводит под свой контроль либо контроль третьих лиц, имущественный вред выражается не только в списании денежных средств, но и в незаконном возложении финансового обязательства на потерпевшего.

В-четвёртых, необходимо разработать межведомственную методику выявления, фиксации и оценки цифровых доказательств

по делам о кибермошенничестве. Такая методика должна охватывать порядок получения данных от банков, платёжных организаций, мобильных операторов, интернет-провайдеров, владельцев платформ и администраторов мессенджеров; правила фиксации скриншотов и переписок; проверку подлинности электронных следов; восстановление транзакционной цепочки; установление фактического контролёра аккаунта, карты или электронного кошелька.

В-пятых, следует уточнить научно-практическое понимание момента окончания кибермошенничества. При безналичных операциях преступление должно признаваться оконченным с момента поступления средств на счёт, карту, электронный кошелёк или иной цифровой инструмент, находящийся под контролем виновного или связанных с ним лиц, если появилась реальная возможность распоряжения средствами. При онлайн-кредитовании окончание может связываться также с незаконным возникновением имущественного обязательства потерпевшего и переходом кредитных средств в цифровой контур, контролируемый виновным.

В-шестых, в учебно-методических материалах для следователей, прокуроров и судей целесообразно закрепить типологию кибермошенничества. Она может включать: фишинговую модель; вишинговую модель; смишинговую модель; модель онлайн-кредитного мошенничества; модель манипуляции QR-кодом; модель злоупотребления электронными платёжными средствами; модель поддельной инвестиционной платформы; модель мошенничества через маркетплейсы и социальные сети; смешанную модель социальной инженерии и технической манипуляции.

В-седьмых, при совершенствовании законодательства необходимо соблюдать баланс между технологической конкретизацией и стабильностью уголовно-правовой нормы. Излишне детальное перечисление технологий может быстро устареть. Поэтому предпочтительно использовать обобщающие формулы: «информационная система», «информационно-коммуникационная технология», «электронное платёжное средство», «цифровой идентификатор», «онлайн-платформа», «электронный финансовый сервис». Их содержание может быть

раскрыто в судебных разъяснениях и специальных методических рекомендациях.

Заключение

Кибермошенничество, совершаемое с использованием информационных технологий, представляет собой не просто традиционное мошенничество, перенесённое в интернет-пространство, а сложную форму имущественного посягательства, в которой психологическое воздействие на потерпевшего соединяется с технологической манипуляцией цифровой инфраструктурой. Информационные технологии в подобных преступлениях выполняют не только роль средства связи, но и функцию создания доверительной иллюзии, получения доступа к имущественным ресурсам, сокрытия истинного назначения операции и трансформации имущественного положения потерпевшего.

Объективная сторона кибермошенничества выражается в системе действий или действий, соединённых с умолчанием, посредством которых виновный через цифровые каналы коммуникации, электронные платёжные инструменты, онлайн-платформы, мобильные приложения, QR-коды, боты или иные технологические средства вводит потерпевшего либо цифровую систему в заблуждение и добивается перехода имущества, имущественного права или имущественного контроля. При этом имущественный вред может выражаться не только в прямом списании средств, но и в незаконном возникновении кредитного обязательства, утрате контроля над платёжным инструментом или создании имущественно неблагоприятного правового состояния.

Субъективная сторона данного преступления характеризуется прямым, заранее сформированным и корыстно ориентированным умыслом. Виновный осознаёт ложный или манипулятивный характер цифрового воздействия, предвидит переход имущества или имущественного контроля и желает наступления такого результата. Корыстная цель в цифровой среде должна пониматься широко как стремление получить незаконную имущественную выгоду посредством цифрового доступа, платёжного инструмента, электронного кошелька, онлайн-кредита, персональных данных или иной имущественно значимой цифровой возможности.

Сравнительно-правовой анализ показывает, что зарубежные модели предлагают различные варианты регулирования: германская система выделяет компьютерное мошенничество как специальный состав; британская модель использует технологически нейтральную конструкцию; американское право сочетает нормы о компьютерном доступе, *wire fraud* и получении ценности; казахстанский подход близок узбекской общей модели мошенничества; российское право выделяет мошенничество в сфере компьютерной информации. Международные стандарты, закреплённые в Будапештской конвенции и Конвенции ООН против киберпреступности 2024 года, подтверждают необходимость охвата как цифрового введения человека в заблуждение, так и неправомерного воздействия на результат обработки данных.

Для законодательства и судебной практики Узбекистана наиболее рациональным представляется не механическое создание отдельной статьи о компьютерном мошенничестве, а функциональное развитие действующей конструкции статьи 168 УК через уточнение квалифицирующего признака использования информационных технологий, дополнение разъяснений Пленума Верховного суда и разработку методики оценки цифровых доказательств. Такой подход позволит сохранить системность уголовного закона, избежать конкуренции норм и одновременно обеспечить адекватную правовую оценку современных цифровых мошеннических схем.

XALILOVA ZARNIGOR ZAFAR QIZI
Kriminologiya tadqiqotlar instituti
mustaqil izlanuvchisi

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKNING OLDINI OLISH: XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Аннотация. *Мақолада мактабгача таълим муассасаларида 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган болаларга нисбатан тарбиячилар томонидан содир этилаётган зўравонлик ҳолатларининг ҳуқуқий жиҳатлари кўриб чиқилган. Муаллиф мактабгача ёшдаги болаларни жиноят ҳуқуқида ожиз аҳволдаги жабрланувчиларнинг махсус тоифаси сифатида талқин этади ва ушбу ҳолатнинг асосий белгилари — кеч мурожаат қилиш ҳамда боланинг ўз фикрини эркин билдира олмаслигини илмий таҳлил қилади. Қиёсий-ҳуқуқий метод асосида Жанубий Корея, Хитой Халқ Республикаси, Тайван, Малайзия, Германия, Франция, Буюк Британия ва АҚШ тажрибалари ўрганилган. Шу асосда Ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштириш бўйича аниқ таклифлар ишлаб чиқилган.*

Аннотация. *В статье рассматриваются правовые аспекты насилия, совершаемого воспитателями в отношении детей от 3 до 7 лет в дошкольных образовательных учреждениях. Автор рассматривает детей дошкольного возраста как особую категорию потерпевших в беспомощном состоянии в уголовном праве и научно анализирует основные признаки такого состояния — позднее обращение с заявлением и невозможность ребёнка свободно выразить своё мнение. На основе сравнительно-правового метода изучен опыт Республики Корея, Китайской Народной Республики, Тайваня, Малайзии, Германии, Франции, Великобритании и США. На этой основе разработаны конкретные предложения по совершенствованию законодательства Узбекистана.*

Abstract. *The article examines the legal aspects of violence committed by caregivers against children aged 3 to 7 in preschool educational institutions. The author interprets preschool-age children as a special category of victims in a helpless condition under criminal law and scientifically analyses the main features of such a state — delayed reporting and the child's inability to freely express their opinion. On the basis of the comparative-legal method, the experience of the Republic of Korea, the People's Republic of China, Taiwan, Malaysia, Germany,*

France, the United Kingdom and the United States is studied. On this basis, specific proposals for improving the legislation of Uzbekistan are developed.

***Калит сўзлар**: ожиз аҳволдаги жабрланувчи, мактабгача таълим, болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш, мажбурий видео назорат, мажбуриятлар асимметрияси, Барнахус модели, mandatory reporting, жиноят ҳуқуқи.*

***Ключевые слова:** потерпевший в беспомощном состоянии, дошкольное образование, защита детей от насилия, обязательное видеонаблюдение, асимметрия обязательств, модель Барнахус, уголовное право.*

***Keywords:** victim in a helpless condition, preschool education, child protection from violence, mandatory video surveillance, asymmetry of obligations, Barnahus model, mandatory reporting, criminal law.*

Kirish

O'zbekiston Respublikasida bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish masalasi so'nggi yillarda alohida dolzarblik kasb etdi. 2024-yil 14-noyabrda qabul qilingan "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2025-yil 15-maydan kuchga kirgan) mazkur sohada yangi huquqiy bazani shakllantirdi. Biroq, ushbu normativ-huquqiy hujjatning amaliyotda samarali qo'llanilishi uchun uning institutsional mexanizmlarini izchil rivojlantirish zarur.

Mavzuning ilmiy va amaliy dolzarbligi bir necha omil bilan belgilanadi. Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 3-iyuldagi 3032-son qaroriga muvofiq, 3 yoshdan boshlab bolalar maktabgacha ta'lim muassasalariga qabul qilinadi. Ikkinchidan, maktabgacha yoshdagi bolalar fiziologik-psixologik rivojlanish xususiyatlariga ko'ra o'z huquqlari buzilganligini mustaqil ravishda anglash, uni ifodalash va himoya qilish imkoniyatidan mahrum. Uchinchidan, ommaviy axborot vositalarida tarbiyachilar tomonidan bolalarni kaltaklash, so'kish va boshqa psixo-fizik zo'ravonlik holatlari to'g'risidagi xabarlar ko'payib bormoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — ojiz ahvoldagi shaxslarga doir umumnazariy qoidalarni maktabgacha yoshdagi bolalarga qo'llash, O'zbekiston va xorijiy davlatlar qonunchiligini qiyosiy tahlil qilish hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan aniq takliflarni ishlab chiqishdir.

Jinoyat huquqi nazariyasida "ojiz ahvol" (bespomoщnoe sostoyanie) jabrlanuvchining jismoniy yoki ruhiy holati tufayli o'ziga nisbatan sodir etilayotgan harakatlarning mazmuni va ahamiyatini tushuna olmasligi yoki aybdorga qarshilik ko'rsata olmasligi bilan tavsiflanadi. Rossiya Federatsiyasi Oliy sudining 2004-yil 15-iyundagi qaroriga muvofiq, ushbu holatga kichik yoshdagi bolalar, ruhiy buzilishlardan aziyat chekuvchi shaxslar, hushsiz shaxslar kiritilgan.

D.J. Gostkova fikricha, "ojiz ahvol" belgisi jabrlanuvchining faol qarshilik ko'rsata olmasligini ifodalovchi obyektiv holat bo'lib, bu holat jinoiy javobgarlikni kuchaytirish uchun asos bo'ladi. Ushbu pozitsiya K.A. Barysheva tadqiqotlarida ham qo'llab-quvvatlangan. Ilmiy adabiyotlarda ojiz ahvolning ikki turi ajratiladi: jismoniy va ruhiy ojiz ahvol.

Maktabgacha yoshdagi bola (3–7 yosh) ushbu ikki belgini ham o'zida mujassam etadi: u jismonan kuchsiz bo'lib, o'zini himoya qila olmaydi, ayni paytda kognitiv rivojlanish yoqasida bo'lganligi sababli sodir etilayotgan harakatlarning huquqiy ma'nosini to'liq tushunmaydi. Bundan tashqari, BMT Bosh kotibining bolalarga qarshi zo'ravonlik bo'yicha 2006-yildagi Tadqiqotida ko'rsatilganidek, maktabgacha yoshdagi bolalar o'z huquqlari buzilganligi haqida xabar berish mexanizmlaridan mahrum bo'lgan eng himoyasiz jabrlanuvchilar toifasini tashkil etadi.

Bola tarbiyachisining nutq-psixologik ustunligi, tarbiyachiga ishonch munosabatlari, shuningdek, bolaning qo'rqituvga berilishi jabrlanuvchining maxsus ojizligini yanada kuchaytiradi. Aynan shu sabablar bilan ushbu toifa zo'ravonlik hollarida ikki o'ziga xos belgi kuzatiladi:[1] jabr-zulm to'g'risida xabar berishning sezilarli darajada kechikishi va[2] bolaning o'z ko'rsatmasini mustaqil, izchil va ishonchli tarzda bera olmasligi.

O'zbekiston Respublikasining bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish sohasidagi qonunchiligi bir necha normativ-huquqiy hujjatlarda jamlangan:

[1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: Adolat, 2023. — 76 b.

[2] O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (oxirgi tahrirda). — URL: https://lex.uz/docs/111453

Birinchidan, "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2024-yil 14-noyabr, O'RQ-996-son) bolaga nisbatan zo'ravonlikning to'liq tushunchasini beradi va uning jismoniy, jinsiy, ruhiy shakllari bilan bir qatorda g'amxo'rlik ko'rsatmaslik, ekspluatatsiya va bullingni ham zo'ravonlik sifatida e'tirof etadi.

Ikkinchidan, Jinoyat kodeksining 110-moddasi (qasddan jismoniy shikast yetkazish va qiynash) voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan sodir etilgan jinoyatlar uchun og'irlashtiruvchi holat sifatida belgilangan.

Uchinchidan, 2021-yil 7-dekabrdagi qonun o'zgartirishlariga ko'ra, voyaga yetmagan guvoh yoki jabrlanuvchini so'roq qilishda pedagog bilan bir qatorda psixolog ham qatnashishi belgilandi. Ushbu norma bolaning protsessual huquqlarini mustahkamlagan muhim qadamdir.

Shunga qaramay, amaldagi huquqiy tartibga solishda quyidagi jiddiy bo'shliqlar mavjud:

Birinchi bo'shliq: majburiy xabar berish (mandatory reporting) instituti milliy qonunchilikda aniq jinoiy-huquqiy yoki ma'muriy-huquqiy sanksiyalar bilan mustahkamlanmagan. Tarbiyachi, pedagog, shifokor va boshqa bola bilan muntazam aloqada bo'lgan mutaxassislar zo'ravonlik belgilarini sezganda tegishli organlarga xabar berish majburiyati normativ ravishda yuklanmagan.

Ikkinchi bo'shliq: maktabgacha ta'lim tashkilotlariga ishga qabul qilinayotgan xodimlarni jinoiy o'tmishini majburiy tekshirish (background check) tizimi hamda voyaga yetmaganlarga qarshi jinoyatlarda ayblangan shaxslarning ta'lim muassasalarida ishlashining umrbod taqiqlanishi belgilangan emas.

Uchinchi bo'shliq: maktabgacha ta'lim muassasalarida video nazorat tizimlarini majburiy o'rnatish to'g'risida normativ talab mavjud emas. Bu esa zo'ravonlik holatlarini obyektiv dalillash, tergov olib borish va kelajakda sodir bo'lishining oldini olishni qiyinlashtiradi.

To'rtinchi bo'shliq: jinoyat-protsessual qonunchiligida maktabgacha yoshdagi bolaning ko'rsatmasini oldindan video yozuv orqali mustahkamlash (pre-recorded testimony) va sudda qayta so'roq qilmaslik mexanizmi yo'q. Bu esa bolaga psixologik zarar yetkazilishining oldini olmaydi.

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi 2025-yil oktabrigacha bolalar va o'qituvchilar uchun bulling, suisid va voyaga yetmaganlar

jinoyatini oldini olish bo'yicha maxsus kurslarni ishlab chiqish vazifasini ko'rsatgan. Biroq, ushbu ma'muriy tadbirlar huquqiy javobgarlikning aniq mexanizmisiz o'z-o'zidan samara bermaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga qarshi zo'ravonlik statistikasini tahlil qilish jarayonida fundamental muammo — bu soha bo'yicha to'liq va bosqichlangan ma'lumotlarning yo'qligi aniqlandi. O'zbekiston va xalqaro darajada ushbu masala kriminologiyaning "dark figure of crime" (qorong'u raqam) muammosi sifatida namoyon bo'ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilning yanvar–avgust oylarida jami 2 872 nafar bola turli jinoyatlardan jabr ko‘rgan bo‘lib, ularning 42,7 foizi (1 225 nafar) 12 yoshgacha bo‘lgan bolalarni tashkil etgan. Biroq, ushbu ma'lumotlar qator muhim kamchiliklarni o'z ichiga oladi: birinchidan, 3–7 yoshdagi bolalar alohida statistik toifa sifatida ajratilmagan; ikkinchidan, "maktabgacha ta'lim muassasasida sodir etilgan zo'ravonlik" alohida qayd etilmaydi; uchinchidan, aybdor shaxsning statusi (tarbiyachi, pedagog) bo'yicha taqsimot berilmaydi.

UNICEF tahlilida esa ta'kidlanganidek, "rasmiy idoralararo hamkorlik va ma'lumotlarni yig'ishning kompleks mexanizmlari mavjud emasligi bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini monitoring qilish va unga qarshi kurashishni qiyinlashtirmoqda". Xalqaro darajada ham maktabgacha yoshdagi bolalar bo'yicha statistik toifalar yetarli darajada rivojlanmagan.

BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDG) tizimida 16.2.1-indikator "1-17 yoshdagi bolalarning jismoniy jazo va/yoki psixologik tajovuzni boshdan kechirganlarining ulushi"ni o'lchaydi, ammo maktabgacha yosh (3-7) alohida ajratilmaydi. UNECE ekspertlar guruhi (2022) ham zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bo'yicha mavjud ma'lumotlar "yetarli emas"ligini ta'kidlaydi.

Ushbu statistik bo'shliq kriminologiyaning "qorong'u raqam" (dark figure of crime) muammosini yanada chuqurlashtiradi: maktabgacha yoshdagi bolalar o'z jabrlanganligi to'g'risida mustaqil xabar bera olmaydi, tarbiyachi o'z aybdorligini yashiradi, bog'cha ma'muriyati muassasa obro'sini saqlash uchun voqeani oshkor qilmaydi.

BMTning Bola huquqlari konventsiyasining 19-moddasi davlatlarga bolani "jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikdan, shikast yetkazish yoki suiiste'moldan, e'tiborsizlikdan, bepisandlikdan himoya qilish

uchun barcha tegishli qonunchilik, ma'muriy, ijtimoiy va ma'rifiy choralarni" ko'rish majburiyatini yuklagan. BMT Bolalar huquqlari qo‘mitasi 13-sonli Umumiy sharhida davlatning majburiyati faqat zo‘ravonlik holatlariga reaksiya bildirish bilan cheklanmasdan, balki ularning oldini olish bo‘yicha tizimli profilaktik choralarni amalga oshirishni ham qamrab olishini ta’kidlaydi.

Yevropa Kengashining Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi Konventsiyasi (Lanzarote Konventsiyasi, 2007) ham bolaning sudgacha bo'lgan so'roq soni kamaytirilishini, video yozuv orqali mustahkamlanishini va bola-do'st sud tartibotini nazarda tutadi.

Janubiy Koreyada 2015-yilda Inchxon shahridagi bog'chada 33 yoshli tarbiyachi tomonidan 4 yoshli qizni kaltaklash voqeasi ijtimoiy shok uyg'otdi. Ushbu voqeadan so'ng Milliy Majlis "Infant Care Act"ga o'zgartish kiritib, **barcha davlat va xususiy bog'chalarda CCTV video nazorat tizimini o'rnatishni majburiy qilib belgiladi**. Qonun bilan taxminan 45 ming bog'cha qamrab olindi. Seul shahar hokimligi har bir bog'chaga qurilma xaridi uchun 2,4 million von (taxminan 2 200 AQSh dollari) subsidiya ajratdi.

Y.-H. Kim va D.-J. Kim Chungnam milliy universitetida o'tkazgan ilmiy tadqiqot natijalariga ko‘ra, majburiy CCTV tizimi bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va huquqbuzarliklarni aniqlashga ko‘maklashuvchi vosita sifatida baholangan. Ushbu tadqiqot shuningdek tarbiyachilarning o'zlari ham asossiz ayblovlardan himoyalanishlari uchun CCTVni ijobiy baholashini ko'rsatib berdi.

Pekin shahri 2023-yilda bolalar muassasalarida qat'iyroq qoidalarni joriy etdi: barcha bolalar parvarishlash muassasalarida kompleks xavfsizlik monitoring tizimi majburiy bo'lib, tarbiyachilar bolalarning uyqu vaqtida muntazam nazorat olib borishi, monitoring barcha ichki va tashqi faoliyat zonalarini qamrab olishi, video yozuvlar esa **kamida 90 kun saqlanishi** shart. 2025-yil dekabrida Xitoyning Xalq vakolatli yig'ilishi (NPC) bolalarni parvarishlash xizmati to'g'risidagi birinchi milliy qonun loyihasini ko'rib chiqa boshladi, unda video nazorat majburiyati butun mamlakat bo'ylab belgilanishi rejalashtirilgan.

Tayvanning Bolalar va Yoshlar Farovonligi va Huquqlari to'g'risidagi Qonunining 77-1 va 77-2 moddalariga asosan qabul qilingan Nizom bolalar parvarishlash markazlarida CCTV qurilmasini

o'rnatishning batafsil talablarini belgilaydi: kuzatuv tashqi va ichki zonalarni (faoliyat, uyqu, ovqatlanish, sog'lomlashtirish zonalari) qamrab olishi, video yozuv kamida 30 kun saqlanishi, ko'rib chiqish va o'chirish jarayonlari qayd qilinishi kerak.

Malayziyaning Pasir Gudang shahrida 2023-yilda Bandar Layangkasa bog‘chasida sodir bo‘lgan zo‘ravonlik holatidan so‘ng bolalar bog‘chalari va kunduzgi parvarish markazlarida xavfsizlikni kuchaytirishga qaratilgan tashabbuslar ilgari surildi. Ushbu tashabbuslar doirasida CCTV tizimini joriy etish hamda litsenziyalash jarayonida xavfsizlik talablarini kuchaytirish masalasi muhokama etildi.

Germaniya Jinoyat kodeksining 225-§ (Misshandlung Schutzbefohlener — "himoya ostidagi shaxsga yomon munosabat") maxsus tarkib sifatida 18 yoshgacha bo'lgan shaxsga, uning parvarishi yoki tarbiyasi uchun mas'ul shaxs tomonidan yetkazilgan jismoniy yoki ruhiy azob-uqubatlar uchun 6 oydan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosini belgilaydi. Bundan tashqari, Germaniya "Bundeskinderschutzgesetz" (2012) qonuni maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlaydigan barcha xodimlarni kengaytirilgan jinoiy yo'qlik guvohnomasini (erweitertes Führungszeugnis) taqdim etishga majbur qiladi.

Fransiya Jinoyat kodeksining 434-3-moddasi voyaga yetmagan shaxsga nisbatan yomon munosabat to'g'risida xabar bermaslikni alohida jinoyat sifatida ko'zda tutadi va 3 yilgacha qamoq va 45 000 yevrogacha jarima belgilaydi. Bu norma mandatory reporting instituti” Fransiyada mavjud, lekin u to‘liq umumiy majburiy reporting tizimi emas, balki cheklangan doiradagi professional majburiyat..

Buyuk Britaniyaning Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999 qonuni voyaga yetmagan va qo'rqitilgan guvohlar uchun "special measures" tizimini (16–17, 27–28-bo'limlar) joriy etdi. Bolaning ko'rsatmasi oldindan video yozuvga olinadi va sudda ushbu yozuv bolaning qayta ishtirokini talab qilmasdan, isbot sifatida qabul qilinadi.

AQShda Child Abuse Prevention and Treatment Act (CAPTA, 42 U.S.C. § 5101) federal darajada shtatlardan bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari bo‘yicha child protection tizimini, jumladan mandatory reporting mexanizmlarini joriy etishni talab qiluvchi standartlar va grant shartlarini belgilaydi.

B. Mathews va M.C. Kenny o'z tadqiqotlarida shuni ta'kidlaydiki, majburiy xabar berish tizimining samaradorligi aynan bolalar bilan kundalik aloqada bo'lgan kasb egalari zimmasiga yuklangan huquqiy majburiyatlarning aniq belgilanishi va ijro mexanizmlariga bog‘liqligi.

Islandiya tajribasidan boshlangan va hozirda Shvetsiya, Norvegiya, Finlandiya, Daniya, Litva, Polsha va Estoniya tomonidan qabul qilingan "Barnahus" (Bolalar uyi) modeli bitta makonda sud-tibbiy ekspertiza, psixologik so'roq, yordam va sud tayyorgarligini birlashtiradi. Mazkur model bola travmasini minimallashtirish va ko'rsatma sifatini oshirishda samarali ekanligi amaliy jihatdan tasdiqlangan.

Mazkur tadqiqotda muallif tomonidan ilmiy muomalaga kiritilayotgan "majburiyatlar assimetriyasi" tushunchasi O'zbekiston huquq tizimidagi muhim qarama-qarshilikni ochib beradi. Mazkur muammoning mohiyati quyidagicha:

Davlat organlari xodimlari (masalan, Ichki ishlar vazirligi Yo'l harakati xavfsizligi xizmati xodimlari) ishlash jarayonida harakatlarini nazorat qilish va fuqarolar huquqlarini himoya qilish maqsadida majburiy ravishda body-kamera (tana kamerasi) bilan ta'minlanadi. Ushbu tizimning huquqiy asosi quyidagilardan iborat: (1) davlat xodimi davlat nomidan kuch ishlatadi; (2) uning harakatlari fuqaro huquqlariga ta'sir qiladi; (3) obyektiv nazorat zaruriyati mavjud.

Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tarbiyachi ham, aslida, davlat tomonidan litsenziyalangan yoki davlat muassasasi doirasida amalga oshiriladigan tarbiya jarayoni bolaga ta'sir ko'rsatadi. Jabrlanuvchi toifasi — 3 yoshli bola — body-kameraga tushadigan kattayoshli fuqarodan ko'ra ko'p marotaba himoyaga muhtojroq. Demak, nazorat majburiyati a fortiori (kuchliroq asos bilan) tarbiyachilar faoliyatiga nisbatan qo'llanilishi kerak.

BMT Bola huquqlari komiteti 13-sonli Umumiy sharhida ta'kidlaganidek, davlat bolalarga qaratilgan zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha barcha mumkin bo'lgan himoya mexanizmlarini tizimli ravishda joriy etishi shart[1]. Ushbu talab sanksiya qo'llashdan ko'ra oldini olishga yo'naltirilgan proaktiv mexanizmlarni talab qiladi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil natijasida milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqilgan:

1-taklif. Jinoyat kodeksining 109-moddasiga quyidagi mazmundagi uchinchi qism sifatida yangi norma kiritish: "Maktabgacha yoshdagi yoki ojiz ahvoldagi voyaga yetmagan shaxsga nisbatan, uning ta'limi yoki tarbiyasi uchun mas'ul shaxs tomonidan xizmat vazifalarini suiiste'mol qilgan holda sodir etilgan jismoniy shikast yetkazish — uch yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish, ma'lum faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan umrbod yoxud besh yilgacha mahrum qilish bilan jazolanadi".

2-taklif. Jinoyat kodeksining 127-moddasi (Ota-onalik burchini buzish) dispozitsiyasini maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlariga ham tatbiq etilishini ko'zda tutuvchi yangi modda sifatida 127-1-moddani kiritish — "Tarbiyalash yoki ta'lim berish majburiyatini buzish".

3-taklif. Qonunga yangi modda — "Maktabgacha ta'lim muassasalarida majburiy video nazorat" — kiritish. Mazkur moddada: barcha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari barcha faoliyat zonalari — guruh xonalari, uxlash xonalari, ovqatlanish xonalari, sayr joylarida video kuzatuv tizimini o'rnatishi shart ekanligi; yozuvlar kamida 90 kun saqlanishi; bolaning qonuniy vakili tegishli tartibda yozuvni ko'rish huquqiga egaligi belgilansin.

4-taklif. Qonunga majburiy xabar berish (mandatory reporting) institutini kiritish. Xususan, tarbiyachilar, pedagoglar, shifokorlar, ijtimoiy xodimlar bolaga nisbatan zo'ravonlik belgilarini sezganda yoki bunga asosli shubhalari bo'lganda 24 soat ichida Ijtimoiy himoya milliy agentligi va ichki ishlar organlariga xabar berishi shart. Majburiyatni bajarmaslik ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi.

5-taklif. Jinoyat kodeksining 64-moddasiga ("Jinoiy javobgarlikka tortish muddatlari") qo'shimcha kiritish: voyaga yetmagan jabrlanuvchiga qarshi jinoyatlar bo'yicha da'vo muddatlari jabrlanuvchining 18 yoshi to'lgan kundan boshlab hisoblansin.

6-taklif. Maktabgacha ta'lim muassasalariga ishga qabul qilinayotgan barcha shaxslardan kengaytirilgan jinoiy yo'qlik guvohnomasini (Germaniya modelidagi erweitertes Führungszeugnis) taqdim etishni talab qilish. Voyaga yetmaganlarga nisbatan jismoniy

yoki jinsiy zo'ravonlik, qiynash jinoyati sodir etganlikda sudlangan shaxslar bunday lavozimga umrbod qabul qilinmasligi belgilansin.

7-taklif. Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksga yangi modda kiritish: video nazorat tizimini o'rnatmagan yoki uni ishdan chiqarilgan holda ushlab turgan maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbariga bazaviy hisoblash miqdorining 50 baravaridan 100 baravarigacha jarima solinishi.

8-taklif. "Elektron jinoiy-huquqiy statistika" yagona axborot tizimiga (PF-5566, 2018) yangi statistik toifalarni kiritish:

Yosh toifalari bo'yicha taqsimot: 0–3 yosh, 3–7 yosh (maktabgacha), 7–11 yosh, 11–14 yosh, 14–18 yosh;

Aybdor shaxsning statusi: ota-onalar, qarindoshlar, tarbiyachi/pedagog, shifokor, notanish shaxs;

Sodir etilgan joy: oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, maktab, umumjoy;

Zo'ravonlik shakli: jismoniy, ruhiy, jinsiy, g'amxo'rlik ko'rsatmaslik, bulling.

Mazkur taqsimot "what is not counted does not count" (hisoblanmaydigan narsa ahamiyatsiz) tamoyili asosida bolalarga qarshi zo'ravonlikning haqiqiy holati va uning eng xavfli toifalarini aniqlashga yordam beradi.

O'tkazilgan qiyosiy-huquqiy tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, maktabgacha yoshdagi bolalar (3–7 yosh) jinoyat huquqi nuqtai nazaridan ojiz ahvoldagi shaxslarning maxsus toifasini tashkil etadi, bunda ojizlik holati fiziologik rivojlanish, kognitiv imkoniyatlar va psixologik bog'liqlik bilan belgilanadi.

Ikkinchidan, ushbu toifa zo'ravonlik holatlarining ikki asosiy belgisi — kech murojaat qilish va bolaning o'z fikrini erkin bildira olmasligi — an'anaviy huquqiy mexanizmlarni samarasiz qiladi va maxsus, proaktiv himoya choralarini talab qiladi.

Uchinchidan, Janubiy Koreya, Xitoy Xalq Respublikasi, Tayvan va Malayziya tajribalari maktabgacha ta'lim muassasalarida majburiy video nazorat tizimi samarali preventiv vosita ekanligini tasdiqladi. Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va AQSh esa mandatory reporting va pre-recorded testimony institutlarini isbotlangan huquqiy mexanizmlar sifatida shakllantirdilar.

To'rtinchidan, O'zbekiston qonunchiligida mavjud "majburiyatlar assimetriyasi" — davlat xodimlariga body-kamera majburiyati belgilanishi, ammo tarbiyachilar faoliyatiga nisbatan shunday nazorat mexanizmining yo'qligi — huquqiy tenglik va proporsionallik tamoyillariga zid keladi va uni bartaraf etish davlatning bolalar huquqlarini himoya qilish sohasidagi pozitiv majburiyatlarining ajralmas qismidir.

Beshinchidan, tadqiqotda aniqlangan statistik bo'shliq — 3–7 yosh toifasining alohida qayd etilmasligi, maktabgacha ta'lim muassasalarida sodir etilgan jinoyatlarning maxsus hisobotida aks etmasligi — kriminologiyaning "qorong'u raqam" muammosini yanada chuqurlashtiradi va samarali siyosat ishlab chiqishga to'sqinlik qiladi.

Oltinchidan, maqolada ishlab chiqilgan to'qqizta taklif — Jinoyat kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks, "Bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi va "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlarga o'zgartirishlar hamda statistik tizimni takomillashtirish — birgalikda maktabgacha yoshdagi bolalarni ojiz holatdagi jabrlanuvchilarning eng himoyasiz toifasi sifatida tegishli himoya darajasi bilan ta'minlaydigan izchil tizimni yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning huquqiy himoyasini xalqaro standartlar darajasida ta'minlash — nafaqat O'zbekistonning Bola huquqlari konventsiyasiga asoslangan majburiyatlarini bajarish, balki "Yangi O'zbekiston" — 2030 strategiyasi doirasida inson kapitalini rivojlantirishning asosiy shartlaridan biridir.

XUDAIBERGENOVA DILNOZA
ULUG‘BEK QIZI
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Qonunchilik va huquqiy
siyosat instituti mustaqil izlanuvchisi

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA INSON HUQUQLARI TUSHUNCHASINING ILMIY-NAZARIY YANGILANISHI

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada raqamlashtirish sharoitida inson huquqlari tushunchasining ilmiy-nazariy asoslari hamda uning evolyutsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda “raqamli huquqlar” kategoriyasining shakllanishi, uning*

an’anaviy inson huquqlari tizimidagi o‘rni va huquqiy tabiati yuzasidan mavjud ilmiy yondashuvlar qiyosiy-huquqiy uslubda o‘rganilgan. Shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonining O‘zbekiston Respublikasi huquqiy tizimiga ta’siri, konstitutsiyaviy huquqlarning raqamli muhitda amalga oshirilish mexanizmlari hamda mavjud normativ-huquqiy bazaning rivojlanish tendensiyalari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari raqamli huquqlarni mustaqil institut sifatida emas, balki inson huquqlarining evolyutsion rivojlanish bosqichi sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada raqamli huquqlarni samarali himoya qilish bo‘yicha qonunchilikni takomillashtirishga doir takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: *raqamli transformatsiya, raqamli huquqlar, inson huquqlari, konstitutsiyaviy huquqlar, raqamlashtirish jarayoni, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, axborot huquqi, raqamli muhit, sun’iy intellekt, algoritmik boshqaruv, huquqiy tartibga solish, “Raqamli O‘zbekiston – 2030”, GDPR.*

Kirish

Zamonaviy hayotni axborot texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ular inson faoliyatining barcha sohalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, bir tomondan, kundalik hayotni soddalashtirsa, ikkinchi tomondan, inson huquqlarini amalga oshirish va ularni samarali himoya qilishda yangi huquqiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Globalizatsiya jarayoni va jamiyatning raqamlashtirilishi ijtimoiy munosabatlarni yanada murakkablashtiribgina qolmay, davlatlarning yurisdiksiya chegaralarini ham raqamli makonda nisbatan noaniq holatga keltirdi hamda inson va fuqaro huquqlarining mazmuniy o‘zgarishiga olib keldi. Raqamlashtirish jarayonining keskin tezlashuvi natijasida jamiyatning deyarli barcha sohalari — iqtisodiyot, siyosat, madaniyat, ta’lim va davlat boshqaruvi — raqamli texnologiyalar ta’siri ostiga tushdi. Bu holat esa insonning huquqiy maqomini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltirdi. Aynan shu jarayonda “raqamli huquqlar” tushunchasi shakllanib, u ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinmoqda: ayrim olimlar uni an’anaviy huquqlarning raqamli muhitdagi davomiy ko‘rinishi sifatida izohlasa, boshqalar uni mustaqil, yangi avlod huquqlari sifatida baholamoqda.Ayniqsa, raqamlashtirish sharoitida insonning axborot olish, shaxsiy daxlsizlik, fikr bildirish erkinligi hamda ma’lumotlardan foydalanish huquqlari yangi mazmun va yangi huquqiy ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda iqtisodiy faoliyatning katta qismi aynan raqamli makonda amalga oshirilayotgani ushbu jarayonning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Xalqaro savdo

amaliyotida elektron shartnomalar, blokcheyn texnologiyalariga asoslangan smart-shartnomalar, kriptoaktivlar hamda sun’iy intellekt yordamida shakllantirilayotgan huquqiy yechimlar tobora keng qo‘llanilmoqda. Bu esa mavjud huquqiy mexanizmlarni qayta ko‘rib chiqish va ularni raqamli muhit talablariga moslashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. Biroq mazkur jarayon o‘z-o‘zidan muammosiz kechmaydi. Raqamli huquqiy munosabatlarning transchegaraviy xarakterga ega bo‘lishi, turli davlatlar qonunchiligida bir xil masalalarning turlicha talqin qilinishi, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishdagi noaniqliklar, kiberxavfsizlikka oid tahdidlar hamda sun’iy intellektning huquqiy maqomini aniq belgilash bilan bog‘liq masalalar bugungi kunning eng dolzarb huquqiy muammolari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bois, raqamli huquqlarni rivojlantirish faqat texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq jarayon emas, balki chuqur ilmiy-nazariy va huquqiy qayta fikrlashni talab etuvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy fenomen sifatida baholanadi.

Metodologik asos

Ushbu tadqiqotda formal-yuridik, qiyosiy-huquqiy hamda tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. Formal-yuridik metod orqali amaldagi milliy qonunchilik normalarining mazmuni, ularning huquqiy tabiati va amaliy qo‘llanish doirasi tahlil qilindi. Qiyosiy-huquqiy yondashuv yordamida O‘zbekiston Respublikasidagi tartibga solish amaliyoti Yevropa Ittifoqi (xususan, GDPR) va boshqa xorijiy huquqiy tizimlar bilan solishtirildi. Tizimli tahlil metodi esa raqamli huquqlarni inson huquqlari tizimining yaxlit va o‘zaro bog‘liq tarkibiy elementi sifatida ko‘rib chiqish, ularning an’anaviy huquqlar bilan o‘zaro aloqasini aniqlash imkonini berdi.

Asosiy qism

Zamonaviy huquqshunoslikda “raqamli huquqlar” (digital rights) tushunchasi tobora keng qo‘llanilayotgan bo‘lsa-da, hozirgacha u yagona, umumiy e’tirof etilgan ilmiy ta’rifga ega emas.Aynan shu jarayonda “raqamli huquqlar” tushunchasi paydo bo‘lib, u ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinmoqda: ba’zi olimlar uni an’anaviy huquqlarning raqamli muhitdagi davomiy ko‘rinishi deb hisoblasalar, boshqalar uni mustaqil, yangi avlod huquqlari sifatida baholashmoqda. Ayniqsa, raqamlashtirish sharoitida insonning axborot olish, shaxsiy daxlsizlik, fikr bildirish va ma’lumotlardan foydalanish huquqlari yangi

mazmun kasb etmoqda.[1] Bu esa mazkur kategoriya atrofida turli ilmiy yondashuvlar shakllanishiga sabab bo‘lgan. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, raqamli huquqlarni talqin qilishda ikki asosiy nazariy yo‘nalish ustunlik qiladi: birinchisi — ularni an’anaviy inson huquqlarining raqamli muhitdagi davomiy shakli sifatida ko‘rish, ikkinchisi esa ularni mustaqil, yangi avlod huquqlari tizimi sifatida baholashdir.

Birinchi yondashuv tarafdorlari fikricha, raqamlashtirish inson huquqlarining mohiyatini o‘zgartirmaydi, balki faqat ularning amalga oshish shaklini yangilaydi. Ushbu konsepsiya Yevropa huquqiy tizimida yaqqol namoyon bo‘ladi. Xususan, GDPR (General Data Protection Regulation) shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishni insonning fundamental huquqlaridan biri sifatida tan oladi va uni raqamli muhitga moslashtirilgan shaklda tartibga soladi[2]. Bu yondashuvga ko‘ra, shaxsiy daxlsizlik (privacy), fikr erkinligi va axborot olish huquqi o‘z mohiyatini saqlab qoladi, faqat raqamli muhitda yangi himoya mexanizmlarini talab qiladi.

Mazkur pozitsiyani M. Castellsning “tarmoq jamiyati” (network society) nazariyasi ham qo‘llab-quvvatlaydi. Unga ko‘ra, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy va huquqiy munosabatlar markazlashgan davlat tuzilmasidan tashqariga chiqib, global raqamli tarmoqlar orqali shakllanmoqda[3]. Bu esa huquqiy munosabatlarning murakkablashuviga olib keladi, biroq mavjud huquq kategoriyalarini butunlay almashtirish zaruratini keltirib chiqarmaydi.

Shuningdek, L. Floridi tomonidan ilgari surilgan “infosfera” konsepsiyasi ham raqamli muhitni inson hayotining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqadi. Uning fikricha, inson endilikda faqat jismoniy muhitda emas, balki axborot muhitida ham yashaydi, shu sababli huquqiy himoya ham ushbu ikki makonni birgalikda qamrab olishi lozim[4]. Bu yondashuv ham raqamli huquqlarni mavjud huquqlarning kengaygan shakli sifatida talqin qiladi.

---

[1] Yoqubjonov M.O‘. Raqamli huquq va uni tartibga soluvchi mexanizmlar // O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti ilmiy maqolasi. – Toshkent, 2024.

[2] Yevropa Ittifoqi: General Data Protection Regulation (GDPR), Regulation (EU) 2016/679, 2016.

[3] Castells, M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishing, 2010

[4] Floridi, L. The Philosophy of Information. Oxford University Press, 2011.

Bu yondashuvga zid ikkinchi tarif esa raqamli huquqlarni mustaqil huquqiy institut sifatida ko‘radi. Bu qarashga ko‘ra, raqamli transformatsiya shunchalik chuqur va tizimli o‘zgarishlarni yuzaga keltirdiki, an’anaviy huquqiy institutlar endi ularni to‘liq qamrab ololmaydi. Masalan, J. Kuikkae, T. Lehtiniemi va M. Ruckenstein raqamli huquqlarni alohida konseptual tizim sifatida tahlil qilib, ularni algoritmik adolat, raqamli shaffoflik, raqamli xavfsizlik va internetga kirish huquqi kabi mustaqil elementlarga ajratadi[1]. Mazkur yondashuvga ko‘ra, raqamli huquqlar oddiy “texnologik qo‘shimcha” emas, balki yangi ijtimoiy-realitet natijasida shakllangan mustaqil huquqiy institutdir. R. Colmar ham shu fikrni davom ettirib, internetga kirish huquqini fundamental huquqlar qatoriga kiritish zarurligini ta’kidlaydi[2]. BMTning “Digital Cooperation Roadmap” hujjatida ham internetdan foydalanish insonning axborot olish va fikr bildirish huquqlarini amalga oshirishning asosiy vositasi sifatida qayd etiladi[3]. Shu bilan birga, xalqaro va milliy amaliyot shuni ko‘rsatadiki, hozirgi huquqiy tizimlar “aralash model” asosida rivojlanmoqda. Ya’ni, bir tomondan, insonning asosiy huquqlari (shaxsiy daxlsizlik, fikr erkinligi, mulk huquqi) o‘z mohiyatini saqlab qoladi; ikkinchi tomondan esa ularning raqamli muhitdagi amalga oshirilishi maxsus normativ hujjatlar orqali tartibga solinadi. Bunga GDPR, elektron tijorat, elektron hujjat aylanishi hamda shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishga oid milliy qonunchilik normalari misol bo‘la oladi.

Yuqoridagi olimlarning fikrini taxlil qilib shuni aytish mumkinki, raqamli huquqlar — bu insonning raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya muhitida o‘z huquq va erkinliklarini amalga oshirish, himoya qilish hamda ulardan foydalanish imkoniyatlarini ta’minlovchi huquqiy kafolatlar va mexanizmlar tizimidir. Mazkur huquqlar bir tomondan an’anaviy inson huquqlarining raqamli muhitdagi davomiy shakli bo‘lsa, ikkinchi tomondan raqamli transformatsiya natijasida yuzaga kelgan yangi huquqiy munosabatlarni ham qamrab oladi. O‘zbekiston Respublikasida raqamlashtirish jarayoni faqat davlat xizmatlarini elektron shaklga o‘tkazish yoki iqtisodiy munosabatlarni

[1] Kuikka, J., Lehtiniemi, T., Ruckenstein, M. “Digital Rights and Algorithmic Governance”, Journal of Digital Society, 2021.
[2] Colmar, R. “Internet Access as a Fundamental Right”, Human Rights Review, 2019.
[3] United Nations. Roadmap for Digital Cooperation. New York: UN, 2020.

modernizatsiya qilish bilan cheklanmay, inson huquqlari mazmunining ham asta-sekin yangilanib borishiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur jarayonning o‘ziga xos jihati shundaki, huquqiy munosabatlarning muhim qismi endilikda davlat va fuqaro o‘rtasida emas, balki fuqaro, raqamli platformalar, algoritmlar va transmilliy texnologik kompaniyalar o‘rtasida shakllanmoqda. Natijada inson huquqlarining klassik nazariyasida mavjud bo‘lmagan yangi xavflar va yangi himoya mexanizmlariga ehtiyoj yuzaga kelmoqda. An’anaviy huquqiy nazariyada inson huquqlari, avvalo, davlat hokimiyatining aralashuvini cheklovchi institut sifatida qaralgan bo‘lsa, raqamli jamiyat sharoitida ushbu yondashuvning o‘zi yetarli bo‘lmay qolmoqda. Chunki bugungi kunda shaxsning huquq va erkinliklariga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy subyektlardan biri davlat emas, balki katta hajmdagi ma’lumotlarni yig‘uvchi va qayta ishlovchi raqamli platformalar ham hisoblanadi. Xususan, Konstitutsiyaning 31-moddasida shaxsiy hayot daxlsizligi, 33-moddasida axborotni izlash, olish va tarqatish huquqi mustahkamlangan, shuningdek 81-moddada shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish kafolatlangan[1].

Raqamli transformatsiyaning huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham o‘z ifodasini topgan.[2] Mazkur strategiyada raqamli iqtisodiyot va elektron davlat xizmatlarini rivojlantirish bilan birga axborot xavfsizligini ta’minlash ham ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu bilan birga, ushbu hujjatda raqamli huquqlar mustaqil huquqiy kategoriya sifatida to‘liq shakllantirilmaganligi ushbu sohada ilmiy-nazariy yondashuvlarni yanada rivojlantirish zaruratini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun hamda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi raqamli muhitda ushbu huquqlarni ta’minlashga qaratilgan huquqiy asoslarni shakllantirmoqda[3]. Biroq amaldagi qonunchilik tahlili shuni ko‘rsatadiki, inson huquqlarining raqamli transformatsiyasi bilan bog‘liq barcha masalalar hali to‘liq qamrab olinmagan. Ayniqsa, sun’iy intellekt tomonidan qabul

[1] O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil tahriri, 31-, 33-, 81-moddalar.
[2] “Raqamli O‘zbekiston – 2030” Strategiyasi (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmoni). – https://lex.uz/docs/-5030957
[3] O‘zbekiston Respublikasi “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonun, 2019.

qilinadigan qarorlarning shaffofligi, algoritmik diskriminatsiyaning oldini olish, platformalar javobgarligi va fuqarolarning o‘z ma’lumotlari ustidan nazoratini ta’minlash masalalari qo‘shimcha huquqiy tartibga solishni talab qiladi.

Bundan kelib chiqib, O‘zbekistonda raqamli huquqlarni alohida va mutlaqo yangi huquqlar tizimi sifatida emas, balki inson huquqlari evolyutsiyasining navbatdagi bosqichi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Chunki raqamlashtirish inson huquqlarining mohiyatini o‘zgartirmayapti, balki ularning mazmunini kengaytirib, amalga oshirish mexanizmlarini murakkablashtirmoqda. Shu bois kelajakda raqamli huquqlarni rivojlantirishning asosiy vazifasi yangi huquqlarni yaratishdan ko‘ra, mavjud fundamental huquqlarni raqamli muhit sharoitida samarali himoya qilishning zamonaviy mexanizmlarini shakllantirishdan iborat bo‘ladi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, O‘zbekiston huquqiy tizimida raqamli transformatsiya sharoitida inson huquqlarini samarali himoya qilish uchun mavjud normativ bazani takomillashtirish zarur. Avvalo, “raqamli huquqlar” tushunchasining qonunchilik darajasida aniq huquqiy ta’rifini belgilash maqsadga muvofiq bo‘lib, bu uning mazmuni, doirasi va qo‘llanish sohasini birxillashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonunga shaxsga oid ma’lumotlarni muayyan asoslar mavjud bo‘lganda internet tarmoqlari va raqamli platformalardan o‘chirishni talab qilish imkonini beruvchi “unutish huquqi” institutini kiritish dolzarb hisoblanadi, chunki bu shaxsning raqamli makondagi o‘z ma’lumotlari ustidan real nazoratini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish tizimlari keng qo‘llanilayotgan sharoitda algoritmik qarorlarning shaffofligi va asoslantirilganligini ta’minlash bo‘yicha maxsus huquqiy talablarni joriy etish zarur. Jumladan, fuqaroga nisbatan avtomatlashtirilgan qaror qabul qilingan hollarda unga ushbu qarorning asoslari, foydalanilgan ma’lumotlar va mezonlar haqida axborot olish hamda bunday qarorga e’tiroz bildirish huquqi kafolatlanishi lozim. Shuningdek, raqamli platformalar va yirik texnologik xizmat ko‘rsatuvchilarining shaxsga doir ma’lumotlarni qayta ishlash faoliyatida ularning javobgarligini aniq belgilovchi normalarni kuchaytirish ham amaliy ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasining raqamli sohadagi mavjud qonunchiligi — “Axborotlashtirish

to‘g‘risida”, “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”, “Elektron tijorat to‘g‘risida” hamda “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonunlar — o‘zaro tizimli bog‘langan yagona konseptual yondashuv asosida qayta ko‘rib chiqilishi lozim. Bu raqamli huquqlarni tartibga solishda huquqiy kolliziyalarni kamaytiradi va amaliyotda yagona talqinni ta’minlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish jarayoni zamonaviy jamiyatda inson huquqlarining rivojlanish yo‘nalishini belgilab berayotgan eng muhim omillardan biri bo‘lib, u huquqlar tizimining mohiyatini emas, balki ularning amalga oshirish shakli va mexanizmlarini tubdan o‘zgartirmoqda. Natijada “raqamli huquqlar” konsepsiyasi shakllanib, u ilmiy adabiyotlarda ham an’anaviy inson huquqlarining raqamli muhitdagi davomiy ko‘rinishi, hamda yangi ijtimoiy-huquqiy realitet mahsuli sifatida talqin qilinmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu ikki yondashuv o‘rtasidagi nazariy farqlar amaliyotda “aralash model” orqali uyg‘unlashib, unda insonning fundamental huquqlari o‘z mohiyatini saqlagan holda raqamli muhitda maxsus huquqiy mexanizmlar orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya jarayoni asosan mavjud konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarni saqlagan holda ularni raqamli muhitga moslashtirish yo‘nalishida rivojlanmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlar ushbu yo‘nalishning asosiy huquqiy asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, amaldagi qonunchilik tahlili raqamli sohada ayrim bo‘shliqlar mavjudligini, xususan sun’iy intellekt tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning huquqiy maqomi, algoritmik shaffoflik, platformalar javobgarligi hamda shaxsiy ma’lumotlar ustidan samarali nazorat mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, raqamli huquqlarni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishi yangi huquqlarni ko‘paytirish emas, balki mavjud fundamental huquqlarni raqamli muhit sharoitida real, samarali va kafolatlangan himoya mexanizmlariga aylantirishdan iborat bo‘lishi lozim. Buning uchun “raqamli huquqlar” tushunchasining qonunchilik darajasida aniq va yagona ta’rifini belgilash, “unutish huquqi” institutini joriy etish, algoritmik qarorlar ustidan huquqiy nazoratni kuchaytirish

hamda raqamli platformalar mas’uliyatini aniq belgilash dolzarb hisoblanadi.

SHERANOV BAXODIR LAPASOVICH
Bosh prokuratura
boshqarma boshlig‘i,
adliya katta maslahatchisi

KORRUPSIYA VA NOQONUNIY MOLIYAVIY OQIMLARNING INVESTITSION MUHITGA SALBIY TA’SIRI

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida investitsion muhitning jozibadorligi har qanday mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Biroq, korrupsiya va noqonuniy moliyaviy oqimlar **(Illicit Financial Flows – IFF)** ushbu rivojlanishga “qum sepuvchi” asosiy to‘siqlar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda korrupsiya ko‘pincha biznes uchun **"qo‘shimcha yashirin soliq"** sifatida ta’riflanadi. Bu soliq nafaqat moliyaviy xarajatlarni oshiradi, balki biznes yuritishdagi noaniqlikni (uncertainty) ham keltirib chiqaradi.

Investitsiyalar – bu kelajakka bo‘lgan ishonch kapitalidir. Agar mamlakatda noqonuniy moliyaviy oqimlar erkin harakatlansa va korrupsiya tizimli tusga ega bo‘lsa, investorlar o‘z kapitallarining xavfsizligiga ishonch hosil qila olmaydilar. Natijada, uzoq muddatli real sektor loyihalari o‘rnini qisqa muddatli, spekulyativ va **“o‘marib ketish” (hit-and-run)** strategiyasiga asoslangan loyihalar egallaydi.

Korrupsiyaning investitsiyalarga ta’siri bo‘yicha jahon va mahalliy huquqshunos olimlar turlicha, ammo mazmunan yaqin fikrlarni ilgari suradilar.

Amerikalik iqtisodchi va huquqshunos **Paolo Mauro** o‘zining fundamental tadqiqotlarida korrupsiya va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida kuchli teskari korrelyatsiya mavjudligini isbotlagan. Uning fikricha: *“Korrupsiya davlat investitsiyalarining tarkibini o‘zgartiradi: hukumatlar ta’lim va sog‘liqni saqlash kabi ijtimoiy sohalarga emas, balki “otkat” (pora) olish osonroq bo‘lgan yirik infratuzilma*

loyihalariga ko‘proq mablag‘ ajrata boshlaydilar[1]”. Bu esa, o‘z navbatida, xususiy investitsiyalar samaradorligini pasaytiradi.

O‘zbekistonlik olim, i.f.d., professor **A.V.Vahobov** ta’kidlaganidek: *“Milliy iqtisodiyotda xufyona iqtisodiyotning mavjudligi soliq yukining teng taqsimlanmasligiga olib keladi. Rasmiy ishlayotgan investorlar insofsiz raqobat qurboniga aylanadilar, chunki soliqdan qochgan korxonalar o‘z mahsulotlarini arzonroq narxda taklif qila oladilar[2]”*.

Shuningdek, mashhur huquqshunos **Susan Rose-Ackerman** o‘zining **“Korrupsiya va hukumat”** asarida quyidagi tezisni ilgari suradi: *“Korrupsiya shartnomalarning bajarilishini kafolatlamaydi. Aksincha, pora berishga majbur bo‘lgan investor keyinchalik yana boshqa amaldor tomonidan tovlamachilikka uchrashi xavfi ostida qoladi. Bu huquqiy nigilizmni keltirib chiqaradi va huquqiy davlat prinsipini yemiradi[3]”*.

Noqonuniy moliyaviy oqimlarning (IFF) investitsiyaga ta’siri mexanizmi. Noqonuniy moliyaviy oqimlar – bu noqonuniy yo‘l bilan topilgan, o‘tkazilgan yoki ishlatilgan mablag‘lardir. Bunga jinoiy faoliyat daromadlari, korrupsiya va soliqdan bo‘yin tovlash kiradi.

Noqonuniy moliyaviy oqimlarning (IFF) milliy iqtisodiyotga va investitsion muhitga salbiy ta’siri bir necha asosiy kanallar orqali amalga oshadi, ulardan eng birlamchisi – bu **kapitalning mamlakatdan qochishi (Capital Flight)** hisoblanadi. *Global Financial Integrity (GFI)* xalqaro tashkiloti tahlillariga ko‘ra, rivojlanayotgan davlatlar har yili noqonuniy oqimlar sababli trillionlab dollar miqdoridagi potensial resurslarni yo‘qotmoqda. O‘zbekiston kabi iqtisodiyoti jadal rivojlanayotgan mamlakat uchun bu holat o‘ta og‘riqli bo‘lib, ichki iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga va qayta investitsiya (reinvestitsiya) etishga yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan ulkan mablag‘larning ofshor hududlarga chiqib ketishini anglatadi.

Kapitalning nazoratsiz chiqib ketishi, o‘z navbatida, **valyuta kursining beqarorligiga** olib keladi. Mamlakatdan katta hajmdagi erkin

---

[1] Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. The Quarterly Journal of Economics, 110(3), 681–712-betlar.

[2] Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: Darslik. – T.: "Iqtisod-Moliya", 2019. – 345-bet.

[3] Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press. 27-35-betlar

konvertatsiya qilinadigan valyutaning noqonuniy olib chiqib ketilishi ichki bozorda valyuta taqchilligini yuzaga keltiradi va milliy valyuta qadriga jiddiy bosim o‘tkazadi. Har qanday xorijiy yoki mahalliy investor uchun biznes-reja tuzishda valyuta kursining barqarorligi eng muhim risk omillaridan biri ekanligini inobatga olsak, bu holat investitsion faollikni keskin pasaytiradi.

Bundan tashqari, mamlakat ichida qolgan yoki qaytib kirgan “yuvilgan pullar” **makroiqtisodiy disbalansni** keltirib chiqaradi. Jinoiy daromadlar ko‘pincha real ishlab chiqarish sektoriga emas, balki nazorati nisbatan sust bo‘lgan ko‘chmas mulk yoki hashamatli tovarlar bozoriga yo‘naltiriladi. Bu esa ushbu sektorlarda talabning sun’iy oshishiga va narx “pufakchalari”ning (bubbles) hosil bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Natijada, milliy iqtisodiyot rivoji uchun zarur bo‘lgan sog‘lom investitsiyalar zavod va fabrikalar qurishdan chalg‘ib, samarasiz aktivlarga “muzlatib” qo‘yiladi, bu esa iqtisodiyotning noto‘g‘ri strukturaviy o‘zgarishiga olib keladi.

Xalqaro taqqoslama tahlil: O‘zbekiston va Jahon tajribasi. Korrupsiyaning investitsiyalarga ta’sirini tahlil qilishda xalqaro indekslarga murojaat qilish maqsadga muvofiq.

Transparency International tashkilotining “Korrupsiyani qabul qilish indeksi” (CPI) va Jahon bankining “Biznes yuritish” (Doing Business - *hozirda to‘xtatilgan bo‘lsa-da, tarixiy ma’lumotlar muhim*) hisobotlari shuni ko‘rsatadiki, Singapur, Yangi Zelandiya va Daniya kabi davlatlarda korrupsiya darajasi minimal bo‘lganligi sababli, to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi aholi jon boshiga nisbatan juda yuqori[1].

O‘zbekistondagi vaziyat tahlili. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda investitsion muhitni yaxshilash bo‘yicha keskin choralar ko‘rildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mamlakat taraqqiyotining 2030 yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo‘shimcha chora-tadbirlari тўғрисида”ги[2] Фармонларида ҳам korrupsiyaga qarshi kurashish ustuvor vazifa etib belgilandi. Korrupsiyaga qarshi kurashish

[1] Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index 2023 https://www.transparency.org/

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Фармони, 16.02.2026 йилдаги ПФ-21-сон. https://lex.uz/ru/docs/8050769

agentligining tashkil etilishi, “Komplayens-nazorat” (Compliance control) tizimining davlat organlari va banklarda joriy etilishi investorlarga ijobiy signal berdi.

Biroq, xalqaro ekspertlar (masalan, OECD hisobotlarida) O‘zbekistonda hali ham sud mustaqilligi va mulk huquqi himoyasi bo‘yicha xavotirlar mavjudligini ta’kidlashmoqda. Investorlar qonunlar o‘zgaruvchanligidan va mahalliy hokimiyat organlarining noqonuniy aralashuvidan cho‘chishadi.

Shaxsiy fikrimcha, moliyaviy jinoyatlar va korrupsiya investitsion muhitga nafaqat iqtisodiy, balki **ruhiy-psixologik** jihatdan ham halokatli ta’sir ko‘rsatadi. Bu “ishbilarmonlik pessimzmi”ni shakllantiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya mavjud bo‘lgan muhitda investorlar innovatsiyalarga sarmoya kiritishdan ko‘ra, “ma’muriy resurs”ga (ya’ni, tanish-bilishchilikka) sarmoya kiritishni afzal ko‘radilar. Bu esa milliy iqtisodiyotning texnologik qoloqligiga olib keladi.

Asosiy muammo shundaki: korrupsiya bozor mexanizmlarini (narx, sifat, raqobat) ikkinchi darajaga tushirib, “aloqalar kapitali”ni birinchi o‘ringa olib chiqadi. Bu holatda halol investor bozordan siqib chiqariladi.

Amaliy misol sifatida O‘zbekistonda mulk huquqi daxlsizligi va “Snos” (buzish) keysni olsak bo‘ladi. 2018-2020 yillarda O‘zbekistonning turli hududlarida kuzatilgan, sud qarorisiz amalga oshirilgan bino va inshootlarning buzilishi (“snos”) holatlari xorijiy va mahalliy investorlarda xavotir uyg‘otdi. Xususiy mulkning himoyalanmaganligi — investitsion muhit uchun eng katta “qizil chiroq” hisoblanadi.

OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) ekspertlarining fikricha, investor o‘z mulkining ertaga hokimiyat qarori bilan olib qo‘yilmasligiga 100% kafolat olmas ekan, uzoq muddatli zavod yoki fabrika qurishga jur’at etmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan yangi o‘zgartirishlar hamda xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi qonunchilikning kuchaytirilishi bu xavfni kamaytirdi. Xususan, kompensatsiya to‘lanmasdan turib mulkni buzish qat’iyan taqiqlandi. Bu investorlar ishonchini qaytarishdagi muhim qadam bo‘ldi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, dissertatsiya doirasida quyidagilarni taklif etaman:

Benefisiar mulkdorlar reestrini ochiqlash: Xorijiy va mahalliy kompaniyalarning haqiqiy egalari (benefisiarlari) kim ekanligini to‘liq shaffof qilish kerak. Bu noqonuniy pullarning “yuvilishi” va manfaatlar to‘qnashuvining oldini oladi.

Raqamli iz (Digital footprint) tahlili: Davlat xaridlari va investitsion tenderlarda sun’iy intellekt yordamida shubhali aloqalarni aniqlash tizimini kuchaytirish zarur.

Investitsion ombudsman vakolatlarini kengaytirish: Investorlar huquqi buzilganda to‘g‘ridan-to‘g‘ri sudga da’vo kiritish va jarayonni to‘xtatib turish vakolatini berish kerak.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiya va noqonuniy moliyaviy oqimlar investitsion muhit uchun “toksik” omillardir. Ular biznes yuritish tannarxini sun’iy oshiradi, raqobatni bo‘g‘adi va davlat institutlariga bo‘lgan ishonchni yo‘qotadi. O‘zbekiston uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning yagona yo‘li – bu soliq imtiyozlari berish emas, balki qonun ustuvorligi va shaffoflikni ta’minlashdir. Jahon tajribasi ko‘rsatadiki, investorlar yuqori soliqlarga rozi bo‘lishi mumkin, ammo ular noaniqlik va korrupsiyaga toqat qila olmaydilar.

ШОМУРОДОВ САНЖАР ИЛҲОМОВИЧ
Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги
Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат
институти мустақил изланувчиси

РАҚАМЛИ ДАВРДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ

Аннотация. *Мазкур тезисда рақамли даврда сунъий интеллект технологияларининг ҳуқуқий табиати ва ҳуқуқий мақомини аниқлаш масаласи қиёсий-ҳуқуқий нуқтаи назардан таҳлил қилинган. Биз халқаро ҳужжатлар (OECD, Европа Иттифоқининг “AI Act” регламенти, Европа Кенгашининг конвенцияси, ЮНЕСКО тавсиялари) ҳамда АҚШ, Хитой, Буюк*

Британия ва Ўзбекистон қонунчилигидаги ёндашувлар қиёсий ўргандик. Тадқиқот натижасида миллий қонунчиликда қўлланилаётган антропоморфик ёндашувнинг ҳуқуқий ҳимоя доирасини торайтириш хавфи асосланиб, инновациялар, инсон ҳуқуқлари ва хавфсизлик мутаносиблигини таъминловчи функционал ёндашувга асосланган ишчи таъриф таклиф этилди.

Калит сўзлар: *сунъий интеллект, шахсга доир маълумотлар, рақамли ҳуқуқлар, ҳуқуқий тартибга солиш, функционал ёндашув, AI Act, OECD, инсон ҳуқуқлари, хавфсизлик мутаносиблиги, қонун устуворлиги.*

Кириш

XXI асрнинг иккинчи декадасида сунъий интеллект (СИ) технологиялари жамият ҳаётининг деярли барча соҳаларига чуқур кириб борди. Рақамли иқтисодиёт, электрон давлат маъмурчилиги, тиббиёт, молия, транспорт ва ахборот-коммуникация тизимларида СИ алгоритмларидан фойдаланиш кенгайиб, унинг ижтимоий ва ҳуқуқий аҳамияти янада ошди. СИ тизимларининг шахсийлаштирилган тажрибаларга асосланган қарор қабул қилиш кўлами кенгайиши инсоннинг шахсий ҳаётига дахлдор маълумотлар билан ишлаш миқёсини сезиларли даражада оширди.

Рақамли даврда қонун устуворлигини таъминлаш, инновациялар, инсон ҳуқуқлари ва хавфсизлик мутаносиблиги айни шу муаммо билан бевосита боғлиқдир. Сунъий интеллект тизимлари кўп ҳолларда катта ҳажмдаги шахсий маълумотларни инсон иштирокисиз қайта ишлаб, ҳуқуқий аҳамиятга эга натижаларни юзага келтиради. Шу боис, унинг ҳуқуқий табиатини аниқлаш конституциявий ҳуқуқларни самарали ҳимоя қилишнинг назарий асосини яратади.

Асосий қисм

“Сунъий интеллектнинг ҳуқуқий табиати, инсон ҳуқуқлари, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш воситалари ва уларнинг ўзаро боғлиқлиги каби калит масалалар кечиктириб бўлмайди”, дейди Александр Тюлин[1]. Умуман олганда рақамли даврда сунъий интеллект технологияларининг ҳуқуқий тартибга солинишида

[1] Тюлин А.В. Искусственный интеллект как средство защиты гражданских прав и его взаимосвязь с правами человека // Право и государство: теория и практика. 2024. № 9(237). С. 389–392.

турли ёндашувлар мавжуд. Уларнинг бир нечтасини ко`риб чиқамиз.

Улардан биринчиси бу халқаро-ҳуқуқий ёндашувлардир. Замонавий халқаро амалиёт СИни тартибга солишда “инсон марказли”, яъни субъект сифатида инсон қаралувчи ёндашувни илгари суради. Европа Иттифоқининг 2024 йил 13 июндаги 2024/1689-сонли регламенти (AI Act) соғлиқ, хавфсизлик, асосий ҳуқуқлар, демократия ва қонун устуворлигини юқори даражада ҳимоя қилишни асосий мақсад сифатида белгилади[1]. ЮНЕСКОнинг сунъий интеллект этикаси бўйича тавсияларининг 13- ва 16-бандларига кўра, инсон қадр-қиммати ва ҳуқуқларини ҳурмат қилиш, ҳимоя қилиш ва рағбатлантириш СИ тизимлари учун инкор этиб бўлмас аҳамиятга эга[2]. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) СИни “машинага асосланган тизим бўлиб, берилган мақсадлар асосида кирувчи маълумотлардан фойдаланиб прогнозлар, тавсиялар ёки қарорларга таъсир этувчи натижаларни ишлаб чиқарадиган тизим” сифатида таърифлайди[3]. Европа Кенгашининг 2024 йил 5 сентябрдаги конвенцияси ҳам функционал нейтраллик принципига асосланиб, тизимнинг жойлаштирилгандан кейинги мустақиллик ва мослашувчанлик даражаси турлича бўлишини алоҳида қайд этади[4].

Дунё давлатлари ҳам тартибга солишда СИнинг айрим хусисиятларидан келиб чиқиб ёндашишмоқда. АҚШда “National Artificial Intelligence Initiative Act of 2020” (Миллий сунъий интеллект ташаббуси тўғрисида)ги 2021 йил 1 январдан кучга кирган қонун (15 U.S.C. § 9401) СИни “инсон томонидан белгиланган мақсадлар асосида реал ёки виртуал муҳитга таъсир этувчи башоратлар, тавсиялар ёки қарорлар қабул қилиши мумкин

[1] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) // Official Journal of the European Union. – L series. – 12.07.2024. – 2024/1689.
[2] UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: adopted by the General Conference at its 41st session. – Paris: UNESCO, 2021. – 44 b.
[3] OECD Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. – OECD/LEGAL/0449. – Paris: OECD, 2019.
[4] OECD Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. – OECD/LEGAL/0449. – Paris: OECD, 2019.

бўлган машина асосли тизим” сифатида таърифлайди[1]. Хитой эса 2023 йил 15 августдан кучга кирган 生成式人工智能服务管理暂行办法 (Генератив сунъий интеллект хизматларини бошқариш бўйича вақтинчалик қоидалар) орқали секторал ва мазмунга асосланган ёндашувни танлади: бунда тизимнинг хулоса чиқариш қобилияти эмас, балки яратган мазмуни тури мезон қилиб олинди[2].

Ўзбекистон қонунчилигидаги ҳам рақамли даврда сунъий интеллект технологияларининг ҳуқуқий тартибга солиниши масаласи давлатимиз раҳбарининг доимий назорати остда бўлиб келяпти. Хусусан, Шавкат Мирзиёевнинг 2024 йил 18 ноябрь куни Олий Мажлис Қонунчилик палатаси йиғилишида давлат раҳбари «сунъий интеллектни қўллаш орқали юзага келаётган муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий асосларни яратиш зарурлигини» очиқ эътироф этгани бўлди[3]. Аммо ҳаракатлар бундан олдинроқ бошланган. Хусусан, миллий қонунчиликда СИ тушунчасига илк бор «Сунъий интеллект технологияларини 2030 йилга қадар ривожлантириш стратегияси»да «сунъий интеллект — инсоннинг билим ва кўникмаларига тақлид қилиш имконини берувчи (шу жумладан, мустақил равишда ўрганиш ва ечимларни излаш) ҳамда аниқ вазифаларни бажаришда инсон ақлий фаолияти натижалари билан таққосланадиган натижаларни олиш имконини берадиган технологик ечимлар мажмуи» деб таъриф берилган[4]. Шунингдек, 2026 йил 21 январдаги ЎРҚ–1115-сон қонуни орқали “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонунда сунъий интеллект “инсоннинг билим ва кўникмаларига тақлид қилиш имконини берадиган технологик ечимлар мажмуи” сифатида расмий таърифга эга бўлди[5]. Ҳар икки ҳужжат антропоморфик ёндашувга, яъни

---

[1] National Artificial Intelligence Initiative Act of 2020. – Pub. L. 116–283, div. E. – 15 U.S.C. § 9401. – 2021.

[2] 生成式人工智能服务管理暂行办法 (Генератив сунъий интеллект хизматларини бошқариш бўйича вақтинчалик қоидалар). – 中华人民共和国国家互联网信息办公室, 2023.

[3] Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг янги таркибдаги биринчи мажлиси.https://t.me/Press_Secretary_Uz/4992

[4] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 14 октябрдаги ПҚ–358-сон қарори билан тасдиқланган “Сунъий интеллект технологияларини 2030-йилга қадар ривожлантириш стратегияси”.

[5] Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуни (янги таҳрирда), 2026 йил 21 январдаги ЎРҚ–1115-сон қонуни таҳриридаги.

“инсон ақлига тақлид” мезонига таянади. Бу ёндашув ҳуқуқий амалиёт нуқтаи назаридан муҳим заифликни ўз ичига олади: инсон ақлий фаолиятига тақлид қилмайдиган, аммо ҳуқуқий оқибатлар туғдирувчи тор вазифали автоматлаштирилган тизимлар таъриф доирасидан чиқиб қолиш хавфи мавжуд. Бу эса рақамли муҳитда инсон ҳуқуқларининг ҳимоя ҳалқасини сезиларли даражада торайтиради.

OECD, Европа Иттифоқи ва Европа Кенгаши ҳужжатлари функционал нейтраллик тамойилига асосланиб, тизимни унинг ички архитектурасидан қатъи назар “хулоса чиқариш ва муҳитга таъсир этиш” мезони орқали таърифлайди. Ўзбекистон қонунчилиги эса антропоморфик мезонга таянгани боис, ҳуқуқий ҳимоя доираси торайиб қолади. Қиёсий таҳлил шуни кўрсатдики, мавжуд таърифларнинг бирортаси ҳам бир вақтнинг ўзида (а) технологик нейтраллик, (б) функционал ёндашув ва (в) структуравий ёндашув мезонларини тўлиқ қамраб олмайди. Бу эса ҳуқуқий тартибга солиш самарадорлигини пасайтиради ва инновациялар, инсон ҳуқуқлари ҳамда хавфсизлик мутаносиблигини бузади.

Юқоридаги қиёсий таҳлил натижалари асосида қуйидаги ишчи таърифни таклиф этамиз: “Сунъий интеллект – маълумотлар асосида хулоса чиқариш орқали башоратлар, тавсиялар ёки қарорлар шакллантириш қобилиятига эга бўлган, инсоннинг тўлиқ, қисман ёки умуман иштирокисиз фаолият юритадиган ҳамда жисмоний ёки рақамли муҳитда ҳуқуқий аҳамиятга эга натижаларни юзага келтирувчи алгоритмлар ва дастурий моделлар мажмуидир”. Мазкур таъриф функционал нейтраллик тамойилини сақлаб, СИни муайян алгоритмик архитектурага эмас, унинг хулоса чиқариш қобилиятига асосланиб белгилайди; инсон иштирокининг турли даражаларини қамраб олади; ҳамда “ҳуқуқий аҳамиятга эга натижалар” мезони орқали инсон ҳуқуқларига таъсир этувчи барча автоматлаштирилган тизимларни ҳуқуқий таҳлил доирасига киритади.

Хулоса

Олиб борилган қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қуйидаги хулосаларни шакллантиришга имкон берди. Биринчидан, рақамли даврда қонун устуворлигини таъминлаш СИ технологияларининг аниқ ва универсал ҳуқуқий таърифисиз амалга оширилиши мумкин эмас. Иккинчидан, халқаро ҳужжатлар (OECD, AI Act, Европа Кенгаши конвенцияси) функционал нейтраллик мезонига таянган ҳолда инсон ҳуқуқлари устуворлигини таъминлайди. Учинчидан, Ўзбекистон қонунчилигидаги антропоморфик ёндашув ҳуқуқий ҳимоя доирасини асоссиз тарзда торайтириш хавфини туғдиради ва уни функционал-ҳуқуқий мезон билан алмаштириш мақсадга мувофиқдир.

Юқорида таклиф этилган ишчи таърифни “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг тегишли моддасига киритиш, шунингдек, шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш соҳасидаги махсус қонунчиликни СИ контекстида янгилаш зарур. Бундай ёндашув инновациялар, инсон ҳуқуқлари ва хавфсизлик ўртасидаги мутаносибликни таъминлашга, рақамли даврда қонун устуворлигини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

ЗАЙНОБИДДИНОВ АКБАРЖОН АКРАМЖОН ЎҒЛИ
Слушатель магистратуры
Правоохранительной академии
Республики Узбекистан,
Прокурор отдела анализа криминогенной
обстановки прокуратуры
Ташкентской области

ТЕРГОВГА ҚАДАР ТЕКШИРУВ БОСҚИЧИДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ЎРНИ

Аннотация: *Ушбу мақолада жиноят процессида терговга қадар текширув босқичида прокурорлик назоратининг ўрни, аҳамияти ва ҳуқуқий моҳияти таҳлил қилинади. Муаллиф томонидан мазкур босқич инсон ҳуқуқ ва эркинликларига энг кўп дахл этиладиган жараён сифатида баҳоланиб, айнан шу босқичда прокурор назоратининг самарадорлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эгалиги асослаб берилади. Шунингдек, прокуратура органларининг асосий*

вазифаси тергов қилиш эмас, балки қонунийликни таъминлаш ва тергов органлари фаолияти устидан мустақил назоратни амалга оширишдан иборат эканлиги илмий ва полемик ёндашув асосида ёритиб берилади. Амалиёт ва назария ўртасидаги мавжуд муаммолар таҳлил қилиниб, прокурорлик назоратини такомиллаштириш бўйича хулосалар ва таклифлар илгари сурилади.

Аннотация: *В данной статье анализируется роль, значение и правовая природа прокурорского надзора на стадии досудебного расследования в уголовном процессе. Автор рассматривает эту стадию как наиболее значимую с точки зрения воздействия на права и свободы человека, обосновывая, что эффективность прокурорского надзора на данном этапе имеет решающее значение. Кроме того, научно и полемически раскрывается, что основная функция органов прокуратуры заключается не в проведении следственных действий, а в обеспечении законности и осуществлении независимого надзора за деятельностью следственных органов. Анализируются существующие противоречия между теорией и практикой, а также выдвигаются выводы и предложения по совершенствованию прокурорского надзора.*

Annotation: *This article analyzes the role, significance, and legal nature of prosecutorial supervision at the pre-investigation stage in the criminal process. The author considers this stage to be the most critical in terms of its impact on human rights and freedoms, arguing that the effectiveness of prosecutorial supervision at this stage is of decisive importance. Furthermore, it is examined from a scientific and polemical perspective that the primary function of the prosecution authorities is not to conduct investigative actions, but to ensure legality and exercise independent oversight over the activities of investigative bodies. The article also analyzes existing contradictions between theory and practice and presents conclusions and recommendations for improving prosecutorial supervision.*

Калит сўзлар: *терговга қадар текширув, прокурорлик назорати, жиноят процесси, инсон ҳуқуқлари, қонунийлик, назорат функцияси, тергов ваколати, прокурор, процессуал кафолатлар.*

Ключевые слова: *доследственная проверка, прокурорский надзор, уголовный процесс, права человека, законность, функция надзора, полномочия следствия, прокурор, процессуальные гарантии.*

Key words: *pre-investigation, prosecutorial supervision, criminal process, human rights, legality, supervisory function, investigative powers, prosecutor, procedural guarantees.*

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида жиноят тўғрисидаги ҳар қандай ариза, хабар ёки бошқа шаклдаги

маълумотлар, айрим истисно ҳолатлардан ташқари, судга қадар иш юритиш шаклларидан бири ҳисобланган терговга қадар текширув босқичида ўрганиб чиқилади. Бундай тартиб жиноят-процессуал қонунчиликка 2017 йилдан эътиборан жорий этилган бўлиб, унга қадар мазкур босқич суриштирув босқичи сифатида белгиланган эди.

Ўзбекистон Республикасида кейинги йилларда жиноят-процессуал қонунчиликни такомиллаштириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кучайтириш, прокуратура органларининг назорат ваколатларини аниқ белгилаш борасида қатор ислоҳотлар амалга оширилди. Бироқ амалиёт таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, терговга қадар текширув жараёнида қонун бузилиш ҳолатлари, асоссиз қарорлар қабул қилиниши, мурожаатларни ўз вақтида кўриб чиқмаслик каби муаммолар ҳали ҳам мавжуд.

Терговга қадар текширув — жиноят аломатлари мавжуд ёки мавжуд эмаслигини аниқлаш, жиноят ишини қўзғатиш ёки рад этиш масаласини ҳал қилишга қаратилган процессуал фаолият ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига мувофиқ, ушбу босқичда ариза, хабар ва бошқа маълумотлар текширилади.

Ушбу босқичнинг аҳамияти қуйидагиларда намоён бўлади:

жиноят ишларини асоссиз қўзғатишнинг олдини олиш;

шахсни ноқонуний жавобгарликка тортишдан ҳимоя қилиш;

жиноятларни ўз вақтида аниқлаш ва фош этиш;

процессуал иқтисод принципини таъминлаш.

Айнан шу босқичда прокурор назоратининг самарали ташкил этилиши қонун устуворлигини таъминлашда ҳал қилувчи омил ҳисобланади.

Прокурорлик назорати жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув босқичининг ўзига хос хусусиятлари билан шартланган. Айнан шу босқичда жиноят ишини қўзғатиш ёки уни қўзғатишни рад этиш тўғрисида дастлабки ва кўп жиҳатдан ҳал қилувчи қарор қабул қилинади. Ушбу босқичда йўл қўйилган хатолар ёки суиистеъмоллар шахсни адолатли суд ҳимоясига бўлган ҳуқуқидан бутунлай маҳрум қилиши мумкин.

Жиноят процессидаги кейинги босқичлардан фарқли ўлароқ, жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув минимал даражадаги

процессуал кафолатлар билан тавсифланади. Текширувга жалб этилган шахслар жиноят процесси иштирокчиси мақомига эга эмас бўлиб, бу ҳолат уларнинг ҳимоя ҳуқуқини, мансабдор шахсларнинг ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлигидан шикоят қилиш, шунингдек ҳуқуқий ёрдам олиш имкониятларини жиддий равишда чеклайди. Бундай шароитда прокурорлик назорати қонунийликни таъминлаш ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг асосий кафолати сифатида намоён бўлади.

Бундан ташқари, прокурорлик назорати суриштирув ва тергов органлари томонидан жиноят-процессуал қонун нормаларининг ягона ва тўғри қўлланилишини таъминлаш, шунингдек процессуал қарорлар қабул қилишда идоралараро (ведомстволик) ёндашувнинг олдини олиш учун ҳам зарур ҳисобланади.

С.В. Бородиннинг фикрига кўра, жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув амалда «яширин тергов шакли»ни ташкил этади, унинг доирасида мазмуни жиҳатидан далилларга яқин бўлган, бироқ тегишли процессуал кафолатлардан маҳрум маълумотлар тўпланади[1]. Бундай шароитда, муаллифнинг фикрича, прокурорлик назорати текширув иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ягона самарали механизми сифатида компенсатор аҳамият касб этади.

Ўхшаш фикрни русс олими Е.Б. Мизулина хам билдириб ўтиб, унга кўра, прокурорлар томонидан жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисидаги қарорларни оммавий равишда бекор қилиниши суриштирув органлари фаолиятида тизимли муаммолар мавжудлигидан далолат беришини таъкидлайди[2]. Олимнинг фикрича, бу ҳолат жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув босқичида прокурорлик назоратини кучайтириш зарурлигини тасдиқлайди.

Прокурорлик назорати терговга қадар текшириш босқичидаги роли бу биринчидан, жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув кўп ҳолларда жиноят иши қўзғатилмасдан туриб амалдаги терговга айланиб қолади. Текширув жараёнида тушунтиришлар олинади,

[1] Бородин С.В. Проблемы правового регулирования доследственной проверки сообщений о преступлениях // Журнал российского права. — 2015. — № 7. — С. 45–52.

[2] Мизулина Е.Б. Прокурорский надзор в досудебных стадиях уголовного процесса // Законность. — 2016. — № 4. — С. 12–18.

кўздан кечиришлар ўтказилади, экспертизалар тайинланади, бироқ бунда дастлабки тергов босқичи учун назарда тутилган процессуал кафолатлар мавжуд бўлмайди. Бу эса тортишувчанлик принципи ва шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилиш принципларининг бузилиши хавфини келтириб чиқаради.

Иккинчидан, жиноят тўғрисидаги хабарларни кўриб чиқишда расмий (формал) ёндашув қўлланилиши характерли муаммо ҳисобланади. Суриштирув органлари кўпинча жиноят ишини қўзғатишни рад этишга йўналтирилган бўлиб, бу юзаки текширув ўтказилиши ва асоссиз процессуал қарорлар қабул қилинишида намоён бўлади. Бундай қарорларнинг прокурорлар томонидан оммавий равишда бекор қилиниши ушбу муаммонинг тизимли хусусиятга эга эканлигини тасдиқлайди.

Учинчидан, жиноят ишини қўзғатишгача бўлган текширув муддатларининг бир неча маротаба узайтирилиши имконияти ҳам жиддий камчилик ҳисобланади. Бу ҳолат процесснинг асоссиз равишда чўзилишига, оқилона муддатлар принципининг бузилишига ҳамда ариза берувчининг самарали суд ҳимоясидан амалда маҳрум этилишига олиб келади.

Амалдаги Қонунчиликга мувофиқ, терговга қадар текшириш муддати 10 куни ташкил этиб, Жиноят-процессуал кодексининг 329-моддасининг алоҳида ҳолатларда мазкур муддат прокурор томонидан
1 ой муддатгача узайтирилиши мумкинлиги белгиланган.

Бундай ҳолталарга; 1) ўтказиш учун кўп вақт талаб қиладиган экспертиза, хизмат текшируви, тафтиш ёки бошқа текширув тайинланган бўлса; 2) олис жойларда бўлган ёки чақирувга биноан ҳозир бўлишдан бўйин товлаётган шахслардан тушунтиришлар талаб қилиб олиш зарур бўлса; 3) янги ҳолатлар аниқланиб, уларни қўшимча тарзда текширмасдан туриб қарор қабул қилишнинг имкони бўлмаса, 4) етказилган моддий зарарнинг ўрнини ихтиёрий равишда қоплаш ва (ёки) жиноят оқибатларини бартараф этиш учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси махсус қисмининг тегишли моддасида белгиланган муддат ўтмаган бўлсагина узайтирилиши белгиланган.

Бироқ, амалиётда терговга қадар текшириш ҳаракатларини олиб борилаётган орган мансабдор шахслари етарлича далил ва

исботлар йиғилмаганлиги туфайли, муддат келиб қолганлиги боис терговга қадар текшириш материалини жиноятни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилиб, етарли далиларни тўплаб бўлгач, прокурор томонидан терговга қдар текшириш ҳаракатлари олиб борган шахснинг қарори бекор қилиниб, қайтадан тергов қадар текшириш ҳаракатларига киришилади.

Мана шу вазиятда кўриябмизки, ўтқазилиши кўп вақт оладиган процессуал ҳаракатлари мисол учун комиссион экспертиза тайинланган бўлса, терговга қадар текшириш ҳаракатлари ўтқазган мансабдор шахс, экспертиза хулосасини олиб қонуний қарор қабул қилгунига қадар текшириш ҳужжатида муддат етмаганлиги боис вақтинча жиноят ишини рад этиш тўғрисида қарор қабул қилиб, уни прокурор бекор қилиб бериб, қайтдан ҳаракатларга киришаётганлигини кўришимиз мумкин.

Шу боис бизнинг фикримизча, агарда терговга қадар текшириш босқичида кўп вақт талаб қилинадиган экспертиза тайинланган бўлса, терговга қадар текшириш муддатини тўҳтатиб туриш фақатгина прокурорнинг розилиги билан амалга оширилиши мумкин деган хулосага келмоқдамиз.

Жиноят процессуал кодексининг 39^1-моддасига кўра, Терговга қадар текширув қуйидагилар томонидан амалга оширилади:

1) ички ишлар органлари;

2) ҳарбий қисмлар, қўшилмаларнинг командирлари, ҳарбий муассасалар ва ҳарбий ўқув юртларининг бошлиқлари — уларга бўйсунувчи ҳарбий хизматчилар, шунингдек ўқув машқлари ўтказилаётган вақтда ҳарбий хизматга мажбурлар томонидан содир этилган жиноятларга доир ишлар бўйича; Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ходимларининг хизмат мажбуриятини бажариш билан боғлиқ жиноятлари ёки қисм, қўшилма, муассаса ёхуд ўқув юрти жойлашган ерда содир этган жиноятларига доир ишлар бўйича;

3) давлат хавфсизлик хизмати органлари — қонунга кўра уларнинг юритишига берилган ишлар бўйича;

4) Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги жазони ижро этиш тизимини бошқариш органларининг бошлиқлари, жазони ижро этиш колониялари, тарбия колониялари, тергов ҳибсхоналари ҳамда турмаларнинг бошлиқлари — шу муассасалар

ходимлари хизматни ўташнинг белгиланган тартибига қарши қилган жиноятларга доир ишлар, худди шунингдек мазкур муассасалар ҳудудида содир этилган бошқа жиноятларга доир ишлар бўйича;

5) давлат ёнғиндан назорат қилиш органлари — ёнғинларга доир ва ёнғинга қарши қоидаларни бузганликка доир ишлар бўйича;

6) Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизматининг Чегара қўшинлари — Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегарасини бузганликка доир ишлар бўйича;

7) олис сафарда бўлган денгиз кемаларининг капитанлари;

8) давлат божхона хизмати органлари — божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганликка доир ишлар бўйича;

9) Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлинмалари — бюджет, солиқ ва валюта тўғрисидаги қонунчиликни бузганликка доир ишлар, шунингдек электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш билан боғлиқ жиноятлар тўғрисидаги ишлар бўйича;

10) Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси ва унинг жойлардаги бўлинмалари — вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни, ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлашга, суд ҳужжатини ижро этмасликка, суд ҳужжатларини ва бошқа органлар ҳужжатларини мажбурий ижро этиш жараёнига аралашишга, банд солинган мол-мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этишга доир ишлар бўйича;

11) Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Чакана савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида ҳуқуқбузарликларни профилактика қилиш бош бошқармаси ва унинг ҳудудий бўлимлари — бозорлар, савдо комплекслари ҳудудларида ва уларга туташ бўлган автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларида аниқланган молиявий-иқтисодий ва солиқ соҳаларидаги ҳуқуқбузарликларга доир ишлар бўйича.

13) Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси ва унинг жойлардаги бўлинмалари — қонун билан уларнинг иш юритишига берилган ишлар бўйича.

14) Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат хавфсизлик хизмати — унинг юритувига тааллуқли ишлар бўйича[1].

Кўриниб турибдики, терговга қадар текширув ҳаракатлари, бизнинг фикримизча, жиноятларнинг тегишлилигига мувофиқ равишда, яъни қайси тергов органига жиноят ишини тергов қилиш ваколати берилган бўлса, айнан шу орган томонидан амалга оширилиши лозим.

Шу билан бирга, терговга қадар текширувни амалга ошириш ваколатига эга бўлган 14 та орган қаторида прокуратура органлари назарда тутилмаганини кузатиш мумкин. Бироқ амалиёт шуни кўрсатадики, айниқса ҳаётга қарши жиноятлар[2] содир этилган ҳолатларда, терговга қадар текширув ҳаракатлари амалда прокуратура органлари ходимлари томонидан бажарилмоқда.

Жиноят процесси нуқтаи назаридан, прокуратура органлари қонун билан асосан назорат функциясини амалга оширувчи орган сифатида белгиланган бўлиб, уларга берилган ваколат ва вазифаларнинг ўзига хослиги шундаки, мазкур функциялар бошқа давлат органларига берилмаган.

Россиялик олим А.В. Смирнов терговга қадар текширувни “процессуал кафолатлар чекланган ҳудуд”[3] деб атаб, бу босқичда давлат манфаати шахс ҳуқуқларидан устун қўйилаётганини таъкидлайди. Унинг фикрича, агар мазкур босқичда кучли назорат механизми мавжуд бўлмаса, у ҳуқуқбузарликлар учун қулай майдонга айланади.

Бунга қарши равишда Н.П. Яблоков терговга қадар текширувни ортиқча формаллаштириш жиноятга қарши кураш самарадорлигини пасайтиради[4], деб ҳисоблайди. Аммо ушбу позицияни танқид қилиш ўринли: самарадорликни баҳона қилиб, инсон ҳуқуқларини иккинчи даражага суриш ҳуқуқий давлат тамойилларига мутлақо зид.

Олимларнинг фикри шуни кўрсатябтики терговга қадар текшириш харакати, ёки дастабки тергов жараёни бўладими

---

[1] https://lex.uz/docs/111460#3347244

[2] https://www.lex.uz/acts/111453

[3] Досудебное производство в уголовном процессе. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005.

[4] Криминалистика и уголовный процесс. – М.: Юрист, 2005.

назорат керак. Бироқ прокуратура органларига тергов қилиш функцияси берилган экан, у хам ижро ва наоратчи бўлим қолмоқда.

М.С.Строговичнинг таъкидлашича, прокурорнинг асосий вазифаси — қонунийлик устидан назорат қилиш бўлиб, унинг тергов фаолиятига бевосита аралашуви мазкур назоратнинг холислигини йўққа чиқаради[1]. Олимнинг фикрича, “назорат қилувчи орган айни пайтда терговчи бўлса, у ўз фаолияти устидан ўзи назорат қилган бўлади”.

Шу нуқтаи назарни **И.Л.Петрухин** ҳам қўллаб-қувватлаб, прокуратура тергов қилиш ҳуқуқига эга бўлган тақдирда, инсон ҳуқуқларини таъминлаш функцияси иккинчи даражага тушиб қолишини таъкидлайди[2]. Унинг фикрича, прокурор фуқаролар ҳуқуқларининг ҳимоячиси сифатида қолиши учун у терговдан четда бўлиши лозим.

Бизнинг фикримизча хам юқоридаги икки олим фикри билан тўғри келмоқда. Агарда прокуратура тергов функция юклан экан ҳолисоналик ёқолади деб ҳисоблаймиз.

Хулоса қилиб айтганда, терговга қадар текширув босқичи жиноят процессида инсон ҳуқуқ ва эркинликларига энг кўп дахл этиладиган босқич ҳисобланади ва айнан шу босқичда прокурорлик назоратининг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Прокурор мазкур жараёнда тергов органлари фаолияти устидан мустақил, холис ва принципиал назоратни амалга оширувчи субъект сифатида намоён бўлиши лозим. Бироқ прокуратурага тергов қилиш функциясини юклаш унинг назорат ваколатларини заифлаштиради, манфаатлар тўқнашувини келтириб чиқаради ҳамда қонунийликни таъминлашдаги асосий вазифасини иккинчи даражага суриб қўяди. Шу боис, ҳуқуқий давлат тамойилларидан келиб чиққан ҳолда, прокуратура тергов субъекти эмас, балки терговга қадар текширув босқичида қонунийлик ва инсон ҳуқуқларини таъминловчи асосий назорат институти сифатида фаолият юритиши мақсадга мувофиқдир.

АНОРБОЕВ АМИРИДДИН

---

[1] Курс советского уголовного процесса. – М.: Госюриздат, 1968.

[2] Прокурорский надзор в уголовном процессе. – М.: Юридическая литература, 1987.

УЛУҒБЕК ЎҒЛИ
Ўзбекистон Республикаси
Президентининг Қонунчилик ва
ҳуқуқий сиёсат институти бош
илмий ходими, ю.ф.д.

ТАДҚИҚОТ ВА ТАҲЛИЛИЙ МАТЕРИАЛЛАРНИ КИБЕРАЛОГИЯ МЕТОДИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИ

Аннотация: *Мақолада илмий-тадқиқот ва ахборот-таҳлилий материалларни тайёрлашнинг анъанавий усуллари танқидий таҳлил қилиниб, муаллиф томонидан янги – "Кибералогия" методи таклиф этилган. Ушбу методнинг моҳияти таҳлилий маълумотларни инсон ва сунъий интеллект учун тушунарли бўлган алгоритмик форматга ўтказиш, ҳужжатларни мета-маълумотлар, тизимли диагностика ва тайёр қонунчилик ечимлари асосида шакллантиришдан иборат. Методологиянинг амалий ифодаси сифатида инфлюенсерлар фаолиятини рақамли маркировкалаш ("Asl belgisi"), токенлаш ва смарт-контрактлар орқали солиққа тортиш бўйича инновацион ечим баён этилган. Мазкур метод давлат бошқаруви ва қонун ижодкорлигида бюрократияни камайтириш ҳамда жараёнларни рақамли форматга мослаштиришга хизмат қилади.*

Аннотация: *В статье проводится критический анализ традиционных методов подготовки научно-исследовательских и информационно-аналитических материалов, и предлагается авторский новый метод — «Кибералогия». Суть данного метода заключается в переводе аналитических данных в алгоритмический формат, понятный как человеку, так и искусственному интеллекту, а также в формировании документов на основе метаданных, системной диагностики и готовых законодательных решений. В качестве практического воплощения методологии описано инновационное решение по налогообложению деятельности инфлюенсеров через цифровую маркировку («Asl belgisi»), токенизацию и смарт-контракты. Данный метод направлен на сокращение бюрократии в государственном управлении и законотворчестве, а также на адаптацию процессов к цифровому формату.*

Annotation: *The article provides a critical analysis of traditional methods for preparing research and information-analytical materials and introduces a new method proposed by the author "Cyberology". The essence of this method is to transform analytical data into an algorithmic format understandable by both humans and artificial intelligence, structuring documents based on meta-data,*

systematic diagnostics, and ready-to-implement legislative solutions. As a practical application of the methodology, an innovative solution for taxing influencers through digital marking ("Asl belgisi"), tokenization, and smart contracts is presented. This method aims to reduce bureaucracy in public administration and lawmaking while adapting decision-making processes to a digital environment.

***Калит сўзлар**: кибералогия, таҳлилий материал, алгоритмик формат, мета-маълумотлар, рақамли маркировка, инфлюенсер, солиққа тортиш, смарт-контракт, токенлаш, қонунчилик лойиҳаси.*

***Ключевые слова**: кибералогия, аналитический материал, алгоритмический формат, метаданные, цифровая маркировка, инфлюенсер, налогообложение, смарт-контракт, токенизация, законопроект.*

***Keywords**: cyberology, analytical material, algorithmic format, meta-data, digital marking, influencer, taxation, smart contract, tokenization, legislative draft.*

Бугунги кунда давлатнинг тартибга солиш функцияси турли метод ва шакллардан фойдаланиш йўли билан зарур ислоҳотларни амалга оширмоқда. Шундай усуллардан бири **ахборот-таҳлилий материал орқали тегишли қонунчилик ҳужжатини қабул қилиш услуби** бўлиб, ҳозирда деярли барча давлат илмий-тадқиқот ташкилотлари ўз тадқиқотлари натижаларини Ҳукумат, тегишли давлат органлари ва бошқа тузилмаларга юбориш орқали намойиш этишмоқда.

Шу билан бирга, ахборот-таҳлилий материалларни қай тариқа ишлаб чиқиш, уларга қўйилган талаблар бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институтининг таклифи асосида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик режалаштириш ва ривожланиш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2026 йил 12 мартдаги 8-сон баёни билан илмий тадқиқотлар ва таҳлилий материалларни тайёрлаш юзасидан **илмий қўлланма** тасдиқланди.

Бу билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 октябрдаги ПФ–201-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик режалаштириш ва ривожланиш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш томонидан фаолияти ташкиллаштириладиган 10 та

таҳлилий марказлар ва илмий-тадқиқот муассасалари[1]нинг ушбу Кенгаш фаолиятига доир тадқиқотлари учун ахборот-таҳлилий материаллар қандай бўлиши кераклиги белгилаб қўйилди.

Натижада 10 та таҳлилий марказлар ва илмий-тадқиқот муассасаларининг камида ўн хил шаклдаги ахборот-таҳлилий материалларни бир шаклга мослаштириш орқали ягона ҳуқуқий амалиёт вужудга келишининг имконияти яратилди.

Бу билан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик режалаштириш ва ривожланиш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш доирасидаги таҳлилий марказлар ва илмий-тадқиқот муассасалари фаолиятини бирлаштиришга қаратилган муҳим қадамлар қўйилган бўлса-да, амалиётда айрим камчиликлар сақланиб қолмоқда, бу **жараён кенг қамровли, комплекс** ва **тизимли ёндашувнинг** етарлича шаклланмаганлиги сабабли ислоҳотларнинг кейинги ривожи ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Жумладан, **назария ва амалиёт етарлича уйғунлашмаганлиги,** тадқиқотчи ва ижрочининг ўзаро билим ва бир-бирини тушуниш доираси фарқлаши оқибатида илғор ғоялар стратегик ҳужжатларда тўлиқ очилмаслиги, қабул қилинаётган қонунчиликда коллизия ва ҳуқуқий бўшлиқлар пайдо бўлишига олиб келмоқда. Бундан ташқари, материаллар якунида кўпинча навбатдаги ишчи гуруҳларни тузиш таклиф этилади, бироқ реал муаммони ҳал қилувчи **аниқ, мавжуд ёки бўлажак муаммони ҳал қилишга йўналтирилган, аниқ ғояга ва маълумотларга асосланган қонунчилик ҳужжати лойиҳаси, яъни тайёр маҳсулот** илова қилинмайди. Шу билан бирга, тадқиқотчилар томонидан IMRAD, Кейс-стади ёки ҳеч қандай тузилмага эга бўлмаган Narrative каби турли хил усулларнинг тарқоқ ҳолда қўлланилиши **методологик парокандаликни** келтириб чиқармоқда.

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 октябрдаги ПФ–201-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик режалаштириш ва ривожланиш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш томонидан фаолияти ташкиллаштириладиган таҳлилий марказлар ва илмий-тадқиқот муассасалари рўйхати // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш ва олиб борилаётган ислоҳотларни рақамли форматга туширишнинг энг самарали йўли бу – **Кибералогия методини** ягона стандарт сифатида жорий этишдир. Ҳозирда ахборот-коммуникация технологиялари барча соҳаларга кириб борган ва сунъий интеллект аниқ алгоритмлар асосида ишлаётган бир даврда, таҳлилий материаллар ҳам нафақат инсон, балки технологиялар автоматик тарзда тушунадиган алгоритмик форматда ёзилиши шарт.

Кибералогия фани кибермуҳит ва у билан боғлиқ муносабатларни ягона фундаментал соябон остида бирлаштиради. Унинг олтин қоидасига кўра, қилинаётган ҳар қандай ислоҳот ёки таклиф энг тез, технологик жиҳатдан бенуқсон, алгоритмик кетма-кетликда баён этилиши ва ўқувчи хотирасида муҳрланадиган даражада содда, аниқ ва лўнда бўлиши талаб этилади.

Анъанавий усул билан кибералогия усулининг фарқини аниқ ҳуқуқий-амалий ҳолатда яққол кўриш мумкин. Масалан, ваколатли орган томонидан Жиноят кодексида назарда тутилган ахборот-коммуникация технологиялари ёрдамида содир этилаётган жиноятлар таҳлил қилинганда, анъанавий усулда ўнлаб саҳифалик мавҳум матн, умумий интернет тарихи ва статистика келтирилиб, якунида шунчаки комиссия тузиш ёки назоратни кучайтириш таклиф қилинади.

Кибералогия усулида эса бу жараён ўта концентратлашган шаклда амалга оширилади, ахборот-таҳлилий материалларда қуйидагилар кўрсатилади:

мавжуд ҳолат ва муаммо;

алгоритмик миллий ва хорижий **таҳлиллар ва уларнинг натижаси**;

аниқ ечим сифатида Жиноят кодексининг тегишли моддасига айнан қандай сўз ёки норма қўшилиши бўйича тайёр қонун лойиҳаси илова қилинади. Бундай ёндашув, айниқса, илмий-тадқиқот институтлари, тузилмалари ва хатто уларнинг ҳузуридаги ёш олимлар кенгашлари ва таҳлилий гуруҳлар фаолиятида кенг қўлланилса, қонунчилик ҳужжатини қабул қилиш ваколатига эга бўлган субъектга ҳар томонлама пишиқ, маромига етган, тайёр, ҳам ҳуқуқий, ҳам технологик жиҳатдан асосланган ечимлар етиб бориши кафолатланар эди.

Кибералогия методига кўра, ҳар қандай ахборот-таҳлилий материал, мақола ёки тезис қатъий алгоритмик таркибий қисмлардан иборат бўлиши шарт. Ҳужжатнинг **кириш** қисмида унинг қайси ҳужжат ёки топшириққа асосан ишлаб чиқилаётганлиги, тадқиқот мақсади, иштирокчилар ва давр кўрсатилиб, гўёки ҳужжатнинг **мета-маълумотлари** шакллантирилади. Бу орқали қарор қабул қилувчи субъект мақсадни сониялар ичида англайди. Сўнгра **Асосий қисмда** муаммони тизимли диагностика қилиш мақсадида қонунчиликдаги мавжуд ҳолат, муаммонинг реал симптомлари ва сабаблари, олимларнинг назарий таклифлари, хорижий тажриба ҳамда мавжуд миллий ресурслар ўзаро таққосланиб, таҳлил қилинади ва маълумотларга асосланган аниқ ғоя шакллантирилади. **Хулоса** қисмида эса ҳужжат тўғридан-тўғри ижрога йўналтирилади. Бунда муаммони ҳал қилиш учун камхарж ва юқори самарали **аниқ таклиф** – албатта тегишли қонун ҳужжати лойиҳаси матни билан бирга, уни **амалга ошириш механизми** – вазифалар тақсимоти, муддатлар, масъул ижрочилар ва таклиф натижасида **эришиладиган ижтимоий-иқтисодий ютуқлар** аниқ ва тушунарли қилиб белгилаб берилади. Бунда, хулосанинг аниқ таклиф қисмида тегишли қонунчилик ҳужжати жуда мураккаб, кўп вақт талаб этиладиган ёки янги муносабатларни тартибга солишга қаратилган кенг қамровли ҳужжат бўлса, тўлиқ матн ўрнига унинг таркибий қисмлари билан бирга лойиҳанинг модели тақдим этилиши мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб айтганда, ахборот-таҳлилий материалларни, мақола ва тезисларни **кибералогия методи** асосида тайёрлаш ва буни миллий ягона стандарт сифатида жорий этиш – вақт ва ресурсларни тежашга, ортиқча бюрократия ва қоғозбозликни йўқотишга хизмат қилади. Ушбу метод нафақат реал инновацион ислоҳотларни тезлаштиради, балки яқин келажакда давлат бошқаруви ва қонун ижодкорлиги тизимини **сунъий интеллект ва рақамли технологиялар орқали узлуксиз таҳлил қилиб боришнинг мустаҳкам фундаментал базасини яратади.**

Энди ушбу таклифнинг амалий ифодаси сифатида бир масалани ечимини берсак. Маълумки, давлат, нодавлат ва хусусий секторда ишлаётган барча фуқаролар ўзларининг даромадидан

солиқ тўлашади, лекин реклама фаолиятини юритаётган блогерлар афсуски ҳали ҳануз солиқ тўлашмайди. Тўғри, бундан тадбиркорлик субъекти ёки ўзини ўзи банд қилиш орқали масалани ечаётган ҳолатлар мавжуд. Бироқ, бу йўл ҳам солиқдан қочиш саналади. Сабаби, бир реклама пости, туриш вақти, аудиторияси ва х.к. қанча эканлигини барча билади. Блогерлар солиқ тўламасдан, зўрға кун кечираётган фуқаролар эса солиқ тўлашиб, уларнинг солиқлари натижасида вужудга келаётган инфратузилмадан блогер ёки инфлюенсерлар ҳам фойдаланаётганлиги, ўзаро оқилоналик, адолатлилик, тенглик принциплари бузилаётганлиги бу борада чуқур тадқиқот ўтказишни тақозо этмоқда.

Бу масала бўйича кўплаб ташкилотлар тадқиқот ўтказишган, ўзларининг таклифларини беришган. Биз юқоридагилардан келиб чиқиб, умуман бошқа таклиф бермоқчимиз.

Тадқиқотнинг номи: “Инфлюенсерларни солиққа тортиш ва фаолиятини тартибга солиш: муаммолар ва ечимлар”.

Кириш қисми:

“Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институтининг 2026 йилги илмий ва амалий тадқиқотлар режасининг 12-бандига асосан иловага мувофиқ 10 та манфаатдор вазирлик ва идораларнинг масъул ижрочилари, 5 та нодавлат-нотижорат ташкилотлар, 8 та оммавий ахборот воситалари, 3500 га яқин ахборотлаштириш субъектлари билан ҳамкорликда ва 2026 йил 12 март куни ўтказилган “ақлий ҳужум” шаклидаги тадбир орқали муҳокама жараёнида 21 та вазирлик ва идоралар масъуллари, 13 та оммавий-ахборот воситалари, 54 нафар обуначилари сони 10 мингдан ортиқ бўлган машҳур фойдаланувчи-блогерлар иштирокида 2026 йил январь-апрель ойларида телекоммуникация ва Интернет тармоғидан фойдаланиб, реклама фаолиятидан фойда кўраётган ахборотлаштириш субъектларини солиққа тортиш масаласи ўрганиб чиқилди.”

Асосий қисм:

1) мавжуд ҳолат ва муаммо:

“Бугунги кунда инфлюенсерлар бозор иқтисодиётига ва истеъмол маданиятига кучли таъсир кўрсатмоқда. Уларнинг реклама ва тавсиялари нафақат талабни бошқармоқда, балки

бозордаги нарх-наво шаклланишига, истеъмолчиларнинг сифатли ва зарур товарни танлашига ҳам таъсир кўрсатмоқда.

Маълумот учун: *статистик маълумотларга кўра, харидорларнинг тахминан* ***60-70 фоизи анъанавий рекламадан кўра инфлюенсерларнинг тавсияларига кўпроқ ишонади****. Шу сабабли ушбу фаолият турининг дунё бозоридаги улуши 2024 йилда 24 миллиард долларни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич, 2025 йилда 35 миллиард долларни ташкил қилган. Инфлюенсерлар даромадининг асосий қисми ҳамон* ***Instagram*** *(тахминан 30% улуш) платформаси ва тез ўсиб бораётган* ***TikTok*** *платформаси ҳиссасига тўғри келмоқда.*

Шу билан бирга, рақамли иқтисодиётнинг жадал ривожланиши ва реклама бозорининг интернет сегментига трансформациялашуви инфлюенсерлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш ва уларни солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш заруриятини юзага келтирмоқда. Ушбу зарурият қуйидаги омиллар билан асосланади:

Биринчидан, миллий қонунчиликда “инфлюенсер” тушунчаси, унинг ҳуқуқий мақоми ҳамда мажбуриятлари доираси назарда тутилмаганлиги “ҳуқуқий бўшлиқ”ни келтириб чиқармоқда. Бу эса, ўз навбатида, юқори даромад кўраётган шахсларнинг солиққа тортилмаслигига, натижада виждонли солиқ тўловчилар ўртасида ижтимоий адолат тамойилининг бузилишига ҳамда кенг жамоатчиликда “меҳнатсиз ва осон пул топиш”га қаратилган бузғунчи (деструктив) қарашларнинг шаклланишига сабаб бўлмоқда;

Иккинчидан, инфлюенсерлар томонидан тарғиб қилинаётган товар ва хизматларнинг аксарият ҳолларда амалдаги қонунчилик талабларига мос келмаслиги, истеъмолчиларнинг моддий ва маънавий манфаатларига зарар етказиши “соғлом рақобат” муҳитига салбий таъсир кўрсатяпти. Бу эса ишлаб чиқарувчи, реклама тарқатувчи ва истеъмолчи ўртасидаги муносабатларда тизимли низоларнинг ортишига олиб келмоқда;

Учинчидан, реклама жараёни иштирокчилари (реклама берувчи, ижрочи ва инфлюенсер) ўртасида жавобгарлик чегараларининг ҳуқуқий жиҳатдан аниқ белгиланмаганлиги, ҳуқуқи бузилган фуқароларнинг манфаатларини тиклашда

қийинчиликларни туғдирмоқда. Натижада, ваколатли давлат органларининг назорат функциялари самарадорлиги юзасидан аҳоли ўртасида асосли эътирозлар шаклланиши кузатилмоқда";

2) алгоритмик миллий ва хорижий таҳлиллар ва уларнинг натижаси:

"Мазкур фаолиятни тартибга солишнинг энг самарали йўли солиққа тортиш бўлса-да, Ўзбекистонда бу бўйича мукаммал солиқ механизми шаклланмаган ва яширин иқтисодиёт сақланиб қолмоқда.

Бу борада баъзи нотўғри ёндашувлар мавжуд. Масалан, собиқ Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги инфлюенсерга "10 мингдан ортиқ обуначига эга бўлган блогер" деб таъриф беришни таклиф қилган эди. Баъзи мутахассислар солиққа тортиш базаси сифатида фақат обуначилар ёки кўришлар сонини асос қилиб олишни таклиф қилишмоқда. Бироқ бу мезонлар қуйидагиларга кўра, ўзини оқламайди:

биринчидан, баъзи платформаларда статистикани учинчи шахслардан яшириб қўйиш техник жиҳатдан мумкин;

иккинчидан, айрим бот-тизимлар орқали кўрсаткичлар (кўришлар, обуначилар, ахборотни узатишлар ва хк.)ни сунъий равишда манипуляция қилиб ошириш мумкин;

учинчидан, аудиторияси кам бўлса-да, тижорий конверсияси юқори бўлган ва катта савдоларни амалга ошираётган ресурслар ҳам амалиётда мавжуд.

Шу билан бирга, инфлюенсерларни солиққа тортишда қуйидаги мавжуд ресурс ва ислоҳотларни инобатга олиш мақсадга мувофиқлиги аниқланди, жумладан:

инфлюенсерларни тадбиркорлик субъекти сифатида рўйхатдан ўтказиш кенг жамоатчиликка блогерларнинг таъсири мавжудлиги сабабли салбий муҳокамаларни вужудга келтириб чиқариши мумкин;

инфлюенсерларни тадбиркорлик субъекти сифатида рўйхатга олиш ва уларнинг фаолиятини лицензиялаш бу борада олиб борилаётган ислоҳотларга ва "Ахборотлаштириш тўғрисида"ги Қонунига кўра, "блогер"нинг ҳуқуқий мақомига мувофиқ эмас;

инфлюенсерларни солиққа тортишнинг энг самарали йўли "Asl belgisi" тизими орқали товарларни маркировкалаш, солиқ

ҳамкор орқали маркировкалаш ва солиқ қонунчилигини бузиш юзасидан кенг жамоатчилик иштирокидан фойдаланиш бўйича тўпланган амалиётдан ва хориж тажрибасидан фойдаланиб, қуйидагиларни йўлга қўйишдир, хусусан:

а) инфлюенсерлар томонидан тармоққа жойлаштирилаётган реклама тусидаги ахборотини телекоммуникация ёки Интернет тармоғига жойлаштиришдан олдин “Asl belgisi” тизимидан маркировкалаш ёки рақамли токенлаш;

б) солиқ органларининг электрон давлат хизматлари портали орқали реклама берувчи ва тарқатувчи ўртасида тузиладиган шартномаларнинг солиқ органларида мажбурий ҳисобга қўйилишини йўлга қўйиш;

в) телекоммуникация ёки Интернет тармоғида ҳар бир реклама тарқатилганида реклама берувчи ва тарқатувчининг ҳар ойлик солиқ ҳисоботини топшириш амалиётини йўлга қўйиш;

г) маркировкаланмаган реклама тусидаги ахборотни телекоммуникация ёки Интернет тармоғида жойлаштириш, реклама шартномасини ҳисобга қўймаганликка оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик белгиланиб, кенг жамоатчиликнинг Солиқ органларининг электрон давлат хизматлари портали (Soliq-mobile) орқали солиқ ҳамкорлик тизимидан унумли фойдаланиш саналиши аниқланди.

Хорижий давлатларда бу тушунча ва унга алоқадор муносабатлар алоҳида қонунлар билан тартибга солинган. Масалан, бу атама **Францияда** “тижорий таъсир кўрсатувчи шахслар”, **Қозоғистонда** “инфлюенсер”, **Россияда** “реклама тарқатувчи”, **Испанияда** “алоҳида аҳамиятга эга бўлган фойдаланувчилар”, **Германияда** эса “медиа хизмат кўрсатувчилар” сифатида **30 дан ортиқ** давлат қонунчилигида акс этган.

Дунёнинг **40** дан ортиқ давлатида инфлюенсерларни солиққа тортиш учун **интернет-рекламани рақамли маркировкалаш** қатъий йўлга қўйилган.

Маълумот учун: *Австрия, Австралия, АҚШ, Аргентина, Бельгия, Буюк Британия, БАА, Бразилия, Венгрия, Вьетнам, Германия, Греция, Дания, Жанубий Корея, Ирландия, Испания, Италия, Индонезия, Ҳиндистон, Канада, Хитой, Қозоғистон, Қатар, Латвия, Литва, Люксембург, Малайзия, Мексика,*

Нидерландия, Норвегия, Польша, Португалия, Россия, Руминия, Саудия Арабистони, Сингапур, Таиланд, Туркия, Украина, Филиппин, Финляндия, Франция, Чехия, Швейцария, Швеция, Эстония, Япония ***интернет-рекламани рақамли қатъий маркировка қилувчи давлатлар*** *саналади.*

Шунингдек, **80 дан ортиқ хорижий давлатларда инфлюенсерларнинг фаолияти лицензияланади ёки рухсатнома асосида йўлга қўйилган** ва улар тадбиркорлик субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтиб, **солиқ ҳисоботларини топширади.**

Маълумот учун*: Австрия, Австралия, АҚШ, Аргентина, Албания, Андорра, Арманистон, Озарбайжон, Бельгия, Болгария, Бразилия, Буюк Британия, БАА, Венгрия, Вьетнам, Германия, Греция, Грузия, Дания, Миср, Исроил, Ҳиндистон, Индонезия, Ирландия, Испания, Италия, Иордания, Қозоғистон, Канада, Кипр, Хитой, Колумбия, Корея Республикаси, Қирғизистон, Кувайт, Қатар, Латвия, Литва, Люксембург, Малайзия, Мальта, Марокаш, Мексика, Молдавия, Нидерландия, Норвегия, Уммон, Покистон, Польша, Португалия, Россия, Руминия, Саудия Арабистони, Сербия, Сингапур, Словакия, Словения, Таиланд, Туркия, Туркманистон, Украина, Филиппин, Финляндия, Франция, Хорватия, Чехия, Чили, Швейцария, Швеция, Эстония, Жанубий Африка Республикаси, Япония, Жазоир, Баҳрайн, Эквадор, Эфиопия, Гана, Исландия, Кения, Лихтенштейн, Маврикий, Нигерия, Янги Зеландия, Панама, Перу, Сейшел ороллари, Тунис, Уругвайда инфлюенсерларнинг реклама фаолияти лицензияланиши ва улар тадбиркорлик субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтиб, солиқ ҳисоботларини топширишлари зарур.*

Шу билан бирга, **Россияда** телекоммуникация ёки Интернет тармоғига рекламага оид ахборотни жойлаштиришдан олдин махсус автоматлаштирилган тизимдан **токенлар** олинади. **Қозоғистонда** тармоқ орқали тарқатилаётган рекламада дастлаб маркировка қилиниши ва кейин махсус белги (тег) орқали тарқатилиши, реклама тарқатувчиларнинг банк транзакциялари мониторинг қилинади. **Белоруссияда** реклама тарқатувчилар олдин мажбурий реестрга кириши ва кейин реклама ахборотини тарқатиши зарур ва уларда ҳам реклама тарқатувчилар билан

уларнинг банк транзакциялари ўзаро солиштириш йўли билан солиқ ушлаб қолинади.

Уччала давлатда ҳам рекламага оид талабларни бузганлик учун атрофлича жавобгарлик назарда тутилган.

Шунга кўра, ҳозирда халқаро амалиётда инфлюенсерларни солиққа тортишнинг **4 та асосий модели** вужудга келганлиги аниқланди:

1) “солиқ агенти – платформа” ёки автоматлаштирилган назорат модели. Ушбу модель доирасида асосий солиқ юклама инфлюенсерга эмас, балки тўловни амалга оширувчи рақамли платформа (YouTube, TikTok, Instagram) ёки унинг реклама агентлигига юклатилади ва инфлюенсер улар билан шартнома тузиши мажбурийдир. Бу моделга кўра, даромад инфлюенсернинг банк ҳисобига тушгунга қадар топилаётган даромаддан солиқ ушлаб қолиш мажбурийлиги (Tax Deducted at Source) тамойили асосида инфлюенсерларнинг солиғи мажбурий бюджетга йўналтирилади;

Маълумот учун: *Шимолий ва Жанубий Америкадаги 25 та давлат, жумладан, АҚШ, Канада, Мексика, Бразилия, Аргентина, Чили, Колумбия, Перу, Уругвай, Парагвай, Эквадор, Боливия, Коста-Рика, Панама, Гватемала, Гондурас, Сальвадор, Доминикан Республикаси, Ямайка, Тринидад ва Тобаго, Европа ҳамда Океаниядаги 22 та, жумладан, Буюк Британия, Германия, Япония, Австралия, Австрия, Бельгия, Нидерландия, Люксембург, Швейцария, Швеция, Норвегия, Дания, Финляндия, Исландия, Ирландия, Янги Зеландия, Папуа-Янги Гвинея, Фижи, Осиё ва Африкадаги 58 та давлат, жумладан, Жанубий Африка, Нигерия, Кения, Эфиопия, Гана, Танзания, Уганда, Сенегал, Покистон, Бангладеш, Шри-Ланка, Вьетнам, Филиппин, Малайзия, Исроил, Иордания ва бошқа давлатлар ушбу модел асосида фаолият юритишади.*

2) махсус рақамли ва соддалаштирилган режимлар модели. Бунга кўра, яширин иқтисодиётни қисқартириш мақсадида блогерлар учун алоҳида ҳуқуқий мақом ва имтиёзли солиқ ставкалари жорий этилган. Жумладан, фаолиятни декларациясиз, махсус мобил иловалар орқали рўйхатдан ўтказиш ва паст ставкаларда (одатда 1% дан 15% гача) солиқ тўлаш тизими

яратилган, шунингдек, солиқни банклар ва платформа эгалари мажбурий равишда ушлаб қолиши назарда тутилган. АҚШ Ўзбекистонлик блогерларни шу орқали солиққа тортади;

Маълумот учун: *Қозоғистон, Белоруссия, Ҳиндистон, Хитой, Жанубий Корея, Туркия, Индонезия, Тайвань, Таиланд, Миср, Марокаш, Францияда реклама шартнома асосида тарқатилиши ва ҳар бир транзакциядан банк солиқ ушлаб қолиши шарт. Масалан, Туркияда реклама учун 15 % блогернинг солиғини банк, Хитойда платформа эгаси (Google, Meta, TikTok) ёки маҳаллий банклар ушлаб қолиши, Қозоғистонда 1 фоизлик мобил режим, Беларусда эса "Реклама тарқатувчиларнинг давлат реестри" ва 10 фоизлик касбий даромад солиғи жорий этилган.*

3) нафақат тижорат, балки бартер муносабатлари ва натурал даромадларни баҳолаш модели – тўлиқ солиқ қамрови модели. Унга кўра, инфлюенсерлик фаолиятининг ўзига хос хусусияти бўлган пуллик бўлмаган даромадларни (совғалар, саёҳатлар, хизматлар ва хк.) солиққа тортишга қаратилган, реклама мақсадида берилган ҳар қандай маҳсулот (PR-пакетлар) ёки хизматнинг бозор қиймати тижорий даромад сифатида баҳоланади ва умумий солиқ базасига киритилади;

Маълумот учун: *АҚШ, Германия ва Буюк Британияда блогерлар брендлардан олинган текин совғаларнинг қийматидан даромад солиғи тўлашга мажбур. Буни яшириш солиқдан бўйин товлаш деб баҳоланади.*

4) профессионал тадбиркорлик ва харажатларни чегириш модели –тижоратлашган ёндашув модели. Бунга кўра, блогерлик фаолиятига юқори даромад келтирувчи профессионал бизнес сифатида қаралади ва уларга тадбиркорлик субъектлари учун назарда тутилган имтиёзлар берилади, даромадларни шаффофлаштиришни рағбатлантириш учун инфлюенсерларга ишлаб чиқариш харажатларини (техника, интернет, монтаж хизмати) умумий даромаддан чегириб ташлаш ҳуқуқи берилади.

Маълумот учун: *Австралия, Канада ва Скандинавия давлатларида блогерлар соф фойдадан прогрессив ставкаларда (10 фоиздан 50 фоизгача) солиқ тўлайдилар.*

Хулосада:

А) Аниқ таклиф қисмида:

“Юқоридагилардан келиб чиқиб, амалиётдан келиб чиқиб ҳамда хорижий тажриба асосида мавжуд ресурслардан унумли фойдаланиб, қуйидагиларни назарда тутувчи қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш таклиф қилинади:

1) қуйидагилар инобатга олинган 1-иловага мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни:

Ўзбекистон Республикасининг “**Реклама тўғрисида**”ги Қонуни[1]да “инфлюенсер” тушунчасининг таърифини ва унинг реклама тарқатувчи сифатидаги ролини аниқлаштириш, телекоммуникация ёки Интернет тармоғида тарқатилаётган реклама тусидаги ахборотга қўйилган талаб, шу жумладан, унинг маркировкаланиши ёки рақамли токенланиши, смарт контракт асосида ҳам реклама тарқатиш имконияти, тармоққа жойлаштирилган реклама юзасидан реклама берувчи ва тарқатувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини ҳамда уларнинг истеъмолчи олдида жавобгарлигини;

Ўзбекистон Республикасининг **Солиқ кодекси**да[2] инфлюенсерларга қулайлик яратиш мақсадида улар тадбиркорлик субъектларининг иш, товар ва хизматларини реклама қилганида тадбиркорлик субъектларининг ҳар ойлик солиқ ҳисоботида буни акс эттириш орқали инфлюенсерларга енгиллик бериш, такрор солиқ ҳисоботларининг олдини олишни таъминлаш, қолган ҳолатларда инфлюенсер ҳар ойлик солиқ ҳисоботида ўзининг рекламаси орқали кўрган фойдасини акс эттириш, ўзаро тафовутларни жами йиллик декларацияда уни топшириш кўш вақтида бартараф этиш имкониятини яратиш, маркировкаланмаган ёки рақамли токенланмаган реклама тусидаги ахборотни телекоммуникация ёки Интернет тармоғида тарқатилишига йўл қўйиб берган ҳолларда солиқ тўловчига нисбатан солиқ жавобгарлигини;

---

[1] Ўзбекистон Республикасининг “Реклама тўғрисида”ги Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

[2] Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

Ўзбекистон Республикасининг **Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс**нинг Солиқ органларининг Ягона автоматлаштирилган ахборот тизими орқали маркировкаланмаган ёки рақамли токенланмаган реклама ахборотининг телекоммуникация ёки Интернет тармоғида тарқатилиши, солиқ ҳисоботлари топширилмаслиги, реклама шартномасининг солиқ органларида мажбурий ҳисобга қўйилмаслиги учун жисмоний шахсларнинг маъмурий жавобгарлигини белгилаш;

2) **Вазирлар Маҳкамасининг** 2-иловага мувофиқ қуйидагиларга оид махсус қарори:

Реклама фаолияти билан шуғулланувчи инфлюенсер солиқ тўловчиларнинг электрон автоматик реестрини юритиш тартибини тасдиқлаш;

тарқатаётган ахборотининг реклама эканлиги фойдаланувчига кўриниб туриши ва фойдаланиш имконият яратилиши таъминланиши лозимлиги бўйича реклама тарқатувчи, реклама тарқатиш юзасидан реклама тарқатувчи смарт контракт ёки шартнома тузиши шартлиги бўйича реклама берувчи ва тарқатувчи бирдек масъул эканлигини белгилаш;

киберҳодисаларнинг вужудга келмаслигининг олдини инобатга олиб, “Asl belgisi” тизимидан реклама тарқатиш учун смарт-контракт тузиш ва реклама ахборотига рақамли токен бериш, шунингдек, смарт контракт тузмайдиган ахборотлаштириш субъектлари ўртасида электрон шартнома тузиб, автоматик QR-код берувчи мажбурий рақамли маркировка тизимини жорий этиш;

Ахборот ресурсларини рақамли маркировкалаш, токенлаш, реклама бўйича смарт контракт ва бошқа шартномаларни тузиш тартиби ва назорат қилиш қоидаларини тасдиқлаш ва бунда солиқ тўловчилар, солиқ органлари ва бошқа ташкилотларнинг телекоммуникация ёки Интернет жаҳон ахборот тармоғида тарқатилаётган ахборот ресурсини Солиқ органларининг электрон давлат хизматлари портали ва “Soliq mobile” иловаси орқали унинг “Asl belgisi” тизимидан маркировкалангани ёки рақамли токенланганини аниқлаш, номақбул рекламага қарши курашиш, ахборот ресурсларини рақамли маркировкалаш тартиб-таомилларини белгилаш;

Солиқ органларининг электрон давлат хизматлари портали ва “Soliq mobile” иловаси орқали маркировкаланмаган интернет-рекламалар ҳақида хабар берган фуқароларни рағбатлантириш тизимини ишга тушириш;

Ҳукумат қарорида белгиланаётган вазифаларни бажариш, янги тартиб-таомилларни аҳоли ва ижрочиларга етарлича тушунтирилишини таъминлашга оид чора-тадбирлар режасини тасдиқлаш;

Вазирлар Маҳкамасининг “Бутунжаҳон Интернет тармоғида ахборот хавфсизлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”
2018 йил 5 сентябрдаги 707-сон қарори[1]га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиб, унда рақамли маркировкаланмаган ёки (ва) номақбул рекламалар акс этган ахборот ресурсини чеклашни назарда тутиш;

3) ахборотлаштириш субъектлари билан бир қаторда инфлюенсерларнинг ҳам ахборотлаштириш соҳасида хизматларни кўрсатиш тартибини кўзда тутувчи Ўзбекистон Республикаси **Рақамли технологиялар вазирлигининг** 3-иловага мувофиқ “Ахборотлаштириш соҳасида хизматлар кўрсатиш қоидаларини тасдиқлаш ҳақида”ги буйруғи.

Б) Амалга ошириш механизми қисмида:

“Вазирлар Маҳкамасига уч ой муддатда мазкур таклиф асосида қонун ҳужжатини Олий Мажлис Қонунчилик палатасига белгиланган тартибда киритиш ва у қабул қилинганидан кейин икки ой муддатда Ҳукумат қарорини қабул қилиш;

Рақамли технологиялар вазирлигига уч ой муддатда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил, Бош прокуратура, ДХХ, Рақобатни ривожлантириш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қўмитаси, Солиқ қўмитаси, Савдо-саноат палатаси билан келишган ҳолда, идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилиш бўйича топшириқ бериш;

---

[1] Вазирлар Маҳкамасининг “Бутунжаҳон Интернет тармоғида ахборот хавфсизлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 5 сентябрдаги 707-сон қарори // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

Солиқ қўмитаси ва Рақамли технологиялар вазирлигига уч ой муддатда “Asl belgisi” тизими, Солиқ органларининг электрон давлат хизматлари портали, “Soliq mobile” иловаси, Ягона интерактив давлат хизматлари порталида таклифда назарда тутилган техник имкониятларни жорий этиш бўйича топшириқ бериш;

Адлия вазирлиги, Савдо-саноат палатаси, Оммавий контентни тайёрлаш маркази, МТРК, Ахборотлаштириш агентлигига манфаатдор вазирлик ва идораларга билан бирга ушбу таклиф натижасида қабул қилинаётган қонунчилик ҳужжатларининг мазмун-моҳиятини тушунтириш бўйича зарур чора-тадбирларни амалга ошириш;

В) Эришиладиган ижтимоий-иқтисодий ютуқлар:

реклама ахборотини рақамли маркировкалаш ёки токенлаш орқали инфлюенсерларнинг даромадлари шаффофлашади, бу эса бюджетга қўшимча маблағ тушишини таъминлайди;

барча соҳа вакиллари каби инфлюенсерларнинг ҳам солиққа тортилиши виждонли солиқ тўловчилар ўртасидаги тенгсизлик ва ижтимоий норозиликларни бартараф этади;

ҳар бир рекламанинг маркировкаланиши ёки токенланиши ва “Asl belgisi” тизимига интеграцияси истеъмолчига товар сифати учун ким масъул эканлигини аниқ билиш имконини беради;

сифатсиз ва қонунга зид товарлар тарғиботи камаяди, бу эса маҳаллий ишлаб чиқарувчилар ва ҳалол тадбиркорлар учун тенг имкониятлар яратади.

Шунга кўра хулоса қиладиган бўлсак, ахборот-таҳлилий материал, мақола ва тезис кибералогия методида аниқ муаммо, таҳлил ва хулосадан иборат бўлади, ахборот-таҳлилий материалда таҳлил қилинган ресурсларнинг иқтибослари, фойдаланилган адабиётлар рўйхати, аннотация келтирилмайди, газета ва журналларнинг техник талабларига мувофиқлашган бўлади. Умумий таклифлар ўз ўрнини махсус таклифларга бўшатиб беради. Бироқ, IMRAD, IRDAC, тизимли таҳлил, кейс-стади, квантитатив, квалитатив, Narrative каби тушунарсиз ва мураккаб усуллар бу методда қўлланилмайди. Шу билан бирга, мақола ва тезиснинг кириш қисмида эришилган ютуқлар ва (ёки) белгиланган вазифалар баён этилиши ҳисобига ахборот-таҳлилий материалнинг кириш

қисмидагилар ўзгаради, мақола ва тезисларда узун матнли қонунчилик ҳужжатининг таҳрири назарда тутилмайди, балки мазмуни ва модели кўрсатилади.

Таъкидлаш керакки, кибералогия методи асосидаги юқоридагига ўхшаш алгоритмик формат келажакда сунъий интеллект ёрдамида қонунчилик ижросини автоматик назорат қилиш учун мустаҳкам фундаментал база бўлиб хизмат қилади. Шу билан бирга, сунъий интеллект ёрдамида ёки у томонидан яратилаётган ахборот-таҳлилий материаллар, мақола ва тезисларни плагиат, нотўғри ёндашувлар асосида тадқиқот олиб борилишининг олдини олади. Блогерларнинг рекламасидан топилаётган даромадга солишга оид инновацион таклифимиз, биргина реклама ёки солиқ соҳасига эмас, балки бошқа соҳларга ҳам татбиқ этилса бўлади. Мисол учун, “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг 12^1-моддасида 13 та тақиқловчи мезонлар мавжуд[1] бўлиб уларнинг барчасига, хатто Жиноят[2] ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисида кодексларда[3] диний материалларни диншунослик экспертизасидан ўтказмашган ҳолда, телекоммуникация ёки интернет тармоғи орқали тарқатиш учун жавобгарликлигидан келиб чиқиб, кимдир диний тусдаги материалини тармоқда тарқатмоқчи бўлса, марҳамат маркировкаласин ва бу орқали виждон эркинлигини амалга оширишда эътиқод қилувчиларга янада қулайлик яратилади, миллий хавфсизлдикка динни ниқоб қилиб олиш ҳолатлари камаяди, энг муҳими исботлаш ва далиллар масаласида суриштирув, терговга оид мавжуд муаммолар ўз ечимини топади.

Шу жиҳатдан ҳам айтадиган бўлсак, кибералогия методи ва фани барча соҳаларнинг методи ва фанидан ҳар томонлама ўзига хос жиҳатлари ва устунлари борлиги билан алоҳида ажралиб туради. Бу борада илмий тадқиқот олиб бориш эса, кўтарилган муаммонинг тезкор, ўз ўрнини топишга, энг муҳими тизимли ҳал этилишига, аҳоли ва ижрочилараг тушунарли бўлишига олиб

---

[1] Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

[3] Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисида кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

келади. Шу сабабли кибералогия методи асосида тадқиқот амалга ошириш зарурлиги ҳақида алоҳида ўйлаб кўришимиз даркор.

БЕРДИЕВ СУРУР КАХРАМОНОВИЧ
Ўзбекистон Республикаси
Криминология тадқиқот
институти мустақил изланувчиси

ПОРАХЎРЛИК ЖИНОЯТЛАРИ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛГАНИДА УНИНГ СУБЪЕКТИВ БЕЛГИЛАРИ ВА ЮРИДИК ТАҲЛИЛИ

Аннотация: *Мақолада ахборот-коммуникация технологияларидан (АКТ) фойдаланиб содир этиладиган порахўрлик жиноятларининг субъектив белгилари – жиноят субъекти ва субъектив томони атрофлича таҳлил қилинган. Муаллиф жиноят субъекти тушунчасига тўхталар экан, миллий қонунчилик ва хорижий мамлакатлар (Буюк Британия, Сингапур, Франция, Хитой ва бошқалар) тажрибасини қиёсий ўрганган ҳолда, юридик шахсларнинг жиноий жавобгарлиги масаласига алоҳида эътибор қаратган. Тадқиқотда ушбу турдаги жиноятларнинг субъектив томони, хусусан, айбнинг шакли (тўғри қасд), жиноят содир этиш мотиви ва мақсадининг ўзига хос хусусиятлари кибермакон контекстида ёритиб берилган. Шунингдек, мақолада амалдаги жиноят қонунчилигини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш механизмларини кучайтириш бўйича илмий асослантирилган таклифлар илгари сурилган.*

Аннотация: *В статье всесторонне анализируются субъективные признаки коррупционных преступлений, совершаемых с использованием информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) – субъект и субъективная сторона преступления. Рассматривая понятие субъекта преступления, автор проводит сравнительный анализ национального законодательства и опыта зарубежных стран (Великобритания, Сингапур, Франция, Китай и др.), уделяя особое внимание вопросу уголовной ответственности юридических лиц. В исследовании в контексте киберпространства раскрываются особенности субъективной стороны данных преступлений, в частности, форма вины (прямой умысел), мотивы и цели совершения преступления. Также в статье выдвигаются научно обоснованные предложения по совершенствованию действующего*

уголовного законодательства и усилению механизмов противодействия коррупции.

Annotation: *The article provides a comprehensive analysis of the subjective elements of bribery crimes committed using information and communication technologies (ICT), focusing on the subject of the crime and its subjective side. Examining the concept of the subject of crime, the author conducts a comparative analysis of national legislation and the experience of foreign countries (UK, Singapore, France, China, etc.), paying particular attention to the issue of the criminal liability of legal entities. The study clarifies the specific features of the subjective side of these crimes within the context of cyberspace, particularly the form of guilt (direct intent), as well as the motives and purposes behind the criminal act. Furthermore, the article puts forward scientifically grounded proposals for improving current criminal legislation and strengthening anti-corruption mechanisms.*

Калит сўзлар*: порахўрлик, ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ), жиноят субъекти, субъектив томон, айб, қасд, юридик шахс, кибермакон, коррупция, жиноий жавобгарлик.*

Ключевые слова*: взяточничество, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), субъект преступления, субъективная сторона, вина, умысел, юридическое лицо, киберпространство, коррупция, уголовная ответственность.*

Keywords*: bribery, information and communication technologies (ICT), subject of crime, subjective side, guilt, intent, legal entity, cyberspace, corruption, criminal liability.*

Ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларининг субъектив белгиларини жиноятнинг субъекти ва субъектив томони ташкил этади.

Ушбу турдаги жиноятлар учун жиноят субъекти деганда ижтимоий хавфли қилмишни содир этган ва бунинг учун жиноят қонунчилигида белгиланган ёшга тўлган ақли расо жисмоний ёки ҳуқуқ лаёқатига эга юридик шахс тушунилади. Шу ўринда таъкидлаш керакки, миллий жиноят қонунчилигимизда юридик шахсларнинг жиноий жавобгарлиги назарда тутилмаган.

Бироқ, таҳлилларга кўра, Буюк Британия, Сингапур, Малайзия, Индонезия, Таиланд, Хитой, Перу, Франция, Испания, Италия, Украина, Жанубий Африка, Исроил, Бельгия, Қатар, Руминия, Люксембург, Словакия, Чехия, Польша, Канада, Австралия, АҚШда юридик шахсларнинг ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган жиноятлар, шу жумладан,

порахўрлик жиноятлари учун жиноий жавобгарлиги ўз қонунчилигида назарда тутилган.

Хусусан, **Буюк Британиянинг** “Failure to prevent bribery” (UKBA 2010)[1], “Computer Misuse Act» (1990)[2], **Сингапурнинг** “Corruption, Drug Trafficking and Other Serious Act” (1992)[3], “Computer Misuse Act (CMA 1993)”[4], **Малайзиянинг** “Malaysian Anti-Corruption Commission (MACC) Act” (2009)[5], “Computer Crimes Act” (1997)[6], **Индонезиянинг** “Law Eradication of Corruption” (1999)[7], “Electronic Information and Transactions Law” (2008)[8], **Тайланднинг** “Organic Act on Counter Corruption” (2018)[9], “Computer Crime Act” (2007)[10], **Жанубий Африка Республикасининг** “Prevention and Combating of Corrupt Activities Act” (2004)[11], “Electronic Communications and Transactions Act” (2002)[12], **АҚШнинг** “Foreign Corrupt Practices Act” (1977)[13], “Computer Fraud and Abuse Act” (1986)[14] қонунлари, **Хитой** Жиноят кодексининг 385-393-моддалари[15], “Cybersecurity Law” (2017) қонуни[16], **Перунинг** “Legislative Decree № 1352” (2014) қонуни[17], Жиноят кодексининг 208-А ва 208-В-моддалари[18], **Францияниг**

---

[1] https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/crossheading/failure-of-commercial-organisations-to-prevent-bribery?utm.

[2] https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/crossheading/computer-misuse-offences/enacted?utm.

[3] https://sso.agc.gov.sg/Act-Rev/CDTOSCCBA1992/Published/20211231?DocDate=20211231&utm.

[4] https://sso.agc.gov.sg/Act/CMA1993?WholeDoc=1&utm.

[5] https://www.u4.no/assets/malaysian-anti-corruption-commission-act-2009.

[6] https://www.commonlii.org/my/legis/consol_act/cca1997185/.

[7] https://www.icj.org/se-asia-security-law/indonesia-law-on-the-commission-for-the-eradication-of-criminal-acts-of-corruption-law-no-30-of-2002/?utm.

[8] https://www.flevin.com/id/lgso/translations/JICA%20Mirror/english/4846_UU_11_2008_e.html.

[9] https://aipalync.org/document/organic-act-on-anti-corruption-be-2561.

[10] https://www.samuiforsale.com/law-texts/computer-crime-act.html.

[11] https://www.gov.za/documents/prevention-and-combating-corrupt-activities-act-0.

[12] https://www.gov.za/documents/electronic-communications-and-transactions-act.

[13] https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-501-6309?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true.

[14] https://www.justice.gov/jm/jm-9-48000-computer-fraud.

[15] https://www.cecc.gov/resources/legal-provisions/criminal-law-of-the-peoples-republic-of-china.

[16] https://digichina.stanford.edu/work/translation-cybersecurity-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-june-1-2017/.

[17] https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/1352/oj/eng.

[18] https://www.cybercrimelaw.net/Peru.html.

“Sapin II Law” (2016) қонуни[1], Жиноят кодексининг 121-2-моддаси[2], **Испания** Жиноят кодексининг 31-моддаси[3], “Organic Law (Cybercrimes)” (1995) қонуни[4], **Италия** Жиноят кодексининг 615-моддаси[5], “Legislative Decree 231” (2001)[6], **Украина** Жиноят кодексининг 368-370-моддалари[7], “Law on Information Protection” (2010) қонуни[8], **Исроил** Жиноят кодексининг 5737-1977-моддалари[9], “Computer Law” (1995) қонуни[10], **Белгия** Жиноят кодексининг 246-моддаси[11], “Law on Cybercrime” (2000) қонуни[12], **Австралия** Жиноят кодексининг 70-бўлими[13], “Cybercrime Act” (2001) қонуни[14], **Канада** Жиноят кодексининг XI қисми[15], “Corruption of Foreign Public Officials Act” (1998) қонуни[16], **Польша** Жиноят кодексининг 2-3, 66, 75a, 110, 115, 212, 224, 229, 243, 247, 252, 266, 271, 287, 296, 303 ва 304-моддалари[17], “Act on Liability of Collective Entities for Punishable Offences” (2002) қонуни[18]да юридик шахсларнинг жавобгарлигига оид қоидалар назарда тутилган.

Халқаро ҳужжатларда ҳам юридик шахсларнинг жавобгарлиги бўлиши зарурлиги назарда тутилган, хусусан, Европа Иттифоқининг “Кибержиноятчилик тўғрисида” 2001 йил 23

---

[1] https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000033558528?init=true&page=1&query=2016-1691+du+9+decembre&searchField=ALL&tab_selection=all.
[2] https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/.
[3] https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1995-25444.
[4] https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/18760.
[5] https://www.cybercrimelaw.net/Italy.html.
[6] https://www.ibanet.org/article/C6FF46FD-5C69-4DAD-86EA-457C1D34436D?utm.
[7] https://kkuua.ru/ru/#i-7.
[8] http://www.singlewindow.org/docs/57.
[9] https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/15336.
[10] https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/15420.
[11] https://www.jurion.fanc.fgov.be/jurdb-consult/plainWettekstServlet?lang=fr&wettekstId=4519&utm.
[12] https://www.netsweeper.com/legislation/law-on-cybercrime-2000.
[13] https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html.
[14] https://www.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/num_act/ca2001112/.
[15] https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/.
[16] https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.2/.
[17] https://prawnikpoznanski.pl/ru/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA/.
[18] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2024.346.0001822%2Cmetryka%2Custawa-o-odpowiedzialnosci-podmiotow-zbiorowych-za-czyny-zabronione-pod-grozba-kary.html?utm.

ноябрдаги ETS № 185 сон Конвенциясининг 12-моддаси[1], БМТнинг “Кибержиноятчиликка қарши” 2024 йил 24 декабрдаги конвенциясининг 18-моддаси[2], “Коррупцияга қарши” 2003 йил 31 октябрдаги Конвенциясининг 26-моддаси[3]да юридик шахсларнинг жиноий жавобгарлиги назарда тутилган.

Хусусан, Европа Иттифоқининг “Кибержиноятчилик тўғрисида” 2001 йил 23 ноябрдаги ETS № 185 сон Конвенциясининг 12-моддасига асосан, ҳар бир Томон ушбу Конвенцияга мувофиқ назарда тутилган жиноий жавобгарликни, ушбу юридик шахс манфаати йўлида, мустақил равишда ёки мазкур юридик шахснинг тегишли органларидан бири таркибида ҳаракат қилаётган ва қуйидаги асослардан бирига кўра унда етакчи мавқега эга бўлган ҳар қандай жисмоний шахс содир этган тақдирда, юридик шахсни жавобгарликка тортиш имкониятини таъминлаш учун зарур қонунчилик ва бошқа чораларни кўради:

a) мазкур юридик шахсни вакиллик қилиш ваколати;

b) ушбу юридик шахс номидан қарорлар қабул қилиш ҳуқуқи;

c) мазкур юридик шахс ичида назоратни амалга ошириш ҳуқуқи.

Тегишли Томон қўллайдиган ҳуқуқий тамойилларга қараб, юридик шахснинг жавобгарлиги жиноий, фуқаролик-ҳуқуқий ёки маъмурий бўлиши мумкин.

Бундай жавобгарлик жиноятни содир этган жисмоний шахсларнинг жиноий жавобгарлигини қандайдир енгиллатиш ёки камайтиришга олиб келмайди[4].

БМТнинг “Кибержиноятчиликка қарши” 2024 йил 24 декабрдаги конвенциясининг 18-моддасига асосан, ҳар бир иштирокчи давлат, ўзининг ҳуқуқий тамойилларини инобатга олган ҳолда, ушбу Конвенцияга мувофиқ жиноят деб эътироф этилган

---

[1] Европа Иттифоқининг “Кибержиноятчилик тўғрисида” 2001 йил 23 ноябрдаги ETS № 185 сон Конвенцияси // https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=185.

[2] БМТнинг “Кибержиноятчиликка қарши” 2024 йил 24 декабрдаги конвенцияси // https://www.un.org/ru/documents/treaty/A-RES-79-243.

[3] БМТнинг “Коррупцияга қарши” 2003 йил 31 октябрдаги Конвенцияси // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml.

[4] Европа Иттифоқининг “Кибержиноятчилик тўғрисида” 2001 йил 23 ноябрдаги ETS № 185 сон Конвенцияси // https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=185.

жиноятларда иштирок этганлик учун юридик шахсларнинг жавобгарлигини белгилаш учун зарур чораларни кўради. Иштирокчи давлатнинг ҳуқуқий тамойилларига қараб, юридик шахсларнинг жавобгарлиги жиноий, фуқаролик-ҳуқуқий ёки маъмурий бўлиши мумкин. Бундай жавобгарлик жиноят содир этган жисмоний шахсларнинг жиноий жавобгарлигига таъсир қилмасдан амал қилади. Ҳар бир иштирокчи давлат, хусусан, ушбу моддага мувофиқ жавобгарликка тортилаётган юридик шахсларга нисбатан самарали, мутаносиб ва тўсқинлик қилувчи таъсирга эга бўлган жиноий ёки жиноий бўлмаган санкцияларни, жумладан молиявий санкцияларни қўлланилишини таъминлайди[1].

“Коррупцияга қарши” 2003 йил 31 октябрдаги Конвенциясининг 26-моддаси 26-моддасида ҳар бир Иштирокчи давлат ўзининг ҳуқуқий тамойилларини инобатга олган ҳолда, ушбу Конвенцияга мувофиқ жиноят деб эътироф этилган жиноятларда иштирок этганлиги учун юридик шахсларнинг жавобгарлигини белгилаш учун зарур чораларни кўради.

Иштирокчи давлатнинг ҳуқуқий тамойилларига мувофиқ, юридик шахсларнинг жавобгарлиги жиноий, фуқаролик-ҳуқуқий ёки маъмурий бўлиши мумкин. Бундай жавобгарлик жиноят содир этган жисмоний шахсларнинг жиноий жавобгарлигига зарар етказмайди. Ҳар бир иштирокчи давлат хусусан, ушбу моддага мувофиқ жавобгарликка тортилаётган юридик шахсларга нисбатан самарали, мутаносиб ва тўсқинлик қилувчи таъсирга эга бўлган жиноий ёки жиноий бўлмаган санкцияларни, жумладан молиявий санкцияларни қўлланилишини таъминлайди[2].

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 17-моддасида жиноят учун жавобгарлик назарда тутишган бўлиб, ушбу кодексда юридик шахсларнинг жиноий жаовбгарлиги назарда тутилмаган. Хусусан, мазкур кодексга асосан, жиноят содир этгунга қадар **ўн олти ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахслар жавобгарликка тортиладилар**.

---

[1] БМТнинг “Кибержиноятчиликка қарши” 2024 йил 24 декабрдаги конвенцияси // https://www.un.org/ru/documents/treaty/A-RES-79-243.

[2] БМТнинг “Коррупцияга қарши” 2003 йил 31 октябрдаги Конвенцияси // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml.

Ушбу Кодекснинг 210-моддасида назарда тутилган жиноят учун **жиноят содир этгунга қадар ўн саккиз ёшга тўлган шахслар жавобгарликка тортилади.**

Демак, пора олиш жиноятидан ўзга ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятлари учун жиноят содир этгунига қадар 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс жиноий жавобгарликка тортилиши, пора олиш жинояти учун эса, шахснинг ёши 18 ёш ва у жисмоний шахс бўлиши талаб қилинади.

Таъкидлаш керакки, кўпчилик Жиноят кодексининг 8-моддасига асосан, ҳеч ким айнан битта жиноят учун икки марта жавобгарликка тортилиши мумкин эмас[1]. Юридик шахснинг мансабдор шахси жисмоний шахс сифатида жиноий жавобгарликка тортилмоқда, шу сабабли бир ватқнинг ўзида битта қилмиш учун ҳам унинг мансабдор шахсига, ҳам юридик шахсга нисбатан жиноий жавобгарлик белгилаш одиллик принципи талабларига зид деб ҳисоблайди.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш концепциясига асосан, халқаро ҳуқуқ ва хорижий амалиётда эътироф этилган жиноят-ҳуқуқий институтларнинг етарли даражада, жумладан юридик шахсларнинг жиноий жавобгарлигини белгилаш соҳасида имплементация қилинмаганлиги суд-тергов амалиётида, жумладан мамлакатнинг жиноий-ҳуқуқий сиёсатини самарали рўёбга чиқаришга тўсқинлик қилаётган, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигидаги айрим нормаларнинг мукаммал эмаслиги билан боғлиқ бўлган муаммо ва камчилик сифатида кўрсатилган[2].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Телекоммуникациялар тўғрисида” 2024 йил 27 декабрдаги ЎРҚ–1015-сон Қонунига асосан, **телекоммуникациялар оператори** –

[1] Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

мулк ҳуқуқи ёки бошқа ашёвий ҳуқуқлар асосида телекоммуникациялар инфратузилмасига эга бўлган, унинг ишлашини, ривожланишини таъминловчи ва телекоммуникациялар хизматларини кўрсатувчи юридик шахс ва **телекоммуникациялар хизматлари провайдери** – фойдаланувчиларга операторлар тармоғи орқали тижорат асосида телекоммуникациялар хизматларини кўрсатувчи юридик шахс эканлиги назарда тутилган[1]. Демак, оператор ва провайдер юридик шахс ҳисобланади.

Мазкур Қонуннинг 27-моддасига асосан, операторлар ва провайдерлар:

телекоммуникациялар соҳасидаги фаолиятни лицензия талаблари ва шартларига, шунингдек белгиланган қоидаларга мувофиқ амалга ошириши;

кўрсатилаётган хизматларнинг сифати қонунчилик ва техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқ бўлишини таъминлаши;

телекоммуникациялар тармоқлари орқали узатиладиган барча турдаги сўзлашувларнинг, хабарларнинг сир сақланишига риоя этиши шарт[2].

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 186-моддасида хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш ва 190-моддасида фаолият билан лицензиясиз ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатсиз ёхуд хабарнома юбормасдан шуғулланиш учун жиноий жавобгарлик белгиланган[3]. Мазкур вазиятда, қилмишни юридик шахс содир этган ҳолда, унинг мансабдор шахсини жиноий жавобгарликка тортиш фикримизча

[1] Ўзбекистон Республикасининг «Телекоммуникациялар тўғрисида» 2024 йил 27 декабрдаги ЎРҚ–1015-сон Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[2] Ўзбекистон Республикасининг «Телекоммуникациялар тўғрисида» 2024 йил 27 декабрдаги ЎРҚ–1015-сон Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[3] Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

одиллик принципи талабларига зид, сабаби қонун бўйича мажбуриятни юридик шахс оляпти, жисмоний шахс эмас.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 21-моддасига асосан, ҳеч кимга **унинг розилигисиз қонунчиликда белгиланмаган мажбурият юклатилиши мумкин эмас**[1].

Демак, мазкур вазиятда, юридик шахснинг мансабдор шахси юридик шахснинг айби туфайли вужудга келган қилмиш учун қонунчиликда унинг мажбурияти аниқ кўрсатилган ҳолда, ушбу мажбурият бузилиши натижасида ижтимоий хавфли қилмиш вужудга келса, ушбу ҳолатдагина юридик шахснинг мансабдор шахси жисмоний шахс сифатида жавоб бериши одиллик принципи талабларига асосан тўғри бўлади, аксинча бўлса, у нотўғри бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддасига асосан, инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилади[2].

Телекоммуникациялар тўғрисидаги қонунчиликда юридик шахс мансабдор шахсининг ушбу юридик шахс фаолиятига тааллуқли масала бўйича жиноий жавобгарликка тортишни назарда тутувчи махсус вазифа ва мажбуриятлари назарда тутилмаган. Демак, қонун билан чегараланмаган ва тақиқланмаган ҳар қандай ҳаракат қилмиш саналмайди.

Бундан ташқари, мавжуд барча ахборот тизимларини давлат органлари ёки ташкилотлари эмас, деярли барчасини давлат харидлари ёки топшириқлари асосида юридик шахслар томонидан ишлаб чиқарилган ва амалиётга жорий қилинган. Ушбу ахборот тизимлари орқали порахўрлик жиноятларининг содир этилиши учун эса, фақатгина юридик шахс мансабдор шахсини жавобгарликка тортиш одиллик принципига тўғри келмайди. Хусусан, юридик шахс раҳбари ўзига нисбатан таъкидланаётган жиноятни етарлича тушунмаслиги ва қилмишни аслида бошқа одам юридик шахс раҳбари қўли билан содир этиши оқибатида кўп миқдорда ёки жуда кўп миқдорда ёҳуд жиддий зиён етказган ҳолда,

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[2] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этган бўлиши мумкин ва юридик шахс раҳбарининг ишдан кетиши унинг таъсисчиликка асосланганлиги сабабли таъсисчи бошқа шахсни раҳбарликка тайинлаш йўли билан ўзининг “латент” қилмишларини бекитишга ҳаракат қилиши мумкин.

Агарда юридик шахснинг жиноий жавобгарлиги аниқ белгиланиб қўйса, мазкур “латент” қилмишлар сони камайишига эришиш мумкин бўлади.

Шу сабабли юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш керакки, ЎЗбекистон Республикаси ҳам босқичма-босқич ўзининг жиноят қонунчилигида юридик шахсларнинг жиноий жавобгарлигини назарда тутиши ва уни амалдаги Жиноят кодексига 17^1-модда сифатида ёки Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштириш концепциясига асосан, алоҳида моддада кўрсатиб ўтиши мақсадга мувофиқ.

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилаётган порахўрлик жиноятлари учун шахснинг ақли расолиги муҳим саналади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 18-моддасига асосан, жиноят содир этиш вақтида ўз ҳаракатларининг (ҳаракатсизлигининг) ижтимоий хавфли хусусиятини англаган ва уларни бошқара олган шахс **ақли расо шахсдир**.

Ижтимоий хавфли қилмишни содир этиш вақтида **ақли норасо ҳолатда бўлган**, яъни руҳий ҳолати сурункали ёки вақтинча бузилганлиги, ақли заифлиги ёхуд руҳий ҳолати бошқача тарзда бузилганлиги сабабли ўз ҳаракатларининг (ҳаракатсизлигининг) аҳамиятини англай олмаган ёки уларни бошқара олмаган **шахс жавобгарликка тортилмайди**.

Ақли норасолик ҳолатида ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсга нисбатан суд томонидан тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари тайинланиши мумкин.

Мазкур Кодекснинг 18^1-моддасига асосан, жиноят содир этиш вақтида руҳий ҳолати бузилганлиги туфайли ўз ҳаракатларининг (ҳаракатсизлигининг) аҳамиятини тўлиқ даражада англай олмаган ёки уларни бошқара олмаган ақли расо шахс жавобгарликка

тортилади. Ақли расоликни истисно этмайдиган тарзда руҳий ҳолати бузилган шахсга нисбатан суд томонидан жазо билан бирга тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари тайинланиши мумкин[1].

Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида» 2022 йил 15 апрелдаги ЎРҚ–764-сон Қонунига асосан, **киберҳужум** — кибермаконда аппарат, аппарат-дастурий ва дастурий воситалардан фойдаланган ҳолда қасддан амалга ошириладиган, киберхавфсизликка таҳдид соладиган ҳаракат[2].

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этиладаган порахўрлик жиноятлари ҳам ҳудди шундай пора олиш, бериш, воситачилик қилиш ёки бошқа ҳаракатларни амалга ошириш жараёнида шахсда жиноятдан ихтиёрий қайтиш имконияти бўлса ҳам шахс ўзининг қилмиши ижтимоий хавфлилик хусусиятини англайди ва шундай қилмишни содир этишни истайди. Шунингдек қонун чиқарувчи Жиноят кодексининг 192^{9}-192^{10}-, 210-214^{2}-моддаларининг диспозиция қисмининг ўзида қонунга хилоф эканлигини айбдор била туриб, ушбу қилмишни содир этишини зарурий белги сифатида кўрсатиб ўтган. Шу сабабли бу турдаги барча жиноятлар доимо **қасддан** содир этилади.

Бу турдаги жиноятларни содир этишда айбдор ўзи ёки учинчи шахс фойда ёки манфаат кўриши эвазига ушбу қилмишни содир этади.

Ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этиладаган порахўрлик жиноятлари ҳеч қачон эҳтиётсизликдан содир этилмайди, айбдорнинг мотиви ва мақсад ҳар доим фойда ёки маълум бир манфаатга эга бўлиш ҳисобланади.

Ушбу фойда ёки манфаат моддий қимматликлар ёки уни мулкий манфаатдор эвазига амалга оширилади.

Мисол учун, электр, газ, сув ва бошқа коммунал тўловлар, солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўламаслик ёки тўланган сифатида кўрсатиш ёҳуд маълумотлар базасидаги рақамларни ўзгартириш йўли билан айбдор пора берувчига ўзининг хизматини

[1] Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

[2] «Киберхавфсизлик тўғрисида» 2022 йил 15 апрелдаги ЎРҚ–764-сон Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик ҳужжатлари маълумотлари базаси.

тақдим этса, пора берувчи бунинг эвазига пора олувчига моддий қимматликлар бериши ёки уни мулкий манфаатдор этиши мумкин.

Шунга кўра, пора предмети моддий неъматлар саналади ва шу сабабли ҳам Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Порахўрлик ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида" 1999 йил 24 сентябрдаги 19-сон қарорида пул, қимматбаҳо қоғозлар, моддий бойликлар, шунингдек, пора оладиганга қайтармаслик шарти билан, лекин мулкий моҳиятга молик бўлган (масалан, таъмирлаш, қурилиш, қайта тиклаш ишларини бажариш ва бошқалар) хизматлар пора предмети бўлиши мумкинлиги назарда тутилган.

Бунда, А. Отажановнинг фикрича, "*пора предмети **моддий қимматликлар** ёки **мулкий манфаат** бўлиши мумкин. **Моддий қимматликлар** деганда, алмашиш қийматига эга бўлган нарсалар тушунилади. Уларни шартли равишда қуйидагича таснифлаш мумкин:*

а) пул (валюта);

б) қимматли қоғозлар;

в) моддий қимматга эга бўлган бошқа мулклар.

***Пул (валюта) деганда**, миллий пул бирликлари билан бир қаторда, жиноят содир этилган вақтда муомалада бўлган хорижий пул бирликлари ҳам тушунилади. Тўлов воситаси сифатида муомалада бўлмаган, лекин у ёки бу нуизматик қимматга эга бўлган қадимий тангалар пора предмети сифатида олинган тақдирда "моддий қимматга эга бўлган бошқа мулклар" кўринишидаги пора олиш сифатида баҳоланиши лозим.*

*Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 96-моддасига мувофиқ **қимматли қоғозлар** мулкий ҳуқуқларни белгиланган шаклга ва мажбурий реквизитларга амал қилган ҳолда тасдиқловчи ҳужжатлар ҳисобланиб, уларни тақдим этган тақдирдагина мазкур ҳуқуқларни амалга ошириш ёки бошқа шахсларга бериш мумкин бўлади. Фуқаролик кодексининг мазкур моддасига кўра қимматли қоғозлар жумласига қуйидагилар киради: облигация, вексель, чек, депозит ва жамғарма сертификатлари, банкнинг тақдим қилувчига пул бериладиган жамғарма дафтарчаси, коносамент, акция ҳамда қонун ҳужжатлари билан қимматли қоғозлар жумласига киритилган бошқа ҳужжатлар.*

Моддий қимматга эга бўлган бошқа мулклар *деганда, айирбошлаш қийматига эга бўлган ҳар қандай мулкни, шу жумладан чет эл валютаси, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар – фонд бойликлари (акция, облигация ва бошқалар) ва бошқа кўринишдаги валюта қимматликларини ҳам тушуниш мумкин.*

Мулкий манфаат *деганда, мулкий наф кўриш ёки мулкий фойда олиш тушунилади. Мулкий манфаат мулкий моҳиятга эга бўлган хизматлар ва фойдалар олиш кўринишида бўлиши мумкин. Мулкий моҳиятга эга бўлган хизматлар, яъни ўрни қопламасдан кўрсатилган, лекин ҳақ тўланиши шарт бўлган ёки мазкур хизматларнинг давлат ёки тижорий баҳосига яққол мос келмайдиган қисман ҳақ тўланган хизматлардир (масалан, таъмирлаш, қурилиш, қайта тиклаш ишларини бажариш ва бошқа.). Моддий хусусиятга эга бўлмаган нарсалар пора олиш жиноятининг предмети бўла олмайди, масалан, мансабдор шахснинг газета ва журналларда мақтов лавҳаларини чоп этиш, мансабдор шахснинг илмий ишига ижобий тақризларини ёзиб бериш. Муайян шартлар мавжуд бўлганда бундай ҳаракатлар мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш сифатида квалификация қилиниши мумкин."*[1]. Фикримизча, мазкур олимнинг гапларида жон бор, шу билан бирга, моддий қийматликлар қаторига рақамли активлаш, шу жумладан, криптоактивлар, моддий қийматга эга бўлган бошқа товар, иш ва хизматларни ҳам қўшиш мақсадга мувофиқ. Моддий қийматликлар турли кўринишларда бўлиши мумкин, у ўзбек сўмида ёки бошқа давлат пул бирлигида, яъни чет эл валютаси кўринишида ҳам бўлиши мумкин. Масалан, суд амалиётида ўрганилганида қуйидагилар аниқланди, хусусан:

Жиноят ишлари бўйича Яккасарой туман судининг 2024 йил 23 декабрдаги №1–1005–2401/447-сонли жиноят иши бўйича чиқарган ҳукмига асосан, Д.У 2024 йил май ойидан буён Яшнобод туманида хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариус лавозимида фаолият юритиб келиб, нодавлат тижорат

[1] А.А.Отажонов. Бошқарув тартибига қарши коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик: Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 24-25 б.

ташкилотининг мансабдор шахси бўла туриб, ўз ваколатларидан ғараз ва паст ниятларда қасддан фойдаланиб, 2024 йил 2 август куни Яшнобод тумани, Авиасозлар даҳаси, Лисунова-4 кўчаси, 4-уй манзилида жойлашган хизмат хонасида бўла туриб, хизмат вазифасидан келиб чиқиб содир этиши лозим бўлган муайян нотариал ҳаракатни, яъни фуқаро Юнусов Улугбек Абдурахимовичга суммаси 100.000 АҚШ доллари бўлган қарз шартномасини расмийлаштириб бериш эвазига ундан жами қиймати 3.772.464 сўмга тенг бўлган ***300 АҚШ доллари миқдоридаги пулларни пора тариқасида олган вақтида*** *ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари томонидан ашёвий далиллар билан ушланган. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 2024 йил 2 августдаги маълумотига кўра, 1 АҚШ долларининг Ўзбекистон Республикаси сўмига нисбатан қиймати 12.574,88 сўмга тенглиги, 300 АҚШ доллари 3.772.464 сўмни ташкил қилишлиги аниқланган*[1].

Шунга кўра, пора миллий ёки чет эл валютасида, криптовалюта кўринишида ёки бошқа моддий қийматда бўлиши мумкин. Порахўрлик жиноятларида матив ва мақсад ҳам квалияикация қилишда аҳамиятга эга бўлиши мумкин. Аммо Б. Ахраровнинг фикрича, “пора олиш ва беришнинг мотиви ва мақсади квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас”[2], деб ҳисоблайди. Фикримизча эса, бу фикрларга тўлиқ қўшилиб бўлмайди, сабаби Жиноят кодексининг 210-моддаси иккинчи қисми «в»-бандида назарда тутилган қилмиш таъмагирлик оқибатида содир этилади ва ушбу таъма амалга оширилиши учун шахс олдиндан мақсад ва мативларни аниқлаштириб олади ва айнан таъмагирлик мақсади ва мотиви остида ўзининг жиноятини содир этади. Ушбу вазиятда Б. Ахраровнинг фикрларига қўшилиб бўлмаслигига амин бўлишимиз мумкин.

Порахўрлик жиноятларини фош этишда жиноятнинг содир этилган вақти аҳамиятга эга ва у рақамли далил бўлиб ҳисобланади. Бироқ, А.Отажанов фикрича, “*давлат органининг, давлат*

[1] https://public.sud.uz/report/CRIMINAL.

[2] Б. Ахраров. Ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари. Маърузалар матни. – Т.: https://library.ziyonet.uz/uzc/book/117762. 2018 й., – Б.: 9.

иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш жиноятида ушбу қилмишни жиноят сифатида баҳо беришда аҳамиятга эга эмас."[1]. Назаримизча эса, порахўрлик жиноятларида пора предметининг энг қуйи чегараси аниқ рақамларда Жиноят кодексида назарда тутилмаганлиги ва қонунчилик ҳужжати билан бунга аниқлик киритилмаганлиги боис, жиноятни содир этиш вақти аҳамиятга эга. Яъни давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш жиноятининг тугалланган вақтини билиш ва унинг суиқасд билан боғҳлиқ ҳолатдан ўзарпо фарқ қилишига аниқлик киритишда жиноятни содир этиш вақти муҳим аҳамиятга эга. Давлат ахборот тизимлари ва ресурслари, фойдаланувчиларнинг телекоммуникация инфратузилмасининг рақамли автоматик назорати уларнинг рақамли изларини логлаш ва унинг автоматик сақлови ва ҳисобини амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, бу бўзйича Ўзбекистон тўлиқ рақамли ечимларни ҳали оҳирига етмаганлиги боис уни амалга оширишда муаммолар мавжуд. Бироқ, криптоавтиклар билан боғлиқ тўловларнинг қачон амалга оширилганига қараб порахўрлик жиноятларининг содир этилган ва тугалланган вақтини билиш имконияти мавжудлиги сабабли А. Отажановнинг фикрларига тўлиқ қўшилиб бўлмайди. Зеро, Жиноят кодексининг 25 ва 213-моддасида назарда тутилган жиноят билан Жиноят кодексининг 213-моддасида назарда тутилган жиноятнинг тугалланишида ва унинг тугулланган жиноят деб ҳисоблашида рақамли излар ва уларга оид жиноят вақти муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Шунингдек, ахборот-коммуникация технологиялари орқали содир этилаётган порахўрлик жиноятларида масофавий келишув объектив томоннинг муҳим элементи ҳисобланади. Бунда жиноят субъектлари (пора олувчи, берувчи ва воситачи) бир-бирини ҳаётда умуман кўрмаган бўлиши, Darknet тармоқлари ёки криптографик ҳимояланган мессенжерлар (Telegram, Signal ва ҳ.к.) орқали аноним тарзда тил бириктириши

[1] А.А.Отажонов. Бошқарув тартибига қарши коррупцияга оид жиноятлар учун жавобгарлик: Ўқув қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 38 б.

мумкин. Электрон тўловлар ва криптоактивлар (Bitcoin, USDT, Ethereum ва бошқалар) порахўрлик таркибига кириши билан қилмишнинг предмети виртуаллашади. Криптоактивлар Ўзбекистон қонунчилигида қонуний муомала объекти сифатида тан олинганлиги сабабли, уларни пора предмети сифатида баҳолаш жиноят ҳуқуқи назариясига тўла мос келади. Бироқ, криптоактивларнинг марказлашмаган (децентрализациялашган) хусусияти транзакцияларни кузатишни мураккаблаштиради ва “рақамли изларни” яшириш имконини беради, бу эса ўз навбатида, объектив томонни исботлашда рақамли криминалистика (digital forensics) усулларини қўллашни талаб этади.

КАХАРОВ ФИРУЗ ЕЛМУРАТОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
мустақил изланувчиси

EVOLUTION OF THE CONCEPT, LEGAL NATURE OF ADDITIONAL PENALTIES AND NORMS REGARDING THEIR APPOINTMENT

Аннотация: *в данной статье исследуются понятие дополнительных наказаний, их уголовно-правовая сущность, цели и функции. Раскрывается роль дополнительных наказаний в дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности и наказания. Особое внимание уделено историческим этапам становления и развития института дополнительных наказаний на территории Узбекистана, включая нормы шариата, Уголовный кодекс РСФСР 1922 года, Уголовные кодексы Узбекской ССР 1926 и 1959 годов, а также действующий Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Проанализированы эволюция законодательства о назначении дополнительных наказаний, их значение в современной уголовной политике и особенности применения в судебной практике.*

Abstract*: this article examines the concept of additional punishments, their criminal-law nature, objectives, and functions. Particular attention is paid to the role of additional punishments in the differentiation and individualization of criminal liability and sentencing. The study analyzes the historical development of the institution of additional punishments in Uzbekistan, including the provisions of Islamic law, the Criminal Code of the RSFSR of 1922, the Criminal Codes of the Uzbek SSR of 1926 and 1959, and the current Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. The evolution of legislation governing the imposition of additional*

punishments, their significance in contemporary criminal policy, and the peculiarities of their application in judicial practice are also explored.

Ключевые слова: *дополнительное наказание, система наказаний, уголовная ответственность, индивидуализация наказания, дифференциация наказания, лишение определённых прав, лишение воинского или специального звания, уголовное законодательство, назначение наказания, судебная практика.*

Keywords: *additional punishment, system of punishments, criminal liability, individualization of punishment, differentiation of punishment, deprivation of specific rights, deprivation of military or special rank, criminal legislation, sentencing, judicial practice.*

At the present stage of our country's development, the primary objective is to improve the legal system and ensure its conformity with evolving social relations. This requires a comprehensive study of the mechanism of legal regulation and the interaction between different branches of law. The issue of punishment and its imposition, which constitutes one of the fundamental institutions of criminal law, is no exception. In particular, under the conditions of legal liberalization, special attention should be paid to such issues as the essence of the institution of criminal punishment and the effectiveness of sentencing.

In the process of studying the concept of punishment, the notions of its essence and content are sometimes confused. The essence of punishment should be understood as the characterization of the qualitative features common to all forms of punishment. The essence is revealed through its content. The content of punishment represents the unity of all its fundamental elements, characteristics, and interrelationships. This unity exists in a specific form and is inseparably connected with it. The legal form of the content of punishment is manifested through legal restrictions, namely, the limitation or deprivation of a convicted person's right to enjoy certain material or non-material benefits[1]. Punishment does not presuppose that such restrictions and deprivations should be understood solely as forms of suffering or hardship; nevertheless, some legal scholars have advanced

[1] Kurganov S.I. On the issue of the aims of punishment // Implementation of the provisions of the new legislation in the field of execution of criminal punishment. Moscow, 1995, p. 15.; Criminal law. The General Part. The Part Is Special. Questions and answers. – M.: Jurisprudence, 2000. – p. 49. And others

the contrary view in the academic literature[1]. In this context, the perception of punishment is determined by the offender's individual personality traits, their level of legal consciousness, and their attitude toward values. At the same time, B. Nikiforov argues that punishment can be effective only if it causes not physical suffering to the offender, but rather moral or psychological suffering[2].

According to M. Rustambaev, "punishment must be imposed exclusively by the court. In this regard, the imposition of punishment must be carried out by the court through the issuance of a judgment. The application of criminal punishment should be based not on any other form of misconduct, but specifically on the commission of a crime. Punishment must be imposed only on a person whose guilt in committing a crime has been proven (i.e., it must be of a personal nature). Punishment should be expressed in the deprivation or restriction of certain rights of the convicted person. Such deprivation or restriction of rights must be provided for exclusively by criminal law"[3.]

The presented interpretation of the essence and content of punishment not only rejects the view of those scholars who consider the essence and content of punishment to be identical[4], but also makes it possible to disagree with the position of those who regard state coercion as the essence of punishment[5].

In national criminal legislation, two categories of punishment are distinguished: principal and additional punishments. This approach can also be observed in the criminal legislation of most foreign countries. The differentiation of punishment types naturally raises issues concerning the content, purpose, functions, and socio-legal nature of additional punishments. The fact that the Criminal Code provides a general definition of punishment—without distinguishing between

---

[1] Belyaev N.A. Criminal law policy and ways of its implementation. – St. Petersburg, 2003. – p. 117.

[2] Nikiforov B.S. Punishment: its integrative and operational goals // Problems of detention and execution of punishment, Moscow, 1999, p. 117.

[3] Rustambaev M.H. The Uzbek Republic criminal law course. Vol.2. General part. The teachings of the Prophet Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him): Darslik. Tashkent: ILM ZIYO, 2011. –B.7.

[4] Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание. – Минск, 2016. – С. 125.

[5] Criminal Law. General Part. Special Part. Questions and Answers. – Moscow: Jurisprudence, 2000. – p. 49; Course of Criminal Law in 5 Volumes. Vol. 2. General Part. The Doctrine of Punishment. – Moscow: Zertsalo, 2002. – p. 6.

principal and additional types—further complicates the issue of the essence and legal content of additional punishments. A similar situation can also be observed in the regulation of the goals and functions of punishment. The specific features of additional punishments are reflected only in the regulation of the conditions for applying certain types of punishment that may be imposed solely as additional measures (Articles 43 and 45 of the Criminal Code), as well as in provisions governing exemption from punishment (Articles 69 and 73), conviction records, amnesty, and pardon (Articles 76 and 80).

So, what is the essence and social content of additional punishments expressed in?

According to Part 2 of Article 8 of the Criminal Code, "no one may be held criminally liable twice for the same offense." The content of criminal law implies that only one (principal) punishment may be imposed for a single crime. If additional punishments were not provided for by law, two possible solutions to this issue would exist: either to allow the imposition of two principal punishments for a single crime, or to maintain the current principle—one crime and one principal punishment. The first approach, in our view, would lead to a violation of the principle of justice and an expansion of criminal repression, thereby failing to ensure the effective realization of the objectives of criminal legislation.

The structure of "principal and additional punishments" ensures compliance with the principle of justice: for one crime, only one principal punishment is imposed, while the court may add another criminal-legal measure classified as an additional punishment under the law.

Article 42(1) of the Criminal Code defines the concept of punishment without distinguishing between its principal and additional types: "Punishment is a coercive measure applied by a court judgment on behalf of the state to a person found guilty of committing a crime, consisting of deprivation or restriction of certain rights and freedoms provided for by law."

All the features set out in this definition simultaneously characterize additional punishments as well. Like principal punishments, additional punishments are characterized by the following features: (1) an additional punishment is a coercive measure; (2) it expresses state

coercion; (3) it may be imposed only for a crime and only on a person found guilty of committing it; (4) it is provided for exclusively by criminal law; (5) it is imposed only by a court judgment; (6) it consists of deprivation or restriction of the rights and freedoms of the convicted person as provided for by criminal law.

As can be seen, defining punishment as a measure of state coercion points to its most essential characteristics. This view has been supported by a number of scholars [1]. In turn, V.K. Dyunov considers this point of view to be insufficiently detailed [2]. In his view, it is not correct to limit the concept of punishment for a crime solely to a "measure imposed by a court judgment," as this ignores the multifaceted nature of the concept. In criminal law, punishment encompasses several dimensions: it may refer to "punishment" as a general legal institution, "specific types of punishments," "a punitive measure provided for in a sanction," and "a punishment imposed by a court judgment."

According to V.K.Dyunov, it is unfounded to regard coercion as the "most essential feature" of punishment, since the essence of criminal punishment cannot be reduced solely to state coercion. Rather, the essence of punishment lies in its nature as a materialized form of the state's response to the offender's criminal conduct, and as a form of condemnation of both the offender and the committed crime.

In our view, punishment, by its objective characteristics, embodies state coercion which materially manifests itself in causing the convicted person to experience suffering. As B.S.Nikiforov[3] stated, "punishment presupposes the infliction of suffering." According to N.A. Belyaev[4], "punishment, of course, must necessarily subject the offender to deprivation and suffering."

In criminal punishment theory, explaining the principle of "additionality" of punishment is considered one of the most complex issues. In this regard, G.A.Kriger and G.L.Kriger wrote that: "A correct understanding of correction and re-education as the goals of punishment,

[1] The new criminal law of Russia. The general part. – M., 1996. – p. 95.; Criminal law of the Russian Federation. The general part. Edited by A.I. Rarog, Moscow, 2001, p. 332.
[2] Dunov V.K. Problems of criminal punishment in theory, legislation and judicial practice. Kursk, 2000, p. 38.
[3] Nikiforov B.S., Reshetnikov F.M. Modern American Criminal Law, Moscow: Nauka Publ., 1990, p. 128.
[4] Belyaev H.A. Criminal law policy and ways of its implementation. – L., 1986. – p. 64.

together with the existence of various types of criminal sanctions in legislation, creates broad opportunities for combining principal and additional punishments in such a way that, in the process of serving the principal punishment, at least the moral correction of the convicted person is achieved, while re-education is completed during the execution of the additional punishment[1]". We understand the authors' view to mean that additional punishments, or more precisely their execution, are capable of exerting a positive influence on the convicted person.

In legal literature and judicial practice, additional punishments are generally regarded as a means of individualizing punishment. For example, N.A. Struchkov writes: "The distinction between principal and additional punishments is of significant practical importance. The application of additional punishments serves as one of the means of implementing the principle of individualization of punishment[2]".

N.F. Kuznetsova[3], in turn, emphasizes that additional punishments make it possible to take better account of the social dangerousness of the crime, as well as the personality of the offender, compared to principal punishments. R.R. Galiakbarov notes that[4] the main function of additional punishments lies in the individualization of punishment. E.N. Zhevlakov also highlights the preventive and individualizing role of additional punishments.

According to V.K.Dyunov, in accordance with the principle of individualization of punishment, additional types of punishment should serve as auxiliary measures imposed by the court alongside the principal punishment, when required by the circumstances of the case and the personality of the offender, in order to enhance the punitive and/or corrective-preventive effect of the principal punishment[5].

---

[1] Krieger G.A., Krieger G.L. On additional punishment measures. // Ross. Justice, 2012, No. 1– pp. 12-13.

[2] Struchkov H.A. Criminal responsibility and its implementation in the fight against crime. – Saratov, 2008.

– P. 61.

[3] The course of criminal law. Vol. 2 General part. The doctrine of punishment. Edited by N.F. Kuznetsova and I.M. Tyazhkova, Moscow: Zertsalo, 2002, p. 29.

[4] Criminal law. The general part. Edited by B.V. Zdravomyslov and others– Moscow: Yuridicheskaya literatura, 2004, pp. 369-370.

[5] Dunov V.K. Problems of criminal punishment in theory, legislation and judicial practice. Kursk, 2000, p. 102.

The Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan also links the practice of imposing additional punishments with the tasks of criminal liability and the individualization of punishment. In particular, the resolution of 3 February 2006 states that punishment must be fair—meaning that in each case it should be individually imposed in accordance with the nature and degree of social danger of the crime, the personality of the offender, as well as mitigating and aggravating circumstances. According to the explanations provided in paragraph 40 of this resolution, additional punitive measures play an important role in preventing the commission of new crimes. Therefore, the Plenum recommends that courts, when delivering a judgment, also consider the issue of applying an appropriate additional punishment alongside the principal punishment[1].

For example, K. was found guilty by the court under Article 167, Part 2, subparagraph “a” of the Criminal Code—namely, for stealing spare parts worth 800,000 soums from the warehouse of an automobile manufacturing enterprise, where he served as warehouse manager, and for selling them and appropriating the proceeds. Although the sanction of Article 167, Part 2, subparagraph “a” does not provide for deprivation of a specific right, the court, finding that the crime was committed through abuse of official position, applied Article 45 of the Criminal Code and imposed an additional punishment on K. in the form of deprivation of the right to hold positions involving material responsibility for a period of three years[2].

At the same time, the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan recommends that judges, when imposing such punishment, discuss the expediency of its application to persons for whom such activity constitutes a profession or source of livelihood (for example, entrepreneurial activity, driving vehicles, etc.), taking into account the presence of relevant grounds as well as mitigating and aggravating circumstances. In such cases, even if the sanction of the Criminal Code article provides for mandatory imposition of an

[1] On February 3, 2006, the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan adopted decision No. 1 ”on the initiation of a criminal case." // www.lex.uz/docs/1455976

[2] A criminal case was initiated by the Tashkent City Court on the death of a woman in 2016.

additional punishment, it may not be applied solely on the basis of Article 57 of the Criminal Code[1].

Additional punishments are, without a doubt, one of the important means of individualizing criminal liability and punishment. As N.F. Kuznetsova puts it, they aggravate principal punishments and give them a specific character. However, legal literature usually does not pay sufficient attention to an important aspect: additional punishments also serve as a significant means of differentiation of liability and punishment when they are provided as mandatory measures in the sanctions of Special Part provisions of the Criminal Code.

In other words, when mandatory additional punishments are established by law, the legislator thereby defines the boundaries of criminal liability and punishment, taking into account the nature of the committed crimes.

According to M. Rustambaev[2], additional punishments are included among the main measures of state coercion and cannot be applied independently. In this regard, their imposition is not strictly dependent on whether such a type of punishment is provided in the sanction of a specific article of the Special Part of the Criminal Code; that is, based on the recommendations of the higher judicial authority, it may be imposed in any appropriate case[3].

A.L. Tsvetinovich[4] states that "an additional punishment is a measure of state coercion provided by law, intended for the individualization of criminal liability, applied by the court in addition to the principal punishment for committing a crime, forming an integral and unified system of punishment with it, and contributing—through selective influence on certain aspects of the offender's personality—to the achievement of the unified goals of correcting and re-educating convicts, as well as preventing crimes by both the convicted person and others."

---

[1] Suyunova D. Zh. Harsh punishments for Muslims: ukuu kuraly. Tashkent: Polygraph, 2008, p. 10.

[2] Rustambaev M.H. The Uzbek Republic criminal law course. Volume 2. The general part. The teachings of the Prophet Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him): Darslik. Tashkent: ILM ZIYO, 2011. – B. 30.

[3] On February 3, 2006, the plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan adopted a decision "on finding guilty of a criminal offense." // Dead ends of the decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan: 1991-2006. - Tashkent: Ukituvchi, 2007. – B. 225.

[4] Tsvetinovich A.L. Additional punishments. – Kuibyshev, 2009. – p. 25.

In our view, it is correct to emphasize that additional punishments are designed to individualize criminal liability, constitute an integral part of the principal punishment, and are applied in order to exert a targeted influence on specific aspects of the offender's personality. At the same time, it is also appropriate to note that these "auxiliary measures of state coercion" are included in the system of punishments and, moreover, ensure the differentiation of criminal liability.

L.L. Kruglikov[1] also defines the concept of additional punishment generally from this perspective: "An additional punishment is a legally prescribed measure of state coercion, applied by the court in addition to the principal punishment for committing a crime, forming a unified and integral system of punishment with it, and serving the individualization of punishment by selectively influencing specific aspects of the offender's personality." However, this author does not directly link additional punishments with the differentiation of criminal liability and punishment, although in the subsequent chapter of the textbook titled "The Purpose of Punishment," he indicates that the establishment of principal and additional punishments is among the means of differentiation.

V.K. Dyunov[2] defines additional punishments by describing their characteristics. In his view, "additional punishments are types of punishment provided for in criminal law that should play an auxiliary role in achieving the goals of punishment. They may be mandatory or optional for imposition. They are not provided for all crimes in sanctions. They are imposed by the court only in addition to principal punishments—when, depending on the circumstances of the case and the personality of the offender, it is necessary to strengthen the punitive, corrective, and preventive potential of the main punishment and to give it a specific character in order to achieve the goals of punishment more effectively. Additional punishments must not be of the same type as principal punishments and cannot be more severe than the principal punishment to which they are added."

This presents a rather complete description of the features of additional punishments; however, it does not directly connect them with

[1] Russian criminal law. The General Part. Edited by L.L. Kruglikov, Moscow: BEK, 1999, p. 352.
[2] Dunov V.K. Problems of criminal punishment in theory, legislation and judicial practice. Kursk, 2000, p. 102.

the requirements of differentiation and individualization of criminal liability and punishment. In our view, a proper definition should reflect: (1) the legal content of additional punishments; (2) their mandatory or optional nature; (3) the specificity of the grounds for their imposition; (4) their auxiliary role in achieving the purposes of punishment; (5) their orientation not toward all, but only certain purposes of punishment; (6) their formation as a single and integrated punitive measure together with the principal punishment; and (7) the rules governing their main functions.

In this context, it is appropriate to consider the stages of development of legislation on additional punishments and the norms that have existed in this area.

It is well known that before the introduction of the socialist system in our country, Sharia rules were in force. According to Sharia, criminal punishments were divided into three categories: (1) hudud punishments; (2) qisas, compensation (diyah), and kaffara punishments; and (3) ta'zir punishments. When examining the application of these sanctions, it becomes evident that all of them were imposed as principal punishments, and that Sharia did not provide for a separate institution of additional punishments[1].

The first codified criminal law applied in the territory of our country was the 1922 Criminal Code of the RSFSR. This Code also did not distinguish between principal and additional punishments. In particular, it provided the following types of punishment (Article 32): (1) expulsion from the RSFSR for a fixed term or indefinitely; (2) deprivation of liberty with strict isolation; (3) compulsory labour without deprivation of liberty; (4) probation; (5) confiscation of property, in whole or in part; (6) fine; (7) deprivation of certain rights; (8) dismissal from office; (9) public censure; (10) obligation to compensate for damage caused. An indirect reference to additional punishments was contained in Article 36 of the Code. Part 2 of this Article provided for the application of "additional punishment in the form of material or property sanctions combined with deprivation of liberty" [2].

[1] Razhabova M.A. Sharia on punishment and retribution. - Tashkent: Justice, 1996. – B. 84..

[2] Avetisyan P.A. Additional punishments and their appointment. Diss... in the social sciences. step. Candidate of Sciences. jurid. sciences'. – Kazan, 2003. – p. 65.

Under the Code, tools and equipment necessary for the professional activity of the convicted person could be confiscated if the court decided to deprive the person of the right to engage in a certain profession. Article 40 provided that deprivation of certain rights could be imposed for a period not exceeding five years, including: (a) active and passive electoral rights; (b) electoral rights in professional and other organizations; (c) the right to hold official positions, as well as to serve as a juror, defense counsel, guarantor, or guardian in court.

The first Criminal Code of Uzbekistan[1] of 1926 already reflected the distinction between principal and additional punishments. According to paragraph 27, the following punishments could be imposed both as principal and as additional measures: (1) partial deprivation of parental rights; (2) expulsion from the territory of the USSR for a specified period; (3) expulsion from the territory of the Uzbek SSR or its separate regions; (4) dismissal from office; (5) deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities; (6) public censure; (7) confiscation of property; (8) warning. It should be noted that although this Code provided for the institution of additional punishment and its application, it did not contain punishments that existed exclusively as additional measures. In other words, some types of punishments could be imposed both as principal and as additional punishments.

The 1959 Criminal Code[2], however, fully reflected this institution. Article 21 of this Code defined confiscation of property and deprivation of military or special rank as additional punishments. It also provided that expulsion, exile, dismissal from office, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, compensation for damage caused, and fines could be imposed both as principal and as additional punishments.

According to Article 34 of the Code, confiscation of property consisted of the compulsory and gratuitous transfer of all or part of the convicted person’s property to the state. Confiscation could be imposed only in cases provided for by USSR legislation, and in cases of crimes committed for selfish motives, also in situations specified in the relevant articles of the Code. If only part of the property was confiscated, the

[1] The Criminal Code of the Uzbek SSR. – Samarkand: NKYU UzSSR, 1026. – p. 6.
[2] Criminal Code of the Uzbek SSR. The fifth convocation was received at the second session of the Supreme Soviet of the Uzbek SSR on May 21, 1959. - Tashkent: Uzbekistan, 1977. – B. 18.

court was required to specify in the judgment exactly which part or which items were subject to confiscation. Property necessary for the convicted person, their family members, and dependents could not be confiscated.

Article 36 provided that a person holding a military or special rank could be deprived of that rank by court judgment if convicted of a serious crime. Where a person awarded orders or medals or holding honorary titles was convicted of a serious crime, the court, when issuing its judgment, had to consider whether it was appropriate to submit a proposal to the competent authority regarding deprivation of such awards or titles.

After Uzbekistan gained independence, the 1994 Criminal Code introduced fundamental changes to the system of punishments. In particular, punishments such as exile, banishment, dismissal from office, obligation to compensate for damage caused, public censure, and referral to corrective labour institutions were removed from the national system. At the same time, confiscation of property and deprivation of military or special rank were retained as additional punishments. It was also established that deprivation of certain rights could be imposed both as a principal and as an additional punishment.

One of the key reforms was the Law of 29 August 2001 “On Amendments and Additions to the Criminal, Criminal Procedure, and Administrative Liability Codes of the Republic of Uzbekistan in Connection with the Liberalization of Criminal Punishments,” which removed confiscation of property from the system of additional punishments[1].

In line with Presidential Decree No. PF–4848 of 5 October 2016 “On Additional Measures to Ensure Rapid Development of Entrepreneurship, Comprehensive Protection of Private Property, and Qualitative Improvement of the Business Environment,” as well as the Law of 29 December 2016 No. ZRU–418, amendments were introduced to Article 45 of the Criminal Code. These changes established that deprivation of the right to engage in entrepreneurial activity could not be imposed on business entities, except in cases involving death or other

[1] Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated August 29, 2001 No. 254-II “on the liberalization of criminal penalties, criminal procedure codes and norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan" - sonata. // www.lex.uz/docs/87124

serious consequences. In other words, for entrepreneurs, deprivation of the right to engage in business activities—whether as a principal or additional punishment—was legislatively excluded[1].

ОЧИЛОВ САМАРИДДИН КАМОЛИДДИНОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси,
Бакалавриат факултети катта прокурори

ЖАЗОНИ ЎТАШДАН МУДДАТИДДАН ИЛГАРИ ШАРТЛИ ОЗОД ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАВСИФИ

Аннотация:*Мақолада жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчаси борасида илмий-назарий қарашлар ва ёндошувлар мавжуд бўлса-да, унинг қонунчиликда акс этган ҳуқуқий таърифи мавжуд эмаслиги, шу сабабли ҳам ушбу институтга қонунчиликда акс этадиган ҳуқуқий таъриф берилиши лозимлиги илгари сурилиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари ва замонавий тавсифи баён этилган. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишга ҳуқуқий таъриф берилиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари ёритилган ҳамда жиноят ҳуқуқи назарияси ва қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар билдирилган.*

Аннотация: *В статье отмечается, что, несмотря на наличие научно-теоретических взглядов и подходов к понятию условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, его законодательное юридическое определение отсутствует. В связи с этим обосновывается необходимость закрепления в законодательстве правового определения данного института, раскрываются его специфические особенности и современная характеристика. Кроме того, дано правовое определение условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, освещены его характерные особенности, а также выдвинуты предложения, направленные на совершенствование теории уголовного права и законодательства.*

Abstract: *The article notes that, despite the existence of scientific and theoretical views and approaches to the concept of parole (conditional early release from serving a sentence), there is no legal definition of this institution enshrined in legislation. In this regard, the necessity of establishing a legal definition of this institution in legislation is substantiated, and its specific features*

[1] Decree of the president of the Republic of Uzbekistan No. 4848 of October 5, 2016 "on additional measures to ensure the rapid development of entrepreneurial activity, comprehensive protection of private property and qualitative improvement of the business environment". // www.lex.uz/docs/3039311

and modern characteristics are revealed. In addition, a legal definition of parole is provided, its distinctive features are highlighted, and proposals aimed at improving the theory of criminal law and legislation are put forward.

Калит сўзлар: *жазо, маҳкум, шарт, таъриф, тавсиф, хусусият.*

Ключевые слова: *наказание, осуждённый, шарт, определение, характеристика, особенность.*

Keywords: *punishment, convicted person, condition, definition, characteristic, feature.*

КИРИШ

Жиноят ҳуқуқининг жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтига оид илмий-назарий қарашлар ва ёндошувлар, бугунги кунда жазони ўташдан озод қилинган маҳкумларни ахлоқан тузатишга қаратилган превентив чоралар, сўнги йилларда бу борада қабул қилинган қонунчилик ҳужжатлари ва жорий этилган амалиёт таҳлили жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчасига замонавий таъриф бериш заруриятини юзага келтирди.

Мамлакатимизда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш амалиётининг шаклланиши оғир ва ўта оғир жиноятларни олдини олиш ҳамда уюшган жиноятчиликка қарши курашиш воситаларидан бири сифатида хизмат қилган ҳамда жазони ўташнинг минимал муддатларини узайтириш ва қўлламаслик шартларини кенгайтириш (оғирлаштириш) ҳисобига такомиллашди.

Сўнги йилларда жиноят қонунчилигига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар мазмунига кўра жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш нафақат маҳкумни ахлоқан тузатиш, балки унинг хулқ-атвори устидан назорат ўрнатиш орқали жазонинг маҳкум жиноий фаолиятни давом эттиришига тўсқинлик қилиш ҳамда янги жиноят содир этишининг олдини олишга қаратилган мақсадларини бажараётганлиги намоён бўлмоқда. Асосий эътибор маҳкумларни тарбиялашда жазолаш воситалари ўрнига рағбатлантирувчи нормаларни қўллаш амалиётини кенгайтиришга асосий эътибор қаратилди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Маҳкумлар билан муомала қилишга доир минимал стандарт қоидалари” (Nelson

Mandela Rules)да[1] жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишга оид қоидалар тўғридан-тўғри қайд этилмаган бўлса-да, ижтимоий реинтеграция ва реабилитация (Rule 4), озодликка тайёрлаш (Rule 87), озод этишдан олдинги чоралар (Rule 88), озод этилгандан кейинги қўллаб-қувватлаш (Rule 90) қоидалари ушбу институтнинг ҳуқуқий-ғоявий асосини шакллантиради.

Жиноят ва жиноят-ижроя қонунчилигида шахсни жазодан озод қилиш шартларини ўрнатувчи нормаларни қўллашни кенгайтириш назарда тутилганлиги жазони ўташдан шартли озод қилинган шахслар хулқ-атвори устидан назорат самарадорлигини ошириш заруриятини келтириб чиқарди.

Айнан, бугунги кунда маҳкумлар хулқ-атвори устидан назорат қилишнинг замонавий механизмлари жорий этилаётганлиги, жазон ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишда асосий мезонлар сифатида маҳкум жамият учун хавф туғдирмаслиги, унинг хулқ-авторида жиноий элементлар бартараф этилганлиги, ижтимоий ҳаётда ижобий натижаларга эришганлиги билан ахлоқ тузалганлигини намоён қилиши эътироф этила бошлаганлиги ушбу амалиётга замонавий таъриф бериш эҳтиёжини юзага келтирди.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тартиботига берилган таъриф ушбу институтни қўллаш имконияти ва самарадорлигини оширишга хизмат қилиши тадқиқот ишининг устувор йўналиши сифатида белгиланди.

Материаллар ва методлар

Тадқиқотнинг методологик асоси диалектик, тарихий-ҳуқуқий, тизимли ёндашув ва таққослама-ҳуқуқий таҳлил усулларига таянган. Мазкур ёндашувлар орқали жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчасининг пойдо бўлиши, шаклланиши ва ривожланиш босқичлари таҳлил қилинди.

Жазони ижро этиш, хусусан маҳкумларни алоқан тузатиш, уларнинг хулқ-атвори устидан назорат олиб боришнинг янги механизмларини жорий этган қонунчилик ҳужжатларининг жазони

[1] БМТнинг “Маҳкумлар билан муомала қилишга доир минимал стандарт қоидалари” (Nelson Mandela Rules). https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_ Treatment _of_Prisoners

ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтига таъсири баҳоланди.

Маҳкумларнинг ҳуқуқларини таъминлашга оид халқаро стандартлар ҳамда жазони ўташдан шартли озод қилиш борасида хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил қилиниб, халқаро стандартларнинг миллий қонунчиликка имплементацияси ўрганилди.

Тадқиқот жараёнида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, суд амалиёти, илмий адабиётлар ва статистик маълумотлар ўрганилиб, инсонпарварлик, адолат, индивидуаллаштириш ва реабилитатсия тамойиллари асосида илмий хулосалар чиқарилди.

Хорижий мамлакатларда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш борасидаги олиб борилган тадқиқот ишларида ушбу институтни яхлит ҳолатда такомиллаштиришга умумий ёндошилмасдан, балки амалиётда юзага келган муаммоларнинг хусусиятлари, жиноий-ҳуқуқий муносабатларнинг айрим турлари ёки ҳуқуқни қўллаш амаётининг турли жиҳатларини ўрганишга эътибор қаратилганлигини кузатиш мумкин. Хусусан, бу борадаги тадқиқотларда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтининг назарий ва амалий жиҳатлари,[1] юридик тавсифи,[2] эволицион ривожланиши,[3] қонунчилик таҳлили,[4] синов даврининг хусусияти,[5] мажбуриятларни бажарилиши,[1] алоҳида ўрганилган.

---

[1] *Д.А. Щерба.* Условное-дасрочное освобождения от отбывания наказания. Вопросы теории и практики. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Владивосток: Дальневосточного юридического института МВД Россия, 2007, 23 стр., стр 5.

[2] *Пипиленко О.А.* Условно-досрочное освобождения от наказания: проблемы теории и практики. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Ростов-на-Дону: Федеральное государственное образовательноем учреждение высшего образования «Ростовский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации»., 2009, 32 стр. стр 6.

[3] *М.А. Богданов.* Эволюция института условное-дасрочное освобождения в Росссийском законадательстве (теорический и иситорико-правовой аспекты). Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Москва: Московского гуманитарно-экономического институт, 2011, 30 стр., стр 8.

[4] *И.Д. Бадамшин*. Условное-дасрочное освобождения от отбывания наказания в законадательстве России. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Омск: Уфимском юридическом институте МВД России, 2005, 28 стр., стр 5.

[5] *Л.В. Чуприна.* Режим испытания при условно-досрочном освобождении. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Томск: Федеральное государственное бюджетное

Жазони ўташдан озод қилишга оид ёндошувлар сўнги йилларда жиноий жазоларни либераллаштиришга оид ислоҳотлар мазмунини ифодалайди. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институти дастлаб озодликдан маҳрум қилиш жазосидан озод қилиш сифатида кўрилган. Бундай ҳолатда маҳкумни жазони ўташдан шартли озод қилиш унинг жазони ўташдан озод қилиш ҳақидаги мурожаат қилиши асосий шарт сифатида қабул қилинган.[2]

Тадқиқотчи олимлар ушбу институт маҳкумларни тезроқ ҳалол турмуш тарзига ўтиб олиши учун рағбатлантирувчи институт бўлиб, жазони ўташ вақтида жазони ўташ тартиб-қоида ва талабларини бажариш, иш ва ўқишга ҳалол муносабатда бўлиш кўникмаларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлайдилар.[3]

Халқаро ёндошув ва умуман жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш амалиёти вужудга келишига “parole” институти фундаментал асос сифатида намоён бўалди. Айнан, “parole” институти жазони тўлиқ ўташдан олдин шартли равишда озод қилиш ва назоратда бўлиш[4] амалиёти сифатида қабул қилинган. Шу билан бирга, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш моддий ва процессуал ҳуқуқ нормалари

образовательное учреждение высшего профессионального образования «Национальный исследовательский Томский государственный университет» 2012, 24 стр., стр 7.

[1] *А.А. Рыбаков.* Контрол за лицами, условно-досрочно освобожденными от отбывания наказания. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Москва: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Владимирский государственный университет имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых» , 2015, 24 стр., стр 7.

[2] *И.М.Усманов.* Условно-досрочное освобождение осужденных к лишении свободы по законодателству россии и практика его припменения в Татарстане. Автореферат дисс. Казанский юридический институт МВД России. Самара 2014 г. 22 стр. стр. 7.

[3] *М.Усмоналиев.* Ҳозирги замон жиноят ҳуқуқи муаммолари. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2006, 664 б., 597-бет.

[4] Legal Information Institute. “Parole.” Cornell Law School. Accessed 2025. https://www.law.cornell.edu/wex/parole

жамланган комплекс ҳуқуқий институт,[1] бошқа тадқиқотларда эса тармоқлараро ҳуқуқий институт[2] сифатида тавсифланган.

Жиноий жавобгарликдан озод қилиш – қонунда назарда тутилган асослар мавжуд бўлганида жиноят содир этган шахсни давлат томонидан жиноий жавобгарлик туфайли келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлардан озод қилиниши[3] деб эътироф этилган.

Ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра, шартли равишда муддатидан олдин озод қилиш — қонунда белгиланган талаблар бажарилган тақдирда, озод қилиш шартларига қатъий риоя этган ҳолда, маҳкумни жазонинг қолган қисмини ўташдан муддатидан олдин озод этишни англатади.[4] Қайд этилганидай, ушбу институт маҳкумнинг аҳволини яхшилашга қаратилган бўлиб, унинг қонунга итоаткор хулқ-атвори ҳосиласидир[5] деб таърифланган.

Тадқиқот ишларида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институти ҳуқуқий табиати ва ижтимоий шартланганлиги[6] билан изоҳланади. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш ҳуқуқий табиатга эга бўлиб, уни қўллаш тартиботи мавжуд. Шу сабабли ҳам ушбу институт жиноят ҳуқуқи билан тартибга солинадиган ижтимоий муносабатлар доирасида амалда бўлади. Шунинг учун ҳам ушбу институтни ижтимоий шартланганлиги баҳсли ҳисобланади.

---

[1] *В.В. Степанов.* Проблемы теории и практики условно-досрочного освобождения от отбывания наказания (на примире Тамбовской области). Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Москва: Институт право Тамбовский государственныий университет имени Г.Р.Державина 2009, 30 стр., стр 8.

[2] *Яковлева Л.В.* Институт освобождения от наказания в Российском праве. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: Москва: Всероссийский научно исследовательский институт МВД Россия, 2003, 56 стр., – стр 13.

[3] *Акрамова М.Т.* Жиноий жавобгарликдан озод қилишнинг махсус асослари. Юридик фанлар бўйча фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент давлат юридик университети. Тошкент., 2022-й. 23 бет, 19-бет.

[4] *В.В. Степанов.* Проблемы теории и практики условно-досрочного освобождения от отбывания наказания (на примире Тамбовской области). Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Москва: Институт право Тамбовский государственныий университет имени Г.Р.Державина 2009, 30 стр., стр 8.

[5] *Тургунбоев Э.О.* Жазодан озод қилиш институтини такомиллаштириш масалалари. Юридик фанлар доктори (Dsc) диссертацияси. Тошкент давлат юридик университети. Тошкент., 2023 й., 274 бет. 107-бет.

[6] *И.Д. Бадамшин.* Условное-дасрочное освобождения от отбывания наказания в законадательстве России. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: Омск: Уфимском юридическом институте МВД России, 2005, 28 стр., стр 12.

Бир қатор тадқиқот ишларида[1] жазодан озод қилиш институти жиноят ҳуқуқи, жиноят-ижроия ҳуқуқи, жиноят-процессуал ҳуқуқ ҳамда давлат ҳуқуқи нормаларини ўз ичига олган комплекс тармоқлараро институт ҳисобланиши эътироф этилган.

Ю.В.Морозова[2] жазони ўташдан муддатидан олдин шартли озод қилиш институтининг ҳуқуқий табиати ҳақида ушбу институт турли ҳуқуқ соҳаларига мансуб ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинадиган комплекс ҳуқуқий институт деб ҳисоблайди.

Хорижий манбаларда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш қилиш — суд томонидан белгиланган мажбуриятларга риоя қилиш шарти билан, тузалиш жараёнини якунлаш учун кейинчалик жазони ўташга муҳтож бўлмаган маҳкумни тайинланган жазони амалда ўташдан озод қилиш институти сифатида эътироф этилади.[3]

Мамлакатимизда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинган маҳкумлар сони йилдан йилга ортиб бораётган бўлиб, уларнинг сони 2020 йилда 21970 нафарни ташкил этган бўлса,
2024 йилда 33151 нафарни, 2025 йилда 35572 нафарни ташкил этганлиги[4] ушбу амалиётни қўллашнинг сифати ва самарадорлигини оширишни тақозо қилмоқда.

Тадқиқот натижалари.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 73-моддаси биринчи қисмида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланилиши мумкин бўлган жазо турлари, иккинчи қисмида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаш мезонлари, қолган қисмларида эса жазони ўташдан муддатидан илгари озод қилиш шартлари баён этилган. Бироқ,

---

[1] *Яковлева Л.В.* Институт освобождения от наказания в Российском праве. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: Москва: Всероссийский научно исследовательский институт МВД Россия, 2003, 56 стр., стр 13.

[2] *Ю.В.Морозова.* Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания : учебное пособие. — Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Университета прокуратуры Российской Федерации, 2022. — 67, [1] стр. стр 7.

[3] Российское уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Г. А. Есакова. — Москва : Проспект, 2019. — 400 стр, стр 332.

[4] Судлар фаолияти бўйича статистик кўрсатгичлар./ Жиноят ишлари бўйича судлар./ Жиноят ишлари бўйича статистик маълумотлар. Расмий веб-сайт: stat.sud.uz.

ушбу моддада қандай ҳолат жазодан озод қилишнинг муддатидан илгари шартли озод қилиш тури ҳисобланиши баён этилмаган.

Ваҳоланки, жиноят ҳуқуқининг ҳар бир институти ўзига хосликни ифодалайдиган ҳуқуқий таърифи мавжуд бўлишини ифодалайди. Гарчи, тадқиқотчи-олимлар томонидан жазони ўташдан озод қилиш тушунчаси бўйича бир қатор илмий-назарий таърифлар келтирилган бўлса-да, ушбу таърифлар қонунчиликда акс этмаган. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчасига қонунчиликда ҳуқуқий таъриф берилмаганлиги ушбу институтнинг мазмуни юзасидан мукаммал илмий-амалий шарҳ бериш имкониятини инкор қилади.

Тадқиқотчи Э.Турғунбоев жазодан озод қилиш институтини такомиллаштириш борасида олиб борган тадқиқот ишида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчасига “Маҳкум суд томонидан тайинланган жазони қонунда белгиланган қисмини амалда ўтагандан сўнг жазодан кўзланган мақсадга эришилган тақдирда жазонинг ўталмай қолган қисми давомида жиноят содир этмаслик шарти билан озод қилиш, муддатидан илгари шартли озод қилиш, деб таъриф бериш мумкин”лиги[1] таъкидлайди.

Шунингдек, тадқиқотчи Д.Халиловнинг жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтини такомиллаштириш борасида олиб борган тадқиқот ишида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш тушунчасига “Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш – жазо турлари учун ўрнатилган тартиб-қоида талабларини бажарган ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлган, шу билан бирга қонунда жазодан муддатидан илгари шартли озод қилишга рухсат этилган маҳкумга нисбатан суд томонидан тайинланган жазонинг қонунда назарда тутилган қисмини ўтаганлиги учун жазодан озод қилишдир”[2] деб таъриф беради.

---

[1] *Тургунбоев Э.О.* Жазодан озод қилиш институтини такомиллаштириш масалалари. Юридик фанлар доктори (Dsc) диссертацияси. Тошкент давлат юридик университети. Тошкент., 2023 й., 274 бет., 111-бет.

[2] *Халилов Д.А.* Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтини такомиллаштириш. Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. Тошкент давлат юридик университети. Тошкент., 2024 й., 144 бет., 57-бет.

Бизнинг назаримизда, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш ушбу институт элементларидан келиб чиққан ҳолда умумий (кириш) мазмунни ёритиши, қонун нормасидаги кейинги қисмлар ўзаро кетма-кетлик асосида ҳуқуқий таърифни ифодалаши лозим. Пировард натижа, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг ҳуқуқий ғоясини ёритишга хизмат қилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг мазмуни юзасидан берилган илмий-назарий таърифлар ва Жиноят кодексининг 73-моддаси мазмунидан келиб чиққан ҳолда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллашнинг қуйидаги хусусиятлари мавжудлиги намоён бўлади:

жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш *муайян турдаги жазо турларига*, жумладан озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, хизмат бўйича чеклаш, озодликни чеклаш ёки ахлоқ тузатиш ишларига, шу жумладан қўшимча жазо сифатида муайян ҳуқуқдан маҳрум қилинган шахсларга нисбатан қўлланилади;

жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаш учун маҳкум суд томонидан тайинлаган жазонинг минимал муддатини ўташ шарти *жиноятлар таснифига* кўра белгиланган;

жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш *айрим турдаги шахслар тоифасига*, хусусан умрбод озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган шахсга, ўта хавфли рецидивистга, уюшган гуруҳ ёки жиноий уюшманинг ташкилотчи ва қатнашувчиларига нисбатан қўлланилмайди;

жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш *айрим турдаги жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан*, жумладан Жиноят кодекси Махсус қисмининг 97-моддаси иккинчи қисмида,
118-моддаси учинчи қисми “а” банди ва тўртинчи қисмида, 119-моддаси учинчи қисмининг “а” бандида, 119-моддаси тўртинчи қисмида, 121-моддаси тўртинчи қисмининг “а” бандида, 128-моддасида, 129-моддасида, 129^1-моддаси иккинчи қисмида, 131-моддаси тўртинчи қисмининг “а” бандида, 150-154-моддаларида, 154^1, 155, 155^1, 155^2, 155^3-моддаларида, 156-163-моддаларида, 246-

моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан қўлланилмайди.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишга оид халқаро стандартлар, бу бордаги илғор хорижий тажрибалар ҳамда бугунги кунда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинган шахслар хулқ-автори устидан назорат ўрнатиш самардорлигини оширишга қаратилган қонунчилик ҳужжатлари таҳлилидан келиб чиққан ҳолда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг *замонавий тавсифи қуйидагиларни ўз ичига олади* деб ҳисоблаш мумкин*:*

асосий мақсад маҳкумни *хавфсизлантириш*, *рецидив жиноят* содир этишини олдини олиш, жамият хавфсизлигига салбий таъсирини камайтириш;

пировард натижа маҳкумни *ахлоқан тузатишга эришиш ва жамиятга мослаштиришга* қаратилган бўлиши;

ахлоқан тузалган маҳкумни *ортиқ жазо остида сақламасдан* жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш;

маҳкумни жазодан озод қилган ҳолда унинг *хулқ-атвори устидан тизимли (пробация) назорат ўрнатиш* орқали тарбиялаш чораларини қўллаш;

маҳкумни жазони ўташ даврида ҳамда жазони ўталмаган қисми давомида намоён қилган *муносиб хулқ-атвори учун рағбатлантириш*;

жазони ўталмаган қисмига жорий этиладиган *мажбуриятлар маҳкумни жиноят содир этишини олдини олишга ва тарбиялашга қаратилган* бўлиши.

Хулосалар

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтига юриспруденциянинг замонавий тенденцияси ва бугунги кундаги жиноят ва жиноят-ижроя қонунчилиги нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда “*Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш* – маҳкум жазони ўташи давомида унинг хулқ-атворини ўрганиш натижаларига кўра ахлоқан тузалганлигини кўрсатувчи ҳолатлар жазони ўташни давом эттиришини тақозо қилмаса, суд маҳкумга жиноят қонунчилигида белгиланган муддатлар ва шартлар асосида жазони ўташдан фақат бир марта муддатидан илгари шартли озод қилишни назарда тутадиган

жазодан озод қилиш туридир.” деб ифодаланиши мақсадга мувофиқ.

Мазкур таърифдан келиб чиққан ҳолда Жиноят кодексининг 73-моддаси биринчи қисми “Маҳкум жазони ўташи давомида унинг хулқ-атворини ўрганиш натижаларига кўра ахлоқан тузалганлигини кўрсатувчи ҳолатлар жазони ўташни давом эттиришини тақозо қилмаса, суд маҳкумга ушбу Кодексда белгиланган муддатлар ва шартлар асосида жазони ўташдан фақат бир марта муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаши мумкин. Суд маҳкумни асосий жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш чоғида уни ижро этилмаган қўшимча жазодан ҳам озод қилиш масаласини кўриб чиқади.” деган мазмунда баён этиш таклиф этилади.

Шунга мос равишда Жиноят кодексининг 89-моддаси биринчи қисми “Ўн саккиз ёшга тўлмасдан содир этган жинояти учун ҳукм қилинган шахс жазони ўташи давомида унинг хулқ-атворини ўрганиш натижаларига кўра ахлоқан тузалганлигини кўрсатувчи ҳолатлар жазони ўташни давом эттиришини тақозо қилмаса, суд маҳкумга ушбу Кодексда белгиланган муддатлар ва шартлар асосида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаши мумкин.” деган мазмунда ёритилиши лозим деб ҳисоблаймиз.

SATTAROV JASURBEK AVAZBEKOVICH
Independent Researcher
of Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan

TECHNOLOGY-ENABLED FRAUD IN THE DIGITAL ECONOMY: CRIMINOLOGICAL DETERMINANTS, VICTIMOLOGICAL VULNERABILITIES AND OFFENDER PROFILES

Annotation. *This article examines cyber fraud committed through information technologies as a complex criminal-law, criminological, psychological, technological and victimological phenomenon. It argues that the*

digitalisation of economic relations has not merely changed the instruments of fraud, but has transformed the criminogenic environment in which fraudulent conduct is conceived, executed and concealed. Online lending, mobile banking, virtual cards, plastic card operations, instant money transfers, messengers and social networks have created new opportunities for offenders to exploit trust, urgency, financial need and digital illiteracy. The article rejects the narrow stereotype that the cyber fraud offender is necessarily a hacker or highly skilled programmer. In many cases, the offender acts as a social engineer, digital intermediary, fake official-status creator or opportunistic fraudster who manipulates the victim rather than technically breaking an information system. The research applies routine activity theory, the fraud triangle, rational choice theory, differential association theory, anomie theory and neutralisation theory to explain the causes and conditions of cyber fraud. It proposes authorial definitions of technology-enabled fraud, cyber fraud offender, digital-manipulative competence, illusion of officiality and digital criminogenic environment. The article concludes that effective prevention requires an integrated model combining criminal-law response, anti-fraud monitoring, digital literacy, victim-oriented reporting, interinstitutional cooperation and unified judicial practice.

Keywords: *cyber fraud, information technologies, digital criminology, offender personality, social engineering, online lending, virtual cards, victimology, anti-fraud systems, digital literacy, fraud triangle, routine activity theory.*

Introduction

Fraud committed through information technologies has become one of the most significant challenges for contemporary criminal law and criminology. In the legal system of Uzbekistan, fraud is traditionally understood as the unlawful acquisition of another person's property or the right to such property by deception or abuse of trust[1]. The Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan has clarified that deception may consist not only in communicating false information, but also in concealing legally relevant facts that influence the victim's decision to transfer property or create conditions for its unlawful acquisition[2]. These classical legal elements remain conceptually important; however, the digital economy has substantially changed the factual form in which such deception is performed.

[1] Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. — National Database of Legislation of the Republic of Uzbekistan. — URL: https://lex.uz/acts/111453

[2] Resolution No. 17 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "On Judicial Practice in Fraud Cases", 23 June 2023. — URL: https://lex.uz/docs/6523582

Traditional fraud was often based on direct interpersonal contact, oral promises, forged paper documents or personal abuse of trust. By contrast, technology-enabled fraud may occur through telephone calls, SMS messages, messengers, mobile banking applications, online credit platforms, virtual cards, social media profiles, digital payment systems and fake institutional communication. In these cases, information technologies do not always operate merely as neutral instruments. They may become part of the offence mechanism itself, enabling the offender to create a false appearance of legitimacy, obtain personal data, initiate financial transactions and rapidly withdraw or redirect funds.

The research problem addressed in this article is twofold. First, cyber fraud must be explained not only as a legal offence but also as a criminological phenomenon produced by the interaction of motivated offenders, vulnerable victims, weak digital guardianship and institutional gaps. Secondly, the personality of the cyber fraud offender requires a more nuanced analysis than the conventional image of a technically sophisticated hacker. Judicial practice shows that many offenders do not penetrate systems through advanced technical attacks. Instead, they use ordinary digital tools to manipulate trust, fear, urgency and financial need.

The purpose of this article is to develop an integrated criminological and legal analysis of cyber fraud committed through information technologies, with particular emphasis on its causes, conditions, victimological vulnerabilities and offender personality. The research objectives are: to analyse the digital transformation of fraud; to identify socio-economic, technological, psychological, institutional and victimological factors of cyber fraud; to examine the personality of the offender; to construct a typology of cyber fraud offenders; to assess the role of social engineering; to evaluate relevant judicial practice; and to propose a comprehensive prevention model.

The methodological basis of the research includes doctrinal legal analysis, criminological analysis, victimological analysis, case-based analysis, system-structural method, behavioural analysis, digital-risk analysis and typological classification. The theoretical framework is

based on routine activity theory[1], the fraud triangle[2], rational choice theory[3], differential association theory[4], anomie theory[5] and techniques of neutralization[6].

Digital Transformation of Fraud as a Criminological Phenomenon

The digital transformation of fraud should not be understood as a simple replacement of old tools with new technologies. It represents a deeper change in the criminological environment of property crime. Mobile banking, online lending, virtual cards, electronic payment systems and messengers have created a transactional space in which deception can be carried out remotely, quickly and with reduced visibility. As David Wall argues, cybercrime is not only a technical category but also a transformation of crime in the information age, where technology reshapes opportunities, targets and control mechanisms[7].

Cyber fraud is simultaneously a property crime, a psychological manipulation, a technological abuse, a victimological phenomenon and an institutional-security problem. It is a property crime because its ultimate purpose is the unlawful acquisition of money, property rights or financial benefits. It is a psychological manipulation because the victim's decision-making process is influenced through fear, hope, urgency or trust. It is a technological abuse because digital systems are used to obtain data, create virtual cards, initiate online loans or redirect payments. It is victimological because the offender exploits low digital literacy, financial vulnerability and trust in official-looking communication. It is institutional because prevention depends on the

[1] Cohen L.E., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach // American Sociological Review. — 1979. — Vol. 44. — No. 4. — P. 588–608.
[2] Cressey D.R. Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement. — Glencoe, Illinois: Free Press, 1953. — P. 33–47, 159–166.
[3] Cornish D.B., Clarke R.V. The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending. — New York: Springer-Verlag, 1986. — P. 1–16, 147–185.
[4] Sutherland E.H. White Collar Crime. — New York: Dryden Press, 1949. — P. 9–20, 227–248.
[5] Merton R.K. Social Structure and Anomie // American Sociological Review. — 1938. — Vol. 3. — No. 5. — P. 672–682.
[6] Sykes G.M., Matza D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency // American Sociological Review. — 1957. — Vol. 22. — No. 6. — P. 664–670.
[7] Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. — Cambridge: Polity Press, 2007. — P. 1–28, 53–78.

coordinated response of banks, payment organisations, mobile operators, law enforcement agencies and courts.

The role of information technologies in cyber fraud is not uniform. In some cases, technology functions mainly as a communication channel: a phone call or messenger message is used to convince the victim to transfer money. In other cases, technology becomes the direct mechanism of the offence: personal data are obtained, an online loan is issued, funds are credited to a virtual card and then transferred to the offender's plastic card. In a third group of cases, technology creates the appearance of lawful procedure: the offender imitates a bank employee, subsidy officer or public-service intermediary.

The criminological literature supports this broader understanding. Yar and Steinmetz argue that cybercrime must be analyzed as a relationship between technology, social behavior and systems of control[1]. Holt and Bossler similarly note that technology-enabled offences require the adaptation of traditional criminological theories to online and digitally mediated environments[2]. This is particularly true of fraud, where the victim's trust is mediated through a platform, application, digital document or institutional symbol.

Accordingly, technology-enabled fraud may be defined as an intentional property-related offence in which information technologies, digital communication channels, online financial instruments or digital identity mechanisms are used to deceive a person, abuse trust, exploit vulnerability or manipulate a transaction in order to obtain unlawful financial or property-related benefit.

Causes and Conditions of Cyber Fraud

A precise criminological analysis requires a distinction between causes and conditions. Causes generate or strengthen criminal motivation, whereas conditions facilitate the realization of that motivation. In cyber fraud, these two dimensions are closely connected but should not be confused.

Socio-economic factors

[1] Yar M., Steinmetz K.F. Cybercrime and Society. — 4th ed. — London: SAGE Publications Ltd, 2023. — P. 1–40, 151–190.

[2] Holt T.J., Bossler A.M. Cybercrime in Progress: Theory and Prevention of Technology-Enabled Offenses. — London; New York: Routledge, 2016. — P. 1–25, 165–203.

The first group of causes consists of socio-economic factors. Unemployment, temporary lack of income, debt, family financial pressure, informal income-seeking and the desire for quick profit may strengthen criminal motivation. However, economic hardship alone does not explain fraud. Merton's anomie theory is useful here because it shows how socially approved goals, especially material success, may produce deviant adaptations when lawful means are perceived as limited[1]. Yet this theory must be applied cautiously: many individuals face financial hardship without committing crime. Economic pressure becomes criminogenic only when it combines with opportunity, weak moral restraints and rationalization.

The victim's socio-economic condition is also relevant. A person who urgently needs credit, subsidy, employment, border-crossing assistance or administrative support may become more susceptible to fraudulent offers. This does not shift responsibility to the victim. Rather, it demonstrates that offenders deliberately identify and exploit economically sensitive situations.

Technological factors

The second group of conditions consists of technological factors. Online lending, instant transfers, virtual cards, mobile banking, weak remote identification, insufficient transaction monitoring and rapid cash-out mechanisms create opportunities for fraud. In the logic of routine activity theory, the digital environment brings together a motivated offender, a suitable target and weak guardianship[2]. The suitable target may be a user of mobile banking who lacks knowledge of security rules. Weak guardianship may take the form of insufficient biometric verification, delayed transaction alerts or inadequate anti-fraud algorithms.

This explains why virtual cards and online credit platforms are particularly vulnerable. If an offender obtains personal data and uses them to initiate a loan, the transaction may be processed before the victim understands its legal consequences. Newman and Clarke's work on e-commerce crime is relevant here because it stresses the importance

[1] Merton R.K. Social Structure and Anomie // American Sociological Review. — 1938. — Vol. 3. — No. 5. — P. 672–682.

[2] Cohen L.E., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach // American Sociological Review. — 1979. — Vol. 44. — No. 4. — P. 588–608.

of designing opportunity-reduction mechanisms into digital commercial systems[1].

Psychological factors

The third group consists of psychological factors. Cyber fraud frequently relies on urgency, fear, hope, authority and reduced critical thinking under pressure. Offenders use phrases equivalent to “today is the last day”, “send documents immediately”, “pay now”, “your issue will be resolved”, “your credit limit has not been approved” or “there is a restriction on you”. These expressions are not accidental. They are behavioural tools designed to limit verification and induce compliance.

The fraud triangle, initially developed by Cressey and later expanded by Albrecht and co-authors, explains fraudulent behaviour through pressure, opportunity and rationalization[2]. In cyber fraud, pressure may arise from financial need; opportunity is provided by digital systems and victim vulnerability; rationalisation appears when offenders justify their conduct by claiming that the victim trusted them voluntarily or that they intended to return the money later.

Institutional factors

Institutional conditions also play a decisive role. If banks, payment organisations, mobile operators, digital platforms, law enforcement bodies and courts do not exchange information rapidly, offenders benefit from institutional fragmentation. Gercke emphasises that cybercrime prevention requires not only substantive criminal-law norms but also effective procedural and institutional mechanisms for detecting, preserving and exchanging digital evidence[3].

In the context of Uzbekistan, this implies that cyber fraud prevention cannot rely solely on post-crime investigation. It must include real-time monitoring, rapid freezing of suspicious transfers, preservation of electronic traces and standardised cooperation between financial institutions and law enforcement agencies.

Victimological factors

---

[1] Newman G.R., Clarke R.V. Superhighway Robbery: Preventing E-commerce Crime. — Portland, Oregon: Willan Publishing, 2003

[2] Albrecht W.S., Albrecht C.O., Albrecht C.C., Zimbelman M.F. Fraud Examination. — 6th ed. — Boston: Cengage Learning, 2018.

[3] Gercke M. Understanding Cybercrime: Phenomena, Challenges and Legal Response. — Geneva: International Telecommunication Union, 2012. — P. 73–91.

Victimological factors include low digital literacy, low financial literacy, negligent disclosure of personal data, inability to verify official status, trust in institutional language and delayed reporting after victimisation. Button and Cross argue that fraud victimology should not be reduced to blaming victims, but should explain how emotional, financial and informational vulnerabilities are exploited by offenders[1].

Victimological vulnerability in cyber fraud may therefore be defined as a condition in which a person's financial need, lack of digital knowledge, trust in official-looking communication, emotional pressure or inability to verify information is intentionally exploited by an offender through technological or social-engineering means.

The Personality of the Cyber Fraud Offender

The cyber fraud offender cannot be adequately understood through the narrow stereotype of a hacker or programmer. While some offenders may possess advanced technical skills, many rely on moderate digital competence combined with psychological manipulation. Brenner notes that cybercrime often involves the adaptation of traditional criminal behaviour to new technological settings rather than wholly new forms of deviance[2]. Clough similarly emphasises that cybercrime law must address both technical conduct and human-mediated misuse of digital systems[3].

Cyber fraud offenders do not belong to a single socio-demographic category. They may be unemployed, temporarily unemployed, formally employed, previously unconvicted, professionally connected to a relevant sector or capable of imitating institutional authority. The important criminological point is that the offender's dangerousness may derive not from advanced information-technology education but from the ability to combine ordinary digital tools with deception.

Uzbek criminological studies also support this broader approach. Altiev argues that fraud must be studied as a complex phenomenon involving the offender's personality, motivation, social environment,

[1] Button M., Cross C. Cyber Frauds, Scams and Their Victims. — London; New York: Routledge, 2017. — DOI: 10.4324/9781315679877.
[2] Brenner S.W. Cybercrime: Criminal Threats from Cyberspace. — Santa Barbara, California: Praeger, 2010.
[3] Clough J. Principles of Cybercrime. — Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

victim vulnerability and prevention mechanisms[1]. Kh.Ochilov, analysing computer-related theft of another's property, connects such offences with the expansion of information technologies, non-cash payments and changing forms of property crime[2]. These approaches are especially relevant to online credit fraud, virtual-card schemes and mobile-application-based deception.

The offender's motivation is usually centered on unlawful financial gain. Nevertheless, this motivation may be reinforced by debt, low perceived risk, unemployment, opportunism, expectation of anonymity and the possibility of rapidly cashing out funds. Cornish and Clarke's rational choice theory explains this conduct as a calculated decision in which the offender evaluates expected benefits, risks and costs[3].

In cyber fraud, the offender may calculate that the victim will trust quickly, the money can be transferred instantly, reporting will be delayed and the phone number or account can be abandoned. Levi's analysis of long-firm fraud is also instructive because it shows how fraudsters organize deception around delayed detection and exploitation of trust in commercial relations[4].

The moral-psychological characteristics of the cyber fraud offender include manipulative thinking, readiness to exploit trust, low empathy, instrumental attitude toward victims and rationalization of misconduct. Sykes and Matza's neutralization theory explains how offenders deny responsibility, minimize harm, blame the victim or appeal to necessity[5]. In cyber fraud, similar rationalizations may appear in claims such as "I only mediated", "the victim trusted me", "the damage was not serious" or "I intended to return the money".

---

[1] Altiev R.S. Firibgarlikning jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlari: yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. — Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2020. — B. 95–146.

[2] Ochilov H.R. O'zgalar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilganlik uchun javobgarlik: yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. — Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2017. — B. 3–12, 132–166.

[3] Cornish D.B., Clarke R.V. The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending. — New York: Springer-Verlag, 1986. — P. 1–16.

[4] Levi M. The Phantom Capitalists: The Organisation and Control of Long-Firm Fraud. — Aldershot: Ashgate, 2008. — P. 1–35, 285–330.

[5] Sykes G.M., Matza D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency // American Sociological Review. — 1957. — Vol. 22. — No. 6. — P. 664–670.

Such rationalization increases the risk of repeated offending. If the offender psychologically reframes the act as mediation, a temporary borrowing or a minor deception, the barrier to repeating the same scheme is reduced.

The digital-behavioural profile of the cyber fraud offender includes the ability to use mobile applications, online lending systems, virtual cards, messengers, fake accounts, card-to-card transfers, voice messages and screenshots for criminal purposes. This may be described as digital-manipulative competence.

Digital-manipulative competence is the practical ability of an offender to combine digital instruments with psychological influence in order to obtain personal data, simulate legitimacy, initiate financial transactions, redirect funds or conceal the unlawful character of an operation.

This competence has two levels. The first is technical-computer competence, involving interference with systems or data. The second is socio-technological competence, involving the use of lawful digital tools to manipulate the victim. In many cases, the second level is more common and more practically dangerous.

Social engineering is one of the most important behavioral characteristics of the cyber fraud offender. Grabosky's analysis of electronic crime shows that technological offences frequently depend on human conduct, weak guardianship and trust-based vulnerabilities[1]. In the same vein, many cyber fraud offenders do not technically breach a system; they induce the victim to operate the system in the offender's interest.

The offender creates an illusion of officiality by using institutional vocabulary, references to banks, subsidies, customs authorities, inspections, debts, service fees, credit limits or legal restrictions. The illusion of officiality may be defined as a deliberately constructed digital or communicative appearance of institutional legitimacy through which the offender induces the victim to trust the communication, disclose information, transfer money or perform another legally significant action.

Typology of Cyber Fraud Offenders

[1] Grabosky P. Electronic Crime. — Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2007.

A typology of cyber fraud offenders is necessary for differentiated prevention. The following types may be identified.

First, the digital intermediary offender uses mobile banking, online lending, virtual cards and plastic card operations to obtain unlawful benefit. This type is particularly visible in online credit fraud, where the offender obtains the victim's data, initiates a loan and transfers the credited funds to another card[1].

Secondly, the social engineer offender relies primarily on psychological influence. His tools are urgency, fear, authority simulation, hope and manipulation of trust. This type is central to phone-based, messenger-based and subsidy-related fraud.

Thirdly, the fake official-status creator presents himself as a bank employee, dealer, subsidy officer, customs intermediary, public-service representative or other official actor. The offender's social role is false, but the victim perceives it as institutionally credible[2].

Fourthly, the opportunistic fraudster exploits situational vulnerability. For example, a person urgently needing to cross a border, obtain a document or resolve an administrative problem may be induced to pay money to someone claiming to have "connections"[3].

Fifthly, the repeated-scheme fraudster uses the same scenario against multiple victims. This type reflects Sutherland's differential association theory: fraudulent techniques may be learned, repeated and transmitted within social groups[4].

Sixthly, the role-distributed group fraudster participates in a coordinated scheme where one person communicates with victims, another receives money, a third cashes out funds, and another provides digital infrastructure. Tropina's work on cybercrime and organised criminality is relevant because it demonstrates that digital offences often combine technical tools with networked criminal roles[5].

Victimological Vulnerability in Cyber Fraud

Victimological analysis must not be used to blame the victim. Its proper function is to identify how offenders exploit vulnerabilities and

[1] Judgment of the District Criminal Court dated 20 May 2024, case No. 1-1209-2401/49.
[2] Judgment of the District Criminal Court dated 22 July 2024, case No. 1-1209-2401/79.
[3] Judgment of the District Criminal Court dated 19 June 2024, case No. 1-1208-2401/140.
[4] Sutherland E.H. White Collar Crime. — New York: Dryden Press, 1949. — P. 9–20, 227–248.
[5] Tropina T. Cybercrime and Organised Crime: New Challenges for Criminal Law // Selected academic publications on cybercrime and criminal law.

how prevention may reduce victimisation. Victims of cyber fraud often act under urgency, uncertainty, economic need or institutional trust. They may believe that a bank, subsidy organization or public authority is contacting them.

Low digital literacy is a major vulnerability. A victim may not understand the legal consequences of sharing passport data, SMS codes, card details, screenshots or mobile-banking information. Low financial literacy is equally important: victims may not distinguish between a lawful administrative fee and a fraudulent prepayment, between a real subsidy process and a fabricated one, or between a genuine bank verification and a fraudulent request.

Button and Cross argue that fraud victims often experience shame and delayed reporting, which further benefits offenders[1]. Therefore, victim-oriented prevention must reduce stigma and create rapid reporting channels. Citizens should be given practical instructions: bank employees do not request SMS codes; subsidies are not obtained through prepayment to private plastic cards; online credit must be confirmed only by the person concerned; and promises to "resolve matters through acquaintances" are typical fraud indicators.

Judicial practice provides important empirical material for understanding cyber fraud. One group of cases concerns online credit fraud through mobile banking. In a judgment dated 20 May 2024, the offender presented himself as connected with a bank, obtained victims' personal data, initiated online credit transactions, directed money to virtual cards and then transferred funds to his own plastic card[2]. The criminological significance of this model lies in the combination of digital-manipulative competence and victimological vulnerability.

Another model concerns fake subsidy-related fraud. In a judgment dated 22 July 2024, the offender presented himself as an employee of a subsidy organisation, promised financial assistance to fish-farming enterprises and demanded a "1% service fee", after which he disappeared[3]. Here the key mechanism was not technical intrusion, but

[1] Button M., Cross C. Cyber Frauds, Scams and Their Victims. — London; New York: Routledge, 2017. — DOI: 10.4324/9781315679877.
[2] Judgment of the District Criminal Court dated 20 May 2024, case No. 1-1209-2401/49.
[3] Judgment of the District Criminal Court dated 22 July 2024, case No. 1-1209-2401/79.

the construction of official appearance and exploitation of economic expectation.

A third model concerns the creation of fake authority through telephone communication. In a judgment dated 4 October 2024, the offender used his connection with an electricity-related institution to convince a farmer that there was a debt or inspection issue and offered to resolve it for money[1]. This case demonstrates that information technology may function as a psychological communication channel rather than a direct financial mechanism.

These cases confirm that cyber fraud should be studied through behavioural models rather than only through technical means. The decisive question is how the offender combines communication, trust, digital tools and financial movement.

Prevention of Cyber Fraud

Prevention of cyber fraud must be multidimensional. Criminal-law prevention requires proper qualification, inevitability of liability and unified judicial guidance. Courts and investigators need methodological recommendations on digital evidence, offender typology and the distinction between civil-law disputes and criminal fraud.

Banking and financial prevention must include stronger anti-fraud algorithms, real-time transaction monitoring, suspicious operation blocking, biometric verification, risk scoring and instant customer alerts. McGuire and Dowling's review of cybercrime evidence confirms that cyber-enabled fraud requires responses that address both technological opportunity and behavioural manipulation[2].

Digital literacy and financial education must be practical rather than abstract. Citizens should be taught how online credit operates, why SMS codes should not be disclosed, how to verify official status, why service fees should not be sent to private cards and how to report suspicious communication immediately.

Victim-oriented prevention must reduce shame and encourage early reporting. Emergency freezing of suspicious transfers should be

[1] Judgment of the District Criminal Court dated 4 October 2024, case No. 1-1207-2401/106.

[2] McGuire M., Dowling S. Cyber Crime: A Review of the Evidence. Research Report 75. — London: Home Office, 2013. — Vol. 1: Cyber-dependent crimes; Vol. 2: Cyber-enabled crimes.

made accessible. Interinstitutional cooperation between banks, payment systems, mobile operators, cybercrime units, prosecutors, courts and preventive bodies should be strengthened. Digital profiling should identify repeated phone numbers, bank cards, narratives, victim categories and transaction patterns.

Conclusion

Cyber fraud committed through information technologies is not merely traditional fraud transferred to the internet. It is a complex criminological phenomenon in which digital infrastructure, psychological manipulation, financial technology, victim vulnerability and institutional weakness interact. The offender may be a digital intermediary, social engineer, fake official-status creator, opportunistic fraudster, repeated-scheme offender or member of a role-distributed group.

The main danger of the cyber fraud offender often lies not in advanced technical ability, but in the capacity to exploit human trust through digital tools. Such offenders use urgency, fear, hope, institutional vocabulary, fake official status and digital payment mechanisms to achieve unlawful financial results.

Effective prevention requires a model that protects both the technical system and the human decision-making process. Criminal-law response is necessary, but insufficient. It must be combined with anti-fraud monitoring, biometric verification, digital literacy, victim-friendly reporting, rapid freezing of suspicious transfers, interinstitutional cooperation and unified judicial practice.

ШАМСИДДИНОВА ОЗОДА БЎРИЕВНА
Тошкент шаҳар Учтепа туманлараро фуқаролик ишлари бўйича судининг судьяси, ю.ф.ф.д., доцент

ОИЛА АЪЗОЛАРИ ЎРТАСИДА ШАХСИЙ НОМУЛКИЙ ҲУҚУҚЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

Оила жамиятнинг энг муҳим институти ҳисобланиб, ундаги муносабатлар нафақат иқтисодий, балки шахсий номулкий ҳуқуқлар орқали ҳам тартибга солинади. Шахсий номулкий ҳуқуқлар — бу инсоннинг шахсияти, қадр-қиммати, эркинлиги ва шахсий ҳаёти билан боғлиқ бўлган, моддий мазмунга эга бўлмаган ҳуқуқлардир. Оила доирасида мазкур ҳуқуқларнинг амалга оширилиши алоҳида ҳуқуқий механизмлар орқали таъминланади.

Оила аъзолари ўртасидаги шахсий номулкий ҳуқуқлар оила ҳуқуқининг фундаментал қисми бўлиб, улар мулкий муносабатлардан фарқли ўлароқ, инсоннинг ички дунёси, эркинлиги ва ижтимоий ҳолати билан чамбарчас боғлиқдир.

Оила аъзолари ўртасидаги шахсий номулкий муносабатларнинг субъектлари бўйича қуйидагича ажратиш мумкин:

1. *Эр ва хотин ўртасидаги шахсий номулкий муносабатлар*
2. *Ота-она ва фарзандлар ўртасидаги шахсий номулкий муносабатлар*
3. *Бошқа оила аъзолари ўртасидаги муносабатлар*[1]

Никоҳ тузилиши билан эр-хотин ўртасида шахсий ва мулкий муносабатлар юзага келади ҳамда мазкур муносабатлар тенг ҳуқуқлилик принципига асосланади. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 19-22-моддаларида эр-хотиннинг шахсий ҳуқуқ ва мажбуриятлари мустаҳкамланган бўлиб, улар оилавий муносабатларда тарафларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаб

[1] Раҳмонқулов Ҳ.Р. Оила ҳуқуқи. Дарслик. – Тошкент: TDYU нашриёти, 2022. – Б. 70–72.

беради[1]. Мазкур нормаларга кўра, никоҳ муносабатлари эр ва хотиннинг ўзаро ҳурмати, ишонч ва тенглиги асосида амалга оширилиши лозим.

Жумладан, қонунчиликда эр-хотиннинг ***фамилия танлаш ҳуқуқи*** кафолатланган бўлиб, никоҳ тузиш чоғида тарафлар ўз фамилиясини сақлаб қолиши ёки умумий фамилия қабул қилиши мумкин. Шунингдек, никоҳ бекор қилинган тақдирда ҳам шахснинг никоҳгача бўлган фамилиясига қайтиш ёки никоҳ давридаги фамилияни сақлаб қолиш ҳуқуқи таъминланади. Бу қоида шахснинг индивидуаллигини ва шахсий номулкий ҳуқуқларини ҳимоя қилишга хизмат қилади[2].

Шу билан бирга, ***эр ва хотиннинг машғулот, касб ва яшаш жойини эркин танлаш ҳуқуқи*** ҳам оила қонунчилигининг муҳим принципларидан бири ҳисобланади. Ҳар бир тараф мустақил равишда меҳнат фаолияти турини, касбини ва яшаш жойини белгилаш ҳуқуқига эга бўлиб, бир тарафнинг иккинчи тараф иродасини чеклаши ёки унга тазйиқ ўтказиши қонун талабларига зид ҳисобланади. Ушбу қоида шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини оилавий муносабатларда ҳам таъминлашга қаратилган.

Бундан ташқари, *эр-хотиннинг болалар тарбияси ва оила турмуши масалаларини ҳал қилишда* ҳам эр-хотиннинг тенг ҳуқуқли иштироки назарда тутилган. Хусусан, фарзандлар тарбияси, таълими, оила бюджети, рўзғор юритиш ва бошқа оилавий масалалар ўзаро келишув ва ҳамжиҳатлик асосида ҳал қилиниши лозим. Бу эса оилада демократик муносабатларни шакллантириш, ўзаро ҳурмат ва масъулиятни таъминлашга хизмат қилади.

Ота-она ва фарзандлар ўртасидаги шахсий номулкий муносабатлар оила ҳуқуқининг муҳим институти ҳисобланиб, улар, аввало, боланинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш ҳамда ҳимоя қилишга қаратилган. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексида мазкур муносабатларни тартибга солувчи қоидалар белгиланган бўлиб, улар боланинг шахсий ҳуқуқларини кафолатлаш, унинг

[1] Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси. 1998 йил 30 апрель, ЎРҚ-607-I-сон // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. – 19–22-моддалар.
[2] Нечаева А.М. Семейное право: учебник. – Москва: Юрайт, 2021. – Б. 62.

маънавий ва жисмоний ривожланиши учун зарур шарт-шароитларни яратишга хизмат қилади.

Жумладан, *боланинг исм, ота исми ва фамилия олиш ҳуқуқи* унинг асосий шахсий номулкий ҳуқуқларидан бири сифатида эътироф этилади. Қонунчиликка мувофиқ, болага исм ота-онанинг ўзаро келишувига кўра берилади, фамилия эса, одатда, ота ёки онанинг фамилияси асосида белгиланади. Мазкур ҳуқуқ боланинг ҳуқуқий индивидуаллигини таъминлаш билан бирга, унинг жамиятда мустақил шахс сифатида шаклланишига хизмат қилади.

Шунингдек, *ота-онанинг фарзандни тарбиялаш ва унга таълим бериш ҳуқуқи* ҳамда мажбурияти оилавий ҳуқуқий муносабатларнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Ота-она ўз фарзандларини тарбиялашда устувор ҳуқуққа эга бўлиб, улар боланинг соғлиғи, жисмоний ривожланиши, маънавий-ахлоқий камолоти ва таълим олиши учун масъул ҳисобланади. Бу мажбурият нафақат миллий қонунчилик, балки халқаро ҳуқуқ нормаларида ҳам мустаҳкамланган бўлиб, боланинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлашга қаратилган.

Боланинг ўз фикрини эркин ифода этиш ҳуқуқи ҳам оилавий муносабатларда муҳим аҳамият касб этади. Қонунчиликка кўра, боланинг манфаатларига дахлдор ҳар қандай масала ҳал этилаётганда унинг фикри эшитилиши лозим. Айниқса, бола ўн ёшга тўлганидан кейин унинг фикрини ҳисобга олиш мажбурий хусусиятга эга бўлади. Мазкур қоида боланинг шахс сифатидаги қадр-қимматини эътироф этиш, унинг ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш ва оилавий муносабатларда иштирокини таъминлашга хизмат қилади[1].

Оила ҳуқуқида шахсий номулкий муносабатлар фақат ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муносабатлар билан чекланиб қолмай, балки ***бошқа яқин қариндошлар ўртасидаги*** муносабатларни ҳам қамраб олади. Бундай муносабатлар оиланинг ижтимоий ва маънавий бирлигини таъминлаш, авлодлар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш ҳамда боланинг манфаатларини ҳимоя қилишга хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси оила қонунчилигида

[1] United Nations томонидан қабул қилинган Convention on the Rights of the Child. – 18, 27, 29-моддалар.

бобо, буви, ака-ука, опа-сингил ва бошқа яқин қариндошларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари ҳам маълум даражада ҳуқуқий муҳофаза қилинади.

Хусусан, қонунчиликда бобо, буви, ака-ука ва опа-сингилларнинг бола билан кўришиб туриш ва мулоқот қилиш ҳуқуқи мустаҳкамланган. Мазкур ҳуқуқ боланинг оилавий муҳитда тарбияланиши, қариндошлик ришталарини сақлаб қолиши ҳамда маънавий-руҳий барқарорлигини таъминлаш нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этади. Шу муносабат билан, ота-она ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан яқин қариндошларнинг бола билан мулоқот қилиш ҳуқуқига асоссиз равишда тўсқинлик қилинишига йўл қўйилмайди. Низо келиб чиққан тақдирда эса, мазкур масала васийлик ва ҳомийлик органлари ёки суд тартибида ҳал этилиши мумкин.

Шунингдек, оилавий муносабатларда ўзаро ғамхўрлик, ҳурмат ва инсон қадр-қимматини эъзозлаш принциплари муҳим ўрин тутади. Гарчи ушбу қоидаларнинг айримлари ахлоқий характерга эга бўлса-да, уларнинг ҳуқуқий асосида инсон шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш ғояси ётади. Оила аъзолари ўртасида бир-бирини камситиш, руҳий тазйиқ ўтказиш ёки инсон қадр-қимматини таҳқирлаш каби ҳаракатлар ҳуқуқий жиҳатдан қораланади ва муайян ҳолларда ҳуқуқий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин[1].

Бундан ташқари, шахсий номулкий ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий механизмлари ҳам оила қонунчилигининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Жумладан, оила аъзоларининг бузилган ҳуқуқларини тиклаш, боланинг манфаатларини ҳимоя қилиш, қариндошлар билан мулоқот қилиш ҳуқуқини таъминлаш каби масалалар васийлик ва ҳомийлик органлари, фуқаролик судлари ҳамда бошқа ваколатли органлар томонидан кўриб чиқилади. Бу эса оилавий муносабатларда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини самарали таъминлашга хизмат қилади.

---

[1] Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. – Тошкент: Адолат, 2024. – инсон шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилишга оид моддалар; Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, 2024. – шахснинг шаъни ва қадр-қимматини муҳофаза қилишга қаратилган нормалар.

Оилавий муносабатлар доирасидаги шахсий номулкий ҳуқуқларни самарали таъминлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида давлат томонидан муайян ҳуқуқий механизмлар жорий этилган. Ушбу механизмлар, аввало, оила аъзоларининг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш, айниқса боланинг устувор манфаатини муҳофаза қилишга қаратилган бўлиб, оила ҳуқуқининг амалий кафолати сифатида намоён бўлади.

Жумладан, оилавий муносабатларда диспозитивлик механизми муҳим аҳамиятга эга. Мазкур механизм тарафларга ўз муносабатларини ўзаро келишув асосида тартибга солиш имкониятини беради[1]. Хусусан, эр-хотин никоҳ муносабатларида ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилаш, оилавий муносабатларни ташкил этиш ҳамда муайян келишувларга эришиш ҳуқуқига эга. Гарчи Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида никоҳ шартномаси асосан мулкий муносабатларни тартибга солишга қаратилган бўлса-да, айрим ҳолларда унда оилавий муносабатларнинг номулкий жиҳатларини ҳам акс эттиришга интилиш кузатилади. Бу эса оилавий муносабатларда тарафлар автономиясини таъминлашга хизмат қилади.

Шу билан бирга, шахсий номулкий ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг муҳим шаклларидан бири суд орқали ҳимоя қилиш механизми ҳисобланади. Агар эр-хотин ўртасида фарзанд тарбияси, унинг яшаш жойини белгилаш, бола билан мулоқот қилиш тартиби ёки бошқа оилавий масалалар юзасидан низо келиб чиқса, мазкур масалалар суд тартибида кўриб чиқилади. Бунда суд қарор қабул қилишда, энг аввало, боланинг ҳуқуқ ва манфаатларини устувор мезон сифатида эътиборга олади. Мазкур ёндашув халқаро ҳуқуқ нормалари ва миллий қонунчиликда мустаҳкамланган “бола манфаатининг устуворлиги” принципининг амалий ифодаси ҳисобланади.

Бундан ташқари, васийлик ва ҳомийлик органлари томонидан амалга ошириладиган назорат механизми ҳам болалар ҳуқуқларини таъминлашда муҳим ўрин тутади. Агар ота-она ўз мажбуриятларини лозим даражада бажармаса, боланинг ҳуқуқ ва

[1] Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. 1996 йил 29 август, ЎРҚ-257-I-сон. – 354-модда // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

манфаатлари бузилса ёки унинг ҳаёти ва соғлиғига хавф туғилса, ваколатли давлат органлари оилавий муносабатларга аралашиш ҳуқуқига эга бўлади. Бундай ҳолларда васийлик ва ҳомийлик органлари боланинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уни хавфсиз муҳит билан таъминлаш ҳамда зарур чораларни кўриш вазифасини амалга оширади. Бу эса давлатнинг болалар ҳуқуқларини муҳофаза қилиш соҳасидаги конституциявий мажбуриятларидан келиб чиқади.

Хулоса қилиб айтганда, оилавий ҳуқуқдаги шахсий номулкий муносабатлар ўзига хос ҳуқуқий табиатга эга бўлиб, улар, асосан, оила аъзоларининг маънавий, ахлоқий ва шахсий манфаатлари билан боғлиқ муносабатларни қамраб олади. Мазкур муносабатлар мулкий муносабатлардан фарқли равишда бевосита инсоннинг шахсияти, қадр-қиммати, эркинлиги ва оилавий мавқеи билан узвий боғлиқлиги билан тавсифланади. Шу сабабли уларни мажбурий тартибда ижро эттириш имконияти чекланган ҳисобланади.

Хусусан, суд ёки бошқа давлат органи эр-хотин ўртасидаги меҳр-муҳаббат, ўзаро ҳурмат, ғамхўрлик каби маънавий муносабатларни бевосита таъминлаш ёки шахсни муайян ҳис-туйғуларни намоён этишга мажбур қилиш ваколатига эга эмас. Бироқ шахсий номулкий ҳуқуқларнинг бузилиши, жумладан, руҳий ёки жисмоний тазйиқ ўтказиш, шахсий эркинликни чеклаш, бола манфаатларини поймол қилиш каби ҳолатлар ҳуқуқий жавобгарликни келтириб чиқаради. Бундай вазиятларда давлат оилавий муносабатларга аралашиш орқали бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва жабрланувчи шахс манфаатларини ҳимоя қилиш чораларини қўллайди.

Шу нуқтаи назардан, шахсий номулкий ҳуқуқларнинг бузилиши никоҳни бекор қилиш, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш, болани ота-она қарамоғидан олиб қўйиш ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораларини қўллаш учун асос бўлиши мумкин. Демак, оилавий муносабатларда шахсий номулкий ҳуқуқлар тўлиқ мажбурий ижро этиш воситалари билан таъминланмаса-да, уларнинг ҳуқуқий муҳофазаси давлат томонидан кафолатланади ҳамда инсон қадр-қиммати ва бола манфаатларини ҳимоя қилишнинг муҳим воситаси сифатида намоён бўлади.

ЭСАНАЛИЕВ САДРИДДИН НУРИДДИН ЎҒЛИ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси
кафедра ўқитувчиси, ю.ф.ф.д (PhD)

ИСБОТЛАШ ЖАРАЁНИДА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ, ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИ МИСОЛИДА

Аннотация: *Мақолада жиноят ишларини биринчи инстанция судининг дастлабки эшитув босқичида кўриб чиқилишида айрим суд-тергов ҳаракатларини амалга ошириш билан боғлиқ назарий ва амалий муаммолар таҳлил қилинган. Хусусан, амалдаги Жиноят-процессуал кодексида дастлабки эшитувни ўтказиш ҳамда суд экспертизасининг процессуал муддатлари ўзаро боғлиқликда таҳлил қилинган.*

Аннотация: *В статье анализируются теоретические и практические проблемы, связанные с осуществлением отдельных судебно-следственных действий при рассмотрении уголовных дел на стадии предварительного слушания в суде первой инстанции. В частности, во взаимосвязи проанализированы сроки проведения предварительного слушания, предусмотренные действующим Уголовно-процессуальным кодексом, а также процессуальные сроки проведения судебной экспертизы.*

Annotation: *The article analyzes theoretical and practical issues related to the performance of certain judicial investigative actions during the consideration of criminal cases at the preliminary hearing stage in a court of first instance. In particular, the article examines the interrelation between the time limits for conducting a preliminary hearing under the current Criminal Procedure Code and the procedural time limits for conducting forensic examinations.*

Калит сўзлар: *исботлаш жараёни, суд экспертизаси, эксперт хулосаси, далиллар, далилларни баҳолаш, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, жиноят процесси, процессуал муддат, суд ажрими, судья.*

Ключевые слова: *процесс доказывания, судебная экспертиза, заключение эксперта, доказательства, оценка доказательств, правоприменительная практика, уголовный процесс, процессуальный срок, судебное определение, судья.*

Key words: *process of proof, forensic examination, expert opinion, evidence, evaluation of evidence, law enforcement practice, criminal proceedings, procedural time limit, court ruling, judge.*

“Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний

принципларга асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади”[1].

Эътироф этиш жоизки, Республикамизда фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини кафолатли ҳимоя қилиш мақсадида қонунчилик ҳужжатлари халқаро андозаларга мос равишда такомиллаштирилиб борилмоқда.

Қайд этиш жоизки, ижтимоий муносабатлар ривожланиб бориши қонун ҳужжатларига тегишли қўшимча ва ўзгартиришлар киритишни тақозо этади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 14.05.2018 йилдаги “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3723-сонли қарорида “жиноят процессининг янги шакл ва тартиб-таомилларини жорий этишда тарафларнинг ўзаро тортишув тамойилини таъминлаш асосида *дастлабки эшитиш институтини жорий этиш орқали* ишларни суд муҳокамасига тайинлаш босқичини ислоҳ қилиш”[2] қайд этилди. Хусусан, жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимида фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини самарали ҳимоя қилиш, тарафларнинг ўзаро тортишув тамойилини таъминлаш мақсадида 18.02.2021 йилда “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ҳамда Жиноят-процессуал кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 675-сонли қонунга[3] асосан, жиноят-процессуал қонунчилигида жиноят иши бўйича дастлабки эшитув босқичи жорий этилди.

Жиноят ишлари бўйича дастлабки эшитув жиноят иши судга келиб тушгандан сўнг ўтказиладиган суд жараёнининг ўзгача

---

[1] Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон. https://www.lex.uz/docs/6445145.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги «Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3723-сонли қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.05.2018 й., 06/18/5547/1975-сон.

[3] Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 18 февралдаги «Жиноят ҳамда Жиноят-процессуал кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 675-сонли қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 18.02.2021 й., 03/21/675/0126-сон.

процессуал босқичи ҳисобланади. Суд амалдаги ЖПК[1] 405[3]-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган асослар мавжуд бўлганда, иш бўйича тарафларнинг илтимосномасига кўра ёки ўз ташаббуси билан жиноят иши бўйича дастлабки эшитув ўтказиш тўғрисида ажрим чиқаради. «Дастлабки эшитув жиноят иши бўйича *иш юритишни тўхтатиб туриш, тугатиш, жиноят ишини айблов далолатномасини, айблов хулосасини ёки тиббий йўсиндаги мажбурлов чорасини қўллаш тўғрисидаги қарорни тасдиқлаган прокурорга юбориш, жиноят ишларини бирлаштириш, ажратиш, номақбул далилларни ишдан чиқариб ташлаш тўғрисида* тарафлардан бирининг илтимоси мавжуд бўлса, ушбу далилларни чиқариб ташлаш бўйича ўтказилади»[2]. Дастлабки эшитув босқичида жиноят ишларининг кейинги тақдири қисқа муддатларда яъни ўн суткада ҳал этилади.

Бироқ, ҳуқуқни қўллаш амалиётида дастлабки эшитув босқичида суд томонидан айрим суд-тергов ҳаракатларини амалга ошириш масаласи назарий ва амалий мунозараларга сабаб бўлмоқда. Бу, аввало, ушбу босқичнинг қисқа муддатлилиги билан айрим процессуал ҳаракатларни амалга ошириш учун белгиланган нисбатан узоқ муддатлар ўртасидаги номутаносиблик билан боғлиқ.

Амалдаги ЖПКнинг умумий вазифалари жиноятларни тез ва тўла очиш, айбдор шахсларга нисбатан адолатли жазо тайинланиши, айби бўлмаган шахсларнинг жавобгарликка тортилмаслиги ва қонуннинг тўғри татбиқ этилишини таъминлашдан иборат экани белгиланган. Шу боис дастлабки эшитувда қабул қилинадиган ҳар қандай қарор тезкорлик билан бирга қонунийлик ва асослилик талабларига ҳам жавоб бериши лозим.

Амалдаги ЖПКнинг 405[5]-моддаси иккинчи қисмига кўра, дастлабки эшитувни ўтказиш давомийлиги дастлабки эшитув

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг Қарори. Жиноят ишларини биринчи инстанцияда кўриб чиқишга тайёрлаш бўйича суд амалиёти тўғрисида. Тошкент ш., 2022 йил 14 май, 6-сон. 26-банд Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2024 йил 16 декабрдаги 39-сонли қарори таҳририда.

[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1995 й., 2-сон; 03/25/1038/0188-сон. https://www.lex.uz/docs/111460.

бошланган кундан эътиборан ўн суткадан ошмаслиги керак. Мазкур қоида дастлабки эшитув босқичининг процессуал табиатини белгилаб беради. Жиноят процессининг дастлабки босқичи ишни мазмунан ҳал қилиш босқичи эмас, балки ишни суд муҳокамасига тайёрлашда мавжуд процессуал тўсиқларни аниқлаш ва бартараф этишга қаратилган қисқа муддатли суд назорати механизми ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ушбу босқични сунъий равишда чўзиш унинг мақсадига зид натижаларни келтириб чиқариши мумкин.

Муаммонинг асосий жиҳати шундаки, айрим процессуал ҳаракатларни амалга ошириш учун қонунчиликда белгиланган муддатлар дастлабки эшитув муддатидан анча узоқдир. Масалан, Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 21 февралдаги 73-сон қарори билан суд экспертизаси тадқиқотларини ўтказиш тартиби тўғрисидаги намунавий низом тасдиқланган бўлиб, мазкур низом суд экспертизаси ва тадқиқотларини ўтказиш тартиби, шартлари, эксперт хулосаси ва мутахассис фикрини тузиш талабларини белгилайди. Шу билан бирга, амалиётда суд экспертизаси ҳажми, мураккаблиги, объектлар сони ва экспертнинг иш юкламасига қараб, экспертиза ўтказиш муайян вақт талаб этади. Тафтиш масаласида ҳам шунга ўхшаш ҳолат кузатилади. Яъни молиявий-хўжалик ҳужжатларини ўрганиш, бухгалтерия ёзувларини солиштириш, моддий зарар миқдорини аниқлаш каби ҳаракатлар одатда қисқа муддатда якунланиши қийин бўлган жараёнлар сирасига киради.

Шу нуқтаи назардан қуйидаги савол табиий равишда юзага келади: *агар дастлабки эшитув давомида суд жиноят иши бўйича экспертиза ёки тафтиш тайинлаш зарур деган хулосага келса, бундай ҳолатда ўн суткалик муддат қандай таъминланади?* Бундай вазиятда суд экспертизаси ёки тафтиш натижасини кутса, дастлабки эшитув муддати бузилиши мумкин, аксинча, экспертиза ёки тафтиш натижасини кутмасдан қарор қабул қилса, суд қарори етарли даражада асосланмаган бўлиши эҳтимоли юзага келади.

Масалан, амалиётда шартли равишда қуйидаги ҳолатни тасаввур қилиш мумкин. Фирибгарлик жинояти бўйича иш судга келиб тушган. Ҳимоячи дастлабки эшитувда айблов хулосасида кўрсатилган зарар миқдори нотўғри ҳисобланганини, бухгалтерия

ҳужжатлари тўлиқ таҳлил қилинмаганини ва шу сабабли молиявий-иқтисодий экспертиза тайинлаш зарурлигини билдириб, илтимоснома киритади. Суд мазкур илтимосномани асосли деб топса, экспертиза тайинлаш масаласи юзага келади. Бироқ экспертиза натижаси **ўн сутка** ичида тайёр бўлмаслиги эҳтимоли юқори. Агар суд экспертиза хулосасисиз ишни суд муҳокамасига тайинласа, кейинчалик суд муҳокамаси жараёнида зарар миқдори бўйича жиддий қарама-қаршиликлар келиб чиқиши мумкин. Агар экспертиза натижасини кутишга қарор қилса, дастлабки эшитув муддати амалда бузилиши табиий.

Ёки, мансабдор шахс томонидан бюджет маблағларини талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноят ишини келтириш мумкин. Дастлабки эшитувда айбланувчи ва ҳимоячи тафтиш тўлиқ ўтказилмаганини, айрим молиявий ҳужжатлар ишга қўшилмаганини, зарар миқдори тахминий ҳисобланганини маълум қилади. Бундай ҳолатда суд тафтиш ўтказишни зарур деб ҳисоблаши мумкин. Аммо тафтиш молиявий ҳужжатлар, шартномалар, ҳисоб-фактуралар, тўлов топшириқномалари ва бошқа материалларни ўрганишни талаб этади. Бу эса объектив равишда ўн суткалик муддат доирасига сиғмаслиги мумкин.

Ёҳуд, тан жароҳати етказиш билан боғлиқ жиноят ишида ҳимоячи жабрланувчига етказилган тан жароҳатининг оғирлик даражаси нотўғри баҳоланганини кўрсатиб, қайта суд-тиббий экспертиза тайинлашни сўрайди. Агар тан жароҳати оғирлик даражаси ўзгарса, қилмишнинг ҳуқуқий квалификацияси ҳам ўзгариши мумкин. Демак, экспертиза натижаси ишни суд муҳокамасига тайинлаш ёки ишни прокурорга қайтариш масаласига бевосита таъсир қилиши мумкин. Аммо бу ҳолатда ҳам экспертиза хулосасини ўн суткада олиш ҳар доим ҳам имконли эмас.

Юқоридаги мисоллар жиноят процессининг дастлабки эшитув босқичида экспертиза ёки тафтиш тайинлаш масаласи оддий техник масала эмаслигини, балки суднинг процессуал ваколатлари, тарафларнинг ҳуқуқлари ва ишни оқилона муддатларда кўриб чиқиш принциплари ўртасидаги мувозанатни талаб қилишини кўрсатади.

Масалага бир томонлама ёндашув тўғри бўлмайди. Биринчи

ёндашувга кўра, дастлабки эшитувда судга экспертиза ёки тафтиш тайинлаш имконияти берилса, бу айблов ва ҳимоя тарафларининг илтимосномаларини тўлиқ кўриб чиқиш, ишдаги камчиликларни эрта босқичда аниқлаш ва кейинги суд муҳокамасида ортиқча кечикишларнинг олдини олишга хизмат қилиши мумкин. Бу ёндашув тарафдорлари фикрича, дастлабки эшитув фақат формал тайёргарлик босқичи бўлиб қолмаслиги, балки суд муҳокамасини самарали ташкил этиш учун зарур бўлган процессуал механизмларни ўз ичига олиши керак.

Иккинчи ёндашувга кўра эса, дастлабки эшитувда экспертиза ёки тафтиш тайинлаш ушбу босқичнинг табиатига мос келмайди. Чунки дастлабки эшитув қисқа муддатда ўтказилиши лозим бўлган процессуал фильтр ҳисобланади. Унда далилларни тўлиқ текшириш, янги далилларни кенг кўламда тўплаш ёки ишни мазмунан ҳал қилиш эмас, балки ишни суд муҳокамасига тайинлаш учун процессуал шарт-шароитлар мавжудлигини текшириш асосий вазифа бўлиши лозим. Агар дастлабки эшитувда экспертиза, тафтиш ёки бошқа узоқ муддат талаб қиладиган ҳаракатлар кенг қўлланса, бу босқич амалда суд терговининг қисқартирилган шаклига айланиб қолиши мумкин.

Бизнингча, иккинчи ёндашув назарий ва амалий жиҳатдан асослироқдир. Чунки дастлабки эшитув босқичида узоқ муддат талаб қиладиган экспертиза ва тафтишларни тайинлаш бир нечта салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Биринчидан, бу жиноят процессининг тезкорлигига путур етказади. Дастлабки эшитувнинг ўн суткалик муддати ишни асоссиз равишда судгача ёки судга тайёрлаш босқичида ушлаб турмасликка хизмат қилади.

Иккинчидан, агар суд дастлабки эшитувда экспертиза ёки тафтиш тайинлаш орқали далиллар базасини фаол шакллантира бошласа, бу суднинг айблов ёки ҳимоя функциясига яқинлашиб қолиши хавфини келтириб чиқаради. Суднинг асосий вазифаси тарафлар тақдим этган далилларни холис баҳолашдан иборат бўлиши лозим. Албатта, суд қонун доирасида айрим процессуал ҳаракатларни амалга ошириши мумкин, аммо бу ваколат дастлабки эшитувнинг чегаралари билан мутаносиб бўлиши керак.

Учинчидан, дастлабки эшитув ва суд муҳокамаси ўртасидаги

процессуал чегаралар ноаниқлашади. Агар дастлабки эшитувда далилларни кенг текшириш, экспертиза тайинлаш, тафтиш ўтказиш каби ҳаракатлар амалга оширилса, у ҳолда ушбу босқич суд тергови вазифаларини бажара бошлайди. Бу эса жиноят процессининг босқичларга бўлиниши мантиғига зид келади.

Шу билан бирга, амалиётда судлар бутунлай ҳаракатсиз қолиши ҳам тўғри эмас. Агар дастлабки эшитувда ишда жиддий процессуал камчиликлар, тўлиқ текширилмаган ҳолатлар ёки айблов хулосасининг жиддий нуқсонлари аниқланса, суд бундай камчиликларни дастлабки эшитув доирасида экспертиза ёки тафтиш тайинлаш орқали эмас, балки қонунда назарда тутилган бошқа процессуал қарорлар орқали ҳал қилиши мақсадга мувофиқ. Масалан, агар экспертиза ёки тафтиш ўтказилмасдан ишни судда кўриш имкони бўлмаса, суд ишни прокурорга қайтариш масаласини муҳокама қилиши мумкин. Бу ҳолатда камчиликни бартараф этиш масъулияти суд зиммасига эмас, балки айблов тарафининг процессуал мажбурияти доирасига тушади.

Масалан, солиқ тўлашдан бўйин товлаш билан боғлиқ жиноят ишида зарар миқдори тўлиқ аниқланмаган, тафтиш ҳужжатлари иш материалларига қўшилмаган ёки эксперт хулосаси зиддиятли бўлса, дастлабки эшитувда суднинг ўзи янги тафтиш тайинлаб, натижасини кутиши эмас, балки ишни суд муҳокамасига тайинлаш учун етарли асослар мавжуд ёки мавжуд эмаслигини баҳолаши лозим. Агар мавжуд камчиликлар суд муҳокамасида бартараф этиб бўлмайдиган даражада бўлса, ишни прокурорга қайтариш институтидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шу нуқтаи назардан, дастлабки эшитув босқичида экспертиза ва тафтиш тайинлашга оид амалиёт эҳтиёткорлик билан шакллантирилиши лозим. Суд фақат дастлабки эшитувнинг ўн суткалик муддати доирасида бажарилиши мумкин бўлган, ишни суд муҳокамасига тайёрлашга хизмат қиладиган ва ишни мазмунан ҳал қилишга олиб келмайдиган процессуал ҳаракатларни амалга ошириши мақсадга мувофиқ. Узоқ муддат талаб қиладиган экспертиза ва тафтишлар эса, қоида тариқасида, дастлабки эшитув босқичининг вазифалари доирасидан ташқарида баҳоланиши лозим.

Хулоса сифатида таъкидлаш мумкинки, дастлабки эшитув

босқичида жиноят ишларининг кейинги тақдири қисқа муддатда ҳал этилиши ушбу босқичнинг энг муҳим хусусиятидир. Суд экспертизаси ёки тафтиш каби узоқ муддат талаб қиладиган ҳаракатларни ушбу босқичда амалга ошириш процессуал муддатлар билан боғлиқ муаммоларни келтириб чиқаради. Шу сабабли амалдаги ЖПКнинг 405^5-моддаси иккинчи қисмида белгиланган “дастлабки эшитувни ўтказиш давомийлиги дастлабки эшитув бошланган кундан эътиборан ўн суткадан ошмаслиги керак” деган қоидани аслича сақлаб қолиш мақсадга мувофиқ. Мазкур ёндашув жиноят процессининг тезкорлиги, суд назоратининг самарадорлиги, тарафлар ҳуқуқларининг таъминланиши ва суд муҳокамасининг процессуал аниқлигига хизмат қилади.

Шу билан бирга, қонунчилик ва суд амалиётида мазкур масалани янада аниқлаштириш зарур. Хусусан, дастлабки эшитувда суд томонидан экспертиза ёки тафтиш тайинлаш мумкин бўлган ҳолатлар, бундай ҳаракатлар муддатга қандай таъсир қилиши, уларнинг натижаси кутилиши ёки кутилишмаслиги, шунингдек, бундай ҳолатларда ишни прокурорга қайтариш билан экспертиза тайинлаш ўртасидаги чегаралар аниқ белгилаб қўйилиши лозим. Акс ҳолда, амалиётда бир хил ҳолатлар бўйича турлича суд қарорлари қабул қилиниши ва бу жиноят-процессуал қонун нормаларининг бир хилда қўлланилишига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

АНОРБОЕВ АМИРИДДИН УЛУҒБЕК ЎҒЛИ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти, бош илмий ходими, ю.ф.д

КИБЕРЖИНОЯТЛАРНИНГ ЗАРУРИЙ БЕЛГИЛАРИ АСОСИДА КИБЕРЖИНОЯТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШ МОДЕЛИ

(*кибералогия методи асосида***)**

Аннотация: *Ушбу мақолада глобал рақамлашув шароитида киберхавфсизликни таъминлашнинг назарий-ҳуқуқий асослари ва халқаро тажрибада қўлланиладиган замонавий моделлар таҳлил қилинган. Тадқиқотда макро (халқаро ҳуқуқий), микро (ташкилий-техник) ва инновацион (интеллектуал-аналитик) ҳимоя моделларининг қиёсий тавсифи берилган. Ўзбекистоннинг кибержиноятчиликка қарши курашишдаги жорий ҳолати ўрганилиб, мавжуд тизимдаги ресурс сарфи ва квалификация муаммолари аниқланган. Муаллиф томонидан кибералогия методига асосланган, 9 та зарурий мезонни ўз ичига олган янги миллий модель таклиф этилган. Ушбу моделни «Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика» тизимига интеграция қилиш, сунъий интеллект ва рақамли изларни логлаш орқали жиноятларни прогноз қилиш ҳамда фош этиш самарадорлигини ошириш механизмлари асослаб берилган.*

Аннотация*: В статье анализируются теоретико-правовые основы обеспечения кибербезопасности в условиях глобальной цифровизации и современные модели, применяемые в международной практике. Приводится сравнительная характеристика макро- (международно-правовых), микро- (организационно-технических) и инновационных (интеллектуально-аналитических) моделей защиты. Исследовано текущее состояние борьбы с киберпреступностью в Узбекистане, выявлены проблемы неэффективного распределения ресурсов и квалификации деяний. Автором предложена новая национальная модель, основанная на методе кибералогии и включающая 9 необходимых критериев. Обоснованы механизмы интеграции данной модели в систему «Электронной уголовно-правовой статистики», использования искусственного интеллекта и логирования цифровых следов для прогнозирования и повышения раскрываемости преступлений.*

***Annotation**: This article analyzes the theoretical and legal foundations of ensuring cybersecurity in the context of global digitalization and examines modern models utilized in international practice. It provides a comparative characterization of macro (international legal), micro (organizational-technical), and innovative (intellectual-analytical) protection models. The current state of combating cybercrime in Uzbekistan is explored, identifying issues related to resource misallocation and legal qualification. The author proposes a new national model based on the "cyberology" method, incorporating nine essential criteria. The article substantiates mechanisms for integrating this model into the "Electronic Criminal-Legal Statistics" system, utilizing Artificial Intelligence and digital footprint logging to enhance crime forecasting and detection efficiency.*

***Калит сўзлар**: киберхавфсизлик, кибержиноят, кибералогия, NIST Framework, БМТ Конвенцияси, Zero Trust, сунъий интеллект, рақамли излар, электрон статистика, проактив ҳимоя.*

***Ключевые слова**: кибербезопасность, киберпреступность, кибералогия, NIST Framework, Конвенция ООН, Zero Trust, искусственный интеллект, цифровые следы, электронная статистика, проактивная защита.*

***Keywords**: cybersecurity, cybercrime, cyberology, NIST Framework, UN Convention, Zero Trust, Artificial Intelligence, digital footprints, electronic statistics, proactive defense.*

I. Мавжуд муаммо ва умумий ҳолат. Ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши туфайли бугунги кунда барча соҳа, тармоқ ва йўналишлар босқичма-босқич рақамлашиб бормоқда. Рақамлаштириш жараёни бутун инсониятнинг оғирини енгил қилиш билан бирга, ушбу технологиялар шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилмоқда. Бироқ, ҳар қандай технология турли усуллар ва дастурий ечимлар асосида яратилганлиги сабабли ушбу тизимларни техник жиҳатдан бузиш, инсониятнинг шахсий дахлсизлиги, мол-мулки ҳамда бошқа қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига путур етказиш эҳтимоли сақланиб қолмоқда. Бугунги кунда бу ҳолат глобал миқёсдаги энг катта хавфлардан бирига айланган.

Назарий жиҳатдан олиб қараганда, ушбу хавф-хатарлар ичида кибержиноятлар энг оғири ва серқирраси ҳисобланади. Анъанавий жиноятлардан фарқли ўлароқ, кибержиноятлар юқори даражадаги латентлик (яширинлик), трансчегаравийлик ва анонимлик

хусусиятларига эга. Кибералогия (кибермакон онтологияси ва қонуниятларини ўрганувчи йўналиш) методи асосида таҳлил қилинганда, кибержиноятлар нафақат жисмоний, балки виртуал макондаги муносабатларга ҳам тажовуз қилади. Бу эса ўз навбатида киберхавфсизликни таъминлаш бўйича тизимли, комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш заруриятини келтириб чиқармоқда ва бу борада турли даражадаги моделлар асосида зарур тартиботларни ишлаб чиқишни талаб этади.

II. Халқаро тажриба: Кибержиноятларга қарши курашишнинг глобал ва локал моделлари. Кибержиноятларга қарши бугунги кунда дунё давлатлари турлича ёндашувлар ва кўп поғонали архитектуралар асосида кураш олиб бормоқда. Халқаро амалиётда бу моделлар қуйидаги макро, микро ва инновацион даражаларга бўлинади:

1) макро даражадаги моделлар – давлат ва халқаро миқёсдаги кураш моделлари ҳуқуқий ва институционал жиҳатдан яратилган бўлиб, улар бевосита давлатнинг қонунчилик базаси ҳамда махсус ваколатли тузилмалари фаолиятига асосланади. Хусусан:

халқаро ҳуқуқий моделга бугунги кунда БМТнинг Кибержиноятларга қарши курашиш конвенцияси[1] яққол мисол бўла олади. Ушбу модель миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мослаштириш, жиноят турларини ягона тизимга солиб классификация қилиш ва давлатлараро тезкор маълумот, шу жумладан, рақамли далиллар алмашинувини таъминлашга хизмат қилади;

давлат-хусусий шериклик модели давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ўзаро манфаатли ҳамкорликка асосланади. Бунда томонларнинг техник имкониятлари ва жиноятларни аниқлаш механизмлари бирлаштирилиб, умумий хавфсизлик даражаси оширилади.

2) микро даражадаги моделлар – ташкилий-стратегик ва техник ҳимоя моделлари киберхавфсизликни бевосита амалиётда таъминлаш ва бошқариш мақсадида ташкилотлар ва тизимлар кесимида қўлланилади. Хусусан:

[1] https://www.un.org/ru/documents/treaty/A-RES-79-243.

а) ташкилий-стратегик моделлар. Масалан, АҚШ Миллий стандартлар ва технологиялар институти томонидан ишлаб чиқилган *NIST Framework* модели дунёда энг кенг тарқалган бўлиб, у тизимли ҳимояни таъминловчи 5 та асосий ва ўзаро боғлиқ босқични ўз ичига олади:

идентификация (Identify) – ташкилот активларини ва эҳтимолий хавф-хатарларни аниқлаш;

ҳимоя қилиш (Protect) – хавфсизликни таъминловчи техник ва ташкилий чораларни қўллаш;

аниқлаш (Detect) – тизимдаги аномалиялар ва киберҳужумларни ўз вақтида пайқаш;

жавоб қайтариш (Respond) – киберҳужум ёки инцидент юз берганда кўриладиган тезкор чоралар ва ҳаракатлар;

тиклаш (Recover) – киберхавфсизлик ҳодисасидан сўнг тизимнинг нормал фаолиятини қайта йўлга қўйиш[1].

б) техник-технологик ҳимоя моделлари ахборот инфратузилмаси хавфсизлигини қуйи даражаларда таъминлаш орқали жиноятларнинг олдини олишга қаратилган ёндашувлар бўлиб, унга қуйидагилар киради:

қатламли ҳимоя (Defense in Depth) ***модели*** хавфсизликни бир неча мустақил босқичларда (периметр ҳимояси, тармоқ хавфсизлиги, иловалар хавфсизлиги ва маълумотларни криптографик шифрлаш) таъминлашни назарда тутади[2];

мутлақо ишонмаслик (Zero Trust) ***модели*** ҳеч қачон ишонма, доим текшир тамойили асосида ишлайди. Унга кўра, тизим ичидаги ҳар қандай фойдаланувчи ёки қурилма, ҳатто у ишончли ички тармоқда бўлса ҳам, доимий равишда идентификация ва аутентификациядан ўтказилиши шарт[3].

3. Энг хусусий ва чуқурлаштирилган даража (Интеллектуал-аналитик ва инновацион моделлар): Тармоқ ва дастурларнинг энг ички қатламларида ишлайдиган, бугунги кунда энг истиқболли ҳисобланган ушбу моделлар Сунъий интеллект (AI) ва Машинавий таълим (ML) технологияларига асосланади:

[1] https://www.nist.gov/cyberframework.
[2] https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/53/r5/upd1/final.
[3] https://csrc.nist.gov/pubs/sp/800/207/final.

Проактив (олдиндан аниқловчи) модель: Жиноят ёки ҳужум юз беришидан олдин тизимдаги ҳар қандай аномалияларни ва шубҳали тармоқ трафикларини таҳлил қилиш орқали ҳужумни автоном тарзда тўхтатишга хизмат қилади.

Киберқидирув ва таҳлил (Cyber Threat Intelligence) модели: Даркнет (Darknet) ва бошқа очиқ манбалардаги катта ҳажмдаги маълумотларни чуқур таҳлил қилиб, эндигина тайёрланаётган киберҳужумлар ҳақида олдиндан хабардор бўлиш ва хавфни унинг манбасидаёқ бартараф этишга асосланади.

III. Ўзбекистоннинг жорий ҳолати ва мавжуд муаммолар

Юқоридаги халқаро тажрибадан келиб чиқиб таҳлил қилинганда, Ўзбекистон бугунги кунда бирон-бир ягона ва қатъий аниқ модель билан эмас, балки турлича ёндашувлар асосида ривожланмоқда ва киберхавфсизликни таъминлашга ҳаракат қилмоқда.

Бироқ, ушбу фрагментар ёндашувлар асосида курашиш жиддий муаммоларни келтириб чиқармоқда. Хусусан, кибержиноятларнинг сони ва салмоғи ортиб бораётган бир шароитда, киберхавфсизлик ҳодисаларида маъмурий ҳуқуқбузарлик ва жиноят таркибларини аниқ белгилаш (квалификация қилиш), уларни фош этиш ва уларга қарши курашиш учун жуда кўп вақт ва ресурслар сарф бўлмоқда. Бу эса, чекланган давлат ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ресурсларини зарур ва энг хавфли йўналишларга сафарбар этишда тизимли муаммоларни вужудга келтирмоқда.

IV. Муаммо ечими: Кибержиноятларнинг зарурий белгилари асосидаги миллий модель

Мавжуд муаммони ҳал қилишнинг энг самарали усулларидан бири – юридик ва техник фанлар синтези кибералогия методи асосида, кибержиноятларнинг зарурий белгилари негизида янгича қарши курашиш тизимини йўлга қўйишдир. Ушбу тизимга кўра, кибержиноятларни фақатгина қуйидаги 9 та зарурий мезон интеграцияси орқали баҳолаш ва шунга асосан тегишли ресурсларни ўз вақтида сафарбар этишга эришилади:

қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги;

қилмишнинг ҳуқуққа хилофлилиги;

қилмишда айбнинг мавжудлиги;

қилмишнинг жазога сазоворлиги;

қилмиш ва оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш;

алоқа (тармоқлараро коммуникациянинг мавжудлиги);

ахборот (рақамли маълумотлар тажовуз предмети ёки қуроли сифатида);

кибермуҳит, шу жумладан, кибермакон (жиноят содир этиш муҳити);

ахборот-коммуникация технологиялари (восита ва усул сифатида).

Сунъий интеллект ва прогнозлаш. Айнан мазкур белгиларнинг мавжудлигини автоматлаштириш, катта маълумотлар (Big Data) ва матнларни векторизация қилиш орқали ушбу жараённи сунъий интеллектга ўтказиш лозим. Кейинчалик бу тизим мавжуд маълумотлар базаси асосида қайси ҳудудда, қайси вақт оралиғида ва қандай турдаги такрорий ёки кўпроқ қилмишлар содир этилишини прогноз қилиш (Predictive policing) имкониятини яратади.

Шу сабабли, “Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизими[1]ни бевосита юқоридаги мезонларга ихтисослаштириш, назорат тадбирлари ва мурожаатларни кўриб чиқишда ушбу индикаторлардан фойдаланиш қилмишнинг жиноят эканлигини тўғри квалификация қилиш ва унга қарши курашиш учун асосий дастуриламал бўлиб хизмат қилади.

V. Таклиф ва уни амалга оширишнинг техник-ҳуқуқий механизми (Энг хусусий ечим)

“Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизимини юқоридаги 9 та мезон асосида тўлиқ ишга тушириш ва давлат бошқарувига жорий этиш учун қуйидаги аниқ механизмларни амалга ошириш таклиф этилади:

1) рақамли изларни логлаш. Ахборот тизимларида содир бўлаётган ҳар бир ҳодиса ва рақамли изларни (Digital footprints) узлуксиз логлаш ва унинг автоматик ҳисобини юритиш мақсадга мувофиқдир;

2) сабабий боғланишни алгоритмлаш. Бу тизимнинг йўлга қўйилиши рақамли излар орқали жиноятларни фош этиш ва ҳар бир

[1] https://reestr.uz/projects/1526?type=passport.

изнинг оқибати жиноят объекти билан бевосита боғлиқлигини ахборот-коммуникация технологиялари (скриптлар ва алгоритмлар) орқали автоматик аниқлаш имкониятини юзага келтиради;

3) ҳуқуқий ва техник жиҳатдан тартибга солиш. Қонунчиликда ахборот тизимларининг рақамли изларини логлаш ва унинг автоматик ҳисобини юритишнинг ягона тартиб-таомилларини белгилаш ҳамда ушбу жараённи техник жиҳатдан қатъий тартибга солиш ва стандартлаштириш давлат хавфсизлигини таъминлашнинг энг муҳим шартидир.

Юқоридаги тизим ишга тушиши учун алоҳида Президент ҳужжатини қабул қилиш, манфаатдор вазирлик ва идораларга зарур топшириқлар бериш, давлат ахборот тизимлари ва ресурсларининг рақамли изларини логлаш ва унинг автоматик ҳисобини юритиш тартибини белгилаш, “Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика” ягона ахборот тизимини юқоридаги 9 та мезон асосида тўлиқ ишга тушириш, ушбу тизхимга сунъий интеллектни жорий этиш ҳамда кибержиноятларнинг зарурий белгилари асосидаги миллий модель асосида кибержиноятларга қарши курашиш тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу моделнинг жорий этилиши:

ҳозирги вақтда киберхавфсизлик ҳодисаларини таҳлил қилиш учун сарфланаётган беҳисоб вақт ва инсон ресурслари тизимлаштирилади, таклиф этилаётган модел чекланган ресурсларни тарқоқ йўналишлардан энг хавфли ва долзарб кибер-таҳдидларга йўналтириш имконини беради, бу эса давлат бюджети ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти самадорлигини кескин оширади;

9 та зарурий белги (қилмиш, айб, кибермуҳит, ахборот ва ҳ.к.) асосидаги тизим маъмурий ҳуқуқбузарлик ва жиноят таркибини бир-биридан аниқ ажратиб беради, бу инсон омили туфайли юзага келиши мумкин бўлган хатоликларни камайтиради ва ҳар бир кибер-ҳодисага унинг ижтимоий хавфлилик даражасидан келиб чиқиб, тўғри ва адолатли ҳуқуқий баҳо берилишини таъминлайди;

таклиф этилаётган модел сунъий интеллект ва катта маълумотлар таҳлилига асосланган сабабли жиноят содир этилганидан кейин ҳаракат қилиш (реактив) эмас, балки ҳужумларни ҳали режалаштириш босқичидаёқ аниқлаш ва прогноз

қилиш (проактив) имконини беради, бу кибермакондаги жиноятларнинг сони ва улар етказадиган зарар миқдорини камайтиришга хизмат қилади;

ахборот тизимларидаги рақамли изларни автоматик логлаш ва уларни жиноят таркиби билан боғлаш механизми тергов жараёнини тезлаштиради, бу жиноятнинг содир этилиш вақти, жойи ва субъектини (Digital Footprint) техник жиҳатдан инкор этиб бўлмайдиган далиллар билан асослашга хизмат қилади, натижада кибержиноятларнинг жазосиз қолиш эҳтимоли минималлашади;

ушбу тизимнинг йўлга қўйилиши Ўзбекистоннинг БМТ конвенцияси каби халқаро стандартларга тўлиқ мослашишини таъминлайди, шу билан бирга, кибержиноятчиликка қарши курашнинг илмий асосланган миллий моделини яратиш орқали мамлакатнинг халқаро киберхавфсизлик индекси (Global Cybersecurity Index) ва рақамли иқтисодиёт рейтингларидаги нуфузини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

URINBOEVA MUKHLISA MARUFOVNA
Independent Researcher,
Law Enforcement Academy of
the Republic of Uzbekistan

ISSUES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE CAPABILITIES AT THE MEDIATION INSTITUTE

As market economy relations develop in our country, it is natural that disputes arise between the subjects of such relations - parties - in various areas: civil, family, business, education, social and labor relations. In particular, disputes regarding family legal relations and property disputes occupy a significant place among such disputes. Usually, the parties to the dispute choose the traditional way to find a solution to the issue, that is, they turn to the courts. However, in our national legal system, there are opportunities to resolve disputes without taking the case to court, using other alternative methods - appeal councils, arbitration courts and the mediation institution.

Nowadays, in the legal systems of developed foreign countries, the institution of mediation, aimed at resolving disputes in an alternative way without taking the case to court, is gaining special importance.

Article 33 of the Charter of the United Nations recognizes mediation as a primary means of resolving disputes[1]. Also, in Directive 2008/52 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2008, the concept of "Mediation" in civil and commercial disputes is defined as "a process initiated by the parties or ordered by a court or established by national law, in which two or more disputing parties seek the assistance of a third party with a view to reaching an agreement on the settlement of their dispute."[2]. The "European Code of Conduct for Mediators" defines this term as "any process whereby two or more parties agree to the involvement of a third party, the mediator, to assist them in resolving their dispute amicably without resorting to a court order." Although mediation was first coined as a modern term in the 20th century, its roots go back to ancient civilizations. In particular, in ancient China, "conciliation" was considered a social interpreted as the basis of harmony. In Islamic law, there are institutions of peace and mediation, which performed the function of a mediator[3].

First, if we dwell on the concept of mediation separately, this word is derived from the Latin word "mediare", which means "to mediate, to interfere in order to reconcile".

Mediation is a method of alternative dispute resolution through free negotiations between the parties with the participation of an impartial person - a mediator (mediator) in order to achieve mutual understanding and an agreement that eliminates the conflict situation.

The use of mediation was first noted in Babylon, Ancient Greece and Ancient Rome. In Roman law, starting with the "Justinian Code" (VI century BC), mediation was recognized as a means of resolving disputes. The Romans referred to specialists who resolved disputes as "mediums" - "mediators". "Mediums" were treated with special respect,

---

[1] United Nations Charter, Chapter VI: Pacific Settlement of Disputes// www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-6

[2] Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council // https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0052

[3]Европейский кодекс поведения медиаторов www.norma.uz/raznoe/ evropeyskiy_kodeks_povedeniya_mediatorov_izvlecheniya

being put on a par with the clergy. Mediation technology was mainly used in trade.

In the traditions of Central Asia, the practice of elders, respected people among the people, reconciling the conflicting parties was widely used - these are historical prototypes of mediation.

In the second half of the 20th century, the concept of "Alternative Dispute Resolution (ADR)" appeared in the USA, and later spread widely to European countries. The main reasons for this were the excessive burden on the judicial system, the need to reduce the economic costs associated with considering cases in court, the complexity of social conflicts, and others. After that, mediation began to take on an institutional form on a global scale.

The purpose of mediation is to help the disputing parties find an opportunity to resolve their disputes on independent, mutually beneficial terms, and its main principles include voluntariness, equality of the parties, neutrality, impartiality of the mediator, confidentiality (confidentiality). The mediation process consists of negotiations, the success of which depends not only on the will and desire of the parties to resolve their disagreements, but also on the experience and skills of the mediator. In general, mediation is a legal technology for regulating disputes with the participation of a third neutral party. The need for mediation in society has given rise to the emergence of a new profession in the last century - mediation. Mediators do not examine the evidence and do not assess the legitimacy of the parties' claims, on the contrary, their main task is to help the parties understand each other, to search for and resolve opportunities to resolve the problem on terms acceptable to the parties. Based on this, it can be said that mediation is non-binding, a confidential process based on the voluntariness of the parties. It is a process of resolving a dispute arising from contractual and legal relations on a legal basis through mutual compromise - reconciliation, with the mediation of a neutral third party chosen by the disputing parties at their discretion, and the neutral third party is called a mediator.

In the modern world, the institution of mediation is an integral part of the legal process of many countries. As noted above, the current American model - "Alternative Dispute Resolution (ADR)" had a great influence on the further development and spread of mediation throughout the world. In most countries of the world, the institution of

mediation is regulated by law, and the main part of disputes is resolved through negotiations without resorting to court. The parties to the dispute choose the mediator themselves and voluntarily enter the mediation process. In court, the parties cannot choose a judge, and the procedure for applying to the court only at the place of residence is in force. If the task of the court is to determine which of the parties is right or wrong, mediation is aimed at reaching an agreement between the parties and discussing various solutions to the dispute with the help of a mediator. While in court the disputing parties are obliged to comply with the court decision even if they disagree with it, in mediation all decisions are made only on the basis of mutual agreement of the parties and they voluntarily undertake to comply with it.

Mediation is conducted in secret compared to the court process, and each party can refuse to continue it at any time, while in court, on the contrary, negotiations cannot be terminated at any time, and the process is also public.

It is no secret that the workload of all courts in the republic is so high that the consideration of cases can last for several months or more, while the mediation process can be completed in a very short time. Mediation is also somewhat more economical than the court process.

The difference between a mediator and a judge is that there are no specific standards or rules that must be applied to analyze the parties' claims and the factors that determine their rights. Another advantage of mediation is its confidentiality, as well as the mediator's right to assist the parties in developing any solution that suits them. A mediation agreement is concluded by mutual consent of the disputing parties. A clause on resolving the dispute in this way is the most convenient and simple option for resolving the dispute in the negotiation process. Negotiations using mediation can be used at the stage of the dispute, as well as when the disputing parties enter other dispute resolution processes, including judicial proceedings. According to performance indicators, the resolution of disputes by mediation is successful at all stages of the dispute. Mediation in intellectual property disputes is especially relevant when it is extremely important for the parties to keep the dispute itself or the facts indicated in the dispute or intellectual property rights confidential.

Today, in our country, mediation, arbitration courts and the appeal council are mainly used as a means of resolving disputes before trial.

The institution of mediation has been introduced into the Republic of Uzbekistan since the 21st century. In our national legal system, the institution of mediation is regulated by the Law of the Republic of Uzbekistan No. ZUR-482 “On Mediation”, adopted on July 3, 2018 and entered into force on January 1, 2019. The purpose of this Law is mainly to create legal conditions for the development of alternative methods of dispute resolution and to reduce the workload of the judicial system.

The adoption of the law will undoubtedly revive the historically formed, but now largely forgotten, values and traditions of our people called "murosai madora". As a means of alternative dispute resolution, mediation has proven its relevance and effectiveness in protecting the rights and interests of citizens, facilitating the work of the courts, and ensuring social stability. Mediation is important for Uzbekistan now for several reasons. After all, in recent years, our country has been undergoing significant changes. Reforms, an improving business environment, a growing economy, and an increasing population, all of which, in turn, lead to an increase in the number of disputes. Mediation is aimed not at breaking relationships, but at preserving them. This is especially important for small businesses, that is, it is very economically effective: excessive pressure on courts and executive bodies is prevented, in turn, their work efficiency increases, and businesses participating in the process quickly resolve their problems and there are no interruptions in the process.

According to official data, in 2023, the number of disputes resolved through mediation in the republic increased by 21% compared to the previous year, and the number of mediators reached 4,500[1]. This indicates that mediation is being used more widely in practice in Uzbekistan, albeit slowly. Reaching an agreement between the parties without bringing disputes to court is the most rational and humane approach and a guarantee of social stability.

In Uzbekistan, there are special training courses on the mediator training program, and the “Mediator Training Program” was approved by the order of the Minister of Justice of the Republic of Uzbekistan No.

[1] www.adliya.uz/professional-mediatorlar-reyestri

54 dated January 31, 2019[1]. This program was developed in accordance with Article 12 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Mediation", and its main goal is to train mediators, provide them with basic knowledge of negotiation techniques, stress and conflict management, and develop practical skills in resolving disputes.

The activities of a mediator can be carried out on a professional or non-professional basis.

A person who has passed a special training course on the mediator training program approved by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, as well as included in the “Register of Professional Mediators”, can carry out the activities of a mediator on a non-professional basis.

A person who has reached the age of 25 and has agreed to perform the functions of a mediator can carry out the activities of a mediator. Such persons can also pass a special training course on the mediator training program approved by the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan.

The Ministry of Justice of the Republic of Karakalpakstan, regional and Tashkent city justice departments maintain a “Register of Professional Mediators”, this register is posted on their official websites, as well as on the official website of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan. A person is included in this register after passing a special training course on the mediator training program.

The activities of a mediator are not considered entrepreneurial activities.

Currently, the institution of mediation in Uzbekistan is being implemented in practice in stages. Several centers and organizations of mediators operate in the republic, a list of mediators has been formed, and regular seminars and trainings are organized to improve their skills. However, the system has a number of shortcomings and problems that need to be solved. In particular, the low level of awareness among the population, the shortage of qualified mediators, the low level of financial stability of non-governmental mediation centers, the incomplete formation of coordination between courts and mediators, and the slow psychological acceptance of the institution of mediation.

[1] www.lex.uz/ru/docs/-4185961

In our opinion, in solving the problems of widespread implementation of the institution of mediation in Uzbekistan, along with traditional organizational and legal methods, the capabilities of artificial intelligence can be widely used. We will analyze this on a scientific basis in the section on existing problems below.

Low level of awareness of mediation among the population. The lack of sufficient information about the institution of mediation, its procedures and regulatory and legal framework among the population, and the fact that citizens have little knowledge about the advantages and necessity of this system, hinder the popularization of this institution.

Artificial intelligence and systematic data analysis tools can be used to increase public awareness of the institution of mediation. For example, using artificial intelligence, interactive online platforms can be created, videos and articles can be provided to users explaining the mediation process, its advantages and how it works. Using Natural Language Processing (NLP) technologies, interactive chatbots can be used to interest people in the mediation system and provide opportunities for quick answers to their questions.

In addition, algorithmic analysis on social networks and mobile applications can automate the promotion of advertising and information related to mediation in accordance with people's interests. This will increase interest in the mediation system among the population and help expand their knowledge about the system.

Lack of qualified mediators. The number of mediators and their qualifications in Uzbekistan are still insufficient. If we look at the register of professional mediators on the official website of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, as we noted above, the number of officially registered professional mediators in the republic is more than 4.5 thousand, which is certainly not enough for our rapidly developing, densely populated country. This indicator is also a serious obstacle to increasing the effectiveness of the mediation process in the republic. In our opinion, there is an opportunity to improve the process of training mediators with the help of artificial intelligence. For example, it is possible to create online educational platforms based on artificial intelligence for professional and lay mediators, and to improve the practical skills of mediators through various simulations and virtual training within such platforms. With the help of Virtual Reality (VR)

and Augmented Reality (AR) technologies, mediators will learn how to resolve conflicts in a real environment. The main thing is that in a virtual environment, mistakes are “forgivable” and do not have any consequences.

It is also possible to create a system for selecting and evaluating qualified candidates for professional mediation for inclusion in the online registry using artificial intelligence. As a result, this system will reduce human intervention and achieve transparency. Using a natural language processing (NLP) system, it will be possible to analyze the protocols and decisions developed by mediators, evaluate their effectiveness and make recommendations for further improving their skills.

Low level of financial stability of non-governmental mediation centers. Non-governmental mediation centers often face financial difficulties, which prevents them from expanding their services and operating effectively. In such conditions, there are often cases when professional mediators with strong practical experience look for additional sources of income and “move” to other types of activity.

To increase the financial stability of mediation centers using artificial intelligence and neural network analysis, it is possible to improve the level of financial stability of centers and increase income. It is also possible to reduce the workload of employees or increase the efficiency of their working hours by automating some simple mediation processes and documentation. In addition, it is possible to analyze the income and expenses of mediation centers with the help of artificial intelligence and develop strategic recommendations to improve their financial stability.

In addition, artificial intelligence can be used to automate fundraising from donors and investors, find financial backers using various neural network algorithms, and collect information about grants and other funds that are suitable for mediation centers.

Lack of coordination between courts and mediators. The lack of effective cooperation between courts and mediators has a significant impact on the functioning of the judicial system. First, poor inter-institutional coordination hinders the full functioning of alternative dispute resolution mechanisms. As a result, the recognition, consideration, or integration of agreements reached by mediators into

the enforcement process by courts is not properly systematized. This undermines the principles of consistency in dispute resolution, procedural discipline, and legal certainty.

Also, the absence or insufficient development of unified information exchange platforms between judicial bodies and mediation institutions makes it difficult to coordinate the status of disputes, stages of the process, and the execution of decisions. The lack of such coordination can reduce the efficiency of the system, lead to extended processing times, inefficient use of resources, and a weakening of citizens' confidence in the judicial system. In addition, the insufficiently formed institutional and procedural coordination between courts and mediators slows down the deep integration of the mediation process into the legal system. Therefore, it is urgent to improve the regulatory framework in this area, introduce harmonized information systems, and determine specific mechanisms for interaction.

It is safe to say that these issues are also worthy of research at the level of dissertations in legal sciences and sociology.

To overcome psychological barriers, it is possible to create interactive platforms and virtual therapists using artificial intelligence, for example, using artificial intelligence algorithms to analyze a person's psychological state and determine their readiness for the mediation process. This will provide mediators with the information they need to work effectively with clients. It is also possible to create individual and group simulations using artificial intelligence to demonstrate the usefulness of the mediation process. This will help increase people's confidence in the mediation system.

In conclusion, it can be said that artificial intelligence technologies create broad opportunities for the successful development and effective functioning of the mediation institution in Uzbekistan. The effective use of artificial intelligence tools to raise awareness among the population, develop the skills of mediators, ensure the financial sustainability of non-governmental mediation centers, improve coordination between courts and mediators, and change the psychological perception of the mediation system will serve not only to develop the institution of mediation, but also to increase the efficiency of the entire social system. In addition, the use of mediation processes “armed” with artificial intelligence capabilities in the pre-trial dispute resolution system will

result in a reduction in the number of cases and the workload of courts, a faster and less costly resolution of disputes, an encouragement of the parties to seek a compromise based on mutual agreement, and, in short, a significant improvement in the current state of the mediation institution in practice in Uzbekistan.

MUSURMONOV KHURSHID
Independent Researcher,
Law Enforcement Academy of
the Republic of Uzbekistan

THE CONCEPT AND GENERAL THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PRINCIPLE OF THE INEVITABILITY OF INITIATING A CRIMINAL CASE

The principle of the inevitability of initiating a criminal case means that the prosecutor, investigator, and inquiry officer are obliged to exercise their legal powers in every case where signs of a crime are detected, without delaying or handling their duties in a perfunctory manner.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is one of the fundamental principles of a law-governed state, and it envisages ensuring that persons who have committed a crime are held accountable before the law. This principle plays an important role in combating crime, establishing the rule of law within the justice system, protecting the rights and freedoms of citizens, and restoring justice. In order to analyze the theoretical foundations of this principle and to gain a deep understanding of its content and essence, a number of aspects must be considered.

In some literature, one encounters incorrect interpretations to the effect that the principle of the inevitability of initiating a criminal case is also referred to in procedural literature as the principle of publicity[1]. It is possible that certain CIS member states — in particular, the criminal-

[1]Jinoyat protsessi: (Umumiy qism): A textbook for students of legal institutes and faculties. (Under the general editorship of Z.F. Inog‘omjonova). Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Tashkent State Institute of Law, — T.: “Adolat”, 2007. p. 92.

procedure legislation of the Russian Federation — may have translated it in this way as the “principle of publicity” (принцип публичности). This is because the “principle of publicity” is, in essence, very close to the inevitability of initiating a criminal case, though it is a broader concept.

The content of the “principle of publicity” consists in the fact that any crime must be investigated in the manner established by the criminal-procedure law, and the person who committed it must be held liable. The inevitability of initiating a criminal case, in turn, is a component of the “principle of publicity”; that is, it means that any criminal event, in order to be thoroughly examined, must be subjected to prosecution in the manner established by the criminal-procedure law: a criminal case must be initiated, or activity must be commenced for that purpose.

This principle serves to ensure the stability of criminal-legal relations. By its content, the principle of inevitability is closely connected not only with the punishment of persons who have committed a crime, but also with the presumption of innocence, a fair trial, and the protection of human rights. Failure to observe this principle may lead to an increase in violations of the law and to the loss of public trust in law enforcement bodies.

The theoretical basis of the principle of the inevitability of initiating a criminal case is connected with the ideas of a law-governed state. The formation of this principle can be traced back to the era of Roman law, in which the rule that “a crime must not escape punishment” took shape. In modern legal systems, the development of the principle of inevitability is harmonized with legal reforms and international standards on human rights.

The content of this principle is manifested in three main elements:

1) The impossibility for a person who has committed a crime to evade responsibility. This means that any attempt to conceal a crime cannot nullify legal liability.

2) Ensuring a fair investigation and trial. This aspect indicates that a criminal case may be initiated only where there are lawful grounds.

3) The state’s performance of its law-enforcement function. This reflects the fact that the detection of offenses and the ensuring of responsibility are established as an obligation of the state.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is closely connected with the other fundamental principles of the criminal justice system. In particular, the presumption of innocence, the principle of legality, and the protection of human rights occupy an important place in the implementation of the principle of inevitability. In this regard, human rights must not be violated in the course of investigating a crime and ensuring accountability.

The practical significance of the principle of the inevitability of initiating a criminal case lies in maintaining legal order in society through the prevention of crimes and the detection of offenses. Today, internationally adopted legal instruments — including the UN "Universal Declaration of Human Rights" and other international conventions — define the modern interpretation of this principle. At the same time, the introduction of lawful, impartial, and effective methods of initiating a criminal case plays an important role in ensuring the principle of inevitability.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is a fundamental principle aimed at ensuring justice and legality in criminal legislation and in the practice of its application. The full implementation of this principle leads to the restoration of legal justice in society and to a reduction in crime. For this reason, studying this principle in depth on a theoretical basis and improving it constitute a pressing scholarly task.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case was formed with the aim of preventing the concealment of any crime that has been committed and of ensuring that criminals cannot evade responsibility before the law. The legal and regulatory foundations of this principle are consolidated in national legislation and in international legal instruments; the details of these legal foundations are set out below.

Within the system of international legal foundations of the inevitability of initiating a criminal case, it is expedient first of all to turn to the UN Universal Declaration of Human Rights of 1948. Article 7 of the Declaration provides that all persons are equal before the law and are entitled to equal protection, and the principle of making liability for crimes inevitable is one manifestation of ensuring this right[1].

[1]https://constitution.uz/uz/pages/humanrights

The 1966 International Covenant on Civil and Political Rights contains norms concerning the inevitability of initiating a criminal case. In particular, Article 14 of the Covenant guarantees the right to a fair and impartial trial. This norm requires that human rights not be violated in the process of investigating a crime and punishing the guilty[1].

The UN Convention against Corruption of 2003 envisages the necessity of consolidating the principle of inevitability in the investigation of and holding to account for corruption offenses.

The legal and regulatory foundations for ensuring the principle of the inevitability of initiating a criminal case are consolidated both in the state's domestic legislation and in international legal standards. The implementation of this principle serves the effectiveness of the activity of law enforcement bodies, the establishment of the principle of the rule of law, and the strengthening of citizens' trust. For this reason, developing the legal and regulatory framework and improving scholarly and practical approaches to the application of this principle is a pressing task[2].

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is also widely covered in international legal instruments, which have been implemented in the national legislation of states.

The legislation of the Republic of Uzbekistan encompasses several main normative acts in ensuring the principle of inevitability:

The first of these is the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Article 26 of the Constitution establishes that "the honor and dignity of the individual are inviolable"[3], emphasizing that nothing can serve as a ground for their humiliation. This norm signifies the necessity of ensuring inevitable liability for crimes.

The second part of this article establishes that "no one may be subjected to torture, violence, or other cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment"[4]. This is aimed at ensuring that the principle of inevitability is not applied in a manner contrary to human rights.

Article 5 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan indicates that persons who have committed a crime, regardless of their

[1] https://lex.uz/docs/2640479
[2] https://lex.uz/docs/1461329
[3] https://lex.uz/docs/-6445145
[4] https://lex.uz/docs/-6445145

sex, race, nationality, language, religion, beliefs, social origin, or social status, have the same rights and obligations and are equal before the law, and that there is no possibility of escaping the punishment established for a crime. Article 9 of the Criminal Code establishes that "a person shall be liable only for socially dangerous acts in respect of which his guilt has been proven in the manner established by law"[1], and Article 10 establishes that "every person in whose act the presence of the elements of a crime has been established is subject to being held liable"[2].

The General Part of the Criminal Code sets out the procedures for investigating crimes, holding guilty persons to account, and applying punishment inevitably.

Article 15 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan provides that "the prosecutor, investigator, and inquiry officer, in every case where signs of a crime are detected, are obliged, within the limits of their powers, to initiate a criminal case and to take all measures provided for by law to establish the criminal event and the persons guilty of committing the crime and to punish them"[3], and Article 11 establishes that "the judge, prosecutor, investigator, inquiry officer, defense counsel, as well as all persons participating in criminal proceedings, are obliged to strictly comply with and fulfill the requirements of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, this Code, and other legislative acts of the Republic of Uzbekistan"[4]. These principles impose the obligation to initiate a case on the basis of any evidence that a crime has been committed.

As a stage, the initiation of a criminal case is characterized by the conducting of investigative actions. According to the second part of Article 329 of the Criminal Procedure Code, a "... pre-investigation inquiry may be conducted, during which additional documents and explanations may be required, as well as the detention of a person in accordance with the second part of Article 162 of this Code, a personal search and seizure, an inspection of the scene of the incident, the conduct of an expert examination, and the ordering of an audit ..." may be carried out. In theory, scholarly conclusions have been developed

[1] https://lex.uz/docs/-111453
[2] https://lex.uz/docs/-111453
[3] https://www.lex.uz/docs/-111460#-3351893
[4] https://www.lex.uz/docs/-111460#-3351893

concerning the granting of permission to conduct the investigative action of examination during the period prior to the initiation of a criminal case[1].

In general, the effective investigation of crimes or the actions to establish that a crime has occurred largely depend on conducting investigative actions correctly and in an organized manner; as a result, evidence is collected, secured, verified, and subsequently used both to charge a person with committing a crime and to establish other circumstances that must be proven.

In many cases, information serving as inevitable evidence in establishing that a crime has occurred and in resolving the question of liability is collected by means of an expert examination and, for the purpose of conducting it, by way of exhumation. Although it is necessary to initiate a criminal case in order to conduct other investigative actions (interrogation, confrontation, presentation for identification, etc.), it seems illogical to require that a criminal case already be initiated in order to conduct an exhumation. Moreover, in practice, too, many situations arise that necessitate exhumation, and it is carried out. For this reason, it is expedient to include both examination and exhumation among the investigative actions (methods of collecting evidence) carried out before the initiation of a criminal case.

Furthermore, if we systematize the views expressed regarding the principle of the inevitability of initiating a criminal case, we may conclude that this principle is applied in the following senses:

- as an imperative embodying the requirement of the inevitability of liability in criminal proceedings;
- as an interpretation of the principle of activeness (proactivity);
- as a special procedure of criminal court proceedings (proceedings in the manner of public prosecution);
- as the obligation of the relevant authorized bodies to initiate a criminal case and to conduct prosecution, arising from the requirements of the law and official duty.

[1]Rajabov B.A. Ensuring the rights of a person in conducting the investigative action of examination Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences. Tashkent — 2010. pp. 29–33.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is one of the fundamental legal principles of criminal-procedural activity; it is a legal mechanism that envisages the immediate and mandatory initiation of a criminal case by the relevant authorized bodies where unlawful acts have been committed.

The main features of this principle are:

- Obligatoriness — the necessity of initiating a criminal case in every instance where a crime has been committed;
- Legality — initiating a criminal case only on the grounds specified in the law;
- Objectivity — giving an impartial assessment of every situation regardless of subjective factors;
- Promptness — resolving the measures for initiating a case within a short period from the moment a sign of a crime is detected.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is one of the main directions of the state's criminal policy. It pursues the aim of ensuring compliance with the law and protecting human rights and freedoms. This principle serves as a mechanism for ensuring legal order in society.

The main tasks of the principle of the inevitability of initiating a criminal case are:

- identifying persons who have committed crimes and holding them liable for the acts they have committed;
- protecting the rights and legitimate interests of victims;
- preventing and providing prophylaxis against criminal acts;
- ensuring social justice.

The principle of the inevitability of initiating a criminal case is a complex and multifaceted legal category and constitutes the principal mechanism of the state's criminal policy. It carries out strategic tasks such as ensuring legal order in society and protecting human rights and freedoms.

The functional directions of the principle of the inevitability of initiating a criminal case are as follows:

The principle of the inevitability of initiating a criminal case occupies an important place in the process of initiating a criminal case and ensures that state bodies manage the legal system fairly, impartially, and effectively. The functional directions of this principle serve to detect

and investigate crimes, protect the rights of citizens, and strengthen legality in society. The main functional directions of the principle of inevitability are set out below.

1. The function of ensuring justice:

The principle of the inevitability of initiating a criminal case envisages that justice is ensured in initiating a criminal case. In this process, the aim is to hold the person who has committed a crime liable and to guarantee that innocent persons are not punished[1].

Practical significance: ensuring a fair approach to every crime, demonstrating the state's impartiality in combating crime, and carrying out the activity of the court and investigative bodies on a lawful basis.

2. The law-enforcement (rights-protection) function:

Another important direction of the principle is the protection of the rights and freedoms of the individual. The observance of lawful procedures in initiating a crime plays an important role in preventing violations of the law.

Practical significance: protecting the rights of victims, ensuring the presumption of innocence, and guaranteeing the freedoms and legitimate interests of the individual[2].

3. The function of crime prophylaxis (prevention):

The principle of the inevitability of initiating a criminal case plays an important role in preventing the commission of crimes. Holding criminals liable reduces the propensity toward crime in society and helps prevent violations of the law.

Practical significance: preventing a crime before it is committed, ensuring legality in society by reducing the risk of crime, and strengthening the state bodies' preventive measures.

4. The function of ensuring social stability:

The principle of the inevitability of initiating a criminal case strengthens social stability in society through the registration and investigation of crimes. This process is connected with the timely investigation of crimes and the holding of offenders to account.

---

[1]Maistrenko G.A. Justice as a means of ensuring the social value of legal norms // DOI: 10.24412/2224-9133-2023-6-101-107 // https://cyberleninka.ru/article/n/spravedlivost-kak-sredstvo-obespecheniya-sotsialnoy-tsennosti-pravovyh-norm

[2]http://pravacheloveka.uz/ru/menu/mehanizmy-zaschity-prav-cheloveka

Its practical significance consists in increasing citizens' trust in the state and in law enforcement bodies, preserving peace and tranquility in society by reducing the level of crime, and preventing social conflicts by ensuring the rule of law.

5. The function of ensuring accountability:

One of the most visibly evident tasks of the principle of the inevitability of initiating a criminal case is ensuring that any person who has committed a crime is held liable. This proves in practice that all persons are equal before the law.

The practical significance of this function consists in preventing criminals from escaping punishment, ensuring the truthful collection of all evidence in investigating a crime, and making the punishment of persons who have committed a crime inevitable.

6. The function of fulfilling the state's obligations:

The principle of the inevitability of initiating a criminal case requires the state to fulfill its obligations in combating crime. The initiation of a criminal case determines the effectiveness of the state's law-enforcement system.

The significance of the inevitability of initiating a criminal case for the fulfillment of the state's obligations consists in enhancing the state's role in maintaining legal order, strengthening the accountability of state bodies for ensuring the rights of citizens, and raising the state's international standing by ensuring legality and impartiality.

7. The function of aligning with international legal norms:

The principle of the inevitability of initiating a criminal case must comply with international standards. The state's actions in combating crime must be consistent with the protection of human rights and with the requirements of international conventions.

Its practical significance is manifested in complying with international standards regarding the protection of human rights, ensuring the fight against transnational forms of crime by strengthening international cooperation, and coordinating the joint efforts of states in combating crime.

The functional directions of the principle of the inevitability of initiating a criminal case serve to enhance the effectiveness of the state's legal system. These directions are necessary for protecting the rights and freedoms of citizens, preventing crime, ensuring justice, and fulfilling

the state's legal obligations. By correctly applying this principle in practice, even greater results can be achieved in combating crime.

SHERZOD TUKHTASHEV
Independent Researcher, Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

IMPROVING THE PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF PARTICIPANTS IN PROCEEDINGS IN SUSPENDED CRIMINAL CASES

Аннотация: *Мақолада жиноят ишлари бўйича дастлабки терговни тўхтатиш ҳамда тергов тўхтатилганидан кейинги босқичларда процесс иштирокчиларининг, жумладан айбланувчи, жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакилларини ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини таъминлаш масалалари назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилинган. Ушбу жараёндаги мавжуд муаммолар илмий-назарий жиҳатдан ўрганилиб, амалий мисоллар билан асослантирилиб, қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифлар берилган.*

Аннотация: *В статье с теоретической и практической точек зрения проанализированы вопросы обеспечения прав и законных интересов участников уголовного процесса, в том числе обвиняемого, потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика и их представителей, при приостановлении предварительного расследования по уголовным делам, а также на этапах, следующих после приостановления расследования. Существующие проблемы, возникающие в ходе данного процесса, исследованы с научно-теоретической точки зрения, обоснованы на основе практических примеров, а также предложены меры по совершенствованию законодательства.*

Abstract: *The article analyses, from both theoretical and practical perspectives, the issues of protecting the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings — including the accused, the victim, the civil plaintiff, the civil defendant and their representatives — when the preliminary investigation in a criminal case is suspended, as well as at the stages following such suspension. The problems arising in this process are examined from a scholarly and theoretical standpoint, substantiated by practical examples, and proposals for improving the legislation are put forward.*

Калит сўзлар: *жиноят иши тўхтатиш, тўхтатилган жиноят иши, процесс иштирокчиси, жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, ҳуқуқ ва қонуний манфаатни таъминлаш, тезкор-қидирув фаолияти, прокурор назорати.*

Ключевые слова: *приостановление производства по уголовному делу, приостановленное уголовное дело, участник процесса, потерпевший,*

гражданский истец, обеспечение прав и законных интересов, оперативно-розыскная деятельность, прокурорский надзор.

Keywords: *suspension of a criminal case, suspended criminal case, participant in proceedings, victim, civil plaintiff, protection of rights and legitimate interests, operational-search activity, prosecutorial supervision.*

Article 54 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan establishes that ensuring human rights and freedoms is the supreme goal of the State, and that the State guarantees the rights and freedoms of the individual and the citizen enshrined in the Constitution and the laws[1].

One of the fundamental principles of the Criminal Procedure Code is likewise the protection of the rights and freedoms of citizens. It provides that all State bodies and officials responsible for conducting criminal proceedings must protect the rights and freedoms of the citizens participating in those proceedings, and that any harm caused to a person as a result of a violation of their rights and freedoms in the course of the proceedings must be compensated on the grounds and in the manner prescribed. In criminal proceedings, this responsibility rests with the official of the body conducting the pre-investigation inquiry acting on behalf of State bodies, the inquiry officer, the investigator, the prosecutor, the officer of the body carrying out operational-search activity, and the court.

In the Criminal Procedure Code, the procedure to be followed in a criminal case when the inquiry officer or investigator suspends the preliminary investigation is set out only in Article 369.

According to that Article, the preliminary investigation is suspended by a decision of the investigator; the decision must state the substance of the case and the grounds for suspending the investigation, and — in the cases envisaged in points 2, 3 and 4 of the first part of Article 364 of the Criminal Procedure Code — must also identify the person drawn into the case as an accused. After suspending the preliminary investigation, the investigator must notify the victim, the civil plaintiff, the civil defendant and their representatives accordingly.

As we can see, although the Criminal Procedure Code sets out the rights and obligations of the participants in the proceedings upon suspension of the preliminary investigation and thereafter, there are no special rules guaranteeing the protection of their rights and legitimate interests.

[1] The Constitution of the Republic of Uzbekistan. "O'zbekiston" Publishing House, 2023.

We cannot say that the existing rules adequately address the protection of the rights and legitimate interests of such participants in the proceedings as the victim, the civil plaintiff, the civil defendant and their representatives when the preliminary investigation in a criminal case is suspended.

For example, Article 369 of the Criminal Procedure Code provides that, after suspending the preliminary investigation, the investigator must notify the victim, the civil plaintiff, the civil defendant and their representatives.

However, the manner of such notification has been left unspecified. In most instances the inquiry officer or investigator confines themselves to sending the above-mentioned participants a letter of a general nature stating that "the preliminary investigation in criminal case No. ***** has been suspended pursuant to the requirements of Article 364 of the Criminal Procedure Code."

Where the inquiry officer or investigator determines, on the basis of their own inner conviction, how a particular rule is to be interpreted and to what extent it is to be complied with — or which actions fall within a requirement established by law — they will more often adopt the approach that suits their own interests. Moreover, where their qualifications are insufficient, the improper use of official powers cannot be ruled out. For this reason, as M.K. Nazhimov and Sh.A. Saydullaev note, "in the law-making process the question of terms, and especially of special legal terms, demands genuine responsibility and skill from the legislator. One of the requirements applicable to terms is to achieve, as far as possible, a uniform understanding, a uniform interpretation and a uniform application of one and the same term not merely within a single normative legal act, but throughout the entire legal system[1]."

Likewise, I.V. Rostovshchikov has emphasised that "a procedural rule must be provided with a precise structure of legal requirements and must fully and comprehensively cover the procedure for their implementation." Sharing the views of the aforementioned scholars, we too advocate a uniform understanding and interpretation in the application of the rules of the Criminal Procedure Code[2].

In addition, Article 369 provides that the decision of the inquiry officer or investigator to suspend the preliminary investigation must

[1] Najimov M.K, Saydullayev Sh.A.. Qonunchilik texnikasi. O'quv qo'llanma. – T., 2012. – B.47.

[2] Ростовщиков И. В. Права личности в России, их охрана и обеспечение органами внутренних дел. Волгоград, 1996. С. 122.

state “the substance of the case and the grounds for suspending the investigation, as well as the person drawn into the case as an accused, as provided for in the Code.”

In our view, this requirement laid down in the Article does not, as noted above, impose precise demands on the inquiry officer or investigator when taking the decision. Although whether the ground for suspending the criminal case has been proven is an important element of protecting the rights and legitimate interests of the accused and of the other participants in the proceedings, the Code contains no corresponding rules on this point.

A.S. Shaginyan has also emphasised the need to incorporate into the Criminal Procedure Code the requirement that the ground for suspending a criminal case be proven. He defined the ground for suspending the preliminary investigation as a distinct circumstance, enshrined in criminal-procedure law, connected with the impossibility of the accused participating in the criminal proceedings and reliably confirmed by a body of factual data — that is, evidence[1].

A.B. Kovrizhnykh, emphasising that decisions to suspend proceedings in a case must be issued with detailed reasoning, noted that the correctness of the decision taken should be apparent from their content[2]. In L.M. Repkin’s opinion, “the content of the decision must convince the reader that the decision to suspend the case is, in the given situation, the only correct and necessary one[3].”

In the chapter of the Criminal Procedure Code on the suspension and resumption of the preliminary investigation in a case, no separate provision is made for the possibility of, or procedure for, appealing against decisions connected with the suspension of proceedings. Only in general terms do Article 46 (for the accused), Article 48 (for the suspect), Article 55 (for the victim), Article 57 (for the civil plaintiff) and Article 59 (for the civil defendant) of the Code indicate the right to appeal against the acts and decisions of the inquiry officer, the investigator, the prosecutor and the court. These guarantees, provided in general terms, do not adequately protect the rights and legitimate

---

[1] Шагинян А. С. Приостановление предварительного следствия // Автореф. дис....канд. юрид. наук. Томск, 2001. С.14-15.

[2] Коврижных Б. Приостановление, возобновление и прекращение предварительно¬го следствия по делам, где не установлено лицо, совершившее преступление // Соц. законность. 1974. №2. С.53.

[3] Репкин Л. М. Приостановление предварительного следствия. Волгоград, , 1971. С. 59.

interests of the accused, the victim, the civil plaintiff and the civil defendant at the stage of suspension of a criminal case.

Taking into account that the suspension of investigative actions in a criminal case affects, above all, the rights and legitimate interests of the victim, the civil plaintiff and the civil defendant, the legislation should firmly establish the mandatory delivery of a copy of the inquiry officer's or investigator's decision to suspend the preliminary investigation to the victim, the civil plaintiff and the civil defendant, the explanation of the legal consequences of that decision, and a clear procedure and time-limits for appealing against it. They should also have the right to obtain copies of the materials of the criminal case.

Alongside granting rights to the participants in the proceedings, it is important that the legislation also establish the mechanisms for exercising them. A clear definition of their rights enables the participants in the proceedings not to comply with the unlawful and unfounded demands of the investigator and, where necessary, to protect their rights and legitimate interests by appealing against the unlawful acts of the inquiry officer or investigator.

As V.S.Shadrin has noted, an important element in the implementation of these mechanisms is informing the participants in the preliminary investigation of the rights they hold. Yet merely knowing that these rights exist is not sufficient to exercise them, because "if rights are not comprehensible to a citizen and the citizen does not know how to make use of them, the very existence of such rights becomes meaningless[1]."

Also noteworthy are P.V.Mytnik's proposal that the victim's rights and obligations should be explained by handing them a written notice[2], and A.V.Pariy's view — drawing on the experience of the American legal system — that a special booklet explaining the victim's rights should be handed to them as a matter of obligation[3]. We consider it necessary to examine the question of establishing these proposals in legislation and applying them in practice in order to improve the legal

[1] Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений // Авто- реф. дис....д-ра юрид. наук. М., 1997. С.15.

[2] Мытник П. В. Потерпевший в досудебных стадиях уголовного процесса // Автореф. дис....канд. юрид. наук. Мн., 2001. С.10.

[3] Парий А. В. Потерпевший от преступления на досудебных стадиях уголовного судопроизводства США (сравнительно-правовое исследование) // Автореф. дис....канд. юрид. наук. Волгоград, 1997. С.24.

mechanisms for protecting the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings.

This is because such arrangements increase the responsibility of the inquiry officer and investigator and enable the participants in the proceedings to obtain detailed information about their rights and obligations, to protect their rights more effectively, and to exercise their procedural activity in the criminal case in a legally competent manner.

Our study has shown that the criminal-procedure legislation of foreign countries whose legal systems are close to ours contains rather more advanced rules ensuring the rights and legitimate interests of participants in proceedings in suspended criminal cases.

In particular, Article 209 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation contains a rule requiring the investigator to notify the victim, their representative, the civil plaintiff, the civil defendant and their representatives, the suspect and the accused, as well as their defence counsel, that proceedings have been suspended, and at the same time to explain to them the procedure for appealing against the decision. It further provides that notice of the suspension of the preliminary investigation must also be given to persons who are not the suspect, the accused, or persons bearing material liability for their actions under the law, but whose property has been placed under attachment[1].

Article 280 of the Criminal Procedure Code of Ukraine provides that the pre-trial investigation is suspended by a reasoned decision of the prosecutor, or of the investigator or inquiry officer acting in agreement with the prosecutor; that information about this is entered into the Unified Register of Pre-Trial Investigations; that a copy of the decision is sent to the defence, the victim and the representative of the legal entity in respect of which proceedings are being conducted; and that they have the right to appeal against that decision to the investigating judge[2].

Article 247 of the Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic provides that, after suspending the investigation, the investigator must notify the victim and/or their representative in writing and, at the same time, explain to them that the decision to suspend the investigation may be appealed to the prosecutor within five days; that the investigator must send the criminal case to the prosecutor within five days so that the lawfulness of the decision taken may be examined; and that the prosecutor, within ten days of receiving the criminal case, must

[1] Criminal Procedure Code of the Russian Federation dated December 18, 2001, No. 174-FZ
[2] Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012, No. 4651-VI

issue a conclusion recognising the decision to suspend the investigation as lawful and well-founded[1].

The Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan does not regulate the activity of the bodies carrying out operational-search activity in criminal cases whose preliminary investigation has been suspended — namely, the process of exposing the guilty and tracing accused persons who are in hiding — nor the protection of individual rights in the course of that activity.

After the preliminary investigation has been suspended, relations in the sphere of operational-search activity are governed mainly by the Law "On Operational-Search Activity." One of the fundamental principles of that Law is the principle of the primacy of human rights, freedoms and legitimate interests. It provides that the bodies carrying out operational-search activity and their officers must observe human rights, freedoms and legitimate interests when conducting operational-search measures; that, where such rights, freedoms and legitimate interests are violated, they must take measures to restore them, to compensate for the harm caused and to hold the guilty accountable in the established manner; and that it is prohibited to carry out acts that lead to the disclosure of information concerning a person's private life, that endanger their life or health, or that demean their honour and dignity[2].

Because that Law provides that the bodies carrying out operational-search activity operate, in compliance with the principle of secrecy, using overt or covert methods, and establish cooperative relations — whether gratuitous or for reward — with persons who have consented to provide assistance on a confidential basis, it is not possible to assess adequately the state of protection of citizens' rights and legitimate interests[3].

In addition, the sectoral laws regulating the activity of the bodies carrying out operational-search activity (the Laws "On Internal Affairs Bodies," "On the State Security Service," and "On the Presidential State Security Service") and other by-laws also serve as the legal basis for those bodies in exercising their powers. These normative legal acts regulate, on general grounds, the questions of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of the individual.

---

[1] Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic No. 129 dated October 28, 2021.

[2] Law of the Republic of Uzbekistan "On Operational-Search Activity." Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2012, No. 52 (552), Art. 585.

[3] Law of the Republic of Uzbekistan "On Operational-Search Activity." Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2012, No. 52 (552), Art. 585.

As we can see, the rules relating to the protection of human rights, freedoms and legitimate interests in suspended criminal cases are regulated in a fragmented manner across various acts.

This, in a certain sense, means that the victim, the civil plaintiff and the civil defendant may be unable to learn of the activity being carried out by the bodies conducting operational-search activity in the suspended case, which gives rise to particular problems in the protection of their rights and legitimate interests.

Bearing in mind that our Constitution establishes that supervision over the precise and uniform execution of laws throughout the territory of the Republic of Uzbekistan is exercised by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and the prosecutors subordinate to him, prosecutorial supervision plays an important role in these processes in ensuring the unconditional fulfilment of the requirements of the law and the inviolability of citizens' rights and legitimate interests[1].

Article 382 of the Criminal Procedure Code sets out the general powers of the prosecutor in ensuring supervision over the activity of the inquiry and preliminary-investigation bodies and the bodies carrying out the pre-investigation inquiry or operational-search activity. In particular, the prosecutor may demand and obtain documents, materials and other information concerning the progress of operational-search, inquiry and preliminary-investigation work relating to offences committed, and may set aside the unlawful and unfounded decisions of inquiry officers and investigators, as well as of the official of the body carrying out the pre-investigation inquiry, and so forth.

Furthermore, in accordance with the requirements of Order No. 129 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan of 22 February 2016 "On the Effective Protection of the Rule of Law and of the Rights and Freedoms of the Individual in the Fight Against Crime and in Inquiry, Preliminary-Investigation and Operational-Search Activity," it is firmly established that, in cases where the inquiry or preliminary investigation has been suspended, the prosecutor must: scrupulously verify that all measures aimed at exposing the offence and ensuring the inevitable liability of the accused have been taken; take measures to prevent the protraction of the investigation and instances of unfounded suspension where the offence has not been exposed even though the person who committed it is known, or on other pretexts; continuously monitor the restoration of the health of an accused whose

[1] The Constitution of the Republic of Uzbekistan. "O'zbekiston" Publishing House, 2023.

case has been suspended on account of illness; ensure that operational-search proceedings relating to unexposed offences and persons on the wanted list are examined quarterly, cross-checked against criminal cases and materials and against the data of the Information Centres of the internal affairs bodies, and, where necessary, issue instructions to intensify the measures; and ensure supervision over strict compliance with international legal instruments and the requirements of criminal-procedure legislation when bringing in a person located on the territory of a foreign State[1].

In accordance with Article 28 of the Law "On Operational-Search Activity," the decisions of the bodies carrying out operational-search activity and the acts (or omissions) of the officers of those bodies may be appealed, through the chain of subordination, to a higher body, to the prosecutor or to the court[2].

In this situation a legitimate question arises that has no answer: "How can a person learn that their rights and legitimate interests have been violated as a result of the acts of a body carrying out operational-search activity, if they are not even aware that such measures were conducted? How are they to appeal to a higher body, the prosecutor or the court?"

In such a situation they can obtain information about the state of the case only by meeting with the inquiry officer or investigator. And even then, everything depends on the inquiry officer's or investigator's "mood" at that moment. This is because the legislation imposes no obligation on the inquiry officer or investigator to keep the participants in the proceedings informed about the progress of operational-search activity in suspended criminal cases.

In accordance with Article 34 of our Constitution, State bodies and organisations, bodies of citizens' self-government and their officials are obliged to afford everyone the opportunity to acquaint themselves with documents, decisions and other materials affecting their rights and legitimate interests.

Interpreting this in legal terms, the victim, the civil plaintiff and the civil defendant in suspended criminal cases must be able not only to demand that their rights and legitimate interests be protected, but also to

---

[1] Order of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 129 dated February 22, 2016;

[2] "Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 йил 52 (552) -сон, 585-модда.

be informed in good time about the decisions taken and the actions carried out in the case.

There is also a measure of truth in the view of I.L. Trunov that "all actions carried out for the purpose of criminal prosecution must also be open for the purpose of defending against it, and, in accordance with the international principles and norms and the provisions on human rights enshrined in the laws, the defence must not be subject to restrictions in its opportunity to acquaint itself with all the case materials available to the prosecution and the court[1]."

In some instances, in suspended criminal cases, the victim, the civil plaintiff or their representatives report to the responsible authorities, indicating that there is information that the wanted person is in a particular location, yet complain that no measures are being taken to apprehend that person. In such situations the inquiry officer, investigator or court should be able to obtain full information about the operational-search measures carried out.

For this reason, it would be appropriate to reflect in the criminal-procedure legislation a rule establishing the obligation of the body carrying out operational-search activity — upon the demand of the inquiry officer, investigator or judge, when a complaint concerning the lawfulness of that body's activity is being examined — to provide full information about the operational-search measures carried out.

It may be established that, on the basis of the results of the operational-search activity, the participants in the proceedings are notified in the established manner and that, where deemed necessary, a written undertaking not to disclose the data of the preliminary investigation is obtained from them.

With a view to strengthening prosecutorial supervision over suspended criminal cases, the inquiry officer, the investigator and the head of the body carrying out operational-search activity should be placed under an obligation to provide periodic information about the work carried out in suspended criminal cases.

Establishing this arrangement would enable the prosecutor to identify in good time instances where proceedings in a criminal case have been suspended without justification, to reach a conclusion on the appropriateness of the grounds applied, to assess whether it is possible to carry out investigative actions, to determine the need to terminate or

[1] Трунов И. Л. Современные проблемы защиты граждан в уголовном процессе // Автореф. дис....д-ра. юрид. наук. М., 2001. С.16.

resume the case, and to assess the measures being taken by the inquiry officer, the investigator and the body carrying out operational-search activity to resume proceedings in the case more swiftly.

Law-enforcement practice likewise demonstrates the need to introduce into the criminal-procedure legislation rules on the obligation to carry out the instructions and requests of the inquiry officer and investigator after proceedings have been suspended, on setting time-limits for their performance, and on granting the inquiry officer and investigator the right to demand from the body carrying out operational-search activity information about the work carried out in the case.

An analysis of the issues of protecting the rights and legitimate interests of participants in proceedings when the preliminary investigation in a criminal case is suspended, and at the stages following such suspension, makes it possible to formulate the following conclusions.

First of all, it is appropriate to divide the activity aimed at protecting the rights and legitimate interests of the participants in the proceedings, in the course of implementing the rules of the institution of suspension of proceedings in a criminal case, into two main stages.

The first stage encompasses the protection of the rights and legitimate interests of the participants in the proceedings in the course of taking the decision to suspend proceedings in the criminal case.

The second stage encompasses the activity aimed at protecting the rights and legitimate interests of the participants in the proceedings, carried out by the inquiry officer, the investigator, the court and the bodies conducting operational-search activity after proceedings in the criminal case have been suspended.

The effective protection of the rights and legitimate interests of the participants in the proceedings in these processes is directly linked to such factors as the degree of perfection of the legislation, the professionalism of the responsible officials and their strict compliance with the requirements of the law, the existence of effective prosecutorial supervision over their activity, and the degree to which the participants in the proceedings are aware of their own rights and obligations.

DILFUZA ABDULLAYEVA
Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti,
Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

XALQARO MEHNAT STANDARTLARI ASOSIDA IJTIMOIY SHERIKLIK VA JAMOAVIY MUZOKARALAR MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralarning mehnat munosabatlarini tartibga solish tizimidagi o‘rni Xalqaro mehnat tashkilotining fundamental konvensiyalari va tavsiyalari asosida tahlil qilinadi. Ijtimoiy sheriklikning huquqiy mohiyati, jamoaviy muzokaralar erkinligining birlashish huquqi bilan uzviy bog‘liqligi, davlatning mazkur munosabatlardagi roli hamda ijtimoiy sheriklarning huquq va majburiyatlari ochib beriladi. Xalqaro va milliy olimlarning ilmiy qarashlari qiyosiy tahlil qilinib, O‘zbekiston mehnat qonunchiligida jamoaviy muzokaralarni halol, vijdonan va konstruktiv olib borish majburiyatini mustahkamlash zaruriyati asoslantiriladi. Shuningdek, xususiy sektor, raqamli platformalar va bandlikning yangi shakllarida jamoaviy vakillikni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi.*

Kalit so‘zlar: *xalqaro mehnat standartlari, ijtimoiy sheriklik, ijtimoiy muloqot, jamoaviy muzokaralar, kasaba uyushmalari, ish beruvchilar birlashmalari, jamoa shartnomasi, halol muzokara, uch tomonlama hamkorlik.*

Аннотация: *В статье анализируются правовая природа и значение социального партнёрства и коллективных переговоров на основе фундаментальных конвенций и рекомендаций Международной организации труда. Рассматривается взаимосвязь между свободой объединения и правом на ведение коллективных переговоров, роль государства и социальных партнёров, а также необходимость закрепления принципа добросовестного ведения переговоров в трудовом законодательстве Узбекистана. Особое внимание уделяется развитию коллективного представительства в частном секторе, цифровой экономике и платформенной занятости.*

Ключевые слова: *международные трудовые стандарты, социальное партнёрство, социальный диалог, коллективные переговоры, профессиональные союзы, коллективный договор, добросовестные переговоры.*

Abstract: *The article examines the legal nature and significance of social partnership and collective bargaining based on the fundamental conventions and recommendations of the International Labour Organization. It analyses the*

relationship between freedom of association and collective bargaining, the role of the State and social partners, and the need to establish a legal duty to bargain in good faith in Uzbekistan's labour legislation. Particular attention is paid to collective representation in the private sector, digital economy and platform employment.

Keywords: *international labour standards, social partnership, social dialogue, collective bargaining, trade unions, employers' organizations, collective agreement, good-faith bargaining.*

Zamonaviy mehnat munosabatlarida davlat tomonidan markazlashtirilgan normativ tartibga solishning o‘zi xodimlar va ish beruvchilar manfaatlarining maqbul muvozanatini ta’minlash uchun yetarli emas. Tarmoqlar, hududlar va alohida tashkilotlarda mehnat sharoitlari, iqtisodiy imkoniyatlar hamda kasbiy xavflarning turlicha ekanligi mehnat munosabatlarini ijtimoiy sheriklarning bevosita ishtirokida tartibga solishni taqozo etadi. Shu sababli ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralar mehnat huquqining yordamchi instituti emas, balki mehnat sohasida demokratik boshqaruv, manfaatlar muvozanati va ijtimoiy adolatni ta’minlovchi mustaqil huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Xalqaro mehnat tashkiloti ijtimoiy muloqotni munosib mehnat konsepsiyasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida baholaydi. XMTning 2024-yilgi Ijtimoiy muloqot to‘g‘risidagi global hisobotida yuqori darajadagi ijtimoiy muloqot iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni muvofiqlashtirish, daromadlarni adolatli taqsimlash, raqamli va ekologik o‘zgarishlarni boshqarish hamda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida ko‘rsatilgan[1].

Jamoaviy muzokaralarning ahamiyati faqat ish haqi miqdorini belgilash bilan chegaralanmaydi. Ular orqali ish vaqti, dam olish vaqti, mehnatni muhofaza qilish, kasbiy tayyorgarlik, ish bilan bandlikni saqlab qolish, kamsitishning oldini olish, masofaviy mehnat, raqamli nazorat va sun’iy intellektdan foydalanish kabi masalalar tartibga solinishi mumkin. XMTning 2022-yilgi Ijtimoiy muloqot to‘g‘risidagi

[1]International Labour Organization. Social Dialogue Report 2024: Peak-level Social Dialogue for Economic Development and Social Progress. Geneva: ILO, 2024.

hisobotida jamoaviy muzokaralar inqiroz davrida ish o‘rinlari va daromadlarni saqlash, mehnat bozori institutlarining barqarorligini kuchaytirish hamda tengsizlikni kamaytirishga xizmat qilishi qayd etilgan[1].

Mazkur institutning O‘zbekiston uchun dolzarbligi yangi tahrirdagi Mehnat kodeksida ijtimoiy sheriklikka alohida o‘rin berilgani bilan ham belgilanadi. Kodeksda ijtimoiy sheriklik xodimlar, ish beruvchilar, ularning vakillari va davlat organlari o‘rtasidagi manfaatlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan munosabatlar tizimi sifatida mustahkamlangan. Unda ijtimoiy sheriklikning prinsiplari, darajalari, taraflari, organlari, jamoaviy muzokaralarni boshlash va olib borish tartibi hamda jamoa shartnomalari va kelishuvlarini tuzish masalalari belgilangan [2].

Shunga qaramay, tegishli huquqiy normalarning mavjudligi jamoaviy muzokaralarning amalda samarali ishlashini avtomatik ravishda ta’minlamaydi. Muzokaralar tashabbusining yetarli emasligi, xususiy sektorda kasaba uyushmalari vakilligining cheklanganligi, ish beruvchining zarur axborotni taqdim etish majburiyatining yetarli aniqlashtirilmagani, muzokaralarni asossiz cho‘zish yoki ulardan bo‘yin tovlash oqibatlarining to‘liq belgilanmagani mazkur institutning amaliy samaradorligiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy sheriklikning faqat tashkiliy shakllarini emas, balki muzokaralar jarayonining huquqiy sifatini ham takomillashtirish talab etiladi.

“Ijtimoiy sheriklik”, “ijtimoiy muloqot” va “jamoaviy muzokaralar” tushunchalari bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, ularning mazmuni aynan bir xil emas. Ijtimoiy sheriklik xodimlar, ish beruvchilar va davlat o‘rtasidagi manfaatlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan keng ko‘lamli munosabatlar tizimidir. Ijtimoiy muloqot esa axborot almashish, maslahatlashuv va muzokaralarni o‘z ichiga oladigan tashkiliy-huquqiy jarayonni anglatadi. Jamoaviy muzokaralar ijtimoiy muloqotning natijaga yo‘naltirilgan shakli bo‘lib, uning asosiy maqsadi

[1] International Labour Organization. Social Dialogue Report 2022: Collective Bargaining for an Inclusive, Sustainable and Resilient Recovery. Geneva: ILO, 2022.
[2] O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. 2022-yil 28-oktabr, O‘RQ–798-son.

jamoa shartnomasi yoki jamoa kelishuvini tuzish, o‘zgartirish yoxud to‘ldirishdan iborat.

Mazkur tushunchalarni farqlash nazariy jihatdan muhimdir. Chunki oddiy maslahatlashuv taraflarga kelishuvga erishish majburiyatini yuklamaydi. Jamoaviy muzokaralarda esa taraflar o‘zaro takliflar kiritadi, axborot taqdim etadi, manfaatlarni muvofiqlashtiradi va maqbul kelishuvga erishishga intiladi. Demak, jamoaviy muzokaralar faqat suhbat yoki fikr almashish emas, balki huquqiy natija yuzaga keltirishga qaratilgan tartib-taomil hisoblanadi.

XMTning 87-sonli “Birlashish erkinligi va birlashish huquqini himoya qilish to‘g‘risida”gi konvensiyasi xodimlar va ish beruvchilarning o‘z tanloviga ko‘ra tashkilotlar tuzish hamda ularga a’zo bo‘lish huquqini kafolatlaydi. 98-sonli “Birlashish va jamoaviy muzokaralar olib borish huquqi to‘g‘risida”gi konvensiya esa xodimlarni kasaba uyushmasiga a’zoligi sababli kamsitishdan himoya qilish va jamoaviy muzokaralarni rag‘batlantirish bo‘yicha davlat majburiyatlarini belgilaydi. Ushbu ikki konvensiya birgalikda jamoaviy mehnat huquqlarining xalqaro-huquqiy asosini tashkil etadi [1].

Birlashish erkinligi mavjud bo‘lmagan sharoitda jamoaviy muzokara formal tusga ega bo‘lib qoladi. Mustaqil kasaba uyushmasi yoki xodimlarning erkin saylangan vakillari bo‘lmasa, ish beruvchi bilan olib boriladigan muzokaralarda xodimlarning haqiqiy manfaatlari ifodalanmaydi. Aksincha, kasaba uyushmasini tashkil etish huquqi mavjud bo‘lsa-yu, ish beruvchining muzokara olib borish majburiyati yoki samarali muzokara tartibi belgilanmasa, birlashish erkinligining amaliy qiymati kamayadi. Shuning uchun birlashish erkinligi va jamoaviy muzokaralar o‘zaro bog‘liq hamda bir-birini to‘ldiruvchi huquqlar sifatida qaralishi kerak.

XMTning Jamoaviy muzokaralar to‘g‘risidagi 163-sonli tavsiyasi jamoaviy muzokaralarni barcha darajalarda rivojlantirish, taraflarni zarur axborot bilan ta’minlash, muzokara olib boruvchilarni tayyorlash va nizolarni hal etishning samarali usullarini yaratishga yo‘naltirilgan.

[1] ILO Convention No. 87 concerning Freedom of Association and Protection of the Right to Organise, 1948; ILO Convention No. 98 concerning the Right to Organise and Collective Bargaining, 1949.

Jamoa shartnomalari to‘g‘risidagi 91-sonli tavsiya esa jamoa shartnomasini ish beruvchi yoki ish beruvchilar tashkiloti bilan xodimlarning vakillik tashkilotlari o‘rtasida mehnat va bandlik sharoitlarini belgilovchi yozma kelishuv sifatida talqin etadi [1].

XMTning 144-sonli Uch tomonlama maslahatlashuvlar to‘g‘risidagi konvensiyasi xalqaro mehnat standartlarini ishlab chiqish, ratifikatsiya qilish va amalga oshirish jarayonlarida hukumat, ish beruvchilar va xodimlar vakillari o‘rtasidagi maslahatlashuvlarni nazarda tutadi. Mazkur konvensiya ijtimoiy sheriklikni faqat tashkilot yoki tarmoq darajasidagi shartnomaviy munosabat sifatida emas, balki davlatning mehnat siyosatini shakllantirish usuli sifatida namoyon qiladi[2].

Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy sheriklikning ikki asosiy vazifasini ajratish mumkin. Birinchisi **tartibga soluvchi vazifa**, ya’ni qonunchilikda belgilangan minimal kafolatlardan yuqori bo‘lgan mehnat sharoitlarini jamoa kelishuvlari orqali belgilash. Ikkinchisi **institutsional-demokratik vazifa**, ya’ni xodimlar va ish beruvchilarning mehnat siyosati, bandlik, ish haqi, xavfsizlik va ijtimoiy himoyaga oid qarorlarni ishlab chiqishda ishtirok etishini ta’minlash deyishimiz mumkin.

O‘zbekiston mehnat huquqi fanida ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari mehnat huquqining predmeti, usuli, prinsiplari, jamoaviy mehnat munosabatlari va xodimlarning vakilligi bilan bog‘liq ravishda o‘rganilgan. A.Inoyatov va Y.Tursunovning mehnat huquqiga oid darsliklarida mehnat munosabatlarining individual va jamoaviy xususiyatlari, xodimlar vakilligi, jamoa shartnomalari va mehnat huquqlarining kafolatlari milliy mehnat huquqi tizimining tarkibiy elementlari sifatida yoritilgan[3]. Ushbu asarlar milliy mehnat huquqi doktrinasining shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

---

[1] ILO Collective Agreements Recommendation, 1951 (No. 91); ILO Collective Bargaining Recommendation, 1981 (No. 163).

[2] ILO Tripartite Consultation (International Labour Standards) Convention, 1976 (No. 144).

[3] Иноятов А. Ўзбекистон Республикасининг меҳнат ҳуқуқи. – Тошкент: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2002. – 387 б.; Турсунов Й. Меҳнат ҳуқуқи. – Тошкент: Молия, 2002. – 280 б.

A.Inoyatovning yondashuvidan kelib chiqib, mehnat huquqining o‘ziga xosligi xodimning mehnat jamoasi tarkibiga kirishi va ish beruvchining tashkiliy boshqaruviga bo‘ysunishi bilan belgilanadi. Mazkur holat individual xodim bilan ish beruvchi o‘rtasida iqtisodiy va tashkiliy imkoniyatlarning teng emasligini yuzaga keltiradi. Shu sababli jamoaviy vakillik individual shartnoma erkinligini cheklovchi vosita emas, balki taraflarning real muzokara imkoniyatlarini muvozanatlashtiruvchi huquqiy kafolat sifatida baholanishi lozim.

Y.Tursunovning mehnat huquqi institutlariga oid yondashuvida jamoa shartnomasi tashkilot doirasida mehnat sharoitlarini lokal tartibga solish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Biroq zamonaviy sharoitda jamoa shartnomasini faqat lokal normativ hujjat sifatida talqin qilish yetarli emas. U xodimlarning boshqaruv qarorlariga ta’sir ko‘rsatishi, ish beruvchining ijtimoiy mas’uliyatini belgilashi va mehnat nizolarining oldini olishi bilan ham ahamiyatlidir.

M.Yu.Gasanov va Ye.A.Sokolovning mehnat shartnomalariga oid tadqiqotlarida mehnat munosabatlarining shartnomaviy tabiati, xodimning huquqiy holati va mehnat shartlarini kelishuv asosida belgilash masalalari yoritilgan[1]. Mazkur yondashuvni jamoaviy mehnat munosabatlariga tatbiq etganda, jamoaviy muzokaralar individual mehnat shartnomalarining umumiy huquqiy chegaralarini belgilovchi yuqori darajadagi kelishuv mexanizmi ekanligi ayon bo‘ladi.

Sh.Ismoilovning munosib mehnat, ijtimoiy davlat va mehnat huquqi prinsiplariga oid qarashlarida mehnat qilish huquqi adolatli haq, xavfsiz sharoit, kamsitmaslik va ijtimoiy himoya bilan birgalikda talqin qilinadi[2]. Mazkur pozitsiyani rivojlantirib, ushbu huquqlarning samarali amalga oshirilishi faqat davlat tomonidan kafolatlar belgilanishiga emas, balki xodimlarning ularni shakllantirish va nazorat qilishda jamoaviy ishtirokiga ham bog‘liq, degan xulosaga kelish mumkin.

---

[1] Гасанов М.Ю., Соколов Е.А. Ўзбекистон Республикасида меҳнат шартномалари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1999. – 528 б.

[2] Ismoilov Sh.A. Mehnat huquqi prinsiplariga rioya qilish – ijtimoiy davlatning muhim sharti sifatida // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. 40-49 betlar. 2025 yil, fevral. https://www.oriens.uz/

Milliy doktrinada ijtimoiy sheriklik ko‘pincha manfaatlarni muvofiqlashtirish vositasi sifatida baholanadi. Biroq manfaatlarni muvofiqlashtirish faqat taraflarning teng huquqli va mustaqil vakilligi, zarur axborotdan foydalanish imkoniyati hamda muzokaralardan asossiz bosh tortishga qarshi huquqiy kafolatlar mavjud bo‘lgandagina real mazmun kasb etadi. Shu bois ijtimoiy sheriklikni uch tomonlama organlar yoki jamoa shartnomalari mavjudligi bilan o‘lchash yetarli emas. Uning samaradorligi quyidagi mezonlar orqali baholanishi maqsadga muvofiq:

xodimlarning haqiqiy vakillik darajasi;

jamoaviy muzokaralar bilan qamrab olingan xodimlar ulushi;

xususiy sektorda jamoa shartnomalarining mavjudligi;

muzokaralarda taraflarga zarur axborot taqdim etilishi;

jamoa shartnomalari ijrosi ustidan monitoring;

muzokaralardan bo‘yin tovlashga nisbatan samarali huquqiy choralar;

jamoaviy nizolarni yarashtirish va vositachilik orqali hal etish imkoniyati.

Demak, milliy olimlar tomonidan ishlab chiqilgan mehnat huquqining shartnomaviyligi, xodimlar vakilligi va lokal tartibga solish haqidagi nazariy qoidalarni XMTning zamonaviy standartlari bilan uyg‘unlashtirish ijtimoiy sheriklikning yangi konseptual modelini shakllantirish imkonini beradi. Mazkur modelda davlat faqat majburiy normalarni belgilovchi subyekt emas, balki mustaqil kasaba uyushmalari va ish beruvchilar tashkilotlari faoliyati uchun huquqiy muhit yaratadigan, muzokaralar erkinligini kafolatlaydigan va taraflarning kelishuvlariga asossiz aralashmaydigan institut sifatida ishtirok etishi lozim.

Xorijiy tajriba jamoaviy muzokaralarning turli modellari mavjudligini ko‘rsatadi. Germaniyada tarmoq darajasidagi kelishuvlar keng qo‘llanilib, kasaba uyushmalari va ish beruvchilar birlashmalari mehnat sharoitlarini mustaqil belgilaydi. Fransiyada korxona darajasidagi muzokaralar vakolatlari kengaytirilgan bo‘lib, ish vaqti, ish haqi va bandlik masalalarini tashkilot ehtiyojlaridan kelib chiqib tartibga

solish imkoniyati mavjud. Skandinaviya davlatlarida esa mehnat munosabatlarining katta qismi jamoaviy kelishuvlar bilan tartibga solinadi. Ushbu tajriba kuchli vakillik, muzokaralarning muntazamligi va jamoa kelishuvlari ijrosi ustidan samarali nazorat mavjud bo‘lgandagina ijtimoiy sheriklik amaliy natija berishini tasdiqlaydi.

O‘zbekiston mehnat qonunchiligida ijtimoiy sheriklikning asosiy shakllari belgilangan. Biroq amaliyotda xususiy sektorda kasaba uyushmalari vakilligining sustligi, muzokaralar uchun zarur axborotning taqdim etilmasligi, taraflarning muzokaralarni asossiz cho‘zishi hamda jamoa shartnomalari ijrosini nazorat qilish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmagani kuzatilishi mumkin. Ayniqsa, ish beruvchining jamoaviy muzokaralarni halol va vijdonan olib borish majburiyati qonunchilikda aniq ifodalanishi lozim.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida platforma xodimlari, kuryerlar, haydovchilar, frilanserlar va masofadan ishlovchi shaxslarning jamoaviy manfaatlarini ifodalash masalasi ham dolzarbdir. Mazkur shaxslar rasmiy xodim sifatida tan olinmagan hollarda ularning kasaba uyushmasiga birlashish va platforma operatorlari bilan muzokara olib borish imkoniyatlari cheklanadi. Shu sababli jamoaviy muzokaralar huquqi faqat an’anaviy mehnat shartnomasi asosida ishlovchi shaxslarga emas, balki iqtisodiy jihatdan bitta buyurtmachi yoki platformaga qaram bo‘lgan mehnat qiluvchi shaxslarga ham tatbiq etilishi maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralar mehnat munosabatlarida mavjud iqtisodiy va tashkiliy nomutanosiblikni kamaytirish, xodimlarning jamoaviy ovozini ta’minlash va mehnat sharoitlarini moslashuvchan tartibga solishga xizmat qiladi. XMTning 87, 98 va 144-sonli konvensiyalari hamda 91 va 163-sonli tavsiyalari mazkur institutning xalqaro-huquqiy asosini tashkil etadi.

O‘zbekiston Mehnat kodeksida ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralarning asosiy shakllari nazarda tutilgan bo‘lsa-da, mazkur institutning samaradorligini ta’minlash uchun muzokaralarning protsessual sifatini kuchaytirish zarur. Jumladan, taraflarning halol va vijdonan muzokara olib borish majburiyati, zarur axborotni taqdim etish,

muzokaralarni asossiz cho‘zmaslik va jamoaviy kelishuvga erishish uchun oqilona choralar ko‘rish majburiyatlari qonunchilikda aniq mustahkamlanishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining ijtimoiy sheriklikka oid normalarini quyidagi yo‘nalishlarda takomillashtirish taklif etiladi:

Jamoaviy muzokaralar taraflarining muzokaralarni halol, vijdonan va konstruktiv tarzda olib borish majburiyatini alohida norma sifatida mustahkamlash.

Ish beruvchining muzokaralar uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy, tashkiliy va mehnatga oid axborotni belgilangan muddatda taqdim etish majburiyatini aniqlashtirish.

Jamoaviy muzokaralarni boshlashdan yoki ularda ishtirok etishdan asossiz bosh tortganlik uchun huquqiy javobgarlik belgilash.

Jamoa shartnomalari va kelishuvlarini elektron ro‘yxatdan o‘tkazish hamda ularning bajarilishini monitoring qiluvchi yagona axborot tizimini yaratish.

Tarmoq darajasidagi jamoaviy muzokaralarni rivojlantirish va kichik korxonalar xodimlarini tarmoq kelishuvlari bilan qamrab olish imkoniyatini kengaytirish.

Platformaviy bandlik subyektlari va iqtisodiy jihatdan qaram mehnat qiluvchi shaxslarga jamoaviy vakillik va muzokara huquqini berish.

Jamoaviy mehnat nizolarini hal etishda vositachilik va mehnat arbitraji mexanizmlarini kuchaytirish.

Ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralar mehnat munosabatlarida manfaatlar muvozanatini ta’minlash, nizolarning oldini olish va xodimlar huquqlarini samarali himoya qilishning muhim vositasidir. XMT standartlari jamoaviy muzokaralarni erkinlik, mustaqillik, tenglik va halollik tamoyillari asosida amalga oshirishni talab qiladi.

O‘zbekiston qonunchiligida ushbu institutning asosiy huquqiy poydevori yaratilgan bo‘lsa-da, uning amaliy samaradorligini oshirish uchun good faith bargaining tamoyilini joriy etish, muzokaralar jarayonining axborot ta’minotini kuchaytirish, jamoa kelishuvlari

ijrosini raqamli monitoring qilish hamda platformaviy bandlikda jamoaviy vakillikni kafolatlash zarur. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi ijtimoiy sheriklikni rasmiy jarayondan real va samarali mehnat-huquqiy mexanizmga aylantirishga xizmat qiladi.

MAMADALIEV BAKHTIYOR ZOKIROVICH
Independent Researcher at the
Law Enforcement Academy of
the Republic of Uzbekistan

PREVENTIVE AND INSTITUTIONAL MECHANISMS OF PROSECUTORIAL SUPERVISION IN ENSURING COMPLIANCE WITH FORESTRY LEGISLATION IN UZBEKISTAN

Abstract. *This article analyzes the current problems of implementing prosecutorial supervision over the execution of legislation in the forestry sector. The practice of exercising the powers of the prosecutor's office in protecting forests, preventing and eliminating offenses is studied, and shortcomings in coordination activities with relevant state bodies are highlighted. Based on the research results, scientific and practical recommendations aimed at increasing the effectiveness of prosecutorial supervision and strengthening the rule of law are developed.*

Keywords: *forestry, prosecutorial supervision, execution of legislation, environmental security, prevention of offenses, coordination activities.*

Аннотация. *Ушбу мақолада ўрмон хўжалиги соҳасида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини амалга оширишнинг долзарб муаммолари таҳлил қилинган. Прокуратура органларининг ўрмонларни муҳофаза қилиш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва бартараф этиш борасидаги ваколатларини қўллаш амалиёти ўрганилиб, тегишли давлат органлари билан мувофиқлаштирувчи фаолиятдаги камчиликлар кўрсатиб ўтилган. Тадқиқот натижасида прокурор назорати самарадорлигини ошириш ва қонунийликни мустаҳкамлашга қаратилган илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *ўрмон хўжалиги, прокурор назорати, қонунчилик ижроси, экологик хавфсизлик, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, мувофиқлаштирувчи фаолият.*

Аннотация. *В данной статье анализируются актуальные проблемы осуществления прокурорского надзора за исполнением законодательства в сфере лесного хозяйства. Изучена практика применения полномочий органов прокуратуры по охране лесов, предупреждению и устранению правонарушений, а также выявлены недостатки в координационной деятельности с соответствующими государственными органами. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации, направленные на повышение эффективности прокурорского надзора и укрепление законности.*

Ключевые слова: *лесное хозяйство, прокурорский надзор, исполнение законодательства, экологическая безопасность, профилактика правонарушений, координационная деятельность.*

At the current stage of human development, the intricate and inseparable relationship between nature and society, along with the imperative to maintain ecological balance, has assumed an unprecedented level of urgency. Ensuring the stability of the biosphere, preserving biological diversity, and bequeathing a pristine environment to future generations have transcended the boundaries of national interests to become the paramount objectives of the entire global community. Against the backdrop of escalating global challenges such as climate change, the rapid intensification of desertification processes, and the acute scarcity of water resources, the protection of forest ecosystems, the expansion of their territories, and the rational utilization of existing natural resources have firmly established themselves among the highest priorities of state policy. When considering the specific geographical location and the largely arid climatic conditions of the Republic of Uzbekistan, it becomes abundantly clear that the forestry sector plays a truly unparalleled role in the nation’s economy, ecology, and broader social life. Consequently, ensuring the strict and unconditional execution of forestry legislation, strengthening public oversight in this domain, and elevating the ecological culture of the population necessitate the

implementation of systematic, continuous, and highly effective measures.

Within this complex process, it is highly expedient to present the most pressing ecological issues—particularly those directly concerning forestry and causing significant public anxiety—to the broader population through the medium of analytical articles and comprehensive memoranda. By fully harnessing the boundless potential of modern television and digital media, broadcasting high-quality documentary films and specialized video materials that vividly illustrate the invaluable role of forests in human survival and their status as the sole habitat for diverse flora and fauna stands out as one of the most effective methodologies available. The power of visual information to influence human consciousness and its broad emotional reach are immense; through such mediums, the audience is not merely presented with dry statistics or abstract facts, but rather, they are guided to feel and perceive nature as a living, breathing, holistic organism. Such an empathetic and narrative-driven approach serves to continuously and profoundly deliver varied ecological information to all strata of society, particularly the youth. As a direct result, a robust and healthy ecological worldview takes root within the society, prompting a necessary shift away from a purely consumerist attitude toward nature and fostering a culture of profound responsibility. It is our steadfast conviction that this very phenomenon—the ecological awakening in human consciousness—is the most critical, indeed the decisive, condition for improving the health of the natural environment, preventing the degradation of forests, and preserving biodiversity. Ecological sustainability can only be expected from a society that deeply understands, respects, and lives in harmony with the laws of nature.

However, parallel to the elevation of social consciousness, the activities of law enforcement agencies, particularly prosecutorial bodies, serve as a decisive and indispensable mechanism in ensuring the rule of law, preventing ecological offenses, and putting a definitive end to the embezzlement of state property. In a democratic state governed by the rule of law, the fact that a prosecutor is vested with specific rights and

obligations by legislation implies that the exercise of these powers is not voluntary or discretionary, but rather mandatory, resolute, and timely, without any exceptions. The inherent nature of prosecutorial oversight demands an immediate and robust reaction to any negative phenomena that encroach upon the interests of the society and the state.

For instance, should analytical articles or reports surface in the mass media regarding the misappropriation or embezzlement of state budget funds allocated for the protection of forests, the expansion of their areas, or the planting of new saplings, or regarding incidents of illegal deforestation, the prosecutor is legally obligated to immediately inspect the execution of the laws based on this received information, without the slightest delay. As widely recognized in jurisprudence theory and law enforcement practice, the effectiveness of oversight measures and the degree to which crimes and offenses are prevented depend heavily on how legally sound, deeply justified, exceptionally prompt, and comprehensively the prosecutor utilizes the extensive powers granted by the law. In this context, it is highly pertinent to recall the assertions of eminent legal scholars: where the rule of law is not firmly established and enforced, any noble ecological programs risk remaining merely as ink on paper[1].

From this perspective, prosecutors, through their multifaceted activities, unwavering principles, and high professional mastery, must make a substantial contribution to forming not only strict obedience to the law among the citizens of Uzbekistan but also a deeply rooted, healthy ecological worldview. Their arduous daily labor must be directed toward creating an atmosphere of absolute intolerance toward any, even the most minor, ecological offenses within society. This ensures that a criminal or offender not only answers before the law but also constantly feels the severe condemnation of the entire public, their local community, and their colleagues for their egregious actions and the damage inflicted upon nature. Instilling in the minds and consciousness of the people the profound truth that nature and its bounties are no one’s

[1] Nastolnaya kniga prokurora / pod obщ. red. S. G. Kexlerova, O.S. Kapinus; nauch. red. A.Yu. Vinokurov. – M.: Izdatelstvo «Yurayt», 2012. – S. 177.

private loot, but rather our shared, egalitarian wealth—belonging equally to the generations yet to be born—is the highest duty of our time. Consequently, a forest is not merely a collection of trees; it is a highly complex and fragile biological system, an integral, living part of nature, and one of the primary components that regulate our planet's climate and maintain its oxygen balance. Preserving it has been equated, across centuries, with humanity’s self-preservation.

In order to analyze the current legal and practical situation in this sphere more deeply, objectively, and critically, it is essential to turn to the reference materials of actual inspections conducted by prosecutorial bodies, relying on concrete facts and figures. Such a detailed analysis not only reveals the true scale of the problems but also serves as a crucial empirical foundation for developing effective mechanisms to prevent them in the future. In recent years, monumental steps have been taken by the state leadership to fundamentally reform the forestry system. Prime examples of this commitment include the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 11, 2017, which clearly defined state management mechanisms, alongside numerous other normative-legal documents directly related to the sector. If we carefully examine the new management methods formed within the system on the basis of these documents and the practice of prosecutorial oversight regarding the execution of these laws, we witness a number of noteworthy, yet deeply alarming, trends.

First and foremost, it is necessary to highlight the overall potential and scale of the country's forest fund. According to official statistical data, the total land area of state forestry enterprises under the system of the State Forestry Committee across the republic constitutes a staggering 12 million hectares. This means that approximately 26.7 percent more than a quarter of the total territory and land area of the Republic of Uzbekistan—consists of forest fund lands. This figure alone vividly illustrates the strategic importance of this sector in the national ecosystem. Of this vast territory, 4.5 million hectares (or 10 percent of the total land area) are designated directly as forested areas, and within this, the actual green zones covered with trees and shrub vegetation

constitute 3.3 million hectaresThis equates to a mere 7.3 percentof the total land area of the Republic of Uzbekistan. In the context of Uzbekistan, which is dominated by desert and semi-desert landscapes and possesses a sharply continental climate, this 7.3 percent of green space is absolutely priceless. It acts as a natural shield halting the encroachment of moving sands, a robust barrier preventing severe soil erosion, and the sole sanctuary for numerous rare species of flora and fauna. Therefore, safeguarding every single inch of these lands elevates to an issue of the utmost state importance.

To protect this immense national wealth, the prosecutorial bodies of the Republic of Uzbekistan consistently and systematically carry out continuous oversight activities regarding the operations of state forestry enterprises and the rational, targeted use of the lands under their jurisdiction. Unfortunately, profound analyses and on-site investigations have exposed that certain officials and employees of state forestry enterprises—individuals directly entrusted with the responsibility of developing the sector—have committed a series of grave and unforgivable violations of the law, driven by the abuse of trust, extortion, and a covetous eye toward state property. The negligent and self-serving approach of state representatives to their official duties not only undermines the rule of law but inflicts irreversible devastation upon nature. To grasp the severity of this issue more profoundly, we must delve into several specific, empirical examples.

Foremost, crimes related to corruption and the illegal sale of lands command our attention. For instance, the chief accountant of the Karakul district state forestry in the Bukhara region utilized their official position for malicious purposes, deceiving a citizen, D. Saidova, and abusing her trust. This official promised to illegally process and transfer to the citizen's name 5 hectaresout of a total of 8 hectaresof land that was officially under the use of the local limited liability company "Amirbek Yashil olami." In exchange for this illicit "service," the official demanded a staggering sum of $16,000 USD. The individual was caught red-handed with undeniable material evidence while secretly accepting $15,900 USD as a bribe. The fact that a high-ranking employee of an

agency meant to protect ecology and nature turned forest fund lands into an object of illegal commerce is a glaring manifestation of the moral crisis within certain segments of the system. A similarly tragic and frustrating situation was observed in the Samarkand region. A forest inspector operating in the Saroykurgan state forestry, whose primary duty was to guard the forests, betrayed his profession. He discovered that a flock of sheep belonging to a citizen, M. Yuldashev, had trampled young saplings and rare plants in the area, causing tangible damage to nature. According to the law, the inspector was strictly obligated to immediately draw up an administrative protocol and forward the documents to the court to recover the damages and hold the livestock owner accountable. Instead, prioritizing his criminal greed over the interests of nature, the inspector extorted 2.0 million UZS from the citizen in exchange for concealing the documents from the court, and was apprehended with the material evidence. Behind this seemingly minor crime lies the systemic degradation of the forest ecosystem by livestock, the death of young saplings, and the looming threat of the forest transforming into a barren desert in the future.

Even more horrifying manifestations of this situation are evident in large-scale ecological crimes. The incident that occurred in the territory of the Kanlikul specialized state forestry in the Republic of Karakalpakstan serves as a stark example. In the Aral Sea region, an area characterized by an arid climate where every drop of water and every single tree is weighed in gold, the officials of the "Ribokb" LLC utilized leased forest land areas with total disregard for their intended purpose, acting with sheer barbarity. As a direct consequence, a total of 316 Turanga and silverberry trees—trees that had been cultivated for years, perfectly adapted to the local soil and climate, and carrying immense ecological significance in halting sand movement—were ruthlessly and intentionally chopped down and destroyed. This is not merely the cutting of trees; it is the absolute annihilation of an entire micro-ecosystem. As a result of this atrocity, the material damage inflicted on the state forest fund amounted to 166.4 million UZS. However, the profound moral and

ecological damage inflicted upon nature cannot be quantified by any numerical metric.

Another exceedingly massive case of embezzlement and ecological plundering was uncovered in the legendary "Bobotog" state forestry in the Surkhandarya region, a territory encompassing mountainous and semi-mountainous zones. Here, a series of systematic, premeditated violations of the law were committed with the direct participation of the institution's director and surrounding officials. Specifically, by deliberately failing to determine and record the yield of pistachio groves—which grow naturally over thousands of hectares of forest fund lands and hold tremendous economic value—and by secretly selling the harvested crops, they inflicted massive financial damage amounting to 826 million UZSupon the state forestry. The criminals' appetite, however, did not stop there. Under the guise of official management, 76 heads of pedigree cattlevalued at 342 million UZSand 16 thoroughbred horsesvalued at 106 million UZS, which were being raised on the farm's account, were openly embezzled and looted through fraudulent write-offs by the forestry managers. Yet, the most heinous crime committed in Bobotog was the vicious assault on rare biological resources. According to rigorous analyses, the internationally significant and rare Tajik (Kuhistan) ferula plant, which grows naturally on the mountain slopes and is included in the Red Book of the Republic of Uzbekistan, was mercilessly exploited as a result of collusion between poachers and forestry managers. In a bid to illegally export the highly valuable sap (resin) of this medicinal plant, the roots of a total of 17,436 (seventeen thousand four hundred and thirty-six) ancient, naturally growing ferula plants were brutally slashed multiple times. By extracting the sap down to the very last drop, these magnificent plants were driven to the point of complete desiccation and death. This mass extermination of a rare population resulted in an unfathomable degree of damage to nature—exceeding 2 billion 100 million UZS (2.1 billion). This, in turn, constitutes an irremediable and catastrophic blow to the biological diversity of the entire region.

Secondly, the prosecutorial inspections have laid bare the fact that the state of financial and economic management, as well as adherence to payment discipline within the system, has fallen into a completely unsatisfactory condition, essentially left to its own devices. As a direct consequence of the stark lack of oversight and the opacity of accounting practices, incidents of systematic misappropriation and embezzlement of state budget funds and the institutions' off-budget special funds have become rampant. For instance, in the geographically stunning Kitob district of the Kashkadarya region, major financial crimes were committed by the management and relevant officials of the Kitob state forestry through the intentional abuse of their official positions. They fraudulently wrote off and misappropriated 396 heads of sheep and lambs, alongside 6 different types of valuable goods and materials purchased with state funds, which were under the forestry's registry and control. These illegal actions resulted in a total loss of 338.7 million UZS to state property, constituting a full-fledged crime of embezzlement and misappropriation of entrusted property. Similar cases of squandering budget funds through aimless and criminal means are blatantly visible in other regions as well. For example, the responsible officials of the Jizzakh regional state forestry administration, in gross violation of current labor and financial legislation, illegally distributed a total of 80.3 million UZS to their employees and themselves as unjustified bonuses and supplements through baseless administrative orders. Similarly, the situation is even more severe in the Nurota state forestry of the Navoi region, an area predominantly consisting of arid steppes and mountain ranges where planting and nurturing a single tree requires immense financial investment. Forestry officials there embezzled a total of 212.3 million UZS in pure budget funds—money explicitly allocated for purchasing agricultural machinery, establishing forests, and funding other state programs—by means of fraudulent contracts drawn up with fake contractors and forged acts of completion for work that was never actually performed. Naturally, in response to all the systemic and individual cases enumerated above, the prosecutorial bodies immediately formed investigative and operational task forces, initiating

criminal cases under the relevant articles of the Criminal Code. During the rigorous investigation of these criminal cases, exhaustive measures were taken to recover the material damages inflicted, and the issue of the inevitable legal liability of the respective officials who committed these ecological and economic crimes was definitively resolved, regardless of the positions they held.

It is crucial to specifically emphasize that the prosecutorial bodies do not limit their functions merely to recording crimes or doling out punishments. In the course of the activities carried out by them, the most resolute, preventive, and organizational measures are being implemented, aimed at tearing these and many similar uncovered violations out by their very roots and precluding the recurrence of such criminal schemes in the future. The question of the perpetrators' accountability before the law is being resolved uncompromisingly, based on strict principles and within the precise regulatory frameworks established by the legislation of the Republic of Uzbekistan. General analytical statistics indicate that over a brief recent period, 19 executive and responsible officials in charge of the sector's development were officially warned in accordance with legal procedures that they must not allow even the slightest legal violations in their future activities, lest they face severe criminal liability. A total of 102 official and materially responsible persons who displayed negligence toward their official duties, weakened systemic oversight, and paved the way for offenses through their dangerous inaction, were subjected to strict disciplinary and administrative liability in accordance with the law, with substantial financial penalties imposed against them. Most importantly, in order to fundamentally eliminate not just the consequences of the identified violations but the very principles and objective and subjective conditions that directly cause them and create fertile ground for criminal activities, a total of 45 legally binding prosecutorial submissions were introduced to higher-ranking authorities, ministries, and agencies to fill the normative-legal and administrative vacuums within the system. Furthermore, regarding the most serious violations of the law—those that posed an exceptionally grave threat to public property and nature

and embodied complex corruption schemes—a total of 21 criminal cases were initiated, resulting in the culprits being sent behind bars. These practical actions serve as a vivid, living testament to the principle of the inevitability of punishment for violating ecological legislation in the Republic of Uzbekistan.

To study the regional nuances more profoundly, turning to the results of prosecutorial oversight conducted within specific territorial contexts draws particular attention to the situation in the Republic of Karakalpakstan, a region that has tragically become the epicenter of a severe ecological crisis due to the Aral Sea catastrophe. Over the course of the elapsed period of 2022, employees of the prosecutorial bodies of the Republic of Karakalpakstan alone conducted a total of 5 large-scale inspectionsto deeply analyze the activities of the State Forestry enterprises in the region, their financial and economic status, and, most critically, the targeted and effective utilization of forest fund lands, which serve the vital function of preventing further desertification. During these comprehensive inspections, the practical execution of fundamental laws relevant to the sector—such as the Law of the Republic of Uzbekistan dated September 12, 2016, "On the Protection and Use of Flora," and the Law dated April 16, 2018, "On Forests," alongside other subordinate normative acts related to environmental protection—was meticulously scrutinized. Based on the findings and analyses, in order to eradicate the sluggishness of local leaders, 3 submissions were introduced; the disciplinary liability of 11 individuals who failed to perform their official duties adequately, and the administrative liability of 16 individuals who caused direct harm to the environment, were resolved within the strict framework of the law. Moreover, due to a severe lack of legal literacy, the State Forestry Committee of the Republic of Karakalpakstan and its lower branches had adopted local legal documents and orders that openly contradicted the requirements of current legislation. To rectify this, regional prosecutors brought forth 15 legal protests aiming to annul these unlawful documents and bring them fully into compliance with the requirements of the laws of the Republic of Uzbekistan, resulting in the

cancellation of the illegal acts. Within the framework of prophylactic measures, to prevent law violations and preempt instances of arbitrary land seizure, 17 responsible officials were summoned to the prosecutorial bodies and officially warned. Regarding egregious violations where ecological rules and procedures were intentionally flouted, causing severe damage to nature, 1 criminal case was initiated, and rigorous investigative actions were carried out.

Another massive agrarian region—the Kashkadarya region—also stands out as a crucial analytical example. The deep investigations conducted by prosecutorial bodies in this province demonstrated that the vast majority of the problems in the region are directly linked to an extremely weak culture of managerial and executive discipline. When the primary root causes of the law violations in the region were analyzed, it became starkly evident that the leadership of the regional forestry administration and its subordinate district (territorial) forestry enterprises had entirely failed to adequately fulfill the requirements of Resolution No. 12 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, dated January 12, 1999, "On measures to strengthen executive discipline," which is aimed at maintaining order within state institutions. A culture of blatant disregard for assignments, appeals, and ecological directives originating from higher state organs had tragically become the norm. The fact that the internal departmental control system in these critical matters had been completely neglected, and that no impactful or practical measures were taken by the leadership to promptly and swiftly eliminate the shortcomings and violations identified by oversight bodies, served as the primary foundation for these offenses to take deep root. To put a definitive end to this pervasive apathy, during the prosecutorial inspection, 2 thoroughly substantiated submissions were introduced to the relevant agencies aiming to conclusively eliminate the systemic law violations identified in the regional forestry institutions, their grim underlying causes, and the specific conditions enabling such crimes. During the review process of these submissions, 5 leaders and specialist employees who approached their work with grave irresponsibility were subjected to disciplinary liability (ranging from

reprimands and fines to dismissal from their positions), while the review of the submissions and additionally identified administrative offenses resulted in 12 more individuals being held administratively and ecologically liable.

The consistent efforts being carried out by the prosecutorial bodies within the unique ecosystem of the Bukhara region, which predominantly consists of deserts and sand dunes, are equally noteworthy. The staff of the Bukhara regional prosecutor's office are implementing relentless, day-and-night prosecutorial oversight measures regarding the protection of the saxaul forests in the oasis, ensuring that the activities of state forestry enterprises comply strictly with their charters, and verifying that the vast lands under their jurisdiction are utilized rationally for agricultural or livestock purposes in strict adherence to leasing regulations. During the reporting period, the regional prosecutors brought forth a total of 20 legal protestsagainst decisions and orders adopted by forestry leaders that were entirely inconsistent with the current laws of the Republic of Uzbekistan, presidential decrees, and environmental protection rules, successfully ensuring their legal annulment. Furthermore, 4 prosecutorial submissionswere introduced to responsible agencies to eliminate systemic flaws; 2 individualswho allowed shortcomings in their work were subjected to strict disciplinary liability. Most notably, regarding highly serious and grave law violations involving the plunder of forest resources, the embezzlement of budget funds, and the infliction of irreversible damage upon the ecosystem, 6 independent criminal caseswere initiated in the Bukhara region, ensuring that the investigative processes were conducted with absolute objectivity and impartiality. These figures alone serve as irrefutable proof of how deeply entrenched the problems within the system are, while simultaneously demonstrating the complex, yet profoundly resolute struggle the prosecutorial bodies are waging against these destructive vices.

In summation, the scope of tasks related to protecting the forest fund—which is undeniably one of the lifeblood arteries of our nation—and ensuring its sustainable development is extraordinarily vast. Taking

into profound consideration the strict demands put forward in the numerous organizational and administrative orders and documents directed at system employees by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan, as well as the unique complexity, latent characteristics, rapid territorial spread, and sheer scale of damage caused by ecological crimes and offenses committed directly within the sphere of forest protection, it is an absolute requirement that system employees radically transform their operational approaches. In the immense and highly responsible endeavor of overseeing the execution of laws regarding environmental, and specifically forest, protection, prosecutors at every level must prioritize prophylaxisthat is, combating the underlying causes that breed offenses rather than merely reacting to their aftermath. A stolen tree cannot be returned to its place; a century-old ferula plant that has been slashed to death will remain only in the annals of natural history; therefore, being vigilant and defensive before they are cut down yields a hundredfold more benefit to state and public interests than post-facto punitive measures. From this perspective, and drawing a logical conclusion, it must be emphasized that practicing prosecutors should not merely limit themselves to exposing crimes. They must utilize their legal arsenals—highly effective prosecutorial oversight documents such as formal warnings and protests to annul illegal decisions—with exceptional efficiency and to the maximum extent possible, ensuring that even the most minor infraction is met with a rigorous legal assessment. Simultaneously, in the submissions they introduce, they must entirely eschew mere bureaucratic formalism. In all identified cases, they must boldly elevate to the current agenda the fundamental issue of systematically eliminating the subjective and objective causes and local conditions that directly or indirectly facilitated the offenses, raising the ecological culture within society, and preventing their recurrence by organizing robust public hearings, which serves as the sole guarantee for ensuring the rule of law. Otherwise, preserving the purity of the environment and ensuring that humanity can withstand the unpredictable whims of an increasingly arid climate in the coming centuries will remain an agonizingly elusive task.

For this very reason, it is the highest and most urgent demand of our time that the prosecutorial bodies, serving as the ultimate fortresses of justice, act as the primary bridge connecting the inanimate laws of nature with the living consciousness of the public, thereby guaranteeing the inviolability of the green garment of the Uzbek land. Establishing strict ecological law and order is not merely a statutory requirement; it is a sacred, humanitarian obligation owed to the people, the nation, and the future. Succeeding generations will judge us not by the height of the concrete buildings we construct, but by the expansiveness and vitality of the green, habitable environment we leave behind. This profound sense of supreme responsibility must find its practical expression in the daily activities of every state civil servant and law enforcement officer; the numerical targets outlined in official documents must unequivocally translate into tangible, living green spaces on the ground. On this noble path, prosecutorial oversight must fully function—and will remain—not merely as a punitive sword, but as a steadfast, impenetrable shield preserving the delicate harmony between nature and the law. There is no doubt that this strategic direction of continuously and unwaveringly enforcing ecological legislation in practice will serve as one of the decisive benchmarks in the new stage of our country's development. Only then will the forests of Uzbekistan restore their ancient glory, serving as a life-giving wellspring that ensures the ecological security of not only the present but also future generations. In this monumental endeavor, the promptness of the mass media, the transparency of state agencies, and the lawful, meticulously fair oversight of the prosecutorial bodies acting as a unified entity is the absolute demand of the era.

Ultimately, safeguarding state forest fund lands from plunder, enriching biological diversity, and transforming our nation into a thriving green space must evolve from being merely departmental tasks into a nationwide movement, becoming the fundamental life creed of every citizen. All the prosecutorial inspections being carried out, and the subsequent measures of liability imposed, inherently serve this magnificent goal—the sacred duty of preserving the purity and eternal vitality of our Homeland's nature. Only when the absolute and

uncompromising supremacy of the law and human rights is fully guaranteed can we steadily and completely achieve our envisioned sustainable ecological goals and secure the prosperous life of the people. This, in turn, is one of the most vital indicators that practically demonstrates just how just and people-oriented the Uzbek statehood and legal system truly are. As a final reflection, it can be resolutely stated that the protection of the forests is synonymous with the protection of the very continuity of society's existence, and in this matter, there is not the slightest room for compromise. In the face of the pressing ecological and legal challenges posed by the demands of time and space, unifying all forces to eliminate these problems, enrich the forest fund, and prevent illegal logging and embezzlement—achieved solely through embedding a profound ecological culture in the public consciousness—is the inevitable truth if we are to guarantee the green future of our country. Precisely for this reason, the stable and transparent mechanisms of prosecutorial oversight in Uzbekistan, coupled with the absolute inevitability of the law's execution, serve as the unshakable pillar of this entire process. At the core of every document drafted, every protest filed, and every submission introduced lies the magnificent, vital, and ever-relevant philosophy of passing on Mother Nature to the next generation flawlessly intact. Nature is our shared home; preserving it must be elevated to the highest duty and the ultimate life mission of every human being and every defender of the law, for humanity cannot exist outside the jurisdiction of nature and has no choice but to obey its ultimate, eternal laws. Preserving the life-giving potential of the forests and tearing out by the roots the vices of treating nature with cruelty within society is not merely an administrative issue; it is a matter of supreme spirituality and profound humanity. On this path, the unparalleled contribution of the prosecutorial bodies is entirely subordinated to the complex, honorable, and immensely responsible goal of protecting the lush green attire of Uzbekistan's nature and its biological treasury, and it will continue to serve as the unyielding foundation for the sustainable development of the state and society.

LIST OF REFERENCES

1. Nastolnaya kniga prokurora / pod obщ. red. S. G. Kexlerova, O.S. Kapinus; nauch. red. A.Yu. Vinokurov. – M.: Izdatelstvo «Yurayt», 2012. – S. 177.

DIYOR IBRAGIMOV
Senior Lecturer (PhD)
Law Enforcement Academy of
the Republic of Uzbekistan

CURRENT ISSUES IN THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE INFORMATION SPACE

Abstract: *This article examines the theoretical foundations and legal challenges associated with the protection of children's rights in the digital environment. The rapid development of digital technologies has created new opportunities for children while simultaneously generating emerging risks and threats to their rights, freedoms, and legitimate interests. The study explores the protection and realization of children's rights in the digital environment through the lens of international and national legal standards. Particular attention is given to existing legal and institutional challenges, including online threats, cybercrime, and the protection of children's personal data, as well as potential approaches to addressing these challenges and strengthening the legal safeguards for children in the digital sphere.*

Keywords: *digital environment; children's rights; legal protection; digital safety; Internet threats; cybercrime; international and regional child-rights law; national legislation; personal data protection; online threats.*

Despite the longstanding recognition by states around the world that children's rights constitute a universal human value, the protection of children's rights remains one of the pressing global challenges. This is largely attributable to the growing recognition at the international level that sustainable development and social progress cannot be achieved without ensuring the well-being of children and safeguarding their rights and legitimate interests in the digital age.

With regard to international legal standards concerning children's rights, Article 24 of the International Covenant on Civil and Political Rights establishes that every child, without any discrimination based on race, sex, colour, religion, national or social origin, has the right to such measures of protection as are required by their status as a minor, on the part of their family, society, and the State[1].

Similarly, Article 10 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights provides that special measures of protection and assistance should be taken on behalf of all children and young persons without discrimination on the grounds of family origin or other circumstances. It further requires that children and young persons be protected from economic and social exploitation. Their employment in work that is harmful to their morals or health, dangerous to life, or likely to impede their normal development should be subject to legal prohibition and punishment. The Covenant also emphasizes that the employment of children below an age prescribed by law must be prohibited and punishable[2].

Furthermore, with regard to the United Nations General Assembly instruments adopted to safeguard and promote children's rights, particular attention should be given to the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the "Beijing Rules", 1985) and the United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the "Riyadh Guidelines", 1990). These international instruments establish important principles and standards concerning the administration of justice involving children and the prevention of juvenile delinquency.

Recent international guidance further develops these principles by applying children's rights directly to the digital environment. The United Nations Committee on the Rights of the Child explains that the digital environment encompasses digital networks, content, services and applications, connected devices, artificial and augmented reality, artificial intelligence, automated systems, algorithms and data analytics.

---

[1] https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

[2] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights – OHCHR

The Committee emphasizes that States must ensure that children's rights are respected, protected and fulfilled across this environment, while also taking account of children's evolving capacities and their right to participate in matters affecting them[1]. (Committee on the Rights of the Child, 2021).

The Council of Europe has similarly emphasized that the digital environment creates both opportunities and risks for children and that national legislation and policies should be adapted to protect and empower children as rights-holders in the digital world. Its Recommendation CM/Rec(2018)7 provides guidance concerning privacy, data protection, protection from violence and harmful content, education, participation, remedies, and the responsibilities of businesses. (Council of Europe, 2018).[2]

Building upon the conventions and declarations outlined above, a number of legislative reforms have also been introduced in the Republic of Uzbekistan to strengthen the protection and realization of children's rights.

For example, Article 64 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan establishes that parents are obliged to support and raise their children until they reach adulthood. The State and society are responsible for providing care, upbringing, and education for orphaned children and children deprived of parental care, while also encouraging charitable activities dedicated to children. Article 65 further establishes that children are equal before the law regardless of the parents' ancestry or civil status, and emphasizes that motherhood and childhood are protected by the State.

Furthermore, the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, in Chapter XIV, Paragraph 2, entitled "Additional Guarantees for Young People," regulates the protection of the labor rights of minors in Articles 239–247. In particular, Article 240 provides that persons under eighteen

[1] Committee on the Rights of the Child. (2021). General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment (CRC/C/GC/25). United Nations.

[2] Council of Europe, Committee of Ministers. (2018). Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to Member States on Guidelines to Respect, Protect and Fulfil the Rights of the Child in the Digital Environment. Council of Europe.

years of age enjoy equal rights with adult employees in labor relations and are entitled to additional guarantees established by labor legislation and other regulatory legal acts concerning occupational safety and health, working hours, leave, and other employment conditions. Article 241 specifies the types of work in which the employment of persons under eighteen years of age is prohibited.

However, in the contemporary era of rapid digital transformation, the protection of children's rights in the virtual environment has emerged as an increasingly significant challenge for the international community. The expansion of children's access to digital technologies and online platforms has created new forms of vulnerability, including cyberbullying, cyber grooming, online sexual exploitation, and other forms of digital abuse. Recent international evidence demonstrates the scale of the problem. According to UNICEF data, among Grade 8 students aged 13–15, the proportion reporting that they had been bullied approximately monthly was 13% in Kazakhstan, 16% in Georgia, 27% in Saudi Arabia, 34% in Australia, and 47% in South Africa. The underlying survey included forms of bullying occurring both offline and through digital technologies, including the posting of embarrassing content online and online threats.

More recent evidence further demonstrates the growing importance of online child protection. UNICEF reports that, across Europe and Central Asia, approximately 15% of children aged 11, 13 and 15 reported having been cyberbullied at least once or twice during the preceding couple of months, although prevalence varies substantially across countries and age groups. In addition, UNICEF's recent data from Kazakhstan indicate that 21% of children surveyed had experienced cyberbullying, while 15% encountered unwanted online content on a daily basis. These findings demonstrate that the digital environment has become an important dimension of contemporary child protection and that traditional child-protection mechanisms must increasingly be

complemented by effective legal, institutional, educational, and technological safeguards specifically designed to address online risks[1].

According to survey findings attributed to UNICEF, a substantial proportion of young people who use the Internet are exposed to sexually explicit or otherwise inappropriate visual content, while a considerable proportion actively search for such material. Such exposure may create significant risks to children's psychological and social development, particularly where adequate parental supervision, digital literacy, and effective online protection mechanisms are lacking. Prolonged or uncontrolled exposure to harmful online content may contribute to the normalization of inappropriate behavior, distort children's perceptions of interpersonal relationships, and increase their vulnerability to other forms of online exploitation and abuse.

The risks associated with the digital environment are not limited to exposure to harmful content. In March 2023, a reported incident in Tashkent involved a 24-year-old man who died by suicide following the accumulation of substantial debts allegedly associated with Internet-based gaming. According to reports concerning the incident, the individual had initially become involved in online games after obtaining financial gains from them but subsequently incurred significant debts. Although an individual case cannot, by itself, establish a direct causal relationship between Internet gaming and suicidal behavior, it nevertheless illustrates the potential social and economic risks that may arise from uncontrolled engagement with certain forms of digital entertainment.

These developments further demonstrate the growing importance of protecting human rights in the digital environment. In particular, children and young people require enhanced safeguards against harmful online content, cyberbullying, online exploitation, grooming, manipulative digital practices, and other emerging risks. Accordingly, contemporary child-protection policies should combine effective legal

[1] HIDDEN IN PLAIN SIGHT: A statistical analysis of violence against children, UNICEF, 2014; Школа без насилия. Методическое пособие, 2015 г.; A Familiar Face: Violence in the lives of children and adolescents, UNICEF, 2017.

regulation with preventive education, digital literacy, parental guidance, institutional oversight, and appropriate technological safeguards.

Based on the foregoing analysis, it may be concluded that, in the contemporary digital era, the protection of children's rights in the virtual environment has become an increasingly pressing issue not only for the international community but also for the Republic of Uzbekistan. The rapid development and widespread use of digital technologies have generated new and increasingly complex risks to children, including online sexual exploitation and abuse, cyberbullying, cyber-grooming, exposure to harmful or inappropriate content, and the exploitation of children through online platforms.

At the same time, growing attention must be given to the protection of children's personal data and privacy, the prevention of online recruitment into illicit activities, including drug trafficking, and the potential use of digital platforms for the exploitation and trafficking of children and human organs. The risks associated with excessive or harmful engagement with online gaming and other digital services also require appropriate preventive and regulatory measures.

These challenges demonstrate the need to further strengthen the national system for protecting children's rights in the digital environment. This requires not only the development and improvement of relevant legislation, but also effective institutional mechanisms, enhanced digital literacy among children and parents, preventive educational measures, cooperation between law-enforcement and child-protection institutions, and appropriate technological safeguards. Furthermore, establishing clear mechanisms for identifying, investigating, and holding perpetrators accountable for violations of children's rights in the digital environment should constitute an important direction of contemporary child-protection policy.

As potential measures for addressing the identified challenges, the following proposals may be considered.

First, states should establish appropriate minimum age requirements for children's access to and use of social media platforms, accompanied by effective age-verification mechanisms. Such regulation

should aim not merely to restrict children's access to digital services, but to ensure that their participation in the digital environment is age-appropriate and consistent with their rights and best interests.

Second, the introduction and further development of digital and cyber-forensic mechanisms should be considered as an important component of child protection in the virtual environment. Specialized cyber-forensic capabilities could enhance the ability of law-enforcement authorities to identify, document, investigate, and prosecute violations of children's rights committed through digital technologies.

Third, each state should consider developing a comprehensive national legislative framework specifically addressing the protection of children's rights in the digital environment. Such legislation should clearly define emerging forms of online harm, establish appropriate forms of legal liability for unlawful conduct affecting children, and specify the powers and responsibilities of the competent state authorities responsible for monitoring and responding to violations.

Fourth, stronger safeguards should be introduced concerning the collection, publication, and dissemination of children's personal data and images online. Parents, relatives, educational institutions, and other third parties should be subject to appropriate safeguards when publishing information relating to children on websites and social media platforms. The child's age, maturity and evolving capacities should be taken into account when decisions are made concerning the disclosure of personal information or images. This approach is consistent with the international child-rights framework, which recognizes privacy and data protection as essential dimensions of children's rights in the digital environment. UNICEF further emphasizes that businesses operating digital technologies should identify, assess and address risks to children's rights through child-rights impact assessments1.

In conclusion, emerging risks to children in the virtual environment represent a serious and rapidly evolving challenge for both the international community and individual states. Given the continuous

[1] UNICEF. (2024). Child Rights Impact Assessments in Relation to the Digital Environment: Summary of Initial Project Findings. UNICEF.

development of digital technologies, the scale and complexity of these risks are likely to increase unless effective preventive and protective measures are adopted.

Accordingly, the protection of children's rights in the digital environment should not be regarded exclusively as a matter for law-enforcement authorities. It requires a coordinated and multidisciplinary response involving legislators, policymakers, law-enforcement and child-protection institutions, technology companies, educators, parents, and the academic community. Further research, evidence-based legislative reform, effective institutional cooperation, and the development of children's digital literacy are therefore essential to establishing a safe digital environment in which children can exercise their rights while being adequately protected from emerging forms of online harm.

IBODULLO XAYRULLO JAXONGIR O‘G‘LI
Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand davlat universiteti
yuridik fakulteti tayanch doktoranti

O‘ZBEKISTONDA MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI VAKILLIK ORGANLARI MUSTAQILLIGINI TA’MINLASHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Demokratik huquqiy davlatchilik asoslarini shakllantirish, hokimiyatlar bo‘linishi prinsipini izchil tatbiq etish hamda fuqarolarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtirokini kafolatlashda mahalliy davlat hokimiyati institutlari hal qiluvchi bo‘g‘in hisoblanadi [1]. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy va ma’muriy islohotlarning tub mohiyati hududiy miqyosda qonun ustuvorligini ta’minlash, aholining xohish-irodasini ifodalovchi vakillik tuzilmalarining institutsional nufuzini yuksaltirish hamda ularning ijro

etuvchi hokimiyatdan mustaqilligini to‘laqonli qaror toptirishga qaratilgan.

O‘tgan davr mobaynida O‘zbekiston davlatchiligining mahalliy darajadagi boshqaruvi o‘ziga xos murakkab ziddiyatni saqlab keldi. Ushbu tizimda hokimlik instituti ham vakillik (Xalq deputatlari Kengashi raisi), ham ijro etuvchi hokimiyat boshlig‘i funksiyalarini bir vaqtning o‘zida o‘zida mujassamlashtirdi. Bunday birlashgan boshqaruv modeli o‘z davrida hududiy yaxlitlikni saqlash, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni tezkorlik bilan ta’minlash vazifalarini bajargan bo‘lsa-da, demokratik taraqqiyotning hozirgi bosqichida parlamentarizm, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish hamda o‘zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanati tamoyillariga to‘liq javob bermay qoldi. Bitta mansabdor shaxsning ayni vaqtda qaror qabul qiluvchi, uni ijro etuvchi va o‘z faoliyatini o‘zi nazorat qiluvchi sub’ektga aylanishi vakillik organlarining mustaqil faoliyat ko‘rsatishiga jiddiy to‘siq bo‘lib keldi.

2023-yil 30-aprelda qabul qilingan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ushbu institutsional nomutanosiblikni bartaraf etishning fundamental huquqiy poydevorini yaratdi. Bosh qomusimizda mahalliy vakillik va ijro etuvchi hokimiyat organlari vakolatlarining institutsional jihatdan ajratilishi, Kengash raisi va hokim lavozimlarining bir-biridan qat’iy tarzda cheklanishi mustaqil vakillik hokimiyatini barpo etish yo‘lidagi ulkan o‘zgarish bo‘ldi.

Hokimiyatlar bo‘linishi doktrinasi faqatgina markaziy davlat apparati – parlament, hukumat, sud tizimi doirasidagina emas, balki mahalliy, ya’ni viloyat, tuman va shahar boshqaruvi darajasida ham amal qilishi shart. Konstitutsiyaviy huquq nazariyasida mahalliy vakillik organlarining ijro hokimiyatidan mustaqilligi ikki asosiy mezonga tayanadi: tashkiliy-tuzilmaviy avtonomiya va funksional mustaqillik [2].

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 120-moddasiga muvofiq, viloyatlar, tumanlar va shaharlarda davlat hokimiyatining vakillik organlari tegishli hudud aholisi tomonidan saylanadigan Xalq deputatlari Kengashlaridir [3]. Eng muhim konstitutsiyaviy yangilik shundaki, Xalq deputatlari Kengashiga uning deputatlari orasidan saylanadigan Kengash raisi boshchilik qiladi hamda

Kengash raisi va viloyat, tuman, shahar hokimi lavozimlarini bir shaxs egallashi qat’iyan taqiqlanadi.

Mazkur konstitutsiyaviy qoidaning bosqichma-bosqich amaliyotga tatbiq etilishi – viloyat va Toshkent shahar Kengashlarida 2024-yilgi navbatdagi saylovlar yakunidan, tuman va shahar darajasida esa 2026-yil 1-yanvardan boshlab to‘liq kuchga kirishi belgilangan [4]. Bu esa mahalliy boshqaruv tizimini tubdan qayta qurib, vakillik organini ijroiya tuzilmasidan huquqiy jihatdan himoyaladi.

Vakillik organining mustaqilligi haqida so‘z yuritilganda, uni professional jihatdan axborot, tahliliy, yuridik va tashkiliy jihatdan ta’minlovchi mustaqil Kotibiyat (apparat) mavjudligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ilgari Xalq deputatlari Kengashlari faoliyati bevosita hokimlik apparatining umumiy bo‘limlari yoki tashkiliy-nazorat guruhlari tomonidan ta’minlanar edi. Bu holat amalda Kengashlarning mustaqil kun tartibini shakllantirish, ijro hokimiyati faoliyatiga xolis va tanqidiy baho berish imkoniyatini cheklar edi.

O‘zbekiston Respublikasining “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi Qonuniga kiritilgan o‘zgartishlar hamda Oliy Majlis Senati Kengashining tegishli qarorlariga muvofiq, Xalq deputatlari Kengashlarining alohida yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lgan Kotibiyatlari tashkil etildi. Kotibiyat mudiri va mutaxassislari bevosita Kengash raisiga bo‘ysunadi hamda hokimlik devonidan to‘liq mustaqil faoliyat yuritadi [5]. Bu esa deputatlarga taqdim etilayotgan qaror loyihalarining muqobil va mustaqil yuridik ekspertizasini o‘tkazish, ijro hokimiyatining hisobotlaridagi noaniqliklar va kamchiliklarni xolis ochib berish imkonini yaratdi.

Mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlarining haqiqiy mustaqilligi ularning nazorat vakolatlari doirasi va ushbu vakolatlarni amalda qo‘llash ta’sirchanligi bilan o‘lchanadi [6]. Nazorat funksiyasi faqatgina hisobotlarni eshitishdan iborat bo‘lmay, balki ijroiya organlari mansabdor shaxslarining mas’uliyatini belgilashgacha bo‘lgan choralarni qamrab oladi.

Nazorat jarayonida doimiy komissiyalar instituti yetakchi o‘rin tutadi [5]. Doimiy komissiyalar mahalliy byudjetning shakllantirilishi va

ijro etilishi, yer resurslaridan oqilona foydalanilishi, qurilish-arxitektura normalariga rioya qilinishi hamda hududiy rivojlantirish dasturlarining ijrosini nazorat qiladi. Doimiy komissiyalarning o‘rganish natijalari asosida Kengash sessiyalari kun tartibiga dolzarb muammolar kiritiladi. Bu jarayonda deputatlarning daxlsizlik huquqi qat’iy kafolatlangan bo‘lib, deputatni jinoiy javobgarlikka tortish, ushlab turish yoki qamoqqa olish faqat tegishli Kengashning roziligi bilan amalga oshiriladi.

Mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlarining mustaqilligi ularning qonun doirasida hududiy ahamiyatga molik masalalar bo‘yicha mustaqil qarorlar qabul qilish huquqida namoyon bo‘ladi [7]. Xalq deputatlari Kengashlarining normativ-huquqiy hujjatlari tegishli hududda barcha jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek ijro hokimiyati organlari uchun majburiy yuridik kuchga ega.

O‘zbekistonda mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari mustaqilligini ta’minlash – mamlakatda demokratik institutlarni mustahkamlash, davlat boshqaruvini insonparvarlashtirish va “Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyilini hayotga tatbiq etishning bosh omilidir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya orqali Kengash raisi va hokim maqomining bir-biridan ajratilishi mazkur sohadagi tarixiy qadam bo‘ldi. Vakillik organlarining tashkiliy, funksional, moliyaviy va nazorat sohasidagi mustaqilligini to‘liq ta’minlash kelgusida ijro hokimiyati ustidan samarali tiyib turish mexanizmini yaratadi, hududlarda qonuniylikni mustahkamlaydi hamda har bir hududiy qarorning xalq manfaatlari yo‘lida qabul qilinishiga xizmat qiladi. Qonunchilikni yanada takomillashtirish, deputatlar korpusining kasbiy salohiyatini oshirish va ularni mustaqil moddiy-moliyaviy bazaga tayantirish ushbu islohotlarning barqarorligini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022. – B. 77-80;

2. В.Е. Чиркин. Система государственного и муниципального управления. – Москва: Издательство НОРМА, 2023. – С. 184-189;

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. [Matn] Rasmiy nashr. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2023. – b. 60;

4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy Qonuni, 01.05.2023 yildagi O‘RQ-837-son;

5. O‘zbekiston Respublikasining 1993 yil 2 sentabrdagi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 913-XII-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2026-y., 03/26/1142/0440-son;

6. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. – Toshkent: Adolat, 2018. – B. 312–318;

7. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-apreldagi “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-682-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 14.07.2026-y., 03/26/1158/0727-son.

НОЗИМОВ БАҲРОМ ҲАЁТЖОН ЎҒЛИ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил изланувчиси

ЧЕТ ЭЛ ФУҚАРОЛАРИ МЕҲНАТИДАГИ РУХСАТНОМА ВА РЎЙХАТГА ОЛИШ ТИЗИМИНИ СОДДАЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: Мақолада чет эл фуқароларининг меҳнат фаолиятини *расмийлаштиришда рухсатнома ва вақтинча рўйхатга олиш тизимини соддалаштириш масалалари таҳлил қилинган. Амалдаги тартибни рақамлаштириш, идоралараро ахборот алмашинувини кучайтириш ҳамда ягона электрон тартибни жорий этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *чет эл фуқароси, меҳнат миграцияси, рухсатнома, рўйхатга олиш, рақамлаштириш.*

Аннотация: *В статье анализируются вопросы упрощения разрешительной системы и регистрации иностранных граждан при осуществлении трудовой деятельности. Предложены меры по*

цифровизации процедур, развитию межведомственного обмена данными и внедрению единого электронного механизма оформления.

Ключевые слова: *иностранный гражданин, трудовая миграция, разрешение на работу, регистрация, цифровизация.*

Abstract: *The article examines the simplification of work authorization and registration procedures for foreign nationals. It proposes the digitalization of administrative processes, improved inter-agency data exchange, and the introduction of a unified electronic employment authorization system.*

Keywords: *foreign national, labour migration, work authorization, registration, digitalization.*

Меҳнат бозорининг глобаллашуви, трансмиллий инвестицияларнинг кенгайиши, рақамли технологиялар ва юқори малакали мутахассисларга бўлган талаб давлатлар олдига чет эл фуқароларининг меҳнат фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини қайта кўриб чиқиш вазифасини қўймоқда. Бунда давлат бир вақтнинг ўзида миллий меҳнат бозорини муҳофаза қилиши, миграция жараёнларини назорат қилиши, иш берувчиларнинг малакали кадрларга бўлган эҳтиёжини таъминлаши ҳамда мигрант ходимларнинг меҳнат ҳуқуқларини кафолатлаши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Меҳнат кодексида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар меҳнатини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишга бағишланган алоҳида боб мавжуд. Кодекснинг 523-моддасига кўра, Ўзбекистон ҳудудига қонуний равишда кириб келган чет эл фуқароси, қонунда белгиланган истиснолардан ташқари, меҳнат қилиш ҳуқуқини берувчи тасдиқнома асосида ишлаши мумкин. Иш берувчи ҳам меҳнат шартномасини тегишли тасдиқнома мавжуд бўлгандагина тузиши лозим.[1]

Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида»ги Қонунида чет эл фуқароларининг меҳнат муносабатларидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари меҳнат тўғрисидаги қонунчилик билан белгиланиши назарда тутилган. Шунингдек, вақтинча турган чет эл фуқаролари турган жойи бўйича рўйхатга олиниши шарт.[2]

Шу боис рухсатнома ва рўйхатга олиш тизимини соддалаштириш масаласи давлат назоратини бекор қилиш сифатида эмас, балки такрорий маъмурий ҳаракатларни қисқартириш, ахборот тизимларини интеграция қилиш ва қонуний меҳнат фаолиятини рағбатлантириш воситаси сифатида тушунилиши керак.

Меҳнат ҳуқуқи доктринасида ходимнинг ҳуқуқий мақоми унинг фуқаролиги, ирқи, миллати ёки бошқа белгиларига қараб асоссиз равишда фарқланмаслиги умумэътироф этилган. Ўзбекистонлик олимлар Й.Турсунов ва М.А.Усманова ходим меҳнат-ҳуқуқий мақомининг асосий таркибий қисмлари меҳнат қилиш ҳуқуқи, меҳнат шартномасини тузиш, хавфсиз меҳнат шароитидан фойдаланиш ва бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш имконияти барча ходимларга тааллуқли эканини таъкидлайдилар.[3] Мазкур ёндашув чет эл фуқароларига нисбатан махсус миграция талаблари белгиланишини истисно қилмайди, бироқ бундай талаблар қонуний мақсадга мувофиқ, зарур ва мутаносиб бўлиши шарт.

Мартин Рус меҳнат миграцияси сиёсатида давлатларнинг меҳнат бозорини ташқи ишчи кучига очиш даражаси билан мигрантларга бериладиган ҳуқуқлар ҳажми ўртасида муайян зиддият мавжудлигини кўрсатади. Унинг фикрича, айрим давлатлар миграция каналларини кенгайтириш эвазига мигрант ходимнинг иш берувчини эркин алмаштириш, доимий яшаш ёки ижтимоий ҳуқуқлардан фойдаланиш имкониятларини чеклайди.[4] Бироқ бундай ёндашув мигрантнинг муайян иш берувчига ҳаддан ташқари боғланиб қолишига ва меҳнат эксплуатацияси хавфининг ошишига олиб келиши мумкин.

Марта Незна иш берувчига боғланган виза ва меҳнат рухсатномаларини «қоғоз занжирлар» сифатида тавсифлаб, ходимнинг ҳуқуқий мақоми фақат битта иш берувчига боғланган ҳолларда меҳнат муносабатларида юридик мажбурлаш элементлари пайдо бўлишини асослайди.[5] Ходим ишдан бўшатилганида унинг меҳнат қилиш ҳуқуқи, яшаш учун асоси ва миграция мақоми бир

вақтнинг ўзида бекор бўлса, у иш ҳақи тўланмаслиги, ноқонуний иш вақти ёки хавфли меҳнат шароитига қарши шикоят қилишдан чўчиши мумкин.

Жан-Мишель Сервайс халқаро меҳнат ҳуқуқи стандартлари миллий ҳуқуққа механик равишда кўчирилмаслиги, балки уларнинг мақсади — муносиб меҳнат, тенглик ва ижтимоий адолатни таъминлаш нуқтаи назаридан имплементация қилиниши лозимлигини таъкидлайди.[6] Ришард Холевинский эса мигрантнинг миграция мақомидаги камчиликлар уни меҳнат ва инсон ҳуқуқларининг асосий кафолатларидан маҳрум қилиш учун асос бўла олмаслигини кўрсатади.[7]

Ушбу назарий ёндашувлар асосида рухсат бериш тизимини соддалаштиришнинг тўртта асосий принципини ажратиш мумкин:

биринчидан, **мутаносиблик принципи**, яъни маъмурий талаблар миграция ва меҳнат бозорини назорат қилиш учун зарур бўлган даражадан ортиқ бўлмаслиги;

иккинчидан, **маълумотни бир марта тақдим этиш принципи**, яъни фуқаро ёки иш берувчидан давлат органларида мавжуд маълумотларни такроран талаб қилмаслик;

учинчидан, **ҳуқуқий мақомнинг узлуксизлиги**, яъни иш берувчи алмашган ёки меҳнат шартномаси бекор қилинган пайтда шахс автоматик равишда ноқонуний мақомга тушиб қолмаслиги;

тўртинчидан, **ягона рақамли дарча принципи**, яъни тасдиқнома, меҳнат шартномаси, виза ва вақтинча рўйхатни ягона электрон жараён доирасида расмийлаштириш.

Ўзбекистонда чет эл фуқаролари меҳнатини расмийлаштириш тизими сўнгги йилларда сезиларли даражада ислоҳ қилинди. Хусусан, илгари амалда бўлган икки босқичли тартиб иш берувчининг хорижий ишчи кучини жалб қилиш учун рухсатнома олиши ва ҳар бир ходим учун меҳнат қилиш ҳуқуқини берувчи тасдиқнома расмийлаштириши ортиқча бюрократик тўсиқ сифатида баҳоланган эди. 2022 йил 1 мартдан иш берувчининг чет эл ишчи кучини жалб қилиш учун алоҳида рухсатнома олиш талаби бекор

қилинди. Бироқ чет эл фуқаросининг меҳнат қилиш ҳуқуқини берувчи тасдиқнома институти сақлаб қолинди.[8]

Ҳозирги тартибда тасдиқнома олиш учун ариза «Лицензия» ахборот тизими ёки Ягона интерактив давлат хизматлари портали орқали тақдим этилади. Тасдиқнома оддий тоифадаги чет эл ходимига, одатда, меҳнат шартномасининг муддати доирасида, бироқ кўпи билан бир йилга берилади. Юқори малакали ва малакали мутахассисларга эса уч йилгача амал қиладиган тасдиқнома бериш имконияти белгиланган.[9]

Вақтинча турган жой бўйича рўйхатга олиш «E-mehmon» махсус электрон тизими орқали амалга оширилиши мумкин. Меҳмонхона ва даволаш муассасалари чет эл фуқароларини жойлаштирган пайтда рўйхатга олади. Хусусий уй-жойда турган шахс эса қабул қилувчи томон орқали электрон тизимда ёки ички ишлар органларида белгиланган муддатда рўйхатдан ўтказилади. Одатда, рўйхатга олиш учун уч иш кунилик муддат қўлланилади.[10]

Шу билан бирга, амалда меҳнат қилиш тасдиқномаси, вақтинча рўйхат, виза ёки яшаш ҳужжати, солиқ идентификация рақами ва Ягона миллий меҳнат тизимида меҳнат шартномасини қайд этиш ўзаро боғлиқ, лекин ташкилий жиҳатдан турли жараёнлар сифатида амал қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 4 августдаги ПФ–126-сон Фармони иловасида иш берувчиларга Ягона миллий меҳнат тизимидаги шахсий кабинети орқали хорижий ходим учун тасдиқнома олиш ва уни узайтириш юзасидан мурожаат қилиш имкониятини яратиш белгиланган.[11] Бу йўналиш тизимларни интеграция қилиш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилиши мумкин, аммо унинг самарадорлиги маълумот алмашинуви тўлиқ автоматлаштирилишига боғлиқ.

Амалиётдаги муаммолардан бири тасдиқнома, виза, вақтинча рўйхат ва меҳнат шартномасини расмийлаштириш учун турли ахборот тизимларидан фойдаланилиши иш берувчи ва чет эл фуқароси учун маъмурий жараённи мураккаблаштиради. Бир хил

паспорт, манзил ва меҳнат шартномасига оид маълумотларни бир неча марта киритиш эҳтимоли сақланиб қолмоқда.

Иккинчидан, меҳнат қилиш тасдиқномасининг амал қилиш муддати билан виза, вақтинча рўйхат ёки меҳнат шартномасининг муддати ҳар доим ҳам автоматик равишда мувофиқлаштирилмайди. Ҳужжатлардан бирининг муддати ўтиши шахснинг бошқа ҳужжатлари амалда бўлса ҳам, унинг ҳуқуқий мақомига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Учинчидан, чет эл фуқаросининг тасдиқномаси муайян иш берувчи ва меҳнат шартномасига боғланиши унинг меҳнат бозоридаги ҳаракатчанлигини чеклайди. Амалда юқори малакали ва малакали мутахассисларга меҳнат шартномаси муддатидан олдин бекор қилинганда янги иш берувчи топиш учун ўттиз иш куни берилиши назарда тутилган. Бироқ бундай кафолат барча тоифадаги чет эл ходимларига татбиқ этилмаган.[12]

Тўртинчидан, Меҳнат кодексининг 523-моддасига мувофиқ, чет эл фуқароси ўриндошлик асосида бошқа иш берувчида ишлаши учун алоҳида тасдиқнома олиши талаб қилинади. Ходим худди шу касб ёки мутахассислик бўйича қўшимча иш бажарса, иккинчи тўлиқ рухсат бериш жараёнини ўтказиш мутаносиблик принципига тўлиқ мос келмайди.

Бешинчидан, вақтинча рўйхатга олиш мажбурияти кўп ҳолларда меҳмонхона, уй-жой мулкдори ёки қабул қилувчи ташкилот зиммасига юклатилган бўлса-да, рўйхатдаги камчиликнинг салбий оқибати чет эл фуқаросининг ўзига ҳам таъсир қилиши мумкин. Чет эл фуқароси бошқа шахс томонидан йўл қўйилган техник ёки ташкилий хато сабабли қонуний меҳнат қилиш имкониятидан маҳрум бўлмаслиги керак.

Европа Иттифоқининг 2024/1233-сонли Ягона рухсатнома тўғрисидаги директиваси учинчи давлат фуқаролари учун яшаш ва меҳнат қилишга доир ягона маъмурий тартибни назарда тутади. Директивада рухсатнома эгасининг муайян шартлар асосида иш берувчини алмаштириши мумкинлиги, ишсиз қолиш эса рухсатномани дарҳол бекор қилиш учун асос бўлмаслиги

белгиланган. Рухсатнома икки йилдан кам вақт давомида амал қилган бўлса, камида уч ойлик, икки йилдан ортиқ амал қилган бўлса, камида олти ойлик иш қидириш муддати берилиши назарда тутилган.[13]

Германияда малакали мутахассисларни жалб қилишнинг тезлаштирилган тартибида иш берувчи чет эл фуқаросининг ишончномаси асосида марказий миграция органига мурожаат қилади. Мазкур орган малака ҳужжатларини тан олиш, меҳнат бозорига рухсат бериш, миграция ва виза жараёнларини мувофиқлаштирувчи ягона алоқа нуқтаси вазифасини бажаради.[14] Ушбу модель турли органларнинг ваколатларини бекор қилмайди, балки улар ўртасидаги жараённи битта масъул орган орқали мувофиқлаштиради.

Халқаро меҳнат ташкилотининг Адолатли ёллаш бўйича умумий принципларида меҳнат мигрантларига ишга жойлашиш шартлари тўғрисида тушунарли ахборот бериш, ёллаш жараёнининг шаффоф ва арзон бўлишини таъминлаш, ходимдан асоссиз тўловлар ундирмаслик ҳамда самарали шикоят механизмларини яратиш талаб этилади.[15] ХМТ материалларида мигрант ходимни битта иш берувчига ҳаддан ташқари боғлаш унинг ҳуқуқий заифлигини кучайтириши, шу сабаб иш берувчини алмаштириш учун етарли ҳуқуқий имкониятлар яратилиши лозимлиги таъкидланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, қонунчиликни такомиллаштириш бўйича бир нечта қуйидаги таклифлар мавжуд:

Биринчидан, Ўзбекистонда **«Чет эл ходимининг ягона электрон мақоми»** институтини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Бунда меҳнат қилиш тасдиқномаси, виза ёки яшаш учун асос, вақтинча рўйхат, солиқ идентификация рақами ва Ягона миллий меҳнат тизимидаги меҳнат шартномаси ягона электрон профилда бирлаштирилиши керак.

Иккинчидан, Меҳнат кодексининг 523-моддасини қуйидаги мазмундаги норма билан тўлдириш таклиф этилади:

«Чет эл фуқаросининг меҳнат қилиш ҳуқуқини тасдиқлаш, унинг меҳнат шартномасини рўйхатдан ўтказиш ва вақтинча турган жойига оид маълумотларни текшириш идоралараро ахборот алмашинуви асосида, ариза берувчидан давлат органларида мавжуд ҳужжатларни такроран талаб қилмаган ҳолда амалга оширилади».

Учинчидан, тасдиқномани фақат муайян иш берувчига эмас, балки ходимнинг касби, малакаси ва иқтисодий фаолият соҳасига боғлаш механизмини босқичма-босқич жорий этиш лозим. Чет эл ходими худди шу касб ва соҳада иш берувчини алмаштирганида янги тасдиқнома олиш ўрнига ваколатли органни электрон шаклда хабардор қилиши етарли бўлиши керак.

Тўртинчидан, меҳнат шартномаси бекор қилинган барча чет эл ходимларига янги иш топиш ёки мамлакатдан қонуний чиқиб кетиш учун камида **олтмиш календарь кунлик имтиёзли муддат** бериш зарур. Ушбу даврда ходимнинг тасдиқномаси, визаси ва вақтинча рўйхати автоматик равишда амал қилишда давом этиши лозим.

Бешинчидан, чет эл фуқароси асосий иш жойидаги касби ёки малакаси доирасида ўриндошлик асосида ишлаганда алоҳида тасдиқнома олиш талаби бекор қилиниб, иккинчи иш берувчининг Ягона миллий меҳнат тизими орқали электрон хабарнома юбориши билан чекланиши мақсадга мувофиқ.

Олтинчидан, аризаларни кўриб чиқишда **хавфга асосланган уч босқичли тартиб** жорий этиш таклиф қилинади:

«яшил йўлак» - юқори малакали мутахассислар, олимлар, ўқитувчилар, ахборот технологиялари ва инвестиция лойиҳалари ходимлари учун автоматлаштирилган ёки хабар бериш тартиби;

«сариқ йўлак» - одатдаги меҳнат миграцияси учун стандарт текширув;

«қизил йўлак» - хавфсизлик, стратегик объектлар ёки юқори миграция хавфи мавжуд соҳалар учун кенгайтирилган текширув.

Еттинчидан, тасдиқномани узайтириш ҳақидаги ариза ўз вақтида берилган, лекин ваколатли орган белгиланган муддатда қарор қабул қилмаган бўлса, амалдаги тасдиқнома якуний қарор чиқарилгунига қадар, бироқ камида ўттиз кунга автоматик

узайтирилган деб ҳисобланиши лозим. Бу механизм фақат тасдиқномани узайтириш ҳолатларига нисбатан қўлланиб, дастлабки аризалар учун жорий этилмаслиги мумкин.

Саккизинчидан, «E-mehmon», Ягона миллий меҳнат тизими ва миграция органларининг ахборот базалари ўзаро интеграция қилиниши керак. Меҳнат шартномасида кўрсатилган яшаш манзили электрон равишда тасдиқланганида, чет эл ходимини вақтинча рўйхатга олиш алоҳида аризасиз амалга оширилиши мумкин.

Тўққизинчидан, тасдиқнома расмийлаштириш, воситачилик ва ходимни ёллаш билан боғлиқ мажбурий тўловларни чет эл фуқароси зиммасига ўтказиш тақиқланиши лозим. Меҳнат ресурсини жалб қилиш ташаббуси иш берувчидан чиққан ҳолларда, мазкур харажатлар иш берувчи томонидан қопланиши адолатли ёллаш принципларига мувофиқ бўлади.

Ўнинчидан, чет эл фуқаролари учун ўзбек, рус ва инглиз тилларида ишлайдиган ягона электрон портал ташкил этилиб, унда ариза ҳолатини кузатиш, ҳужжат муддати тугаши ҳақида огоҳлантириш, иш берувчини алмаштириш тўғрисида хабар бериш ва меҳнат ҳуқуқлари бузилиши юзасидан электрон шикоят юбориш имкониятлари бўлиши зарур.

Чет эл фуқаролари меҳнатида рухсатнома ва рўйхатга олиш тизимини соддалаштириш миллий меҳнат бозорини назоратсиз очиб юборишни англатмайди. Аксинча, рақамлаштирилган, шаффоф ва ўзаро интеграция қилинган тизим давлатга меҳнат миграцияси тўғрисида ишончли маълумот олиш, яширин бандликни камайтириш ва хавфли ҳолатларни мақсадли назорат қилиш имконини беради.

Ўзбекистонда иш берувчининг хорижий ишчи кучини жалб қилиш учун алоҳида рухсатнома олиш талаби бекор қилингани муҳим ислоҳот бўлди. Энди навбатдаги босқич тасдиқнома, меҳнат шартномаси, виза ва вақтинча рўйхатни ягона рақамли жараёнга бирлаштиришдан иборат бўлиши керак. Ходимга иш берувчини алмаштириш учун етарли муддат бериш, маълумотларни бир марта тақдим этиш ва хавфга асосланган тартибни жорий қилиш бир

вақтнинг ўзида инвестициявий жозибадорликни, қонуний бандликни ва мигрант ходимлар ҳуқуқларининг ҳимоясини кучайтиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. 2022 йил 28 октябрь, ЎРҚ–798-сон. 30-боб, 521–526-моддалар.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида»ги Қонуни. 2021 йил 4 июнь, ЎРҚ–692-сон. 15-модда.

3. Турсунов Й., Усманова М.А. Меҳнат ҳуқуқи. – Тошкент: ТДЮИ, 2006. – 238 б.

4. Ruhs M. The Price of Rights: Regulating International Labor Migration. – Princeton: Princeton University Press, 2013.

5. Niezna M. Paper Chains: Tied Visas, Migration Policies, and Legal Coercion // *Journal of Law and Society*. – 2022.

6. Servais J.-M. International Labour Law. 7th ed. – Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2022.

7. Cholewinski R. Migrant Workers in International Human Rights Law: Their Protection in Countries of Employment. – Oxford: Clarendon Press, 1997.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 22 февралдаги 86-сон қарори; Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 мартдаги 244-сон қарори.

9. Чет эл фуқароларига Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳнат фаолияти ҳуқуқини берувчи тасдиқномаларни бериш бўйича махсус электрон тартиб тўғрисидаги низом.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 28 сентябрдаги 593-сон қарори билан тасдиқланган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни турган жойи бўйича рўйхатга олиш тартиби.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 4 августдаги ПФ–126-сон Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида хорижий давлатлар

фуқароларининг меҳнат фаолиятини амалга ошириш тартибини соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ–4008-сон қарори.

13. Directive (EU) 2024/1233 of the European Parliament and of the Council on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State.

14. Federal Government of Germany. Fast-track procedure for skilled workers under the Skilled Immigration Act. Official information portal “Make it in Germany”.

15. International Labour Organization. General Principles and Operational Guidelines for Fair Recruitment and Definition of Recruitment Fees and Related Costs. – Geneva: ILO, 2019.

16. International Labour Organization. Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (No. 97); Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention, 1975 (No. 143).

SHUKHRAT KHOMIDOV
Law Enforcement academy of the
Republic of Uzbekistan
Teacher of Department on
Combating Economic Crimes and
Legalization of Criminal Proceeds

PRACTICE OF FINANCIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES IN UZBEKISTAN: IDENTIFICATION AND SEIZURE OF DIGITAL ASSETS

Abstract. *This research paper systematically analyzes the procedural, regulatory, and legal mechanisms governing financial investigations of corruption crimes involving digital assets in the Republic of Uzbekistan. Historically operating in a regulatory gray area, Uzbekistan has structurally aligned its domestic framework with international standards, particularly the Financial Action Task Force (FATF) Recommendations. The study examines the state's dual-*

track legislative response: the establishment of a closed-loop domestic licensing regime for Virtual Asset Service Providers (VASPs) controlled by the National Agency for Perspective Projects (NAPP), and the criminalization of unauthorized crypto-asset transactions and mining under Articles 278-8 and 278-9 of the Criminal Code of Uzbekistan. Special emphasis is placed on Joint Instruction No. 3591 (December 25, 2024), which provides a standardized procedural guide for pre-trial and criminal investigation organs to identify, seize, store, and transfer digital assets. Utilizing a mixed-methods design, the paper contrasts technical compliance with operational challenges, including peer-to-peer (P2P) laundering, decentralized finance (DeFi) obfuscation, and the lack of a centralized public beneficial ownership register. It concludes with strategic policy recommendations, proposing the establishment of a dedicated Asset Management Unit (AMU), the integration of real-time transaction screening protocols, and the deployment of transparent asset repatriation trust funds.

Keywords: *Crypto-Assets, digital assets, Financial Investigation, Asset Recovery, National Agency for Perspective Projects, Virtual Asset Service Providers, Money Laundering, FATF Recommendation, Corruption.*

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli aktivlar ishtirokidagi korrupsiyaga oid jinoyatlarni moliyaviy tergov qilishning protsessual, huquqiy va me’yoriy mexanizmlari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tarixan tartibga solinmagan soha hisoblangan kripto-aktivlar aylanmasi bugungi kunda jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish (AML/CFT) xalqaro standartlari, xususan FATF tavsiyalari bilan muvofiqlashtirildi. Maqolada davlatning ikki tomonlama qonunchilik choralari o‘rganilgan: Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) tomonidan kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi xizmatlar provayderlarini (VASP) qat’iy litsenziyalash rejimi va Jinoyat kodeksining 278-8 hamda 278-9-moddalari doirasida noqonuniy kripto-operatsiyalar va mayning faoliyatini jinoiy javobgarlikka tortish masalalari tahlil qilingan. Asosiy e’tibor tergovga qadar tekshiruv va jinoyatlarni tergov qilish davomida aniqlangan kripto-aktivlarni olib qo‘yish, xatlash, saqlash hamda topshirishning protsessual tartibini belgilovchi 3591-sonli Qo‘shma Yo‘riqnomaga (2024-yil 25-dekabr) qaratilgan. Maqolada texnik muvofiqlik bilan bir qatorda markazlashtirilmagan moliya (DeFi) protokollarini kuzatish, xorijiy P2P platformalaridan foydalanishni cheklash va benefitsiar mulkdorlarning markazlashtirilgan ochiq reyestri mavjud emasligi bilan bog‘liq tizimli muammolar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot yakunida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, blokcheyn tahlil tizimlarini joriy etish, maxsus Aktivlarni boshqarish organini (AMU) tashkil etish va qaytarilgan korrupsion aktivlardan ijtimoiy maqsadlarda shaffof foydalanish bo‘yicha strategik tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Kriptoaktivlar, raqamli aktivlar, moliyaviy tergov, aktivlarni qaytarish, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi, virtual aktivlar xizmatlarini ko‘rsatuvchi provayderlar, jinoiy daromadlarni legallashtirish, FATF tavsiyalari, korrupsiya.*

Аннотация. *В данной научной работе систематически анализируются процессуальные, нормативные и правовые механизмы, регулирующие финансовые расследования коррупционных преступлений, связанных с цифровыми активами в Республике Узбекистан. Оборот криптоактивов, ранее находившийся в правовом вакууме, был систематически приведен в соответствие с международными стандартами, в частности Рекомендациями ФАТФ. В исследовании рассматриваются двусторонние законодательные меры государства: создание закрытого внутреннего режима лицензирования провайдеров услуг виртуальных активов (VASP) под контролем Национального агентства перспективных проектов (НАПП) и криминализация незаконных операций и майнинга по статьям 278-8 и 278-9 Уголовного кодекса Узбекистана. Особое внимание уделено Совместной инструкции № 3591 (от 25 декабря 2024 года), определяющей процессуальный порядок изъятия, ареста, хранения и передачи криптоактивов органами дознания и следствия. С использованием смешанного метода исследования в статье противопоставляется техническое соответствие законодательства Узбекистана его операционной эффективности. Описаны проблемы, связанные с P2P-легализацией, обфускацией транзакций через DeFi и отсутствием публичного реестра бенефициарных владельцев. В заключении предложены стратегические рекомендации, включая создание специализированного Органа по управлению активами (AMU), интеграцию скрининга транзакций в реальном времени и развертывание трастовых фондов для прозрачной репатриации активов.*

Ключевые слова: *Криптоактивы, цифровые активы, финансовое расследование, возврат активов, Национальное агентство перспективных проектов, поставщики услуг виртуальных активов, легализация преступных доходов, Рекомендации ФАТФ, коррупция.*

Introduction

The global transition toward a digital economy has significantly altered traditional financial architectures and methods of capital formation. Digital Financial Assets (DFAs), driven by distributed ledger technologies and cryptographic systems, have expanded liquidity,

disintermediated commercial transactions, and introduced unprecedented financial efficiency. However, these same technological advancements have introduced substantial systemic risks. Organized criminal groups (OCGs) and corrupt actors have increasingly exploited the borderless nature, transaction speed, and pseudonymity of virtual assets to bypass traditional banking controls. In corruption schemes, digital assets serve as advanced tools for laundering public funds, facilitating international bribery, and executing illicit transfers.

Within this shifting global landscape, the Republic of Uzbekistan, under its ongoing "New Uzbekistan" developmental agenda, has prioritized anti-corruption and anti-money laundering (AML) reforms. Uzbekistan's early virtual asset policies shifted between complete restriction and unregulated tolerance. Prior to 2018, digital assets existed in a regulatory vacuum. By December 2019, the government banned residents from purchasing crypto-assets, temporarily freezing the market. However, this restrictive stance was operationally unsustainable. Corrupt actors continued to leverage virtual currencies via foreign platforms, P2P gateways, and clandestine mining farms. This created a pressing need for a systematic, technical, and operational overhaul of the national digital asset regime.

Through partnerships with the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Uzbekistan launched a series of statutory and procedural initiatives to align its frameworks with FATF Recommendation 15. These reforms culminated in the adoption of Law No. 899 in January 2024, which criminalized unlicensed digital transactions, and the promulgation of Joint Instruction No. 3591 in December 2024, providing a standardized procedural model for digital asset seizure.

This research paper provides an in-depth analysis of the financial investigation of corruption crimes in Uzbekistan, focusing specifically on the identification, seizure, and recovery of digital assets.

Methods

This study utilizes a mixed-methods research design, combining qualitative legal dogmatics with quantitative and empirical legal analysis. In doing so, it avoids abstract theoretical speculation in favor of evaluating active statutory frameworks, regulatory instruments, and recorded judicial and administrative enforcement data.

The qualitative legal analysis focuses on the structural alignment of Uzbek domestic legislation with international treaty obligations and anti-money laundering standards. This includes a systematic evaluation of:

- The United Nations Convention against Corruption (UNCAC), to which Uzbekistan is a state party[1].
- The FATF 40 Recommendations, specifically evaluating the technical compliance and operational effectiveness parameters under Recommendations 4, 30, 31, 38, and 40.
- The statutory provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan.
- Joint regulatory instruments, primarily Joint Instruction No. 3591, which establishes the interagency protocol for virtual asset seizure.

The empirical and quantitative component of the research evaluates statistical trends, case files, and official statements issued by law enforcement bodies, including the General Prosecutor's Office (GPO), the National Agency for Perspective Projects (NAPP), and the State Security Service (DXX). Quantitative metrics analyzed include local crypto transaction volumes, licensing statistics, the monetary scale of disrupted illegal exchanges, and documented case profiles such as high-profile peer-to-peer (P2P) enforcement operations[2].

To capture the analytical models used by modern financial investigators to detect digital asset diversion, this study integrates forensic models of unexplained wealth and transactional obfuscation. To calculate the Unexplained Wealth Indicator (**UWI**) of a politically

[1] United Nations Convention against Corruption (UNCAC), G.A. Res. 58/4, U.N. Doc. A/RES/58/4 (Oct. 31, 2003).
[2] Financial Action Task Force (FATF), FATF Guidance on Asset Recovery and Best Practices, November 2025.

exposed person suspected of corruption, investigators employ the following valuation formula :

$$\mathbf{UWI} = i=1\sum n A i - (\text{Ilegal} + j=1\sum m L j)$$

Where:

- Ai represents the appraised market value of all physical and digital assets (including verified crypto-asset wallets and private keys) acquired or controlled by the suspect during a specified investigative window.
- Ilegal represents the total declared, verified legitimate income of the target during the same period.
- Lj represents verifiable liabilities, legitimate capital injections, or documented commercial loans.

A positive **UWI** that significantly deviates from the legitimate earning capacity of the public official serves as a primary red flag, initiating a parallel financial investigation. Furthermore, to evaluate the complexity of transactional obfuscation in mixing or CoinJoin networks, forensic analysts calculate the transactional Shannon entropy (H), which represents the difficulty of mapping incoming inputs to outgoing outputs:

$$H(X) = -k=1\sum K P(xk) \log 2 P(xk)$$

Where $P(xk)$ is the probability that a specific output wallet address xk is linked to an input transaction source. High-entropy values indicate the deployment of advanced obfuscation techniques (such as mixers, tumblers, and chain-hopping) requiring specialized tracing platforms like Chainalysis, Crystal, and AML-bot.

Results

The Statutory Penal Architecture of Uzbekistan's Virtual Asset Market

On January 19, 2024, Uzbekistan enacted Law No. 899 (entering into force on April 20, 2024), establishing a strict, dual-track liability regime designed to penalize unauthorized crypto-asset transactions and illegal mining. Prior to these legislative amendments, law enforcement agencies lacked clear criminal law instruments, forcing them to

prosecute virtual asset cases under generalized fraud or tax evasion statutes.

At the administrative level, Law No. 899 amended the Code of Administrative Responsibility by introducing Article 155-4. Under this article, first-time offenders who acquire, exchange, or sell crypto-assets without a proper license or through unauthorized foreign platforms face administrative detention of up to 15 days. For individuals to whom administrative detention cannot be legally applied, a fine ranging from 20 to 30 Basic Calculation Units (BCUs) is levied. Crucially, Article 155-4 mandates the compulsory confiscation of all crypto-assets and the computational instruments utilized to execute the unauthorized transactions. In addition, Virtual Asset Service Providers (VASPs) that facilitate transactions involving anonymous crypto-assets are subject to direct administrative fines of 30 to 40 BCUs levied against their officers[1].

t the criminal level, Law No. 899 introduced Article 278-8 ("Violation of legislation in the field of crypto-assets circulation") and Article 278-9 ("Illegal mining activity") into the Criminal Code of Uzbekistan. Criminal liability is triggered if an individual commits any of these violations within a year of being subjected to an administrative penalty under Article 155-4. Standard violations under Article 278-8 are penalized by up to two years of correctional labor, restricted liberty for up to three years, or direct imprisonment for a maximum of three years.

However, under Part 2 and Part 3 of Article 278-8, if the offense is accompanied by specific aggravating factors—such as commission on an especially large scale, by an organized group, or by prior conspiracy—the punishment is elevated to direct imprisonment for three to five years. These comprehensive penal scales are structured below:

Empirical Evidence of Emerging Criminal Trends and Enforcement Actions

[1] Law of the Republic of Uzbekistan No. O‘RQ-899, On Amendments and Additions to the Criminal, Criminal Procedure, and Administrative Responsibility Codes of the Republic of Uzbekistan, January 19, 2024.

These new statutory tools have led to a significant increase in enforcement actions targeting the unauthorized digital economy. Analyzing recent judicial and investigative records from 2025 and 2026 reveals three distinct typologies of local digital asset abuse:

1. **Recidivist Layering via Global Platforms:** In Bukhara, regional investigators prosecuted an Andijan native who ran an unlicensed peer-to-peer (P2P) trading desk. Operating through unregistered accounts on Binance and Bitget, the suspect processed 2,400 transactions between April and September 2025, generating a turnover of 1,373,824 USDT (exceeding UZS 18 billion). Crucially, the suspect was already under a sentence of restricted liberty for a previous UZS 26 billion crypto violation. To layer the funds, he funneled approximately UZS 1 billion through banking cards belonging to intermediaries (mules), withdrawing the cash to purchase physical tokens via external, unhosted wallets. The case resulted in criminal charges under Article 278-8, Part 3, and the total seizure of all associated bank accounts.
2. **Unregulated Amateur Arbitrage:** A 17-year-old in the Zhondor district of Bukhara was detained for running an unlicensed exchange service. By bypassing local, licensed VASPs, the teenager processed UZS 34 billion (approximately $2.6 million) in illegal transactions. Law enforcement seized all funds under Article 278-8, Part 3, highlighting how younger, tech-savvy operators are increasingly driving the local black market.
3. **Transnational Multi-Jurisdictional Schemes:** In June 2026, Tashkent police and State Security Service (DXX) cybercrime units disrupted a complex, organized P2P laundering ring. The group used social media platforms to advertise fraudulent high-yield investment schemes, using deepfakes of government officials to lure victims. The investigation revealed that the group had transported more than 100 Uzbek citizens to Kazakhstan, where bank cards were opened in their names. These mule cards were then used by the ring's foreign organizers to process illegal crypto transactions exceeding 1.5 million USDT. The

suspects are currently held in custody under Article 278-8, Part 3 of the Criminal Code, facing up to 5 years in prison.

Procedural Seizure Protocols Under Joint Instruction No. 3591

While Law No. 899 established substantive criminal offenses, investigators initially lacked a standardized manual to identify, secure, and forfeit digital assets without risking key deletion or transactional loss. This operational gap was resolved on December 25, 2024, when the Ministry of Internal Affairs (Order No. 44), the General Prosecutor's Office (Order No. 14), and NAPP (Order No. 14) jointly registered **Instruction No. 3591**: "On the Procedure for Seizure, Attachment, Storage, and Transfer of Crypto-Assets Identified during Pre-trial and Criminal Investigations". This instruction was coordinated with the Ministry of Economy and Finance, the State Security Service (DXX), and the National Guard, and entered into force on December 28, 2024[1].

Instruction No. 3591 mandates that any pre-trial or criminal investigation action involving digital assets must be performed with the participation of a qualified specialist with documented blockchain and cryptographic expertise. This requirement prevents the loss of evidence due to administrative error.

Under the instruction, evidence of digital asset violations can be retrieved from three primary sources:

Information Devices: Computers, smartphones, and hard drives that may hold active software-based wallet applications, cached data, or unencrypted keys.

Hardware Crypto Wallets: Physical hardware storage keys, with the instruction explicitly naming devices manufactured by Ledger, Trezor, KeepKey, Coldcard, Bitlox, and Blockstech.

Physical Records: Handwritten notes, notebooks, and diaries that may contain recovery seed phrases, passwords, or wallet addresses.

[1] Joint Instruction No. 3591, On the Procedure for Seizure, Attachment, Storage, and Transfer of Crypto-Assets Identified during Pre-trial and Criminal Investigations, registered with the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, December 25, 2024.

Once these devices or records are identified, the specialist and the investigator must execute the standard procedural actions outlined below:

Step No. & Name	Forensic Action Required	Target Media and Evidence Locations	Forensic Tools & Analytical Software Used
Step 1: Identification	Discovery and physical documentation of unhosted wallets, hardware devices, and recovery phrases during searches.	Smartphones, laptops, unhosted cold wallets (Ledger, Trezor), paper seed phrases.	- Physical search protocols. - Visual verification by IT specialist.
Step 2: Preservation	Isolation of seized hardware to block incoming commands and network signals; copying RAM memory.	Hardware wallets, active mobile interfaces, open browser tabs.	- Faraday isolation shields. - Write-blockers and volatile memory (RAM) dump tools.
Step 3: Investigation	Transaction-graph tracing, public ledger verification, and establishing links to target wallets.	Targeted blockchain addresses, TxIDs, transaction logs.	- Forensic blockchain tools (Chainalysis, Crystal, AML-bot). - Public blockchain explorers.
Step 4: Interdiction	Sending formal interagency queries	Licensed local VASPs,	- Interagency communication

Step No. & Name	Forensic Action Required	Target Media and Evidence Locations	Forensic Tools & Analytical Software Used
	to freeze VASP accounts and retrieve transaction logs.	depository vaults, banking fiat channels.	portals. - Bank-secrecy waiver queries.
Step 5: Seizure	Direct transfer of identified virtual assets into state-controlled, multi-signature software or hardware wallets.	Targeted crypto-asset balances.	- State-controlled multi-signature hardware wallets. - Secure network transfer protocols.

Discussion

Technical Compliance vs. Operational Effectiveness

Uzbekistan has made significant progress in establishing a formal regulatory framework. During regional mutual evaluation reviews, the state secured a technical rating of "Largely Compliant" for FATF Recommendation 15 (Virtual Assets and VASPs). However, maintaining technical compliance on paper does not automatically guarantee high operational effectiveness under the FATF’s Immediate Outcomes.

A major regulatory innovation is NAPP's introduction of the **"Reasonable Judgment"** mechanism, which came into force in early 2026. Historically, license applications for virtual financial platforms were evaluated purely on formalistic compliance—the mere presence of incorporation documents, minimum capital requirements, and standard charter files.

Under the 2026 rules, NAPP can reject a licensing application or suspend an existing permit based on discretionary "reasonable judgment". This judgment is formulated by synthesizing formal

compliance with qualitative intelligence gathered from supervisory reviews, foreign regulators, international organizations (e.g., FATF, UNODC), complaints from corporate counterparties, and reputable open-source media reports.

This ensures that shell companies backed by politically exposed persons (PEPs) or professional money launderers cannot obtain VASP licenses in Uzbekistan, even if they formally satisfy the statutory capital requirement of 500 million UZS for an exchange or 1 billion UZS for a mining pool. If NAPP issues a negative reasonable judgment regarding the beneficial owners of an applicant, it serves as an official ground for license denial.

Despite this regulatory mechanism, significant operational gaps remain, particularly regarding peer-to-peer (P2P) networks, decentralized finance (DeFi), and the bypass of domestic VASPs via Virtual Private Networks (VPNs). Since Uzbekistan strictly restricts its residents to licensed local platforms, a parallel black market has emerged where local cash or bank card transfers are traded for stablecoins on foreign, non-compliant exchanges. This practice is exemplified by the case of the 17-year-old Bukhara trader, who was able to accumulate UZS 34 billion through P2P transactions before detection.

Because DeFi protocols and non-custodial decentralized exchanges (DEXs) do not maintain physical offices or centralized KYC gateways, tracking and seizing assets transferred to these protocols requires advanced, active tracing capabilities. The state's investigative agencies currently lack automated, real-time trigger systems capable of flagging when local bank cards funnel fiat directly into P2P gateways or mixing networks.

Furthermore, while Uzbekistan's legal framework for traditional asset recovery is robust, the country’s beneficial ownership transparency remains limited. There is currently no publicly available, searchable, open-data centralized Beneficial Ownership Register. Consequently, corrupt officials can still establish complex networks of domestic and

offshore shell companies to purchase digital assets, masking their true ownership.

Finally, as noted in the 2023 UNODC scoping report on the management and disposal of seized/confiscated assets in Uzbekistan, the country lacks a centralized, specialized body or dedicated Asset Management Unit (AMU) to oversee seized digital assets. Under current practices, individual investigative and surishtiruv organs manage seized tokens on separate, agency-specific wallets. This fragmented custody model presents several risks:

Operational Errors: Non-specialized investigators may mishandle private keys, resulting in the permanent loss of assets.

Market Volatility: Because digital assets are highly volatile, holding them in static, unmanaged wallets throughout long-term criminal trials can lead to severe value loss.

Lack of Auditability: The lack of a centralized register of seized assets makes it difficult to verify balances, track historical custody, and execute timely liquidations or victim restitutions.

International Cooperation and Repatriation Frameworks

Because digital transactions are borderless, effective asset recovery requires close collaboration with foreign jurisdictions and international law enforcement networks. Uzbekistan has positioned itself as an active participant in regional and global asset recovery networks. Crucially, the country hosts the Secretariat of the **Asset Recovery Inter-Agency Network in West and Central Asia (ARIN-WCA)**, based at the Law Enforcement Academy of the General Prosecutor's Office in Tashkent.

ARIN-WCA, which comprises 11 member jurisdictions, serves as an informal network of operational contacts. By maintaining direct, non-bureaucratic communication channels between law enforcement and prosecutorial contact points, ARIN-WCA has significantly reduced the processing times of cross-border asset-tracing requests to a fraction of the time required under traditional Mutual Legal Assistance Treaties (MLATs). Additionally, Uzbekistan is an active member of the Global

Operational Network of Anti-Corruption Law Enforcement Authorities (the GlobE Network), further expanding its reach[1].

A landmark case demonstrating the necessity of transparent, internationally coordinated asset recovery is the Swiss-Uzbek restitution agreement concerning the ill-gotten assets of Gulnara Karimova. Beginning in 2012, Swiss and US authorities initiated criminal and civil forfeiture proceedings targeting nearly $1 billion in bribes paid by transnational telecommunications giants (including MTS, VimpelCom, and Telia) to secure lucrative market access in Uzbekistan.

Following Swiss confiscation orders in 2019, Switzerland and Uzbekistan signed an innovative restitution agreement on August 16, 2022, governing the return of $131 million in definitively confiscated assets. This model aligns with the principles of transparency and public benefit outlined in Chapter 7 of the FATF Guidance on Asset Recovery[2].

Rather than transferring the funds directly to the state treasury, the parties established the **"Uzbekistan Vision 2030 Fund"**, a United Nations Multi-Partner Trust Fund. This architecture guarantees that returned assets are deployed transparently and accountably, directly benefiting the Uzbek population through Sustainable Development Goal (SDG) projects. The fund's strategic governing body includes representatives from both Switzerland and Uzbekistan, alongside civil society observers. The fund is actively utilizing $95 million to finance healthcare and education programs, such as reducing maternal and neonatal mortality in 227 clinics across the country[3].

This transparent, trust-fund-based restitution model represents a significant advancement in international asset recovery, ensuring that repatriated funds are insulated from corruption and successfully reinvested in public infrastructure.

---

[1] Camden Asset Recovery Inter-Agency Network (CARIN), Annual General Meeting: Warsaw Recommendations on Non-Conviction-Based Confiscation, 2018.

[2] Federal Act on the Freezing and the Restitution of Illicit Assets held by Foreign Politically Exposed Persons (FIAA), Swiss Confederation, July 1, 2016.

[3] United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Management and Disposal of Seized and Confiscated Assets in Uzbekistan: Recommendations to Improve the Cost-Effectiveness of the Asset Management and Disposal System, March 2023.

Conclusion

The practice of financial investigations of corruption crimes in Uzbekistan has made remarkable progress, particularly in establishing the regulatory foundations for virtual asset oversight and criminal enforcement. The integration of NAPP's licensing supervision, Law No. 899's penal classifications, and Joint Instruction No. 3591's detailed procedural rules has created a standardized framework for digital asset tracing and seizure.

However, transitioning from technical compliance with international standards to high operational effectiveness requires addressing several systemic vulnerabilities. Based on the empirical and qualitative analysis presented in this study, the following strategic recommendations are proposed:

1. **Deployment of Real-Time Blockchain Analytics:** The General Prosecutor's Office and NAPP should establish automated transaction monitoring gateways that link domestic VASPs with local commercial banking databases. Using AI-driven tracing software, investigators should receive instant alerts when bank cards registered in the names of high-risk individuals or politically exposed persons (PEPs) initiate high-velocity fiat transfers to P2P platforms or external non-custodial addresses.
2. **Centralization of Asset Management (AMU Establishment):** In alignment with UNODC recommendations, Uzbekistan should transition from agency-specific, fragmented holding of seized virtual currencies to a centralized, specialized Asset Management Unit (AMU). This unit should deploy secure, multi-signature hardware storage systems and develop standardized, court-approved protocols for the interim management and liquidation of volatile digital assets, preventing the loss of asset value during long-term criminal proceedings.
3. **Creation of a Centralized Beneficial Ownership Register:** The Ministry of Justice should establish a centralized, publicly accessible, and searchable Beneficial Ownership Register in open data format. This registry must require all corporate entities operating or incorporating in Uzbekistan to systematically disclose their ultimate

beneficial owners, preventing corrupt actors from using shell companies and offshore structures to mask digital asset ownership.

4. **Strengthening Non-Conviction-Based (NCB) Confiscation Frameworks:** Given the high proof standards required in criminal corruption trials, Uzbekistan should expand its civil and administrative asset forfeiture frameworks. This includes introducing civil-chamber procedures for Unexplained Wealth Orders (**UWI**), allowing the state to freeze and recover digital assets controlled by public officials if they fail to prove a legitimate source of acquisition.

5. **Integration of Virtual Asset Protocols into Bilateral MLATs:** To bypass the slow, bureaucratic nature of traditional mutual legal assistance, Uzbekistan's Ministry of Foreign Affairs and the GPO should negotiate specialized digital asset seizure addenda within existing and future bilateral treaties. These protocols must authorize the rapid, cross-border freezing of crypto wallets upon the issuance of an emergency administrative warrant by NAPP or the GPO.

6. **Sustained Civil Society and Transparent Oversight in Asset Returns:** Following the successful precedent of the "Uzbekistan Vision 2030 Fund," all future international asset returns must be managed through transparent trust funds. Independent civil society groups and international monitors must be granted active oversight roles to ensure that recovered corruption proceeds are insulated from political interference and successfully reinvested in public infrastructure and sustainable development.

References

1. United Nations Convention against Corruption (UNCAC), G.A. Res. 58/4, U.N. Doc. A/RES/58/4 (Oct. 31, 2003).
2. Financial Action Task Force (FATF), FATF Guidance on Asset Recovery and Best Practices, November 2025.
3. Law of the Republic of Uzbekistan No. O‘RQ-899, On Amendments and Additions to the Criminal, Criminal Procedure, and

Administrative Responsibility Codes of the Republic of Uzbekistan, January 19, 2024.

4. Joint Instruction No. 3591, On the Procedure for Seizure, Attachment, Storage, and Transfer of Crypto-Assets Identified during Pre-trial and Criminal Investigations, registered with the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, December 25, 2024.

5. Camden Asset Recovery Inter-Agency Network (CARIN), Annual General Meeting: Warsaw Recommendations on Non-Conviction-Based Confiscation, 2018.

6. Federal Act on the Freezing and the Restitution of Illicit Assets held by Foreign Politically Exposed Persons (FIAA), Swiss Confederation, July 1, 2016.

7. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Management and Disposal of Seized and Confiscated Assets in Uzbekistan: Recommendations to Improve the Cost-Effectiveness of the Asset Management and Disposal System, March 2023.

ГАДЖИЕВ ХАГАНИ МОХУББАТ ОГЛЫ
Начальник Специализированного центра цифровых исследований Научно-исследовательского института цифровой криминалистики Правоохранительной академии Республики Узбекистан
доктор философии (PhD) по юридическим наукам

ОРГАНИЗОВАННОЕ МОШЕННИЧЕСТВО В МЕССЕНДЖЕРЕ TELEGRAM И ПРЕДЕЛЫ РЕАКТИВНОЙ МОДЕЛИ РАССЛЕДОВАНИЯ

Развитие цифровой инфраструктуры Узбекистана изменило структуру криминальных угроз. Если в 2019 году зарегистрировано 863 преступления с использованием информационных технологий, то к 2025 году их число достигло 69 000, или 44,4 % всех

правонарушений, при совокупном ущербе свыше 1,9 трлн сумов.[1] Основной средой мошеннических схем стал мессенджер Telegram. Возникает закономерный вопрос: почему при неослабевающем внимании государства к киберугрозам масштаб хищений не сокращается, а растёт? Полагаем, что ответ лежит не в плоскости законодательства, а в методологии следствия, которое реагирует на цифровые преступления реактивно, разбирая каждый эпизод изолированно. Проверке этого предположения и посвящён настоящий тезис.

Чтобы оценить эту реакцию, необходимо сначала понять, против чего она направлена. За тысячами разрозненных заявлений стоит устойчивая, высокоорганизованная инфраструктура, а схемы образуют иерархию по степени организованности. Базовый уровень составляют взлом аккаунтов с рассылкой от имени жертвы и увод сделок с площадок OLX и Uzum в мессенджер. Выше расположены фишинговые кампании с ротацией доменов под видом уведомлений банков и госпорталов, а наиболее организованный уровень образует инвестиционное мошенничество на псевдокриптовалютных платформах по модели финансовой пирамиды.

Вершину этой иерархии занимает появившаяся в мае 2026 года схема повторного обмана: мошенники предлагают через Telegram фиктивный «возврат ранее похищенных средств» и повторно похищают деньги у уже пострадавших граждан. Она показывает, что преступники мыслят не разовой операцией, а системой, извлекая доход даже из последствий чужих схем. Организованность здесь не исключение, а норма.[2]

Организованной природе этих схем противостоит следственная практика, исходящая из прямо противоположного допущения. Убеждение, что сквозное шифрование делает Telegram недоступным для правоохранительных органов, верно лишь

---

[1] Материалы пресс-тура в Центр киберпреступности МВД Республики Узбекистан // Газета.uz. — 2025. — 29 мая. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.gazeta.uz/ru/2025/05/29/cybercrime/. — Дата доступа: 04.06.2026.

[2] В Узбекистане предупредили о новой мошеннической схеме в Telegram // Anhor.uz. — 2026. — Май. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://anhor.uz/news/v-uzbekistane-predupredili/. — Дата доступа: 04.06.2026.

отчасти. Администрация платформы предоставляет минимум сведений и только по международному запросу, однако преступник оставляет следы в смежных системах под юрисдикцией Узбекистана: детализацию соединений и смену устройств по IMEI у операторов связи, транзакционные цепочки в системах Payme, Click, UzCard и Humo, переписку на устройстве жертвы. На практике эти запросы часто не направляются, а расследование сводится к поверхностному осмотру телефона потерпевшего, из-за чего упускается время и уничтожаются следы.

Когда следствие всё же выходит за пределы одного заявления, оно обнаруживает не случайных нарушителей, а структуру. Анализ раскрытых дел выделяет две категории преступников: одиночек с базовыми навыками, действующих по «методичкам» с форумов Даркнета, и устойчивые организованные группы, где технический специалист создает инфраструктуру, «операторы» ведут переписку по скриптам, а «дропы» обналичивают похищенное. Вторая категория определяет современный облик Telegram-мошенничества. В феврале 2025 года в Ташкенте и Фергане ликвидирована сеть из трех колл-центров с 32 участниками, чьими жертвами стали граждане России[1]; в январе 2026 года в Ташкенте пресечен колл-центр, сообщавший ложные сведения о «выигрышах»[2]. Оба дела раскрыты именно потому, что следствие связало разрозненные эпизоды в единую сеть, — то есть отступило от реактивной модели.

Установление организованного характера группы имеет прямое уголовно-правовое значение, и здесь проявляется вторая сторона проблемы. Тезис о неготовности законодательства применительно к Telegram-мошенничеству требует корректировки. Статья 168 УК Республики Узбекистан охватывает все описанные схемы; при незаконном доступе к аккаунту добавляется статья 278², а групповой характер влечет часть 3 статьи 168. Проблема не в

[1] В Узбекистане раскрыли три мошеннических колл-центра // Газета.uz. — 2025. — 4 февр. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.gazeta.uz/ru/2025/02/04/call-centers/. — Дата доступа: 04.06.2026.

[2] В Ташкенте накрыли подпольный колл-центр мошенников // РИА Новости. — 2026. — 29 янв. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ria.ru/20260129/tashkent-2070926724.html. — Дата доступа: 04.06.2026.

дефиците норм, а в доказательной базе: установить факт хищения несложно, но доказать организованный характер группы с распределением ролей следствие, нацеленное на быстрое закрытие эпизода, обычно не пытается. Норма об организованной группе остаётся неприменённой не потому, что её нет, а потому, что доказательства организованности никто не собирает.

Единственная область, где закону действительно недостаёт специального инструмента, лежит за пределами этой логики, синтетические медиа. Генерация поддельных голосовых сообщений средствами deepvoice уже встречается в уголовных делах.[1] Специальной нормы Уголовный кодекс не содержит, и дипфейк-мошенничество квалифицируется по статье 168, что затрудняет назначение наказания и не отражает опасность деяния. European AI Act (2024) запрещает манипулятивные ИИ-практики, а Казахстан в 2024–2025 годах ужесточил ответственность за мошенничество с генерацией биометрических данных. Полагаем, что аналогичная норма отвечает вектору Стратегии кибербезопасности на 2026–2030 годы. Но и она бесполезна, если следователь не способен процессуально зафиксировать использование дипфейка.[2]

Сказанное возвращает к исходному вопросу о причинах роста хищений. Ключевая проблема не дефицит норм и не отсутствие следов, а организационная логика следствия, остающаяся реактивной и эпизодной, тогда как преступность стала инфраструктурной. Предлагаем переориентировать досудебное производство с отдельного эпизода на анализ преступной инфраструктуры, автоматически сопоставляя технические идентификаторы (телефоны, IMEI, IP-адреса, реквизиты счетов) с централизованными базами: именно так выявлены крупные колл-центры 2025–2026 годов. Обязательными стандартами должны

[1] Chesney R., Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security // California Law Review. — 2019. — Vol. 107. — P. 1753–1820.

[2] Указ Президента Республики Узбекистан №УП-38 «Об определении Стратегии кибербезопасности Республики Узбекистан и совершенствовании системы предупреждения киберпреступности» от 10 марта 2026 г. // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.lex.uz/docs/8079279. — Дата доступа: 01.06.2026.

стать немедленное закрепление электронных следов средствами Cellebrite UFED и Magnet AXIOM, сквозная трассировка транзакций и параллельная международная работа. Пока следствие видит эпизод, а не инфраструктуру, хищения будут расти независимо от совершенствования норм и техники. Поэтому решающим условием остаётся не новая статья закона, а глубокая специализация следователей, способных читать цифровой след и доказывать организованность содеянного.

ИСМАИЛОВ АЛИШЕР АГЗАМОВИЧ
преподаватель кафедры противодействия экономическим преступлениям и легализации доходов, полученных преступным путём, Правоохранительной академии Республики Узбекистан

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ВВЕДЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ВАЛЮТ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ

Аннотация. *Настоящая статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с возможным введением в обращение цифровых валют центральных банков (ЦВЦБ). Безопасность и инклюзивность ЦВЦБ обеспечиваются поддержкой центрального банка, что делает их более надежными по сравнению с другими виртуальными платежными системами. Благодаря цифровой природе ЦВЦБ открывают доступ к финансовым услугам для людей, не имеющих возможности пользоваться традиционными банковскими услугами.*

В статье исследованы актуальные вопросы введения цифровых валют центральных банков. В частности, анализированы возможности использовании технологии распределенного реестра при организации обращения ЦВЦБ.

Ключевые слова: *цифровые валюты центральных банков, криптовалюта, виртуальные валюты, центральный банк, цифровизация, частные деньги, эмиссия, деньги, валюта.*

Abstract.*This article examines the potential introduction of central bank digital currencies (CBDCs). The security and inclusiveness of CBDCs are ensured by the central bank's backing, making them more reliable than other virtual payment systems. Due to their digital nature, CBDCs provide access to financial services for people without access to traditional banking services.*

This article examines current issues related to the introduction of central bank digital currencies. Specifically, it analyzes the potential for using distributed ledger technology to organize the circulation of central bank digital currencies.

Key words: *central bank digital currencies, cryptocurrency, virtual currencies, central bank, digitalization, private money, emission, money, currency.*

ВВЕДЕНИЕ. ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ ПО ТЕМЕ.

По мнению Ф. А. фон Хайека, являющаяся приверженцем направления экономического либерализма, государство не способно дать обществу деньги лучшего качества, чем те, которые создаются без его участия, государственные деньги - менее надежные и пригодные к обращению, а монопольное право правительства на эмиссию денег ведет к усилению могущества государства [1].

Председатель Банка России Э. С. Набиулина утверждает, что «для Центрального банка России выпуск цифровой валюты Банка России неочевидно, мы видим здесь риски, если будут выпущены цифровые валюты центральных банков, это может серьезно повлиять на основы функционирования банковской системы, двухуровневую банковскую систему, если люди будут иметь право, по сути дела, держать депозиты в ЦБ, который не может выпускать деньги» [2].

По мнению А.Киселева, цифровая валюта Центрального банка (CBDC) является инструментом проведения денежно-кредитной политики и степень влияния CBDC на денежно-кредитную политику будет зависеть от ее популярности. Это, в свою очередь, будет связано с конкретной имплементацией и характеристиками нового вида денег... CBDC будет «конкурировать» с наличными деньгами и деньгами коммерческих банков, а также может быть использована как средство платежа [3].

По мнению Ч.Кана, выпуск ЦВЦБ на основе токенов позволит реализовать инновационный потенциал цифровых денег. В частности, данный вывод согласуется с результатами исследований, проведенных Банком Канады [4].

Ж.Лох утверждает, что основное отличие розничных ЦВЦБ от оптовых заключается в том, что доступ к розничным ЦВЦБ открыт для широкого круга экономических субъектов, в том числе

компаний и физических лиц, в то время как оптовые ЦВЦБ доступны только кредитным организациям. Различия между оптовыми и розничными ЦВЦБ рассмотрены в [5].

По мнению СЮ.Алонсо частные криптоактивы могут рассматриваться в качестве потенциальной угрозы для финансовой стабильности, способны создать проблемы для центральных банков при проведении ими денежно-кредитной политики, а также способствовать вытеснению национальной валюты криптоактивами. В частности, такая угроза может исходить от биткоина, а также от стейблкоинов [6].

М.Бордо и А.Левин утверждают, что «начисление процентной ставки на цифровые деньги предполагает также возможность «получения» экономическим субъектом отрицательной процентной ставки в случае, если депозитная ставка центрального банка также станет отрицательной. В связи с тем, что ставка, начисляемая на остатки по цифровым деньгам, будет доступна для компаний и физических лиц, кредитные организации будут оперативно корректировать ставки по депозитам и другим продуктам в соответствии с изменениями ставок центрального банка» [7].

АНАЛИЗ И РЕЗУЛЬТАТЫ

С 2014 г. активная работа по изучению и внедрению цифровой валюты (Digital Currency/Electronic Payment (DCEP)) ведется Народным банком Китая. В 2017 г. центральным банком КНР образован Исследовательский институт цифровых валют.

Управляющий Народного банка Китая Юи Ганг утверждает, что, план заключается не в создании новой валюты, а цифровизации имеющейся монетарной основы и такая валюта не заменит другие части денежной массы, такие как депозиты, размещенные на банковских счетах, а также остатки, учитываемые платежными приложениями, такими как WeChat и Alipay. Банки и финтех-компании продолжат управлять депозитами клиентов, при этом новая цифровая валюта поможет банкам более эффективно осуществлять расчеты друг с другом, чем через существующие клиринговые системы [8].

Одним из первых о работе по изучению возможности создания своей цифровой валюты объявил Банк Англии [9].

В настоящее время активную деятельность в данном направлении ведет центральный банк Швеции — Риксбанк. Так, по состоянию на декабрь 2019 г. Риксбанком были проведены государственные закупки оборудования, необходимого для реализации пилотного проекта по введению в обращение цифровой валюты центрального банка, именуемой e-krona. Основная цель проекта - «расширить понимание банком технологических возможностей e-krona» [10].

Таблица 1

Современное состояние введения цифровых валют центральных банков[1]

Страна или регион	Состояние введения
Китай	С 2026 года цифровой юань переклассифицирован в категорию депозитных обязательств, а не наличных денег, что меняет подход к его использованию.
БРИКС	Все 11 стран альянса изучают или тестируют свои цифровые валюты. Девять из них (включая Россию, находящуюся на этапе тестирования цифрового рубля) находятся в стадии пилотных испытаний, еще две — на стадии исследования.
Европа	Цифровой евро находится на завершающей стадии подготовки, однако сроки полноценного запуска остаются предметом законодательных обсуждений.
США	После принятия Закона GENIUS, Федеральной резервной системе законодательно запрещено выпускать розничную цифровую валюту для граждан.

Как показывает практика зарубежных банков, технологическая основа ЦВЦБ может варьироваться в зависимости от проектных решений, принятых центральными банками. Однако существуют общие характеристики, присущие большинству реализаций ЦВЦБ.

[1] Таблица составлен автором на основе анализа аналитических материалов, опубликованных Европейским Центральным банком, Федеральной резервной системой США, Народным банком Китая и центральными банками стран БРИКС.

На наш взгляд, одним из ключевых аспектов является использование технологии распределенного реестра. Технология распределенного реестра позволяет записывать и обмениваться транзакциями в сети компьютеров, обеспечивая децентрализованный и безопасный способ управления данными.

По заключению Н.Солдаткина, существует два основных типа технологий распределенного реестра, которые потенциально могут использовать ЦВЦБ: разрешенные и неразрешенные. Разрешенная технология распределенного реестра ограничивает доступ к сети ограниченному числу участников, обычно выбираемых центральным банком. С другой стороны, неразрешенная технология распределенного реестра открыт для всех, кто хочет участвовать, как и в случае с блокчейном криптовалют. Учитывая желание центральных банков иметь полный контроль, ожидается, что ЦВЦБ будут работать в разрешенной или частной сети блокчейнов, где доступ и контроль ограничены избранной группой утвержденных участников. Проводимые мероприятия позволят центральному банку сохранять контроль над общей денежной массой. Но выбор технологию распределенного реестра зависит от целей и задач центрального банка. Разрешенная технология распределенного реестра обычно может использоваться в ЦВЦБ, чтобы гарантировать, что в сети могут участвовать только авторизованные организации, такие как банки и финансовые учреждения [11].

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Входе проведенного исследования нами сформулированы следующие выводы по введению цифровых валют центральных банков:

- изучение практики внедрения ЦВЦБ в различных странах позволило выявить ключевые факторы успеха, среди которых выбор оптимальной технологической платформы, обеспечение правовой и регуляторной поддержки, а также использование технологию распределенного реестра;

- выявленные факторы играют решающую роль в успешной реализации цифровых валют и минимизации потенциальных рисков;

- критически важным является стратегическое планирование и международного сотрудничества для достижения положительных результатов;

- степень влияния цифровой валюты центрального банка на финансовую систему и условия проведения денежно-кредитной политики будут зависеть от параметров ЦВЦБ, основным из которых является возможность выплаты процентов по цифровым деньгам со стороны центрального банка;

- создание новой платежной инфраструктуры на основе ЦВЦБ не приведет к значительному оттоку средств со счетов в кредитных организациях и будет способствовать выполнению центральным банком возложенных на него функций по развитию платежной системы и обеспечению финансовой стабильности.

На наш взгляд, для повышения эффективности обращения ЦВЦБ необходимо применять следующие меры:

- цифровую валюту центрального банка необходимо разработать с акцентом на безопасность и инклюзивность. Поскольку, поддерживаемыми центральным банком, они обладают повышенным уровнем надежности по сравнению с другими способами виртуальных платежей;

- комплексно использовать два основных типа технологию распределенного реестра: разрешенные и неразрешенные;

- наряду с технологией распределенного реестра также необходимо использовать такие технологии, как, криптография и цифровые подписи, для обеспечения безопасности и целостности транзакций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хайек Ф. А. Частные деньги. М., 1996.

2. Набиуллина: Криптовалюты центральных банков несут риски для финансовой системы//URL:https://1prime.ru/finance/20191011/830399664.html.

3. Киселев А. Есть ли будущее у цифровых валют центральных банков? Аналитическая записка. Апрель 2019//https://www.cbr.ru/Content/Document/
File/71328/analytic_note_190418_dip.pdf.

4. Kahn Ch.M. Francisco Rivadeneyra. Security and convenience of a central bank digital currency. Staff Analytical Note. Bank of Canada. October 2020. URL: https://www. bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2020/10/san2020–21. pdf.

5. Loh J. Central bank digital currencies. Basel: Bank for International Settlements; 2018. 34 p. URL: https://www.bis.org/cpmi/publ/d174.pdf

6. Alonso S.L. Reasons fostering or discouraging the implementation of central bank-backed digital currency: A review. Economies. 2020,8(2):41. DOI: 10.3390/economies8020041

7. Bordo M.D., Levin A.T. Digital cash: Principles & practical steps. NBER Working Paper. 2019;(25455). DOI: 10.3386/w25455

8. China’s new digital currency ‘isn’t bitcoin and is not for speculation//URL: https://www.scmp. com/economy/china-economy/article/3043134/chinas-new-digital-currency-isnt-bitcoin-andnot-speculation.

9. Central banks beat Bitcoin at own game with rival supercurrency // URL: http://www.telegraph. co.uk/business/2016/03/13/central-banks-beat-bitcoin-at-own-game-with-rival-supercurrency.

10. Riksbank develops an e-krona in a test environment // URL:https://www.riksbank.se/en-gb/ press-and-published/notices-and-press-releases/notices/2019/riksbank-develops-an-e-kronain-a-test-environment.

11. Солдаткин С.Н. Цифровой рубль: особенности российской модели создания и функционирования национальной цифровой валют//Вестник Хабаровского государственного университета экономики и права. — 2021. — № 2(106). — С. 62–69.

ЮСУПОВ Н.А.
Главный научный работник
Центра научно-прикладных исследований
Университета общественной
безопасности РУз, д.ф.ю.н (PhD)

БАРИЕВ Э.Ф.
Старший научный работник
Центра научно-прикладных исследований
Университета общественной
безопасности РУз.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: *Мақолада Ўзбекистон Республикасида кибержиноятчилик ривожланишининг замонавий тенденциялари тадқиқ этилиб, ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этилаётган жиноятларга қарши курашишдаги техник, ташкилий ва ҳуқуқий муаммолар таҳлил қилинади. Кибержиноятларни фош этиш даражасининг пастлиги, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг техник салоҳияти етарли эмаслиги, жиноят ва банк қонунчилигидаги бўшлиқлар ҳамда халқаро ҳамкорлик масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Миллий қонунчилик, халқаро тажриба ва илмий ёндашувлар асосида Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.*

Аннотация: *В статье исследуются современные тенденции развития киберпреступности в Республике Узбекистан, анализируются технические, организационные и правовые проблемы противодействия преступлениям, совершаемым с использованием информационных технологий. Особое внимание уделено вопросам низкой раскрываемости киберпреступлений, недостаточности технической оснащенности правоохранительных органов, пробелам в уголовном и банковском законодательстве, а также международному сотрудничеству в данной сфере. На основе изучения национального законодательства, международного опыта и научных подходов выработаны предложения по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан.*

Annotation: *The article examines current trends in the development of cybercrime in the Republic of Uzbekistan and analyzes technical, organizational, and legal challenges in combating crimes committed through information technologies. Particular attention is paid to low cybercrime detection rates, insufficient technical capabilities of law enforcement agencies, gaps in criminal*

and banking legislation, and international cooperation in this field. Based on the study of national legislation, international experience, and academic approaches, proposals for improving the legislation of the Republic of Uzbekistan are developed.

Калит сўзлари: *кибержиноят, кибержиноятчилик, тармоқли жамият, тармоқ ресурслари, жиноятларни фош этиш.*

Ключевые слова: *киберпреступление, киберпреступность, сетевое общество, сетевые ресурсы, расследование преступлений.*

Keywords: *cybercrime, cybercrime, network society, network resources, crime investigation.*

Предисловие

Стремительное развитие информационных технологий, электронных платежных систем и онлайн-сервисов сопровождается ростом преступлений, совершаемых в киберпространстве. При этом, стремительная цифровизация общественных отношений приводит к тому, что киберпреступность становится одной из наиболее опасных угроз национальной безопасности, экономической стабильности и правопорядку.

Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев неоднократно подчеркивал стратегическое значение цифровизации и информационной безопасности для развития государства. В трудах Руководителя нашей страны, отмечается и то, что без цифровой экономики нет будущего у экономики страны[1].

Также Президент указывал, что устойчивость экономики и эффективность государственного управления напрямую зависят от уровня развития информационных технологий и подготовки квалифицированных IT-специалистов[2].

Важным этапом формирования национальной системы кибербезопасности стало принятие Закона Республики Узбекистан «О кибербезопасности» от 15 апреля 2022 года № ЗРУ-764, определившего основные принципы обеспечения безопасности в киберпространстве[3].

Вместе с тем динамика роста киберпреступности показывает, что существующие организационно-правовые механизмы противодействия данным угрозам нуждаются в дальнейшем совершенствовании.

---

[1] Мирзиёев Ш.М. Ҳозирги замон ва Янги Ўзбекистон, Т, 2023.

[2] Электронный ресурс: https://president.uz/ru/lists/view/6938. Дата обращения: 16.05.2026.

[3] Закон Республики Узбекистан «О кибербезопасности» от 15 апреля 2022 года № ЗРУ-764.

В частности, согласно данным МВД за последние 5 лет количество киберпреступлений резко возросло. При этом, если в 2019 году доля киберпреступлений составляла около 1,1 процента от общего числа преступлений, то к концу 2025 года данный показатель достиг почти 50 процентов.

Теоретические основы исследования

В научной литературе киберпреступность рассматривается как одна из форм трансформации традиционной преступности в условиях информационного общества.

Согласно исследованиям Мануэла Кастельса, развитие сетевого общества приводит к возникновению новых форм социальной организации, включая транснациональные цифровые преступные сообщества[1].

Ульрих Бек в рамках концепции «общества риска» указывал, что современные угрозы приобретают глобальный и технологический характер, а их последствия способны выходить далеко за пределы государственных границ[2].

Теория рутинной деятельности Лоуренс Коэн и Маркус Фелсон объясняет рост киберпреступности сочетанием трех факторов: наличием мотивированного преступника, доступной жертвы и отсутствием эффективного контроля.

Исследования Брюса Шнайера показывают, что ключевой уязвимостью современных информационных систем остается человеческий фактор, что особенно проявляется в схемах социальной инженерии[3].

Ученые из Узбекистана также проводят научный анализ этих проблем. К примеру, экономист Б.А.Бегалов отмечает, что обеспечение информационной безопасности в условиях цифровой экономики является одним из приоритетных направлений государственной политики. По его мнению, развитие цифровой

---

[1] Manuel Kastels. The Rise of the Network Society. First published:10 August 2009 Print ISBN:9781405196864 |Online ISBN:9781444319514 |DOI:10.1002/9781444319514

[2] Bryus Shnayer. Data and Goliath. Электронный ресурс: https://ciberativismoeguerra.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/bruce-schneier-data-and-goliath-2015.pdf Дата обращения: 16.05.2026.

[3] Savvas Zannettou, Tristan Caulfield, Emiliano De Cristofaro и др. Disinformation Warfare: Understanding State-Sponsored Trolls on Twitter and Their Influence on the Web. Электронный ресурс: https://www.researchgate.net/publication/322787988DisinformationWarfareUnderstandingState Дата обращения: 16.05.2026.

инфраструктуры требует параллельного совершенствования правовых механизмов информационной безопасности.

Доктор юридических наук Ш.Х.Гуламов отмечает необходимость комплексного применения правовых, организационных и технических мер в борьбе с информационной преступностью. По его мнению, поскольку киберпреступления носят транснациональный характер, важно укреплять международное сотрудничество в этой сфере.

Современные научные исследования также подтверждают влияние социальных сетей и цифровых платформ на распространение киберугроз и дезинформации.

Современное состояние киберпреступности в Республике Узбекистан

За последние годы в Республике Узбекистан наблюдается резкий рост преступлений, совершаемых с использованием информационных технологий.

Основную часть, т.е. до 90 процентов составляют кибермошенничество и киберкражи, совершаемые посредством фишинга, социальной инженерии, использования вредоносных ссылок, поддельных онлайн-платформ и незаконных банковских транзакций.

Основным способом совершения киберпреступлений, являются «фрод» (кража персональных данных), кибератака через посредника (утечка персональных данных), «скримминг» (создание дубликата банковской карты), «фишинг» (кража через фальшивую ссылку), «DDos-атака» (атака ложными запросами на сервер), атака на «DNS-сервер» (кибератаки для получения IP-адреса).

В ходе криминологических исследований удалось установить, что основными формой совершения преступления стали, «одиночная деятельность» и создание «Call – центра» для проведения массовых прозвонов с использованием технологии «социальной инженерии». А основным методом совершения киберпреступлений является транзакция, т.е. электронный перевод денежных средств и активов.

Так в 2025 году, 38,3 % киберпреступлений были совершенны путем отправки фальшивых ссылок, 17,7 % путем получения предоплаты за онлайн-торговли, 17 % путем вовлечения лиц в фальшивый «трейдинг», 6,1 % путем телефонных звонков, а также «Дипфейк» технологии и ИИ, 4 % из-за уязвимости в системе

банков и злоупотребления их сотрудников; 3 % путем оформления онлайн-кредита. Таким образом, 96 % всех кибермошенничеств и киберкраж совершаются именно с использованием банковских карт и электронных платёжных средств.

При этом, из-за недостаточно защищённости и ненадлежащего обеспечения кибербезопасности основная доля незаконных транзакций совершена в платёжных системах «Народного банка» (22 %), «Агробанка» (19 %), «Узум банка» (10 %), «Хамкор банка» (8 %) и «Ипотека банка» (7,5 %).

Кроме того, из-за упрощения процедуры оформления «онлайн-кредитов» «Узум банк»ом, привело к увеличению кибермошенничества (1926 случаев) с использованием его платёжных систем.

Особую опасность представляет использование мессенджеров и социальных сетей, прежде всего Telegram, Instagram и банковские приложения («Click», «Alif», «SQB», «PayMe» и др), которые позволяют преступникам получить доступ к управлению электронными денежными ресурсами.

В условиях цифровизации существенно возрастает количество кибератак на государственные информационные ресурсы и объекты критической информационной инфраструктуры. Например, только за последние пять лет, количество выявленных (нейтрализованных) кибератак выросло более чем в 20 раз.

В этой связи особое значение имеет Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-167 от 31 мая 2023 года, регулирующее обеспечение кибербезопасности объектов критической информационной инфраструктуры[1].

Организационно-правовые проблемы противодействия киберпреступности

Одной из ключевых проблем остается низкий уровень раскрываемости киберпреступлений. В частности, в 2025 году более 96 % киберпреступлений остались нераскрытыми. Это обусловлено недостаточной технической оснащенностью правоохранительных органов, нехваткой квалифицированных специалистов и отсутствием эффективных механизмов межведомственного взаимодействия.

[1] Begalov B.A., Abdullayev M.K. “Raqamli iqtisodiyot” (darslik), Toshkent, 2023. https://book.iiau.uz/book?id=21188

Сложности вызывает и несовершенство уголовно-правовой квалификации отдельных форм киберпреступлений, включая киберкражи и преступления, совершаемые посредством технологий анонимизации.

В связи с тем что квалификация кражи, совершаемой с использованием ИТ, не урегулирована отдельным постановлением (по аналогии постановления Пленума Верховного Суда №17 от 23.06.2023 г. о квалификации кибермошенничества) возникает правовая коллизия, следствием которой является возможность искусственного перевода фактов кражи из категории «подлежащих к предупреждению преступлений» в «киберпреступления».

Существенным препятствием для быстрого раскрытия киберкраж и кибермошенничества является ограниченный доступ органов следствия и оперативных подразделений к информации о банковских транзакциях и подозрительных финансовых операциях. Действующее законодательство о банковской тайне не обеспечивает оперативного получения необходимых сведений.

Недостаточный уровень международного сотрудничества также негативно влияет на эффективность противодействия транснациональной киберпреступности. Основным фактором, негативно влияющим на международное сотрудничество по противодействию киберпреступности является низкий уровень имплементации универсальных международных актов в национальное законодательство Узбекистана.

В настоящее время важное значение имеют международные механизмы, предусмотренные Будапештская конвенция о киберпреступности и Конвенция ООН против киберпреступности[1].

Международный опыт противодействия киберпреступности

Международная практика показывает, что эффективная борьба с киберпреступностью требует комплексного подхода, включающего технические, правовые и профилактические меры.

Страны Евросоюза уделяют особое внимание международному обмену цифровыми доказательствами и совместному расследованию киберпреступлений[2].

[1] Ғуломов Ш.Х. ва бошқалар. “Ахборот тизимлари ва технологиялари”

[2] Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-167 от 31 мая 2023 года «О мерах по обеспечению кибербезопасности объектов критической информационной инфраструктуры».

Южная Корея реализуется система цифровой профилактики, основанная на обучении населения основам кибергигиены с раннего возраста. Образовательные программы включают интерактивные занятия, игровые платформы и адресный цифровой контент.

Соединённые Штаты Америки, Израиль и Китай активно используются специализированные киберподразделения и механизмы привлечения талантливых IT-специалистов для обеспечения государственной кибербезопасности[1].

Предложения по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан

Совершенствование законодательства Республики Узбекистан должно осуществляться комплексно с учетом современных тенденций развития цифровой преступности. Поэтапная замена иностранных цифровых и технических продуктов, а также IT-услуг иностранных компаний (в т.ч. с участием иностранного капитала) на национальные.

Представляется необходимым пересмотреть нормы уголовного законодательства в части установления соразмерной ответственности за киберкражи и кибермошенничество, учитывая масштабы причиняемого ущерба и высокую степень латентности данных преступлений.

Целесообразно предусмотреть возможность оперативного приостановления подозрительных банковских операций по решению следователя или дознавателя на ограниченный срок до получения судебного решения.

Необходимо совершенствовать положения законодательства о банковской тайне путем расширения перечня сведений, предоставляемых правоохранительным органам в рамках расследования уголовных дел.

Перспективным направлением является разработка специального порядка привлечения высококвалифицированных IT-специалистов к обеспечению кибербезопасности государства с учетом их профессиональных компетенций.

[1]Конвенция ООН против киберпреступности. Электронный ресурс: https://www.unodc.org/unodc/ru/cybercrime/convention/text/convention-full-text.html. Дата обращения: 16.05.2026.

Установление отдельных норм обеспечения, материального стимулирования и социальной защиты для «ценных кадров» противодействия киберпреступности.

Образование специального «Фонда содействия борьбе с киберпреступлениями» при правоохранительных органах, установив в качестве источников его формирования,

– внебюджетные средства и иные не запрещённые источники финансирования соответствующих министерств и ведомств;

– выделения отдельных средств государственного бюджета в рамках финансирования деятельности правоохранительных органов;

– международные гранты и средства, выделяемые международными и неправительственными организациями в рамках борьбы с киберпреступностью;

– материальные средства, активы (в т.ч. криптоактивы) и иные средства конфискованные в пользу государства в рамках уголовных дел по кибепреступлениям.

Следует усилить международное сотрудничество посредством имплементации международных стандартов в национальное законодательство и развития механизмов обмена цифровыми доказательствами.

Важное значение имеет внедрение национальной системы кибергигиены, включающей образовательные программы для различных возрастных групп населения.

Заключение

Киберпреступность в Республике Узбекистан приобрела характер одной из наиболее серьезных угроз современности. Стремительное развитие цифровых технологий сопровождается расширением возможностей для совершения преступлений в киберпространстве.

Проведенный анализ показывает, что существующие организационно-правовые механизмы противодействия киберпреступности не в полной мере соответствуют современным вызовам и угрозам.

Эффективное противодействие киберпреступности возможно только при условии комплексного реформирования системы кибербезопасности, включающего совершенствование законодательства, укрепление технического потенциала

правоохранительных органов, подготовку квалифицированных кадров и развитие международного сотрудничества.

RAKHMEDOV KHURSHID ASHRAPKHODJAEVICH
Senior Prosecutor of a Department of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan, Independent Researcher

PARTICIPATION OF MINORS AT THE STAGE OF INITIATING CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract: *The article analyzes the procedural and legal aspects of the participation of minors at the stage of initiating criminal proceedings. It examines minors' right to submit oral, written, and electronic crime reports and statements, the grounds for their apprehension and detention, the participation of defence counsel and legal representatives, the notification of parents and guardianship and trusteeship authorities, as well as the procedure for summoning minors to participate in procedural actions. Based on the analysis, proposals aimed at strengthening the legal protection of minors at the stage of initiating criminal proceedings have been developed.*

Keywords: *minor, criminal proceedings, initiation of criminal proceedings, crime report and statement, electronic application, apprehension, preventive measure, defence counsel, legal representative, qualified legal assistance, procedural safeguards, child-friendly justice.*

Аннотация: *Мақолада жиноят ишини қўзғатиш босқичида вояга етмаган шахслар иштирокининг процессуал-ҳуқуқий жиҳатлари таҳлил қилинган. Вояга етмаганларнинг жиноят тўғрисида оғзаки, ёзма ва электрон шаклда ариза ҳамда хабар бериш ҳуқуқи, уларни ушлаш ва ушлаб туриш асослари, ҳимоячи ҳамда қонуний вакил иштирокини таъминлаш, ота-онаси ва васийлик ва ҳомийлик органларини хабардор қилиш, шунингдек процессуал ҳаракатларга чақириш тартиби ўрганилган. Таҳлил натижасида жиноят ишини қўзғатиш босқичида вояга етмаганларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *вояга етмаган шахс, жиноят процесси, жиноят ишини қўзғатиш, ариза ва хабар, электрон мурожаат, ушлаб туриш, эҳтиёт*

чораси, ҳимоячи, қонуний вакил, малакали юридик ёрдам, процессуал кафолатлар, болаларга дўстона одил судлов.

Аннотация: *В статье проанализированы процессуально-правовые аспекты участия несовершеннолетних лиц на стадии возбуждения уголовного дела. Рассмотрены право несовершеннолетних подавать заявления и сообщения о преступлении в устной, письменной и электронной формах, основания их задержания и содержания под стражей, обеспечение участия защитника и законного представителя, уведомление родителей, органов опеки и попечительства, а также порядок вызова несовершеннолетних для участия в процессуальных действиях. По результатам анализа разработаны предложения, направленные на усиление правовой защиты несовершеннолетних на стадии возбуждения уголовного дела.*

Ключевые слова: *несовершеннолетнее лицо, уголовный процесс, возбуждение уголовного дела, заявление и сообщение, электронное обращение, задержание, мера пресечения, защитник, законный представитель, квалифицированная юридическая помощь, процессуальные гарантии, правосудие, дружественное к ребёнку.*

Ensuring reliable protection of the rights and legitimate interests of minors in criminal proceedings is one of the priority areas of state policy aimed at safeguarding human rights. Due to their age, level of psychological and social development, and insufficient legal knowledge and life experience, minors are regarded as participants in criminal proceedings who require special legal protection. In particular, at the stage of initiating criminal proceedings, it is essential to ensure their rights to submit an application or report concerning a crime, receive qualified legal assistance, and benefit from the participation of defence counsel and a legal representative, as well as to clearly regulate the procedures for their apprehension and summoning to participate in procedural actions. However, the provisions governing the participation of minors at this stage have not been sufficiently systematised in the current criminal procedural legislation.

“Special attention must be paid to the rights and legitimate interests of minors in criminal proceedings. Indeed, minors constitute not only a social group requiring protection due to their age, but also

participants in proceedings who, from the perspective of procedural legal capacity, require assistance”[1].

In particular, the stage of initiating criminal proceedings is regarded as the “starting point” for conducting criminal proceedings and applying measures of state coercion. Procedural coercive measures may be applied from this stage onwards. For example, individuals may be detained for a short period in order to prevent the continuation of criminal activity, absconding, or the concealment or destruction of evidence (Article 220 of the Criminal Procedure Code). Detention may be carried out both at the pre-investigation stage (before criminal proceedings are initiated) and during the preliminary investigation (after criminal proceedings have been initiated)[2]. At the stage of initiating criminal proceedings, issues relating to reports and complaints submitted by minors concerning crimes, as well as their apprehension and detention, become particularly relevant.

Pursuant to Article 324 of the Criminal Procedure Code (hereinafter referred to as the CPC), reports of a crime submitted by individuals may be made in writing or orally. However, reports of a crime may now also be submitted electronically. In particular, Article 16 of Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-407 of 16 September 2016 “On Internal Affairs Bodies” imposes the obligation “to receive and register applications, reports and other information concerning crimes, other offences and incidents, including such applications, reports and other information submitted electronically; to take timely action in respect thereof; and subsequently to notify the applicant in accordance with the procedure established by law”[3].

Thus, Article 324 of the CPC does not contain provisions expressly allowing an application submitted through a public information system, including websites, to be recognised as grounds for initiating criminal proceedings. It should be noted that the law enforcement portal, which

---

[1] Пўлатов А. Жиноят процессида гувоҳнинг мақоми ва уни такомиллаштириш масалалари: Автореф. дисс…юридик. фан. фалсафа. докт (PhD). ТДЮУ, 2022. - Б. 103.

[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекс. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

[3] Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябр ЎРҚ-407-сонли “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонуни.

ensures the unrestricted exercise of individuals' right to apply to state authorities, offers clear advantages: applications may be submitted around the clock and are immediately registered by the duty unit in the "E-material" system. This, in turn, makes it possible to promptly review reports and complaints concerning crimes and take the necessary measures.

Furthermore, this legislative provision does not establish any age limit for applicants. At the same time, pursuant to the third paragraph of Article 324 of the CPC, an applicant must be warned of criminal liability for knowingly making a false report of a crime. This warning must be recorded in the official report and confirmed by the applicant's signature. It should be noted that criminal liability under Article 237 of the Criminal Code applies from the age of sixteen[1]. In our view, this may create the impression that a minor applicant cannot personally participate in drawing up the official report. In such a case, the official who receives the report of a crime prepares a written memorandum stating that elements of a criminal offence have been identified. We believe that if a minor is capable of independently reporting a crime, it is appropriate to treat the minor as the primary source of information. According to V.M.Kornukov, no age limit should apply to a person reporting a crime, provided that the person is mentally competent and capable of correctly understanding the circumstances[2].

Indeed, applications and reports submitted by minors must be registered and examined, since criminal proceedings should be initiated whenever sufficient indications of a criminal offence are identified. This may contribute to the prompt and comprehensive investigation of a crime and, consequently, facilitate the administration of justice. Therefore, a minor who submits an application or report concerning a crime should be informed of the seriousness of this action and of its significant procedural consequences. Such an explanation may help prevent knowingly false reports and frivolous or prank reports. Since a

[1] Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм/М. Рустамбаев. – Т.: 2024. – 312 б.

[2] Корнуков В.М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве. Саратов. 1987. С. 59-60.

minor under the age of sixteen cannot be held criminally liable for making a false report, where an application or report concerning a crime is submitted by a person under sixteen, an official of the duty unit should submit a written memorandum to the head of the relevant authority.

A minor has the right to independently submit an application or report concerning a crime. We therefore believe that written, oral and electronic applications and reports submitted by persons under the age of sixteen must be accepted irrespective of their age.

In view of the foregoing, it is recommended that appropriate amendments and additions be made to the title and the first and third paragraphs of Article 324 of the CPC.

“Applications and Reports Submitted by Individuals

An individual’s application concerning a crime may be submitted orally, in writing or in the form of an electronic document. Minors have the right to submit applications and reports concerning crimes.

Applicants and informants under the age of sixteen shall not be warned of liability for knowingly making a false report of a crime; however, they shall be reminded of their obligation to provide truthful information when reporting a crime.”

If the above-mentioned amendments are introduced, minors will be able, on an equal basis with adults, to exercise their right to submit applications and reports concerning crimes at the stage of initiating criminal proceedings.

Criminal procedural legislation pays particular attention to the procedural status of minor participants. First and foremost, this involves dual representation: under the law, the state must provide defence counsel in cases involving a minor, while one of the minor’s relatives participates as a legal representative. Thus, both a legal representative and defence counsel participate in the proceedings simultaneously. In particular, Article 51 of the CPC establishes that the participation of defence counsel is mandatory in cases involving minors[1]. This is because minor participants require special legal protection due to the particular level of development associated with their age.

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

Currently, there are virtually no provisions governing the status of minors at the stage of initiating criminal proceedings. However, Article 29 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan provides: “Everyone shall be guaranteed the right to receive qualified legal assistance. In cases provided for by law, legal assistance shall be provided at the expense of the State. Every person shall have the right to receive the assistance of a lawyer of their choice at any stage of criminal proceedings and, where the person is apprehended, from the moment their right to freedom of movement is effectively restricted”[1]. As follows from the content of the above-mentioned article, individuals may use the assistance of a lawyer at any stage of criminal proceedings. In particular, it is essential to provide defence counsel in matters concerning the apprehension of a minor at the stage of initiating criminal proceedings. Due to their age-related characteristics and physical, social and psychological immaturity, minors must be afforded comprehensive protection of their rights and legitimate interests, as well as every opportunity to exercise their procedural rights fully.

It should be noted that the legal framework for apprehension is set out in Chapter 27 of the CPC, in which the legislature defines the general concept of apprehension and establishes its grounds and procedure. In particular, Article 224 of the CPC sets forth the procedure for apprehending a person before criminal proceedings are initiated. However, it does not provide a separate procedure for the apprehension of minors. Consequently, the apprehension of a minor suspected of committing a crime is carried out in accordance with the general rules established by the CPC. Thus, the current legislation contains virtually no provisions specifically regulating the apprehension of minors at the stage of initiating criminal proceedings, although minors require special legal protection.

The issue of applying detention as a preventive measure to juvenile defendants is regulated by Article 558 of the CPC. It provides that this preventive measure may be applied to a juvenile defendant accused of

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

committing an intentional crime punishable by imprisonment for a term exceeding five years. Accordingly, Chapter 27 of the CPC indicates that the apprehension and detention of a juvenile suspect should be permitted only where the minor is suspected or accused of committing a serious or especially serious crime[1]. The purpose of this rule is both to protect the public interest and to prevent violations of the rights of the child.

Where necessary, particularly if physical or psychological distress arises, law enforcement officers must arrange a medical examination of the minor and consultation with a psychologist. Under the legislation in force, detention as a preventive measure may be imposed by an investigator or inquiry officer only after criminal proceedings have been initiated. In our view, however, a person may be apprehended while attempting to flee directly from the scene of a crime or attempting to conceal or destroy the instruments of the crime. At the same time, the participation of a legal representative is not mandatory during the apprehension and detention of a juvenile suspect. The legal representative must merely be notified immediately of the detention; the prosecutor must likewise be notified, and defence counsel must be provided without delay. Thus, a legal representative is present only when an explanation is obtained from, or the juvenile suspect is interrogated, and when a preventive measure is selected in respect of the minor. Pursuant to Article 423 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation, a juvenile suspect or accused may be apprehended. It further provides that the legal representative of a juvenile suspect or accused must be notified immediately after the minor has been apprehended[2]. The Russian CPC is designed to maintain a balance between the objectives of criminal prosecution and the protection of the rights and legitimate interests of minors. Strictly regulated time limits and the involvement of teachers, psychologists and legal representatives ensure that the detention of minors is generally regarded as a measure of last resort.

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.
[2] «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 31.07.2025) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.09.2025).

Article 541 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan establishes a special procedure concerning the apprehension of minors. Under this provision, a minor may be apprehended and subjected to a preventive measure. Detention as a preventive measure may not be applied to minors accused of committing a criminal misdemeanour or a minor or medium-gravity crime. It further provides that detention as a preventive measure may be applied to a minor only where, in view of the circumstances of the case, no other preventive measure can be used.

When a minor is apprehended, the minor's parents and the guardianship and trusteeship authority must be notified immediately. If, owing to the living and upbringing conditions of a juvenile suspect, the minor cannot remain at their previous place of residence, the authority conducting the criminal proceedings may, by its order and with the participation of the guardianship and trusteeship authorities, place the minor, for the duration of the criminal proceedings, in an organisation responsible for protecting children's rights under the law or in the care of a guardian (Article 540 of the CPC)[1].

As can be seen, the CPC of Kazakhstan provides for legal protection measures from the moment a minor is apprehended. Article 550 of the CPC of Uzbekistan (ensuring the participation of defence counsel) provides that, from the first interrogation of a minor as a suspect or accused, the inquiry officer or investigator must take measures to ensure the participation of defence counsel in the case. However, the content of Article 550 of the CPC is inconsistent with the safeguards concerning legal representation established in Article 29 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, as cited above.

In other words, Article 550 provides for defence counsel to be appointed only from the first interrogation of a minor as a suspect or accused. By contrast, the Constitution establishes the right to receive the assistance of defence counsel at any stage of the proceedings, including

[1] Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2025 г.)

from the moment the person is apprehended. Furthermore, apprehension may be applied not only to an accused but also to a suspect.

The provision governing minors' right to use the services of a lawyer lacks sufficient clarity. It is evident that a minor who does not possess adequate legal knowledge or life experience cannot independently make an informed decision in such circumstances. It therefore appears appropriate to ensure that minors subjected to criminal prosecution receive qualified legal assistance. Although the preliminary examination at the stage of initiating criminal proceedings is conducted within a short period, the issue of providing a minor with a lawyer should be addressed immediately once criminal prosecution begins.

This approach is also consistent with the Council of Europe Committee of Ministers' 2010 Guidelines on Child-Friendly Justice, which emphasise the need to respect and effectively safeguard all the rights of the child to the fullest possible extent[1]. It should also be recognised that general procedural actions, such as obtaining an explanation from a minor, must be conducted in the presence of defence counsel.

According to E.V.Tsvetkova, "if a minor participates in the initial stages of criminal proceedings, they must be granted important procedural rights equivalent to those available during the preliminary investigation stage, enabling them to defend their position and protecting them against subsequent criminal prosecution"[2].

It should be noted that the current criminal procedural legislation does not provide for the mandatory participation of defence counsel for a minor at the stage of initiating criminal proceedings. This significantly restricts the ability of a minor undergoing a pre-investigation inquiry to receive qualified legal assistance.

---

[1] Рекомендация Совета Европы № R (87) 20 (Рекомендация Комитета министров Совета Европы по правосудию, дружественному к ребенку) // Вестник восстановительной юстиции. 2012. № 9.

[2] Цветкова Е.В. Нарушение прав несовершеннолетних, не достигших возраста привлечения к уголовной ответственности, на стадии возбуждения уголовного дела: российский и международный опыт // Международное уголовное право и международная юстиция. 2018. № 3. 18 с.

Therefore, it is proposed that paragraph eight of Article 224 of the CPC be supplemented with the following provision:

“When a minor is apprehended, the minor’s parents and the guardianship and trusteeship authority shall be notified immediately.”

It is proposed that the first paragraph of Article 242 of the CPC be supplemented with the following provision:

“Detention as a preventive measure may be applied to minors only in cases involving serious or especially serious intentional crimes.”

It is also recommended that, in the second paragraph of Article 549 of the CPC, the words “from the moment of interrogation” be replaced with the words “from the moment of apprehension.”

Another important issue frequently encountered in practice concerns the summons of a juvenile accused to appear before an inquiry officer, investigator, prosecutor or court pursuant to Article 97 of the CPC. The procedure for summoning a juvenile accused to appear before an investigator or court is not clearly established. If the juvenile accused is being held in custody, the summons is served through the administration of the relevant institution. However, the legislation currently does not regulate any other procedure for summoning a juvenile accused who is not being held in custody.

In practice, a summons may also be served through the administration of the institution where the juvenile accused is receiving medical treatment, working or studying. It should be emphasised that an investigator is not authorised to summon a juvenile accused by mobile phone or by personally delivering the summons. V.V. Kalnitsky has also expressed an opinion on this matter. According to him, personally summoning a juvenile accused to appear before an investigator may subsequently cause various psychological disturbances in the minor and adversely affect the quality of the investigation[1].

However, where a minor has been placed under supervision, it is reasonable to assume that the minor’s appearance before the investigative authority or court should be ensured through their legal

[1] Кальницкий В.В. Следственные действия : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Омск : Омская академия МВД России, 2003. С. 187.

representatives. Choosing an appropriate method of summoning a minor may both reduce the likelihood of obstruction of the investigation and increase the possibility of obtaining information relevant to the case from the juvenile accused during questioning.

In view of the foregoing, it is proposed that the third paragraph of Article 97 of the CPC be supplemented with the following provision:

“Minors shall be summoned to appear before an inquiry officer, investigator, prosecutor or court by means of a summons served through their legal representative”.

The analysis demonstrates the need to further improve procedural safeguards protecting the rights and legitimate interests of minors at the stage of initiating criminal proceedings. Irrespective of age, a minor should have the right to submit an application or report concerning a crime orally, in writing or electronically, and such a submission must be received, registered and examined. An applicant under the age of sixteen should not be warned of criminal liability for knowingly making a false report; however, the obligation to provide truthful information should be explained to the applicant.

Furthermore, the participation of defence counsel must be ensured from the moment a minor is apprehended, and the minor’s parents or other legal representative, as well as the guardianship and trusteeship authority, must be notified immediately. The principle of the best interests of the child requires detention as a preventive measure to be applied to minors only in exceptional circumstances—where no less restrictive measure can be used and the case concerns a serious or especially serious intentional crime. Summoning minors to appear before an inquiry officer, investigator, prosecutor or court through their legal representatives would also help prevent adverse psychological effects on them.

ҚУЧҚАРОВ ХАМИДУЛЛО АБДУРАСУЛОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси марказ катта прокурори, ю.ф.ф.д.(PhD), доцент

СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШНИ СОДДАЛАШТИРИЛГАН ТАРТИБ-ТАОМИЛНИ ЗАРУРАТИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Аннотация: *ушбу мақолада фуқаролик суд ишларини юритишни соддалаштирилган тартиб-таомилларининг вужудга келиши, шаклланиши ва ривожланиш босқичлари комплекс таҳлил қилинган. Тадқиқотда Ўзбекистон фуқаролик процессуал қонунчилигида сиртдан иш юритиш, буйруқ тартибида иш юритиш каби соддалаштирилган процессуал институтларнинг жорий этилиши, уларнинг ҳуқуқий асослари ва амалиётдаги аҳамияти ёритилган. Муаллиф томонидан суд ишларини тезкор ва самарали ҳал этиш, судьялар иш ҳажмини камайтириш, тарафларнинг вақт ва харажатларини тежашда мазкур институтларнинг ўрни очиб берилган. Шунингдек, соддалаштирилган тартиб-таомилларни қўллаш жараёнида юзага келаётган айрим муаммолар, жумладан, процессуал кафолатларни таъминлаш ва қонунчиликни такомиллаштириш масалалари таҳлил этилган. Мақолада хорижий тажриба ва миллий қонунчилик ривожланиши асосида фуқаролик суд ишларини юритишни янада такомиллаштириш бўйича илмий-амалий таклифлар илгари сурилган.*

Калит сўзлар: *фуқаролик процессуал ҳуқуқи, соддалаштирилган тартиб-таомил, сиртдан иш юритиш, суд буйруғи, суд ишларини оптималлаштириш, процессуал кафолатлар.*

Аннотация: *в статье проведён комплексный анализ возникновения, формирования и этапов развития упрощённых процедур судопроизводства по гражданским делам. В исследовании раскрыты вопросы внедрения в гражданское процессуальное законодательство Республики Узбекистан таких упрощённых процессуальных институтов, как заочное производство и приказное производство, а также рассмотрены их правовые основы и практическое значение. Автором раскрыта роль указанных институтов в обеспечении оперативного и эффективного рассмотрения гражданских дел,*

снижении нагрузки на судей, сокращении временных и материальных затрат участников процесса. Кроме того, проанализированы отдельные проблемы, возникающие при применении упрощённых процедур, включая обеспечение процессуальных гарантий участников дела и совершенствование законодательства. На основе анализа национального законодательства и зарубежного опыта предложены научно-практические рекомендации по дальнейшему совершенствованию порядка рассмотрения гражданских дел в упрощённой форме.

Ключевые слова: *гражданское процессуальное право, упрощённая процедура судопроизводства, заочное производство, приказное производство, оптимизация судебного процесса, процессуальные гарантии.*

Annotation: *the article provides a comprehensive analysis of the emergence, formation, and development stages of simplified procedures in civil proceedings. The study examines the introduction of simplified procedural institutions, such as default proceedings and court order proceedings, into the civil procedural legislation of the Republic of Uzbekistan, as well as their legal foundations and practical significance. The author highlights the role of these institutions in ensuring prompt and effective resolution of civil cases, reducing judges' workload, and decreasing time and financial costs for participants in judicial proceedings. The article also analyzes certain challenges arising in the application of simplified procedures, including the protection of procedural guarantees of the parties and the improvement of relevant legislation. Based on the analysis of national legislation and international experience, the author proposes scientific and practical recommendations aimed at further improving simplified forms of civil proceedings.*

Keywords: *civil procedural law, simplified court procedure, default proceedings, court order proceedings, optimization of judicial proceedings, procedural guarantees.*

Жаҳонда фуқаролик ишларини судда кўриш ва ҳал этишнинг тезкорлигини таъминлаш, судда иш юритишни соддалаштириш ва ихчамлаштириш орқали судлар томонидан инсон ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш, фуқаролик суд ишларини юритишни оқилона муддатларини белгилаш, фуқаролик суд ишларини олиб бориш жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тенденциялари кучайиб бормоқда. Фуқаролик суд ишларини соддалаштириш бўйича англо-америка ва континентал ҳуқуқ тизимида айни вақтда судга қадар ёки суддан ташқари музокаралар

олиб боришга, шунингдек даъво суммаси юқори бўлмаган суд ишларида тарафларнинг иштирокисиз ёзма далиллар асосида суд қарорларининг чиқарилиши орқали судьяларнинг иш ҳажмини камайтиришга алоҳида эътибор берилмоқда.

Ҳозирги кунда дунёда фуқаролик судларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги ролини ошириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашда қонуний, асосли ва адолатли ҳал қилув қарори қабул қилиш, судларни ихтисослаштириш, иш кўришнинг ихчамлаштирилган тартиб-таомилларини белгилаш, фуқаролик суд ишларини юритишга замонавий ахборот технологияларини жорий этиш, низоларни судгача ҳал қилиш механизмларини тадбиқ этиш билан боғлиқ қоидаларни белгилаш устида тадқиқотлар олиб борилмоқда. Хусусан, фуқаролик судларида соддалаштирилган тартибда иш юритишни янада кенгайтириш орқали судьяларнинг иш хажмини камайтириш, ишни судда муҳокама қилиш босқичларини оптималлаштириш орқали суд харажатларини камайтириш ва тарафларнинг сансалорлигини олдини олиш, суд қарорларига қўйилган процессуал талабларнинг тўлиқ бажарилишига, шунингдек, суд қарорлари устидан берилаётган шикоят ва протестларнинг кўпайишини олдини олишга эришиш, суд қарорларининг вақтида ижро этилишини таъминлаш бўйича фуқаролик процессуал ҳуқуқи соҳасида илмий изланишлар мавжуд.

Айниқса фуқаролик ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни ҳал этишда судга қадар тарафларнинг келишувига эришиш, даъво суммаси юқори бўлмаган суд ишлари бўйича тарафларнинг иштирокисиз мавжуд далиллар асосида суд қарорларининг чиқарилиши бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Республикамизда Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан ишлаб чиқилган ва қабул қилинган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида ПФ-60 (28.01.2022)[1] асосида фуқароларнинг

[1]https://lex.uz/docs/5841063

судга мурожаат қилишга бўлган ҳуқуқларининг кафолатлаш, суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли ҳимоясини таъминлаш, шунингдек одил судловга эришиш даражасини оширишга қаратилган изчил ислоҳотларнинг амалга оширилиши натижаси ўлароқ фуқароларимизнинг судларга қилаётган мурожаатларининг сонини ортиб бормоқда.

Суд ишларини юритишни соддалаштирилган шаклини тартибга солувчи қонунчиликнинг вужудга келиши ва унинг ривожланиши масаласини тадқиқ этиш, ўз навбатида ушбу соҳадаги қонунчиликни янада ривожлантириш ва такомиллаштириш учун замин яратади, ушбу соҳада миллий процессуал ҳуқуқ соҳасининг асосий йўналишларини аниқлашга имкон беради.

Мамлакатимизда суд ишларини юритишни соддалаштирилган шаклини тартибга солувчи қонунчиликнинг вужудга келиши ва унинг ривожланишини фуқаролик процессуал қонунчилик такомиллашиши нуқтаи назаридан келиб чиқиб, шартли равишда қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин:

Биринчи босқич:(1991-2002 йиллар) – аввало мамлакатимизда фуқа-ролик процессуал қонунчиликни ривожлантиришнинг миллий стратегияси белгилаб олинди ва унинг конституциявий-ҳуқуқий асослари яратилди.

Бу даврда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилиниб, унда ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланди.[1] Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948 йил 10 декабрь), Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966 йил 19 декабрь) ва бошқа ҳужжатларда кўзда тутилган ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқлари ҳимоясининг мустаҳкамлаб қўйилиши Конституция-мизнинг

[1] Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Тошкент, “Ўзбекистон”. 2018. – 16 бет.

муқаддимасида таъкидланганидек, халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидаларининг устунлиги тан олинганлигидан далолат беради.

Мазкур даврда (1997 йил 30 август) фуқаролик суд ишларини юритиш тартибини белгиловчи муҳим қонун ҳужжати - Ўзбекистон Республикасининг биринчи Фуқаролик процессуал кодекси (бундан кейин матнда ФПК деб юритилади) қабул қилиниши алоҳида эътиборга лойиқ. Унда фуқаролик процессуал қонунчиликни ривожлантиришнинг замонавий йўналишлари: фуқаролик процессуал ҳуқуқининг муҳим принциплари, хусусан тарафларнинг тортишуви ва тенг ҳуқуқлилиги, судда иш кўришнинг бевоситалиги ва оғзакилиги, фуқаролик ишларининг якка тартибда кўрилиши каби принциплар мустаҳкамлаб қўйилди, суд қарорлари устидан шикоят ва протест келтириш институтига жиддий равишда ўзгартишлар киритилди, шунингдек одатдаги суд ишларини юритишдан ўзгача бўлган, суд ишларини ихчамлаштирилган тартибда кўриш ва ҳал этиш, яъни сиртдан ҳал қилув қарори чиқариш институти жорий этилди.ФПКга “Сиртдан ҳал қилув қарори чиқариш” деб номланган 19-боб киритилиб, унда сиртдан иш юритиш асослари, шартлари ва тартибига оид нормалар мустаҳкамлаб қўйилди.

Таъкидлаш керакки, фуқаролик суд ишларини юритишни соддалаштириш, одатдаги суд ишларини юритишдан ўзгача бўлган, суд ишларини ихчамлаштирилган тартибда кўриш ва ҳал этиш, яъни сиртдан ҳал қилув қарори чиқариш масалалари мамлакатимизнинг биринчи ФПКда илк бор ўз ифодасини топган эди. Бошқача айтганда, миллий фуқаролик процессуал қонунчилигимиз вужудга келишининг дастлабки даврлариданоқ фуқаролик ишларини судда кўриш ва ҳал этишнинг ихчамлаштирилган ва соддалаштирилган тартиб-таомилларини жорий этишга замин яратилган эди, десак муболаға бўлмайди.

Айтиш мумкинки, сиртдан иш юритиш институти фуқаролик процессидаги тарафларнинг, хусусан жавобгарнинг ўз зиммасига юклатилган мажбуриятларни бажаришини таъминлашга

қаратилганлиги билан ҳарак-терли ҳисобланади. Чунки жавобгар суд мажлиси тўғрисида тегишлича ҳабардор бўла туриб, суд мажлисига келмаган тақдирда судлар томонидан фуқаролик ишларини кўриб чиқиш имкониятини мустаҳкамлайди. Бу эса жавобгарга ўз ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги учун жавобгарлик белгила-нишини кўрсатади. Сиртдан иш юритиш институти турли сансалорликнинг олдини олади, жавобгарнинг ўз процессуал ҳуқуқларини суиистеъмол қилишини бартараф этади ҳамда суд ишларини бирмунча ихчамлаштиришда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Аксарият олимлар ва амалиёт ходимлари фуқаролик процессуал ҳуқуқидаги сиртдан иш юритиш институтининг ролини ижобий баҳолашади. Хусусан, Ш.Ш.Шорахметовнинг фикрича, сиртдан қарор чиқариш институтининг амалга оширилиши фуқаролик процессида даъвогарларнинг ҳуқуқларини қўшимча кафолатлар билан мустаҳкамлаш, тарафларнинг, айниқса жавобгар шахсларнинг ўз ҳаракат ёки ҳаракатсизликлари учун жавобгарлик меъёрларини ошириш, низоларга рухсат берилишини тезлатиш, шунингдек суд иш юритувида бўлган фуқаролик ишларини бирмунча қисқартириш ва уларни суд иш юритувида тўпланиб қолишини олдини олишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.[1]

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист, юф.д., профессор З.Н.Эсанова сиртдан иш юритишнинг аҳамиятини қуйидагича ифодалайди:

Биринчидан, фуқаролик ишларини кўриб ҳал қилиш тартибининг хилма-хиллигини кўрсатади;

Иккинчидан, тарафларнинг суд олдидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларини тўғри англашларига имконият яратади;

Учинчидан, ишда иштирок этувчи шахсларнинг мавжуд процессуал тартибга риоя қилишларини таъминлайди;

[1] Шорахметов Ш.Ш. Инсон манфаатларига қаратилган кодекс // Ж. Қонун ҳимоясида. 2-сон, 1998 йил.

Тўртинчидан, жисмоний ва юридик шахсларнинг одил судловни амалга оширишга бўлган масъулиятини янада кучайтиради;

Бешинчидан, вақтни тежаш, процессуал муддатларга риоя қилишни таъминлашга қаратилган.[1]

М.М.Мамасиддиқов ҳам сиртдан иш юритишнинг аҳамияти ҳақида гапириб, суд мажлисига жавобгар тарафнинг келмаслиги ишни кўриб чиқиш жараёнини кечиктириши ва даъвогарларнинг бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини қайта тикланишига тўсқинлик қилиши, бу даъвогарнинг манфаатларига қайсидир маънода қарши чиқиш ва маълум бир мажбуриятларнинг бажарилишидан ҳимояланишнинг қонунда назарда тутилмаган шакли сифатида ҳам эътироф этилишини қайд этиб,[2] бу борада сиртдан ҳал қилув қарори чиқаришни ёқлаб чиқади.

Т.С.Габазов фуқаролик процессига сиртдан иш юритиш институтининг киритилиши одил судловни амалга оширишдаги мавжуд муаммоларни ҳал қилишга қаратилган муҳим йўналишлардан бири бўлиб қолди, дея ўз фикрини билдиради. Унинг фикрича, ушбу институт тарафларнинг мақсадга эришиш имконини берадиган юридик кафолатлар таркибини, ушбу кафолатларга путур етказмаган ҳолда фуқаролик юрисдикцияси тизимини ривожланиш жараёнини соддалаштириш ва мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этишда ифодаланади.[3]

Шунингдек, И.В.Решетникова фуқаролик процессуал қонунчиликка сиртдан иш юритиш институтининг киритилишини ижобий баҳолаб, уни суд фаолиятининг моҳиятини англатувчи белгиларини чекламасдан тарихан шаклланган одил судловни тезлаштирувчи шаклларидан бири деб қайд

---

[1] Esanova.Z.N. Fuqarolik protsessual huquqi. Darslik // Mualliflar jamoasi. Yuridik fanlar doktori, professor M.M.Mamasiddiqov tahriri ostida // O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, «Adolat» milliy huquqiy axborot markazi. Toshkent. 2022-y. -464. -B. 255/

[2] Мамасиддиқов М.М.Ҳал қилув қарори: уни сиртдан чиқаришнинг талаб ва шартлари // "Куч адолатда" Ўзбекистон Республикаси Олий судининг газетаси, 2010 йил 9 сентябрь.

[3] Габазов.Т.С. Пути совершенствования заочного производства в гражданском процессе // Тимур Султанович Габазов, Аюб Бисланович Сулейманов // Социально-экономические и гуманитарные науки: сборник избранных статей по материалам Международной научной конференции (Санкт-Петербург, Апрель 2021). № SEH-296. - 2021. - 88-90.

этади.[1]С.В.Братцеванинг фикрича, сиртдан иш юритиш фуқаролик суд ишларини юритишни оптималлаштириш мақсадида киритилган.[2]

Юқоридаги фикрларга қарши ўлароқ, И.С.Лапаев бу институт фуқаролик процессининг умумий қоидаларидан четга чиқиб иш юритиш сифатида баҳолайди ва суд мажлисининг тайёргарлик қисми, ишни судда муҳокама қилиш ва ҳал қилув қарори қабул қилишда суд бир қатор процессуал тартибларни четлаб ўтиши натижасида далилларни текшириш ва уларга баҳо бериш томонларнинг ўзаро муроса келишувини тузиши борасида жавобгарнинг позициясини аниқлаш каби фуқаролик процессуал шакл элементлари чиқариб ташланишини келтириб ўтиб, сиртдан иш юритиш фақатгина жавобгарнинг иш якуни юзасидан чиқарилган хал қилув қароридан манфаатдор бўлмаган холлардагина самара бериши мумкинлигини таъкидлаб ўтади.[3]

Т.С.Зайцева сиртдан иш юритиш доирасида ҳуқуқни суиистеъмол қилиш масаласини ўрганиш натижасида бу борада ҳуқуқни суъистемол қилиш ҳам даъвогар, ҳам жавобгар томонидан содир этилиши мумкинлигини таъкидлаб ўтади. Унинг таъкидлашича даъвогар судга мурожаат қилиб, унда жавобгар яшамайдиган манзилни кўрсатиши мумкин. Бу қасддан қилиниши мумкин, чунки кўп ҳолларда судлар жавобгар манзилининг тўғрилигини текширмайдилар, яшаш жойи ҳақида маълумот талаб қилмайдилар ва сиртдан қарор чиқарадилар. Бунда суд шундай қарор чиқара туриб, унга нисбатан бекор қилиш тўғрисида ариза берилиши ва иш бўйича иш юритиш тикланиши, яъни иш янгитдан кўриб чиқилиши мумкинлигини тушунади. Бироқ, агар жавобгар даъво аризасида кўрсатилган манзилда яшамаса (ёки умуман яшамаган бўлса, ёхуд яшаш жойини ўзгартирган бўлса) ва почта

---

[1] Решетникова И.В., Ярков В.В. Гражданский процесс: учебное пособие. -- 8-е изд., перераб. -- М.: Норма: ИНФРА-М, 2024. -272 с.

[2]Братцева. С.В. Заочное производство: а стоит ли? // Арбитражный и гражданский процесс. 2016. № 3. -58 с.

[3] Лапаев. И. С. Институт заочного производства в гражданском процессе / Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство» 2016. Т. 4, № 2 (14) http://esj.pnzgu.ru ISSN 2307-9525 (Online)

ташкилотининг сақлаш муддати ўтгани ҳақидаги белгиси бўлган конверт текширилса, суднинг бундай ишончи хато бўлиб чиқади. Иккинчидан, даъвогар барча далилларни эмас, балки фақат ўзининг ҳуқуқий позициясини қўллаб-қувватлайдиган айрим далилларни тақдим этиши мумкин.

Юқоридагиларга кўра бизнинг фикримизча, судга мурожаат қилар экан, даъвогар иш бўйича ўзида мавжуд бўлган барча далилларни (масалан, жавобгар билан ёзишмалар, шартномалар, далолатномалар, тўлов топшириқномалари ва ҳ.к.) тақдим этиши шарт. Афсуски, кўпинча бундай бўлмайди. Даъвогар кўп ҳолларда ўзига жавобгардан олинган далилларни (масалан, ҳуқуқий асослантирилган эътирозга жавобни) тақдим этмайди, чунки улар даъвогарнинг позициясини инкор этади. Суднинг ўзи фақат бир томондан олинган далилларни олиб, чалғитилиши мумкин. Шунингдек, даъво аризаси даъво муддати ўтиб кетган ҳолда ҳам даъвогар томонидан берилиши мумкин. Бунда суд даъво муддати ўтганини мустақил равишда қўллай олмайди, чунки бу жавобгар томонидан талаб қилиниши керак. Албатта, даъвогар даъво муддатини ўтказиб юборган ҳолда даъво аризасини беришга ҳақли, бироқ бизнинг фикримизча, бу ҳам унинг томонидан ҳуқуқни суиистеъмол қилиш ҳисобланади. Яна бир муҳим масала бу даъвогар жавобгардан тегишли бўлган нарсани кўпроқ олиш мақсадида (масалан, неустойканинг оширилган миқдорини) судга мурожаат қилишни чўзиши мумкин. Агар жавобгар судга келмаса, у ҳолда неустойкани камайтириш учун суд катта эҳтимол билан асослар топа олмайди.[1]

Мамлакатимизда сиртдан қабул қилинган ҳал қилув қарорлари статистикасига мурожаат қиладиган бўлсак, масалан, 2023 йилда республика судлари томонидан жами 89 430 та сиртдан ҳал қилув қарори қабул қилинган бўлса, шундан 11 356 таси, яъни 12,7 фоизи бекор қилинган. Худди шундай, 2024 йилда 94 794 та сиртдан қабул қилинган ҳал қилув қароридан 7 626 таси, яъни 8,0 фоизи

[1] Зайцева Т. С. Злоупотребление правом при осуществлении заочного производства в гражданском процессе // Актуальные исследования. 2023. №47 (177). Ч.II. С. 20-22. URL: https://apni.ru/article/7522-zloupotreblenie-pravom-pri-osushchestvlenii

бекор қилинган, 2025 йилда 97 034 та сиртдан қабул қилинган ҳал қилув қароридан 8416 таси, яъни 8,7 фоизи бекор қилинган, 2026 йилнинг биринчи яримида 52497 та сиртдан қабул қилинган ҳал қилув қароридан 3687 таси, яъни 7,0 фоизи бекор қилинган [1].

Бизнинг фикримизча сиртдан иш юритиш суд ишларини юритиш умуммий қоидаларини тўлиқ ўзида акс эттирмаганлиги сабабли фуқаролик суд ишларини юритишнинг мустақил тури ҳисобланмаса-да, у даъво тартибдаги иш юритишга нисбатан муқобил шаклдир. Чунки, жавобгар суд процессига келмаган тақдирда ишни умумий асосларда ёки сиртдан кўрилишини даъвогар танлаш ҳуқуқига эга бўлади.

В.В.Яркова ҳам сиртдан чиқарилган ҳал қилув қарори қонуний кучга киргач, ўзининг ҳуқуқий оқибатига кўра одатдаги суд ҳал қилув қарорларидан умуман фарқ қилмаслигини таъкидлайди.[2]

Бизнинг фикримизча, даъвогарларнинг бузилган ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини суд орқали ҳимоя қилишни ихчамлаштириш, судда иш юритишнинг тезкорлигини таъминлаш талаб этилаётган бир вақтда сиртдан иш юритиш институтини янада такомиллаштириш зарур. Зеро, маълумотлар йилдан-йилга сиртдан ҳал қилув қарори чиқарилган фуқаролик ишларининг сони ортиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Фуқаролик ишлари бўйича туманлараро (туман, шаҳар) судларида 2014 йилда сиртдан ҳал қилув қарори чиқарилган ҳал қилув қарорлари 35310 тани ташкил этган[3] бўлса, бу кўрсаткич 2015 йилда 37831 тани, 2016 йилда эса 40412 тани ташкил этган.[4]

Ушбу статистик кўрсаткичлар сиртдан иш юритиш институтининг амалиётдаги аҳамиятини яқинда тасдиқлайди.

---

[1] https://stat.sud.uz/civil.

[2] Актуальные проблемы гражданского и административного судопроизводства // под ред. В.В. Яркова. М.: Статут. – 2021. – 460 с.

[3] Икромов А. Сиртдан иш юритиш тартиби амалда фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфа-атлари ҳимоясига хизмат қилмоқда // https://supcourt.uz/files/library/Сиртдан%20иш-2014-27.pdf

[4] Ўзбекистон Республикаси умумий юрисдикция судлари томонидан 2015-2016 йилларда кўрилган ишларнинг статистик маълумоти. Ўзбекистон Республикаси Олий суди. – Тошкент. 2016 йил.

Мазкур маълумотлар йилдан йилга сиртдан ҳал қилув қарорлари сонининг ортиб бораётганлигини кўрсатади:[1]

5-жадвал. Сиртдан ҳал қилув қарорлари сонининг динамикаси (2021-2026 йил биринчи ярми)

Йил	Сиртдан ҳал қилув қарорлари сони	Бекор қилинган	Манба
2021	97669 та	4608 та	Олий суд
2022	154416 та	11577 та	Олий суд
2023	89430 та	11356 та	Олий суд
2024	94794 та	7626 та	Олий суд
2025	97034 та	8416 та	Олий суд
2026 биринчи ярми	52497 та	3687 та	Олий суд

Манба: Ўзбекистон Республикаси Олий суди (stat.sud.uz) маълумотлари асосида тузилган.

2025 йилда Фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан биринчи инстацияда кўрилган ишлар юзасидан статистик маълумотларга юзлансак фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан биринчи инстацияда судларида кўриб тамомланган 2169425 та фуқаролик ишининг 2025914 та иш бўйича ҳал қилув қарори чиқарилиб қаноатлантирилган, 76132 та иш бўйича даъво талаби рад этилган, 60373 та фуқаролик иши кўрмасдан қолдирилган, 7006 та фуқаролик иши бўйича иш юритиш тугатилган[2].

Шундай экан, ушбу институт доирасида ислоҳотларни давом эттирган ҳолда миллий қонунчилигимизни ривожлантиришнинг кейинги босқичларида айни қандай турдаги фуқаролик ишларини

[1] Ўзбекистон Республикаси Олий суди расмий сайти. Суд статистикаси // stat.sud.uz. — Фуқаролик ишлари бўйича биринчи инстанцияда кўрилган ишлар статистикаси. 2014-2022 йиллар

[2] https://stat.sud.uz/civil.

сиртдан кўриш мақсадга мувофиқлиги, ишни сиртдан кўриш ҳақида ажрим чиқариш муддати ва сиртдан чиқарилган хал қилув қарорини бекор қилиш билан боғлиқ муддатлар масаласида фуқаролик процессуал қонунчиликни такомиллаштириш лозим.

Иккинчи босқичда (2003 йилдан 2008 йилгача) мустақил ривожланиш йилларида тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш, халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принциплари ва нормалари асосида одил судловни амалга оширишнинг самарали ва таъсирчан усулларини татбиқ этиш, судьяларнинг нисбатан кўпайиб бораётган иш ҳажмини камайтириш, низосиз талабларни судда кўришнинг ихчамлаштирилган тартиб-таомилларини амалиётга жорий этиш, ушбу жараёнда суддаги вакиллик имкониятларидан самарали фойдаланиш, суддаги вакиллик институтини такомиллаштириш, суд ишларини кўришни соддалаштириш бўйича ҳуқуқий асосларни ривожлантириш ва бу юзасидан аниқ чора-тадбирларни амалга ошириш каби вазифалар белгиланди.

Мазкур жараёнда суддаги вакилликнинг аҳамиятини эътиборга олган ҳолда ҳамда жисмоний ва юридик шахсларнинг малакали юридик ёрдам олиш ҳуқуқини мустаҳкамлайдиган конституциявий нормани амалга ошириш мақсадида суддаги вакилликнинг кўп тарқалган тури бўлмиш адвокатларнинг фуқаролик процессидаги аҳамиятини оширишга қаратилган ислоҳотлар бошлаб юборилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 1 майдаги “Ўзбекистон Республикасида адвокатура институтини янада ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан адвокатура институтини янада ислоҳ қилиш инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг самарали ҳимоя қилинишини ҳар томонлама таъминлашга қаратилган суд-ҳуқуқ тизими соҳасидаги ислоҳотларнинг энг муҳим вазифаси деб белгиланди. Шу нуқтаи назардан олганда процессда тарафлар ўртасида ишни келишув битими билан якунлаш, унинг процессуал ҳуқуқлари тенглигини таъминлаш, суд ишларини юритишни соддалаштириш жараён-ларида вакиллик институтларининг

аҳамиятини илмий-амалий жиҳатдан ўрганиш юридик фан олдида турган долзарб вазифалар бўлиб ҳисобланади.

Мазкур босқичда соҳада амалга оширилган муҳим қадамлардан бири фуқароларнинг суд орқали ҳимояланишга бўлган ҳуқуқларини амалга оширишлари учун қўшимча қулайликлар яратиш ҳамда даъво аризалари ва шикоятларни қабул қилиш ҳамда уларни кўриб чиқиш борасидаги дастлабки жараёнларни янада соддалаштириш мақсадида фуқаролик ишларини судда кўриш ва ҳал қилишнинг соддалаштирилган тартиби - “Буйруқ тартибида иш юритиш” (муқаддам амалда бўлган ФПКнинг 20^1-боби) жорий этилди. Буйруқ тартибида иш юритиш мамлакатимиз фуқаролик процессуал қонунчилигига “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 12 декабрдаги Қонуни билан киритилган[1].Унга кўра, суд буйруғи унди-рувчининг пул маблағларини ундириш ёки кўчар мол мулкни низосиз талаблар бўйича қарздордан талаб қилиб олиш тўғрисидаги аризаси бўйича судьянинг судда ишни кўрмасдан чиқарган ҳужжати эканлиги белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Буйруқ тартибида иш юритишни тартибга солувчи қонун нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 4-сонли қарорининг 1-бандида суд буйруғи биринчи инстанция суди томонидан қабул қилинадиган қарорларнинг алоҳида бир тури бўлиб, 2018 йил 1 апрелга қадар амалда бўлган ФПКнинг 238^2-моддасида кўрсатилган талаблар юзасидан суд муҳокамаси талаб қилинмайдиган ишлар бўйича чиқарилиши ва у ижро ҳужжати кучига эга эканлиги ҳақида тушунтириш берилган эди.[2]

Юридик адабиётларда ҳам суд буйруғи биринчи инстанция судлари томонидан бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни

---

[1] 2003 йилги қонун билан ўзгартирилган эски Кодекс ўз кучини йўқотган; амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (2018 йил 22 январдаги ЎРҚ-460-сон қонуни билан тасдиқланган).

[2] Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (2018 йил 22 январдаги ЎРҚ-460-сон қонуни билан тасдиқланган), 18-боб "Буйруқ тартибида иш юритиш".

соддалаштирилган тартиб-таомиллар асосида ҳимоя қилишни назарда тутади.[1]

Мамлакатимиз фуқаролик процессуал қонунчилигига буйруқ тартибида иш юритиш институтининг киритилиши суд ишларини бирмунча соддалаштиришда муҳим омил бўлган бўлса-да, бироқ айрим низоли бўлган ҳамда даъво суммаси юқори бўлмаган фуқаролик ишларини соддалаштирилган тартибда кўриб чиқиш, суд буйруқларини чиқариш бўйича талаблар рўйхатини кенгайтириш долзарб бўлиб бораётган эди. Шундай экан, соддалаштирилган тартибда суд ишларини юритиш институтининг фуқароларни бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини тез фурсатларда ҳимоя қилишдаги ҳамда фуқаролик ишларини кам харажат сарфлаб ҳал қилишдаги аҳамиятини инобатга олган ҳолда мамлакатимиз фуқаролик процессуал қонунчилигида мазкур институтни тартибга солувчи нормаларни янада такомиллаштириш тақозо этилди.

Учинчи босқичда (2008 йилдан 2016 йилгача) суд ишларини ҳал этишнинг соддалаштирилган тартиб-таомилларини ривожлантиришга қара-тилган мазкур босқичда буйруқ тартибида иш юритиш институтининг амалга киритилиши муносабати билан судларда даъво тартибида кўриладиган ишларнинг сони бирмунча камайганлиги кузатилди. Фуқаролик ишлари бўйича судларда судьяларнинг иш ҳажмини камайтиришда суд буйруғи муҳим ўрин эгаллай бошлади. Масалан, 2013 йилда фуқаролик ишлари бўйича барча судларда биринчи инстанцияда кўрилган фуқаролик ишларининг сони 146044 тани ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2016 йилга келиб 244432 тани ташкил этган[2]ва бу судларда ишларнинг йилдан йилга ортиб борганлигини кўрсатади. Судьялар иш ҳажмини камайтириш, вақтни тежаш, тарафларнинг ортиқча овора қилмаслик суд буйруғи муҳим ўрин эгалламоқда. Масалан, 2020 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 291132 та иш кўрилган бўлса, шундан 96584 та суд буйруғи чиқарилган яъни

[1] Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси (2018 йил 22 январдаги ЎРҚ-460-сон қонуни билан тасдиқланган), 18-боб. https://lex.uz/docs/3517337

[2]Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning 2018-2020-yillar hamda 2021-yil asosiy ko‘rsatkichlari. https://stat.sud.uz/civil.

кўрилган ишларнинг 33,2 фоизини ташкил қилган, 2021 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 518087 та иш кўрилган бўлса, шундан 166812 та суд буйруғи чиқарилган яъни кўрилган ишларнинг 32,2 фоизини ташкил қилган, кўришимиз мумкин[1].

Ўзбекистон Республикаси Олий суди расмий маълумотларига кўра, суд буйруғи институти ривожланиш тенденцияси давом этмоқда, 2022 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 863883 та иш кўрилган бўлса, шундан 301597 та суд буйруғи чиқарилган яъни кўрилган ишларнинг 34,9 фоизини ташкил қилган, 2023 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 943892 та иш кўрилган бўлса, шундан 483617 та суд буйруғи чиқарилган, яъни кўрилган ишларнинг 51,2 фоизини ташкил қилган, 2024 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 1497184 та иш кўрилган бўлса, шундан 964159 та суд буйруғи чиқарилган, яъни кўрилган ишларнинг 64,4 фоизини ташкил қилган, 2025 йилда фуқаролик ишлари бўйича судларда жами 2169425 та иш кўрилган бўлса, шундан 1519814 та суд буйруғи чиқарилган, яъни кўрилган ишларнинг 70,1 фоизини ташкил қилганини кўришимиз мумкин[2].

Буйруқ тартибида юритиладиган ишларнинг фуқароларни ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини тез ва соддалаштирилган усулда ҳимоя қилишдаги аҳамиятини эътиборга олган ҳолда суд буйруғини чиқариш бўйича талаблар доирасини кенгайтиришни тақозо этди. Фуқаролик процессуал қонунчили-гини янада такомиллаштириш ва суд буйруғи тартибида иш юритиш доирасини кенгайтириш мақсадида 2011 йил 21 апрелдаги ЎРҚ-288-сонли “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонун билан ФПКнинг суд буйруғини чиқариш бўйича талаблар рўйхатини белгиловчи 238[2]-моддаси қуйидаги мазмундаги 5-банд билан тўлдирилиб, агар фуқаролардан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича

[1]Ўзбекистон Республикаси Олий суд Раёсатининг Республика судларининг 2018 йил биринчи ярмида одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолияти якунлари ҳамда келгусидаги вазифалари тўғрисидаги Қарори.

[2] Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning 2025-yil asosiy ko‘rsatkichlari. https://stat.sud.uz/civil

қарзларни ундириш ҳақидаги талаб арз қилинган бўлса суд буйруғи чиқарилиши белгиланди[1].

Амалдаги ФПКнинг 171-моддасига мувофиқ суд буйруғини бериш бўйича талаблар қуйидаги ҳолларда берилади, агар:

1) талаб нотариал тасдиқланган битимга асосланган бўлса;

2) талаб ёзма битимга асосланган ва қарздор томонидан тан олинган бўлса;

3) коммунал хизматлар ёки алоқа хизматлари тўлови бўйича қарздорликни тасдиқловчи ҳужжатларга асосланган ундириш тўғрисида талаб арз қилинган бўлса;

4) вояга етмаган болалар учун алиментлар ундириш тўғрисидаги, оталикни белгилаш билан ёки учинчи шахсларни жалб этиш зарурати билан боғлиқ бўлмаган талаб арз қилинган бўлса;

5) ҳисобланган, лекин ходимга тўланмаган иш ҳақини ва унга тенглаштирилган тўловларни ундириш ҳақида талаб арз қилинган бўлса;

6) фуқаролардан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарздорликни ундириш тўғрисида талаб арз қилинган бўлса;

7) ижара шартномасида белгиланган ижара тўловлари муддатида тўланмаганлиги сабабли ушбу тўловларни ундириш тўғрисида талаб арз қилинган бўлса;

8) кўп квартирали уйнинг жойлари мулкдорларидан мажбурий бадаллар ва тўловларни ундириш тўғрисида талаб арз қилинган бўлса;

9) ёзма битим мавжуд бўлган тақдирда, ундирувни қарздорнинг мажбуриятлари бажарилишининг таъминоти бўлган кўчар мол-мулкка қаратиш тўғрисида талаб арз қилинган бўлса.[2]

Ҳеч кимга сир эмаски, суд амалиётида вояга етмаган болалар учун алимент ундириш билан боғлиқ фуқаролик ишлари

---

[1] Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 16-сон, 162-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.01.2018 й., 03/18/463/0634-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.07.2021 й., 03/21/703/0723-сон.

[2] *Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.01.2018 й., 11.06.2026 й., 03/06/1150/0587-сон; 02.07.2026 й., 03/26/1156/0670-сон; 27.07.2026 й., 03/26/1161/0787-сон*

кўпчиликни ташкил этар эди. Агар 2021 йилда жами 166812 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 62225 та 37,3 фоизини, 2022 йилда жами 3015976 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 69494 та 23,0 фоизини, 2023 йилда жами 483617 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 69927 та 14, 5 фоизи, 2024 йилда жами 964195 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 77518 та 8,0 фоизи, 2025 йилда 1519814 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 84209 та 5,5 фоизи фуқаролик ишлари бўйича вояга етмаган болалар учун алимент ундириш билан боғлиқ фуқаролик ишлари бўйича суд буйруғи чиқарилган.[1]

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2025 йилги ҳисоботида қайд этилишича 2025 йилда фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан 10,8 трлн. сўмдан зиёд мажбурий тўловлар (вояга етмаган болалар учун алимент, иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, ёзма битимга асосланган ва қарздор томонидан тан олинган талаблар, коммунал хизматлар бўйича қарздорлик тўловлари ва бошқалар) ни ундириш ҳақида 1 519 814 та суд буйруғи чиқарилган[2].

Яна бир маълумот, агар иш ҳақи ундиришга доир ишлар статистикасини ўргансак, 2024 йилда жами 14370 та иш кўрилган бўлса, шундан 6965 та иш бўйича суд буйруғи чиқарилган, 2025 йилда эса жами 13478 та жами иш кўрилган бўлса, шундан 5372 та иш бўйича суд буйруғи чиқарилган, 2026 йилнинг биринчи ярмида эса жами 6990 та иш кўрилган бўлса, шундан 1819 та иш бўйича суд буйруғи чиқарилган.[3]

Шунингдек, 2022 йилда жами 3015976 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 69494 та 23,0 фоизини, 2023 йилда жами 483617 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 69927 та 14, 5 фоизи, 2024 йилда жами 964195 та суд буйруғи чиқарилган бўлса, шундан 77518 та 8,0 фоизи, 2025 йилда 1519814 та суд буйруғи

[1] Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning 2025-yil asosiy ko‘rsatkichlari. https://stat.sud.uz/civil.
[2] Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2025 йилги ҳисоботи. https://sud.uz/news-2026-01-07-1.
[3] Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning 2026-yil 1-yarmidagi faoliyat yakunlarining asosiy ko‘rsatkichlari. https://stat.sud.uz/civil.

чиқарилган бўлса, шундан 84209 та 5,5 фоизи фуқаролик ишлари бўйича вояга етмаган болалар учун алимент ундириш билан боғлиқ фуқаролик ишлари бўйича суд буйруғи чиқарилган.[1]

Юқоридагилардан кўринадики айни вақтда ҳам суд буйруғи ўзининг аҳамиятини йўқотган эмас.

Таъкидлаш жоизки, ушбу тоифадаги фуқаролик ишлари даъво тартибида кўрилган ва уларни кўриш учун кўп вақт талаб қилинган. Чунки ушбу тоифадаги ишлар бўйича судьялар процессуал қонунчиликнинг умумий талабларига мувофиқ суд муҳокамасини ўтказар эдилар. Бу эса ортиқча суд харажатларини, шу жумладан, суд чақирув қоғозлари, қоғоз, ижро варақа-лари, почта ва бошқа харажатларни талаб этар эди. Ўз навбатида, таҳлиллар коммунал хизматлар тўлови бўйича қарзни ундириш ҳақидаги талаблар юзасидан суд буйруғи чиқарилиши сарфланадиган харажатларни 1/3 қисмга қисқартиришни, шу билан бирга мазкур ишларни кўриш тартибини енгиллаштиришини кўрсатган. Худди шу каби ҳолатларни ходим ҳисобига ёзилган, лекин тўланмаган иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларни ундиришга оид фуқаролик ишлари бўйича ҳам келтириш мумкин. Бу тоифадаги ишлар бўйича даъво талабларининг судлар томонидан асосан қаноатлантирилганлиги уларнинг низосиз эканлигини кўрсатган. Масалан, 2025 йилда республика судлари томонидан кўрилган иш ҳақини ундириш тўғрисидаги 8106 та фуқаролик ишининг 5372 таси, яъни 66,6 фоизи бўйича даъво талаблари қаноатлантирилган. Таҳлиллар иш берувчи ходимнинг меҳнатига тегишли миқдорда ва ўз вақтида ҳақ олиш ҳуқуқини инкор этмаётганлигини, лекин бошқа турли сабаблар, хусусан, пул маблағи бўлмаганлигини важ қилиб иш ҳақини ўз вақтида тўлаб бермаслигини кўрсатган.

Айрим олимлар таъкидлашича суд томонидан чиқарилган буйруқлар нотариуснинг ижро хатига ўхшаб кетишини, чунки, “Нотариат тўғрисида”ги Қонуннинг 76-моддасига кўра, нотариус қарздордан пул суммаларини ундириш ёки мол-мулкни талаб қилиб

[1] Fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning 2025-yil asosiy ko‘rsatkichlari. https://stat.sud.uz/civil.

олиш учун қарздорликни белгиловчи ҳужжатларга ижро хатларини ёзиш ҳуқуқига эга эканлигини таъкидлайдилар.[1]

Бизнингча, суд буйруғи қонунда белгиланган тартибда, шунингдек аниқ рўйхатда кўрсатилган талаблар асосида чиқарилади. Битимларнинг ёзма, нотариал тартибда тасдиқланган битимларга асосланганлигининг аҳамияти шундан иборатки, битимнинг бундай шакллари ундирувчи ва қарздор ўртасида мавжуд бўлган моддий ҳуқуқий муносабатларни тўлиқ намоён қилиб, уларни рўёбга чиқаришга имкон беради.

Дарҳақиқат, мазкур босқичда мамлакатимиз фуқаролик процессуал қонунчилигида буйруқ тартибида иш юритиш институтининг жорий қилин-ганлиги фуқаролар ўртасидаги низоли бўлмаган ҳуқуқий муносабатларининг ўз вақтида, турли сансалорликсиз ҳал этилишини назарда тутувчи суд-ҳуқуқ ислоҳотларининг самараси ҳисобланган.

Тўртинчи босқич(2016 йилдан ҳозирги вақтгача) мамлакатимизда судда соддалаштирилган тартибда иш юритишга оид қонунчиликнинг ривожланиш босқичи сифатида эътироф этилади. Мазкур босқич Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан илгари сурилган муҳим ташаббуслар негизида қабул қилинган турли фармон, қарор ва қонунларда ўз ифодасини топди. Хусусан, аҳолининг одил судловга бўлган ишончини ошириш, жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлаш мақсадида Президентимиз томонидан 2016 йил 21 октябрь куни қабул қилинган “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқаро-ларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 4850-сонли Фармони бу борадаги ислоҳотларнинг янги босқичини бошлаб берди, десак муболаға бўлмайди. Мазкур Фармон билан электрон тартибда суд ишини юритишнинг замонавий шакл ва усулларини, шунингдек одил судловга эришишнинг илғор механизмларини кенгроқ жорий этиш

[1] Фуқаролик процесуал ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси // Масъул муҳаррирлар: ю.ф.д., проф.М.М.Мамасиддиқов, ю.ф.н., проф. Д.Ю.Ҳабибуллаев. -Тошкент. “Lesson press” нашриёти.2020.-607 б. -Б. 301.

орқали одил судловни амалга ошириш сифатини яхшилашни назарда тутувчи таклифларни ишлаб чиқиш вазифаси белгиланди.[1]

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармон билан тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури”нинг 80-бандида судгача ва судда иш юритишнинг соддалаштирилган тартибини жорий этиш, фуқаролик ва хўжалик, шу жумладан, шартномавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни судгача ҳал қилиш механизмларини қўллашни кенгайтириш юзасидан тадбирлар назарда тутилди.[2]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги ПҚ-3250-сонли “Судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация техноло-гияларини янада жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори ҳамда ушбу Қарорга илова сифатида 2017-2020 йилларда судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш бўйича Дастурнинг қабул қилиниши[3]ва ҳозирги кунда амалга татбиқ этилиши фуқаролик ишларини қонунда белгиланган муддатларда ва тўғри кўриб чиқилишига хизмат қилмоқда.

Шу билан бирга, Президентимизнинг 2017 йил 21 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомил-лаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғриси-да”ги Фармонининг ижросини таъминлаш

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.10.2016 йилдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 4850-сонли Фармони. https://lex.uz/docs/3050491.

[2]Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Ф-4947-сонли Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017. 13 февраль, 6-сон, 70-модда.

[3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги “Судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3250-сонли Қарори // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3327998.

мақсадида ишлаб чиқилган ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2017 йил 28-29 март кунлари бўлиб ўтган тўққизинчи ялпи мажлисида маъқулланган Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 12 апрелдаги ЎРҚ-428-сонли “Судлар тўғриси-да”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал ва хўжалик процессуал кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонуни фуқаролик суд ишларини ҳал этишнинг соддалаштирилган тартиб-таомилларини ривожлантиришга асос вазифасини бажарди. Хусусан, мазкур Қонун билан Ўзбекистон Респуб-ликаси Олий судига Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, Адлия вазирлиги ва бошқа манфаатдор ташкилотлар билан биргаликда янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси лойиҳасини 2017 йил 1 сентябргача бўлган муддатда тайёрлаш ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига киритиш вазифаси юклатилди.[1]

2018 йил 23 январь куни беш бўлим, 47-боб ва 462-моддадан иборат бўлган Ўзбекистон Республикасининг янги Фуқаролик процессуал кодекси қабул қилинди ва 2018 йилнинг 1 апрелидан амалга киритилди. Мазкур Кодекс билан суд буйруғини бериш бўйича талаблар доираси бирмунча кенгайтирилиб, унга алоқа хизматлари тўлови, ижара шартномасида белгиланган ижара тўловлари ва хусусий уй-жой мулкдорлари ширкатлари аъзоларидан мажбурий бадаллар ва тўловларни ундириш тўғрисида талаб юзасидан суд буйруғи чиқарилиши белгиланди. Шунингдек, мазкур Кодексда тарафлар ўртасида тузиладиган келишув битимига алоҳида эътибор берилиб, унда “Келишув битими”га махсус боб ажратилди, келишув битимини тузиш, келишув битимининг мазмуни, келишув битимини тасдиқ-лаш тўғрисидаги масалани кўриб чиқиш, келишув битимини тасдиқлашни рад этиш масалалари батафсил белгилаб қўйилди (17-боб).

[1] “Судлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига ва Иқтисодий процессуал кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида —ЎРҚ-461 (2018й.)

Адабиётлар тўғри таъкидланганидек, кўп йиллар давомида мамлакатимизда келишув битими тўғрисидаги нормаларнинг амал қилмай келаётганлигига асосий сабаб, ФПКда келишув битимини ижро этиш механизми ва уни ижро этмаган шахсларга нисбатан аниқ чоралар белгиланмаганлиги эди.[1]Ўз навбатида янги ФПКда келишув битимини тузган шахслар уни ушбу битимда назарда тутилган тартибда ва муддатларда ихтиёрий равишда ижро этиши, суд томонидан тасдиқланган келишув битими, ушбу битимда назарда тутилган муддатларда ихтиёрий равишда ижро этилмаган тақдирда, у келишув битимини тузган шахснинг илтимосномасига, суд харажатларини ундиришга тааллуқли қисми эса суднинг ташаббусига кўра суд томонидан бериладиган ижро варақаси асосида, ФПК қоидалари бўйича мажбурий ижро этилиши лозимлиги ҳақидаги норма мустаҳкамлаб қўйилди (ФПКнинг 168-моддаси).

Ўзбекистон Республикасининг “Мамлакатда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар қабул қилингани муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий-процессуал кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилиб, ушбу Кодекс 5 та моддадан иборат “Соддалаштирилган тартибда иш юритиш” деб номланган 23^1-боб билан тўлдирилди.[2] Унга кўра, эндиликда агар даъвонинг баҳоси юридик шахсларга нисбатан - энг кам ойлик иш ҳақининг йигирма бараваридан, якка тартибдаги тадбиркорларга нисбатан эса - беш бараваридан ошмаса, даъво аризалари бўйича ишлар соддалаштирилган иш юритиш тартибида кўриб чиқилиши белгиланди.

---

[1] Мамасиддиқов М.М. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси: янгиликлар, кафолатлар, истиқбол // Юрист ахборотномаси. 2018. 1-сон. -Б. 62-68.

[2] Ўзбекистон Республикасининг “Мамлакатда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонуни // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 21.03.2019 й., 03/19/531/2799-сон.

Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 30.04.2026 йилдаги ЎРҚ-1142-сонли Қонуни билан киритилган ўзгартишга мувофиқ агар даъвонинг баҳоси юридик шахсларга нисбатан — базавий ҳисоблаш миқдорининг бир юз эллик бараваридан, якка тартибдаги тадбиркорларга нисбатан эса — юз бараваридан ошмаса, даъво аризалари бўйича ишлар соддалаштирилган иш юритиш тартибида кўриб чиқилиши лозимлиги белгиланди.[1]

Соддалаштирилган тартибда суд ишларини юритишга оид миллий қонунчилигимизнинг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари Ўзбекистон Республикаси ФПКда ҳам алоҳида “Соддалаштирилган тартибда иш юритиш” деб номланган алоҳида бобнинг киритилиши, суд буйруқлари бўйича талаблар рўйхатини кенгайтирилиши, келишув битимини тузиш бўйича аниқ процессуал механизмларни ишлаб чиқишни тақозо этади.

КАРИМОВ УЛУГБЕК ХАКИМДЖОНОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси доценти, мустақил изланувчи

АГРАР ЕР МУНОСАБАТЛАРИДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲУҚУҚИЙ ВА РАҚАМЛИ МЕХАНИЗМЛАРИ

Сўнгги йилларда аграр ер муносабатларини тартибга солиш усуллари сезиларли ўзгарди. Ер ажратиш ва ижарага бериш жараёнларида электрон аукцион, рақамли қарорлар, давлат рўйхатидан ўтказиш, мониторинг ва идоралараро ахборот алмашинуви механизмлари кенг жорий этилди. Бу ўзгаришлар прокурор назоратининг ҳуқуқий мазмунини ўзгартирмайди. Прокурорнинг вазифаси ҳамон қонунлар ижроси устидан назорат

[1] Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2026 й., 03/26/1142/0440-сон. https://lex.uz/docs/8168073?ONDATE=01.05.2026%2000#8171299

олиб боришдан иборат. Бироқ қонунийликни текшириш усуллари ва ахборот манбалари янгиланиб бормоқда.

Шу сабаб аграр соҳада прокурор назоратининг замонавий ҳуқуқий асосларини фақат қонунлар рўйхати сифатида баҳолаш етарли эмас. Президент ва Ҳукумат Фармон ҳамда Қарорлари қонун талабларини амалга ошириш тартибини аниқлаштиради, рақамли тизимлар эса прокурор учун ахборот манбаи ва таҳлил воситаси вазифасини бажаради. Бош прокурорнинг соҳавий ҳужжатлари ушбу ваколатларни прокуратура тизимида ташкил этишга хизмат қилади. Уларнинг ҳар бирини ҳуқуқий иерархиядаги ўрни ва амалий вазифасига қараб қўллаш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 24 февралдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-5006-сон Қарори қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш, мониторингни кучайтириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишга қаратилди[4]. Ушбу қарор доирасида ер мониторинги ва рақамли маълумотлардан фойдаланиш имкониятлари кенгайди. Прокурор учун бу механизмлар янги ваколат манбаи эмас, балки қонунчиликка риоя этилишини текширишда фойдаланиладиган ахборот базасидир.

Ёки, 2021 йил 8 июндаги «Ер муносабатларида тенглик ва шаффофликни таъминлаш, ерга бўлган ҳуқуқларни ишончли ҳимоя қилиш ва уларни бозор активига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6243-сон Президент Фармони ер муносабатларида тенглик ва шаффофликни таъминлаш, ерга бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва ер ажратиш жараёнларини очиқ механизмларга ўтказишни белгилади[5]. Бу ислоҳот прокурор текширувидаги объектларни ҳам ўзгартирди. Илгари асосий эътибор ҳоким қарори ва комиссия ҳужжатларига қаратилган бўлса, ҳозир ер участкаси аукционга қандай чиқарилганлиги, лот

маълумотлари, электрон қарор, давлат рўйхати ва кейинги фойдаланиш ўртасидаги изчилликни текшириш зарур.

Шунингдек, Президентнинг 2022 йил 21 февралдаги «Ер участкаларидан фойдаланишда давлат назорати самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-138-сон Қарор прокуратура органлари зиммасига ер участкаларини ажратишда Ер кодекси талабларига риоя этилишини назорат қилиш, «E-qaror» тизимидаги ерга оид қарорларни мониторинг қилиш, ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаш ҳолатларини барвақт аниқлаш ва соҳада ҳуқуқни қўллашнинг ягона амалиётини шакллантириш каби қўшимча вазифаларни юклади[6]. Натижада прокурор назоратида рақамли маълумотлар мустақил ҳуқуқий хулоса эмас, балки ҳуқуқий баҳони асослашга хизмат қилувчи фактик манба сифатида аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, 2024 йил 18 январдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини ижарага бериш тартибини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-15-сон Фармон қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини ижарага бериш тартибини янада такомиллаштириб, электрон онлайн-аукцион механизмларини ривожлантирди[7]. 2025 йил 12 сентябрдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда маҳсулот етиштиришнинг узлуксизлигини таъминлаш ва ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-172-сон Фармон эса ерлардан узлуксиз ва самарали фойдаланиш, бўш турган ерларни ҳуқуқий муомалага қайтариш ва ижара муносабатларини такомиллаштиришга қаратилди[8]. Бу ҳужжатлар прокурор текширувида ерга ҳуқуқнинг пайдо бўлиши, ижара шартларининг расмийлаштирилиши ва ердан кейинги фойдаланишни бир-бири билан боғлиқ жараён сифатида баҳолаш зарурлигини кўрсатади.

Шу билан бирга, 2025 йил 18 сентябрдаги «Ерга оид муносабатларда коррупциявий омилларни бартараф этиш механизмларини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-287-сон Қарори билан ер

муносабатларида коррупциявий омилларни камайтириш ва ахборот тизимлари ўртасида маълумот алмашинуви кучайтирилди[9]. 2025 йил 3 ноябрдаги ПФ-204-сон Фармон билан тасдиқланган «Рақамли прокуратура-2030» стратегияси эса прокуратура органларида ахборот тизимларини интеграция қилиш, масофавий таҳлил ва маълумотларга асосланган иш усулларини ривожлантиришни назарда тутди[10]. Мазкур ҳужжатлар прокурор ваколатини кенгайтиришдан кўра, қонунда мавжуд ваколатларни замонавий ахборот муҳитида амалга ошириш имкониятини оширади.

Президент ҳужжатларида белгиланган механизмларнинг амалий тартиби Ҳукумат қарорлари орқали аниқлаштирилади. Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 24 ноябрдаги 709-сон қарори қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини ижарага бериш тартибини белгилайди[11]. Прокурор ушбу қарордан аукцион учун ҳужжатлар тайёрланиши, лот шакллантирилиши, савдо натижасининг расмийлаштирилиши ва ижара ҳуқуқининг вужудга келиши белгиланган тартибга мувофиқлигини баҳолашда фойдаланади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 14 январдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда мониторинг ишларини амалга ошириш, ерларни муҳофаза қилиш ва ер тузиш фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 22-сон қарори қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда мониторинг, ерларни муҳофаза қилиш ва ер тузиш ишларининг тартибини белгилайди[12]. 2022 йил 14 апрелдаги «Давлат ер ва кадастр назоратини амалга ошириш тартиби ҳамда Давлат геодезия назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш ҳақида»ги 183-сон қарор эса давлат ер ва кадастр назоратини амалга ошириш тартибини белгилаб, ваколатли органларнинг вазифаларини аниқлаштиради[13]. Прокурор ушбу органлар ўрнига давлат назоратини амалга оширмайди. У махсус органнинг қонунда белгиланган вазифаларни бажарган-бажармагани ва қабул қилган қарорлари қонунийлигини баҳолайди.

Хорижий ҳуқуқшунослар қарашлари ҳам қонуности ҳужжатларнинг ўрнини аниқ белгилаш зарурлигини кўрсатади. Д.Патлаев ерни тасарруф этиш соҳасида ҳуқуқий тартибга солишдаги бўшлиқ ва зиддиятлар прокурор назорати самарадорлигига таъсир қилишини таъкидлайди[14]. А.Чертов назоратда қўлланадиган ҳужжатларни юридик кучига кўра ажратишни муҳим деб билади[15]. Д.Добрецов қонуности ҳужжатлар ҳуқуқий баҳолашда қўлланиши мумкинлигини, аммо уларнинг қонунга мувофиқлиги ҳам текширилиши кераклигини кўрсатади[18]. Демак, қонуности ҳужжат прокурор учун қонун талабини амалга ошириш тартибини аниқлаштирувчи мезондир, лекин прокурор ваколатининг мустақил манбаи эмас.

Н.Михлина ер муносабатларида оммавий манфаатларни ҳимоя қилишни прокурор назорати ва суд орқали ҳимоя механизмлари билан боғлиқ ҳолда кўради[16]. Т.Отческая ер ва тупроқни муҳофаза қилиш талабларининг прокурор ҳуқуқий баҳосида алоҳида аҳамиятга эга эканини асослайди[17]. Бу ёндашувлар аграр ерларига оид қонунчилик ижросини текширишда фақат ҳуқуқни расмийлаштириш масаласи билан чекланмасдан, ердан мақсадли фойдаланиш ва тупроқни муҳофаза қилишга оид мажбурий талабларни ҳам баҳолаш лозимлигини кўрсатади.

Рақамли тизимлар прокурор текширувининг ахборот имкониятларини кенгайтиради, бироқ ҳуқуқий баҳонинг манбасини ўзгартирмайди. Прокурорнинг ваколати Конституция ва «Прокуратура тўғрисида»ги Қонундан келиб чиқади, ер муносабатларида қонунийлик мезонлари эса Ер кодекси ва махсус қонунлар билан белгиланади[1–3]. Шу сабаб электрон тизимда қайд этилган маълумот, автоматик огоҳлантириш ёки ахборотлар ўртасидаги тафовут текширув учун сигнал бўлиши мумкин, лекин у ўз-ўзидан қонунбузилиш ҳақида якуний хулоса ҳисобланмайди. Рақамли маълумот ҳуқуқий норма билан солиштирилгандан, унинг манбаси ва шаклланган вақти аниқлангандан сўнггина ҳуқуқий аҳамият касб этади. Бу талаб прокурор назоратини техник мониторингдан фарқлайди ва махсус давлат органларининг

функцияларини прокуратура томонидан алмаштириб қўйишга йўл қўймайди.

Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкасини ижарага бериш қонунийлигини текширишда рақамли маълумотлар бир-бири билан боғлиқ занжир сифатида кўрилиши керак. ПФ-15-сон Фармон ва Вазирлар Маҳкамасининг 709-сон қарорида белгиланган механизмлардан келиб чиқиб, прокурор дастлаб ер участкасини лотга чиқариш учун ҳуқуқий асос мавжудлигини аниқлайди. Кейин лот маълумотларида ернинг майдони, тоифаси, чегараси ва бошқа муҳим маълумотлар тўғри акс этган-этмагани текширилади. Шундан кейин электрон аукцион натижаси, ижара ҳуқуқининг давлат рўйхатидан ўтказилиши ва ердан кейинги фойдаланиш ҳолати ўзаро солиштирилади. Агар ушбу босқичлардан бирида маълумотлар бир-бирига мос келмаса, прокурор тафовутнинг ҳуқуқий сабабини аниқлайди. Бундай ёндашув ер ажратиш қонунийлигини битта қарор ёки битта электрон ёзув асосида эмас, бутун ҳуқуқий жараён бўйича баҳолаш имконини беради.

Шунингдек, ПФ-172-сон Фармон қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан узлуксиз ва самарали фойдаланиш, фойдаланилмай турган ерларни ҳуқуқий муомалага қайтариш ва ижара муносабатларини такомиллаштиришга қаратилган. Ушбу ёндашув прокурор назорати учун ер участкасининг ҳуқуқий тақдирини бир бутун жараён сифатида кўриш заруратини кучайтиради. Яъни текширув ерга ҳуқуқ вужудга келган пайт билан тугамаслиги керак. Ижара ҳуқуқи қонуний тарзда расмийлаштирилган бўлса ҳам, кейинчалик ердан мақсадсиз фойдаланиш, белгиланган мажбуриятларни бажармаслик ёки ерни асоссиз ҳолда фойдаланмасдан қолдириш ҳуқуқий оқибатларга сабаб бўлиши мумкин. Шу боис электрон аукцион, кадастр, мониторинг ва давлат назорати маълумотларини вақт бўйича боғлаб таҳлил қилиш прокурорга ҳуқуқ пайдо бўлиши, уни амалга ошириш ва ердан реал фойдаланиш ўртасидаги узилишларни аниқлаш имконини беради.

Ер муносабатларида коррупциявий омилларни камайтириш, ахборот тизимлари ўртасида маълумот алмашинувини кучайтириш ва қонунийликни рақамли маълумотлар асосида назорат қилиш имкониятларини кенгайтиришга оид ПҚ-287-сон қарор прокурор текширувида маълумотларни бир манбадан эмас, бир нечта расмий тизимдан таққослаб текширишнинг аҳамиятини оширади. Масалан, электрон қарордаги маълумот кадастр маълумоти, аукцион лоти ва давлат назорати натижалари билан мос келиши лозим. Номувофиқлик аниқланса, унинг техник хато, маълумотни кеч киритиш ёки қонунбузилиш натижаси эканини ажратиш зарур. Шунинг учун рақамли таҳлилнинг энг муҳим қоидаси — «тафовутни аниқлаш» билан «қонунбузилишни исботлаш»ни бир хил тушунча сифатида қабул қилмасликдир. Прокурор ҳар бир тафовутни тегишли ҳуқуқий норма ва расмий ҳужжатлар билан текширгандан кейингина ҳуқуқий хулоса беради.

«Рақамли прокуратура-2030» стратегияси прокуратура органларида ахборот тизимларини интеграция қилиш, масофавий таҳлил ва маълумотларга асосланган назоратни ривожлантиришни назарда тутади. Аграр ер муносабатларида бундай имкониятлар катта ҳажмдаги кадастр, мониторинг ва аукцион маълумотларини олдиндан таҳлил қилиш, хавфли ҳолатларни ажратиб олиш ва текширув ресурсларини мақсадли йўналтиришга хизмат қилиши мумкин. Бироқ стратегиядаги рақамли воситаларни янги прокурор ваколати сифатида эмас, қонун билан берилган ваколатларни амалга оширишнинг ташкилий ва ахборот механизми сифатида қабул қилиш тўғри бўлади. Шу чегара сақланса, рақамлаштириш прокурор назоратини тезлаштиради, лекин назоратнинг ҳуқуқий табиати ва процессуал кафолатларини ўзгартирмайди.

Рақамли маълумотлар билан ишлашда вақт омили ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Қонунчилик тез янгиланадиган соҳада электрон тизимда сақланган ҳаракат ёки қарорга ҳуқуқий баҳо бериш учун у содир этилган пайтда қайси норма амал қилганини аниқлаш шарт. Кейинчалик бекор қилинган ёки ўзгартирилган норма текширилаётган ҳаракат вақтида амал қилган бўлса, баҳолаш ўша

даврдаги ҳуқуқий тартиб асосида амалга оширилади. Кейинроқ кучга кирган талабни ўтган даврдаги ҳаракатга автоматик татбиқ этиш мумкин эмас. Шу боис рақамли тизимлардаги вақт белгиси, қарор қабул қилинган сана, аукцион ўтказилган вақт ва давлат рўйхатидан ўтказиш санаси ҳуқуқий таҳлилда муҳим аҳамият касб этади. Бу маълумотлар прокурорга нафақат нима содир бўлганини, балки қайси ҳуқуқий режим шароитида содир бўлганини ҳам аниқлаш имконини беради.

Прокуратура тизими ичида назоратни ташкил этишда Бош прокурорнинг соҳавий ҳужжатлари алоҳида амалий аҳамиятга эга. 2021 йил 25 майдаги 233-сон буйруқ билан Аграр ва озиқ-овқат соҳаларига оид қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси тўғрисидаги Низом тасдиқланган[19]. 2022 йил 10 мартдаги 261-сон буйруқ билан Ер ресурслари талон-торож қилинишининг олдини олиш йўналишидаги вазифалар белгиланган[20]. Ушбу ҳужжатлар қонун билан берилган прокурор ваколатини прокуратура тизимида ташкилий жиҳатдан амалга оширишга хизмат қилади. Бироқ, 2017 йил 7 ноябрдаги 160-сон буйруқда назарда тутилган айрим текширув йўналишлари кейинги ер ислоҳотларидан олдинги тартибларга асосланган[21]. Ундаги танлов комиссиялари ва эски ер ажратиш механизмларига оид қоидаларни ҳозирги электрон аукцион ва рақамли тартибларга тўғридан-тўғри кўчириш тўғри эмас. Бу ҳолат соҳавий ташкилий ҳужжатларни мунтазам янгилаб бориш заруратини кўрсатади.

Қонунчиликнинг тарқоқлиги ва тез янгиланиши ҳам ташкилий ечимни талаб қилади. Прокуратура органлари учун доимий янгиланадиган электрон ҳуқуқий база шакллантириш мақсадга мувофиқ. Унда ҳар бир ҳужжатнинг юридик кучи, амалдаги таҳрири, кучга кирган ва бекор қилинган санаси, текширувда қўлланиш соҳаси ҳамда тегишли рақамли ахборот манбаси кўрсатилиши керак. Бундай база прокурорга текширилаётган давр учун тўғри ҳуқуқий нормани тез аниқлаш ва эски услубий ёндашувлардан фойдаланиш хавфини камайтиришга ёрдам беради.

Аграр ер муносабатларида рақамлаштириш прокурор назоратининг ҳуқуқий табиатини ўзгартирмайди, аммо уни амалга ошириш усулларини сезиларли янгилайди. Электрон аукцион, «E-qaror», кадастр, мониторинг ва «E-YER NAZORAT» каби тизимлар прокурор учун қонунбузилиш аломатларини аниқлаш ва ҳужжатлар ўртасидаги мосликни текшириш имконини беради. Бироқ рақамли маълумотнинг ўзи ҳуқуқий хулоса эмас, у амалдаги қонунчилик асосида баҳоланиши шарт.

Хулоса қилиб айтганда бугунги кундаги соҳавий ташкилий ҳужжатлар замонавий ер ислоҳотларига мос равишда янгилаш зарур. Бундай ҳужжат прокурор назорати ва махсус давлат назорати чегарасини, рақамли ахборот манбаларидан фойдаланиш тартибини ва ҳуқуқий хулосани расмий маълумотлар билан асослаш талабини белгилаши лозим. Шу билан бирга, доимий янгиланадиган электрон ҳуқуқий база яратилиши аграр ер муносабатларида қўлланиладиган нормаларни тўғри аниқлашга ва прокурор назоратининг бир хил амалиётини шакллантиришга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 14.07.2026 й., 03/26/1158/0727-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.08.2025 й., 03/25/1081/0738-сон.

3. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 11.06.2026 й., 03/26/1149/0581-сон.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.02.2021 йилдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-5006-сон Қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/5306352.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.06.2021 йилдаги «Ер муносабатларида тенглик ва шаффофликни таъминлаш, ерга бўлган ҳуқуқларни ишончли ҳимоя қилиш ва уларни бозор активига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6243-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/5450176.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 21.02.2022 йилдаги «Ер участкаларидан фойдаланишда давлат назорати самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-138-сон Қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/5870331.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 18.01.2024 йилдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини ижарага бериш тартибини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-15-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/6764191.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 12.09.2025 йилдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда маҳсулот етиштиришнинг узлуксизлигини таъминлаш ва ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-172-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/uz/docs/7725769.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 18.09.2025 йилдаги «Ерга оид муносабатларда коррупциявий омилларни бартараф этиш механизмларини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-287-сон Қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/uz/docs/7733438.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 03.11.2025 йилдаги «Рақамли прокуратура-2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-204-сон Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/uz/docs/7813706.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 24.11.2021 йилдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкаларини ижарага бериш тартибига доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 709-сон қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/uz/docs/5739815.

12. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 14.01.2022 йилдаги «Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда мониторинг ишларини амалга ошириш, ерларни муҳофаза қилиш ва ер тузиш фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 22-сон қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/5823180.

13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 14.04.2022 йилдаги «Давлат ер ва кадастр назоратини амалга ошириш тартиби ҳамда Давлат геодезия назоратини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш ҳақида»ги 183-сон қарори // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/docs/5958275.

14. Патлаев Д.Е. Правовые основы деятельности органов прокуратуры по осуществлению надзора за исполнением законов о распоряжении землей // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2017. – № 1. – С. 153–163.

15. Чертов А.А. Прокурорский надзор за соблюдением прав граждан на землю: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург: Уральская государственная юридическая академия, 2011. – С. 38–46.

16. Михлина Н.В. Защита прокурором публичных интересов в сфере земельных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2023. – С. 18, 45–46.

17. Отческая Т.И. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о защите земли и почвы // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2024. – № 6 (118). – С. 60–71.

18. Добрецов Д.Г. Прокурорский надзор как средство защиты экологических прав человека и гражданина: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2002. – С. 79–81.

19. Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2021 йил 25 майдаги 233-сон буйруғи // Электрон манба: https://buyruq.prokuratura.uz/regulations/doc/2490.

20. Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2022 йил 10 мартдаги 261-сон буйруғи // Электрон манба: https://buyruq.prokuratura.uz/regulations/doc/3248.

21. Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2017 йил 7 ноябрдаги 160-сон буйруғи // Электрон манба: https://buyruq.prokuratura.uz/regulations/doc/1241.

OLIMJONOV XUMOYUN
Employee of the Tashkent City Prosecutor's Office, independent researcher

PROCEDURAL ASPECTS OF RESOLVING COMPLAINTS AT THE STAGE OF INITIATING CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract: *The article analyzes the procedural and legal aspects of the prosecutor's consideration of complaints against actions, omissions, and procedural decisions of officials of pre-investigation bodies at the stage of initiating criminal proceedings. The constitutional and criminal procedural foundations of the right to appeal, as well as the prosecutor's powers to examine complaints, revoke unlawful decisions, and restore violated rights, are examined. The practice related to refusals to initiate criminal proceedings, the untimely consideration of crime reports and statements, and incomplete or biased pre-investigation inquiries is analyzed. In addition, proposals have been developed to ensure the prosecutor's participation in the consideration of complaints by an investigating judge and to improve the procedure for resolving complaints.*

Keywords: *initiation of criminal proceedings, right to appeal, prosecutor, prosecutorial supervision, pre-investigation inquiry, procedural decision, omission,*

refusal to initiate criminal proceedings, investigating judge, restoration of violated rights, crime report and statement, legality.

Аннотация: *В статье проанализированы процессуально-правовые аспекты рассмотрения прокурором жалоб на действия, бездействие и процессуальные решения должностных лиц органов доследственной проверки на стадии возбуждения уголовного дела. Исследованы конституционные и уголовно-процессуальные основы права на обжалование, а также полномочия прокурора по проверке жалоб, отмене незаконных решений и восстановлению нарушенных прав. Проанализирована практика, связанная с отказом в возбуждении уголовного дела, несвоевременным рассмотрением заявлений и сообщений, а также неполным и необъективным проведением доследственной проверки. Кроме того, разработаны предложения, направленные на обеспечение участия прокурора при рассмотрении жалоб следственным судьёй и совершенствование порядка разрешения жалоб.*

Ключевые слова: *возбуждение уголовного дела, право на обжалование, прокурор, прокурорский надзор, доследственная проверка, процессуальное решение, бездействие, отказ в возбуждении уголовного дела, следственный судья, восстановление нарушенных прав, заявление и сообщение о преступлении, законность.*

Аннотация: *Мақолада жиноят ишини қўзғатиш жараёнида терговга қадар текширув органлари мансабдор шахсларининг ҳаракатлари, ҳаракатсизлиги ва процессуал қарорлари устидан берилган шикоятларни прокурор томонидан кўриб чиқишнинг процессуал-ҳуқуқий жиҳатлари таҳлил қилинган. Шикоят қилиш ҳуқуқининг конституциявий ва жиноят-процессуал асослари, прокурорнинг шикоятларни текшириш, ноқонуний қарорларни бекор қилиш ва бузилган ҳуқуқларни тиклашга оид ваколатлари ўрганилган. Жиноят ишини қўзғатишни рад этиш, ариза ва хабарларни ўз вақтида кўриб чиқмаслик ҳамда терговга қадар текширувнинг тўлиқ ва холисона ўтказилмаслиги билан боғлиқ амалиёт таҳлил қилинган. Шунингдек, тергов судьяси томонидан шикоятларни кўриб чиқишда прокурор иштирокини таъминлаш ва шикоятларни ҳал этиш тартибини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.*

Калит сўзлар: *жиноят ишини қўзғатиш, шикоят қилиш ҳуқуқи, прокурор, прокурор назорати, терговга қадар текширув, процессуал қарор, ҳаракатсизлик, жиноят ишини қўзғатишни рад этиш, тергов судьяси, бузилган ҳуқуқларни тиклаш, жиноят тўғрисидаги ариза ва хабар, қонунийлик.*

The stage of initiating criminal proceedings is the initial and an important stage of criminal procedure. At this stage, crime reports, statements and other information are received, registered and verified, and a lawful procedural decision is adopted. Violations committed at this stage may restrict the rights and legitimate interests of individuals, conceal crimes from official records, result in unjustified criminal prosecution, and undermine public confidence in justice. It is therefore particularly important to ensure an effective right to challenge the actions, omissions and procedural decisions of officials of pre-investigation inquiry bodies.

The Constitution and criminal procedure legislation of the Republic of Uzbekistan guarantee everyone the right to challenge unlawful decisions, actions and omissions of state bodies and officials. The prosecutor plays a central role in securing this right during the initiation of criminal proceedings: by considering complaints, the prosecutor identifies violations, revokes unlawful and unfounded procedural decisions, restores violated rights, and ensures that appropriate measures are taken against responsible officials.

At the same time, current legislation does not fully regulate certain matters concerning the form and time limits for lodging complaints, the procedure for their consideration and resolution by a prosecutor, the content of the resulting procedural decision, or the prosecutor's participation when a complaint is examined by an investigating judge.

Criminal procedure legislation is characterized by the possibility of applying coercive procedural measures that restrict rights and freedoms guaranteed by the Constitution and laws. Accordingly, the legislature guarantees everyone the right, at any stage of proceedings, to challenge the actions or omissions and procedural decisions of the officials conducting the proceedings.

Thus, Article 40 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan provides: "Everyone shall have the right, individually and jointly with others, to submit applications, proposals and complaints to state bodies and organizations, citizens' self-government bodies, officials, or representatives of the people. Applications, proposals and complaints

shall be considered in accordance with the procedure and within the time limits established by law."[1]. These constitutional provisions are also reflected in other regulatory legal acts. In particular, Article 7 of the Law "On the Prosecutor's Office" establishes as a principle the right of citizens to challenge unlawful actions, omissions and procedural decisions of state bodies[2]. Within the scope of their functions, prosecution authorities take measures to restore the violated rights and protect the legitimate interests of individuals and legal entities. Articles 25 and 32 of that Law contain similar provisions.

The prosecutor's role at the stage of initiating criminal proceedings has always been, and remains, an important state guarantee for the protection of human and civil rights and freedoms. Ensuring legality at this stage depends on the prosecutor, as does the effectiveness of the proceedings. The prosecutor's procedural powers are therefore particularly important when crime reports and statements are received, registered, examined and resolved.

A review of prosecutorial supervision practice and studies by criminal procedure specialists shows that the most common violations of citizens' rights at the stage of initiating criminal proceedings include refusal to accept statements and reports from crime victims; failure to register or properly examine complaints received; unlawful refusals to initiate criminal proceedings despite clear indications of a crime; and falsification of inquiry materials.

The causes of this situation include organizational errors, weak enforcement discipline, inadequate departmental oversight, and shortcomings in the organization of prosecutorial supervision. In 2024, prosecutors revoked 29,320 decisions by internal affairs bodies refusing to initiate criminal proceedings because pre-investigation measures had not been conducted fully and objectively and procedural law had been violated. Of these, 3,561 crimes were found to have been concealed through refusals despite clear indications of criminal conduct, and criminal proceedings were initiated in those cases.

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сонли "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни

An analysis by service area shows that 1,715 of these crimes were attributable to operational-search units, 1,656 to crime-prevention services, and 103 to investigative units.

Statistics on complaints received in pre-trial proceedings show that most complainants challenged decisions refusing to initiate criminal proceedings (72 per cent, particularly in fraud cases), unlawful decisions to initiate criminal proceedings (19 per cent, involving unlawful criminal prosecution), and failures to consider crime reports and statements within a reasonable time (9 per cent).

The Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan is the principal regulatory legal act under which a prosecutor prevents, addresses and remedies violations of individual rights and freedoms, particularly at the stage of initiating criminal proceedings. Article 27 of the Code provides that, at any stage of criminal proceedings, both participants in the proceedings and other persons may challenge the actions, omissions and procedural decisions of officials authorized to conduct criminal proceedings[1]. Article 381^{17} further provides that complaints against an inquiry officer's actions, omissions and decisions may be submitted to the head of the inquiry unit or to the prosecutor supervising compliance with the law during the investigation. Accordingly, participants and non-participants may complain to a superior authority or a prosecutor against actions and decisions of officials conducting the case in order to safeguard the rights and legitimate interests of those concerned. This mechanism is one of the prosecutor's most important means of protecting human and civil rights and identifying violations of law. The prosecutor may consider complaints against actions, omissions and decisions of officials dealing with crime reports and statements both at the stage of initiating criminal proceedings and during the preliminary investigation. Prosecutorial supervision must also continue after a pre-investigation inquiry body refuses to initiate proceedings, because citizens may challenge that refusal.

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

Thus, under criminal procedure legislation, any person—whether or not a participant in the proceedings—may complain to a prosecutor if dissatisfied with an action or decision of an official of a pre-investigation inquiry body. The law does not restrict the range of persons entitled to complain; rather, it safeguards freedom to lodge a complaint.

It should be noted that officials engaged in operational-search activity, heads of pre-investigation inquiry bodies, heads of inquiry bodies and investigative bodies, investigators, inquiry officers and other officials of pre-investigation bodies are entitled to complain to a prosecutor when they disagree with relevant decisions. This rule is justified because, where a disagreement arises between an investigator and the head of an investigative body, the prosecutor acts as an arbiter and states a position on the dispute.

Most complaints submitted to prosecution authorities concern refusals to initiate criminal proceedings, pre-investigation inquiries, operational-search activities, omissions by inquiry and preliminary investigation bodies, non-compliance with procedural time limits, and failure to conduct proceedings comprehensively, fully and objectively. According to complainants, bodies examining crime reports often fail to obtain explanations from witnesses and conduct one-sided operational and investigative measures. Applicants are therefore frequently compelled to search independently for evidence, which may prove unsuccessful or lead to unlawful self-help. For example, after a theft from the home of a resident of Tashkent’s Chilanzar District remained unsolved, the resident complained to the prosecutor’s office about the pre-investigation body. The applicant obtained footage from a surveillance camera at a neighboring residence and submitted it to the prosecutor’s office. The prosecutor reviewed the case materials and returned them to the internal affairs body for an additional inquiry.

In a prosecutorial submission, the pre-investigation body was instructed to conduct a comprehensive and complete inquiry. The prosecutor also requested disciplinary measures against the responsible officials and indicated that the applicant should be informed of the progress and outcome of the case.

Because the legislation does not specify the procedure, form, types or time limits for lodging complaints, various misunderstandings arise in practice. In our view, a complaint may be submitted orally, in writing or electronically, at any stage of the proceedings, against any action, omission or decision of an official of a pre-investigation inquiry body.

To safeguard the freedom to challenge actions, omissions and decisions of officials of pre-investigation inquiry bodies, the legislature permits complaints not only to the head of that body, the head of an investigative body, or a prosecutor, but also to a court. Article 55 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan provides: “Everyone shall be guaranteed judicial protection of his or her rights and freedoms and the right to challenge in court unlawful decisions, actions and omissions of state bodies, other organizations, and their officials”[1]. This mechanism serves, first, as a means of protecting human and civil rights and legitimate interests; second, as a means of maintaining a balance of interests among state bodies; and third, as a guarantee of everyone’s freedom to challenge the conduct of any state body. The law therefore allows citizens to choose the authority to which they apply, thereby also strengthening confidence in the state. For example, under Article 31[1] of the Criminal Procedure Code, an investigating judge may exercise judicial control during pre-trial proceedings over compliance with a person’s rights, freedoms and legitimate interests where constitutional rights are alleged to have been violated[2]. An investigating judge may examine complaints against an action or procedural decision of an official of a pre-investigation inquiry body, an inquiry officer, or an investigator at the stage of initiating criminal proceedings. However, the legislation leaves unresolved the question of the prosecutor’s participation in such proceedings before the investigating judge. Nor is this matter regulated by Order No. 129 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated 26 February 2016, “On Effectively Ensuring the Rule of Law and the Protection of Individual Rights and Freedoms in Combating Crime, Inquiry, Preliminary Investigation and

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.
[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2025.

Operational-Search Activity”[1]. This is debatable because, precisely at the stage of initiating criminal proceedings, the prosecutor must strengthen supervision over compliance with the law in the examination of crime reports, statements and other information, and verify full compliance with criminal procedure requirements during their examination and during inquiry and preliminary investigation.

Notably, the court cannot itself revoke an action or decision of an official of a pre-investigation inquiry body, an inquiry officer, or an investigator, or directly impose another remedial measure. Instead, it forwards the complaint and the collected materials to the prosecutor for consideration. The prosecutor must remedy the identified violation, including by revoking an unlawful and unfounded decision of the relevant official, inquiry officer or investigator, and must subsequently inform the court. This approach is reflected in Order No. 140 of the Prosecutor General of the Russian Federation dated 10 September 2007, “On Organizing Prosecutorial Supervision over the Implementation of Laws in the Receipt, Registration and Resolution of Crime Reports by Bodies of Inquiry and Preliminary Investigation”[2].

Accordingly, it is recommended that the following fifth paragraph be added to paragraph 2 of Order No. 129 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated 26 February 2016, “On Effectively Ensuring the Rule of Law and the Protection of Individual Rights and Freedoms in Combating Crime, Inquiry, Preliminary Investigation and Operational-Search Activity”:

“For every complaint submitted to a court against an action or omission of an official engaged in operational-search activity, an official of a pre-investigation inquiry body, an inquiry officer or an investigator in connection with the receipt, registration, verification and resolution of

[1] Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2016 йил 26 февралдаги 129-сонли “Жиноятчиликка қарши кураш, суриштирув, дастлабки тергов ва тезкор-қидирув фаолиятида қонун устуворлигини ҳамда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини самарали таъминлаш тўғрисида”ги Буйруғи.

[2] Приказа Генерального прокурора Российской Федерации от 10 сентября 2007 г. № 140 «Об организации прокурорского надзора за исполнением законов при приеме; регистрации и разрешении сообщений о преступлениях в органах дознания и предварительного следствия».

a crime report or statement, and subject to examination under Article 27 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, the participation in the court hearing of the prosecutor directly supervising this area of operational-search activity, pre-investigation inquiry, inquiry or preliminary investigation shall be ensured."

When examining a complaint, the prosecutor's verification includes studying the collected materials and obtaining explanations from the applicant, the crime victim, a representative, witnesses, a physician, an operational officer, an inquiry officer, an investigator, and other officials authorized to receive and register crime reports. Where a more thorough review is required, the prosecutor may request additional materials, visit the relevant internal affairs body, and examine the condition of the E-Material system and the Form 1 and Form 2 registration records, among other measures.

Under the Law "On the Prosecutor's Office," in order to eliminate violations of law fully, a prosecutor submits to the competent body or official a formal prosecutorial submission requiring the elimination of the violation, its causes, and the conditions that facilitated it, including measures against those responsible. The head of the relevant body must inform the prosecutor of the results of any internal inquiry conducted in respect of the employee concerned (Article 40 of the Law).

Following consideration of a complaint, the prosecutor may decide to uphold it in full or in part, or to dismiss it. The prosecutor should not merely send a reply to the complainant, but must issue a reasoned and substantiated decision and notify the complainant accordingly.

If the examination establishes that the complainant's rights were violated, the prosecutor must take measures to restore them, including initiating criminal proceedings where appropriate. If material or non-pecuniary harm was caused, the prosecutor must take measures to secure full restoration of all violated rights and legitimate interests of the complainant.

Most importantly, if the applicant withdraws the initiative for any reason, the prosecutor should nevertheless act in the public interest and personally verify the crime report or statement, interview the applicant,

determine the reasons for withdrawal and whether any reconciliation was voluntary, assess the actions or omissions of officials, and establish whether unlawful pressure, inducement, deception or other improper conduct occurred.

The prosecutor's consideration and resolution of a complaint should conclude with delivery of a copy of the decision to the complainant and an explanation of the procedure for any further appeal. Notification should be made immediately after the decision is adopted by providing the complainant with a copy. It is also recommended that a copy be sent to the head of the investigative body together with a prosecutorial submission requiring correction of the identified violation.

In this way, the legality, validity and timeliness of the prosecutor's resolution of a complaint may be reviewed, including in the course of considering the merits of whether criminal proceedings should be initiated.

Thus, review by a prosecutor of a complaint challenging an action, omission or procedural decision of a pre-investigation inquiry, inquiry or preliminary investigation body is an effective means of protecting citizens' rights and legitimate interests. Supervision over investigative and inquiry bodies is intended to ensure comprehensive and high-quality examination of crime reports and statements and to identify violations of current legislation. Decisions resulting from omissions by investigators and inquiry bodies may allow offenders to remain unpunished, which in turn undermines public confidence in justice.

The analysis demonstrates that a complaint to a prosecutor against the actions, omissions or procedural decisions of officials of pre-investigation inquiry bodies at the stage of initiating criminal proceedings is an important procedural means of protecting violated rights and legitimate interests. In considering a complaint, the prosecutor should comprehensively study the collected materials, obtain explanations from relevant persons, request additional documents and information, and assess the legality of the receipt, registration, verification and resolution of crime reports and statements. If the grounds stated in the complaint are confirmed, the prosecutor must

revoke any unlawful or unfounded decision, restore violated rights, initiate criminal proceedings where appropriate, and apply suitable measures against officials responsible for the violation.

The outcome of the complaint should be formalized not by a routine reply letter but by a reasoned procedural decision setting out the established facts, legal grounds and conclusions. A copy should be sent to the complainant immediately, together with an explanation of the procedure for further appeal. Even if an applicant withdraws the complaint, the prosecutor should act in the public interest and verify the reasons for and voluntariness of the withdrawal, as well as whether the person was subjected to unlawful pressure, inducement or other influence.

Furthermore, when a court examines a complaint against an action or procedural decision of an official of a pre-investigation inquiry body, an inquiry officer or an investigator at the stage of initiating criminal proceedings, the prosecutor responsible for supervising the relevant activity should be required to participate in the hearing.

БАБАМУРАТОВ ДИЛШОД АБДУРАШИДОВИЧ
Боёвут туман прокурори,
мустақил изланувчи

ЖИНОЯТЛАРНИ ҲИСОБДАН ЯШИРИШ ҲОДИСАСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

Аннотация: *мақолада жиноятларни ҳисобдан яшириш тушунчасининг назарий-ҳуқуқий мазмуни, асосий белгилари ва содир этилиш усуллари таҳлил қилинган. Жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни қабул қилмаслик, рўйхатга олмаслик, жиноят ишини қўзғатишни асоссиз рад этиш, терговга қадар текширув материалларини сохталаштириш ҳамда жиноят ҳақидаги маълумотларни расмий статистикада акс эттирмаслик билан боғлиқ ҳуқуқни қўллаш амалиёти ўрганилган.*

Калит сўзлар: *жиноятни яшириш, жиноятни ҳисобдан яшириш, жиноят ҳақидаги ариза ва хабар, расмий статистик ҳисоб, жиноят ишини қўзғатишни рад этиш, мансабдор шахс, прокурор назорати.*

Аннотация: *В статье проанализированы теоретико-правовое содержание понятия сокрытия преступлений от учёта, его основные признаки и способы совершения. Исследована правоприменительная практика, связанная с отказом в приёме и регистрации заявлений и сообщений о преступлениях, необоснованным отказом в возбуждении уголовного дела, фальсификацией материалов доследственной проверки, а также неотражением сведений о преступлениях в официальной статистике.*

Ключевые слова: *сокрытие преступления, сокрытие преступления от учёта, заявление и сообщение о преступлении, официальный статистический учёт, отказ в возбуждении уголовного дела, должностное лицо, прокурорский надзор.*

Жиноятлар тўғрисидаги ариза, хабар ва бошқа маълумотларни ўз вақтида қабул қилиш, рўйхатга олиш, холисона текшириш ҳамда улар юзасидан қонуний процессуал қарор қабул қилиш жиноятчиликка қарши курашиш, одил судловни таъминлаш ва шахсларнинг ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишнинг муҳим шарти ҳисобланади. Жиноятларни ҳисобдан яшириш эса жиноятчиликнинг ҳақиқий ҳолати тўғрисидаги маълумотларни бузиб кўрсатади, ваколатли давлат органларининг криминоген вазиятни тўғри баҳолашига тўсқинлик қилади, айбдор шахсларнинг жавобгарликдан қутулиб қолишига ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга ва одил судловга бўлган ишончи пасайишига олиб келади. Айниқса, жиноят ишини қўзғатишни асоссиз равишда рад этиш, терговга қадар текширув материалларини сохталаштириш, аниқланган жиноятларга ҳуқуқий баҳо бермаслик ва уларни расмий статистикада акс эттирмаслик каби ҳолатлар мазкур муаммонинг ижтимоий хавфлилигини янада оширади.

Афсуски, охирги пайтларда жиноятларни ҳисобдан яшириш ҳолатлари ички ишлар органларида кенг тарқалган бўлиб, сўнгги бир неча йилдан бери ўсиш тенденцияси кузатилмоқда.

Чунончи, Тошкент шаҳар прокурори в.в.б. Анвар Ўрмонов 2026 йил 18 февраль куни халқ депутатлари Тошкент шаҳар кенгашининг сессиясида биргина пойтахтнинг ўзидаёқ қарийб 1000 га яқин жиноятлар ҳисобдан яширилганлигини қайд этди. Айниқса, 954 та жиноят ишини қўзғатишни рад этиш ҳақидаги ноқонуний қарорлар бекор қилинганлиги, шулардан 23 таси оғир турдаги жиноятлар сирасига киришини маълум қилган. Жиноят турлари ичида кибержиноятлар улуши кескин ортганини таъкидлаш жоиз. Жумладан, 2025 йил маълумотларига кўра, пойтахтнинг ўзида жами 30,6 мингта жиноят содир этилган бўлиб, шундан ярмидан кўпи — 16,25 мингтаси кибержиноятларни ташкил этади.[1] Таъкидлаш жоизки, жиноятларни қасддан ҳисобдан яшириш масаласига давлат катта эътибор қаратмоқда ва бу сиёсат даражасига кўтарилган.

Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 январдаги ПҚ-1-сонли “2025 йилда республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини янада ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарорида криминоген вазият оғир бўлган маҳаллаларда илмий-амалий ёндашувлар асосида жойларга чиққан ҳолда мақсадли ўрганишлар ўтказиш, ҳуқуқбузарликларга сабаб бўлаётган асл омилларни аниқлаш ва бартараф этиш бўйича ташкилий-ҳуқуқий чораларни кўриш мақсадида прокуратура органлари томонидан жиноятлар кўп содир этиладиган 108 та ҳудудда (70 та “қизил” ва 38 та “сариқ” тоифадаги) амалга оширилаётган ишлар ягона электрон тизимга киритилиши орқали назоратни кучайтириш лозимлиги қайд этилган. А.Ўрмоновнинг маълумотига кўра, ўтказилган тезкор текширувлар натижасида 537 та ноқонуний қарорлар юқори идоралар томонидан, 417 таси эса туман даражасида бекор қилинган бўлиб, мансабдор шахсларга қонунда назарда тутилган чоралар кўрилган. Алоҳида таъкидлаш лозимки, охирги беш йил ичида кибержиноятлар сони 164 бараварга ошган. Шу муносабат билан, прокуратура органлари терговга қадар ва тергов органларида қонунийликни таъминлаш

[1] https://www.gazeta.uz/uz/2026/03/24/reduction-of-crime/

мақсадида ички ишлар органларининг “E-material” тизимида жиноятлар ҳақидаги аризаларнинг рўйхатга олиниши, уларнинг холис текширилиши ва ўз вақтида қонуний қарорлар қабул қилиниши устидан назоратни кучайтириши бўйича чора-тадбирлар кўрилмоқда.[1]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 27 январь куни бўлиб ўтган йиғилишида давлат органларининг кибержиноятчилик, уюшган жиноятчилик ва фирибгарлик каби жиноятларга қарши курашиш бўйича фаолияти танқидий баҳоланиб, ушбу таҳдидларга қарши курашишда давлат органлари етарлича эътибор бермаётганлигига алоҳида урғу берилди. Айниқса, жиноятларни тезкор фош этиш ва тўхтатиш учун ҳуқуқ-тартибот ходимлари кибертехнологиялар ва сунъий интеллектни мукаммал эгаллаши лозимлиги қайд этилди.[2] Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги ПҚ-3413-сонли “Ички ишлар органлари кадрлари билан ишлаш ва уларнинг хизматини ташкил этиш тартибини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида жиноятларни ҳисобдан қасддан яширишни таъсирчан олдини олиш ва жиноятларни ҳисобдан қасддан яшириш учун жиноий жавобгарликни кучайтириш бўйича белгиланган тартибда таклифлар киритиш бўйича устувор вазифалар белгиланди. Бундай иллатларга қарши курашиш учун барча давлат органлари биргаликдаги ҳамкорликни ташкил этувчи самарали тизимни жорий қилиши лозимдир.[3]

Шундай қилиб, жиноятлар тўғрисидаги аризалар ва хабарларни рўйхатга олиш, кўриб чиқиш ва ҳал этиш, дастлабки тергов органлари томонидан ноқонуний қарор қабул қилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш масалаларига

[1] https://www.gazeta.uz/uz/2026/03/24/reduction-of-crime/
[2] https://president.uz/uz/lists/view/8882
[3] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги ПҚ-3413-сонли “Ички ишлар органлари кадрлари билан ишлаш ва уларнинг хизматини ташкил этиш тартибини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

барча прокуратура органлари фаолиятининг устувор йўналиши сифатида қараш мумкин.

Албатта, жиноятларни ўз вақтида рўйхатга олиш, қонуний процессуал қарорлар қабул қилиш, ҳолатга тўғри баҳо бериш келгусида юзага келган таҳдидларга ўз вақтида, тўғри жавоб бериш учун тегишли қарорлар қабул қилиш имкониятини оширади, бу эса, инсон ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга олиб келади. Ўз вақтида кўрилган чоралар, **бир томондан**, прокуратура органлари томонидан қонунийликни таъминлашга олиб келса, **иккинчи томондан,** инсон ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинади, **учинчи томондан,** мамлакатда юзага келиши мумкин бўлган таҳдидларга ўз вақтида жавоб беришга имкон беради, **тўртинчидан,** жиноят содир этган шахсларнинг муносиб жазо олишига сабаб бўлади, **бешинчидан,** одил судлов манфаатларига хизмат қилади. Шунингдек, жиноятларни ҳисобдан яшириш жиноятчиларни жиноий таъқибдан ва кейинчалик жиноий жазодан қутулиб қолишини англатади, бу уларнинг онгида жазосизлик ҳиссини яратади, бу эса уларни янги, кўпинча янада жиддий ва хавфли жиноятлар содир этишга ундайди. В. Каримов қайд этишича, назоратсизлик тезкор-тергов органлар вазифалари, функциялари издан чиқади ҳамда фуқароларнинг қонуний манфаатларига зид равишда фаолият юрита бошланади. Яъни, бу ҳолда жазосизлик, назоратсизлик муҳити пайдо бўлишига замин яратилиши мумкин.[1]

Хуллас, жиноятларни (*ҳисобдан*) яшириш чиндан ҳам шахсга, жамиятга ва давлатга катта таъсир қилиб, уларга маънавий ва моддий зарар етказилишига олиб келади. Айниқса, бугунги кунда мамлакатда хавфсиз муҳитни яратиш бўйича кенг кўламли ишлар олиб борилаётганда жиноятларни ҳисобдан ёки ўзгача[2] яшириш олдимизга қўйилган мақсадларга мутлақо зиддир.

---

[1] Каримов В. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига илмий-амалий шарҳ / В.Каримов: Масъул муҳаррирлар Э.Т. Юлдашев, Е.В. Коленко. – Тошкент, 2021. – Б. 58.

[2] Бу ерда жиноят ишини кўриш вақтида янги очилган ҳолатларни назарда тутилмоқда.

Қайд этиш лозимки, жиноятларни ҳисобдан яшириш билан боғлиқ мансабдорлик жиноятларини тергов қилишда қонунлар ижроси устидан прокурор назоратига оид масалаларни таҳлил қилишдан олдин жиноятларни ҳисобдан яшириш тушунчасига аниқлик киритиш лозим, негаки мазкур тушунча тадқиқот объектининг мазмуни ва доирасини белгилайди, прокурор назорати предметини белгилаш имкониятини яратади ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида учрайдиган турли хил ёндашувларни бартараф этади. Бундан ташқари, жиноятларни яширишнинг мазмун-моҳиятини тўғри тушуниш келгусида прокурорларга дастлабки тергов органларининг ҳаракатлари хусусияти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлишга имкон беради. Бу эса, мансабдорлик жинояти билан боғлиқ ишларни тўғри малакалашга олиб келади, натижада қонунийлик янада мустаҳкамланади.

Аввало, ички ишлар органларининг мансабдор шахслари томонидан содир этилган ёки тайёрланаётган жиноят тўғрисидаги маълумотларни белгиланган тартибда рўйхатга олмаслик, жиноят тўғрисидаги ариза ва хабарларни қабул қилишни рад этиш, уларни яшириш, терговга қадар текширув ва тергов материалларини қалбакилаштириш ёки бошқа ноқонуний усуллар орқали жиноятнинг расмий статистикада акс эттирилмаслигига эришиш жиноятларни ҳисобдан яшириш деб тушунилади.

Миллий жиноят қонунчилигимизда жиноятни ҳисобга олишдан яшириш тушунчаси берилган бўлиб, унга биноан, жиноятлар тўғрисидаги аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ёки кўриб чиқиш хизмат вазифаларига кирадиган мансабдор шахснинг жиноятни ҳисобга олишдан қасддан яшириши тушунилади (*ЖКнинг 241[1]-моддаси*).[1] Эслатиб ўтамиз, мансабдор шахслар томонидан жиноятларни ҳисобга олишдан қасддан яшириш деган норма 2018 йил 20 июлдаги ЎРҚ-458-сонли Қонун билан киритилган.[2]

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2026.

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 20 июлдаши ЎРҚ-458-сонли “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Қонуни.

Юқоридаги таърифдан маълум бўладики, ушбу турдаги жиноят айнан мансабдорлик жинояти билан боғлиқ бўлиб, жиноят-процессуал қонунчиликда (*ва бошқа қонунларда*) юклатилган хизмат вазифаларини қасддан бажармасликда намоён бўлади. Қайд этиш лозимки, қонунга биноан айнан ушбу давлат органига одил судловни рўёбга чиқаришда қатнашиб, яъни шахс, жамият ва давлатни жиноий тажовузлардан ҳимоя қилиш вазифаси юклатилган.

Жиноятларни ҳисобга олиш ва рўйхатга олиш бўйича ИИОнинг турли бўлинмалари фаолиятини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди ва амалга киритилди. Бу хақда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 31 октябрдаги ПФ5566-сонли “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ҳам қабул қилинган эди. Унда тизимли таҳлил ва сифатли назоратни йўлга қўйиш, прокурор назоратини амалга оширишда маълумотларнинг аниқлиги ва ишончлилигини таъминлаш, шунингдек, уларни янада малакали қайта ишлаш имконини берувчи замонавий ахборот технологияларини жорий этиш орқали маълумотларни йиғиш ва қайта ишлашнинг амалдаги механизмларини такомиллаштириш зарурлиги қайд этилган эди.[1] Ушбу Фармон мақсадларидан келиб чиқиб, мамлакатимизда жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни қайд этиш бўйича янги тизим яратилган.

Бу ҳақда А.С.Пўлатовнинг қайд этишича, “Жиноят ва ҳодисаларга оид ариза, хабар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва кўриб чиқиш тартиби тўғрисида”ги Низом қабул қилинган. Унга биноан, жиноят ва ҳодисаларга оид ариза, хабар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва кўриб чиқиш тартиби берилган. Жиноят ва ҳодисаларга оид ариза,

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 31 октябрдаги ПФ5566-сонли “Жиноий-ҳуқуқий статистика тизимини тубдан такомиллаштириш ва жиноятларни тизимли таҳлил қилиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

хабар ва бошқа маълумотларни “**E-материал**” тизимида рўйхатга олиш ва кўриб чиқиш натижаларини қайд этиш муайян терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган тузилмасига келиб тушган хат-хабар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва тузилмадаги рўйхатга олиш китобларини юритиш вазифаси юклатилган ходим, яъни тегишли тузилмада девонхона ишини юритувчи (мудир, нозир, иш юритувчи ва шу каби) ходим ёки ҳисоб-қайд қилиш вазифаси юклатилган ходим ёхуд навбатчи қисм навбатчиси томонидан амалга оширилади. Қайд қилинган вазифалар ходимларнинг лавозим йўриқномалари, вазифалар тақсимоти ёки бошқа идоравий ҳужжатларда акс эттирилиши лозим.[1]

Мазкур қоидадан маълум бўладики, жиноят қўзғатишга сабаб ва асослар мавжуд бўлганида ваколатли мансабдор шахслар тергов ёки тергов олди текширувларини амалга оширишлари лозим (ЖПК 331-модда). Демак, жиноятларни яшириш муаммоси айнан суриштирувчи, терговчи, прокурор ва тергов олди мансабдор шахслари томонидан қабул қилинган қарорнинг қонунийлигига бевосита боғлиқдир. Жиноят-процессуал кодексининг 329-331-моддаларига биноан, содир этилган, этилаётган ёки тайёргарлик кўрилаётган жиноят ҳақидаги ариза ва хабарлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга келиб тушиши билан дарҳол рўйхатга олиниши ва уни текшириш натижасида процессуал (*жиноят ишини қўзғатиш, рад этиш ёки ариза ёхуд хабарларни тегишлилигига қараб юбориш*) қарорлардан бирини қабул қилиш шартлиги белгилаб қўйилган.[2]

Бундан ташқари, жиноят-процессуал қонунчиликда жиноий таъқиб қилиш органларига ушбу масалалар юзасидан императив қоидалар белгиланганлигини кўришимиз мумкин. Чунончи, Жиноят-процессуал кодексининг 15-моддасида жиноий таъқиб қилувчи субъектлар жиноят аломатлари топилган ҳар бир ҳолда ўз ваколатлари доирасида жиноят ишини қўзғатишлари, жиноий

[1] Po‘latov A.S. Tergovga qadar ish yurituv. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Resrublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2026.– 47-48 b.
[2] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2026.

ҳодисани, жиноят содир этишда айбдор бўлган шахсларни аниқлаш ва уларни жазолаш учун қонунда назарда тутилган барча чораларни кўришлари шартлиги қайд этилган. Шу боис, қонуннинг юқорида келтирилган нормалари лозим даражада ижро этилишини таъминлаш мақсадида прокурорга суриштирув ва дастлабки тергов органларининг процессуал фаолияти устидан назоратни амалга ошириш вазифаси юклатилган (ЖПК 337-модда).[1]

Юқорида келтирилган масалалардан аён бўладики, жиноятларни ҳисобдан яшириш бўйича илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқилиши лозим. Қўйилган вазифаларни бажариш учун “жиноятни ҳисобдан яшириш” тушунчасига таъриф бериш зарур. Тушунчанинг таърифи назарий ва амалий фаолиятда муҳим ўрин тутади. Жиноятни ҳисобдан яшириш тушунчасининг тўғри ва аниқ таърифини ишлаб чиқиш кейинги илмий-назарий билим учун бошланғич нуқта бўлиб хизмат қилади, қонунчиликни такомиллаштириш учун мустаҳкам замин яратади. Бундан ташқари, иштирокчиликдан фарқлаш[2] ёки аксинча бевосита иштирокчи сифатида жалб қилиш учун муҳим ҳисобланади.[3]

Табиийки, жиноятларни ҳисобга олишдан қасддан яшириш шахсга, жамиятга ва давлатга бир мунча муаммоларни келтириб чиқаради. Бу хақда И.В.Овсянников ўз фикрини билдирган. Унинг қайд этишича, бундай хатти-ҳаракатлар жиноятчиликка қарши курашишга тўсқинлик қилади ва иш учун аҳамиятли бўлган далиллар йўқотилиши хавфини оширади, жиноятни фош бўлиш имкониятини пасайтиради, шоҳидларни аниқлаш ҳамда тергов олди ва терговга бир мунча қийинчилик туғдиради.[4]

Мазкур масалага кўплаб миллий ва хорижий процессуалист олимлар ўз фикрларини билдирганлар. Бинобарин,

---

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2026.

[2] Ходжаев Ш.М. Институт соучастия в преступлении в уголовном праве Республики Узбекистан: проблемы квалификации сложных форм и сравнительно-правовой анализ зарубежного опыта. “YOSH OLIMLAR” RESPUBLIKAILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI. – Б. 4.

[3] Кабулов Р., Отажонов А.А.и др. Квалификация преступлений Учебник. —Ташкент, 2012. —270 с.

[4] *Овсянников И. В.* Прокурорский надзор в стадии возбуждения уголовного дела *II* Вестник Академии Генеральной прокуратуры РФ. 2012. № 4(30). С П.

М.Х.Рустамбаевнинг фикрича, жиноят ҳақидаги ариза, хабарлар ва бошқа турдаги маълумотлар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш бўйича фаолияти бўлиб, унинг натижасида жиноят иши қўзғатилади ёки рад этилади. Жиноятни ҳисобга олишдан яшириш эса уни очишга тўсқинлик қилади, инсонларни одил судловга бўлган ҳуқуқларини чеклайди, унга бўлган ишончсизликни келтириб чиқаради ва айбдорларнинг жавобгарликдан қочишига шароит яратади.[1]

Ф.Н.Кадников ва Н.Г.Кадниковларнинг фикрича, жиноятни яшириш ҳолатлари мавжуд бўлганда бундай жиноятларни олдини олиш ва фош қилиш жараёни янада мураккаблашади. Бунга сабаб — аллақачон содир этилган жиноятларга ижрочи ёки иштирокчи бўлмаган, бироқ ўз хатти-ҳаракатлари билан уларнинг фош этилишини қийинлаштирадиган мансабдор шахсларнинг аралашувидир.[2]

Агар жиноятларни ҳисобдан яширишни олдиндан ваъда берган бўлса, унда бундай мансабдор шахс жиноятга иштирокчи (*жиноятда иштирок этган шахс ҳар доим иштирокчи бўлиб қолади*) сифатида ишга жалб қилинишига сабаб бўлади (ЖК 29-модда).[3] В.Г.Трифонофнинг таъкидлашича, ҳисобдан яшириш эса, аксинча, жиноят содир этишга ҳеч қандай шароит яратмайди, чунки у олдиндан ваъда қилинмаган (*жиноят содир этгандан сўнг хабар топади*) ва яширувчи содир этилган жиноятни билмаган ёки билган тақдирда ҳам жиноятни бажарувчи билан алоқада бўлмаган ва жиноят содир этилгандан кейингина ўзини намоён қилади.[4] Демак, олдиндан ваъда қилинганлик ва олдиндан ваъда қилинмаган ҳолда яшириш иштирокчиликдан фарқлашнинг асосий мезони бўлиб хизмат қилади. Г.И.Баймурзиннинг фикрига кўра, жиноят

---

[1] Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. – Т.: Махсус қисми. 2025. – Б. 353.

[2] Кадников Н. Г, Кадников Ф. Н., Карпова Н. А. К вопросу об ответственности за недонесение о преступлении и укрывательство преступлений // Вестник Московского университета МВД России. 2021. № 5. С. 79.

[3] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2026.

[4] Трифонов В. Г. Заранее не обещанное укрывательство преступлений и несообщение о них как виды прикосновенности к преступлению. Дисс.к.ю.н. СПбУ МВД РФ, СПб., 2000. С. 78-79.

ҳаракатлари ўртасида сабабий ва айбли алоқанинг мавжудлиги ёки йўқлигини аниқлашнинг ўзи иштирокчиликни ва жиноятни яшириш табиатини намоён қилади.[1] Олдиндан ваъда берилганлик жиноят содир этилган ёки этилмаганлиги, яъни оқибат келиб чиққан ёки чиқмаганлигидан *(бажарган ёки бажармаганликнинг фарқи йўқ, бироқ унинг ижрочи билан биргаликдаги фаолияти натижаси бўлган)* қатъи назар, ушбу қилмиш учун жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради. Х.Очиловнинг фикрича, жиноятда иштирокчилик деганда икки ва ундан ортиқ шахснинг жиноят содир этишда биргаликда иштирок этиши тушунилади.[2]

Е.М.Головашчук жиноятларни ҳисобдан яшириш бўйича тадқиқот олиб борган бўлиб, у шундай хулосага келади: жиноятларни ҳисобдан яшириш бу — ваколатли органлар мансабдор шахсларининг жиноятлар тўғрисидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва кўриб чиқишдан бош тортиш ҳамда турли сохталаштиришлардан иборат бўлган, жиноятлар кўрсаткичини сунъий равишда тушириш ва бошқа ғаразли мақсадларга эришишга қаратилган қасддан содир этиладиган ноқонуний фаолиятидир.[3] Е.М.Головашуч жиноятларни ҳисобдан яшириш бўйича ўз фикрларини баён этишга ҳаракат қилган, аммо назаримизда, жиноятларни ҳисобдан яширишнинг энг кенг тарқалган тури ҳақидаги масала очиқ қолган. Мисол учун, амалиётда жиноят ишини қўзғатишни қонунга хилоф равишда рад этиш асоссиз равишда эътибордан четда қолган. Бундан ташқари, жиноятларни тергов қилишда янги жиноятларни аниқлаш билан боғлиқ масалалар ҳам мавжуд. Мазкур масалага В.В.Константинов муаллифлик таърифини беришга ҳаракат қилган.

Бинобарин, В.В.Константиновнинг таъкидлашича, яширилган жиноят деганда, маълумотлари ҳисоб ҳужжатларида акс эттирилмаган ёки давлат статистика ҳисоботига киритилмаган

---

[1] Баймурзин Г.И. Ответственность за прикосновенность к преступлению. -Алма-Ата 1968 г. С. 95.

[2] Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Darslik. Mas ’ ul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.: Adolat nashriyoti, 2020. 114 b.

[3] *Головащук Е. М.* Процессуальное противодействие укрытию преступлений органами внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук. Красноярск, 2003. С. 48.

жиноят тушунилади. Шунингдек, жиноят содир этиш факти мавжуд бўла туриб, яъни сабаблар ва асослар мавжудлигига қарамай, қонунда белгиланган муддатларда процессуал қарор қабул қилинмаган ва жиноят ишини қўзғатиш ёки уни қўзғатишни рад этиш тўғрисида қарор чиқарилмаган бўлса ёхуд жиноят содир этиш факти бўйича жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисида қарор чиқарилган бўлиб, кейинчалик прокурор томонидан жиноят иши қўзғатиш билан бир вақтда бекор қилинган бўлса, жиноят ҳисобдан яширилган деб ҳисобланади.[1]

Бизнинг фикримизча, В.В.Константинов томонидан жиноятни ҳисбдан яшириш тушунчасига берилган таъриф фақат баъзи жиҳатларни очиб беради. Яъни барча муҳим белгиларни тўлиқ акс эттирмайди, бундан ташқари, у эскирган ва амалдаги қонунчиликка мос келмайди (*ҳозирги кунда жиноятларни қайд қилиш бўйича алоҳида электрон база яратилган*), шу сабабли янги таърифни ишлаб чиқиш зарурати вужудга келади. Бунда жиноятларни ҳисобдан яшириш тегишли субъектларнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлигида намоён бўлади, албатта, у онгли, мақсадли характерга эга бўлиб, жиноятни расмий статистикада акс эттирмаслик, у бўйича қонунда белгиланган чоралар ва қарорлар қабул қилмаслик тарзида акс эттирилади ҳамда “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонунни жиддий бузиш деб қаралади.[2] Тушунишимизча, амалиётда жиноят ҳақидаги аризаларни (хабар) рўйхатга олишда муаммо мавжуд эмас, чунки барча жиноят ҳақидаги аризалар ягона “**Е-материал**” тизимида рўйхатга олинади, балки муаммо уни текшириш натижасида қабул қилинган қарор билан боғлиқдир.

Назаримизда, юқорида баён этилган фикрлар ва ЖКнинг 241[1]-моддасида назарда тутилган ҳолатлардан келиб чиқадиган бўлсак, жиноятни ҳисобга олишдан яширишни жиноят ҳақидаги ариза ва

---

[1] Константинов В.В. Особенности доказывания при возбуждении и расследовании уголовных дел о должностных преступлениях, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Омск-2013. 118 с.

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 16 сентябрдаги ЎРҚ-407-сонли “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонуни.

хабарларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ёки кўриб чиқиш билан боғлаш тўғри эмас. Негаки, жиноят ишини ноқонуний қўзғатишни рад этиш ёки иш кўриш жараёнида янги жиноятлар аниқланганда тегишли чоралар кўрилмасдан уларни яширишни хабарни қабул қилиш, рўйхатга олиш ва ҳал қилишни қонунга хилоф равишда рад этиш, шунингдек, бирон-бир материални сохталаштириш билан тенглаштириб бўлмайди. Демак, жиноятларни яшириш жиноят-процессуал қонунда назарда тутилган жиноят тўғрисидаги (ариза) хабар мавжуд бўлмаган ҳолларда ҳам содир этилиши мумкин, бу эса "жиноятларни яшириш" тушунчасини аниқлаш "жиноят тўғрисидаги хабар" тушунчасидан кенгроқлигини кўрсатади, чунки у нафақат жиноят процессуал қонунида белгиланган жиноятлар тўғрисидаги ариза ва хабарларни, балки ИИО мансабдор шахсларининг содир этилган жиноят ҳақида хабардор бўлишининг ҳар қандай шаклини ўз ичига олади. Юқорида баён этилганларни инобатга олган ҳолда, жиноятларни яшириш таъқиб қилиш предметининг элементи (жиноят содир этиш усули) сифатида ИИО мансабдор шахсларининг жиноят тўғрисидаги маълумотлар бўйича жиноят-процессуал қонунида белгиланган чоралар ва қарорларни кўрмаслигида ҳамда жиноят тўғрисидаги маълумотларнинг расмий статистика ҳисоботларида акс эттирилмаслигида намоён бўлади.

Бошқача қилиб айтганда, жиноят тўғрисидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш ҳамда рўйхатга олишда мавжуд бўлган шаклдан *("102" рақамига жиноят ҳақидаги аризаларни рўйхатга олиш шакли асосан техник жиҳатни ифодалайди, аммо жиноят ишини қўзғатишни ноқонуний рад этиш кўпроқ субъектив омил билан боғлиқ. Бугунги кунда жиноят ҳақидаги ариза ва хабарлар нафақат электрон, балки ёзма шаклда ҳам берилади. Кўпинча амалиётда бундай аризалар профилактика инспекторларига ёки терговга қадар текширувни амалга оширувчи органларнинг мансабдор шахсларига топширилади. Ҳудудда жиноятлар статистикаси ошиб кетмаслиги учун терговга қадар текширув органлари аризачиларга, айниқса, фирибгарлик жиноятлари бўйича*

фуқаролик судларига мурожаат қилишни тавсия қиладилар. Бу амалиётда жиноятни яширишнинг кенг тарқалган кўринишларидан биридир), ноқонуний равишда жиноят ишини қўзғатишни рад этиш орқали белгиланган тартибни осонгина четлаб ўтиш имконини беради. Н.Ф.Шамсиддинованинг фикрича, бунинг натижасида шахсларнинг ҳуқуқлари бузилади ва адолатни кечиктиришга олиб келади.[1] Й.М.Каракетовнинг нуқтаи назарича, тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят хакидаги хабар мансабдор шахс томонидан маълум қилинмаган такдирда унинг килмиши содир этилган жиноят ҳолатларидан келиб чикиб, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол килиш сифатида ЎзР ЖК 205-моддаси ёхуд ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чикиш сифатида ЎзР ЖК 206-моддаси буйича квалификация килиниши лозим.[2] Мисол учун, 2018 йил Андижон вилоятида 3 нафар ички ишлар органлар мансабдор шахслари жиноятларни яширганлиги учун прокуратура органлари томонидан уларга нисбатан дастлабки тергов олиб бориб, ишни судга юборганлар.[3]

Албатта, ички ишлар органлари томонидан йўл қўйилган қоидабузарликларнинг прокуратура органлари томонидан аниқланиши уларнинг хизмат вазифаларини виждонан бажараётганлигини намоён қилади. Бироқ жиноят содир этилганидан бироз вақт ўтгач унинг аниқланиши келгусида жиноятларни ўз вақтида олдини олиш, ушбу жиноятга алоқадор шахсларни тезкор аниқлаш ҳамда зарур ҳажмдаги маълумотларни тўплаш имконини ҳар доим ҳам бермайди. Мазкур фикрларга Ҳ.Ж.Олимжонов ҳам муносабат билдириб, жиноят тўғрисидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, ҳисобга олиш ва ҳал қилиш ёки

---

[1] Шамсиддинова Н.Ф. Жиноят ишини қўзғатишни рад қилиш институтининг ҳуқуқий тартибга солиниши: миллий қонунчилик, хорижий тажриба. Central Asian Journal of Academic Research. Журнал. №2. 2026. - Б. 89-90.

[2] Жиноят хукуқи: Олий укув юртларининг хукукшунослик мугахассислиги буйича таълим олаётган талабалари учун \ Муаллифлар: М.Х.Рустамбоев, Ф.Тохиров, А.К.Эркаходжаев; Х-Б.Бобоев тахрири остида. Macb)Ti мухаррир:(Й.М.Каракетов)- Т.: «Икдасодиёт ва хукук дунёси» нашриёт уйи, 2000. - 337 б.

[3] https://kun.uz/kr/news/2019/02/21/iiv-jinoyatchilikni-yashirish-ommalashgani-haqidagi-maqolaga-munosabat-bildirdi

терговга қадар текширувлар ўтказиш тартиби бузилганлиги аниқланган тақдирда, прокурор уларни бартараф этишни ва айбдорларни жавобгарликка тортишни талаб қилиши шартлигини қайд этган.[1]

Бундай ҳолат қонунийликни таъминловчи прокурорларда жиддий хавотир уйғотмасдан қолмайди. Чунки бу ноқонуний равишда жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисидаги қарорларнинг оммавий тус олаётганидан далолат бериб, ғайриқонуний хатти-ҳаракатлардан жабрланган фуқароларнинг одил судловдан фойдаланиш ҳуқуқларини жиддий равишда бузади. Шу боис аниқланаётган қонунбузарликларга прокурорлар томонидан тезкорлик билан муносабат билдирилиши тақозо этилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси маълумотларига кўра, 2025 йил давомида мамлакатда қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ҳамда давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасида кўрилган чоралар натижасида 562 555 нафар шахснинг бузилган ҳуқуқлари тикланган.[2]

Амалиётда учрайдиган муаммолардан бири бу қонун чиқарувчи жиноятни ҳисобга олишдан яширишни назарда тутмоқдалигидадир. Таъкидлаш лозимки, аҳоли томонидан “102” рақамига берилаётган барча хабарлар ҳам жиноят ҳақида эмас, балки маъмурий, меҳнат, фуқаролик ва бошқа муносабатларга оид бўлиши мумкин. Буни ички ишлар органларига келиб тушган аризалар ва уларни кўриб чиқиш натижасида қабул қилинган қарорларда кўриш мумкин. Демак, “102” рақамига берилаётган барча хабарлар жиноят тушунчасини (хатти-ҳаракатларни) қамраб олмайди, балки муайян бошқа бир қилмишларни (ҳуқуқбузарликларни) қамраб олади. Шундай қилиб, қилмиш маъмурий ҳуқуқбузарлик ва жиноят ўртасида оралиқ ўринни

[1] Олимжонов Ҳ.Ж. Жиноят иши қўзғатиш босқичида прокурор назоратининг объекти ва предмети. Journal of Sustainability inVolume:3Issue: 9 Year: 2025. – Б. 54.
[2] https://prokuratura.uz/qonuniylikmustahkamlash

эгаллаши назарда тутилиши лозим. Бундан ташқари, ушбу муносабатлар Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда ўз аксини топмаган. Балки, ушбу муносабатларга оид маъмурий преюдицияни қўллаш доирасини кенгайтириш, жиноий жавобгарликдан озод қилишнинг янги асосларини мустаҳкамлаш лозим, деб ҳисоблаймиз. Шу сабабли, МЖтК ва Жиноят кодексининг 241^1-моддасини қайта таҳрир қилиш лозим. МЖтКга маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар қилмаслик тушунчасини киритиш шахсларнинг жамиятга бўлган муносабатлари ўзгаришига олиб келади, деган умиддамиз. Шу билан бирга, амалиётда маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берганлик учун рағбатлантириш йўлга қўйилган.

Амалий тажрибадан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, жиноятларни ҳисобдан яшириш мақсадлари турлича бўлиши мумкин ва буларга қуйидагиларни киритиш мумкин: шахсий мотив, ғараз, коррупцион мақсадлар, етарли тажрибага эга бўлмаслик, айрим ходимларнинг (ҳудудларнинг) ўз кўрсаткичларини сунъий равишда яхшилашга интилиши, яъни қизил ҳудуддан чиқиш ёки мансаб поғоналаридан юқорига кўтарилиш истаги каби масалаларни қамраб олиши мумкин. Аммо, жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки ҳисобдан яширишда шахснинг ўз турмуш ўртоғи ёки яқин қариндоши томонидан содир этилган жиноятни олдиндан ваъда бермаган ҳолда яширганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилмаслик масаласини қайта кўриб чиқиш ўринли, деб ҳисоблаймиз. Бу амалиёт давлат шахсни оилавий муносабатлар ва қариндошлик ришталарини бузишга, яъни ўз турмуш ўртоғи ёки яқин қариндошига қарши ҳаракат қилишга мажбур этишига йўл қўймаслик лозимлигини кўрсатади. Чунки инсон табиатан ўз яқинларига нисбатан меҳр-оқибат, садоқат ва ҳимоя қилиш туйғуларига эга бўлади. Агар қонун бундай шахсларни жиноий жавобгарликка тортишни назарда тутганида, улар оғир маънавий танлов олдида қолган бўлар эдилар: ёки ўз қариндошини фош қилиш, ёки жиноят учун жавобгар бўлиш. Бундай имтиёзнинг берилишининг муҳим шарти жиноятни яшириш олдиндан ваъда

қилинмаган бўлиши кераклигидир. Шунга ўхшаш фикрларни М.Усмоналиев ҳам билдирган.[1] Агар шахс жиноят содир этилишидан аввал уни яширишга келишиб олган бўлса, у ҳолда у жиноятга иштирокчилик шаклларидан бири сифатида баҳоланиши лозим. Шу сабабли, қонун чиқарувчи турмуш ўртоғи ва яқин қариндошларга нисбатан алоҳида ёндашувни белгилаши лозим. А.С.Пўлатов фикрича, шахснинг яқин қариндошларига қарши берган кўрсатувларидан далил сифатида фойдаланиш имконияти оилавий-турмуш муносабатларига жиддий таъсир қилиши мумкин.[2]

Юқорида таҳлил қилинган масалалар МДҲга аъзо мамлакатлар жиноят қонунчилиги амалиётида ҳам мавжуд бўлиб, мамлакатимиз ЖКга имплементация ва трансформация қилиш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин. Жумладан, Тожикистон Республикаси Жиноят кодексининг 347-моддасида жиноят содир этган шахснинг эри (хотини) ва яқин қариндошлари жиноят ҳақида хабар бермаганлик ва олдиндан ваъда бермаган ҳолда жиноятни яширганлик учун жиноий жавобгарликка тортилмаслиги ҳақида қоида белгиланган.[3] Худди шундай қоида РФ Жиноят кодексининг 316-моддаси,[4] Қозоғистон Республикаси Жиноят кодексининг 432-моддаси,[5] Қирғизистон Республикаси Жиноят кодексининг 367-моддаси,[6] Беларус Республикаси Жиноят кодексининг 306-моддасида ҳам белгиланган.[7]

Яна бир масала, биз юқорида Жиноят кодексининг 241^1-моддаси биринчи қисми ҳақида сўз юритган эдик. Бизнинг

---

[1] Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Олий ўқув юртлари учун дарслик. М. Усмоналиев. - Т., «Янги аср авлоди», 2010, 298 бет.

[2] Пўлатов А.С. Жиноят процессида гувоҳнинг процессуал мақоми ва уни такомиллаштириш масалалари: Автореф.дисс…юридик. фан. фалсафа. докт (PhD). Т., ТДЮИ, 2022. – Б. 89.

[3] Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.12.2025 г.).

[4] "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 10.06.2026, с изм. от 29.06.2026)

[5] Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2026 г.).

[6] Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.03.2026 г.).

[7] Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-З (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2026 г.).

фикримизча, ушбу модда ишлаб чиқилганлигига бироз вақт ўтганлиги сабабли, уни янги таҳрирда баён этиш зарурати юзага келмоқда. Негаки, бугунги кунда жиноят ҳақида ариза ва хабарлар қабул қилиш автоматик равишда амалга оширилади ва буни яширишнинг (*қабул қилмаслик, рўйхатга олмаслик ёки бошқача айтганда, рад этишнинг*) имкони ҳам йўқ. Сабаби бир томондан, автоматлаштирилган (*рақамлаштирилган*) тизим ишга тушганлиги билан изоҳланса, иккинчи томондан, бу тизим прокуратура органларига интеграциялаштирилган. Шунинг учун, жиноят ҳақидаги аризаларни (*рақамлаштирилган тизимда*) ҳисобдан яширишнинг иложи йўқ. Биз кўтараётган масала айнан Жиноят кодекси 241^1-моддаси биринчи қисми мазмуни бугунги кун талабларига жавоб бермаслиги, яъни жиноятларни ҳисобдан яшириш эмас, балки жиноятларни фош қилмаслик билан боғлиқ масалалардир. Биз юқорида бугунги кунда амалиётда жиноятларни автоматлаштирилган тизимда ҳисобдан яшириш деярли учрамаслигини қайд этган эдик. Демак, жиноят ҳақидаги аризалар тизимдан рўйхатдан ўтган, лекин гап ғайриқонуний равишда фош қилмаслик масалалари юзасидан таҳлил қилиш лозимлигини кўрсатмоқда. Бизнингча, қонун лойиҳаларини ишлаб чиқувчилар айнан жиноят ҳақидаги аризани механик равишда ҳисобга (қайд этиш) олиш масаласини назарда тутган. Негаки, ўша вақтларда (2018 йил) навбатчилик қисмида жиноят ҳақидаги аризаларни қабул қилиш рақамлаштирилмаган эди ва боз устига ўша пайтларда келиб тушган жиноят ҳақидаги аризалар “Шакл-1” ва “Шакл-2” китобида қайд этилар эди. Дарвоқе, ички ишлар органларида жиноят тўғрисидаги ариза ва хабарларни автоматлаштирилган (рақамли) ҳолда қабул қилиш тизими аввал 2023 йилда айрим туманларда синов режимида текшириб кўрилган. Синов муваффақиятли ўтгандан сўнг, 2024 йил чорак бошидан бошлаб Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида ички ишлар органларида жиноят тўғрисидаги ариза ва хабарлар (*“Е-материал” тизими*) рақамлаштирилган ҳолда қабул қилина бошлади.

Шубҳасиз, биз баён қилган позицияни қонун лойиҳасини ишлаб чиқувчилар назарда тутмаган. Демак, жиноят ҳақидаги аризалар қабул қилинган, бироқ қандайдир субъектив сабабларга кўра қонуний тартибда кўриб чиқилиб, ҳал қилинмаган, ваколатли давлат органлари томонидан тегишли чоралар кўрилмаган, шунингдек, унга тўғри ва холис ҳуқуқий баҳо берилмаган жиноятни ҳам ҳисобдан (*статистикадан)* яширилган жиноят деб тушуниш лозим. Албатта, ҳисобга олмаслик ва фош қилмаслик сўзларининг маъноси бир-биридан жиддий фарқ қилади, яъни улар синоним сўзлар эмас. Шунинг учун, юқорида Тошкент шаҳар прокурори айнан ушбу турдаги жиноятлар ички ишлар органлари амалиётида кенг тус олганлигини бежиз айтмаган. Жиноятларни тезкор-тергов қилмаслик (фош қилиш чораларини кўрмаслик) мақсадини кўзлаган ходимнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ўзининг муайян ташқи ифодасига эга. Хусусан, келтирилган қоидабузарликларнинг ушбу усулида ҳам гап фақат битта яшириш усули — асоссиз равишда жиноят ишини қўзғатишни рад этишни назарда тутмоқда. Бунда мансабдор шахс жиноят аломатлари мавжуд бўлган ёки уларни аниқлаш учун етарли асослар бўлган ҳолда қасддан қонун талабларига зид равишда қарор қабул қилган ёки тергов қилиш жараёнига сунъий тўсиқ яратган ҳисобланади. Сунъий тўсиқ деганда айнан дастлабки тергов органларига терговга қадар текширув материалларининг (*ёлғон маълумотлар киритиш орқали*) етиб бормаслиги назарда тутилмоқда. Тўғри, сиз бу қилмишлар учун Жиноят кодексининг 230[1]-моддасида жавобгарлик белгиланган-ку (*исботлашни амалга ошираётган шахслар ёки исботлашда иштирок этиш учун жалб қилинаётган шахслар томонидан далилларнинг терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш чоғида ғаразли ёки бошқа паст ниятларда ҳужжатларга ёхуд ашёларга била туриб ёлғон маълумотларни киритишда ва ўзга бузиб кўрсатишларда намоён бўладиган сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши*), деб айтишингиз мумкин.[1] Қайд этиш

[1] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2026.

лозимки, ушбу модда мазмунида исботлашда иштирок этаётган ёки жалб қилинган шахслар деган жумлага кўзингиз тушиши мумкин. Исботлашга жалб қилинган шахслар доираси кенг (*гумон қилинувчи, айбланувчи, гувоҳ, вакил, жабрланувчи ва бошқалар*). Биз ўрганаётган масалада айнан мансабдор шахслар томонидан содир этилаётган жиноятлар ҳақида гап кетмоқда. Кўриниб турибдики, қонунчиликда кўпгина ноаниқликлар мавжуд. Шу боис, Жиноят кодексининг 241 ва 241^1-моддаси ҳамда Жиноят-процессуал кодексига тегишли қўшимчалар киритиш лозим.

Шундай қилиб, юқоридаги олимларнинг фикри ҳамда хорижий ва миллий қонунчилик таҳлилларидан келиб чиқиб, Жиноят кодексининг 241-моддаси иккинчи қисмини қуйидаги мазмунда тўлдириш таклиф этилади:

“Тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида аниқ билгани **ва олдиндан ваъда бермаган** ҳолда хабар бермаслик

“Шахс ўзининг турмуш ўртоғи ёки яқин қариндоши томонидан содир этилган жиноятни олдиндан ваъда бермасдан яширгани учун жиноий жавобгарликка тортилмайди”.

Жиноят кодексининг 241^1-моддаси биринчи ва иккинчи қисмларини қуйидаги мазмунда тўлдириш таклиф этилади:

“Жиноятлар тўғрисидаги аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ёки кўриб чиқиш хизмат вазифаларига кирадиган мансабдор шахснинг жиноятни ҳисобга олишдан **олдиндан ваъда бермаган ҳолда** қасддан яшириши”

“Жиноят аломатлари мавжуд бўлган ёки уларни аниқлаш учун етарли асослар бўлган ҳолда қасддан қонун талабларига зид равишда қарор қабул қилиш ёки тергов қилиш жараёнига сунъий тўсиқ яратиши”.

“**Шахс ўзининг турмуш ўртоғи ёки яқин қариндоши томонидан содир этилган жиноятни олдиндан ваъда бермасдан яширгани учун жиноий жавобгарликка тортилмайди**”;

Шунингдек, Жиноят-процессуал кодексини янги 321[1]-модда билан қуйидаги мазмунда тўлдириш таклиф этилади:

“Жиноятлар тўғрисидаги ариза, хабар ва бошқа маълумотларни рўйхатга олиш”

“*Жиноятлар тўғрисидаги ариза, хабар ва бошқа маълумотларни рўйхатга олиш деганда, жисмоний ва юридик шахслардан келиб тушган, содир этилган, содир этилаётган ёки тайёрланаётган жиноят ҳақидаги маълумотларни белгиланган тартибда қабул қилиш, уларни ҳисобга олиш реестрлари ёки ахборот тизимларига киритиш, рўйхат рақами бериш ҳамда кейинги текширув ва процессуал қарор қабул қилиниши учун ваколатли мансабдор шахсга юбориш билан боғлиқ ҳаракатлар мажмуи тушунилади.*

Жиноятлар тўғрисидаги аризалар ва хабарларни қабул қилишни рад этиш, уларни рўйхатга олмаслик, ҳисобдан яшириш ёки рўйхатга олиш муддатларини асоссиз равишда бузиш қонунчиликка биноан жавобгарлик сабаб бўлади”.

Жиноятни яшириш — бу жиноят ҳақидаги ахборотни ваколатли органларга маълум қилмаслик ёки уни бузиб кўрсатиш, жиноят излари ва далилларини йўқ қилиш, жиноятчининг шахсини аниқлашга тўсқинлик қилиш ҳамда уни жиноий жавобгарликдан қутқаришга қаратилган олдиндан ваъда бермаган ҳолда қасддан содир этиладиган ҳаракатлар ёки ҳаракатсизликлар тизимидир.

Жиноятни ҳисобдан яшириш — бу ваколатли мансабдор шахс томонидан жиноят тўғрисидаги ариза, хабар ёки бошқа маълумотларни белгиланган тартибда қабул қилмаслик, рўйхатга олмаслик, рўйхатдан ўчириш, сохталаштириш, нотўғри ҳуқуқий баҳолаш ёки бошқа усуллар орқали жиноят тўғрисидаги маълумотларни расмий статистик ҳисобда акс эттирмасликка қаратилган олдиндан ваъда бермаган қасддан содир этиладиган ҳаракат ёки ҳаракатсизликдир.

Мансабдор шахслар томонидан жиноятларни ҳисобдан яшириш — хизмат мажбуриятларини бузган ҳолда ва одил судлов манфаатларига зид равишда, жиноят ҳақидаги маълумотларни

қасддан расмий статистик ҳисобдан яшириш ёки коррупцион мақсадларида ғайриҳуқуқий жиноят ишини қўзғатишни рад этишга қаратилган фаолиятдир.

Хулоса қилиб айтганда, жиноятларни ҳисобдан яшириш шахс, жамият ва давлат манфаатларига жиддий зарар етказувчи, жиноятчиликнинг ҳақиқий кўламини бузиб кўрсатувчи ҳамда одил судловнинг амалга оширилишига тўсқинлик қилувчи ижтимоий хавфли қилмиш эканини кўрсатади. Бундай қилмиш натижасида жиноят содир этган шахслар жавобгарликдан қутулиб қолиши, далиллар йўқолиши, жиноятни фош этиш имконияти пасайиши ва фуқароларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга ишончи сусайиши мумкин. Жиноятларни ҳисобдан яширишнинг асосий сабаблари шахсий ва ғаразли манфаатлар, коррупцион мақсадлар, хизмат кўрсаткичларини сунъий равишда яхшилашга интилиш, касбий тажрибанинг етарли эмаслиги ҳамда идоравий назоратдаги камчиликлар билан боғлиқ.

NODIROV DOVURKHON IKROMOVICH
Head of Department, Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Independent Researcher

THE ROLE AND POWERS OF THE PROSECUTOR GENERAL IN THE PERSONNEL POLICY OF PROSECUTION AUTHORITIES

Abstract: *The article analyzes the organizational and legal aspects of the powers of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan in the selection, recruitment, appointment, placement, and certification of personnel within prosecution authorities. It examines the legal status of the Prosecutor General in the unified centralized system of prosecution authorities, the Prosecutor General's role in shaping and implementing personnel policy, and the powers relating to the assessment of the professional capacity of prosecutorial employees and the formation of a personnel reserve. The content and essence of the principles of transparency, impartiality, collegiality, continuity, and consistency in recruitment to prosecution authorities are explained. Based on an analysis of the applicable constitutional provisions, the Law "On the*

Prosecutor's Office," and departmental acts of the Prosecutor General, proposals are advanced to improve the legal mechanisms governing the organization of prosecution authorities and personnel management.

Keywords: *Prosecutor General, prosecution authorities, personnel policy, personnel selection, recruitment, appointment, certification, personnel reserve, transparency, impartiality, collegiality, continuity, consistency, prosecutorial employee.*

Аннотация: *Мақолада Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг прокуратура органларида кадрларни танлаш, хизматга қабул қилиш, лавозимга тайинлаш, жой-жойига қўйиш ва аттестациядан ўтказиш соҳасидаги ваколатларининг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари таҳлил қилинган. Бош прокурорнинг прокуратура органлари ягона марказлаштирилган тизимидаги ҳуқуқий мақоми, кадрлар сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишдаги ўрни, шунингдек, прокурор ходимларининг касбий салоҳиятини баҳолаш ҳамда кадрлар захирасини шакллантиришга оид ваколатлари ёритилган. Прокуратура органларига хизматга қабул қилишда шаффофлик, холислик, коллегиаллик, узлуксизлик ва изчиллик тамойилларининг мазмун-моҳияти очиб берилган. Амалдаги конституциявий нормалар, "Прокуратура тўғрисида"ги Қонун ва Бош прокурорнинг идоравий ҳужжатлари таҳлили асосида прокуратура органларини ташкил этиш ҳамда кадрлар билан ишлашнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар илгари сурилган.*

Калит сўзлар: *Бош прокурор, прокуратура органлари, кадрлар сиёсати, кадрларни танлаш, хизматга қабул қилиш, лавозимга тайинлаш, аттестация, кадрлар захираси, шаффофлик, холислик, коллегиаллик, узлуксизлик, изчиллик, прокурор ходими.*

Аннотация: *В статье проанализированы организационно-правовые аспекты полномочий Генерального прокурора Республики Узбекистан в сфере отбора кадров, приёма на службу, назначения и расстановки кадров, а также проведения аттестации в органах прокуратуры. Раскрыты правовой статус Генерального прокурора в единой централизованной системе органов прокуратуры, его роль в формировании и реализации кадровой политики, а также полномочия по оценке профессионального потенциала прокурорских работников и формированию кадрового резерва. Рассмотрены содержание и сущность принципов прозрачности, объективности, коллегиальности, непрерывности и последовательности при приёме на службу в органы прокуратуры. На основе анализа действующих конституционных норм, Закона «О прокуратуре» и ведомственных актов Генерального прокурора выдвинуты предложения, направленные на совершенствование правовых механизмов организации органов прокуратуры и работы с кадрами.*

Ключевые слова: *Генеральный прокурор, органы прокуратуры, кадровая политика, отбор кадров, приём на службу, назначение на должность, аттестация, кадровый резерв, прозрачность, объективность, коллегиальность, непрерывность, последовательность, прокурорский работник.*

The effective operation of prosecution authorities in ensuring the rule of law and a law-governed state directly depends, first of all, on the professional knowledge, practical experience, moral qualities, and readiness of their personnel to perform the duties assigned to them. The organization of prosecution authorities as a unified centralized system

requires personnel selection, recruitment, appointment, placement, certification, and the formation of a personnel reserve to be carried out according to uniform requirements. In this process, the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan has a special legal status and broad organizational powers as the highest official heading the system of prosecution authorities.

The legal status of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan is established by the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Basic Law of the country. In particular, Article 144 of the Constitution provides that "the unified centralized system of prosecution authorities shall be headed by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan."[1] This is the fundamental rule defining the function and role of the Prosecutor General within the state system. The constitutional recognition of the status of prosecution authorities demonstrates their special place in public life. The Prosecutor General heads the entire system of prosecution authorities and supervises the precise and uniform implementation of laws. Thus, the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan occupies the highest level in the system of prosecution authorities.

However, the Constitution of the Republic of Uzbekistan leaves open the question of the place of the prosecution service within the system of state authorities. Because the existing conceptual model is not fully regulated by law, it gives rise to considerable debate. The prosecution service does not belong to the legislative, executive, or judicial branch; prosecutorial supervision is a distinct form of state activity with its own functions. Prosecution authorities are regarded as a separate and independent system whose principal task is supervision. Treating the prosecution service as part of the executive or judicial branch would, in turn, conflict with the principle of separation of powers. In several states, including Azerbaijan,[2] Georgia, and Moldova, the prosecution service forms part of the judiciary. In Armenia,

[1] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Ўзбекистон, 2026.

[2] Конституция Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995 года. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.07.2016 г.).

Turkmenistan, Tajikistan, Kyrgyzstan,[1] and Russia,[2] it is organized as a separate centralized system. In the United States, prosecutorial bodies form part of the Attorney service within the Department of Justice. In our view, there are several reasons why prosecution authorities should not be incorporated into any particular branch of government: (a) the need to ensure impartial supervision; (b) incorporation into a branch of government may substantially affect the effective performance of prosecutorial functions; (c) the prosecution service helps maintain the balance and unity of state action and therefore occupies a distinctive place in the system; and (d) prosecutorial independence is a necessary condition for effective supervision over compliance with laws (Z.R. Yakupov).[3] The foregoing analysis shows that the place of the prosecution service in the system of state power is directly connected with the functions assigned to it.

According to U.O. Zaripbayev, the main tasks of prosecution authorities include ensuring compliance with laws, safeguarding citizens' rights and freedoms, supporting justice and the enforcement of court decisions, maintaining public order and security, increasing the effectiveness of anti-corruption efforts, and promoting transparency in public institutions; these constitute key criteria of the rule of law.[4] Through their activities, prosecution authorities facilitate cooperation among the branches of government and their coordinated functioning as a unified state authority.[5] Statistical data published by the Prosecutor General's Office demonstrate the effective performance of these tasks. According to the Prosecutor General's Office of the Republic of

---

[1] Конституция Кыргызской Республики. (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года). ГЛАВА V.

[2] "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020). Статья 129.

[3] Якупов З. Р. Роль прокуратуры в современной России. // Право: современные тенденции: материалы И.В. Меджунар. Науч. конф. (Краснодар, февраль 2017 г.). — Краснодар: Новация, 2017. — С. 95-98.

[4] Зарипбаев У. О. Функциональное значение органов прокуратуры в системе государственной власти и их теоретическое. Экономика и социум. №10. (125). 2024. 614-620 с.

[5] Скуратов Ю.И., Шинд В.И. Конституционные основы места прокуратуры в государственном механизмеРоссийской Федерации // Конституционная законность и прокурорский надзор. М., 1994. С. 20.

Uzbekistan, during 2025 prosecution authorities carried out extensive work to uphold the rule of law, strengthen legality, protect the rights and freedoms of citizens and the legally protected interests of society and the State, and prevent offences. Particular attention was paid to strengthening legality and protecting rights and legitimate interests. As a result of the measures taken, including systematic review of legal acts of state bodies, 173,305 prosecutorial supervision instruments were applied; 32,339 submissions were issued to eliminate the causes of violations; 20,481 applications were filed with courts to recover damages amounting to 1,448,435,003 thousand soums; 24,378 persons were warned against violating the law; and the violated rights of 562,555 persons were restored. During the reporting period, prosecution offices resolved 391,692 applications and received 300,878 citizens, including during field visits.[1] These data reflect the results of the efforts of prosecution authorities in 2025 to strengthen legality and protect the rights and freedoms of citizens and the legally protected interests of society and the State. The indicators may be viewed as a measure of the extent to which prosecution authorities fulfil the obligations of the State and society enshrined in the Constitution and laws. They also demonstrate practical results in protecting criminal-law, economic, and civil rights relating to life, health, and property, including the cancellation of unlawful decisions, consideration of applications, and compensation for damage.

At the same time, the Constitution of the Republic of Uzbekistan contains no provisions directly defining the organization, purposes, and functions of prosecution authorities. Article 3 of the Law “On the Prosecutor’s Office” addresses the matter only by referring to the Constitution.[2] Consequently, the precise status of the prosecution service is not expressly defined at the constitutional level, while its final legal description is based on a cross-reference. Such a method of legal regulation cannot be regarded as optimal, because it creates uncertainty concerning the procedure for changing the status of the institution.

[1] https://prokuratura.uz/qonuniylikmustahkamlash

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сонли “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни.

As noted above, in Uzbekistan prosecution authorities are recognized as an independent body and do not form part of either the executive or the judiciary. At the same time, the procedure for organizing prosecution authorities is not clearly defined in the Constitution or in the Law "On the Prosecutor's Office," and the regulation is limited to mutual references. Article 3 of the Law states that the organization of prosecution authorities is determined by the Constitution, whereas the Constitution provides that it shall be determined by law. Thus, the two legal acts merely refer to each other.

Foreign legislation on the organization of prosecution authorities is of particular interest. For example, Part Two of Article 5 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On the Prosecutor's Office" provides that prosecution authorities may be established by a decision of the President of the Republic of Kazakhstan.[1] It is therefore appropriate to establish constitutional rules governing the procedure for creating prosecution authorities.

Accordingly, it is proposed to supplement Article 145 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan with a third part reading as follows:

"Prosecution authorities shall be established by a decision of the President of the Republic of Uzbekistan, and the procedure for their operation and their powers shall be determined by the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law 'On the Prosecutor's Office,' and other legislative acts."

Articles 12 and 13 of the Law "On the Prosecutor's Office" set out the powers of the Prosecutor General. These powers are an essential element of the system of prosecution authorities. The Prosecutor General occupies a special place at the highest level of its hierarchy. In a broad sense, the powers granted to the Prosecutor General may be regarded as encompassing the powers of the entire prosecution system. All prosecution authorities are headed by the Prosecutor General (Article 1

[1] Конституционный закон Республики Казахстан "О прокуратуре" (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.).

of the Law). In exercising this leadership, the Prosecutor General has a First Deputy and deputies who are appointed and dismissed by the President of the Republic of Uzbekistan (Article 12 of the Law).

The Law "On the Prosecutor's Office" is the principal source regulating prosecutorial activity. Under Articles 13, 15, and 16, "the Prosecutor General issues orders, instructions, directives, regulations, and guidelines governing matters relating to the prosecution service that are binding on employees of all prosecution authorities and institutions." This power is internal and organizational in nature within the unified centralized system, while the instruments issued pursuant to it constitute binding departmental acts.[1]

Personnel policy is one of the most important strategic matters in the system of prosecution authorities. Its purpose is to balance the renewal of personnel in accordance with institutional needs, legislative requirements, and labour-market conditions with the need to preserve staff stability and quality. This policy is regularly adapted to political, economic, social, and other changes occurring in Uzbekistan. Such adaptation is reflected in the creation of new structural units within the central office of the Prosecutor General's Office and changes to the size and functions of existing units. In particular, departments and divisions have been established in the fields of agriculture and food security, the introduction of information and communication technologies, the cadastre, and other areas.

In this sphere, the Prosecutor General not only heads the system of prosecution authorities but also exercises extensive powers in forming its personnel. "With the exception of the First Deputy and Deputy Prosecutors General, the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan appoints and dismisses all subordinate prosecutors."[2] The role of the Prosecutor General in selecting and placing personnel is manifested in the following areas: first, determining personnel policy and recruiting staff in accordance with contemporary requirements; second, making recommendations or granting approval when candidates

[1] Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сонли "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни.
[2] Ўша манба.

are selected for senior managerial positions; third, monitoring and evaluating the knowledge, experience, and professional skills of personnel through special commissions; fourth, creating a reserve of personnel prepared for managerial positions in order to ensure stability within the prosecution system; and fifth, taking disciplinary or other measures against prosecutors who depart from legality, since the Prosecutor General bears responsibility for the system of prosecution authorities (Article 48 of the Law).

Current state policy in the judicial and legal sphere has helped establish a sufficiently balanced personnel structure in prosecution authorities, combining younger employees with experienced staff. The statistical data cited above demonstrate the high level of professional training and working capacity of the prosecutorial corps. This is particularly connected with measures taken by the State over the past decade to improve prosecution authorities and regulate and modernize prosecutorial service. A draft Presidential Decree “On Further Improving the Activities of Inquiry and Preliminary Investigation Bodies in the Republic of Uzbekistan” has been published. It provides for the creation within the Prosecutor General’s Office of a personnel reserve for the positions of inquiry officer and investigator, the development of practical investigative skills among young specialists, and the strengthening of mentor-apprentice traditions in this field.

Personnel policy in Uzbekistan is closely linked to global changes, including developments in information technology and public policy. Prosecution authorities need talented young personnel capable of introducing new thinking, modern approaches, and innovative ideas. Young professionals generally possess strong information-technology skills, which are important for using new software in electronic systems, promptly preparing interrogation records and decisions, and recording and working with digital evidence.

Thus, the place of the Prosecutor General in the system of prosecution authorities and the proper organization of personnel work—selection, placement, and coordination of prosecutorial staff—are important factors in the successful performance of the tasks assigned to

prosecution authorities. Ultimately, the success of the work largely depends on the person who organizes and leads it at the highest level of the hierarchical system.

Improving personnel capacity within prosecution authorities, ensuring effective supervision over compliance with laws, and performing other prosecutorial functions require a careful study and proper evaluation of prosecutorial staff. Certification is a comprehensive instrument for carrying out this task. It is used to determine whether a prosecutorial employee is suitable for the position held. Employees who have class ranks or hold positions for which class ranks are envisaged must undergo certification. Under Article 43 of the Law "On the Prosecutor's Office," employees of prosecution authorities undergo certification in accordance with a procedure determined by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. The procedure and time limits for certification are likewise determined by the Prosecutor General.[1]

As in any organization, orders of the Prosecutor General are important for improving the effectiveness of the selection, appointment, education, and training of personnel, enhancing employee qualifications, preparing managers, improving the mechanisms for forming a personnel reserve, and strengthening the responsibility of personnel units.

For example, Annex 1 to Order No. 288 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated 15 November 2023 contains the Regulation "On the Procedure for Recruitment to Prosecution Authorities and Institutions and the Organization of Work with Young Specialists," which governs recruitment and work with young specialists. The Regulation defines a competitive selection as a set of measures aimed at determining whether candidates meet the requirements for service in prosecution authorities and institutions, and a candidate as a citizen of the Republic of Uzbekistan who has applied for such service. Under paragraph 4 of the Regulation, candidates undergo the following stages: (a) preliminary review, including collection and

[1] Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сонли "Прокуратура тўғрисида"ги Қонуни.

examination of documents; (b) medical examination; (c) special verification; (d) psychodiagnostic assessment; (e) a specialist test; and (f) an interview. On the basis of these stages, a decision is made whether to recommend the candidate for service. An announcement is posted on the official website of the Prosecutor General's Office at least ten days before the selection begins, and candidates are also informed by the relevant personnel units through appropriate communication channels.[1]

Another important departmental instrument concerning personnel appointments is Order No. 131 of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan dated 29 August 2016 "On Improving the Effectiveness of Activities in the Selection, Appointment, and Education of Personnel."[2] The Order identifies the following principal tasks of prosecution authorities in personnel work: (a) selecting, appointing, educating, and training professional personnel capable of effectively carrying out the tasks assigned to prosecution authorities and possessing high moral qualities and a strong sense of responsibility; (b) systematically improving employees' qualifications and retraining managerial personnel, including familiarizing them with the latest achievements of legal science, judicial, prosecutorial-investigative, and operational-search practice, and modern information and communication technologies; (c) encouraging employees independently to improve their professional skills and intellectual capacity; (d) making effective use of personnel potential; (e) forming a reserve from comprehensively trained employees and managerial staff; and (f) achieving the maximum possible filling of vacant positions.

In prosecution authorities, efforts to improve the effectiveness of personnel selection, appointment, education, and training, to prepare managerial staff, to develop mechanisms for forming a personnel reserve, and to strengthen the responsibility of personnel units are organized on the basis of specific principles.

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2023 йил 15 ноябрдаги 288-сонли буйруғига 1-иловасида "Прокуратура органлари ва муассасаларига хизматга қабул қилиш ҳамда ёш мутахассислар билан ишлашни ташкил этиш тартиби тўғрисида"ги Низом.

[2] Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2016 йил 29 августдаги 131-сонли "Кадрларни танлаш, тайинлаш ва тарбиялаш соҳасидаги фаолият самарадорлигини ошириш тўғрисида"ги Буйруғи

The Order establishes a number of principles that operate as fundamental rules, instructions, and guidelines governing employee conduct and the functioning of the system. They also serve as a basis for personnel selection, facilitate the objective filling of vacant positions, and promote institutional stability. These principles ensure transparency, openness, impartiality, and equal conditions when candidates are selected and admitted to service for the first time. They also support strict departmental control over recruitment and prevent subjective interference in the selection and admission process (paragraph 4.3).

According to the departmental instrument, effective personnel selection must be based on the principles of transparency, impartiality, collegiality, continuity, and consistency (paragraph 2 of the Order). Transparency requires processes, decisions, and information relating to the selection of candidates entering prosecution service for the first time to be open, clear, and accountable to interested persons, employees, and the public.[1] It creates an atmosphere of trust, helps prevent corruption, enables oversight, and guarantees freedom of access to information. It also requires that applicants receive clear information about the requirements, the number and nature of selection stages, assessment procedures and tools, duties, working conditions, schedules, and remuneration. This is particularly important in a highly competitive environment for talented professionals. The principle of openness means that prosecution authorities conduct their activities openly for citizens and the mass media, thereby enabling a degree of public oversight. The population is thus informed about the state of legality and prosecutorial efforts to safeguard civil rights and freedoms.[2] As I. Alijonov notes, under current legislation recruitment to prosecution authorities and institutions is carried out through competitive selection based on equality, transparency, openness, impartiality, and collegiality.

[1] Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2016 йил 29 августдаги 131-сонли “Кадрларни танлаш, тайинлаш ва тарбиялаш соҳасидаги фаолият самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Буйруғи

[2] Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунига шарҳ. -Т.: Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси. 2024. - Б. 56-57.

Competitions are held periodically according to the need to fill existing vacancies.[1]

The next principle is impartiality, which requires personnel decisions to be free from personal interests and subjective views. Under this principle, commissions take decisions solely on the basis of an employee's qualifications, abilities, and performance. Impartiality promotes fairness in personnel selection. It also ensures that applicants are evaluated according to their professional competence, business qualities, and experience, thereby reducing the risk of erroneous recruitment.

The principle of collegiality requires recruitment decisions to be made through collective discussion rather than individually. This helps ensure that decisions are thorough and well founded and permits the use of diverse opinions and experience. Commissions are generally formed with an odd number of members. A collegial commission reduces subjectivity when evaluating an applicant's answers and increases the likelihood of a carefully considered decision. Collegial examination also permits the commission to study and assess the applicant's knowledge, experience, and other qualities more comprehensively and to determine before recruitment whether the applicant is suited to the relevant work and team.

The principle of continuity means that personnel work must be conducted on an ongoing basis. The selection, professional development, retraining, and advancement of employees should continue without interruption, supporting the stable development of prosecution authorities. Candidates should be sought, selected, and evaluated continuously, rather than only when a vacancy arises. This systematic process ensures a permanent personnel reserve and facilitates the prompt filling of vacancies. At present, prosecution authorities have more than 300 vacant positions, which makes continuity particularly important. One advantage of the principle is that it allows a database of potential candidates to be created before vacancies arise, thereby

[1] Жамиятваинновациялар–Обществоинновации–Society and innovationsSpecial Issue – 01(2026) / ISSN 2181-1415. -Б. 4.

supporting efficient and stable operations. Continuity also serves as a long-term strategy for selecting the personnel reserve and enables rapid adaptation to changes in the labour market, innovative technologies, public policy, and global developments. It therefore contributes to the future development of prosecution authorities.

Finally, the principle of consistency ensures that decisions and measures in personnel policy are coordinated and systematic. Decisions should be implemented in harmony with previous policies and strategies. Consistency, or a systemic approach, entails the planned, gradual, and continuous development of the workforce while preserving institutional experience during generational change. Within prosecution authorities, this principle is closely connected with the formation of the personnel apparatus.

It may therefore be concluded that, alongside the principle of single-person leadership exercised by the Prosecutor General, democratic principles of management in personnel selection are also implemented, including transparency, impartiality, collegiality, continuity, and consistency. Applicants wishing to work in prosecution authorities are able to participate in competitive selection on the basis of openness and transparency, demonstrating adherence to democratic principles within the system. This is necessary for anticipating and addressing important long-term issues in prosecutorial activity.

One of the important powers of the Prosecutor General in personnel selection concerns the boards established under Article 19 of the Law “On the Prosecutor’s Office.”[1] Although the Law does not specify the number of board members, the composition of the board is approved by the President of the Republic of Uzbekistan and the Prosecutor General serves as its chair (Part One of Article 19). The board conducts its work openly unless openness would be contrary to the interests of protecting state secrets or other secrets protected by law. One of the principal matters considered by the board is the selection of personnel participating in competitive procedures.

[1] Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 29 августдаги 257-II-сонли “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни.

The board consists of professional and highly experienced officials responsible for the effective operation of prosecution authorities. This demonstrates that personnel policy is a priority area of public administration. Collegiality occupies an important place in personnel work because matters before the board are considered on the basis of openness and democratic principles of fairness. This contributes substantially to the continuous selection of suitable personnel for prosecution authorities.

The procedure for discussing matters at meetings of the board is determined by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan. Following discussion, the board adopts a decision on the basis of which the head of the relevant prosecution authority issues orders binding on all employees of prosecution authorities and institutions. A board decision is deemed adopted if it receives the votes of a simple majority of the board members present at the meeting.

In conclusion, the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan occupies a decisive position in shaping and implementing personnel policy within the unified centralized system of prosecution authorities. The Prosecutor General's powers to appoint and dismiss subordinate prosecutors, determine the procedure for employee certification, form a personnel reserve, improve the professional training of employees, and adopt binding departmental instruments on personnel matters help ensure the stability and effectiveness of prosecution authorities.

Basing the selection and recruitment of personnel for prosecution authorities on the principles of transparency, impartiality, collegiality, continuity, and consistency makes it possible to identify suitable candidates, prevent subjective approaches and unlawful interference, use personnel capacity effectively, and create a healthy competitive environment within the system. The openness of selection stages, comprehensive assessment of candidates' professional and psychological characteristics, collegial decisions by boards and commissions, and the institution of certification constitute the principal organizational safeguards of personnel policy.

КАРИМОВ УЛУГБЕК ХАКИМДЖОНОВИЧ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси доценти,
мустақил изланувчи

АГРАР СОҲАДА ЕР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТИЗИМЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ишлаб чиқариш воситаси, табиий ресурс ва ҳуқуқий муносабатлар объекти сифатида бир вақтнинг ўзида бир нечта вазифани бажаради. Шу сабаб уларни ажратиш, ижарага бериш, мақсадли ва оқилона фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини сақлаш ҳамда муҳофаза қилиш масалалари фақат ердан фойдаланувчининг манфаати билан чекланмайди. Бу муносабатларда давлат ва жамият манфаати, ердан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари ва табиий ресурсларни келгуси авлодлар учун сақлаш вазифаси ҳам мавжуд. Мазкур хусусият аграр соҳада ер тўғрисидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини аниқ ва тизимли белгилашни талаб қилади.

Прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини ўрганишда иккита масалани фарқлаш муҳим. Биринчиси — прокурорга назорат ваколатини берувчи норматив манбалар. Иккинчиси — прокурор текширилаётган қарор, ҳаракат ёки ҳаракатсизликнинг қонунийлигини баҳолашда таянадиган соҳавий нормалар. А.Махмудов прокуратура органларининг ҳуқуқий мақоми ва ваколатлари аниқ норматив асосга эга бўлиши лозимлигини таъкидлайди[6]. Бу ёндашув тўғри, аммо аграр соҳада ҳуқуқий асослар фақат прокуратуранинг мақомига оид нормалар билан

тугамайди. Прокурор ер, аграр ва экологик қонунчилик, шунингдек маъмурий тартиб-таомилларга оид нормаларни ҳам ҳисобга олади.

М.Абдухакимов ер тўғрисидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини тизимли ўрганиш назорат самарадорлигини таъминлашнинг зарур шарти эканини кўрсатади[7]. Х.Рахмедов суғориладиган қишлоқ хўжалиги ерлари мисолида Конституция, қонунлар, Президент ва ҳукумат Фармон ва Қарорлари, ваколатли органлар ҳужжатлари ҳамда Бош прокурорнинг соҳавий буйруқлари ўзаро боғлиқ ҳолда қўлланишини қайд этади[8]. Бизнингча, ушбу манбаларни бир қаторда санаб ўтишнинг ўзи етарли эмас. Уларнинг юридик кучи ва прокурор назоратида бажарадиган вазифаси алоҳида аниқланиши керак.

Ер ҳуқуқи назариясида Ш.Файзиев қонунчилик манбаларини уларнинг соҳадаги вазифасига кўра умумий, махсус ва муҳофаза аҳамиятига эга нормаларга ажратади[9]. А.Нигматов эса ҳуқуқий манбаларни юридик кучига қараб тизимлаштиради[10]. Биринчи ёндашув қонунчилик нормаларининг мазмуний вазифасини, иккинчиси эса ҳуқуқий иерархиядаги ўрнини кўрсатади. Прокурор назоратида ҳар икки мезон керак. Прокурор қонунчилик ҳужжати нимани тартибга солишини ҳам, унинг қайси юқори юридик кучга эга ҳужжатга асосланганини ҳам аниқлаши лозим.

М.Усмонов ердан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишга оид муносабатлар турли ҳуқуқ соҳалари нормалари билан тартибга солинишини кўрсатади[11]. Ш.Бобокулов эса ер-ҳуқуқий нормалар ваколатли давлат органларининг вазифалари, фаолият шакллари ва усулларини белгилашини таъкидлайди[12]. Бу фикрлардан келиб чиқиб, махсус ер қонунчилигини прокурорга янги ваколат берувчи манба сифатида эмас, балки текширилаётган субъект фаолияти қонунийлигини баҳолаш мезони сифатида қабул қилиш мақсадга мувофиқ.

Шу асосда аграр соҳада прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини функционал жиҳатдан тўрт гуруҳга ажратиш мумкин. Биринчи гуруҳ прокуратуранинг конституциявий мақоми, умумий

ваколати ва назорат чегараларини белгилайдиган нормалардан иборат. Иккинчи гуруҳ қишлоқ хўжалиги ерларини ажратиш, ижарага бериш, улардан фойдаланиш, ер ва тупроқни муҳофаза қилишга оид қонунчилик нормаларини қамраб олади. Учинчи гуруҳ қонун талабларини амалга ошириш тартибини, давлат назорати, мониторинг, электрон аукцион ва ахборот алмашинуви механизмларини белгилайдиган қонуности ҳужжатлардир. Тўртинчи гуруҳ прокуратура тизими ичида назоратни ташкил этишга хизмат қиладиган соҳавий ҳужжатлардан иборат. Бу тасниф юридик иерархияни алмаштирмайди, аксинча ҳар бир манбанинг назорат механизмидаги вазифасини аниқ кўрсатади.

Ҳуқуқий асосларни юридик кучи бўйича таҳлил қилиш Конституциядан бошланади. Конституциянинг 68-моддаси ер ва бошқа табиий ресурсларни умуммиллий бойлик сифатида белгилаб, улардан оқилона фойдаланиш зарурлигини ва давлат муҳофазасида эканини мустаҳкамлайди. 143-модда эса республика ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни Бош прокурор ва унга бўйсунувчи прокурорлар амалга оширишини белгилайди[1]. Демак, аграр ерлар соҳасида прокурор назоратининг конституциявий асоси икки қисмдан иборат. Булар муҳофаза қилинадиган ресурснинг ҳуқуқий қиммати ва қонунлар ижроси устидан назоратнинг конституциявий мақомидир.

Конституция прокурор назоратининг умумий асосини белгиласа, «Прокуратура тўғрисида»ги Қонун унинг мазмуни ва чегараларини аниқлаштиради. Қонуннинг қонунчилик ҳужжатлари ижроси устидан назоратга оид нормалари прокурорга ахборот талаб қилиш, текширув ўтказиш ва қонунбузилишга нисбатан белгиланган ҳуқуқий таъсир чораларини қўллаш имконини беради[2]. Шу билан бирга, прокурор махсус ваколатга эга давлат органларининг вазифасини бажармаслиги керак. Масалан, ерни ўлчаш, кадастр ҳисобини юритиш, мониторинг ўтказиш ёки агротехник ҳолатни бевосита баҳолаш тегишли ваколатли органлар ва мутахассисларнинг вазифасидир. Прокурор эса ушбу фаолият ва қабул қилинган қарорларнинг қонунга мувофиқлигини баҳолайди.

Аграр ер муносабатларида қонунийликни баҳолашнинг асосий соҳавий манбаи бу Ер кодекси[3]. Кодекс ердан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг махсус ҳуқуқий режимини, мақсадли фойдаланиш, ерларни муҳофаза қилиш ва давлат ер назоратига оид асосий талабларни белгилайди. Шу сабаб Ер кодекси прокурорга ваколат берувчи ҳужжат эмас, балки прокурор ҳуқуқий баҳо берадиган марказий соҳавий мезондир.

Ер кодекси билан бир қаторда махсус қонунлар ҳам муҳим. Мисол учун, «Деҳқон хўжалиги тўғрисида»ги Қонун деҳқон хўжалигига ер бериш ва ердан фойдаланишга оид махсус қоидаларни белгилайди[4]. 2024 йилда қабул қилинган «Тупроқни муҳофаза қилиш ва унинг унумдорлигини ошириш тўғрисида»ги Қонун эса тупроқни муҳофаза қилиш ва унумдорлигини сақлаш бўйича аниқ мажбуриятларни белгилади[5]. Бу нормалар прокурор назоратида ер участкасига бўлган ҳуқуқни текшириш билан чекланиб қолмасдан, ернинг сифат ҳолати ва муҳофаза талабларига риоя этилишини ҳам баҳолаш зарурлигини кўрсатади.

Ҳуқуқий асосларни тизимлаштириш масаласини амалдаги норматив ҳужжатлар ҳажмидан ажратиб кўриб бўлмайди. Ўтказилган таҳлилларга кўра, Қонунчилик маълумотлари миллий базасининг «Ердан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш» йўналишида 2026 йил август ҳолатига 700 дан ортиқ ҳужжат мавжуд бўлган, уларнинг 600 дан зиёди амалда ҳисобланган. Аграр ерларни ажратиш, улардан фойдаланиш, муҳофаза қилиш ва тупроқ унумдорлигини сақлашга бевосита дахлдор ҳужжатлар эса 100 дан ортиқни ташкил этган. Уларнинг катта қисми 2018 йилдан кейин қабул қилинган[19]. Бу кўрсаткичлар аграр ер муносабатларида ҳуқуқий тартибга солиш жадал янгиланаётганини кўрсатади. Шу билан бирга, ҳужжатлар сонининг кўпайиши ҳуқуқий тартибга солиш сифати автоматик равишда ошганини англатмайди. Прокурор учун асосий вазифа кўп сонли манбалар ичида текширилаётган муносабатга бевосита татбиқ этиладиган нормани,

унинг юридик кучини ва бошқа ҳужжатлар билан боғлиқлигини тўғри аниқлашдан иборат.

Норматив ҳужжатларнинг тез-тез янгиланиши ҳуқуқий баҳолашда зиддият ва хато хавфини оширади. Д.Патлаев ерни тасарруф этиш соҳасида ҳуқуқий тартибга солишдаги бўшлиқ ва зиддиятлар прокурор назорати самарадорлигига бевосита таъсир қилишини таъкидлайди[14]. А.Чертов эса ерга бўлган ҳуқуқларга риоя этилиши устидан назоратда қўлланадиган ҳужжатларни юридик кучига кўра ажратиш методологик аҳамиятга эга эканини кўрсатади[15]. Ушбу фикрлар аграр соҳа учун ҳам долзарб. Масалан, бир муносабат Ер кодекси, Президент ҳужжати ва Вазирлар Маҳкамаси қарори билан бир вақтнинг ўзида тартибга солинса, прокурор аввало улар ўртасидаги иерархияни аниқлаши керак. Қонуности ҳужжат қонунчиликдаги талабларни амалга ошириш механизмларини белгилаши мумкин, аммо қонунга зид янги талабни вужудга келтира олмайди. Шу сабаб ҳуқуқий асосларни тизимлаштириш прокурор текширувининг назарий масаласи эмас, балки ҳар бир ҳуқуқий хулосанинг қонунийлигини таъминлайдиган амалий шартдир.

Ер муносабатларида оммавий манфаатларни ҳимоя қилиш масаласи ҳам ҳуқуқий асослар доирасини кенгроқ талқин қилишни талаб этади. Н.Михлина прокурорнинг ер муносабатларидаги фаолиятини оммавий манфаатларни назорат ва суд орқали ҳимоя қилиш механизмлари билан боғлайди[16]. Т.Отческая ер ва тупроқни муҳофаза қилиш бўйича мажбурий талаблар прокурор ҳуқуқий баҳосининг мустақил йўналиши эканини асослайди[17]. Бу ёндашув аграр ерларни фақат мулкий ёки ижара ҳуқуқи объекти сифатида эмас, балки муҳофаза қилиниши шарт бўлган табиий ресурс сифатида ҳам кўришни талаб қилади. Шунинг учун прокурор ерга ҳуқуқ қандай расмийлаштирилганини текшириш билан чекланмаслиги керак. У ердан белгиланган мақсадда фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини сақлаш, ернинг сифат ҳолатини ёмонлаштирмаслик ва ваколатли органлар томонидан муҳофаза чоралари кўрилган-кўрилмаганини ҳам ҳуқуқий

нормалар асосида баҳолайди. Бунда махсус билим талаб қилинган ҳолатларда мутахассис хулосаси фактик асос бўлади, ҳуқуқий баҳо эса прокурор ваколати доирасида берилади.

Қонуности ҳужжатларнинг прокурор назоратидаги ўрнини тўғри белгилаш ҳам муҳим. Д.Добрецов экологик соҳада прокурор ҳуқуқий баҳолаш жараёнида қонуности ҳужжатларидан фойдаланиши мумкинлигини, бироқ уларнинг қонунга мувофиқлигини ҳам текшириши лозимлигини қайд этади[18]. Бизнингча, бу қоида аграр ер муносабатларига тўлиқ татбиқ этилади. Президент ва Ҳукумат ҳужжатлари ер ажратиш, мониторинг, давлат назорати, электрон аукцион ва ахборот алмашинувининг амалий механизмларини аниқлаштиради. Аммо улар прокурорга «Прокуратура тўғрисида»ги Қонунда назарда тутилмаган янги ваколат бермайди. Демак, прокурор бир вақтнинг ўзида икки йўналишда текширув олиб боради. Бир томондан, субъект қонуности ҳужжатда белгиланган тартибга риоя қилган-қилмаганини баҳолайди, иккинчи томондан, ушбу тартибнинг ўзи юқори юридик кучга эга нормаларга мувофиқ эканини инобатга олади.

Аграр ерларнинг умуммиллий бойлик сифатидаги мақоми тарихий-ҳуқуқий жиҳатдан ҳам узвий ривожланган. Р.Кенжаев табиий ресурсларни умуммиллий бойлик сифатида эътироф этиш ғояси мустақилликнинг дастлабки қонунчилик асосларида шаклланганини ва кейинчалик конституциявий даражада мустаҳкамланганини кўрсатади[13]. Бу ҳолат прокурор назоратининг мазмунига ҳам таъсир қилади. Ер муносабатларида фақат муайян ердан фойдаланувчининг хусусий манфаатини эмас, балки оммавий манфаатни ҳам ҳисобга олиш зарур. Айниқса, суғориладиган ерларнинг асоссиз муомаладан чиқарилиши, тоифанинг қонунга хилоф ўзгартирилиши, тупроқ унумдорлигининг пасайиши ёки ваколатли органнинг назорат чораларини кўрмаслиги давлат ва жамият манфаатига бевосита дахл қилади. Шу сабаб ҳуқуқий асослар прокурорга берилган ваколат чегарасини белгилаш билан бирга, қайси ижтимоий ва

ҳуқуқий манфаатлар муҳофаза қилиниши лозимлигини ҳам кўрсатади.

Шундан келиб чиқиб, аграр соҳада прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини қўллашда уч босқичли мантиқий модель мақбул деб ҳисобланади. Биринчи босқичда прокурор ўз ваколатининг қонуний манбасини — Конституция ва «Прокуратура тўғрисида»ги Қонун нормаларини аниқлайди. Иккинчи босқичда текширилаётган муносабат учун моддий мезон белгиланади. Ер кодекси, тупроқни муҳофаза қилишга оид қонунлар ва ердан фойдаланувчининг махсус ҳуқуқий мақомини белгилайдиган нормалар қўлланади. Учинчи босқичда ушбу талабларни амалга ошириш тартибини белгилаган қонуности ҳужжатлар ва прокуратуранинг назорат самарадорлигига оид ички соҳавий буйруқлари ва Низом талаблари ҳисобга олинади. Бундай кетма-кетлик норма танлашда тасодифий ёндашувни камайтиради, прокурор ваколати билан махсус давлат назорати ваколатини аралаштириб юборишнинг олдини олади.

Аграр соҳада ҳуқуқий тартибга солиш ҳажми катта ва қонунчилик тез янгиланади. Юқорида таъкидлаганимиздек таҳлиллар миллий қонунчилик базасининг «ердан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш» йўналишида юзлаб норматив ҳужжатлар мавжудлиги, аграр ерларга бевосита дахлдор ҳужжатларнинг катта қисми эса сўнгги йилларда қабул қилинган. Бу ҳолат прокурор учун бир масалани алоҳида аҳамиятли қилади, яъни текширув бошланишидан олдин қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлаш зарур бўлади.

Қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлаш учта саволга жавоб беришни талаб қилади. Биринчидан, ҳуқуқбузарлик ёки баҳоланаётган ҳаракат содир этилган пайтда қайси норма амал қилган? Иккинчидан, ушбу норма қайси юридик кучга эга ҳужжатда белгиланган ва юқори турувчи ҳужжатга зид эмасми? Учинчидан, кейинчалик қабул қилинган ёки ўзгартирилган норма аввалги ҳаракатга татбиқ этиладими? Бу саволларга жавоб

берилмасдан туриб қонуний қарор қабул қилиш прокурор баҳосида хатога олиб келиши мумкин.

Шу боис прокурор текширувининг дастлабки босқичида амалдаги норматив асосни аниқлаш мустақил амал сифатида бажарилиши мақсадга мувофиқ. Бунда ҳужжатнинг номи ва рақамини аниқлашнинг ўзи етарли эмас. Унинг текширилаётган даврдаги таҳрири, кучга кирган санаси, бекор қилинган ёки ўзгартирилган нормалари ва бошқа ҳужжатлар билан нисбати ҳам текширилиши лозим. Бу ёндашув қонунчилик тез ўзгараётган аграр ер муносабатларида прокурор хулосасининг қонунийлиги ва асосланганлигини таъминлайди.

Таҳлил аграр соҳада ер тўғрисидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асослари бир турдаги ҳужжатлар йиғиндиси эмаслигини кўрсатади. Улар прокурорнинг конституциявий ва қонуний ваколатини, қонунийликни баҳолаш учун соҳавий мезонларни, қонун талабларини амалга ошириш тартибини ва прокуратура тизимида назоратни ташкил этиш қоидаларини ўзаро боғлайдиган ҳуқуқий тизимдир.

Илмий жиҳатдан ҳуқуқий асосларни икки мезон — юридик куч ва функционал вазифа бўйича биргаликда тизимлаштириш мақсадга мувофиқ. Бунда Конституция ва «Прокуратура тўғрисида»ги Қонун прокурор ваколатининг манбаи, Ер кодекси ва махсус қонунлар қонунийликни баҳолашнинг соҳавий мезони, Президент ва Ҳукумат Фармон ҳамда Қарорлари қонун талабларини амалга ошириш механизмлари, Бош прокурорнинг соҳавий буйруқлари эса ички ташкилий восита сифатида қаралиши керак. Бу ёндашув прокурор ваколати билан махсус давлат назорати ваколатини аралаштириб юборишнинг олдини олади.

Хулоса қилиб айтганда, қонунчиликнинг тез янгиланиши шароитида «қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлаш» прокурор текширувининг мажбурий дастлабки элементи сифатида шакллантирилиши зарур. Қонунчилик ҳужжатлари ижроси текширилаётган даврда амал қилган таҳririни, юридик кучини ва бошқа ҳужжатлар билан нисбатини аниқлаш якуний қарорнининг

сифати ва асослигини оширади. Демак, ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришнинг асосий йўли янги ҳужжатлар сонини кўпайтириш эмас, балки амалдаги нормаларни тизимлаштириш, уларнинг вазифасини аниқ ажратиш ва қўллаш амалиётини барқарорлаштиришдан иборат.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 14.07.2026 й., 03/26/1158/0727-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Прокуратура тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 15.08.2025 й., 03/25/1081/0738-сон.

3. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 11.06.2026 й., 03/26/1149/0581-сон.

4. Ўзбекистон Республикасининг «Деҳқон хўжалиги тўғрисида»ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 30.12.2025 й., 03/25/1109/1241-сон.

5. Ўзбекистон Республикасининг «Тупроқни муҳофаза қилиш ва унинг унумдорлигини ошириш тўғрисида»ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 03.02.2024 й., 03/24/903/0088-сон.

6. Махмудов А.А. Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш: юридик фанлар доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси, 2025. – Б. 28.

7. Абдухакимов М.Т. Ўзбекистон Республикасида ер тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий тартибга солиниши // Ўзбекистон-2030: фан, таълим ва иқтисодиёт тараққиётида. – 2023. – Т. 1. – № 1. – Б. 3–19.

8. Рахмедов Х. Суғориладиган қишлоқ хўжалиги ерларидан фойдаланишга оид қонунчиликнинг ҳуқуқий асослари // Oriental Journal of History, Politics and Law. – 2025. – Б. 70–83.

9. Ер ҳуқуқи: дарслик / Ж.Т. Холмўминов, Й.О. Жўраев, М.Б. Усмонов, Ш.Х. Файзиев ва бошқ.; масъул муҳаррир Ж.Т. Холмўминов. – Тошкент: ТДЮУ, 2018. – Б. 33–34.

10. Нигматов А.Н. Ер ҳуқуқи: ўқув қўлланма. – Тошкент, 2001. – Б. 26.

11. Усмонов М.Б., Мирзаабдуллаева М.Р., Узакова Г.Ш. Ўзбекистонда ер ҳуқуқининг назарий муаммолари: монография / масъул муҳаррир Ж.Т. Холмўминов. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2011. – Б. 55–76.

12. Бобокулов Ш.О. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланиш ва муҳофаза қилишни ҳуқуқий тартибга солиш муаммолари: монография. – Тошкент: Lesson Press, 2024. – Б. 26–38.

13. Кенжаев Р. Ўзбекистонда ерларни муҳофаза қилишнинг конституциявий асослари // Юридик фанлар ахборотномаси. – 2021. – № 5. – Б. 175–176.

14. Патлаев Д.Е. Правовые основы деятельности органов прокуратуры по осуществлению надзора за исполнением законов о распоряжении землей // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2017. – № 1. – С. 153–163.

15. Чертов А.А. Прокурорский надзор за соблюдением прав граждан на землю: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург: Уральская государственная юридическая академия, 2011. – С. 38–46.

16. Михлина Н.В. Защита прокурором публичных интересов в сфере земельных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2023. – С. 18, 45–46.

17. Отческая Т.И. Прокурорский надзор за исполнением законодательства о защите земли и почвы // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2024. – № 6 (118). – С. 60–71.

18. Добрецов Д.Г. Прокурорский надзор как средство защиты экологических прав человека и гражданина: дис. ... канд. юрид. наук. – М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2002. – С. 79–81.

19. Қонунчилик маълумотлари миллий базасининг 11.03.00.00 «Ердан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш» классификатори бўйича қидирув натижалари (2026 йил 21 август ҳолатига) // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: https://lex.uz/search/nat?lang=3&okoz=7142.

ВАҲОБЖОН КАРИМОВ
Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
академияси катта ўқитувчиси,
ю.ф.д., профессор

КОНСТИТУЦИЯВИЙ КАФОЛАТЛАРНИ ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШГА ДОИР ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАР

Аннотация: *Мақолада Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида мустаҳкамланган шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сир, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар, почта, электрон ва бошқа хабарлар сир сақланиши ҳамда уй-жой дахлсизлигига оид конституциявий кафолатларни амалдаги "Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида"ги Қонуннинг 16-моддасига жорий этиш орқали мавжуд ҳуқуқий номутаносибликларни бартараф этиш зарурати билан боғлиқ масалалар таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *Конституция, тезкор-қидирув фаолияти, тезкор-қидирув тадбирлари, инсон ҳуқуқлари, шахсий ҳаёт дахлсизлиги, алоқа сири, уй-жой дахлсизлиги, суд назорати, тергов судьяси, прокурор санкцияси, мутаносиблик принципи, қонунийлик принципи.*

Аннотация: *В статье анализируются вопросы связанные с необходимостью устранения существующих правовых несоответствий посредством имплементации в статью 16 действующего Закона Республики Узбекистан «Об оперативно-розыскной деятельности» конституционных гарантий, закрепленных в статье 31 Конституции Республики Узбекистан касающихся неприкосновенности частной жизни, права на сохранение личной и семейной тайны, тайны переписки, телефонных переговоров,*

почтовых, электронных и иных сообщений, а также неприкосновенности жилища.

Калит сўзлар: *Конституция, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, права человека, неприкосновенность частной жизни, неприкосновенность жилища, судебный контроль, следственный судья, санкция прокурора, принцип соразмерности, принцип законности.*

Жиноятчиликка қарши курашиш, унинг олдини олиш, жиноятларни аниқлаш ва фош этиш давлатнинг муҳим функцияларидан бири ҳисобланади. Ушбу вазифаларни амалга оширишда тезкор-қидирув фаолияти (кейинги ўринларда – ТҚФ) алоҳида аҳамиятга эга. Зеро, латент жиноятларни аниқлаш, жиноий фаолиятнинг яширин механизмларини очиш, жиноят содир этишга тайёргарлик кўраётган шахсларни аниқлаш ҳамда далилий аҳамиятга эга маълумотларни қонуний асосда қўлга киритиш кўп ҳолларда ошкора процессуал воситалар билан бир қаторда махсус тезкор-қидирув имкониятларидан фойдаланишни тақозо этади.

Бироқ ТҚФнинг ўзига хослиги шундаки, унинг айрим шакл ва усуллари шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига бевосита аралашиш билан боғлиқ. Б.Ж.Муродов ва Ш.Рапиков ТҚФда ҳуқуқий манбаларни Конституция, қонунлар ва қонуности ҳужжатларга ажратиб, ТҚФда инсон ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунчиликни такомиллаштириш зарурлигини илгари сурадилар. Хусусан, шахснинг телефон сўзлашувларини эшитиш, ёзишмаларини назорат қилиш, электрон хабарларини олиш, уй-жойига кириш ёки бошқа ахборотни қўлга киритиш каби чоралар жиноятчиликка қарши курашишда самарали восита бўлиши билан бирга, улар нотўғри ёки асоссиз қўлланилганда инсоннинг шахсий ҳаёти дахлсизлигига жиддий аралашувга айланиши мумкин[1]. Шу сабабли замонавий ҳуқуқий давлатда ТҚФ самарадорлиги фақат жиноятларни фош этиш кўрсаткичлари билан эмас, балки инсон

[1] Муродов Б.Ж., Рапиков Ш. Тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашнинг миллий норматив-ҳуқуқий тартибга солиниши // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2023. – Т. 3. – Махсус сон. – Б. 15–26.

ҳуқуқларига аралашувнинг қонунийлиги, зарурлиги, мутаносиблиги ва суд назорати билан таъминланганлиги билан ҳам баҳоланиши лозим.

Айрим илмий қарашларда ТҚФ устидан назоратни прокурор амалга ошириши етарли эканлиги таъкидланган. Масалан, Г.В.Дытченко ва Е.Л.Никитинлар “Прокурор назорати ТҚФда асосий, доимий ва кенг қамровли назорат механизми, суд назорати эса уни алмаштирмасдан, қўшимча ваколат сифатида қаралиши керак” деган фикрдалар[1]. Бироқ прокурорнинг ТҚФ органи билан бир тизимдаги процессуал назорат субъекти сифатидаги мақоми ва суднинг ташқи, мустақил назорат субъекти сифатидаги мавқеи бир хил эмас.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси мазкур масалада принципиал янги ҳуқуқий ёндашувни белгилади. Конституциянинг 31-моддасида ҳар бир инсон шахсий ҳаёти дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сирга эга бўлиш, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга эканлиги белгиланган. Шу модданинг иккинчи қисмида эса ҳар ким ёзишмалари, телефон орқали сўзлашувлари, почта, электрон ва бошқа хабарлари сир сақланиши ҳуқуқига эга эканлиги ҳамда ушбу ҳуқуқнинг чекланишига фақат қонунга мувофиқ ва суднинг қарорига асосан йўл қўйилиши қатъий белгиланган. Шу нуқтаи назардан, Конституциянинг 31-моддасидаги ушбу талабларни ТҚФни тартибга солувчи махсус қонунчиликка тўлиқ имплементация қилиш бугунги куннинг муҳим ҳуқуқий вазифаларидан биридир. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси 31-моддасига кўра ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар, почта, электрон ва бошқа хабарлари сир сақланиши ҳуқуқининг чекланишига, уй-жойда тинтув ўтказишга суднинг қарорига асосан йўл қўйилиши белгиланди. Яъни, 31-моддада учта ўзаро боғлиқ ҳуқуқий кафолатлар мавжуд:

1) шахсий ҳаёт, шахсий ва оилавий сир дахлсизлиги;

[1] Дытченко Г.В., Никитин Е.Л. Прикладные проблемы прокурорского надзора за исполнением законов в оперативно-розыскной деятельности на современном этапе. – М.: Криминалист, 2017. № 1 (20), - С. 47-51.

2) ёзишмалар, телефон сўзлашувлари, почта, электрон ва бошқа хабарлар сирининг дахлсизлиги;

3) уй-жой дахлсизлиги.

Биринчи икки кафолатнинг амалга оширилишида энг муҳим конституциявий шарт – ҳуқуқни чеклашнинг қонунга мувофиқлиги ва суд қарорига асосланганлигидир[1]. Уй-жой дахлсизлиги бўйича ҳам Конституция уй-жойга кириш ва унда олиб қўйиш ёки кўздан кечиришнинг қонуний асосларини, тинтув ўтказишнинг эса суд қарорига асосланган бўлишини талаб қилади. Демак, Конституциянинг 31-моддаси оддий декларатив норма бўлмасдан, у ҳуқуқни чекловчи давлат фаолияти учун бевосита амал қилувчи конституциявий стандарт ҳисобланади. Шунга асосан, Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 28 январдаги ЎРҚ–1022-сонли Қонунига асосан Жиноят-процессуал кодексига ўзгартириш киритилди[2]. Бунда, тергов судьяси лавозими жорий этилди ва унга прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг илтимоснома қўзғатиш ҳақида қарорига асосан тинтув ўтказиш, почта-телеграф жўнатмаларини хатлаш; телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш тўғрисидаги илтимосномаларни кўриб чиқиш ваколати берилди.

Бироқ, ушбу Қонун доирасида “ТҚФ тўғрисида”ги Қонун тегишли моддаларини янгиланган Конституция талабларига мувофиқлаштириш масалалари ҳал этилмай қолган. Жумладан, “ТҚФ тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддасида турар жой дахлсизлигига, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларининг сир сақланишига бўлган ҳуқуқларни чекловчи, шунингдек абонентлар

[1] Бобомуродов Ф. Тезкор-қидирув фаолиятида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлашга оид ҳуқуқий муносабатлар таҳлили // Yurist axborotnomasi. – 2025. – Т. 5. – № 1. – Б. 65–75.

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2025 йил 28 январдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-1022-сон Қонуни.

ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисидаги ахборотни олишга қаратилган ТҚТнинг ўтказилишига прокурор санкцияси асосида йўл қўйилиши белгиланган бўлиб, бунда Қонун нормасининг Конституцияга номувофиқлигини кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади. Шунингдек, Конституциянинг 16-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш юзасидан қабул қилинади. Бирорта қонун ёки бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжат Конституциянинг принцип ва нормаларига зид бўлиши мумкин эмас. Шу боис, айни вақтда "ТҚФ тўғрисида"ги Қонунга турар жой дахлсизлигига, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларининг сир сақланишига бўлган ҳуқуқларни чекловчи ҳолатлар бўйича ТҚТ суднинг ажримига асосан ўтказилишини назарда тутувчи нормаларни киритиш зарурати мавжуд.

Ўзбекистон Республикасининг "ТҚФ тўғрисида"ги Қонуннинг 16-моддаси алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, унда турар жой дахлсизлиги, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарлари сир сақланиши ҳуқуқларини чекловчи, шунингдек абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот олишга қаратилган ТҚТни ўтказиш материалларини кўриб чиқиш прокурор ваколатига берилган[1]. Қонунга мувофиқ, тезкор-қидирув органи раҳбари тасдиқлаган, тадбирни ўтказиш зарурлиги асослантирилган қарор прокурорга тақдим этилади. Прокурор тақдим этилган

[1] Бекмуродов Н.Н. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2022. – Т. 2. – № 10, махсус сон. – Б. 165–169.

материалларни кўриб чиқиб, тегишли ТҚТни ўтказишга санкция беради ёки рад этади.

Мазкур механизм қабул қилинган вақтда ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимида прокурор назорати муҳим кафолат сифатида қаралган. Бироқ Конституциянинг янги таҳрири билан мазкур масалада суд назоратининг конституциявий мақоми кескин кучайтирилди. Шу боис бугунги кунда масалани фақат “прокурор санкцияси етарлими?” деган савол билан чеклаш нотўғри бўлади. Асосий масала – Конституцияда назарда тутилган суд қарори талабини махсус қонунчиликда қандай амалга ошириш кераклигидир. Бунда муҳим ҳуқуқий зиддият юзага келади: Конституциянинг 31-моддасига кўра фуқароларнинг ҳуқуқларини чекловчи ТҚТни ўтказишга суд қарорига биноан йўл қўйилиши белгиланган бўлса, “ТҚФ тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддасига мувофиқ прокурор санкцияси асосида йўл қўйилиши белгиланган. Демак, амалдаги тезкор-қидирув қонунчилиги Конституцияда белгиланган суд назорати стандартига тўлиқ мослаштирилиши лозим.

Мазкур масалада “ТҚФ тўғрисида”ги Қонуннинг асосий принциплари етарли, деган ёндашувни қабул қилиб бўлмайди. Чунки ҳуқуқни чеклашга йўл қўядиган норма аниқ, тушунарли, олдиндан башорат қилинадиган, процессуал кафолатларга эга, мустақил назорат механизми билан таъминланган бўлиши лозим. Акс ҳолда Конституцияда белгиланган ҳуқуқнинг мавжудлиги амалиётда унинг самарали ҳимоя қилиниши билан таъминланмаслиги мумкин.

ТҚФда бу масала янада муҳим, чунки ТҚТнинг катта қисми ноошкора шаклда амалга оширилади. Шахс ўзига нисбатан ўтказилаётган тадбирдан хабардор бўлмаслиги мумкин. Шу сабабли унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд назорати алоҳида аҳамият касб этади. Яъни, шахс кейинчалик судга мурожаат қилиши мумкинлиги ҳар доим ҳам етарли кафолат эмас. Айниқса телефон сўзлашувларини эшитиш, электрон хабарларни назорат қилиш ёки уй-жойда текшириш ўтказиш каби тадбирлар

натижасида шахсий ҳаётга аралашув содир бўлганидан кейин бузилган ҳуқуқни тўлиқ тиклаш амалда қийинчилик туғдириши мумкин. Шу сабабли бу каби ТҚТларини ўтказишда: а) олдиндан суд назоратини ўрнатиш; б) тадбир давомида қонунийликни таъминлаш; в) кейинги суд назорати тизими шакллантирилиши мақсадга мувофиқ.

Ғ.Т.Хидировнинг фикрича, ТҚФ устидан суд назоратини ўрнатиш шахс ва давлат манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлашга қаратилган институт сифатида баҳоланади[1]. Суд назоратини кучайтириш ТҚФни амалга оширувчи органларнинг ваколатларини асоссиз чеклаш эмас, аксинча, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг қонунийлиги ва асослилигини кучайтиради. Суд – ТҚФ субъектига ташкилий жиҳатдан бўйсунмайдиган мустақил ҳокимият органи сифатида ҳуқуқни чеклаш заруратини мустақил баҳолаш имкониятига эга. Шунинг учун бундай ТҚТга рухсат беришда тергов судьяси қуйидаги масалаларни текшириши лозим:

- жиноят ёки жиноий фаолият ҳақида етарли асослар мавжудми?

- мазкур тадбирни ўтказиш зарурми?

- бошқа ҳуқуқни камроқ чекловчи тадбирларни қўллаш орқали мақсадга эришиш мумкинми?

- режалаштирилаётган чеклов кўзланган мақсадга мутаносибми?

- тадбирнинг объекти ва доираси аниқ белгиланганми?

- муддат асосланганми?

- тадбир натижасида учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари асоссиз чекланмайдими?

- олинган маълумотлардан кейинчалик қандай фойдаланиш ва уларни сақлаш тартиби мавжудми? Шундай ёндашув ҳуқуқни чеклашни оддий санкция бериш эмас, балки алоҳида суд-ҳуқуқий баҳолаш механизмига айлантиради.

---

[1] Хидиров Ғ.Т. Тезкор-қидирув фаолияти устидан суд назоратининг назарий ҳуқуқий таҳлили // Modern Science and Research. – 2025. – Т. 4. – № 6. – Б. 800–805.

Сўнгги ҳуқуқий ислоҳотлар судгача бўлган жиноят процессида шахс ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини кучайтиришга қаратилган бўлиб, 2024 йилда қабул қилинган Президентнинг ПФ–89-сон Фармонида[1] тезкор-қидирув ва тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш мақсади белгиланган. Шу билан бирга, судгача бўлган босқичда тергов судьяси институтининг жорий этилиши мазкур масалани ТҚФ соҳаси билан ҳам уйғунлаштириш заруратини келтириб чиқаради. Бунда тергов судьясининг ваколатларини фақат ЖПКдаги процессуал ҳаракатлар билан чеклаб қўйиш эмас, балки Конституциянинг 31-моддасида назарда тутилган ҳуқуқларни чекловчи ТҚТлар билан ҳам тизимли боғлаш мақсадга мувофиқ.

Бунда айниқса: 1) почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларини назорат қилиш; 2) телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш; 3) абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот олиш; 4) уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқини бузиш билан боғлиқ ТҚТлар суд назоратининг асосий объектлари бўлиши лозим. Яъни, “суд назорати” деганда “ТҚФ тўғрисида”ги Қонунда белгиланган ҳар бир тадбир устидан суднинг доимий назоратини ўрнатиш эмас, балки фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини жиддий чеклаш талаб этиладиган ТҚТ бўйича тергов судьяси томонидан олдиндан ҳамда кейинчалик қонунийликни текшириш жараёни тушунилиши лозим.

Конституциянинг 31-моддаси талабларини фақат “суд қарори” тушунчаси билан чеклаш етарли эмас. Суд қарори ҳам автоматик равишда ҳуқуқий аралашувнинг қонунийлигини англатмайди. Судья ҳуқуқни чекловчи ТҚТни ўтказишнинг зарурлиги ва мутаносиблигини ҳам баҳолаши лозим. Шу нуқтаи назардан “ТҚФ тўғрисида”ги Қонунда ўз аксини топган асосий принциплар

[1] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йи 10 июндаги “Тезкор-қидирувҳамда тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-89-сон Фармони.

қаторига қуйидаги икки принципни ҳам киритиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: а) **Зарурлик** принципи (Шахс ҳуқуқларига дахл қилувчи ТҚТ фақат жиноятни аниқлаш, олдини олиш ёки фош этиш учун зарур бўлган тақдирдагина ўтказилиши лозим); б) **Мутаносиблик** принципи (ТҚТ натижасида шахснинг ҳуқуқи ва қонуний манфаатларига аралашув даражаси кўзланган мақсадга мутаносиб бўлиши шарт). Масалан, нисбатан енгил жиноятни аниқлаш учун шахснинг телефон сўзлашувларини узоқ муддатли назорат қилиш ортиқча аралашув сифатида баҳоланиши лозим. Шу боис, жиноятнинг оғирлиги, аралашув зарурати, аралашув даражаси, ўтказиш муддати кутилаётган натижа билан ўзаро мутаносиб бўлиши керак.

Илмий нуқтаи назардан яна бир муҳим таклиф – ҳуқуқни чекловчи ТҚТни **охирги восита** сифатида қўллаш принципини белгилашдир. Бунга кўра, агар жиноят ҳақидаги маълумотни ҳуқуқни камроқ чекловчи бошқа ТҚТ ёки процессуал ҳаракатлар орқали олиш имкони мавжуд бўлса, шахснинг шахсий ҳаётига жиддий аралашувни назарда тутувчи тадбирдан фойдаланишга йўл қўйилмаслиги керак. Масалан: а) очиқ маълумотларни таҳлил қилиш; б) сўров ўтказиш; в) тезкор кузатув; г) маълумотларни қонуний равишда олиш орқали зарур натижага эришишнинг имкони бўлса, телефон сўзлашувларини эшитиш ёки фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини бевосита чекловчи ТҚТни танлаш асоссиз бўлиши мумкин. Бу принцип тергов судьясига қарор қабул қилишда муҳим мезон вазифасини бажаради.

Хорижий давлатларнинг соҳага оид қонунлари таҳлили натижасида, зарурлик (necessity), мутаносиблик (proportionality) ва охирги восита (last resort/ultima ratio) талаблари ТҚФга хос бўлган яширин кузатув, техник кузатув, телефон/коммуникацияларни назорат қилиш ва бошқа махсус чораларни тартибга солувчи қонунларда турли шаклларда ифодалангани кўринади[1].

[1] Буюк Британия (Investigatory Powers Act 2016; Австралия (Surveillance Devices Act 2004; Германия (Federal Act on the Protection of the Constitution (BVerfSchG); Канада Criminal Code, Part VI; Эстония (Code of Criminal Procedure, Ch. «Surveillance Activities»; Украина «Про оперативно-розшукову діяльність» қонуни.

Амалдаги тезкор-қидирув қонунчилигида шахс ҳуқуқини чекловчи ТҚТни ўтказиш заруратини асословчи орган раҳбарининг қарори прокурорга тақдим этилиши назарда тутилган. Бироқ Конституциянинг 31-моддаси талабларини тўлиқ амалга ошириш учун судга тақдим этиладиган материалларнинг мазмуни қонун даражасида аниқ белгиланиши мақсадга мувофиқ. Бизнингча, илтимосномада қуйидагилар бўлиши шарт:

1) ТҚТни ўтказишга асос бўлаётган жиноят ёки жиноий фаолият ҳақидаги маълумот; 2) тадбир объекти бўлган шахс ҳақида маълумот; 3) тадбирнинг аниқ тури; 4) ҳуқуқни чекловчи ТҚТни ўтказиш заруратининг асосланганлиги; 5) бошқа усуллардан фойдаланиш имконияти мавжуд эмаслиги ёки уларнинг самарасизлиги; 6) тадбир муддати; 7) ҳудудий доираси; 8) ахборот манбаси; 9) учинчи шахсларнинг ҳуқуқларига эҳтимолий таъсири; 10) олинган ахборотни сақлаш ва ундан фойдаланиш тартиби. Бу талаблар суд назоратини формал эмас, мазмунан амалга ошириш имконини беради.

Жиноятчиликка қарши курашиш амалиётида баъзи ҳолатларда олдиндан суд рухсатини олиш имкони бўлмаслиги мумкин. Масалан, ТҚТни ўтказишни кечиктириш: а) шахснинг қочиб кетишига; б) оғир жиноят содир этилишига; в) далилларни йўқ қилинишига; г) жиноий гуруҳ фаолияти изларининг йўқотилишига олиб келиш эҳтимоли бўлиши мумкин. Шунинг учун суд рухсатисиз ТҚТ ўтказиш имконияти бутунлай истисно қилинмаслиги, балки қатъий чегараланган кечиктириб бўлмайдиган ҳолат сифатида белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолатда тезкор-қидирув органи раҳбарининг қарори асосида дарҳол ТҚТни ўтказиш, 24 соат ичида судга хабар бериш ва суднинг қонунийликни текшириш механизми жорий қилиниши мумкин. Агар суд тадбирни қонуний деб топмаса, олинган маълумотлардан процессуал мақсадларда фойдаланишга йўл қўйилмаслиги лозим.

Конституциянинг 29-моддасида қонунни бузган ҳолда олинган далиллардан одил судловни амалга оширишда фойдаланишга йўл

қўйилмаслиги белгиланган. Ушбу конституциявий қоида ТҚТ натижаларига ҳам тизимли равишда татбиқ этилиши лозим. Шу боис “ТҚФ тўғрисида”ги Қонуннинг 19-моддасига “Қонун талабларини ёки суд рухсатини бузган ҳолда ўтказилган ТҚТ натижасида олинган маълумотлардан жиноят-процессуал мақсадларда фойдаланишга йўл қўйилмайди” деган мазмундаги алоҳида норма киритиш зарур. Бунда қуйидаги ҳолатлар ҳам ҳуқуқий оқибат келтириб чиқариши мумкин: а) суд рухсатининг мавжуд эмаслиги; б) рухсатда кўрсатилган доирадан чиқиш; в) муддатни бузиш; г) рухсат берилмаган шахсга нисбатан тадбир ўтказиш; д) суд рухсатида кўрсатилмаган маълумотларни йиғиш; е) олинган ахборотни қонунга хилоф сақлаш ёки тарқатиш. Бу норма ҳуқуқни чекловчи ТҚТларнинг қонунийлигини таъминлашда реал ҳуқуқий кафолат вазифасини бажаради.

Конституциянинг 31-моддаси ҳар кимнинг ўз шахсига доир маълумотларининг ҳимоя қилиниши ҳуқуқини ҳам кафолатлайди. Шунингдек, шахс ўзи ҳақида қонунга хилоф равишда тўпланган ёки ҳуқуқий асосга эга бўлмай қолган маълумотларнинг йўқ қилинишини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Турли ТҚТ ўтказилиши натижасида шахснинг: телефон рақами; геолокацияси; мулоқотлари; электрон хабарлари; ижтимоий алоқалари; молиявий операциялари; шахсий ҳаётига оид бошқа маълумотлари йиғилиши мумкин. Шунинг учун “ТҚФ тўғрисида”ги Қонун нафақат маълумотни олиш тартибини, балки унинг кейинги тақдирини ҳам белгилаши лозим. Жумладан: маълумотни олиш, уни рўйхатга олиш, сақлаш, фойдаланиш, бошқа органга юбориш, сақлаш муддати ва йўқ қилиш босқичларининг ҳар бири ҳуқуқий тартибга солиниши зарур. Агар маълумот жиноятни аниқлаш учун аҳамиятга эга бўлмаса ва уни сақлашнинг қонуний асоси қолмаган бўлса, у белгиланган тартибда йўқ қилиниши керак.

Тадқиқот доирасида сўров қилинган амалиёт тезкор ходимларининг 37 фоизи конституциявий ҳуқуқларни чекловчи ТҚТ прокурор илтимосномаси асосида тергов судьяси ажримига биноан ўтказилиш тартибига муносабат билдириб, бу икки турдаги

назорат ўрнатилишига, 24 фоизи эса бу амалда прокурор назорати бекор қилинишига олиб келиши ҳамда бу жиноятчиликка қарши курашиш тезкорлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги ҳақида фикр билдирадилар. Аммо, таъкидлаш жоизки, Конституциянинг 31-моддаси талабларини жорий қилиш прокурор назоратини бекор қилишни англатмайди. Аксинча, икки институтнинг вазифалари фарқланиши лозим, яъни, суд назорати – инсоннинг конституциявий ҳуқуқини чеклашга рухсат беришнинг мустақил ва холис механизми бўлса, прокурор назорати – ТҚФ субъектлари томонидан қонун талабларига риоя этилишини назорат қилиш бўлиши лозим. Бироқ бу ерда прокурорнинг вазифаси суд ваколатини алмаштирмаслиги керак, яъни прокурор ҳуқуқни чеклашга “санкция берувчи” эмас, балки судга мурожаат қилишнинг қонунийлиги ва ТҚФда қонунларга риоя этилиши устидан назорат қилувчи субъект сифатида иштирок этиши мақсадга мувофиқ.

Шу муносабат билан, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чекловчи ТҚТлар учун қуйидаги ҳуқуқий алгоритмни таклиф қилиш мумкин:

Биринчи босқич – асосларни аниқлаш (Тезкор ходим жиноят ҳақидаги мавжуд маълумотларни таҳлил қилади ва ҳуқуқни чекловчи ТҚТ заруратини асослайди). Иккинчи босқич – ички ҳуқуқий баҳолаш (тезкор қидирув органи раҳбари тадбирнинг қонунийлиги, зарурлиги, мутаносиблиги, ўтказиш муддати бўйича қарор қабул қилади). Учинчи босқич – прокурор назорати (Прокурор тадбирни ўтказиш учун асослар мавжудлигини баҳолайди ва судга илтимоснома киритиш масаласини ҳал этади). Тўртинчи босқич – суд назорати (Тергов судьяси: асослар; зарурлик; мутаносиблик; ТҚТ охирги восита эканлиги; муддатлар ва объект бўйича қарор қабул қилади). Бешинчи босқич – ТҚТни ўтказиш (Фақат суд рухсатида белгиланган доирада тадбир ўтказилади). Олтинчи босқич – натижаларни ҳуқуқий баҳолаш (Олинган материаллар қонунга мувофиқлиги нуқтаи назаридан текширилади). Еттинчи босқич – сақлаш ёки йўқ қилиш (Жиноят

иши учун аҳамиятли маълумотлар қонунда белгиланган тартибда сақланади; аҳамиятсиз ёки ҳуқуқий асоси қолмаган маълумотлар белгиланган тартибда йўқ қилинади).

Хорижий давлатлар қонунчилиги таҳлили шуни кўрсатадики, шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига жиддий дахл қилувчи мустақил суд назоратига бўйсундириш анъанаси устувор аҳамият касб этмоқда. Айниқса, АҚШ, Канада, Буюк Британия, Германия, Россия, Эстония, Украина давлатлари тажрибасида суд рухсати зарурлик, бошқа тергов усулларининг самарасизлиги, мутаносиблик ва тадбир муддатининг чекланганлиги билан узвий боғланган.

Юқоридаги таҳлил асосида “ТҚФ тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддасини қуйидаги мазмундаги янги таҳрирда баён қилиш мақсадга мувофиқ: “Инсоннинг шахсий ҳаёти дахлсизлиги, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар, почта, электрон ва бошқа хабарлар сир сақланиши, шунингдек уй-жой дахлсизлигига бўлган конституциявий ҳуқуқларини чекловчи ТҚТни ўтказишга фақат қонунга мувофиқ, зарур ва мутаносиб бўлган ҳолларда ҳамда тергов судьясининг олдиндан берилган ажрими асосида йўл қўйилади”.

Шунингдек, мазкур моддани қуйидаги қисм билан тўлдириш мақсадга мувофиқ: “ТҚТни ўтказиш тўғрисидаги илтимосномада тадбирни ўтказиш зарурати, унинг мақсади, объекти, муддати, ҳуқуқни чеклаш доираси, тадбир натижасида олиниши кутилаётган ахборот, шунингдек мақсадга ҳуқуқни камроқ чекловчи бошқа воситалар орқали эришиш имконияти мавжуд эмаслиги асослантирилиши шарт. 19-моддани эса “Қонун талаблари ёки тергов судьясининг рухсати бузилган ҳолда ўтказилган ТҚТ натижасида олинган маълумотлардан жиноят-процессуал мақсадларда фойдаланишга йўл қўйилмайди” деган мазмундаги бешинчи қисм билан тўлдириш таклиф этилади.

Тезкор-қидирув қонунчилигига киритиш таклиф этилаётган ушбу нормалар фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларига дахл қилувчи ТҚТни ўтказишда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва

қонуний манфаатларини таъминлашда муҳим ҳуқуқий кафолат вазифасини бажаради деган фикрдамиз.

TURAKHONOV DURBEK LERMONOVICH
The Law Enforcement Academy
of the Republic of Uzbekistan,
independent researcher

CRYPTO-ASSETS AND OTHER DIGITAL ASSETS AS THE OBJECT OF A BRIBE

Abstract: *The article examines the legal status of crypto-assets, NFTs, electronic gift certificates, domain names, accounts, and other digital objects as the subject matter of bribery. It also discusses the challenges of determining the value of such assets when they are transferred as bribes and establishing when the offense is complete.*

Keywords: *subject matter of bribery, crypto-asset, digital asset, pecuniary benefit, value of the bribe, completion of the offense.*

Аннотация: *Мақолада крипто-активлар, NFT, электрон совға сертификатлари, домен номлари, аккаунтлар ва бошқа рақамли активларнинг пора предмети сифатидаги ҳуқуқий мақоми тадқиқ этилади. Шунингдек бу каби активлар пора сифатида берилганида уларнинг қийматини аниқлаш ва жиноятни тугалланган деб топиш билан боғлиқ муаммолар муҳокама қилинган.*

Калит сўзлар: *пора предмети, крипто-актив, рақамли актив, мулкий манфаат, пора миқдори, жиноятнинг тугалланиш пайти.*

Аннотация: *В статье исследуется правовой статус крипто-активов, NFT, электронных подарочных сертификатов, доменных имён, аккаунтов и других цифровых объектов в качестве предмета взятки. Также рассматриваются проблемы определения стоимости таких активов при их передаче в качестве взятки и установления момента окончания преступления.*

Ключевые слова: *предмет взятки, крипто-актив, цифровой актив, имущественная выгода, размер взятки, момент окончания преступления.*

According to information presented at the press conference held on 18 March 2026 by the National Agency for perspective projects under the President of the Republic of Uzbekistan, the value of transactions conducted through national providers exceeded USD 2 billion in 2025. A total of 663,691 clients were registered with these providers, of whom 661,850 were residents. There were 21 licensed providers operating in the market, comprising 3 crypto exchanges, 12 crypto shops, and 6 crypto depositories[1]. These figures indicate that crypto-assets have become a widespread and readily accessible form of value for the general public. Given that digital assets, by their very nature, may serve as a fast, cashless, and cross-border means of transferring bribes, it is of considerable importance to clarify and promptly address all potential issues that may arise in the legal classification of offences involving such assets.

According to Article 211 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, bribery is expressed in "giving material valuables to an official or providing them with a pecuniary benefit" [2].

Under national legislation, the legal nature of a crypto-asset is defined in subparagraph "a" of paragraph 3 of Resolution No. RP-3832 of the President of the Republic of Uzbekistan. According to this provision, a crypto-asset is a property right that has value and an owner and consists of a set of digital records in a distributed ledger of data[3]. In other words, crypto-assets are expressly recognised as property rights under the relevant regulatory instrument, and their transfer to a bribe recipient constitutes a typical form of "providing a pecuniary benefit".

---

[1] Erzikov, V. Legal Crypto-Asset Transactions in Uzbekistan Exceeded USD 2 Billion in 2025 // Kursiv Uzbekistan. – 18 March 2026. – Available at: https://uz.kursiv.media/2026-03-18/belyjoborot-kriptoaktivov-v-uzbekistane-prevysil-2-mlrd-v-2025-godu. The data on transaction value were provided by V. Pak, First Deputy Director of the Agency, while the numbers of clients and providers were presented in an infographic published by the Agency.

[2] Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Article 211, Part 1 (the wording of the provision as amended by Law No. LRU-391 of 20 August 2015) // National Database of Legislation. – Available at: https://lex.uz/docs/111453.

[3] Resolution No. RP-3832 of the President of the Republic of Uzbekistan dated 3 July 2018. Subparagraph "a" of paragraph 3 (paragraph 3 as amended by Presidential Decree No. PD-121 of 27 April 2022) // National Database of Legislation. – Available at: https://lex.uz/docs/3806048

International standards are also consistent with this approach. Under Article 2(d) of the United Nations Convention against Corruption (hereinafter referred to as the "Convention"), the term "property" means assets of every kind, whether corporeal or incorporeal, movable or immovable, tangible or intangible, and expressed in the form of things or rights[1], Article 15(a) of the Convention requires the criminalisation of the promise, offering, or giving of any "undue advantage" [2].

An important distinction must be drawn in this regard. Under subparagraph "d" of paragraph 3 of Resolution No. RP-3832 of the President of the Republic of Uzbekistan, citizens and legal entities of Uzbekistan may conduct transactions involving the purchase, sale, and exchange of crypto-assets exclusively through national providers, except in cases provided for by law[3]. Bribes, however, are often transferred directly from one wallet to another, bypassing this procedure altogether. In our view, the unlawful introduction of an asset into circulation does not preclude it from constituting the subject matter of bribery. Paragraph 2 of Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court does not make the status of an item as the subject matter of bribery contingent upon its being in lawful circulation[4]. In turn, this circumstance is reflected in Article 278⁸ of the Criminal Code, which concerns violations of legislation governing the circulation of crypto-assets[5] may also give rise to liability under that provision; however, this requires the person to have first been held administratively liable.

It should be noted that the legal nature of digital assets varies. For example, an electronic gift certificate or in-game virtual currency enables its holder to obtain specific goods or services through a platform. In other words, these instruments entitle the user to claim the relevant goods or services from the platform operator.

---

[1] United Nations Convention against Corruption. Article 2(d) // National Database of Legislation. – URL: https://lex.uz/docs/1461329 (accessed: 14 October 2026).

[2] Ibid., Article 15(a).

[3] Resolution No. RP-3832 of the President of the Republic of Uzbekistan dated 3 July 2018, subparagraph (d) of paragraph 3 (as amended by Resolution No. PP-143 dated 17 April 2026).

[4] Paragraph 2 of Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated 24 September 1999, "On Judicial Practice in Cases Involving Bribery".

[5] Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Article 278⁸ (introduced by Law No. ZRU-899 dated 19 January 2024) // National Database of Legislation. – URL: https://lex.uz/docs/111453

A non-fungible token (NFT) certifies the right to own or control a specific digital token. However, ownership of an NFT does not automatically confer copyright in the image, video, or other digital work associated with it.

The right to use a domain name or account is based on the agreement concluded with the relevant service provider and the provider's terms and conditions. Accordingly, a domain name or account cannot always be transferred to another person, as the platform's rules may prohibit or restrict such transfers. However, this does not preclude the existence of a pecuniary benefit where an official has obtained effective control over an account and the ability to derive income from it. The decisive criterion for these assets is not their classification under civil law, but whether they can be assigned a monetary value. If a digital asset has an expressible monetary value, it constitutes a pecuniary benefit.

In general, two aspects should be given particular attention when analysing digital assets. The first is the possibility of determining the economic value of an asset: some assets have a market price that may fluctuate rapidly, whereas others may lack a stable market price or reliable comparative data. The second concerns the procedures for using or controlling an asset, or transferring rights to it to another person. This may be accomplished through a blockchain transaction, the transfer of a private key or password, the provision of access to an account, or formal re-registration on a platform. This is particularly important because national legislation contains regulatory gaps relating to both of these criteria.

At the same time, it should be noted that procedural actions involving crypto-assets are regulated at the departmental level. The instruction on the procedure for seizing, freezing, safeguarding and transferring crypto-assets identified during pre-investigation inquiries and criminal investigations (hereinafter referred to as the "Instruction"), approved by the Ministry of Internal Affairs, the National Agency for Perspective Projects, and the General Prosecutor's Office and registered with the Ministry of Justice on 25 December 2024 under No. 3591,

defines a crypto-wallet key as a code that grants access to and control over a crypto-wallet[1]. Under the Instruction, pre-investigation inquiries and investigative actions involving crypto-assets must be carried out with the participation of a specialist possessing the necessary skills to work with crypto-assets. The information and recovery codes required to access a crypto-wallet, including the seed phrase and private key, must be identified. The seizure and freezing of crypto-assets are carried out by transferring them to a crypto-wallet address held by the body conducting the inquiry or preliminary investigation. When assets are frozen, their value is recorded in the national currency (or a foreign currency), together with the date and time of valuation, based on quotations provided by service providers licensed in the Republic of Uzbekistan or, where such quotations are unavailable, on prices listed on the platforms of other providers[2].

However, the Instruction is procedural in nature and establishes the procedures for documenting crypto-assets as physical evidence, safeguarding them, confiscating them, and disposing of them. It does not address issues of legal classification, such as the legal status of crypto-assets as the subject matter of bribery, the determination of the amount of a bribe, or the point at which the offence is deemed to have been completed. Nor is it binding on the courts. Furthermore, Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court contains no guidance on crypto-assets or other digital assets. Consequently, although investigative authorities have established procedures for seizing and valuing crypto-assets, the criteria for legally classifying such assets as the subject matter of bribery have yet to be developed in judicial practice.

In turn, an analysis of international standards relating to digital assets shows that Articles 2(d) and 15 of the United Nations Convention against Corruption are binding on Uzbekistan. These provisions establish an obligation not to exclude digital assets from the scope of the

[1] Instruction on the Procedure for Seizing, Freezing, Safeguarding and Transferring Crypto-Assets Identified During Pre-Investigation Inquiries and Criminal Investigations (registered with the Ministry of Justice on 25 December 2024 under No. 3591). Paragraph 1 // National Database of Legislation. Available at: https://lex.uz/uz/docs/7282772 (accessed: 18 October 2026).
[2] Ibid., paragraphs 3, 14, 16 and 17.

subject matter of bribery. However, they contain no rules governing the determination of the value of such assets or the point at which the offence is deemed to have been completed. The regulation of these matters is left to the domestic law of each State Party.

The standards of the Financial Action Task Force (FATF), an intergovernmental body that develops measures to combat money laundering, are recommendatory in nature. In 2018, FATF revised Recommendation 15 to introduce the concepts of "virtual asset" and "virtual asset service provider." Under this definition, a virtual asset is a digital representation of value that can be digitally traded or transferred and used for payment or investment purposes[1]. This definition is not binding on criminal law. However, it clearly identifies two essential characteristics of a digital asset: value and transferability.

With regard to foreign practice, the approach adopted by the Russian Federation is particularly relevant. Paragraph 9 of Resolution No. 24 of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated 9 July 2013 identifies the transfer of property rights, including the ability to derive income from the use of uncertificated securities or digital rights, as forms of the subject matter of bribery. Under the same paragraph, the property, services, or rights transferred must be assigned a monetary value on the basis of the evidence presented by the parties and, where necessary, taking into account the opinion of a specialist or expert[2].

Paragraph 10 of the Resolution provides that bribery is deemed to be completed from the moment the official accepts at least part of the valuables offered. This paragraph also recognizes a transfer to a bank account or an "electronic wallet" specified by the official, with their consent, as a form of acceptance. At the same time, it stipulates that it is

[1] Financial Action Task Force (FATF). The FATF Recommendations. Recommendation 15 (revised October 2018); Glossary: "virtual asset." – URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html

[2] Resolution No. 24 of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation dated 9 July 2013, "On Judicial Practice in Cases Involving Bribery and Other Corruption-Related Crimes" (as amended on 9 December 2025), paragraph 9 (as amended by Resolution No. 59 dated 24 December 2019) // ConsultantPlus. – URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_149092.

irrelevant whether the official has obtained a genuine opportunity to use or dispose of the valuables at their discretion[1].

The valuation rule set out in paragraph 9 of the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation does not differ in substance from the rule established in paragraph 10 of Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. Under paragraph 10 of the Uzbek Supreme Court Plenum Resolution, the value of the subject matter of bribery is determined on the basis of the prices of goods or the fees or tariffs for services or, where these are unavailable, on the basis of an expert opinion[2]. Neither rule specifies the point in time at which the value is to be determined. For an asset with a stable price, this issue is of little practical significance. However, in the case of a crypto-asset whose value may fluctuate considerably within just a few days, the timing of the valuation becomes critically important.

Furthermore, the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation does not address issues arising where control over a crypto-asset is transferred through the disclosure of a private key, a recovery phrase, or account credentials.

In such a situation, the crypto-asset may remain visible at its original address on the blockchain, while control over it passes to another person. Therefore, the decisive factor is not whether the asset has been transferred to a new address, but rather who has been granted the ability to control and use it.

The rule that "the actual ability to use or dispose of the valuables is irrelevant" is consistent with the position adopted by N. Egorova. According to the scholar, bribery is a formal offence, and whether the official actually obtains the opportunity to use the bribe is immaterial[3]. Yu. Pudovochkin, by contrast, argues that bribery offences are

[1] Ibid., paragraph 10 (as amended by Resolution No. 59 dated 24 December 2019).
[2] Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated 24 September 1999, paragraph 10.
[3] Egorova, N. "Critical Issues in the Draft Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation on Corruption-Related Crimes" // Criminal Law. – 2013. – No. 5. – P. 64.

completed at the point when the official obtains a genuine opportunity to use or dispose of the subject matter of the bribe[1].

In our view, this debate takes on a different dimension in the context of digital assets. When cash or a physical object is handed over, the transfer and the acquisition of control occur simultaneously. Consequently, the criterion of "actual ability" often appears redundant. In the case of a digital asset, however, these two elements may be separated. For example, an official may be given the private key to another wallet, but the key may turn out to be invalid. Alternatively, an account may be transferred while the two-factor authentication mechanism remains under the control of the bribe-giver. In such cases, information or credentials have been transferred, but the official has acquired no control over the asset itself. Treating such conduct as completed bribery would mean deeming the offence completed even though the subject matter of the bribe has not actually been transferred. Therefore, rather than abandoning the criterion of "actual ability" in relation to digital assets, it is necessary to define it precisely.

As noted above, determining the value of the subject matter of a bribe in the form of a digital asset is another problematic issue.

Paragraph 10 of the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan specifies the sources for determining value: prices, fees, and tariffs, or, where these are unavailable, an expert opinion[2]. However, this paragraph does not resolve three issues. The first is the point in time at which the value is to be determined. The second is the exchange rate to be applied when converting a price denominated in a foreign currency or crypto-asset into the national currency. The third is which price should prevail when different sources quote different prices for the same asset.

In our view, the determination of the value of a digital asset constituting the subject matter of a bribe should be based on four rules.

---

[1] Pudovochkin, Yu. "Bribe-Taking as a Crime Motivated by Self-Interest" // Criminal Law. – 2013. – P. 99.

[2] Paragraph 10 of Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated 24 September 1999, "On Judicial Practice in Cases Involving Bribery".

The first rule is that the value should be determined as of the time when the offence is completed, that is, when control over the asset passes to the official or to a person acting at the official's discretion or on their instructions. If the bribe is given in several instalments and these acts are covered by a single continuing criminal intent, the value of each instalment should be determined as of the time it is accepted, and the amounts should then be aggregated. This approach is consistent with the Plenum's rule on continuing offences set out in paragraph 10 and prevents the amount of the bribe from being unjustifiably increased or decreased due to price volatility.

The practical significance of this rule becomes clear when the Instruction is considered in comparison. Under paragraph 17 of the Instruction, the value of a crypto-asset is recorded as of the time it is frozen. Several days or even months may elapse between the date on which the bribe is given and the date on which the asset is frozen, during which the asset's market value may change significantly. If the value recorded at the time of freezing is used as the basis for determining the amount of the bribe, the aggravating circumstance relating to a large or especially large bribe would depend not on the circumstances prevailing at the time the offence was committed, but on the incidental date on which the investigative measure was carried out. Therefore, the valuation provided for in the Instruction should be treated as a procedural valuation necessary for safeguarding the asset, compensating for damage caused, and confiscation, while the amount of the bribe should be determined separately, based on the value at the time the offence was completed.

The second rule is that the value must be determined in the national currency of the Republic of Uzbekistan. The price of a crypto-asset is usually expressed in US dollars or in dollar-pegged stablecoins. Therefore, when converting its value into Uzbek sums, it would be appropriate to use the official exchange rate of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan applicable on the date the offence was completed. Although paragraph 17 of the Instruction permits the value of a frozen asset to be recorded in either the national or a foreign

currency, it does not specify the exchange rate to be used for conversion. Given that the qualifying thresholds relating to the amount of a bribe under the Criminal Code are defined by reference to the basic calculation amount, the value of the subject matter of bribery must necessarily be determined in the national currency.

The third rule is that the term "price" used in paragraph 10 of the Plenum Resolution should be clarified in relation to crypto-assets. In our view, price data from national providers should be taken into account as a priority. This is because, under Resolution No. RP-3832, these providers constitute the lawful channels through which residents may purchase and sell crypto-assets. This approach is also reflected at the departmental level in paragraph 17 of the Instruction, which provides that the value of a frozen asset is to be determined on the basis of quotations from providers licensed in the Republic of Uzbekistan or, where the relevant asset is not traded through them, on the basis of prices quoted on the platforms of other providers. Using the same sources to value the subject matter of bribery would ensure consistency between investigative and judicial practice. However, in our view, the two-stage approach established by the Instruction is insufficient for valuing the subject matter of bribery and should be supplemented by two further stages. In addition, actual transactions involving the asset in question and the value of comparable assets should be taken into account. An expert opinion should be used only where such data are unavailable or contradictory. This hierarchy follows the logic of paragraph 10 of the Plenum Resolution: the market price should be used first and, where no such price is available, an expert opinion should be obtained.

For digital assets for which no market price is available, an expert opinion becomes the primary source of valuation. The official or nominal value of a social media account or domain name may not reflect its actual economic value. The value of such an asset is determined by factors such as its audience, income-generating potential, commercial reputation, or uniqueness. Therefore, when valuing such an asset, a specialist with relevant expertise should establish the following:

– The history of previous transactions involving the asset in question;

– The number of followers of the account;

– The amount of income generated by the account;

– The value of advertising placed on the account;

– The value of comparable domain names or accounts.

The fourth rule is that, pursuant to paragraph 14 of the Plenum Resolution, the qualifying circumstances relating to a large or especially large amount of a bribe may be applied only if the relevant circumstance was covered by the offender's intent [1]. In cases involving traditional bribes, this issue arises less frequently because the bribe-giver knows the amount of money being transferred. With crypto-assets, however, the parties usually agree on the quantity of the asset, such as the number of coins, while its value in Uzbek sums may fluctuate between the time of the agreement and the time of transfer. Even if the person is unaware of the exact value of the subject matter of the bribe, they must at least have been generally aware that it constituted a large or especially large amount. If the price changes sharply at the time of transfer, causing the value to cross a statutory threshold, but the person could not have foreseen that change, applying the qualifying circumstance relating to the amount would be contrary to the principle of culpability. Thus, the objective point in time for determining value (the first rule) and the subjective element of the offender's intent regarding that value (the fourth rule) complement each other. The first rule determines the amount, while the fourth establishes the limits within which that amount may be attributed to the offender.

Under paragraph 5 of the Plenum Resolution, if the intended bribe has not been received by the official or the official has refused to accept it, the conduct is classified as attempted bribery. The offences of giving and receiving a bribe are deemed completed not only when the official personally receives the bribe, but also when it is accepted by other

[1] Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated 24 September 1999, paragraph 1 of clause 14 (as amended by Resolution No. 9 dated 14 May 2022).

persons at the official's discretion or on their instructions[1]. This rule does not clarify the meaning of "receipt". In the case of traditional money or physical objects, this concept refers to physical delivery. In the case of a digital asset, however, it may encompass several different technical actions.

Effective control over a crypto-asset may be transferred through various means:

– Transfer to a blockchain address;

– Modification of an account record held by a crypto exchange or crypto depository;

– Transfer of a private key, recovery phrase (seed phrase), or hardware wallet;

– Provision of account login credentials.

The actions required to conclude that "a bribe has been given" vary depending on the method used. Therefore, merely initiating a transaction does not mean that the offence has been completed. A transaction may fail to be confirmed in accordance with the network's rules, be sent to an incorrect address, or be cancelled.

In our view, bribery involving a digital asset should be deemed completed from the moment at which at least part of the asset or right is accepted by the official or by a person acting at the official's discretion or on their instructions. In this case, the recipient must acquire a genuine opportunity to exercise practical control over the asset, either individually or jointly with other persons, and to use or dispose of it. This criterion may be referred to as the "transfer-of-control" criterion. Its content can be clarified by reference to three situations.

Firstly, the transfer of control does not require the actual use of the subject matter of the bribe. Once a crypto-asset has been credited to an address under the official's control and the transaction has been confirmed on the network, the offence is deemed completed, even if the official never actually spends the asset.

Secondly, the transfer of control requires the provision of valid means of access. If a private key, recovery phrase, or password is invalid

[1] Paragraph 5 of the same Resolution.

or does not enable the asset to be controlled, the subject matter of the bribe is deemed not to have been transferred. Depending on the offender's intent and whether the offence was not completed due to circumstances beyond their control, such conduct may be classified as attempted bribery.

Thirdly, the transfer of control does not require exclusive control. The bribe-giver may retain a copy of the private key or recovery phrase. Consequently, control over the asset may be shared by both parties. In our view, this does not affect the completion of the offence. The official has the ability to transfer the asset to an address under their control at any time and thereby dispose of it. Any subsequent recovery of the asset by the bribe-giver constitutes a circumstance arising after the completion of the offence and does not affect its legal classification. Therefore, the proposed clarification uses the phrase "individually or jointly with other persons".

It should be noted that the "transfer of control" criterion is also reflected in a document governing investigative practice. The Instruction defines a crypto-wallet key as a code that grants the right to control a crypto-wallet. It further provides that the seizure of a crypto-asset entails transferring the asset to an address under the control of the investigative authority, rather than seizing the physical information storage device itself. Thus, the rule-maker has acknowledged that rights over a crypto-asset are determined not by its technical storage medium or blockchain address, but by control over the means of managing it. It is therefore logically justified to apply this approach when determining the point at which the offences of giving and receiving a bribe are completed.

On this basis, five forms of a change in the entity exercising control over digital assets can be distinguished:

– the transfer of a crypto-asset to a blockchain address under the recipient's control, followed by its confirmation in the distributed ledger in accordance with the network's rules;

– the crediting of the asset to an account maintained on a crypto-exchange, crypto-depository, or other electronic platform under the recipient's control;

– the provision of a valid private key, recovery phrase, hardware wallet, or other access credentials enabling the asset to be managed, in a form sufficient for their practical use;

– the transfer of an account on an electronic platform together with the login credentials, password, two-factor authentication tools, and other information necessary to dispose of the asset;

– the transfer of effective control over other property rights in digital form, such as the right to manage a domain name or the ability to use an electronic certificate.

These forms do not constitute an exhaustive list but rather represent typical manifestations of the general criterion. Therefore, the criterion will remain relevant even as new technologies emerge.

At the same time, establishing the fact that control has been transferred requires specialised knowledge. According to paragraph 3 of the Instruction, pre-investigation checks and investigative actions involving crypto-assets must be carried out with the participation of a specialist. Amendments introduced by Resolution No. 14 of 23 June 2025 to Resolution No. 24 of 24 August 2018 of the Plenum of the Supreme Court also clarified the requirements for the procedural formalization of digital evidence[1]. Consequently, if information confirming the transfer of a blockchain transaction, private key, recovery phrase, or account access credentials is obtained without the participation of a specialist, it may be deemed inadmissible evidence, potentially resulting in the failure to prove the charge of giving or receiving a bribe.

Based on the above analysis, it is proposed to introduce two amendments to Resolution No. 19 of the Plenum of the Supreme Court dated 24 September 1999.

First proposal. To supplement paragraph 10 of the Plenum Resolution with the following paragraph immediately after the first paragraph:

[1] Resolution No. 24 of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan dated 24 August 2018, “On Certain Issues Concerning the Application of the Provisions of Criminal Procedure Law Relating to the Admissibility of Evidence” (as amended by Resolution No. 14 dated 23 June 2025) // National Database of Legislation.

“The value of a crypto-asset or any other property right or proprietary interest in digital form that can be expressed in monetary terms shall be determined in the national currency of the Republic of Uzbekistan on the basis of its value at the time the offence is completed. The value recorded at the time of seizure of a crypto-asset during a pre-investigation check or investigation shall not serve as the basis for determining the amount of the bribe if it differs from the value at the time the offence was completed. A price denominated in foreign currency shall be converted into the national currency at the exchange rate established by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan on that date. In determining the value, account shall be taken of quotations provided by service providers operating in the crypto-asset market and licensed in the Republic of Uzbekistan; where the relevant asset is not traded on their platforms, prices on the platforms of other service providers shall be considered, together with actual transactions involving the asset and the value of comparable assets. Where such information is unavailable or contradictory, an expert opinion shall be obtained. Where an asset is transferred in instalments as part of a single continuing offence, the value of each instalment shall be determined as of the time it is accepted, and the values shall be aggregated. The qualifying circumstance of a bribe involving a large or especially large amount shall apply only if that amount was encompassed by the perpetrator’s intent”.

Second proposal. To supplement the Plenum Resolution, after paragraph 5, with a new paragraph 5^1 worded as follows:

“5^1. Where a bribe takes the form of a crypto-asset or any other property right or proprietary interest in digital form that can be expressed in monetary terms, the offences of giving and receiving a bribe shall be deemed completed when at least part of such asset or right is accepted by the official or another person acting at the official’s discretion or on the official’s instructions. In this case, the person must acquire a genuine ability to exercise practical control over, use, or dispose of the asset, either individually or jointly with other persons.

Such an ability may include, in particular:

when a crypto-asset is transferred to a blockchain address under the recipient's control and confirmed in the relevant distributed ledger in accordance with the network's rules;

when a crypto-asset is credited to an account maintained on a crypto-exchange, crypto-depository, or other electronic platform under the recipient's control;

when a valid private key, recovery phrase, hardware wallet, or other access and authentication credentials enabling the asset to be managed are provided to the recipient in a form sufficient for their practical use;

when an account maintained on an electronic platform is placed under the recipient's practical control together with the login credentials, password, two-factor authentication tools, and other information necessary to dispose of the assets;

when practical control over other property rights or proprietary interests in digital form that have economic value is transferred to the recipient.

The fact that the recipient does not subsequently use or dispose of the asset, or that the bribe-giver retains a copy of the access credentials for the asset, does not affect the completion of the offence.

The provision of an invalid private key, recovery phrase, password, or other credentials, as well as the handover of a device, information storage medium, or account that does not give the recipient a genuine ability to use or dispose of the relevant asset or property right, does not constitute a completed offence of bribery. Depending on the perpetrator's intent and whether the offence was not completed for reasons beyond their control, such acts may be classified as attempted bribery".

DASTUR
"RAQAMLI DAVRDA QONUN USTUVORLIGINI TA’MINLASH: INNOVATSIYALAR, INSON HUQUQLARI VA XAVFSIZLIK MUTANOSIBLIGI" "TASHKENT CYBERLEX-2026" XALQARO ILMIY-AMALIY FORUMI

Tashkilotchi: O‘zbekiston Respublikasi
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
(xalqaro tashkilotlar ko‘magida)

O‘tkazish sanasi va joyi: 2026-yil 21-22-may,
O‘zbekiston Respublikasi
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
(Toshkent shahri, Yunusobod tumani, Rixsiliy ko‘chasi 9)

O‘tkazish formati: gibrid (onlayn/offlayn)

Tadbir tili: o‘zbek, ingliz, rus

1-KUN (2026-YIL 21- MAY)	
Salomlashish qismi	
09:00-09:30	**Ishtirokchilarni ro‘yxatga olish/Onlayn-konferensiyaga ulanish**
Joy/ ulanish uchun havola	**Konferensiya zali (Kongress-xoll)** https://us06web.zoom.us/j/86298636154?pwd=vtcq06Nr5RX4oX5pqOjFqnE7Yl13pd.1 Identifikator: 862 9863 6154 Kirish kodi: 004891
Yalpi majlis: **"Raqamli davrda qonun ustuvorligini ta’minlash: innovatsiyalar, inson huquqlari va xavfsizlik mutanosibligi"** **Moderator: Ye.V. Kolenko** - *O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor*	
09:30-10:30	**Yo‘ldoshev Nig‘matilla To‘lqinivich** – O‘zbekiston Respublikasi Bosh

Kirish so'zlari *10* *daqiqagacha*	prokurori **Shermatov Sherzod Xotamovich** – O‘zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vaziri **Eshmuratov Abdulhakim Xushboqovich** – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Sud-huquq masalalari va korrupsiyaga qarshi kurashish qo‘mitasi raisi **Islamov Baxtiyor Djaxangirovich** – O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi **Tashpulatov Aziz Anvarovich** – O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vaziri **Tashmatov Baxodir Xamidovich** – O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi qo‘mondoni **Sergey Sizov** – Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining (YXHT) O‘zbekistondagi loyihalari koordinatori vazifasini bajaruvchi **Frank Hupfeld** – Germaniya xalqaro huquqiy hamkorlik jamg‘armasining (IRZ) O‘zbekistondagi loyihalari rahbari
10:30-11:00	***Jamoaviy suratga tushish*** ***Kofe-breyk***
11:00-12:00 *Ma'ruzalar* *7* *daqiqagacha*	**Sun Ki Bom** – Koreya Milliy politsiya agentligi Raqamli kriminalistika assotsiatsiyasi direktori **Yerlan Dumanovich Namysov** – Qozog‘iston Respublikasi IIVning Shrakbek Qabilbayev nomidagi Qostanay akademiyasi boshlig‘i, falsafa doktori (PhD), assotsiatsiyalangan professor **Lau Chi-ho Paul** – Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha Gonkong xalqaro akademiyasi direktori, Korrupsiyaga qarshi mustaqil komissiya vakili **(onlayn)** **Yeremeyev Dmitriy Vitalyevich** – Qozog‘iston Respublikasi IIVning Makan Yesbulatov nomidagi Olmaota akademiyasi boshlig‘i o‘rinbosari, yuridik fanlar nomzodi, assotsiatsiyalangan professor, dotsent **(onlayn)** **Gerhard Brinker** – Gamburg shahri prokuraturasining pul yuvishga qarshi kurashish bo‘yicha bosh prokurori **Latipov Muhib Lodjvarbekovich** – Tojikiston Respublikasi IIV Akademiyasi boshlig‘i o‘rinbosari, texnika fanlari nomzodi **Qayumov Shuhrat Shukurovich** – CYBER University rektori

1-parallel sessiya: **"Yuridik fan va ta'limdagi innovatsiyalar: kiberhuquq, raqamli kriminalistika va sun'iy intellekt"** **Moderator: A.S.Odinayev** - *O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i o'rinbosari v.b, yuridik fanlari doktori (DSc), professor*	
Joy/ **ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (126-xona - Amfiteatr)** https://us06web.zoom.us/j/89555484870?pwd=IWNz9u2TQ3SpBN5b4ZBzFieKQvzv7Y.1 Identifikator: 895 5548 4870 Kirish kodi: 615969
12:15-13:30 *Ma'ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Nguyen Van Khoat** – Vetnam Sotsialistik Respublikasi Oliy xalq prokuraturasi huzuridagi Prokuratura universiteti rektori **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Raqamli transformatsiya sharoitida prokuratura ta'limi va xalqaro hamkorlikning zamonaviy tendensiyalari* **Xalilov Akram Utamurodovich** – H. Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertizasi markazi direktori, Falsafa doktori (PhD), dotsent ***Mavzu:*** *Sud ekspertizasi tizimini raqamlashtirish va yuqori texnologiyalar asosida rivojlantirishning odil sudlovni ta'minlashdagi roli va ahamiyati* **Shirinova Raima Hakimovna** – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruv akademiyasining ilmiy ishlar va xalqaro aloqalar bo'yicha prorektori, filologiya fanlari doktori, professor ***Mavzu:*** *Sun'iy intellekt va zamonaviy davlat boshqaruvi: yangi avlod rahbarlarini tayyorlash masalalari* **Chibel Ron** – Isroil politsiyasi Sud ekspertizasi bo'linmasining Portlovchi moddalar, yong'in va zaharli moddalarni tekshirish laboratoriyasi boshlig'i, bosh superintendent, Raqamli dalillar laboratoriyasi vakili **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Sud ekspertizasi uchun sun'iy intellekt muammolari: "qora quti"ni tushunarli qilish va huquq tizimi hamda qaror qabul qiluvchilarni ushbu texnologiyaga moslashtirish* **Rustambekov Islambek Rustambekovich** - Toshkent davlat yuridik universiteti o'quv ishlari bo'yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, professor ***Mavzu:*** *Raqamli davrda yuridik ta'limning transformatsiyasi: "Raqamli huquq" ta'lim dasturini joriy etish va kiber-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirish* **Babakulov Sotiboldi Babanazarovich** – Toshkent shahar hokimligi huzuridagi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlarining malakasini oshirish bo'yicha o'quv kurslari direktori, y.f.d., professor

	Mavzu: *Mahallada xavfsiz muhitni yaratish va huquqbuzarlikning barvaqt oldini olish hamda qonun ustuvorligini ta'minlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish*
13:30-14:30	***Tushlik uchun tanaffus***
14:30–16:00 *Ma'ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Professor Lean Alarid** – AQSHning Texas universiteti El-Paso filiali Jinoyat odil sudlovi (Criminal Justice) kafedrasi boshlig'i, professori ***Mavzu:*** *Theories of Cybercrime: Solo Actors compared to Groups/ Syndicates* **Abdullayev Alisher Ilhomovich** – O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Raqamli ta'lim va sun'iy intellektni rivojlantirish markazi direktori ***Mavzu:*** *Oliy ta'lim tizimida raqamli transformatsiya va sun'iy intellekt* **Koyama Chihiro** – Yaponiya Oliy prokuraturasi katta prokurori ***Mavzu:*** *Yaponiyada kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda xalqaro hamkorlik: muammolar va javob choralar* **Allanov Orif Menglimuratovich** – Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetining Kiberxavfsizlik va raqamli kriminalistika kafedrasi boshlig'i ***Mavzu:*** *Raqamli kriminalistika sohasida ta'lim va amaliyot integratsiyasi* **Kim Dong Hyun** – Shin & Kim LLC ning raqamli kriminalistika va harbiy ishlar bo'yicha bosh maslahatchisi, Koreya Respublikasi, Falsafa doktori (PhD) ***Mavzu:*** *Janubiy Koreya huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan jinoyat daromadlarini qaytarish (tarixda birinchi marta kriptovalyutani musodara qilish)* **Odinayev Adham Sa'dulloyevich** – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i o'rinbosari v.b, yuridik fanlari doktori (DSc), professor ***Mavzu:*** *Raqamli transformatsiya sharoitida yuridik ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari va zamonaviy yondashuvlari* **Amir Ojagverdiyev** – Ozarbayjon Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Ilmiy-ta'lim markazi bo'lim boshlig'i ***Mavzu:*** *Raqamli davrda huquq transformatsiyasi: klassik kodekslardan Smart-konstitutsiyagacha* **Hasanov Shavkatbek Xaybatullayevich** – O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi o'quv markazi direktori ***Mavzu:*** *Kriminalistika va sud ekspertizasida raqamli texnologiyalar*

16:00-16:30	***Kofe-breyk***
	Memorandum imzolash marosimi
16:30–17:30 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Bidildayeva Gulipa Atabekovna** – Qirg‘iz Respublikasi Bosh prokuraturasi Yuridik akademiyasining yuridik fanlar kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor ***Mavzu:*** *Qirg‘iz Respublikasi Raqamli kodeksini qabul qilish sharoitida insonning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish* **Mamasiddiqov Muzaffarjon Musajonovich** – O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi akademiyasi boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor ***Mavzu:*** *Prokuratura organlarida sun’iy intellektni qo‘llash istiqbollari* **Bryson Payne** – AQSHning Shimoliy Jorjiya universiteti Kiberoperatsiyalar instituti direktori **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Teskari injiniring – kiberxavfsizlik innovatsiyasi va raqamli ishonch vositasi sifatida* **Qoryog‘diyev Shahboz Bohodir o‘g‘li** – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki bosh eksperti ***Mavzu:*** *Sun’iy intellekt sohasida sodir etilayotgan huquqbuzarliklar* **Giuseppe Chiaramonte** – davlat va huquqni muhofaza qilish organlari uchun kadrlar tayyorlash bo‘yicha raqamli ta’lim texnologiyalari sohasidagi xalqaro ekspert, (AQSh) ***Mavzu:*** *Huquqni muhofaza qilish ta’limida kiberxavfsizlik ingliz tilini real amaliyotga tayyorgarlik uchun integratsiya qilish* **Ibraymov Askar Yesbosinovich** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Elektron ta’lim bo‘limi boshlig‘i ***Mavzu:*** *Kelajak akademiyasi: sun’iy intellekt – huquqiy ta’lim transformatsiyasining bosh drayveri* **Tursunbekov Khudayberdi** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Korrupsiyaga qarshi kurashish ilmiy-ta’lim markazi boshlig‘i ***Mavzu:*** *Korrupsiyaga qarshi kurashish virtual akademiyasi: sun’iy intellekt va raqamli ta’lim ekotizimi* **Shayzakov Shodiyor Ibragimovich** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Ilmiy-innovatsion tadqiqotlarni muvofiqlashtirish va ilmiy xodimlarni tayyorlash markazi boshlig‘i, PhD, dotsent ***Mavzu:*** *Yuqori instansiya fuqarolik sudlarida sun’iy intellektni qo‘llash masalalari*
17:30-17:45	**Muhokama va xulosalar**
17:45-18:00	**Tadbir yopilishi**

2-parallel sessiya: **"e-Crime: raqamli kriminalistikaning zamonaviy usullari va vositalari"** **Moderator: L.Yu. Yugay** - *O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Raqamli kriminalistika ilmiy-tadqiqot instituti bo‘limi boshlig‘i, yuridik fanlar doktori (DSc), dotsent*	
Joy/ **Ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (111-xona - Katta Majlislar zali)** https://us06web.zoom.us/j/83711548502?pwd=lVK9cxPo2dK9A1ySDRO4laAjBXm2gc.1 Identifikator: 837 1154 8502 Kirish kodi: 015673
12:15-13:30 *Ma’ruzalar 10 daqiqagacha*	**Kolenko Yevgeniy Vyacheslavovich** – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor ***Mavzu:*** *Raqamli kriminalistika sohasida mintaqaviy hamkorlikning institutsional asoslari* **Sun Ki Bom** – Koreya Milliy politsiya agentligi Raqamli kriminalistika assotsiatsiyasi direktori ***Mavzu:*** *Texnologiyalarni o‘g‘irlash sohasidagi jinoyatlarni aniqlashda raqamli kriminalistika va keyingi huquqiy chora-tadbirlar* **Musaev Gayrat Farxadovich** – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi bo‘lim boshlig‘i ***Mavzu:*** *Darknetdagi raqamli izlarni sun’iy intellekt yordamida tahlil qilish: artefaktlar, identifikatorlar va ularning jinoyatlarni tergov qilishdagi ahamiyati* **Sasha Shtrupp** – YXHT Kotibiyatining Transmilliy tahdidlar departamenti Politsiya faoliyatining strategik masalalari bo‘limi kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish bo‘yicha bosh eksperti Avstriya **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Huquqni muhofaza qilish faoliyatida yangi va rivojlanayotgan texnologiyalardan foydalanish: strategik ustuvorliklar va siyosatga ta’siri* **Ion Gayna** – Moldova Respublikasi Politsiyaning Bosh inspektorati Sud-kriminalistik ekspertizalar markazining boshlig‘i ***Mavzu:*** *Raqamli shaxs tergov obyekti sifatida: virtual izdan haqiqiy ayblanuvchiga Moldova Respublikasi tajribasi* **Rasulev Abdulaziz Karimovich** – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti ilmiy kotibi, yuridik fanlar doktori, professor ***Mavzu:*** *O‘zbekistonning kiberjinoyatchilikka qarshi kurash sohasidagi huquqiy siyosati: holati, muammolar va strategik ustuvorliklar*
13:30-14:30	***Tushlik uchun tanaffus***

14:30–16:00 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Umit Seytjan** – INTERPOL Huquqiy masalalar bo‘yicha ijroiya direksiyasi, bildirishnomalar va tsirkulyarlar operativ guruhining bosh yurist maslahatchisi **Murod Bayramli** – INTERPOL Huquqiy masalalar bo‘yicha ijroiya direksiyasi, bildirishnomalar va diffuziyalar operativ guruhining yurist maslahatchisi ***Mavzu:*** *Kiberjinoyatlarni ochishda INTERPOL bildirishnomalari va tsirkulyarlari: huquqiy mexanizmlar va zamonaviy muammolar* **Pak Yon Jay** – Kiberjinoyatlar bo‘yicha tergovchi, Seul prokuraturasi (Koreya Respublikasi) ***Mavzu:*** *Hayotni sug‘urtalash kompaniyasi bankrotligidan keyin moliyaviy suiiste’molliklar uchun javobgarlikni belgilashda raqamli kriminalistikani qo‘llash* **Iv Vandermeer** – Kiberjinoyatchilik sohasida ta’lim va o‘qitish bo‘yicha Yevropa guruhi (ECTEG) loyiha koordinatori, Niderlandiya ***(onlayn)*** ***Mavzu:*** *eFirst – huquqni muhofaza qilish organlari uchun raqamli tergovlar bo‘yicha kompleks elektron ta’lim dasturi* **Uzakov Uchqun Xamidovich** – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi X.Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertiza markazining direktor o‘rinbosari ***Mavzu:*** *“E-ekspertiza” elektron hujjat aylanishi tizimini sud-ekspertiza faoliyatiga joriy etish*
16:00-16:30	***Kofe-breyk*** ***Memorandum imzolash marosimi***
16:30–17:30 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Metyu Devid Uotson** – BMTning Doha (Qatar) shahrida joylashgan Kiberjinoyatchilikka qarshi kurash mintaqaviy markazi yetakchi eksperti **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Kiberhukuk va raqamli kriminalistikadagi innovatsiyalar* **Nurmanova Asel Razbekovna** – Qozog‘iston Respublikasi IIV Makan Yesbulatov nomidagi Olmaota akademiyasi ilmiy-tadqiqot va tahririyat-nashriyot ishlarini tashkil etish bo‘limi boshlig‘i, politsiya podpolkovniki **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Moliyaviy firibgarlikka qarshi kurashning raqamli modeli: jinoiy-huquqiy, kriminologik va kriminalistik jihatlar*
17:30-17:45	**Muhokama va xulosalar**
17:45-18:00	**Tadbir yopilishi**
3-parallel sessiya:	

"Sun’iy intellekt va jinoyat protsessining raqamli transformatsiyasi: taraqqiyot, xavf-xatarlar va shaxs huquqlarining kafolatlari" **Moderator: D.L.Turaxonov** - *O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘i o‘rinbosari, dotsent*	
Joy/ **Ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (108-xona - Majlislar zali)** https://us06web.zoom.us/j/81324281324?pwd=pg1JYj8yaO3BKehaTLer8ClgpJcba3.1 Identifikator: 813 2428 1324 Kirish kodi: 559173
12:15-13:30 *Ma’ruzalar 10 daqiqagacha*	**Mrs. Liu Hui** – Pekin ixtisoslashtirilgan prokuraturasi bosh prokurori ***Mavzu:*** *Sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanib, prokuratura salohiyatini oshirish* **Imomnazarov Alisher Xasanovich** – O‘zbekiston Respublikasi Bosh Prokuraturasi Prokuratura organlari tergov tarmoqlari faoliyati ustidan nazorat boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar doktori (DSc) ***Mavzu:*** *Tergovga qadar tekshirish bosqichni raqamlashtirish va sun’iy intellektni qo‘llash istiqbollari* **Dr. Serkan SAVAŞ** – Kirikkale universiteti professori (Turkiya Respublikasi) ***Mavzu:*** *Sun’iy intellektdan sud ishlarida va jamoat tartibini saqlashda foydalanish: imkoniyatlar, xatarlar va axloqiy doira* **Liew Kuang Ping** – Singapur Bosh prokuraturasi Huquqiy texnologiyalar va innovatsiyalar byurosi direktori **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Jinoiy ta’qibda sun’iy intellekt: Singapur tajribasi* **Kaibyldaeva Begaim Muxitovna** – *Business Soft & ICLOUD bosh direktori* ***Mavzu:*** *Sud faoliyatida raqamli dalillar: maqbullik, ishonchlilik va generativ sun’iy intellekt davri muammolari* **Vong Hon-kit, Geri** – Gonkong Korrupsiyaga qarshi kurashish mustaqil komissiyasi bosh tergovchisi **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Halollik uchun texnologiya: korrupsiya tergovlarida sun’iy intellekt va ma’lumotlar tahlilidan foydalanish*
13:30-14:30	***Tushlik uchun tanaffus***
14:30–16:00 *Ma’ruzalar 10 daqiqagacha*	**Murthy Rallapalli, Ph.D., CISSP** – Shimoliy Jorjiya universiteti professori (AQSH) ***Mavzu:*** *Kvantdan keyingi kriptografiya: sun’iy intellekt davriga tayyorgarlik* **Boboev Mirshod Murotovich** – O‘zbekiston Respublikasi Bosh

	Prokuraturasi Raqamli texnologiyalar markazi boshlig‘i, yurudik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ***Mavzu:*** *Jinoyatlarni tergov qilishni raqamli ko‘rinishga o‘tkazish orqali shaxsning huquq va erkinliklari qonuniy himoyasini ta’minlash masalalari* **Anorboev Amiriddin Ulug‘bek o‘g‘li** – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti bosh ilmiy xodimi, yuridik fanlar doktori (DSc) ***Mavzu:*** *Sun’iy intellektni cheklashning ijtimoiy zarurati va tashkiliy-huquqiy mexanizmlari* **Prof. Dr. Raimundas Kalesnikas** – Turiba universiteti yuridik fakulteti professori (Latvia) ***Mavzu:*** *Sun’iy intellekt Markaziy Osiyo mamlakatlarida korrupsiya darajasini kamaytirishga yordam bera oladimi?* **Imankulova Aizada Nurbekovna** – Qirg‘iziston Respublikasi Bosh prokuratura Yuridik akademiyasi kafedra dotsenti ***Mavzu:*** *Qirg‘iziston Respublikasining raqamli kodeksi qabul qilinishi sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni huquqiy tartibga solish* **Muxtar Beybutovich Sadykov** – Qozog‘iston Respublikasi Bosh prokuratura huzuridagi Huquqni muhofaza qilish organlari akademiyasi katta o‘qituvchisi **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Huquqni muhofaza qilish organlarida agentli sun’iy intellekt va qonun ustuvorligi: avtonomiya, inson huquqlari va jamoat xavfsizligi o‘rtasidagi muvozanat*
16:00-16:30	***Kofe-breyk***
	Memorandum imzolash marosimi
16:30–17:30 *Ma’ruzalar 10 daqiqagacha*	**Abdujalilov Abdujabbor** – Tojikiston Milliy fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo‘lim mudiri, yuridik fanlar doktori, professor ***Mavzu:*** *Sun’iy intellektning huquqiy masalalari* **Kadirov Anvarxodja Asatullayevich** – Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti direktori ***Mavzu:*** *Sun’iy intellektni tartibga solishning zamonaviy muammolari va vazifalari: mas’uliyat va inson huquqlarini himoya qilish* **Emmanuelle Laudic-Baron** – Fransiya Milliy magistratura maktabi direktori o‘rinbosari **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash: huquqni muhofaza qilish organlari uchun sun’iy intellekt vositalarining tahdidlari va yutuqlari*
17:30-17:45	**Muhokama va xulosalar**
17:45-18:00	**Tadbir yopilishi**

4-parallel sessiya: "Raqamli dalillar va kriptoaktivlar: aktivlarni qaytarish bo‘yicha xalqaro hamkorlik" **Moderator: U.U.Nigmadjanov** - *Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig’ining o’rinbosari*	
Joy/ **ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (133-xona - Kovorking zali)** https://us06web.zoom.us/j/82929194381?pwd=hQPNmj3VndMa4DdM6BbuZTxtkZHSes.1 Identifikator: 829 2919 4381 Kirish kodi: 023495
12:15-13:30 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	Tadbirning ochilishi va tabrik so‘zlari **Uyg‘un Nigmadjanov** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining o‘rinbosari **Frank Hupfeld** – IRZning O‘zbekistondagi loyiha rahbari **Uyg‘un Nigmadjanov** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig’ining o’rinbosari **Mavzu:** O‘zbekistonda kriptoaktivlar va boshqa mol-mulkni musodara qilish amaliyoti bo‘yicha kirish ma’ruzasi **Gerhard Brinker** – katta prokuror, Gamburg shahri prokuraturasining jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish va mol-mulkni musodara qilish bo‘limi boshlig‘i ***Mavzu:*** *Germaniya Federativ Respublikasida kriptoaktivlar va boshqa mol-mulkni musodara qilishning huquqiy asoslari:* ● *Jinoyatlar natijasida olingan mulkiy qimmatliklar: Germaniya jinoyat huquqidagi huquqiy tushuncha* ● *Germaniya Federativ Respublikasida mol-mulkni musodara qilish uchun mas’ul vakolatli organlar* *Muhokama uchun savollar*
13:30-14:30	***Tushlik uchun tanaffus***
14:30–16:00 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Gerhard Brinker** – Gamburg shahri prokuraturasining pul mablag‘larini legallashtirish (yuvish) va mol-mulkni musodara qilishga qarshi kurashish bo‘limi boshlig‘i, katta prokuror ***Mavzu:*** *Germaniyada mol-mulkni musodara qilish huquqi — moddiy va protsessual huquq* ● *Mol-mulkni musodara qilish va xatlash* ● *Uchinchi shaxslardan mol-mulkni musodara qilish* ● *Kengaytirilgan musodara* ● *Ayblov hukmi chiqarilmasdan mol-mulkni musodara qilish*
16:00-16:30	***Kofe-breyk***

	Memorandum imzolash marosimi
16:30–17:30 *Ma’ruzalar 10 daqiqagacha*	**Gerhard Brinker** – Gamburg shahri prokuraturasining pul mablag‘larini legallashtirish (yuvish) va mol-mulkni musodara qilishga qarshi kurashish bo‘limi boshlig‘i, katta prokuror ***Mavzu:*** *Pul mablag‘larini o‘zini o‘zi legallashtirish va uchinchi shaxslar tomonidan legallashtirish — dalillar bazasiga qo‘yiladigan talablar* ***Mavzu:*** *Raqamli va moliyaviy tergovlar*
17:30-18:00	**Muhokama va xulosalar**

2-KUN (2026-YIL 22-MAY)	
Birinchi kun natijalarini sarhisob qilish **Moderator: Ye.V. Kolenko -** *O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor*	
Joy/ **Ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (111-xona - Katta Majlislar zali)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Identifikator: 849 1233 8627 Kirish kodi: 615065
10:00-11:00	**Professor Lean Alarid** – AQSHning Texas universiteti El-Paso filiali Jinoyat odil sudlovi (Criminal Justice) kafedrasi boshlig‘i, professori **Ion Gayna** – Moldova Respublikasi Politsiyaning Bosh inspektorati Sud-kriminalistik ekspertizalar markazining boshlig'i (Moldova) **Kaibyldaeva Begaim Muxitovna** – *Business Soft & ICLOUD, CEO, Xalqaro arbitr, PhD* ***Birinchi, ikkinchi va uchinchi sessiyalarning natijalarini sarhisob qilish***
11:00-11:30	***Kofe-breyk***
“Kiberxavfsizlikni huquqiy ta’minlash va axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarga qarshi kurashish takomillashtirish istiqbollari” mavzusida davra suhbati **Moderator: B.B.Kudratov -** *Raqamli kriminalistika ilmiy-tadqiqot instituti Kiberjinoyatlarga qarshi kurashishga va raqamli tergovga ko‘maklashish markazi boshlig‘i.*	

Joy/ **Ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (108-xona - Majlislar zali)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Identifikator: 849 1233 8627 Kirish kodi: 615065
11:30–12:40 *Ma’ruzalar* *10 daqiqagacha*	**Pak Yon Jay** – Seul prokuraturasining raqamli tergovchisi ***Mavzu:*** *En-xona ishi bo‘yicha raqamli ekspertizaning ahamiyati* **Kudratov Bunyod Baxtiyorovich** – Raqamli kriminalistika ilmiy-tadqiqot instituti Kiberjinoyatlarga qarshi kurashishga va raqamli tergovga ko‘maklashish markazi boshlig‘i ***Mavzu:*** *Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarga qarshi kurashishda Raqamli kriminalistika ilmiy-tadqiqot institutining o‘rni* **G‘ulomov Ahmad G‘ulom o‘g‘li** – O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Kiberjinoyatlarga qarshi kurashishda qonuniylikni ta’minlash bo‘limi boshlig‘i. ***Mavzu:*** *Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarga qarshi kurashishda idoralararo hamkorlik masalalari* **Ion Gayna** – Moldova Respublikasi Politsiyaning Bosh inspektorati Sud-kriminalistik ekspertizalar markazining boshlig‘i (Moldova) ***Mavzu:*** *Raqamli kriminalistika imkoniyatlari (Moldova Respublikasi tajribasi)* **Iv Vandermeer** – Kiberjinoyatchilik sohasida ta’lim va o‘qitish bo‘yicha Yevropa guruhi (ECTEG) loyiha koordinatori, Niderlandiya **(onlayn)** ***Mavzu:*** *Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda ECTEG faoliyati: raqamli tergovlar bo‘yicha ta’lim, malaka oshirish va xalqaro hamkorlik imkoniyatlari* **Boqijonov Shoxruxbek Umidjon o‘g‘li** – O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Tezkor-qidiruv departamenti Kiberxavfsizlik markazi masul xodimi ***Mavzu:*** *Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish milliy mexanizmlarini takomillashtirish: huquqiy, tashkiliy va amaliy islohotlar* **Shomaxsudov Shoakrom Shomuratovich** – Raqamli kriminalistika ilmiy-tadqiqot instituti Raqamli kriminalistika laboratoriyasi boshlig‘i ***Mavzu:*** *Raqamli ekspertiza va tadqiqotlarni o‘tkazish amaliyotidagi muammolar* **Egamberdiyev Dilshodjon Alisherovich** – Toshkent davlat yuridik universiteti Huquq va texnologiyalar sho‘basi mudiri, yu.f.f.d. ***Mavzu:*** *2026-2030-yillarga mo‘ljallangan Kiberxavfsizlik strategiyasi kadrlar tayyorlash masalasida oliy yuridik ta’lim muassasalari va soha*

	idoralararo hamkorlik masalalari **Ishonov Masrurxon Mas'utovich** – **"**Yagona umumrespublika protsessing markazi" AJ Ichki nazorat va komplaens departamenti direktori ***Mavzu:*** *To'lov tizimining kiberjinoyatchilik va firibgarlikka qarshi kurashishda huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan o'zaro hamkorlik xususiyatlari* **Hamidov Jahongir Pulatovich** – "OLX CLASSIFIEDS" MChJ, Operatsion menejeri ***Mavzu:*** *OLX.uz platformasida kiberjinoyatlar: tahdidlar va himoya choralari*
12:40-12:50	**Muhokama va xulosalar**
12:50-13:00	**Tadbir yopilishi**
4-sessiya: "Raqamli dalillar va kriptoaktivlar: aktivlarni qaytarish bo'yicha xalqaro hamkorlik sohasidagi Germaniya tajribasi" **Moderator: U.U.Nigmadjanov** - *Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'ining o'rinbosari*	
Joy/ **Ulanish uchun havola**	**Konferensiya zali (133-xona - Kovorking zali)**
9:30–11:00	**Gerhard Brinker** – Gamburg shahri prokuraturasining pul mablag'larini legallashtirish (yuvish) va mol-mulkni musodara qilishga qarshi kurashish bo'limi boshlig'i, katta prokuror ***Mavzu:*** *Mol-mulkni musodara qilish va aktivlarni qaytarishga ko'maklashish sohasidagi yutuqlar. Raqamli dalillarni to'plash* *Germaniya Federativ Respublikasi tomonidan ko'rsatiladigan huquqiy yordam* ● *Ariza va taqdim etilishi lozim bo'lgan hujjatlarga qo'yiladigan talablar* ● *Elektron dalillarni saqlab qolishni ta'minlash* ● *Huquqiy yordam doirasidagi choralar va mumkin bo'lgan natijalar* ***Mavzu:*** *Mol-mulkni musodara qilish sohasida xorijiy hamkorlar bilan xalqaro hamkorlik*
11:00-11:15	***Kofe-breyk***

11:15-13:00	**Gerhard Brinker** – Gamburg shahri prokuraturasining pul mablag‘larini legallashtirish (yuvish) va mol-mulkni musodara qilishga qarshi kurashish bo‘limi boshlig‘i, katta prokuror ***Mavzu:*** *Germaniya va xalqaro amaliyotdan misollar hamda muhokama* **Shuxrat Xomidov** – Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Iqtisodiy jinoyatlarga va jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish kafedrasi o‘qituvchisi ***Mavzu****: O‘zbekistonda korruptsion jinoyatlarni moliyaviy tergov qilish amaliyoti: raqamli aktivlarni aniqlash va xatlash*
13:00-13:30	**Muhokama va xulosalar** **Tadbir yopilishi**

PROGRAM
INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL FORUM "TASHKENT CYBERLEX-2026" "ENSURING THE RULE OF LAW IN THE DIGITAL AGE: BALANCING INNOVATION, HUMAN RIGHTS, AND SECURITY"

Organizer: The Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

(with the support of international organizations)

Date and venue: May 21-22, 2026,
The Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan
(*Tashkent, Yunusabad District, Rikhsiliy Street 9*)

Format: hybrid (online/offline)

Languages: Uzbek, English, Russian

DAY 1 (May 21, 2026)	
Welcoming session	
09:00-09:30	**Participant Registration / Online Connection**
Venue / Online Link:	**Conference Hall (1-room - Congress Hall)** https://us06web.zoom.us/j/86298636154?pwd=vtcq06Nr5RX4oX5pqOjFqnE7Yl13pd.1 Meeting ID: 862 9863 6154 Access code: 004891
Plenary session: **“Ensuring the Rule of Law in the Digital Age: Balancing Innovation, Human Rights and Security”** **Moderator: E.V.Kolenko** – *First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Professor*	
Video Presentation: *Activities of the Law Enforcement Academy of Uzbekistan*	
09:30-10:30	**Yuldo‘shev Nigmatilla Tulkinovich** – Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan

Introductions (up to10 minutes)	**Shermatov Sherzod Khotamovich** – Minister of Digital Technologies of the Republic of Uzbekistan **Eshmuratov Abdulhakim Xushboqovich** – Chairman of the Committee on Judicial and Legal Issues and Anti-Corruption of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan **Islamov Baxtiyor Djaxangirovich** – Chairman of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan **Tashpulatov Aziz Anvarovich** – Minister of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan **Tashmatov Baxodir Xamidovich** – Commander of the National guard of the Republic of Uzbekistan **Sergey Sizov** – Acting Project Co-ordinator of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) in Uzbekistan **Frank Hupfeld** – Head of Projects of the German Foundation for International Legal Cooperation (IRZ) in Uzbekistan
10:30-11:00	***Group photo***
	Coffee break
11:00-12:00 Presentations up to 7 minutes	**Sung Ki Bum** – Director of the Digital Forensics Association of the Korean National Police Agency **Yerlan Dumanovich Namysov** – Acting Head of the Shrakbek Kabylbayev Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, PhD, Associate Professor **Lau Chi-ho Paul** – Director of Hong Kong International Academy Against Corruption, Independent Commission Against Corruption **(online)** **Yeremeyev Dmitriy Vitalyevich** – Deputy Head of the Makan Yesbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor **(online)** **Gerhard Brinker** – Chief Public Prosecutor for Anti-Money Laundering at the Hamburg Public Prosecutor's Office **Latipov Muhib Lodjvarbekovich** – Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Technical Sciences **Kayumov Shukhrat Shukurovich** – Rector of CYBER University
Parallel Session No. 1: **"Innovations in Legal Science and Education: Cyber Law, Digital Forensics and Artificial Intelligence"**	

Moderator: A.S.Odinayev — *Acting Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Science (DSc) in Law, Professor.*	
Venue / Online Link:	**Conference Hall (126-room - Amphitheater)** https://us06web.zoom.us/j/89555484870?pwd=IWNz9u2TQ3SpBN5b4ZBzFieKQvzv7Y.1 Meeting ID: 895 5548 4870 Access code: 615969
12:15-13:30 *Speakers (up to 10 mins)*	**Nguyễn Văn Khoát** – Rector of the Procuracy University under the Supreme People's Procuracy of the Socialist Republic of Vietnam **(online)** ***Topic:*** *Modern Trends in Prosecutorial Education and International Cooperation in the Era of Digital Transformation* **Khalilov Akram Utamurodovich** – Director of the Republican Center for Forensic Expertise named after H. Sulaymonova, Doctor of Philosophy in Law (PhD), Candidate of Legal Sciences ***Topic:*** *The Role and Importance of Digitalization and High-Tech Development of the Forensic Expertise System in Ensuring Justice* **Shirinova Raima Khakimovna**– Vice-Rector for Research and International Relations of the Academy of Public Policy and Governance under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philological Sciences, Professor ***Topic:*** *Artificial Intelligence and Modern Public Administration: Issues of Training a New Generation of Leaders* **Chibel Ron** – Chief Superintendent, Head of the Explosives, Arson, and Poison Lab of the Forensic Unit of the Israel Police, representing the Digital Evidence Laboratory **(online)** ***Topic:*** *Artificial Intelligence Challenges for Forensic Science: Making the Black Box Accessible and exposing the legal system and its decision makers to it* **Rustambekov Islambek** – Vice-Rector for Academic Affairs, Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor ***Topic:*** *Transformation of Legal Education in the Digital Era: Implementing the "Digital Law" Educational Program and Developing Cyber-Legal Competencies* **Babakulov Sotiboldi Babanazarovich** – Director of the Training Courses for Advanced Qualification of Employees of Citizens' Self-Government Bodies under the Tashkent City Khokimiyat, Doctor of Law, Professor ***Topic:*** *Use of Digital Technologies in Creating a Safe Environment in Mahallas, Early Prevention of Offenses, and Ensuring the Rule of Law*
13:30-14:30	***Lunch break***

14:30–16:00 *Speakers (up to 10 mins)*	**Professor Leanne Alarid** – Head of the Criminal Justice Department, Professor at the University of Texas at El Paso, USA ***Topic:*** *Theories of Cybercrime: Solo Actors compared to Groups/Syndicates* **Abdullayev Alisher Ilhomovich** – Director of the Center for the Development of Digital Education and Artificial Intelligence under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Digital Transformation and Artificial Intelligence in Higher Education* **Koyama Chihiro** – Senior Prosecutor at Japan Prosecutors Unit on Emerging Crimes Supreme Public Prosecutors Office of Japan ***Topic:*** *International Cooperation in Combating Cybercrime: Challenges and Responses in Japan* **Allanov Orif Menglimuratovich** – Head of the Department of Cybersecurity and Digital Criminalistics of the Muhammad al-Khwarizmi Tashkent University of Information Technologies ***Topic:*** *Integration of Education and Practice in the Field of Digital Criminalistics* **Kim Dong-hyun**– Chief Advisor on Digital Forensics and Military Affairs at Shin & Kim, Republic of Korea, Doctor of Philosophy in Law (PhD) ***Topic:*** *Recovery of Criminal Proceeds by South Korean Law Enforcement Agencies (the First-Ever Confiscation of Cryptocurrency in History)* **Odinayev Adham Sadulloyevich** – Acting Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Legal Sciences (DSc), Professor ***Topic:*** *Priority Areas and Modern Approaches to the Development of Legal Science in the Context of Digital Transformation* **Amir Ojagverdiyev** – Head of the Department of the Scientific and Educational Center under the Prosecutor General's Office of the Republic of Azerbaijan ***Topic:*** *Transformation of Law in the Digital Age: From Classical Codes to the Smart Constitution* **Khasanov Shavkatbek Khaybatullayevich** – Director of the Training Center under the Central Election Commission of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Digital Technologies in Criminalistics and Forensic Examination*
16:00-16:30	***Coffee break*** ***Memorandum signing ceremony***
16:30–17:30 *Speakers (up to*	**Bidildayeva Gulipa Atabekovna** – Head of the Department of Legal Disciplines at the Law Academy of the Prosecutor General's Office of

10 mins)	the Kyrgyz Republic, Doctor of Legal Sciences, Professor ***Topic:*** *Protection of Constitutional Human Rights in the Context of the Adoption of the Digital Code of the Kyrgyz Republic* **Mamasiddiqov Muzaffarjon Musajonovich** – Head of the Academy of the Ministry of Emergency Situations of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor ***Topic:*** *Prospects for the Application of Artificial Intelligence in Prosecutorial Bodies* **Dr. Bryson Payne** – Director of the Institute for Cyber Operations at the University of North Georgia, USA **(online)** ***Topic:*** *Reverse Engineering as a Tool for Cybersecurity Innovation and Digital Trust* **Qoryogdiyev Shahboz Bokhodir ugli** – Chief Expert of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Offenses Committed in the Field of Artificial Intelligence* **Giuseppe Chiaramonte** – International Expert in Digital Educational Technologies for Training Personnel for Government and Law Enforcement Agencies (USA) ***Topic:*** *Integrating Cybersecurity English into Law Enforcement Education for Real-World Readiness* **Ibraymov Askar Yesbosinovich** – Head of the E-Learning Department of the Law Enforcement Academy ***Topic:*** *Academy of the Future: Artificial Intelligence as the Main Driver of Legal Education Transformation* **Tursunbekov Khudayberdi** – Head of the Scientific and Educational Center for Anti-Corruption of the Law Enforcement Academy ***Topic:*** *Virtual Anti-Corruption Academy: Artificial Intelligence and the Digital Education Ecosystem* **Shayzakov Shodiyor Ibragimovich** – Head of the Center for Coordination of Scientific and Innovative Research and Training of Scientific Personnel at the Law Enforcement Academy, PhD, Associate Professor ***Topic:*** *Issues of Applying Artificial Intelligence in Higher Civil Courts*
17:30-17:45	**Discussion and conclusions**
17:45-18:00	**Closing of the event**
Parallel Session No. 2: **“e-Crime: Modern Methods and Tools of Digital Forensics”** **Moderator: L.Yu. Yugay** – *Head of Department, Research Institute of Digital Forensics, Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Legal Sciences (DSc)*	

Venue / Online Link:	**Conference Hall (111-room - Assembly Hall)** https://us06web.zoom.us/j/83711548502?pwd=lVK9cxPo2dK9A1ySDRO4laAjBXm2gc.1 Meeting ID: 837 1154 8502 Access code: 015673
12:15-13:30 *Speakers (up to 10 mins)*	**Evgeniy Kolenko** – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Professor ***Topic:*** *Institutional Foundations of Regional Cooperation in Digital Forensics* **Sun Ki Bom** – Director of the Digital Forensics Association of the Korean National Police Agency ***Topic:*** *Digital Forensics in Detecting Technology Theft Crimes and Subsequent Legal Measures* **Gayrat Musaev** – Head of Sector, Administration of the President of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *AI-Based Analysis of Digital Traces on the Darknet: Artefacts, Identifiers, and Their Significance for Criminal Investigations* **Sascha Strupp** – Senior Expert on Cybercrime of the Strategic Police Matters Unit, Transnational Threats Department of the OSCE Secretariat Austria **(online)** ***Topic:*** *Emerging and Evolving Technologies in Law Enforcement: Strategic Priorities and Policy Implications* **Ion Gaina** – Head, Centre of Forensic Expertise, General Police Inspectorate of the Republic of Moldova ***Topic:*** *Digital Identity as an Object of Investigation: From Virtual Trace to Real Suspect the Experience of the Republic of Moldova* **Abdulaziz Rasulev** – Academic Secretary, Institute of Legislation and Legal Policy under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor ***Topic:*** *Uzbekistan's Legal Policy on Combating Cybercrime: Current State, Challenges, and Strategic Priorities*
13:30-14:30	***Lunch break***

14:30–16:00 *Speakers (up to 10 mins)*	**Umit Seitjan** – Senior Legal Adviser, Notices and Circulars Task Force, Legal Affairs Executive Directorate, INTERPOL **Murad Bayramli** – Legal Adviser, Notices and Diffusions Task Force, Legal Affairs Executive Directorate, INTERPOL ***Topic:*** *INTERPOL Notices and Circulars in Cybercrime Investigations: Legal Mechanisms and Contemporary Challenges* **Park Younjai** – Cybercrime Investigator, Seoul Prosecutors' Office (Republic of Korea) ***Topic:*** *Application of Digital Forensics to Establish Liability for Financial Misconduct Following Life Insurance Company Bankruptcy* **Yves Vandermeer** – Project Coordinator, European Cybercrime Training and Education Group (ECTEG), Netherlands ***(online)*** ***Topic:*** *eFirst – A Comprehensive E-Learning Programme on Digital Investigations for Law Enforcement* **Uchkun Uzakov** – Deputy Director, Republican Centre of Forensic Expertise named after Kh. Sulaymanova, Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Implementation of the E-Expertise Electronic Document Management System in Forensic Practice*
16:00-16:30	***Coffee break*** ***Memorandum signing ceremony***
16:30–17:30 *Speakers (up to 10 mins)*	**Matthew David Watson** – Senior Expert, UNODC Regional Centre for Combating Cybercrime, Doha, Qatar ***(online)*** ***Topic:*** *Innovations in Cyber Law and Digital Forensics* **Asel Nurmanova** – Head of the Research and Editorial Department, Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Police Lieutenant Colonel ***Topic:*** *A Digital Model for Combating Financial Fraud: Criminal Law, Criminological, and Forensic Aspects*
17:30-17:45	**Discussion and conclusions**
17:45-18:00	**Closing of the event**
Parallel Session No. 3: **"Artificial Intelligence and the Digital Transformation of Criminal Proceedings: Progress, Risks and Safeguards for Individual Rights"** **Moderator: Turakhonov D.L. -** Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Associate Professor	
Venue / Online Link:	**Conference Hall (108-room - Meeting Hall)**

	https://us06web.zoom.us/j/81324281324?pwd=pg1JYj8yaO3BKehaTLer8ClgpJcba3.1 Meeting ID: 813 2428 1324 Access code: 559173
12:15-13:30 *Speakers (up to 10 mins)*	**Liu Hui** – The Fourth Branch of the People's Procuratorate of Beijing Chief Prosecutor ***Topic:*** *Leverage the Wisdom of AI to Enhance Procuratorial Capability* **Alisher Imomnazarov Khasanovich** – Head of the Department for Supervision over the Activities of Investigative Networks of the Prosecutor's Office of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Science in Law (DSc) ***Topic:*** *Prospects for digitalizing the pre-investigation check stage and applying artificial intelligence* **Dr. Serkan SAVAŞ** – Associate Professor of the Department at Kirikkale University, Doctor of Computer Science, Associate Professor ***Topic:*** *The Use of Artificial Intelligence in Judicial Proceedings and the Maintenance of Public Order: Opportunities, Risks, and an Ethical Framework* **Liew Kuang Ping** – Director of the Bureau of Legal Technology and Innovation, Attorney-General's Chambers of Singapore **(online)** ***Topic:*** *Artificial Intelligence in Criminal Prosecution: Singapore's Experience* **Begaim Mukhitovna Kaybyldaeva** – CEO, Business Soft & ICLOUD, International Arbitrator, PhD ***Topic:*** *Digital evidence in judicial activity: admissibility, reliability and the challenges of the generative artificial intelligence era* **Mr. Wong Hon-kit, Gary** – Principal Investigator, Independent Commission Against Corruption of Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China **(online)** ***Topic:*** *Technology for Integrity: Use of AI and Data Analytics in corruption investigations*
13:30-14:30	***Lunch break***
	Dr. Murthy Rallapalli, Ph.D., CISSP – Professor of Cybersecurity, University of North Georgia ***Topic:*** *Post-Quantum Cryptography: Readiness in the AI Era* **Boboev Mirshod Murotovich** – Head of the Digital Technologies Center of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law ***Topic:*** *Issues of ensuring the legal protection of human rights and freedoms through the digitalization of criminal investigation*

14:30–16:00 *Speakers (up to 10 mins)*	**Anorboev Amiriddin Ulugbek ugli** – Chief Research Fellow, Institute of Legislation and Legal Policy under the President of the Republic of Uzbekistan**,** doctor of science (DSc) ***Topic:*** *Social Necessity of Artificial Intelligence Regulation and Organizational-Legal Mechanisms* **Dr. Raimundas Kalesnikas** – Professor, Leading Researcher at the Faculty of Law, Turiba University ***Topic:*** *Algorithmic Good Governance and the Rule of Law Reforms: Can AI help reduce corruption levels in Central Asian countries?* **Imankulova Aizada Nurbekovna** – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Department of Legal Disciplines, Law Academy of the Prosecutor General's Office of the Kyrgyz Republic ***Topic:*** *Legal Regulation of Personal Data in the Context of the Adoption of the Digital Code of the Kyrgyz Republic* **Mukhtar Beybutovich Sadykov** – Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, senior lecturer of the department of special legal disciplines **(online)** ***Topic:*** *Agentic AI and the rule of law in law enforcement agencies: balancing autonomy, human rights and public safety*
16:00-16:30	***Coffee break*** ***Memorandum signing ceremony***
16:30–17:30 *Speakers (up to 10 mins)*	**Abdujabar Abdujalilov** – Head of the Department of Private Law, Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor ***Topic:*** *Legal Issues of Artificial Intelligence* **Kadirov Anvarkhodja Asatullaevich** – Research Institute for the Development of Digital Technologies and Artificial Intelligence ***Topic:*** *Modern challenges and challenges in regulating artificial intelligence: responsibility and protection of human rights* **Emmanuelle LAUDIC-BARON** – Deputy Director of the International Department**(online)** ***Topic:*** *Combating Organised Crime: threats and advances of AI tools for law enforcement authorities*
17:30-17:45	**Discussion and conclusions**
17:45-18:00	**Closing of the event**

Parallel Session No. 4: **“Digital Evidence and Cryptoassets: International Cooperation on Assets Recovery”** **Moderator: U.Nigmadjanov -** *Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan*	
Venue / Online Link:	**Conference Hall (133-room - Coworking Hall)** https://us06web.zoom.us/j/82929194381?pwd=hQPNmj3VndMa4DdM6BbuZTxtkZHSes.1 Identifikator: 829 2919 4381 Kirish kodi: 023495
12:15-13:30	**Opening of the event and welcome remarks** **Uygun Nigmadjanov** - Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan **Frank Hupfeld** – Project Manager in Uzbekistan, IRZ **Uygun Nigmadjanov** – Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan **Topic:** Introductory presentation on the practice of confiscating crypto-assets and other property in Uzbekistan **Gerhard Brinker** – Senior Prosecutor, Head of the Department for Combating Money Laundering and Asset Confiscation, Hamburg Public Prosecutor’s Office ***Topic:*** *Legal framework for the confiscation of crypto-assets and other property in the Federal Republic of Germany:* - *Assets obtained as a result of criminal offences: the legal concept under German criminal law* - *Competent authorities in the Federal Republic of Germany responsible for asset confiscation* *Discussion questions*
13:30-14:30	***Lunch break***
14:30–16:00	**Gerhard Brinker** – Head of the Department for Combating Money Laundering and Asset Confiscation at the Hamburg Public Prosecutor’s Office, Senior Public Prosecutor ***Topic:*** *Crypto-asset and digital asset confiscation law in Germany — substantive and procedural law* - *Asset confiscation and seizure* - *Confiscation of assets from third parties* - *Extended confiscation* - *Non-conviction-based asset confiscation*
16:00-16:30	***Coffee break***
16:30–17:30	**Gerhard Brinker** – Head of the Department for Combating Money Laundering and Asset Confiscation at the Hamburg Public Prosecutor’s

	Office, Senior Public Prosecutor ***Topic:*** *Self-laundering of funds and laundering by third parties — requirements for the evidence base* ***Topic:*** *Digital and Financial investigations*
17:30-17:45	**Discussion and conclusions**
17:45-18:00	**Closing of the event**

Day 2 (May 22, 2026)	
Summary of the results of the first day **Moderator:** Ye.V. Kolenko — First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy in Law (PhD), Professor.	
Venue / Online Link:	**Conference Hall (111-room - Assembly Hall)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Meeting ID: 849 1233 8627 Passcode: 615065
10:00-11:00	**Professor Leanne Alarid** – Head of the Criminal Justice Department, Professor at the University of Texas at El Paso, USA **Ion Gayna** – Head, Centre of Forensic Expertise, General Police Inspectorate of the Republic of Moldova **Begaim Mukhitovna Kaybyldaeva** – CEO, Business Soft & ICLOUD, International Arbitrator, PhD **Summary of the results of the first, second and third sessions**
11:00-11:30	***Coffee break***
Prospects for Improving the Legal Framework of Cybersecurity and Combating Crimes in the Field of Information Technologies **Moderator:** Kudratov Bunyod Baxtiyorovich - *Head of the Center for Assistance in Combating Cybercrime and Digital Investigation of the Digital Forensics Research Institute*	
Venue / Online Link:	**Conference Hall (108 -room - Meeting Hall)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Meeting ID: 849 1233 8627 Passcode: 615065
	Pak Yon Jay – Digital Investigator at the Seoul Prosecutors' Office ***Topic:*** *The Importance of Digital Forensics in the Nth Room Case* **Kudratov Bunyod Baxtiyorovich** – Head of the Center for Assistance in Combating Cybercrime and Digital Investigation of the Digital Forensics Research Institute ***Topic:*** *The Role of the Digital Forensics Research Institute in Combating Crimes in*

	the Field of Information Technologies
11:30-12:40 *Speakers (up to 10 mins)*	**G‘ulomov Ahmad G‘ulom o‘g‘li** – Head of the Department for Ensuring Legality in Combating Cybercrime of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Issues of Interagency Cooperation in Combating Crimes in the Field of Information Technologies* **Ion Gayna** – Head, Centre of Forensic Expertise, General Police Inspectorate of the Republic of Moldova ***Topic:*** *Capabilities of Digital Forensics: Experience of the Republic of Moldova* **Iv Vandermeer** – Project Coordinator of the European Cybercrime Training and Education Group (ECTEG), the Netherlands **(online)** ***Topic:*** *Activity of ECTEG in Countering Cybercrime: Opportunities for Training, Professional Development and International Cooperation in the Field of Digital Investigations* **Boqijonov Shoxruxbek Umidjon o‘g‘li** – Responsible Officer of the Cybersecurity Center of the Operational-Search Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan ***Topic:*** *Improving National Mechanisms for Combating Cybercrime: Legal, Organizational and Practical Reforms* **Shomaxsudov Shoakrom Shomuratovich** - Head of the Digital Forensics Laboratory of the Digital Forensics Research Institute ***Topic:*** *Practical Challenges in Conducting Digital Forensic Examinations and Research* **Egamberdiyev Dilshodjon Alisherovich** – Head of the Law and Technology Department of Tashkent State University of Law, PhD in Law. ***Topic:*** *Issues of Cooperation Between Higher Legal Education Institutions and Relevant Sectoral Agencies in Personnel Training within the Cybersecurity Strategy for 2026–2030* **Ishonov Masrurxon Mas’utovich** – Director of the Internal Control and Compliance Department of JSC “Unified Republican Processing Center” ***Topic:*** *Specific Aspects of Cooperation Between the Payment System and Law Enforcement Agencies in Combating Cybercrime and Fraud* **Hamidov Jahongir Pulatovich** - Operations Manager, OLX CLASSIFIEDS LLC ***Topic:*** *Cybercrimes on the OLX.uz Platform: Threats and Protective Measures*
12:40-12:50	**Discussion and conclusions**
12:50-13:00	**Closing of the event**

Parallel Session No. 4:

“Digital Evidence and Cryptoassets: Germany’s Experience in International Cooperation on Asset Recovery” (continued)

Moderator: U.Nigmadjanov – Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

Venue / Online connection link	**Conference Hall (133-room -Coworking Hall)**
9:30-11:00	**Mr Gerhard Brinker** – Senior public prosecutor, Chief of the department of combating money laundering and for notification proceeds from crime, Public Prosecutor`s Office Hamburg ***Topic**: Legal assistance from the Federal Republic of Germany. Collection of digital evidence.* - *Requirements for the application and documents to be submitted* - *Ensuring the preservation of electronic evidence* - *Measures within the framework of legal assistance and possible outcomes* ***Topic**: International cooperation with foreign partners in the field of asset confiscation*
11:00-11:15	***Coffee break***
11:15-13:00	**Mr Gerhard Brinker** – Senior public prosecutor, Chief of the department of combating money laundering and for notification of proceeds from crime, Public Prosecutor`s Office Hamburg ***Topic:** Examples from German and international practice and discussion* **Shukhrat Khomidov** – Lecturer at the Department for Combating Economic Crimes and Money Laundering, Law Enforcement Academy ***Topic**: Practice of Financial Investigation of Corruption Crimes in Uzbekistan: Identification and Seizure of Digital Assets*
13:00-13:30	**Discussion and Closing of the event**

П Р О Г Р А М М А
МЕЖДУНАРОДНОГО НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО ФОРУМА «TASHKENT CYBERLEX-2026» «ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНА В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: БАЛАНС ИННОВАЦИЙ, ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И БЕЗОПАСНОСТИ»

Организатор: Правоохранительная академия Республики Узбекистан *(при поддержке международных организаций)*

Дата и место проведения: 21-22 мая 2026 г., Правоохранительная академия Республики Узбекистан *(г. Ташкент, Юнусабадский район, ул. Рихсилий 9)*

Формат проведения: гибридный (онлайн/оффлайн)

Языки мероприятия: узбекский, английский, русский

ДЕНЬ 1 (21 МАЯ 2026 ГОДА)	
Приветственная часть	
09:00-09:30	**Регистрация участников/Подключение к онлайн-конференции**
Место/ Ссылка для подключения	**Конференц-зал (1-кабинет - Конгресс холл)** https://us06web.zoom.us/j/86298636154?pwd=vtcq06Nr5RX4oX5pqOjFqnE7Yl13pd.1 Идентификатор: 862 9863 6154 Код доступа: 004891
Пленарная сессия: «*Обеспечение верховенства закона в цифровую эпоху: баланс инноваций, прав человека и безопасности*» **Модератор: Е.В.Коленко –** *первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор философии (PhD) по юридическим наукам профессор*	
Демонстрация видеоролика о деятельности Правоохранительной академии Республики Узбекистан	

09:30-10:30 *Приветствия до 10 мин.*	**Йулдошев Нигматилла Тулкинович** – Генеральный прокурор Республики Узбекистан **Шерматов Шерзод Хотамович** – Министр цифровых технологий Республики Узбекистан **Эшмуратов Абдулхаким Хушбокович** – председатель Комитета Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан по судебно-правовым вопросам и противодействию коррупции **Исламов Бахтиёр Джахангирович** – Председатель Верховного суда Республики Узбекистан **Ташпулатов Азиз Анварович** – Министр внутренних дел Республики Узбекистан **Ташматов Баходир Хамидович** – Командующий Национальной гвардией Республики Узбекистан **Сергей Сизов** – исполняющий обязанности Координатора проектов ОБСЕ в Узбекистане **Франк Хупфельд** – руководитель проектов, Немецкий фонд международного правового сотрудничества (IRZ) в Узбекистане
10:30-11.00	***Групповое фотографирование*** ***Кофе-брейк***
11:00-12:00 Доклады до 7 мин.	**Сун Ки Бом** – Директор Ассоциации цифровой криминалистики, Национальное полицейское агентство Кореи **Ерлан Думанович Намысов** – начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Шракбека Кабылбаева, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор **Лау Чи-хо Паул** – Директор Гонконгской международной академии по противодействию коррупции **(онлайн)** **Еремеев Дмитрий Витальевич** – заместитель начальника Алматинской академии МВД имени М.Есбулатова Республики Казахстан, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)**(онлайн)** **Герхард Бринкер** – главный прокурор по борьбе с отмыванием денег, Прокуратура Гамбурга **Латипов Мухиб Лоджварбекович** – Заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат технических наук **Каюмов Шухрат Шукурович** – ректор CYBER University
Параллельная сессия №1: **«Инновации в юридической науке и образовании: киберправо, цифровая криминалистика и искусственный интеллект»** **Модератор: А.С.Одинаев** – *и.о. заместителя начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук (DSc), профессор*	

Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц-зал (126-кабинет - Амфитеатр)** https://us06web.zoom.us/j/89555484870?pwd=IWNz9u2TQ3SpBN5b4ZBzFieKQvzv7Y.1 Идентификатор: 895 5548 4870 Код доступа: 615969
12:15-13:30 *Доклады до 10 мин.*	**Нгуен Ван Кхоат** – ректор Университета прокуратуры при Верховной народной прокуратуре Социалистической Республики Вьетнам (**онлайн)** ***Тема:*** *Современные тенденции прокурорского образования и международного сотрудничества в условиях цифровой трансформации* **Халилов Акрам Утамуродович** – директор Республиканского центра судебной экспертизы имени Х. Сулаймоновой, доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент ***Тема:*** *Роль и значение цифровизации системы судебной экспертизы и её развития на основе высоких технологий в обеспечении правосудия* **Ширинова Раима Хакимовна** – проректор по научной работе и международным связям Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан, доктор филологических наук, профессор ***Тема:*** *Искусственный интеллект и современное государственное управление: вопросы подготовки руководителей нового поколения* **Чибел Рон** – главный суперинтендант, руководитель лаборатории взрывчатых веществ, поджогов и ядов подразделения судебной экспертизы Полиции Израиля, представитель Лаборатории цифровых доказательств **(онлайн)** ***Тема:*** *Проблемы искусственного интеллекта для судебной экспертизы: обеспечение доступности «чёрного ящика» и адаптация правовой системы и лиц, принимающих решения, к данным технологиям* **Рустамбеков Исламбек Рустамбекович** – проректор по учебным делам Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор ***Тема:*** *Трансформация юридического образования в цифровую эпоху: внедрение образовательной программы «Цифровое право» и формирование кибер-правовых компетенций* **Бабакулов Сотиболди Бабаназарович** – директор Учебных курсов по повышению квалификации работников органов самоуправления граждан при хокимияте города Ташкента, доктор юридических наук, профессор ***Тема:*** *Использование цифровых технологий в создании безопасной среды в махалле, раннем предупреждении правонарушений и обеспечении верховенства закона*
13:30-14:30	***Перерыв на обед***
14:30–16:00	**Профессор Лиэнн Аларид** – начальник кафедры уголовного правосудия (Criminal Justice), профессор Университета Техаса в Эль-Паco, США ***Тема:*** *Теории киберпреступности: индивидуальные субъекты в сравнении*

Доклады *до 10 мин.*	*с группами и синдикатами* **Абдуллаев Алишер Илхомович** – директор Центра развития цифрового образования и искусственного интеллекта при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан ***Тема:*** *Цифровая трансформация и искусственный интеллект в системе высшего образования* **Кояма Тихиро** – старший прокурор Института повышения квалификации и исследований прокуроров при Верховной прокуратуре Японии ***Тема:*** *Международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью в Японии: вызовы и меры реагирования* **Алланов Ориф Менглимуратович** – начальник кафедры кибербезопасности и цифровой криминалистики Ташкентского университета информационных технологий имени Мухаммада ал-Хоразмий ***Тема:*** *Интеграция образования и практики в сфере цифровой криминалистики* **Ким Дон Хён** – главный советник по цифровой криминалистике и военным делам, доктор права (PhD) Университета Чунгнам ***Тема:*** *Возврат преступных доходов правоохранительными органами Южной Кореи (первая в истории конфискация криптовалюты)* **Одинаев Адхам Саъдуллоевич** – и.о. заместителя начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук (DSc), профессор ***Тема:*** *Приоритетные направления и современные подходы к развитию юридической науки в условиях цифровой трансформации* **Амир Ожагвердиев** – начальник отдела Научно-образовательного центра при Генеральной прокуратуре Азербайджанской Республики ***Тема:*** *Трансформация права в цифровую эпоху: от классических кодексов к Смарт-конституции* **Хасанов Шавкатбек Хайбатуллаевич** – директор Учебного центра Центральной избирательной комиссии Республики Узбекистан ***Тема:*** *Цифровые технологии в криминалистике и судебной экспертизе*
16:00-16:30	***Кофе-брейк*** ***Церемония подписания меморандума***
16:30–17:30 *Доклады* *до 10 мин.*	**Бидильдаева Гулипа Атабековна** – заведующая кафедрой юридических дисциплин Юридической академии Генеральной прокуратуры Кыргызской Республики, доктор юридических наук, профессор ***Тема:*** *Защита конституционных прав человека в контексте принятия Цифрового кодекса Кыргызской Республики* **Мамасиддиқов Музаффаржон Мусажонович** – начальник Академии Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

	Тема: *Перспективы применения искусственного интеллекта в органах прокуратуры* **Брайсон Пэйн** – директор Института кибероперaций Университета Северной Джорджии (США) **(онлайн)** ***Тема:*** *Реверсивный инжиниринг как инструмент инноваций в сфере кибербезопасности и цифрового доверия* **Корёгдиев Шахбоз Боходир ўғли** – главный эксперт Центрального банка Республики Узбекистан ***Тема:*** *Правонарушения, совершаемые в сфере искусственного интеллекта* **Джузеппе Кьярамонте** – международный эксперт в области цифровых образовательных технологий по подготовке кадров для государственных и правоохранительных органов (США) ***Тема:*** *Интеграция английского языка в сфере кибербезопасности в образование правоохранительных органов для подготовки к реальным условиям* **Ибраймов Аскар Есбосинович** – начальник отдела электронного образования Правоохранительной академии. ***Тема:*** *Академия будущего: искусственный интеллект – главный драйвер трансформации юридического образования* **Турсунбеков Худайберди** – начальник Научно-образовательного центра по противодействию коррупции Правоохранительной академии ***Тема:*** *Виртуальная академия противодействия коррупции: искусственный интеллект и экосистема цифрового образования* **Шайзаков Шодиёр Ибрагимович** – начальник Центра координации научно-инновационных исследований и подготовки научных кадров Правоохранительной академии, PhD, доцент ***Тема:*** *Вопросы применения искусственного интеллекта в судах высшей инстанции по гражданским делам*
17:30-17:45	**Обсуждение и выводы**
17:45-18:00	**Закрытие мероприятия**
Параллельная сессия №2: **«e-Crime: современные методы и инструменты цифровой криминалистики»** **Модератор: Л.Ю. Югай –** *начальник отдела НИИ цифровой криминалистики Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук (DSc)*	
Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц зал (111 -кабинет - Актовый зал)** https://us06web.zoom.us/j/83711548502?pwd=lVK9cxPo2dK9A1ySDRO4laAjBXm2gc.1 Идентификатор: 837 1154 8502

	Код доступа: 015673
12:15-13:30 Доклады до 10 мин.	**Коленко Евгений Вячеславович** – первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор философии (PhD) по юридическим наукам профессор ***Тема:*** *Институциональные основы регионального сотрудничества в сфере цифровой криминалистики* **Сун Ки Бом** – Директор Ассоциации цифровой криминалистики Национального полицейского агентства Кореи ***Тема:*** *Цифровая криминалистика для выявления преступлений в сфере кражи технологий и последующие правовые меры* **Мусаев Гайрат Фархадович** – заведующий сектором Администрации Президента Республики Узбекистан ***Тема:*** *ИИ-анализ цифровых следов в Даркнете: артефакты, идентификаторы и их значение для расследования преступлений* **Саша Штрупп** – главный эксперт по борьбе с киберпреступностью Отдела стратегических вопросов полицейской деятельности Департамента транснациональных угроз Секретариата ОБСЕ (Австрия) ***(онлайн)*** ***Тема:*** *Использование новых и развивающихся технологий в правоохранительной деятельности: стратегические приоритеты и последствия для политики.* **Ион Гайна** – начальник Центра судебно-криминалистических экспертиз Главного инспектората полиции Республики Молдова ***Тема:*** *Цифровая криминалистика для выявления преступлений в сфере кражи технологий и последующие правовые меры* **Расулев Абдулазиз Каримович** – ученый секретарь Института законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан, д.ю.н., профессор ***Тема:*** *Правовая политика Узбекистана в сфере противодействия киберпреступности: состояние, вызовы и стратегические приоритеты*
13:30-14:30	***Перерыв на обед***
14:30–16:00 *Доклады* *до 10 мин.*	**Умит Сейтжан** – главный юрисконсульт оперативной группы по уведомлениям и циркулярам, Исполнительная дирекция по правовым вопросам, ИНТЕРПОЛ **Мурад Байрамли –** юрисконсульт оперативной группы по уведомлениям и диффузиям, Исполнительная дирекция по правовым вопросам, ИНТЕРПОЛ ***Тема:*** *Уведомления и циркуляры ИНТЕРПОЛ в практике раскрытия киберпреступлений: правовые механизмы и современные вызовы* **Пак Ён Жай** – следователь по киберпреступлениям, Прокуратуры Сеула (Республика Корея) ***Тема:*** *Применение цифровой криминалистики для установления*

	ответственности за финансовые злоупотребления после банкротства компании по страхованию жизни **Ив Вандермер** – координатор проекта Европейской группы по обучению и образованию в области киберпреступности (ECTEG), (Нидерланды) ***(онлайн)*** ***Тема:*** *eFirst - комплексная программа электронного обучения по цифровым расследованиям для правоохранительных органов* **Узаков Учкун Хамидович** – заместитель директора Республиканского центра судебных экспертиз имени Х.Сулаймоновой при Министерстве юстиции Республики Узбекистан ***Тема:*** *Внедрение системы электронного документооборота «Е-экспертиза» в судебно-экспертную деятельность*
16:00-16:30	***Кофе-брейк***
16:30–17:30 *Доклады* *до 10 мин.*	**Мэтью Дэвид Уотсон** – ведущий эксперт Регионального центра УНП ООН по борьбе с киберпреступностью в Дохе (Катар) ***(онлайн)*** ***Тема:*** *Инновации в киберправе и цифровой криминалистике* **Нурманова Асель Разбековна** – начальник Отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова ***(онлайн)*** ***Тема:*** *Цифровая модель противодействия финансовому мошенничеству: уголовно-правовые, криминологические и криминалистические аспекты*
17:30-17:45	**Обсуждение и выводы**
17:45-18:00	**Закрытие мероприятия**
Параллельная сессия №3: **«Искусственный интеллект и цифровая трансформация уголовного судопроизводства: прогресс, риски и гарантии прав личности»** **Модератор: Турахонов Д.Л. -** *заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доцент*	
Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц-зал (108-кабинет - Зал заседания)** https://us06web.zoom.us/j/81324281324?pwd=pg1JYj8yaO3BKehaTLer8ClgpJcba3.1 Идентификатор: 813 2428 1324 Код доступа: 559173
12:15-13:30 *Доклады* *до 10 мин.*	**Лю Хуэй** – Главный прокурор, Специализированная прокуратура Пекина (Китай) ***Тема:*** *Использование возможностей искусственного интеллекта для повышения прокурорского потенциала* **Имомназаров Алишер Хасанович** – начальник Управления по надзору за деятельностью следственных подразделений органов прокуратуры

	Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан, доктор юридических наук (DSc) ***Тема:*** *Перспективы цифровизации этапа доследственной проверки и применения искусственного интеллекта* **Серкан Саваш** – Профессор, Университет Кириккале (Турция) ***Тема:*** *Использование искусственного интеллекта в судебных разбирательствах и поддержании общественного порядка: возможности, риски и этические рамки* **Лью Куанг Пин** – Директор Бюро правовых технологий и инноваций Генеральной прокуратуры Сингапура (Сингапур) ***Тема:*** *Искусственный интеллект в уголовном преследовании: опыт Сингапура.* ***(online)*** **Кайбылдаева Бегаим Мухитовна** – Генеральный директор Business Soft & ICLOUD (Кыргызстан) ***Тема:*** *Цифровые доказательства в судебной деятельности: допустимость, достоверность и вызовы эпохи генеративного искусственного интеллекта* **Вонг Хон-кит, Гэри** – Главный следователь Гонгонгской независимой комиссии по борьбе с коррупцией (ICAC) (Китай) ***Тема:*** *Технология для честности: Использование искусственного интеллекта и аналитики данных в расследованиях коррупции* ***(online)***
13:30-14:30	***Перерыв на обед***
14:30–16:00 *Доклады* *до 10 мин.*	**Мурти Раллапалли** – Профессор Университета Северный Джорджии (США) ***Тема:*** *Постквантовая криптография: готовность к эре ИИ* **Бобоев Миршод Муротович** – начальник Центра цифровых технологий Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан, доктор философии (PhD) по юридическим наукам **Тема:** *Вопросы обеспечения правовой защиты прав и свобод человека посредством цифровизации уголовного следствия* **Анорбоев Амириддин Улуғбек ўғли** – главный научный сотрудник Института законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан, доктор юридических наук (DSc) ***Тема:*** *Социальная необходимость ограничения искусственного интеллекта и организационно-правовые механизмы* ***Раймундас Калесникас*** – Профессор юридического факультета, Университет Туриба (Латвия) ***Тема:*** *Может ли ИИ помочь снизить уровень коррупции в странах Центральной Азии?* **Иманкулова Айзада Нурбековна** – Доцент кафедры, Юридическая академия Генеральной прокуратуры (Кыргызстан) ***Тема:*** *Правовое регулирование персональных данных в условиях принятия цифрового кодекса Кыргызской Республики*

	Мухтар Бейбутович Садыков – Старший преподаватель Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан ***Тема:*** *Агентский ИИ и верховенство закона в правоохранительных органах: баланс между автономией, правами человека и общественной безопасностью****(online)***
16:00-16:30	***Кофе-брейк***
16:30–17:30 *Доклады* *до 10 мин.*	**Абдуджалилов Абдуджабар** – заведующий отделом Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор (Таджикистан) ***Тема:*** *Правовые проблемы искусственного интеллекта.* **Кадыров Анварходжа Асатуллаевич** – директор научно-исследовательский институт развития цифровых технологий и искусственного интеллекта ***Тема:*** *Современные вызовы и задачи регулирования искусственного интеллекта: ответственность и защита прав человека* ***Эмманюэль Лодик-Барон*** – заместитель директора Национальной школы магистратуры Франции (Франция) ***Тема:*** *Борьба с организованной преступностью: угрозы и достижения инструментов искусственного интеллекта для правоохранительных органов****(online)***
17:30-17:45	**Обсуждение и выводы**
17:45-18:00	**Закрытие мероприятия**
Параллельная сессия №4: **«Цифровые доказательства и криптоактивы: международное сотрудничество по возврату активов»** **Модератор: У.У. Нигмаджанов** - *Заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан*	
Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц-зал (133-кабинет - Коворкинг зал)** https://us06web.zoom.us/j/82929194381?pwd=hQPNmj3VndMa4DdM6BbuZTxtkZHSes.1 Identifikator: 829 2919 4381 Kirish kodi: 023495
12:15 – 13:30	**Открытие мероприятия и приветствие** **Уйгун Нигмаджанов** – Заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан **Франк Хупфельд** – руководитель проектов в Узбекистане IRZ **Уйгун Нигмаджанов** - Заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

	Тема: Вводный доклад о практике конфискации крипто-активов и другого имущества в Узбекистане **Герхард Бринкер** – старший прокурор, начальник отдела по борьбе с легализацией (отмыванием) денежных средств и конфискацией имущества прокуратуры г. Гамбурга ***Тема:*** *Правовые основы конфискации крипто-активов и другого имущества в Федеративной Республике Германия:* ● *мущественные ценности, полученные в результате преступлений правовое понятие в немецком уголовном праве* ● *омпетентные органы в Федеративной Республике Германия, ответственные за конфискацию имущества* *Вопросы обсуждения*
13:30-14:30	***Перерыв на обед***
14:30–16:00	**Герхард Бринкер** – начальник отдела по борьбе с легализацией (отмыванием) денежных средств и конфискацией имущества прокуратуры г. Гамбурга ***Тема:*** *Немецкое право конфискации – материальное право и процессуальное право* ● *онфискация и арест имущества* ● *онфискация у третьих лиц* ● *асширенная конфискация* ● *онфискация без вынесения обвинительного приговора*
16:00-16:30	***Кофе-брейк***
16:30–17:30	**Герхард Бринкер** – начальник отдела по борьбе с легализацией (отмыванием) денежных средств и конфискацией имущества прокуратуры г. Гамбурга ***Тема:*** *Самоотмывание денег и отмывание денег третьими лицами – требования к доказательственной базе* ***Тема****: Цифровые и финансовые расследования*
17:30-18:00	**Обсуждение и выводы**

ДЕНЬ 2 (22 МАЯ 2026 ГОДА)	
Подведение итогов первого дня **Модератор: Е.В.Коленко –** *первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор философии (PhD) по юридическим наукам профессор*	
Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц-зал (111-кабинет - Актовый зал)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Идентификатор: 849 1233 8627 Код доступа: 615065
10:00-11:00	**Лиэнн Аларид** – начальник кафедры уголовного правосудия (Criminal Justice), профессор Университета Техаса в Эль-Пасо, США **Ион Гайна** - начальник Центра судебно-криминалистических экспертиз Главного инспектората полиции Республики Молдова **Кайбылдаева Бегаим Мухитовна** – Исполнительный директор Business Soft & ICLOUD. CEO, Международный арбитр (PhD) (Кыргызстан) ***Подведение итогов первой, второй и третьей сессий***
11:00-11:30	***Кофе-брейк***
Круглый стол на тему “Перспективы совершенствования правового обеспечения кибербезопасности и противодействия преступлениям в сфере **информационных технологий”** **Модератор: Кудратов Бунёд Бахтиёрович** - начальник Центра содействия противодействию киберпреступности и цифровому расследованию Научно-исследовательского института цифровой криминалистики	
Место/ **Ссылка для подключения**	**Конференц-зал (108-кабинет - Зал заседания)** https://us06web.zoom.us/j/84912338627?pwd=qRbYoQGpct20EQbkpbnEE4UFon2Cth.1 Идентификатор: 849 1233 8627 Код доступа: 615065
	Пак Ён Джэ – цифровой следователь прокуратуры Сеула ***Тема:*** *Значение цифровой экспертизы по делу «N-комнат»* **Кудратов Бунёд Бахтиёрович** – начальник Центра содействия противодействию киберпреступности и цифровому расследованию Научно-исследовательского института цифровой криминалистики ***Тема:*** *Роль Научно-исследовательского института цифровой криминалистики в противодействии преступлениям в сфере*

11:30-12:40 *Доклады* *до 10 мин.*	*информационных технологий* **Гуломов Ахмад Гулом угли** – начальник отдела обеспечения законности в сфере противодействия киберпреступности Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан ***Тема:*** *Вопросы межведомственного взаимодействия в противодействии преступлениям в сфере информационных технологий* **Ион Гайна** – начальник Центра судебно-криминалистических экспертиз Главного инспектората полиции Республики Молдова ***Тема:*** *Возможности цифровой криминалистики на примере опыта Республики Молдова* **Ив Вандермеер** – координатор проекта Европейской группы по обучению и подготовке в сфере киберпреступности (ECTEG), Нидерланды **(онлайн)** ***Тема:*** *Деятельность ECTEG в противодействии киберпреступности: возможности обучения, повышения квалификации и международного сотрудничества в сфере цифровых расследований* **Бокижонов Шохрухбек Умиджон угли** – ответственный сотрудник Центра кибербезопасности Департамента оперативно-розыскной деятельности Министерства внутренних дел Республики Узбекистан ***Тема:*** *Совершенствование национальных механизмов противодействия киберпреступности: правовые, организационные и практические реформы* **Шомахсудов Шоакром Шомуратович** – начальник Лаборатории цифровой криминалистики Научно-исследовательского института цифровой криминалистики Правоохранительной академии Республики Узбекистан ***Тема:*** *Проблемы практики проведения цифровых экспертиз и исследований* **Эгамбердиев Дилшоджон Алишерович** – заведующий отделом права и технологий Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам ***Тема:*** *Вопросы взаимодействия высших юридических образовательных учреждений и профильных ведомств в подготовке кадров в рамках Стратегии кибербезопасности на 2026–2030 годы* **Ишонов Масрурхон Масъутович** – директор Департамента внутреннего контроля и комплаенса АО «Единый общереспубликанский процессинговый центр» ***Тема:*** *Особенности взаимодействия платёжной системы с правоохранительными органами в противодействии киберпреступности и мошенничеству* **Хамидов Джахонгир Пулатович** – Операционный менеджер ООО «OLX CLASSIFIEDS» ***Тема:*** *Киберпреступления на платформе OLX.uz: угрозы и меры защиты*
12:40-12:50	**Обсуждение и выводы**

12:50-13:00	**Закрытие мероприятия**
Параллельная сессия №4: «Цифровые доказательства и криптоактивы: опыт Германии в сфере международного сотрудничества по возврату активов» (продолжение) Модератор: У.У. Нигмаджанов - *Заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан*	
Место/ Ссылка для подключения	**Конференц-зал (133-кабинет - Коворкинг зал)**
9:30-11:00	**Герхард Бринкер** – начальник отдела по борьбе с легализацией (отмыванием) денежных средств и конфискацией имущества прокуратуры г. Гамбурга ***Тема:*** *Успехи в конфискации имущества и оказании помощи в возвращении имущества. Получение цифровых доказательств* ***Тема:*** *Правовая помощь со стороны Федеративной Республики Германия* ● *ребования к заявлению и документам, подлежащим представлению* ● *беспечение сохранности электронных доказательств* ● *еры в рамках правовой помощи и возможные результаты* ***Тема:*** *Международное сотрудничество с иностранными партнерами в сфере конфискации имущества*
11:00-11:15	***Кофе-брейк***
11:15-13:00	**Герхард Бринкер** – начальник отдела по борьбе с легализацией (отмыванием) денежных средств и конфискацией имущества прокуратуры г. Гамбурга ***Тема:*** *Примеры из немецкой и международной практики и обсуждение* **Шухрат Хомидов** – преподаватель кафедры противодействия экономическим преступлениям и легализации преступных доходов Правоохранительной Республики ой Академии Республики Узбекистан ***Тема****: Практика финансового расследования коррупционных преступлений в Узбекистане: выявление и арест цифровых активов*
13:00-13:30	**Подведение итогов и закрытие мероприятия**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIY ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100047, Toshkent sh., Y. G'ulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER EDUCATION,
SCIENCE AND INNOVATIONS OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. Gulomov str., Tashkent, 100047
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

Javob qaytarganda shu № ko'rsatilsin

№ 01-08/2087/8 «8» 05 2026 y.

Ўзбекистон Республикаси
Бош прокурор ўринбосари
3–даражали Давлат адлия маслаҳатчиси
И.С.Самадовга

Ҳурматли Салом Исматович!

Олий аттестация комиссияси 2026 йил 8 май куни ўтказилган ОАК Раёсатининг 385/5-сон қарори ижроси юзасидан «Рақамли даврда қонун устворлигини таъминлаш: инновациялар, инсон ҳуқуқлари ва хавфсизлик мутаносиблиги» мавзусида жорий йилнинг 21-22 май кунлари (Тошкент ш.) ўтказиладиган халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўпламидаги етакчи хорижий олим-мутахассислар тақризидан ўтказилган ҳолда инглиз тилади чоп этилган юридик фан соҳалари бўйича мақолалар (маърузалар тезислари бундан мустасно)ни юридик фанлар бўйича диссертациялар натижалари чоп этиладиган хорижий илмий журналлардаги илмий мақолаларга тенглаштирилганини маълум қилади.

Асос: Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестциясига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар; «Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш тўғрисидаги низом»; Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мурожаати (06.05.2026 й., №30/5-94737/26); ОАК юридик фанлар бўйича эксперт кенгаши тавсияси (07.05.2026 й., №4); ОАК тартиб-қоида комиссияси қарори (07.05.2026 й.. №5/6); ОАК Раёсати қарори (08.05.2026 й.№385/5).

Илова: 1 варақ.

Бош илмий котиб **А.А.Шермухамедов**

Ижрочи: К.Тухтабеков

ФОТОЛАВҲАЛАР

Nig'matilla To'lqinovich
YO'LDOSHEV
Baxtiyor Djaxangirovich
ISLAMOV
Botir Bahromovich
QUDRATXO'JAYEV
Yevgeniy Vyacheslavovich
KOLENKO
Sergey
SIZOV

Abdulaxkim Xushbokovich
ESHMURATOV
Bobur Ahmadjonovich
SHOYOQUBOV

David
COLLAZO
Stephen
LETTIC
Leanne
ALARID

Suzuki
YUDAI
Adham Sa'dulloyevich
ODINAYEV
Ajita
RYOSUKE
Shuxratjon Buriyevich
MUSTAFAYEV

Mirshod Muratovich
BOBOYEV
Kim
DONG HYUN
Ion
GAYNA
Sung
KI BUM

IRZ

Begaim
KAIBYLDAYEVA
Assemgul
SEIDAKHMETOVA
Xagani Moxub
GADJIYE

Assemgul
SEIDAKHMETOVA

Zafarbek Alisherovich
ATADJANOV
Shukhrat Alisherovich
BAGIROV
Nodirjon Azamovich
DJURAEV
Umidjon Arzikulovich
KAYUMOV

Sardor Kurbondurdi o'g'li
AXMEDOV
Fazliddin Faxriddin o'g'li
UMAROV
Jasur Xasanali o'g'li
XAYDAROV

Adham Sadullayevich
ODINAYEV
Ajita
RYOSUKE
Shuxratjon Buriyevich
MUSTAFAYEV

МУНДАРИЖА

Шайзаков Ш.И. Фуқаролик ишларини юқори инстанция судларида қайта кўрилишининг процессуал тартибини тартибини такомиллаштириш…….6-20

Pulatov S.B. Digital evidence integrity in anti-corruption investigations: chain of custody, admissibility and human rights safeguards in Uzbekistan……...21-40

Normurodova A.A. The evolution of liability for sexual violence: a historical and legal analysis (from the ancient world to the modern period) ……..40-56

Abdullayeva P.B. The evolution of labor law in connection with the forms of employment……..……56-66

Rasulov B. Sh. Systemic problems in the organization of prosecutorial control in the field of atmospheric air protection and promising ways to eliminate them: a study based on Uzbekistan's legal system and the role of digital ai technologies……...66-83

Jabbarova Y.I. Practical opportunities and risks of using artificial intelligence in the activities of law enforcement agencies…….84-92

Bolliyev N.N. Legal regulation of bookmaking activities in Uzbekistan: from prohibition to legalization (2019–2025) …….....…92-101

Davlatov B.A. Prospects for improving the “Mystery shopper” institution in the context of the digital future of legal science and education…….....101-107

Makhmudova M.Sh. The issue of social danger in crimes with administrative prejudicialness……..……108-114

Mirkomilova M.J. The legal mechanism for compensation of damage caused to consumers of medical services: theory and practice…….....…114-123

Orifjonov D.R. The modern role of the prosecutor's office in safeguarding constitutional rights……123-133

Razzaqova E.Y. Raqamli davrda elektron tijorat sohasida tadbirkorlik subyektlarining huquq va manfaatlarini himoya qilishning zamonaviy yondashuvlari……133-146

Turobova M.B. Sun'iy intellektning qonun ijodkorligidagi ishtiroki: algoritmik xatolar va kiber-tahdidlar yuzasidan nazariy-huquqiy tahlil……..……..146-152

Ergasheva Sh.O'. Yevropa Ittifoqida raqamli aktivlarning huquqiy tartibga solinishi……....153-157

Эштурдиева Ф.Б. Юридик башорат қилишнинг ҳуқуқ ижодкорлиги сиёсатидаги ўрни……..…158-163

Аллаев Т.Ш. Разграничение должностного подлога со смежными составами преступлений: проблемы квалификации…….....163-171

Алламбергенов И.С., Ибрагимова Г.М. Замонавий таҳдидлар шароитида кибхавфсизликка қарши курашиш соҳаси учун юқори малакали кадрларни тайёрлашнинг долзарб масалалари…….....172-182

Allanazarova D. The legal status of artificial intelligence and issues of legislative improvement in the context of transport system digitalization…….……....182-193

Atadjanov Z.A. Organizational and legal framework for asset management in enforcement proceedings and criminal proceedings: problems and directions for improvement in the Republic of Uzbekistan…….....193-218

Ahmedov A.M. Mechanisms for planning and organizing prosecutorial supervision over the enforcement of legislation aimed at combating forced labor…….219-228

Бахриддинова Б.Б. Проблемы обеспечения неприкосновенности частной жизни человека в условиях цифровизации публично-правовых отношений и внедрения технологий искусственного интеллекта…….....229-235

Бердиев С.К. Ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши порахўрлик жиноятлари ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир

этилганида унинг объектив белгилари ва юридик таҳлили…….....235-274

Zufarova Sh. Online trade in counterfeit goods and challenges for law enforcement……274-280

Қахаров Ф.Е. Миллий қонунчиликда қўшимча жазоларни ижро этишнинг ўзига хос жиҳатлари……280-287

Mukhtorov R. Practice of financial investigation of corruption crimes in Uzbekistan: identification and seizure of digital assets…….....287-303

Oppokhonov A. The evolution of national transport law in new Uzbekistan: from fragmented governance to a unified digital paradigm…….....304-310

Рахимов Н.И. Одам ўғирлаш жинояти: турли мамлакатлар жиноят қонунчилигининг ўзига хос ҳусусиятлари…….....…310-317

Саттаров Ж.А. Объективные и субъективные признаки кибермошенничества, совершаемого с использованием информационных технологий: уголовно-правовой и сравнительно-правовой анализ……...318-341

Xalilova Z.Z. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish: xalqaro tajriba va O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish……...….342-352

Xudaibergenova D.U. Raqamlashtirish sharoitida inson huquqlari tushunchasining ilmiy-nazariy yangilanishi……...……...352-360

Sheranov B.L. Korrupsiya va noqonuniy moliyaviy oqimlarning investitsion muhitga salbiy ta'siri……..……...360-364

Шомуродов С.И. Рақамли даврда сунъий интеллект технологияларининг ҳуқуқий тартибга солиниши……...364-369

Зайнобиддинов А.А. Терговга қадар текширув босқичида прокурор назоратининг ўрни……369-378

Анорбоев А.У. Тадқиқот ва таҳлилий материалларни кибералогия методи асосида тайёрлаш методикаси…...…….....378-395

Бердиев С.К. Порахўрлик жиноятлари ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб содир этилганида унинг субъектив белгилари ва юридик таҳлили……395-410

Kakharov F.E. Evolution of the concept, legal nature of additional penalties and norms regarding their appointment…….....…..409-421

Очилов С.К. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг замонавий тавсифи…….....421-431

Sattarov J.A. Technology-enabled fraud in the digital economy: criminological determinants, victimological vulnerabilities and offender profiles……...…431-444

Шамсиддинова О.Б. Оила аъзолари ўртасида шахсий номулкий ҳуқуқларни амалга оширишнинг ҳуқуқий механизмлари…….....…445-450

Эсаналиев С.Н. Исботлаш жараёнида суд экспертизасининг ўрни ва аҳамияти, ҳуқуқни қўллаш амалиёти мисолида…….....451-458

Анорбоев А.У. Кибержиноятларнинг зарурий белгилари асосида кибержиноятларга қарши курашиш модели (кибералогия методи асосида)……..…….459-466

Urinboeva M.M. Issues of using artificial intelligence capabilities at the mediation institute……...…....466-475

Musurmonov Kh.E. The concept and general theoretical foundations of the principle of the inevitability of initiating a criminal case…….....475-484

Tukhtashev S. Improving the protection of the rights and legitimate interests of participants in proceedings in suspended criminal cases.....484-493

Abdullayeva D. Xalqaro mehnat standartlari asosida ijtimoiy sheriklik va jamoaviy muzokaralar mexanizmlarini takomillashtirish.....495-504

Mamadaliev B.Z. Preventive and institutional mechanisms of prosecutorial supervision in ensuring compliance with forestry legislation in Uzbekistan.....505-520

Ibragimov D. Current issues in the protection of children’s rights in the information space.....520-527

Ibodullo X.J. O‘zbekistonda mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari mustaqilligini ta’minlashning huquqiy mexanizmlari.....527-531

Нозимов Б.Ҳ. Чет эл фуқаролари меҳнатидаги рухсатнома ва рўйхатга олиш тизимини соддалаштиришнинг ҳуқуқий масалалари.....531-541

Khomidov SH. Practice of financial investigation of corruption crimes in uzbekistan: identification and seizure of digital assets.....541-557

Гаджиев Х.М. Организованное мошенничество в мессенджере telegram и пределы реактивной модели расследования.....557-561

Исмаилов А.А. Актуальные вопросы введения цифровых валют центральных банков.....561-567

Юсупов Н.А., Бариев Э.Ф. Совершенствование организационно-правовых механизмов противодействия киберпреступности в Республике Узбекистан.....568-576

Rakhmedov KH.A. Participation of minors at the stage of initiating criminal proceedings.....576-588

Қучқаров Х.А. Суд ишларини юритишни соддалаштирилган тартиб-таомилни зарурати ва унинг ривожланиш босқичлари.....587-609

Каримов У.Х. Аграр ер муносабатларида прокурор назоратининг замонавий ҳуқуқий ва рақамли механизмлари.....609-620

Olimjonov X. Procedural aspects of resolving complaints at the stage of initiating criminal proceedings.....620-630

Бабамуратов Д.А. Жиноятларни ҳисобдан яшириш ҳодисасининг ҳуқуқий табиати.....630-651

Nodirov D.I. The role and powers of the prosecutor general in the personnel policy of prosecution authorities.....651-664

Каримов У.Х. Аграр соҳада ер тўғрисидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асосларини тизимлаштириш масалалари.....665-675

Каримов В. Конституциявий кафолатларни тезкор-қидирув қонунчилигига имплементация қилишга доир долзарб масалалар.....675-688

Turakhonov D.L. Crypto-assets and other digital assets as the object of a bribe.....688-703

Дастурлар.....704-743

ОАК хати.....744

Фотолавҳалар.....745-751

Мундарижа.....752-757

“РАҚАМЛИ ДАВРДА ҚОНУН УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ: ИННОВАЦИЯЛАР, ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ХАВФСИЗЛИК МУТАНОСИБЛИГИ”

“TASHKENT CYBERLEX-2026”

мавзусидаги халқаро илмий-амалий
конференция материаллари

ТЎПЛАМИ

Муҳаррир: М.Талипова
Мусаҳҳиҳ: Н.Ниязова
Компютерда тайёрловчи: Ш.Талипов

№ 10-3279

Босишга рухсат этилди: 20.07.2026 йил
Бичими 60x84 1/16. «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда чоп этилди.
Шартли босма табоғи 34,9. Адади 100 . Буюртма № 20-07
Тел: (77) 300 99 09
«IMPRESS MEDIA» MChJ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Қушбеги кўчаси, 6-уй.

Тўплам қуйидаги сайтга жойлаштирилган:
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш Академияси сайти: www.proacademy.uz